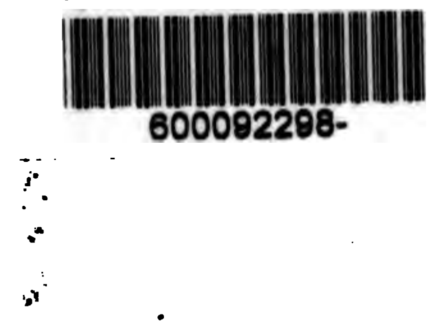
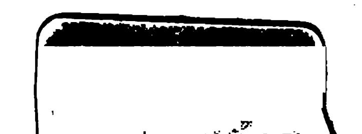
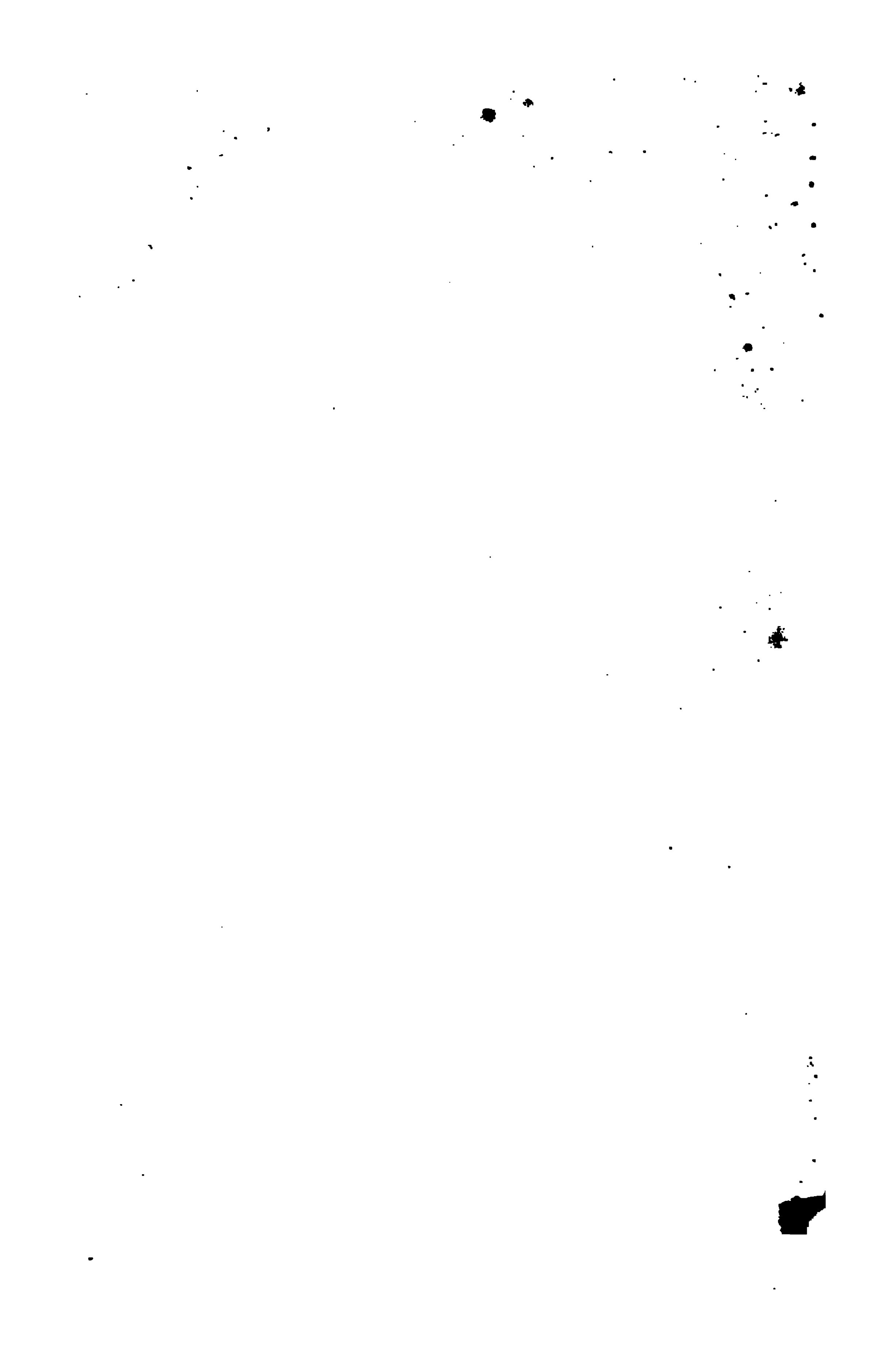
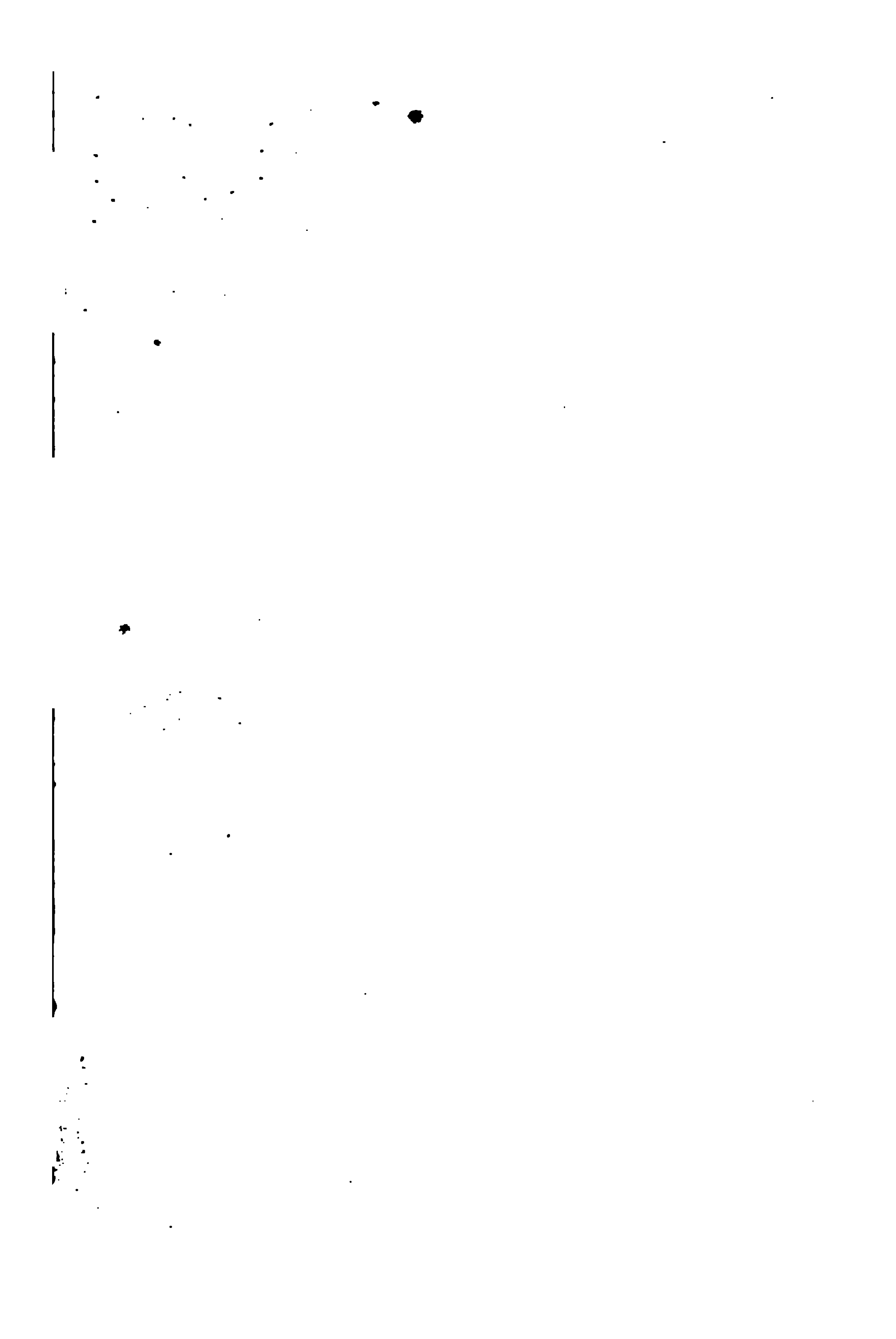

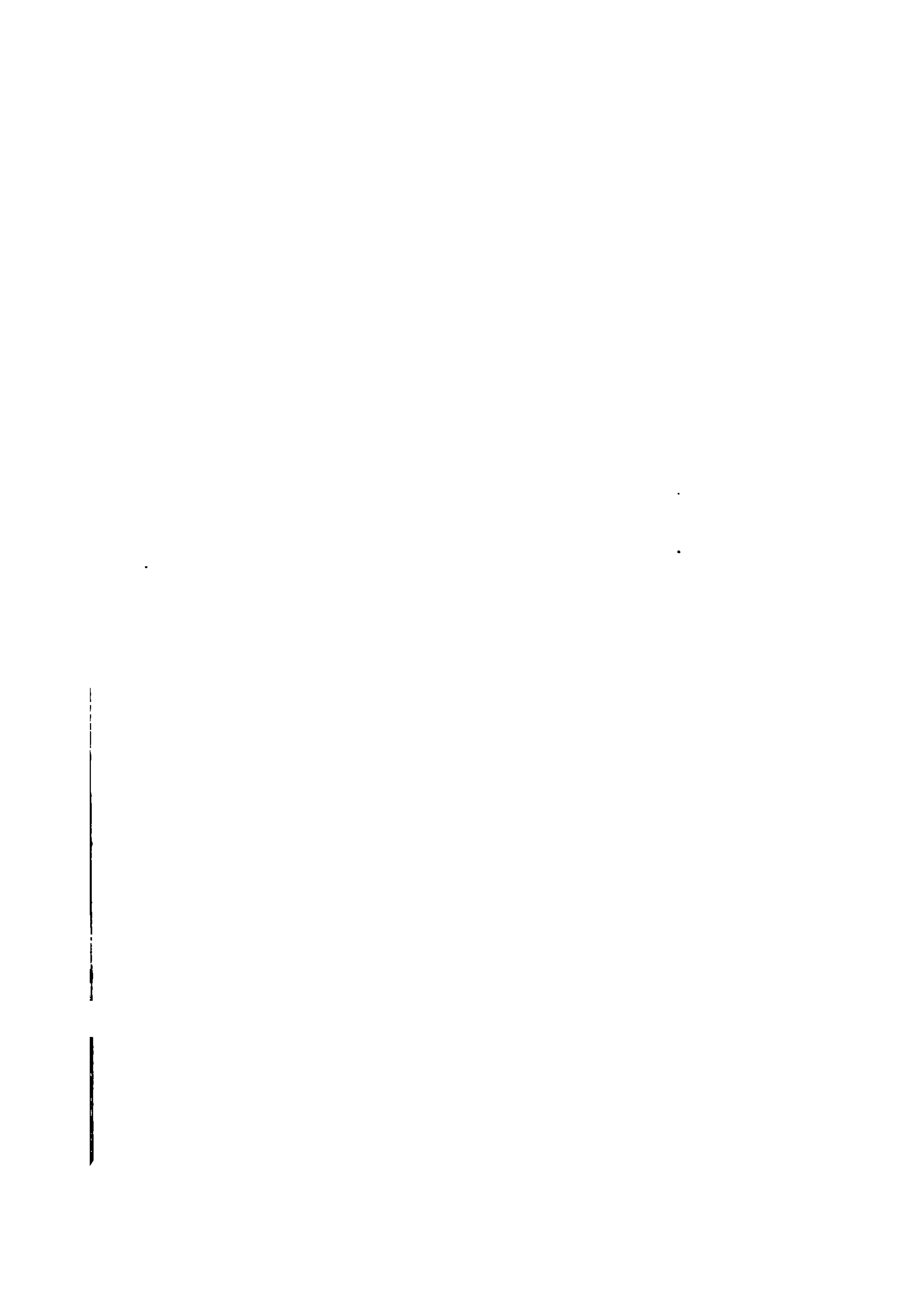

HERMAE PASTOR.

GRAECE

E CODICIBUS SINAITICO ET LIPSIENSI
SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM EXCERPTIS,
COLLATIS VERSIONIBUS LATINA UTRAQUE ET AETHIOPICA, LIBRI
CLAUSULA LATINE ADDITA, RESTITUIT, COMMENTARIO CRITICO
ET ADNOTATIONIBUS

INSTRUXIT,

ELXAI LIBRI FRAGMENTA ADIECIT

ADOLPHUS HILGENFELD

EDITIO ALTERA EMENDATA ET VALDE AUCTA.

LIPSIAE,
T. O. WEIGEL.
MDCCCLXXXI.

HERMAE PASTOR.

GRAECE

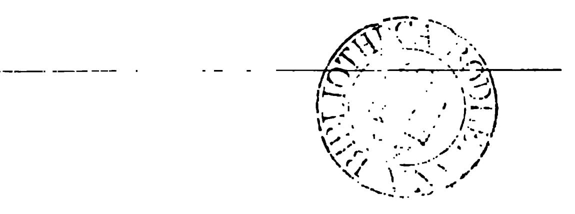
E CODICIBUS SINAITICO ET LIPSIENSI
SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM EXCERPTIS,
COLLATIS VERSIONIBUS LATINA UTRAQUE ET AETHIOPICA, LIBRI
CLAUSULA LATINE ADDITA, RESTITUIT, COMMENTARIO CRITICO
ET ADNOTATIONIBUS

INSTRUXIT,

ELXAI LIBRI FRAGMENTA ADIECIT

ADOLPHUS HILGENFELD.

EDITIO ALTERA EMENDATA ET VALDE AUCTA.

LIPSIAE,
T. O. WEIGEL.
MDCCCLXXXI.

VIRO MAGNIFICO

CAROLO HENRICO GUILIELMO SCHWARZ

SUMMO RERUM SACRARUM ANTISTITI

DEO O. M. FAVENTE

MUNERIS GOTHANI IAM QUINQUE LUSTRA PROSPERRIME PERACTA CELEBRANTI

CUM DE LITTERIS THEOLOGICIS

TUM DE REBUS ECCLESIASTICIS EGREGIE MERITO

GRATISSIMUS

EDITOR.

PROLEGOMENA.

Hermae Pastoris librum ad Novum Testamentum extra canonem receptum pertinere nemo dubitat. libri in antiqua ecclesia celebrati medio quod dicunt aevo latina sola versio servata est, magnoque graecum librum inspiciendi desiderio flagrabat Hugo Grotius (Epistola 768). ne nostro quidem seculo deerant contemptores [1]). sed plerique valde laetati sunt graeci textus maxima parte inventa aliisque duabus versionibus, quibus Hermae Pastor, iam Hieronymi tempore apud Latinos pene ignotus, accuratius recognitus est. ego illo bellicoso anno 1866 primus non codices vel versiones, sed ipsum librum edere conatus sum. qua editione nondum usus scripsit Ernestus Gaâb librum: Der Hirte des Hermas, ein Beitrag zur Patristik, Basil. 1866, usi vero scripserunt Theodorus Zahn librum: Der Hirt des Hermas, untersucht, Gothae 1868, Gustavus Heyne dissertationem: Quo tempore Hermae Pastor scriptus sit, Regimonti 1872, Iac. Donaldson, The apostolical Fathers, Lond. 1874, Henr. M. Th. Behm libellum: Ueber den Verfasser der Schrift, welche den Titel „Hirt" führt, Rostoch. 1876, alii. novam editionem debemus Oscaro de Gebhardt, cui Adolphus Harnack etiam commentarium exegeticum et historicum addidit [2]). Caroli Iosephi Hefele editionem bene notam novis curis repetiit Franc. Xaver. Funk [3]). mihi placet, Pastoris primo usum et auctoritatem exponere, tum codices, versiones, editiones considerare, denique originem indolemque perscrutari.

I. DE PASTORIS USU ET AUCTORITATE.

Hermae Pastore iam esse usus videtur Πέτρου κηρύγματος scriptor Heracleone Valentiniano et Clemente Alexandrino prior (cf. quae ad Mand. I, 1

[1]) Christianus Car. Iosias, Bunsen (Hippolytus und seine Zeit, Vol. I, Lips. 1852. p, 229): „Seit den ersten Regungen einer katholischen Literatur, wie sie mit dem Hermas begannen, — dem gutgemeinten, aber einfältigen Roman, von dem Niebuhr zu sagen pflegte, er bedauerte die athenischen Christen, dass sie verpflichtet waren, ihn in ihren Versammlungen zu hören" etc.

[2]) Patrum apostolicorum opera. textum ad fidem codicum et graecorum et latinorum adhibitis praestantissimis editionibus recensuerunt, commentario exegetico et historico illustraverunt, apparatu critico, versione latina passim correcta, prolegomenis, indicibus instruxerunt Oscar de Gebhardt, Adolfus Harnack, Theodorus Zahn. editio post Dresselianam alteram tertia. fasciculus III. Hermae Pastor graece, addita versione latina recentiore e codice Palatino recensuerunt et illustraverunt Oscar de Gebhardt, Adolfus Harnack. Lips. 1877. Patrum apostolicorum opera. textum ad fidem codicum et graecorum et latinorum adhibitis praestantissimis editionibus recensuerunt Oscar de Gebhardt, Adolfus Harnack, Theodorus Zahn editio minor. Lips. 1877.

[3]) Opera Patrum apostolicorum. textum recensuit, adnotationibus criticis, exegeticis, historicis illustravit. versionem latinam, prolegomena, indices addidit Franciscus Xaverius Funk. editio post Hefelianam quartam quinta. Tubing. 1878.

p. 35 sq. notata sunt). etiam Pseudo-Clemens. Hom. III, 21 sq. masculinae et femininae prophetiae discrimen exponens fortasse iam novit Pastoris Mand. XI, divini vero nominis blasphemiae veniam denegans (Hom. III, 6. 59. VII, 7. XVI, 10) Pastoris Sim. VI, 2, 3. 4. VIII, 6, 4 re ipsa secutus est. neque temere A. Harnack ad Vis. I, 1, 6. p. 4, 12. 13 (κτίσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ ὄντα) notavit, Theophilum Antiochensem (ad Autol. I, 4 fin. II, 4 p. 82 D. II, 10) fortasse Hermae librum legisse.

Irenaeus Lugdunensis Pastorem inter ipsas scripturas sacras recensuit adv. haer. IV, 20, 2: καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα κτλ., cf. Mand. I, 1 p. 33, 15 sq. quod Irenaeus pergit: ,Bene autem et in prophetis Malachias ait' etc., eum Hermam non inter prophetas recensuisse docet. tum pergit: ,consequenter autem et apostolus ait' (Eph. IV, 6). denique; ,similiter autem et dominus' (Matth. XI, 27). quibus omnibus minime efficitur, Irenaeum Hermae Pastorem ab apostolorum scriptis seiunxisse. nam apostolorum scriptis etiam virorum apostolicorum scripta addebantur. vir autem apostolicus Hermas quoque haberi poterat, quem Paulus Rom. XVI, 14 salutaverit. Clementis Romani cum apostolis conversati epistulam Corinthiis missam Irenaeus adv. haer. III, 3, 3 ἱκανωτάτην γραφὴν appellavit, Hermae Pastorem vero simpliciter γραφήν, i. e. scripturam sacram. A. Harnack ipse asseruit (p. XLVI): ,Iure ergo concludes, Hermae librum in ecclesiis publice esse lectum; alioquin neque titulum omisisset Irenaeus neque ,γραφὴν' librum appellasset. quo minus vir doctissimus negare debebat, Irenaeum Pastorem canonicis scripturis ullo modo adnumerasse; „certo enim non omisisset testimonia ex Herma deprompta libris III et IV [ubi Pastorem laudavit] immittere". Irenaeus etiam adv. haer. IV, 25, 1 scribens: Christum in unam fidem colligere eos, ,qui ex utroque testamento apti sunt in aedificationem dei' Vis. III, 5, 3. 4 vel Sim. IX, 15, 4 interpretatus videtur esse. Pastorem ,scripturam' non appellasset, si eum ab Herma quodam nulla ratione apostolico conscriptum esse putasset. itaque dubitare non licet, iam Irenaeum Hermam illum, cui Paulus Rom XVI, 14 salutem nunciavit, intellexisse.

hanc ipsam vero sententiam Irenaei aequalis ille scriptor impugnavit, cuius fragmentum celeberrimum e graecis latine versum primus Ludov. Muratori a. 1740 edidit (l. 73—80):

,pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe roma herma conscripsit sedente cathetra urbis romae aeclesiae pio eps fratre eius et ideo legi eum quidem oportet se puplicare vero in eclesia populo neque inter profetas conpletum numero neque inter apostolos in finem temporum potest.'

quae graecis reddita sunt [1]): τὸν Ποιμένα δὲ νεωστὶ τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἐν τῇ πόλει Ῥώμῃ Ἑρμᾶς συνέγραψε, καθημένου ἐν τῇ τῆς πόλεως Ῥώμης ἐκκλησίᾳ Πίου ἐπισκόπου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγινώσκεσθαι μὲν δεῖ (χρή?), δημοσιεύεσθαι δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ τῷ λαῷ οὔτε ἐν τοῖς προφήταις ὁλοτελές, οὔτε ἐν τοῖς ἀποστόλοις εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν ἔνεστιν.

hic igitur scriptor negavit, Pastorem iam olim apostolorum temporibus vel ab Herma illo apostolico conscriptum esse, asseruit vero, eum conscriptum esse ab Herma recentiore, Pii episcopi Romani (140—155 fere) fratre. Pastorem vetuit in ecclesia publicari, sive inter prophetas, sive inter apostolos. sed Pastoris auctoritatem reveritus concessit, librum privatim legendum esse. sic post me (Kanon und Kritik d. N. T., 1863, p. 43) illa verba etiam F. H. Hesse

[1]) cf. librum meum: Hist.-krit. Einleitung in d. N. T. p. 98 et quae disserui in: Zeitschrift für wiss. Theol. 1881, II, p. 156 sq.

(d. Murator. Fragm., 1873, p. 268) interpretatus est: ‚Nur zur Privatlectüre des Hirten sieht der Verf. eine Verpflichtung‘. male interpretatus est A. Harnack (p. XLVII sq.), Pastorem quamvis eo demum tempore conscriptum, quo Pius, nondum vere episcopus, ad collegium presbyterorum Romanorum adscriptus sit (ante a. 140), nihilo minus ‚in ecclesia‘ legi oportere, sed neque inter prophetas neque inter apostolas censendum esse. vituperandi non sunt E. Gaâb (l. l. p. 12 sq.), Th. Zahn (l. l. p. 14—20), C. P. Caspari (Quellen z. Taufsymbol. III. p. 297 sq. 422 sq.), H. Behm (l. l. p. 67) al., qui tali testi sibi ipsi non constanti confidere noluerunt. anonymus ‚traditionem ecclesiae Romanae‘ adeo non reddidit, (A. Harnack, p. LVII. not.), ut eam iam impugnare ausus sit.

Irenaeum confirmavit Tertullianus catholicus, qui sine ulla illius sententiae ignoti scriptoris mentione ann. 193—196 libr. de oratione c. XII (XVI) de Herma, ‚cuius scriptura fere Pastor inscribitur‘ (Vis. V, 1 p. 32, 4 sq.), disputavit. non vero ‚scripturae‘ auctoritatem ipsam, sed solum argumentum inde haustum impugnavit. A. Harnack (p. XLVIII sq.) ipse asseruit, ‚cum Tertullianum Pastorem librum propheticum habuisse, tum scripturam publice in ecclesia Carthaginiensi esse lectam.‘ Montanistis vero addictus Tertullianus anno fere 212 vel postea libr. de pudicitia c. X. XX. ‚scripturam Pastoris, quae sola moechos amat‘ (Mand. IV, 1, 4 p. 39, 9 sq.), ‚divino instrumento indignam et ab omni concilio ecclesiarum, etiam catholicarum, inter apocrypha et falsa‘ iudicatam damnavit. A. Harnack ipse scripsit: ‚Iure contendes, adversarios Tertulliani, praecipue Zephyrinum [Romanum episcopum], ad Pastorem (Mand. IV, 1) provocasse, ut licentiam alterius poenitentiae commendarent. unde efficitur, Pastorem Romae et Carthagine nondum omnem amisisse auctoritatem, Tertullianumque nimis incaute scripsisse, eum ab omni concilio ecclesiastico inter falsa et apocrypha esse iudicatum. quid dicam? Tertullianus ipse sibi molestus et contrarius cernitur; namque c. 20 scripsit, receptiorem esse apud ecclesias epistolam Barnabae (i. e. epistolam ad Hebraeos datam) Pastore. itaque non negat, eum sive apud nonnullas ecclesias receptum esse, sive apud omnes auctoritate licet minore frui‘. addo, ne Montanistam quidem Tertullianum Pastorem ab Herma Pii episcopi fratre conscriptum esse dicere.

Tertulliani Montanistae iniquum iudicium non effecit, ut Pastor in ipsa Africa damnaretur. Stichometria Claromotana vel illi ‚versus scripturarum sacrarum‘ Pauli epistularum codici D additi, quibus C. A. Credner [1]) scripturas in ecclesia Africana seculi III. lectitatas contineri censuit, inter Novi Testamenti libros etiam Pastorem recensuerunt: ‚pastoris versi $\overline{\text{IIII}}$‘ i. e. Pastoris versuum quatuor millia. Pseudo-Cyprianus in libello de aleatoribus, quem A. Harnack (p. L) sec. IV. vel III. in Africa scriptum esse censuit, Pastorem tamquam ‚scripturam divinam‘ bis laudavit, c. 2: ‚dicit enim scriptura divina‘ (cf. Sim. IX, 31, 5. 6 p. 132, 1—5) et c. 4 (ut A. Harnack primus animadvertit), ubi inter scripturae sacrae testimonia etiam Hermae Mand. IV, 1, 9 p. 40, 11—14 laudatur: ‚Quicunque frater more alienigenarum vivit et admittit res similes factis eorum, desine in convivium eius esse: quod nisi feceris ‚et tu particeps eius eris.‘ etiam c. 11 A. Harnack invenit nonnulla Pastoris admonitionibus similia.

Ezrae prophetae liber II (4 Ezr. I. II. XV. XVI), fortasse Romae anno 267 vel 268 conscriptus e Pastore nonnulla hausit: II, 40 cf. Sim. VIII, 2, 3

[1]) Geschichte des NTlichen Kanon, ed. G. Volkmar, 1860, p. 175 sq.

p. 96, 3. 4; II, 43. 45. 46 cf. Sim. IX, 6, 1 p. 110, 11 sq. VIII, 2, 1 p. 95, 21 sq.; II, 45 cf. Sim. VIII, 3, 6 p. 97, 19 sq.

etiam anonymus Muratorianus successores habuit, sed Pastorem pluris aestumantes. Pseudo-Tertullianus vel scriptor carminum adversus Marcionem seculo IV. priorum [1]) scripsit III, 293—295:

Iamque loco nono cathedram suscepit Hyginus,
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus Pastor, quia (l. qui) tradita verba locutus.

Hermas ipse dicitur ‚angelicus pastor'. itaque A. Harnack (p. LII) contendit, poetam Pastorem non legisse, sed famam secutum esse (cf. Zahn. l. l. p. 23). at etiam vitae s. Genovefae scriptor, qui Pastorem legit, scripsit: ‚Hermas, qui et Pastor nuncupatus est'. Rufinus Aquileiensis: ‚libellus, qui dicitur Pastoris sive Hermatis'. poeta igitur eadem libertate usus est, qua illi, a quibus Clemens Alex., stromatum scriptor, ipse appellatus est ὁ στρωματεύς. Pastorem eum legisse et magni fecisse non dubito. voc. ‚quia' non in ‚cui' sed in ‚qui' mutare licet. ceterum possis conicere, ipsum Pium esse ‚angelicum pastorem', cum episcopi Romani ipsi tamquam pastores describantur (v. 278. 282). quam coniecturam ego neque defendo neque reticeo.

Hermam Pii episcopi fratrem etiam ‚Episcoporum urbis catalogus' in Chronico Liberiano anni 354 edito a Th. Mommsen (1850) defendit, ubi de Pio episcopo haec leguntur: ‚Sub huius episcopatu frater eius Ermes librum scripsit, in quo mandatur contineturque, quod ei praecepit angelus, cum venit ad illum in habitu pastoris' (Vis. V). A. Harnack (p. LXII) bene asseruit: „Haec verba demonstrant, quanti Hermae liber Romae tum temporis habitus sit; nullus enim scriptor Herma excepto in Chronico nominatur." sed non omnibus persuadebit quae addidit. „conicimus vero, non chronographum anni 354, sed ipsum Hippolytum, cuius ex chronico anonymus hausit, haec scripsisse, cum melius quadrent ad saec. III, quam ad saec IV." (cf. p. LXXVII).

Romanorum episcoporum catalogus Felicianus (saec. VI. ineunte) in vita Pii tradidit: ‚Sub huius episcopatu frater ipsius Hermas librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei praecepit angelus domini, cum venit ad eum in habitu pastoris (cf. Vis. V), et praecepit ei, ut sanctum pascha die dominica celebraretur' [2]), quod mandatum diu ante sec. VI. Hermae Pastori insertum videtur esse. eadem fere Pii episcopi epistola subditicia repetiit (cf. p. 137), quam iam c. a. 325 conscriptam esse Th. Zahn (l. l. p. 24, not. 1) Henrico Behm (l. l. p. 6 sq.), sed neque Adolfo Harnack neque mihi persuasit,

Hermas igitur Pii frater a solo ignoto scriptore Muratoriano, quem secutum esse ipsum Hippolytum mera coniectura est, Hermae apostolico tamquam Pastoris scriptori opponitur, a poeta quodam latino seculi III., chronographo Romano anni 354 et sequentibus tamquam Pastoris scriptor celebratur, Africanis vero et orientalibus scriptoribus omnibus ignotus est.

apud orientales scriptores ecclesiasticos magna erat Pastoris auctoritas. Clemens Alexandrinus, cuius Stromatum textum nobis conservatum Hermae verbis (Vis. V, 5 p. 33, 5. 6) incipere Guil. Dindorf primus animadvertit, ea quae angelus poenitentiae Mand. XI, 3 p. 65, 6. 7 Hermae dixit

---

[1]) cf. libri quem Ern. Hueckstaedt a. 1875 conscripsit „Ueber das pseudotertullianische Gedicht adv. Marcionem", censuram meam in: Zeitschrift f. wiss. Theol. 1876, p. 154 sq. A. Harnack (p. 21 sq.) C. Marium Victorinum seculo IV. fere medio haec carmina edidisse censuit. antiquiora videntur esse.

[2]) cf. librum meum: Der Paschastreit der alten Kirche etc. 1860 p. 195 not.

laudavit (Strom. I, 17, 85 p. 369), quae Vis. III, 4, 3 p. 18, 1—3 leguntur, divinitus dicta existimavit (Strom. I, 29, 181 p. 426: θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα). similiter Strom. II, 1, 2 p. 430 φησὶ γὰρ ἐν τῷ ὁράματι τῷ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἡ φανεῖσα (cf. Vis. III, 3, 4 p. 16, 23 sq.). Strom. II, 9, 43 p. 452 ὁ Ποιμὴν δὴ κτλ. (cf. Sim. IX, 15, 4, p. 120, 17 sq. 16. 5 p. 121, 26 sq. Vis. III, 5, 4 p. 18, 19 sq.). Strom. II, 12, 55. 13, 56. 57, p. 458 sq. ὥς φησιν ὁ Ποιμὴν κτλ. (cf. Vis. III, 8, 3 sq. p. 22, 8 sq. Mand. VII, 1 p. 52, 5 sq. Mand. IV, 2, 2 p. 41, 49. 3, 2 sq. p. 41, 21 sq.) Strom. IV, 4, 15 p. 570. 6, 30 p. 576 (ubi Th. Zahn vidit tacite reddi Vis. III, 2, 1 p. 14, 13. 14). Strom. IV, 9, 76 p. 596 αὐτίκα ὁ Ποιμήν φησιν (cf. Vis. IV, 2, 5 p. 30, 14 sq.). Strom. VI, 6, 46 p. 764 καλῶς εἴρηται τῷ Ποιμένι (cf. Sim. IX, 16, 6 p. 122, 1 sq.). Strom. VI, 15, 131 p. 806 καὶ ἐν τῇ ὁράσει ἡ δύναμις ἐν τῷ τύπῳ τῆς Ἐκκλησίας φανεῖσα κτλ. (cf. Vis. II, 1, 3. 4 p. 9, 6 sq.). ego primus vidi (Herm. lat. p. IX. n. 1), Eclog. ex prophet. § 45 p. 1000 tacite reddi Mand. V, 1, 6 p. 45, 4. 5. „In libello ‚Quis div. salv.‘ 9. 39—42 Clemens tacite permulta in suum convertit usum; cf. e. gr. cc. 11—19 cum Sim. II (Zahn, Ignatius v. 4. p. 514). Zahnius l. c. Paed. II [62] p. 205 c. Sim, VIII, 3, 2 contulit.“ (Harnack p. LIV). Th. Zahn (Gott. gel. Anz. 1878 p. 61) in libello ‚Quis div. salv.‘ §. 39—42 nonnulla e Pastore hausta animadvertit. Clemens Alex. igitur integro Pastore usus de divinis eius revelationibus ne dubitavit quidem neque Hermam apostolorum temporibus posteriorem existimasse potest.

Origenes et ipse integrum Pastorem novit, quem divinitus inspiratum esse putavit et ab Herma apostolico conscriptum. Origenes vero hunc librum iam a nonnullis contemni tradidit. Comm. in epi. ad Rom. XVI, 14 (Opp. IV, 683): „Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patroban, Herman et qui cum eis sunt fratres.“ de istis simplex est salutatio, nec aliquid eis insigne laudis adiungitur. puto tamen, quod Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur. quae scriptura valde mihi utilis videtur et ut puto divinitus inspirata. quod vero nihil ei laudis adscripsit, illa opinor est causa, quia videtur, sicut scriptura illa declarat [Vis I, 1, 5 sq. 2, 4. II, 1, 2. 3, 1. 2. III, 1, 5 sq. 2, 2. 8, 11. Mand. III, 3. 5. IV, 3, 3. 4, 4. Sim. VII, 2 sq.], post multa peccata ad poenitentiam fuisse conversus. et ideo nec opprobrium ei aliquod adscripsit — didicerat enim scripturam non improperare homini convertenti se a peccato — neque laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub angelo poenitentiae, a quo tempore opportuno Christus [Christo?] rursus deberet offeri“. quod Origenes ‚putavit‘, Hermam apostolicum Pastorem conscripsisse, non est nova eius coniectura (Th. Zahn, H. d. H. p. 34), sed sententia Origeni cum Irenaeo, Clemente Alexandrino et omnibus, qui Pastorem inter scripturas divinas recensuerunt, communis, ab illo vero propter adversarios iam minus confidenter asserta (cf. G. Heyne l. l. p. 12 sq., quamvis non probante A. Harnack p. LVII not.)

Pastoris locos Origenes saepissime laudavit: de princ. I, 3, 3 (Opp. L, 61): ‚Nam et in eo libello, qui pastoris dicitur angeli poenitentiae, quem Hermas conscripsit, ita refertur‘ etc. (cf. Mand. I, 1 p. 33, 15 sq.). II, 1, 5 (Opp. I, 79): ‚sed et in libro Pastoris in primo mandato ita ait‘ (cf. Mand. I, 1 p. 33, 15 sq.), III, 2, 4 (Opp. I, 140): ‚sed et Pastoris liber haec eadem declarat dicens‘ etc. (cf. Mand. VI, 2, 1 p. 49, 8 sq.). IV, 11 (Opp. 168 sq.): τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ, τῷ Ποιμένι (cf. Vis. II, 4, 3 p. 12, 6 sq.). Hom. VIII. in Num. (Opp. II, 294): ‚non solum in hoc libro (Num. XIV, 34), in quo nihil est, quod dubitari possit, ostenditur, sed et in libello Pastoris, si cui tamen

scriptura illa recipienda videtur (cf. Sim. VI, 4, 3 p. 91, 19 sq.). Hom. X, 1 in Ies. Nave (Opp. II, 423): ,etiam in libello qui appellatur Pastoris' (cf. Sim. II, 1 sq. p. 76, 6 sq.). Hom. I, 1 in Ps. XXXVII (Opp. II, 681): ,sicut Pastor exponit, si cui tamen libellus ille recipiendus videtur' (cf. Sim. VI, 3, 2 p. 89, 14 sq.). Hom. I, 5 in Ezech. (Opp. III, 358): ,scriptum est in quodam libro' (cf. Sim. VIII, 2, 1 p. 95, 21 sq.). Hom. XIII, 3 in Ezech. (Opp. III, 404): ,in libro Pastoris — potestis quippe legere si vultis' (cf. Sim. IX, 15, 1 sq. p. 119, 28 sq.). in Oseam (Opp. III, 439): καὶ ἐν τῷ Ποιμένι δὲ — σημαίνει ἡ γραφή (cf. Vis. III, 2, 6 p. 15, 16. 17. Sim. IX, 9, 7 p. 114, 22 sq.). in Matth. Tom. XIV, 21 (Opp. III, 644): εἰ δὲ χρὴ τολμήσαντα καὶ ἀπό τινος φερομένης μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (ταῖς ἐκκλησίαις var. l.) γραφῆς, οὐ παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας τὸ τοιοῦτον παραμυθήσασθαι, ληφθείη ἂν τὸ ἀπὸ τοῦ Ποιμένος κτλ. (cf. Sim. VIII, 3, 3 p. 97, 7 sq. VI, 1, 5 p. 87, 6 sq.). in Matth. XXIV, 32 comm. ser. (Opp. III, 872): ,Pastoris, si cui placeat etiam illum legere librum' (cf. Sim. III, p. 78, 2 sq.). in Matth. XXIV, 42 comm. ser. (Opp. III, 887): ,sicut legimus apud Pastorem' (cf. Mand. XII, 3 p. 72, 16 sq.). Hom. XII in Luc. (Opp. III, 945 sq.), cf. Mand. VI, 2, 1 sq. p. 49, 8 sq. Hom. XXXV in Luc. (Opp. III, 973): ,legimus, si tamen cui placet huiusmodi scripturam recipere, iustitiae et iniquitatis angelos super Abrahae salute et interitu disceptantes, dum utraeque turmae suo eum volunt coetui vindicare. quod si cui displicet, transeat ad volumen, quod titulo Pastoris scribitur' (cf. Mand. VI, 2, 1 p. 49, 8 sq.). „Origenes igitur Pastorem maioris [pluris] aestimari scit apocrypha illa scriptura" (Harnack, p. LVI). Tom. I, 18 in Ioan. (Opp. IV, 19) post 2 Macc. VII, 28: καὶ ὁ τῆς μετανοίας ἄγγελος ἐν τῷ Ποιμένι ἐδίδαξε (cf. Mand. I, 1, p. 33, 15 sq.). Tom. XX, 29 in Ioan. cf. Mand. II, 3, p. 35, 8 sq.

Origenes Pastorem, quamvis iam a nonnullis contemptum neque ab omnibus receptum, divinitus inspiratum et ab Herma apostolico conscriptum retinuit. Pastor in oriente celebrabatur aut contemnebatur propter ipsum argumentum sententiasque. Hermae vero Pii episcopi fratris apud orientales contemptores nulla mentio facta videtur esse. liber etiam ab iis contemni poterat, qui eum ab Herma Rom. XVI, 14 memorato conscriptum esse non negabant.

Eusebius Caesariensis, qui canonis christiani fines iam accuratius describere studuit, apocalypsibus christianis omnino non favebat. itaque Pastorem, quamvis etiam in ecclesiis publicatum, inter τὰ ὁμολογούμενα recensuit, solius Hermae apostolici ratione habita. H. E. III. 3, 6: ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος (Paulus) ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσρήσεσι τῆς πρὸς Ῥωμαίους (XVI, 14) μνήμην πεποίηται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασὶν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον, ἰστέον ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μὲν τινων ἀντιλέλεκται, δι' οὓς οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη, ὑφ' ἑτέρων δὲ ἀναγκαιότατον οἷς μάλιστα δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς κέκριται. ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ δεδημοσιευμένον, καὶ τῶν παλαιοτάτων δὲ συγγραφέων κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα. (quod Eusebii testimonium codici Lipsiensi praemissum est). alibi Eusebius Pastorem inter spuria recensuit, sed melioris notae, quae sunt ἀντιλεγόμενα. H. E. III, 25, 4. 5: ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πέτρου καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι διδαχαί· ἔτι τε, ὡς ἔφην, ἡ Ἰωάννου ἀποκάλυψις, εἰ φανείη, ἥν τινες, ὡς ἔφην, ἀθετοῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγκρίνουσι τοῖς ὁμολογουμένοις. ἤδη δ' ἐν τούτοις τινὲς καὶ τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ᾧ μάλιστα Ἑβραίων οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι χαίρουσι. ταῦτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη. Irenaei certe

testimonium non neglexit Eusebius H. E. V, 8, 7: οὐ μόνον δὲ οἶδεν (Irenaeus), ἀλλὰ καὶ ἀποδέχεται τὴν τοῦ Ποιμένος γραφὴν λέγων· Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ τὰ ἑξῆς. A. Harnack (p. LVII) ipse monuit: 1) coniectura Origenis [non coniectura, sed omnium, qui Pastorem divinitus inspiratum existimabant, communis sententia] tum temporis notissima fuisse videtur. 2) Eusebius profitetur, a paucis librum reprobari, plures eo publice uti. 3) sequitur, Pastorem fere ubique in appendice N. T. fuisse. 4) — sumendum igitur est, Pastorem temporibus Eusebii in ecclesiis multis publice esse lectum." etc. Pastorem vero, quem multi necessarium esse censebant ad elementa doctrinae docenda, eo libro, qui ad nos pervenit, breviorem iam cognoscemus.

Pastori quamvis iam extra ipsum N. T. ordinem posito Athanasii gravissima auctoritas favebat. hic enim scripsit de incarnatione verbi 3 (Opp. I, 49 ed. Bened.): διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος (cf. Mand. 1, 1, p. 33, 15 sq. [quae Athanasii verba in codicis Lipsiensis scholio ad marginem Vis. III. scripta sunt, cf. Angeri praefat. p. X]). de decretis Nicaenae synodi c. 4 (Op. I, 1, 211): ὡς ὁ Ποιμὴν εἴρηκεν (cf. Mand. IX, 8, p. 59, 6. 7). ibid. c. 18 (Opp. I, 1, 223 sq.): ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται — ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ὂν ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι (Ariani vel Eusebiani, qui Pastoris auctoritate et ipsi usi sunt), cf. Mand. I, p. 33, 15 sq.; ad Afros episcopos c. 5 (Opp. I. 2, 895): ἐλογίζοντο (Ariani vel Eusebiani) δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ Ποιμένι γραφέν (cf. Mand. I, 1, p. 33, 158 sq.). Epi. festal. XI. ann. 339 (ed. F. Larsow, 1852, p. 117): ‚Wenn man nicht selbst an dem Zeugniss des Hirten Anstoss nimmt, so mag's gut sein, auch den Anfang seines Buches anzuführen, wo er sagt' (cf. Mand. I, 1, p. 33, 15 sq.), quae omnia ad sola mandata pertinent, quorum primum Athanasius libri initium appellavit. propter haec praeclara mandata Athanasius cum illis, quos Eusebius (H. E. III, 3, 6) memoravit, Pastorem praecipue ad catechumenos docendos perutilem esse censuit. itaque epi. festal. XXXIX. ann. 365 (Opp. I, 2, 963) libris canonicis recensitis pergit: ἕνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστίθημι καὶ τοῦτο γράφων ἀναγκαίως, ὡς ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μέν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος καὶ Σοφία Σιρὰχ καὶ Ἐσθὴρ καὶ Ἰουδὶθ καὶ Τωβίας καὶ Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων καὶ Ποιμήν. καὶ ὅμως, ἀγαπητοί, κἀκείνων κανονιζομένων καὶ τούτων ἀναγινωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνήμη κτλ. Athanasius igitur Pastorem, quo etiam adversarii Ariani utebantur (praecipue Mand. I, 1), quamvis non canonicum, magni aestumavit neque apocryphum esse censuit. pluris eum fecit quam Barnabae et Clementis Romani epistulas, quas inter libros legendos non recepit. Pastore vero nostro usus non est, cum Mand. I. huius libri initium appellaverit neque praeter mandata Pastoris verba laudaverit. itaque Th. Zahn (l. l. p. 38 n. 3) contendit, Athanasium solorum mandatorum editionem habuisse. quam opinionem ex parte tantum revicit Adolphus Harnack (p. LIX): „Haec coniectura probatur excerptis Pseudoathanasii, Antiochi mon. [minime], Maximi, Nicetae etc. perlustratis, qui visionum incuriosi [Vis. III, 10, 6 p. 25, 18. 19 redidit Antiochus] mandata transscripserunt. at vero fugit Zahnium, mandata et similitudines tam arte cohaerere, ut procul dubio illa semper una cum his legerentur. cuius rei etiam Pseudoathanas. et Antioch. testes sunt, qui similitudines (cf. Sim. I, V, VI, IX) non neglexerunt." Pseudo-Athanasio hac in re cum vero Athanasio convenit, quod Mand. I. et ipse totam doctrinam incepit, neque Sim. VIII—X. usus est.

Athanasii Διδασκαλία πρὸς Ἀντίοχον δοῦκα[1]) aliquanto post concilium II. oecumenicum an. 381 Constantinopoli habitum (cf. c. 13 σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι) conscripta est. Pseudo-Athanasius e Pastore plurima tacite descripsit, non quasi Pastor tunc temporis iam sine ulla auctoritate paene ignotus fuisset (ut A. Harnack p. LX. not. 7 contendit), sed quia etiam hac ratione libri argumentum publicare voluit. nihil vero descripsit e visionibus. libelli initium etiam Pseudo-Athanasio est Mand. I. Mandata vero neque eodem ordine neque omnino eadem dedit, quae ad nos pervenerunt. Pseudo-Athanasii Mand. X. legimus Mand. XII, 1, 1—3, 1; illius Mand. XI. nobis est Mand. X, illius Mand. XII a nobis nonnihil mutatum legitur Mand. XII, 4, 6 sq. quod nobis est Mand. XI., omissum est. etiam e Similitudinibus Pseudo-Athanasius nonnulla transscripsit, sed e solis Sim. I. V. VI., quae omnia sub textu edidi. Athanasius igitur verus et fictus Pastore esse usi videntur nihil nisi ἐντολὰς καὶ παραβολὰς exhibente. praeter visiones vero etiam Mand. XI. et Sim. VIII—X. apud utrumque Athanasium desiderantur.

Didymus vero Alexandrinus ad Iob. VIII, 17. 18 (I. P. Migne, Patrolog. T. XXXIX. p. 1142) Vis. III, 2, 6, p. 15, 16. 17 testatus est: οἳ οὐχ ἁρμόζουσι τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου κατὰ τὸν Ποιμένα.

Gregorius Nazianzenus fortasse respexit Mand. V, 1, 5 p. 44, 12 sq. scribens Apologet. c. 7: θᾶττον ἄν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίως ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν· ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ, μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος.

Opus imperfectum in Matthaeum (in Ioannis Chrysostomi opp. ed. Paris, 1724. Tom. VI. append. ed. Montf.) Adolpho Harnack (p. LIX sq.) sec. IV exeunte ab Ariano aliquo conscriptum esse videtur. ibi Pastor, quamvis non certae auctoritatis scriptura, laudatur Hom. XXXVIII, p. CXLII: ,Similiter et propter gratias XII, quas in persone XII virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniuntur XII tribus' cf. Sim. IX. 15, 1 sq. p. 119, 28 sq.

In Pauli apocalypsi (sec. IV. exeuntis) A. Harnack nonnulla invenit (c. 19—30) quae Vis. III. cognata esse videantur.

Pastori Arianorum favor in occidente certe nocuisse videtur.

Hieronymus de vir. illustr. c. 10 (Opp. II, 846 ed. Vallars.): ,Herman, cuius apostolus Paulus ad Romanos (XVI, 14) scribens meminit: ,Salutate Asyncritum, Phlegonta, Herman, Patrobam, Hermen et qui cum eis fratres sunt'. asserunt auctorem esse libri, qui appellatur Pastor et apud quasdam Graeciae ecclesias iam [,Euseb.: ἤδη' Harn.] publice legitur. revera utilis liber, multique de eo scriptorum veterum usurpavere testimonia, sed apud Latinos paene ignotus est.' Prolog. galeat. in II libros Regg. (Opp. IX, 458 sq.): ,igitur Sapientia, quae vulgo Salomonis inscribitur, et Iesu filii Sirach liber et Iudith et Tobias et Pastor non sunt in canone.' Comm. in Osee lib. II. c. 7, v. 9 (Opp. VI, 75): unde et in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermae primum videtur Ecclesia' etc. (cf. Vis. I, 2, 2, p. 5, 21 sq. III, 10, 3 sq., p. 25, 10 sq. IV, 2, 1 p. 29, 16 sq.). Pastorem quamvis non canonicum, Hieronymus minime damnavit. erraverunt Th. Zahn (l. l. p. 21)

---

1) Opp. II, 252—264; edita e codice Parisino (num. 635), nobis B, capp. 1—11 etiam e codice Guelferbytano, nobis A, ubi alia recensione Διδασκαλίαι πρὸς Ἀντίοχον τὸν ἄρχοντα, edidit Guil. Dindorf, Lips. 1857.

et A. Harnack (p. LXIII. not. 6) al. opinati, Hieronymum ‚suum ipsius de Pastore iudicium' protulisse Comm. in Abacuc. lib. I. c. 1. 14 (Opp. VI, 604 sq.): ‚ex quo liber ille apocryphus stultitiae condemnandus est, in qno scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri praeese reptilibus, et in hanc similitudinem piscibus quoque et arboribus et bestiis universis proprios in custodiam angelos assignatos'. quae ad nescio quem librum apocryphum, non ad Past. Vis. IV, 2, 4, p. 30, 9 sq. pertinere nunc censeo.

Rufinus Aquileiensis Athanasii iudicium fere verbotenus repetiit in Expositione in symbolum apostolicum c. 38: ‚Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non canonici, sed ecclesiatici a maioribus appellati sunt: ut est Sapientia Salomonis et alia Sapientia, quae dicitur filii Syrach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturae qualitas cognominata est. eiusdem ordinis est libellus Tobiae et Iudith et Maccabaeorum libri, in Novo vero Testamento libellus, qui dicitur Pastoris sive Hermatis, qui [‚et qui' Cotel., Credner, Gesch. d. Ntl. Kan. p. 273 al.] appellatur Duae Viae vel Iudicium Petri. quae omnia legi quidem in ecclesia voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. caeteras vero apocryphas nominarunt, quas in ecclesiis legi noluerunt'.

Philaster Brixiensis Pastore etiam esse usus videtur. scripsit quidem haer. 80: ‚Fecit enim, ut ait Salomon (Sap. I, 14 ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα), ex nihilo omnia, ut possent esse quae non erant'. sed iam haec conformata sunt ad Mand. I, 1: ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἅπαντα. quo minus cum A. Harnack (p. LXIII. not. 4) negaverim, Philastrium Pastorem laudasse haer. 126: ut scriptum est: ‚Qui fecit ex nihilo omnia, ut essent quae non erant'?

Pastore etiam Massilienses usi sunt arbitrii quandam libertatem contra Augustinum defendentes. Ioannes Cassianus praeter scripturam ipsam etiam Pastorem laudavit Collat. VIII, 17: ‚de utroque vero liber Pastoris plenissime docet'. XIII, 12: ‚etiam liber ille qui dicitur Pastoris apertissime docet' (cf. Mand. VI, 2, 1, p. 49, 8 sq.). Augustini vero asseclae Tertullianum Montanistam quodam modo secuti Pastorem iam respuerunt. Prosper Aquitanus (contra Collatorem c. 13, al. 30) respondit: ‚Post illud autem nullius auctoritatis testimonium, quod disputationi suae de libello Pastoris inseruit, ex quo ostendere voluit etc.

Gelasius I, Romanus episcopus (492—496) Pastorem iam inter apocrypha recensuit Decreto de libris recipiendis et non recipiendis VI, 17: ‚Liber qui appellatur Pastor, apocryphus'. sed non omnes Latini eum secuti sunt.

Vita S. Genovefae, quam Adolphus Harnack (p. LXV) c. ann. 530 in regno Francorum conscriptam esse censuit (Act. Sanctorum ad d. 3. Ian.): duodecim enim virgines spirituales, quas Hermas, qui et Pastor nuncupatus est, in libro suo descripsit etc. (cf. Sim. IX, 15, 1, p. 119, 28 sq.).

Beda venerabilis sec. VIII. ineunte notavit ad Act. XII, 15: Quod unusquisque nostrum habeat angelum, et in libro Pastoris (cf. Mand. VI, 2, 1 p. 49, 8 sq.) et in multis sanctae scripturae locis invenitur. quae eum e solo Cassiano hausisse A. Harnack (p. LXVII) suspicatus est, nullo argumento nisus.

Walafridus Strabo sec. IX. (Vis. Wettini v. 675): ‚Atque liber Pastoris opem demonstrat eandem' (angelos hominum custodes, cf. Mand. VI, 2, 1, p. 49, 8 sq.).

Ioanni Saresberiensi demum (c. 1172) Pastor ignotus est. nam ad ea quae Hieronymus in prologo galeato iudicavit adnotavit: ‚Ille autem qui Pastor inscribitur (sc. liber) an alicubi sit nescio. sed certum est, quod Hieronymus et Beda illum vidisse et legisse se testantur.'

Orientales scriptores ne seculo quidem VII. Pastorem neglexerunt.

Maximus confessor Schol. in Dionysii Areopagitae de divinis nominibus librum[1]): τελεσιουργίαν δὲ ἀγγέλων λέγει, ὡς ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἑρμηνεύσαντος αὐτό (Dan. VIII, 16 sq. IX, 21 sq.), καὶ περὶ τοῦ Ποιμένος τὸν Ἑρμᾶν τελειώσαντος, ὡς ἐκεῖ ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Ποιμένι (cf. Vis. V, 5, p. 33, 1 sq.) — καὶ ὅτι διὰ τῶν ἀγγέλων αἱ ψυχαὶ χειραγωγοῦνται αἱ ζωὴν ἀγγελικὴν ἐπιτηδεύουσαι· οὕτω καὶ ἐν τῷ Ποιμένι ἀνέγνωμεν (cf. Mand. VI, 2, 1, p. 49, 8 sq.).

Antiochus Palaestinensis sec. VII, monachus laurae S. Sabae scripsit Πανδέκτην τῆς ἁγίας γραφῆς seu compendium totius religionis christianae[2]). e scriptura Sacra et e Pastore tacite dedit amplissima excerpta, quae minime docent, quod A. Harnack (p. LX, not. 7) coniecit, ‚Pastorem tum temporis ulla [!] auctoritate privatum paene ignotum fuisse.'

Nicephori Constantinopolitani, mortui a. 828, Stichometria[3]) iam inter N. Ti aprocrypha recensuit Ἰγνατίου, Πολυκάρπου, Ποιμένος καὶ Ἑρμᾶ (sic).

Nicetas Serron sec. X. exeunte in Gregorii Naz. orat. XL. circa finem[4]): Secundo crede, quod, quemadmodum in Pastoris libello habetur' (cf. Mand I, 1, p. 33, 15 sq.).

haec fere sunt fata Pastoris in antiqua ecclesia.

II. DE PASTORIS CODICIBUS, VERSIONIBUS, EDITIONIBUS.

1. Pastoris codices graeci servati sunt duo, neuter integer.

a. Codex Sinaiticus[5]) nobis S., Novi Testamenti libris addidit Barnabae epistulam et post sex folia deperdita, quibus Constantinus Tischendorf Petri apocalypsin scriptam fuisse censuit, etiam Pastoris partem. quaternionis ϞΒ (XCII) folia tantum sex cum septimi dimidio et brevi fragmento supersunt, quibus Ποιμὴν continetur Vis. I, 1 — Mand. III, 2, p. 37, 7 huius editionis, usque ad κα]ι γειν[ονται, Mand. III, 5 p. 38, 7—IV, 2,3 p. 41, 12 τατον ψευσματος — πρωτον μεν, Mand. IV, 3, 4—6 p. 42, 7—12 καρδιογ]νωστης — σοι λεγ]ω φη.... O. de Gebhardt (p. VI sq.) haec iudicavit: „Addendum est, scriptorem qui Hermae Pastorem exaravit, non eundem esse, cui Barnabae epistula debetur, neque in Novo Testamento quicquam ab eo scriptum. scripsisse autem Tischendorfio visus est Veteris Testamenti prophetas. ad eandem cum ipso textu aetatem, tamen ad nullum eorum, qui ceteros Novi Testamenti libros recognoverunt, referendae sunt correctiones siglo ℵ^a [nobis S^a] insignitae (correctoris A apud Tischend.). eiusmodi correctiones haud ita crebrae sunt, et

---

1) cf. Dionysii Areop. opera ed. Petrus Lansselius et B. Balth. Corderius, Tom. II. ed. II. Lutet. Paris. 1644. p. 129.

2) in Bibliothecae veterum patrum seu scriptorum ecclesiaticorum Tom. I. graecolatino (ed. Fronto Ducaeus), Paris 1624. p. 1021 sq. insunt λόγοι CXXX, ‚quos homiliarum nomine notare consuevimus invito ipso auctore, latinam Tilmanni interpretationem sequentes' (O. de Gebhardt, p. XXXIV).

3) cf. C. A. Credner, Zur Geschichte des Kanons, 1847, p. 145, Geschichte des Ntl. Kanon, 1860, p. 244.

4) cf. Gregorii Naz. opera ed. Colon. 1690. II, p. 1087.

5) Bibliorum codex Sinaiticus Petropolitanus. auspiciis augustissimis imperatoris Alexandri II. ex tenebris protraxit, in Europam transtulit, ad iuvandas atque illustrandas sacras litteras edidit Aenotheus Fridericus Constantinus Tischendorf, Petropoli 1862. Novum Testamentum Sinaiticum sive Novum Testamentum cum epistula Barnabae et fragmentis Pastoris ex codice Sinaitico — accurate descripsit Aenoth. Ferd. Const. Tischendorf, Lips. 1863.

paucis quidem exceptis ad omissiones spectant, quae ex eodem ut videtur archetypo explentur, unde ipsa codicis scriptura fluxit [1]). secundus Novi Testamenti corrector (B) Pastorem non attigit; tanto magis tertius, C^a (nobis $\aleph^c$ [mihi S^{ca}]), quem ut et C^b correctorem aliquot saeculis, postquam ex auctorum manibus prodiisset, ad codicem accessisse Tischendorfius iudicavit [2]) — ,elegantiam scripturae neuter eorum affectavit; scribebant non ut librarii, sed ut viri docti tum solebant scribere.' diversus autem est ille Pastoris corrector ut a C, ita et a C^c [nobis S^{**}] correctore, qui inter alia et Barnabae epistulam recensuisse videtur. menda haud pauca ab $\aleph^a$ [S^a] correctore neglecta $\aleph^c$ [S^c] correxit, nonnumquam etiam in iis quae ad orthographiam spectant scripturam primae manus, itacismo inprimis corruptam, emendavit; sed quod gravissimum est, pluribus locis lectiones introduxit diverass ab iis, quae ipse scriptor primarius ($\aleph^*$[nobis S.]) in exemplo suo invenit. quae cum ad meram mutandi libidinem revocari non possint, apparet $\aleph^c$ [S^c] correctorem textum Hermae cum alio quodam exemplo contulisse variasque illius lectiones ad emendandum librum adhibuisse, nec vero desunt loci, ubi mutavit quae recte prima manus dederat [3]). perparvi momenti sunt quae nono fere seculo [fortasse iam octavo] $\aleph^d$ (D apud Tischend. [nobis S^d]) correxit. idem prioribus Pastoris versibus aliisque eius libri partibus spiritus et accentus satis rudi modo addidit. titulos autem et Visionibus et Mandatis quae supersunt ipsa prima manus inscripsisse videtur, cum tantum non ab ipso textu differant nec atramento nec scriptura".

hunc igitur codicem, in quo sacris scripturis etiam Pastor additus est, Constantinus Tischendorf iam c. ann. 340 scriptum esse contendit et plerisque persuasit. ego vero non solus posteriorem codicis aetatem defendi, quem non ante sec. VI. exaratum esse censui (Einl. in d. N. T. p. 790 sq.). Sinaiticum codicem non ante seculi IV. finem scriptum esse, etiam v. cl. de Gardthausen cognovit (Griech. Palaeographie, Lips. 1880, p. 145 sq.). eundem vero seculo V. ineunti adscribere conato et ipsi obstant subscriptiones illae libris Estherae et II Esdr. additae. nam ibi ter, hic semel codex, quem Pamphilus martyr a. 309 in carcere correxit, ex Hexaplis ab ipso Origene correctis descriptus, παλαιώτατον ἀντίγραφον vel βιβλίον appellatur. qui haec subscripsit, seculo, ut dicunt, VI., fortasse demum VII., post duo fere secula Pamphili codicem Sinaitico multo antiquiorem appellare vix potuit. Sinaitici vero codicis correctores C^a et C^b, quos illa subscripsisse Tischendorf censuit, codicem ante duo secula scriptum emendasse, probabile non est. v. cl. de Gardthausen contulit Athanasii epistulam ad orthodoxos eremitas deserti Thebaici super saxo depictam (C. I. Gr. 8607), quam iam circa a. 330 inscriptam esse non omnes concedent. ego illam epistulam ante concilium II. oecumenicum a. 381, quo Arii doctrina iterum damnata est, inscriptam esse non nego. hanc vero in-

---

1) hunc correctorem A (nobis S^a) Tischendorf (Nov. Test. Sim. p. XXII) inter ipsos codicis scribas (D) recensuit.

2) tantum tempus inter utrumque correctorem A et C vel S^a et S^c interiectum chirographis in Tischendorfianis tabulis XVII. XVIII. vix probatur. si correctorem A ipsius codicis partem scripsisse constat, ne corrector C quidem codice plus quam duobus seculis posterior fuisse videtur. si igitur hi non ante sec. VI. codicem correxerunt, ne codicem ipsum quidem multo antiquiorem fuisse efficitur.

3) talia O. de Gebhardt recensuit Vis. I, 3, 4 p. 7, 14. II, 3, 1 p. 11, 6. III, 9, 1 p. 23, 21. recensere non debebat Vis. III, 1, 2, p. 12, 16, ubi S^c pro insano illo χονδρίζεις bene scripsit χρονίζεις.

scriptionem Sinaitico codice antiquiorem esse vir doctissimus non negavit[1]. neque negandum est, Sinaiticam scripturam Dioscoridis codici Vindobonensi circa a. 506 exarato simillimam esse, utrumque vero codicem ab illa inscriptione aliquantum differre.

b. Pastoris maximam partem conservavit codex Lipsiensis (L.), cuius tria folia (Mand. XII, 4, 7 p. 72, 2 — Sim. VIII, 4, 3 p. 98, 11. Sim. IX, 15, 1 p. 119, 28. Sim. IX, 30, 2 p. 139, 13) Constantinus Simonides ex Atho monte adtulit. antecedentium et intercedentium apographum in ipso monte Atho confectum est (L.²). codicis fragmenta et apographum in Bibliotheca Lipsiensi conservantur. alterum apographum adhibitis vetere Latino interprete excerptisque a scriptoribus ecclesiasticis Simonides Lipsiae confecit (L.³). O. de Gebhardt (Prolegom. p. XII sq.) haec retulit: „Folia chartacea sunt, alt. c. 21, 4 centim., lat. c. 14 centim., litteris minutissimis saec. XIV. (Tischend.) vel ineunte XV (saec. XV. ineunte vel medio Ang.), lineis in quaque pagina 67—72 exarata. scriptura hic illic attritu evanuit, vel etiam, in marginibus potissimum, exeso periit; sed paucis exceptis eius modi lacunae facile explentur. librarius maxima parsimonia utens compendia haud pauca adhibuit, ita ut lectio exercitatos sibi oculos poscat. spiritus accentusque ex more temporis illius adscripti sunt; item interpunctio frequens est, nec vero constans. ceterum, exceptis omissionibus aliquot, scriptura satis emendata est, ipso itacismo plerumque evitato. correctiones igitur perrarae sunt, eaeque ad unam omnes ipsi primae manui tribuendae. litterae Similitudinum initiales ut et ipsarum inscriptiomum, ubi non omittuntur, minio pictae sunt, capitum minorum, quae ex editionibus prioribus in nostram quoque recepimus, nullo vestigio apparente. asservantur folia illa Lipsiae in bibliotheca Paulina, ubi ipse ea contuli, idque sine ullo fere fructu, cum perpaucis exceptis recte Tischendorfium legisse cognoverim."

„Apographon Simonidis paginis 34 (alt. c. 22,8 centim., lat. c. 18 centim., lineis in quaque pagina c. 42) Visiones integras continet[2], dein Mandata usque ad Mand. XII, 4, 7 et Sim. VII, 4, 3 — IX, 15, ,ita ut additis tribus illis foliis in codice Lipsiensi Pastorem integrum habeamus, exceptis solis septem postremis libri capitibus, quorum textus graecus adhuc desideratur. scriptura apographi, more Graecorum recentiorum permultis compendiis instructa, parum accurata mendisque referta est. nonnunquam, ubi scripturam archetypi Simonides non assequebatur, singulos ductus imitari conatus est; sed ne ea quidem in re satis accurate versatus est. persaepe compendia non intellexit ideoque duplam lectionem exhibuit vel etiam triplam, altera super alteram notata. adde multa deleta et correcta et superscripta inesse, nec iam mirabere, si eadem vocabula alius aliter legerit. quod cum collata editione Tischendorfiana cum varietate

---

[1]) l. l. p. 148: „(inscriptioni Thebaicae) fehlt noch die abgerundete sogenannte koptische Form des μ, die im c. Sinait. mit der eckigen wechselt, auch das Ξ wird noch nicht, wie im c. Sinait., in einem Zuge ohne abzusetzen geschrieben. Besonders alterthümlich ist aber in dem Briefe des Athanasius das P, dessen Halbkreis oben offen ist, wie es sich ähnlich z. B. auf einem Papyrus v. J. 154 n. Chr. findet und vereinzelt auch in dem c. Sarravianus vorkommt, während sie dem c. Sinait. vollständig fremd zu sein scheint."

[2]) ,Pastoris initio praemittitur prologus ex Euseb. h. e. III, 3, sed pessime habitus, cf. Angeri ,Nachträgliche Bemerkungen zu Hermas' in Leipz. Repert. XIV, 3 (1856) p. 146 sq. ibidem de scholio Visioni III. subdito agitur, quod ex Athanasio [de incarn. verbi 3, cf. supra p. VII] petitum esse videtur' [alieno loco addito, cf. Mand. I, 1 p. 33, 15 sq.].

scripturae e primo Simonidis apographo ab Angero collecta (Leipziger Repertorium XIV, 3 [1856] p. 138 sq.) pluribus locis factum esse animadverterem, totum apographon denuo conferre mihi proposui. — ac ne ipse quidem in codice conferendo ubique certum aliquid assecutus sum; quamquam non desunt loci, ubi Tischendorfium recte legisse, Angerum falsum esse mihi persuasum est, et versa vice aliis, etsi paucis locis utrumque falsum esse deprehendi."

Lipsiensem codicem a. 1856 primi ediderunt Rudolphus Anger et Guilielmus Dindorf [1]). sed iam edito libro statim animadverterunt, se a Simonide deceptos esse, qui apographum Lipsiense (L.[3]) vendiderat. prioris igitur apographi fideque dignioris (L.[2]) discrepantiam editioni suae statim addiderunt [2]). itaque Constantino Tischendorf collegarum Lipsiensium editio iam paene tota inutilis reddita videbatur, textumque ipsum denuo edendum esse censuit [3]). cum enim Albertus Dressel Patrum apostolicorum editionem pararet, Tischendorf, se ipsum versandis antiquis libris graecis iisque ineditis assuetum gloriatus, textum viris doctis quam fidelissime excussum tradere voluit. tradidit, quamvis et ipse in legendo et edendo nonnumquam falsus [4]), et editionem ‚principem', quam paene totam inutilem redditam censuit, ibi quoque secutus est, ubi emendanda erat. nonnulla exempla enumerare licet. Mand. VI, 1, 3 p. 44, 7. Sim. VI, 2, 4 p. 88, 10 cum ed. pr. etiam Tischendorf voc. οὐ posuit ante κατεφθαρμένοι, invito codice, Pseudo-Athanasio et vet. int. lat. Sim. VIII, 1, 4. 5 p. 94, 18 sq. in utraque editione male distincta sunt: ἀφ' ἧς δέ, φησί, πάντα ἴδῃς, καὶ δηλωθήσεταί σοι τὸ τί ἐστιν ὁ ἄγγελος ὁ ἐπιδεδωκὼς τῷ λαῷ τὰς ῥάβδους. πάλιν ἀπῄτει ἀπ' αὐτῶν κτλ. Sim. VIII, 7, 6 p. 101, 4. 5 etiam Tischendorf textum apographi, quem non intellexit, mancum esse opinatus est. ne illis quidem locis omnibus, ubi scriptores ecclesiastici dudum collecti emendationem praebent, ed. pr. a secundo editore emandata est. Mand. V, 1, 3 p. 44, 7. L.[2] exhibet: πνίγεται γὰρ ῥύπῳ τοῦ πονηροῦ πνεύματος. haec cum ed. pr. etiam Tischendorf edidit, quamvis Pseudo-Athanasio, Antiocho Palaestinensi et vetere latino interprete praebentibus: πνίγεται γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Mand. IX, 9 p. 59, 10 etiam Tischendorf contra omnes testes reliquos Lipsiensem lectionem ἀδελφὴ pro θυγάτηρ reddidit. Mand. XI, 14 p. 66, 25 etiam Tischendorf edidit: τὸ πνεῦμα τὸ μωρόν, quamvis iam vet. lat. commendaverit: τὸ πνεῦμα τὸ ἐπίγειον. Mand. XII, 4, 7 p. 42, 4 vocabulum μὴ in ed. pr. uncis inclusum etiam Tischendorf improbavit; quamvis necessarium et a vet. lat. confirmatum. Sim. V, 3, 7

---

[1]) Hermae Pastor graece. primum ediderunt et interpretationem veterem latinam addiderunt Rudolphus Anger et Guilielmus Dindorf. Pars prior quae textum graecum continet. Hermae Pastor graece. primum edidit Rudolphus Anger. praefationem et indicem adiecit Guil. Dindorf. Lips. 1856. partem alteram, qua veterem interpretationem latinam edere voluit, Rud. Anger morte oppressus non addidit.

[2]) Nachträgliche Bemerkungen zu Hermas von Rudolph Anger und Wilh. Dindorf (besonderer Abdruck aus Gersdorf's Repertorium Bd. III, 1856). Lips. 1856.

[3]) Hermae Pastor graece ex fragmentis Lipsiensibus instituta quaestione de vero graeci textus Lipsiensis fonte edidit Aenoth. Frd. Constant. Tischendorf. ex editione patrum apostolicorum Dresseliana centum exemplis repetitum. Lips. 1856.

[4]) praeter ea, quae Tischendorf ipse invito apographo male in suam editionem transisse confessus est in Dresseli Patrum apostolicorum editione p. LV, cf. etiam Vis. III, 2, 4 p. 14, 7. III, 6, 3 p. 20, 1. 24, c. 6, 7 p. 20, 20. III, 9, 6 p. 24, 19. Mand. II, 2 p. 30, 8, etc.

p. 82, 16 etiam Tischendorf e codice L.[2] insanum illud vocabulum συνοψίσας (cf. Vis. III, 1, 4 p. 13, 6) edidit, neque a Pseudo-Athanasio neque a vet. lat. edoctus, legendum esse συμψηφίσας. Sim. VI, 2, 5 p. 88, 14 contra Pseudo-Athanasium et vet. lat., qui αἴγειον (cf. Vis. V, 1 p. 32, 6) legerunt, ἄγριον editum est. ibid. p. 88, 16 Tischendorf cum antecessoribus e codice barbarum vocabulum ῥόζους edidit, neque a Pseudo-Athanasius neque a vet. lat. edoctus, legendum esse ὄζους. Sim. IX, 15, 3 p. 120, 10 codicem exhibentem ὀνόματα non emendavit ex interprete vetere, qui legit ἱμάτια. ibid. c. 28, 3 p. 128, 28 voc. ἀηδέστεροι, quod codex praebuit, ne Tischendorf quidem secundum vet. lat. mutavit in εὐειδέστεροι. quae omnia, ne etiam plura addam, quamvis editioni principi fortasse ignoscenda, tamen aperte docent, quonam iure Tischendorf editionem quam principem dicunt iam paene totam inutilem redditam dixerit.

graecum Pastoris textum principalem, non ex antiqua demum interpretatione latina conversum esse, Rudolphus Anger l. l. p. XI sq. argumentis defendit gravissimis. ipsum enim codicem Lipsiensem cum veterum scriptorum excerptis iam antea notis vir clarissimus ita consentire ostendit, ut dissensus non alius sit, quam qui inter duos eiusdem libri codices intercedere solet; ubi vero fragmenta illa ab interpretatione latina recedunt, codicem Lipsiensem nunc cum fragmentis facere, nunc cum latino, interdum suam sibi propriam praebere scripturam. eandem autem esse rationem in apographo atque in ipse codice Lipsiensi. quid tandem Constantinum Tischendorf movit, ut collegae haec asserenti vehementer contradiceret? graecum textum non iam altero post Chr. seculo, sed media demum quam dicunt aetate ortum esse nec eum praebere textum, quem vetus interpres latine vertit, sed quo quis deperditum graecum compensaverit latina convertens! quae sententia argumentis defensa levissimis statim refutata est a R. A. Lipsio [1]) neque cuiquam placuit praeter G. V. Lechler [2]) et Iac. Donaldson [3]).

2. Pastoris uterque codex graecus nostro demum seculo repertus est. maiores latina versione unica utebantur.

a. Pastorem iam sec. II. latine versum esse C. P. Caspari (Quellen z. Taufsymbol, T. III. p. 422 sq.) et A. Harnack (Prolegg. p. XLVIII) collegerunt e fragm. Murator. l. 77 ‚et ideo legi eum quidem oportet'. seculo certe III. eum latine versum esse testatur Stichometria Claramontana. eadem latina interpretatio, qua Pseudo-Cyprianus usus est (cf. p. III), etiam sequentibus seculis legebatur et ad nos pervenit.

Hermae Pastoris latinam versionem antiquam primus edidit Iacobus Faber Stapulensis in ‚Libro trium virorum et trium spiritualium virginum', Paris. 1513, ex optimo codice, sed multis ad arbitrium mutatis. secuti sunt Nic. Gerbelius (Argentor. 1522) al. rem promovit Io. Bapt. Cotelerius (Patr. apostol., Paris. 1672), qui trium codicum Parisiensium varias lectiones adnotavit. Anglicani codices collati sunt in editione „ex recensione et cum notis Io. Felli Oxoniensis episcopi Oxon. 1685, una cum Barnaba". Coteleri

---

[1]) in Tischendorfianae editionis censura (Literar. Centralblatt 1856, nr. 47) et contra Constantinum Tischendorf oblocutum ibid. nr. 50. quae Tischendorf disputavit (Theol. Literaturblatt 1865 nr. 70), nullius sunt momenti, cf. etiam Lipsii ‚Duplik gegen Hrn. v. Tischendorf', Zeitschr. f. wiss. Theol. 1866. I, p. 122 sq.

[2]) Apostol. und nachapostol. Zeitalter, ed. II. Stuttgart 1857. p. 489.

[3]) The apostolical Fathers, Lond. 1874. p. 384 sq.

et Felli adnotationes quodam modo coniunctae sunt a Io. Clerico in nova Patrum apostolicorum editione Amstelod. 1689, quam repetiit Io. Alb. Fabricius in Codicis apocryphi Novi Testamenti parte tertia, Hamburgi 1719 p. 738—1036. Cotelerium fere ubique secutus est Andr. Gallandi in Bibliothecae veterum Patrum antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum Tom. I, Venet. 1765. Fabricii et Gallandi editiones secutus est Car. Ios. Hefele (Patrum apostolicorum opera. Tubing. 1839. ed. II. 1843. ed. III. 1847. ed. IV. 1855). Alb. Rud. Max. Dressel inter ,Patrum apostolicorum opera' Lips. 1857, Pastorem latinum edidit valde aucto apparatu critico. nam codicis Vaticani (Vat.) exarati sec. XIV. exeunte varias lectiones addidit et alteram Pastoris latinam interpretationem e codice Palatino seculi XIV. fere integram primus edidit. Palatina versione vulgatae vel veteris latinae interpretationis lacunae aliquae suppleri, menda corrigi possunt. codex autem Vaticanus optimus est et saepissime genuina praebet in vulgata editione depravata. cognatum esse animadverti codicem Dresdensem (D), cuius varias lectiones, cum a. 1869 Ezram prophetam edebam, ad Dresselianam editionem adnotavi [1]). ad hos igitur codices et Gallicos Anglicanosque, quorum varias lectiones I. B. Cotelier et Io. Fell notaverunt Pastoris veterem latinam interpretationem redegi [2]). gratias mihi deberi scripsit O. de Gebhardt (Prolegg. p. XIV), ,quod primus opus arduum Pastoris latini ad fidem codicum edendi' susceperim. opus ad finem me perduxisse nunquam asserui. gaudeo, quod vir diligentissimus et accuratissimus

---

[1]) accuratissime ter vel quater codicem Dresdensem contuli, quamvis non iam eo consilio, ut Hermae Pastorem latinum ederem. itaque prologum et argumentum praemissum minus curavi, ubi O. de Gebhardt (Prolegg. p. XV, not. 3) nonnulla peccata levissima animadvertit (sti pro bti, Herma pro Hermā, Flegontem pro Flegontam, Hermam pro Hermen, at ac pro āt [i. e. autem] ac). quamobrem Th. Zahn (Gott. Gel. Anz. 1878, p. 34): „Auf wie schwachen Füssen z. B. Hilgenfeld's Ausgabe der lateinischen Vulgata (1873 vgl. Gt. gel. A. 1873, St. 29 [ubi idem Th. Zahn meam editionem laudaverat]) beruht, ist nun aufgedeckt. Seine Collation des cod. Dresdensis ist nach dem Nachweis Gebhardt's (p. XV, n. 3) wenig werth." non tali censori responsurus vel Actorum Ioannis editori (1880, cf. Henrici Holtzmann censuram in: Zeitschrift f. wiss. Theol. 1881. I, p. 110 sq.) iniuriam redditurus, sed editionem meam emendaturus eos errores reddam, quos in ipso Pastore primum ad antiquos codices redacto Oscar de Gebhardt litteris ad me datis recensuit. Mand. XII, 2 p. 64, 8 post ,lautitias' adde: ,cupere', quod voc. Dresd. praebet. equidem in textu Dresseliano ad vulgatum ,concupiscere', quod Vat. quoque exhibet, lectionem Dresdensem ita notaveram, ut litteris ,con' et ,isc' superscriptum sit ,om.', quod signum in edendo ad totum vocabulum retuli. non collationis, sed editionis est error. Sim. V, 1 p. 76, 13 codicis Dresd. lectionem ,d'o' accurate reddidi, sed interpretatus sum ,domino'. legendum est ,deo' (etiam Vat.). iterum editionis, non collationis vitium. Sim. V, 7 p. 85, 14 edidi ,inhabitavit" „c. D.", qui et ipse cum Vat. exhibet: ,inhabitaverit' (scriptum ni fallor: inhabitav'it). hic est collationis error. Sim. VIII, 3 p. 102, 1 dedi ,cognosces (γνώσῃ) c. D., lineolam super: ,cognoscēs' (i. e. cognoscens) me non vidisse fateor. Sim. IX, 7. p. 124, 18 dedi ,quidem, inquit c. D.', qui solum habet ,inquit'. vulgato ,quidem' primo superscripseram ,igitur', quo deleto ad dexteram scripsi ,inquit'. post IV vero annos correctione mea non intellecta edidi ,quidem, inquit'. Sim. IX, 30 p. 155, 5 edidi: ,in eam aedificationem c. D., in ea aedificatione Vat.' sed in D. ut in Vat. scriptum esse O. de Gebhardt retulit ,in ea aedificatione', accuratius ,in ea edificatione'. Dresseliano ,ad aedificationem', superscripseram ,in eam edificationem' pro ,in ea edificatione'. talia fere peccavi ab aequis censoribus procul dubio ignoscenda. graviora me peccasse nemo demonstrabit.

[2]) Hermae Pastor. veterem latinam interpretationem e codicibus edidit Adolphus Hilgenfeld. Lips. 1873.

iam XVI codicum notitiam dedit, e quibus illos solos recensebo, quos in Pastoris clausula graece non tradita adhibui:

1) „Cod. Bodleianus [Bodl.] Oxoniensis, ab ipso Fellio ut videtur primum collatus, sed parum accurate."

2) „Codex Lambethanus [Lb.] Londinensis, post Fellium a Guilielmo Wake, archiepiscopo Cantuariensi, in usum Clerici denuo collatus."

3) „Codex Vaticanus [Vat.] 3848 in 4⁰ mai., membranaceus, qui in Fol. 1—40 Hermam exhibet, exaratus exeunte saec. XIV," cuius varias lectiones ab A. R. M. Dressel traditas iam in edendo Pastore latino adhibui.

4) Codex Dresdensis [D.] sec. XV, quo in edendo Pastore latino primus usus sum.

5) Codex Sangallensis [G.], quo etiam ‚Liber Pastoris' sec. X. scriptus continetur, omnium, quos O. de Gebhardt vidit, praestantissimus.

6) Codex Augiensis [Aug.], Caroliruhensis, sec. X, postmodo cum alio quodam exemplo collatus, quod O. de Gebhardt Dresdensi alterique Vindobonensi simile fuisse censuit.

7) Codex Cusanus [Cus.] sec. XV., quem O. de Gebhardt e codice Aug. nondum correcto exscriptum esse arbitratus est.

8) Codex Vindobonensis Lat. 821 [Vind.¹] sec. XII, quem O. de Gebhardt ex eodem exemplo fluxisse censuit, quo usus sit codicis Sangallensis auctor.

9) Codex Vindobonensis Lat. 1217 [Vind.²] sec. XV, qui Oscaro de Gebhardt ex eodem archetypo, quo codex Dresdensis, exscriptus esse videtur.

in Pastoris clausula (Sim. IX, 30, 3 sq.) meam editionem nonnunquam e Gebhardtiana emendavi, nonnunquam repetii. ubique vero etiam ceterarum versionum rationem habui lacunasque supplevi. nam ipsum Pastorem, non eius veterem latinam versionem edere volui. vetus autem interpres latinus non paucorum graeci textus vitiorum expers graecos codices haud raro corrigit. nonnulla vero vitia ei cum graecis codicibus vel cum uno graeco codice iam communia sunt.

Vis. III, 3, 5 p. 17, 3—5 vet. lat. legit: Εἰπά σοι (φησίν om.) καὶ τὸ πρότερον Πανοῦργος εἶ περὶ τὰς γραφάς (pro ἐκζητήσεις). ἐπιμελῶς ἐκζητῶν οὖν εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν. eadem fere corrupta etiam L.² exhibet, sed servatis genuinis verbis. illis eiectis, ceteris bene distinctis, L.² omnia recte dedit: Πανοῦργος εἶ περὶ τὰς [γραφὰς καὶ] ἐκζητήσεις· ἐπιμελῶς ἐκζητῶν οὖν εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν.

Vis. IV, 16 p. 29, 3—5 vet. lat. legit: καὶ ἰδοὺ βλέπω θηρίον μέγιστον ὡσεὶ κῆτός τι, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκρίδες πύριναι ἐξεπορεύοντο. ἦν δὲ τὸ θηρίον τῷ μήκει ὡσεὶ ποδῶν ἑκατόν, τὴν δὲ κεφαλὴν εἶχεν ὡσεὶ κεραμίου (tamquam urnalem vel: vas urnale). quae lectio quamvis interpreti cum codicibus graecis (κεραμίου vel κεράμου) communis aperte corrupta est. quis enim caput fictile vel terrenum timebit? quomodo e capitis urceo comparati ore locustae igneae procedunt? bestiae mirum caput graeco librario antiquissimo debemus, qui pro κεράστου (colubri cornuti) scripsit κεραμίου, unde etiam κεράμου depravatum est.

b. Aliam versionem latinam antea ignotam Albertus Dressel edidit e codice Palatino 150 sec. XIV., quo continetur etiam ‚libellus sancti pastoris'. quam versionem a vulgata illa centies in melius declinare ambiguisque in casibus fere semper praestantiorem praedicavit editor princeps. eam a me quoque saepius emendatam (cf. Herm. Past. lat. p. VI, not. 1) iterum edidit Oscar de Gebhardt (1877). hic interpres veterem latinam interpretationem non ignoravit, sed postquam Vis. I—IV graeca ipse accurate vertit, Mand. I. et Sim. I—X.

veterem interpretationem ita emendavit, ut graeca plerumque accuratius redderentur. Adolphus Harnack (Prolegg. p. LXV sq.) animadvertit, vitae s. Genovefae scriptorem c. ann. 530 in regno Francorum secundum hanc versionem laudasse Sim. IX, 15, 2 p. 120, 3 sq. eundem vero interpretem Mand. IV, 1, 9 p. 40, 11 τοῖς ἔθνεσιν vertere: ‚hominibus huius seculi, quos et ethnicos vocamus', Mand. X, 1, 4 p. 61, 5 φιλίαις ἐθνικαῖς: ‚amicitiis diversorum hominum'. itaque A. Harnack non male coniecit, eo tempore, quo hic interpres scripserit, admonitionem, ne quis similia τοῖς ἔθνεσιν faceret, iam superfluam fuisse, versionemque Palatinam ante seculi IV. finem confectam non esse. seculo V. eam in Gallia scriptam esse videri. „Coniecturam coniecturae superaedificare non piget. versionis vulgatae Pastoris exempla saeculo V. socordia librariorum mendis scatebant; Hieronymus Pastoris textum non sanaverat; ita evenit, ut in Gallia, ubi Pastoris nondum obliti erant, textui eius medicus existeret. fortasse igitur eadem ratio inter versiones Pastoris L.[1] [vet. lat.] et L.[2] [palat.] regnat, quae Italam et Vulgatam N. T. intercedit." licet etiam conicere, e Massiliensibus, qui Pastorem magni faciebant, ab Augustini asseclis contemptum, hunc interpretem exstitisse. ceterum caput mirum Vis. IV, 1, 6 p. 22, 5 etiam hic interpres praebuit: ‚et caput habens quasi laguenam'.

tertiam quandam versionem latinam Constantinus Tischendorf excogitavit, graece versam in codice Lipsiensi. sibi ipse confinxit codicem aliquem, Palatino (cuius aetatem non cognoverat) aliquot seculis antiquiorem, qui quae in recentioribus sparsae inveniuntur coniunctas inter se auctasque continuerit lectiones latinas, ab interprete graeco eiusdem aetatis expressas'. tali hariolatione Tischendorf etiam graeci textus Lipsiensis et veterum scriptorum Pastorem laudantium insignem consensionem explicare ausus est. quasi iam ante Cotelerium nescio quis illa graeca fragmenta aut excerpta collegisset, scripsit vir cl. p. X: „Quid enim, quaeso, obstat quominus interpretem graecum medii aevi excerpta vetera bene nosse collectaque habuisse statuamus? si cui e doctis illorum temporum hominibus in mentem venerit librum Hermae ex summa antiquitate christiana clarum ad compensandum deperditum archetypum graece reddere: quid mirum, si eum ante circumspexisse inveniamus graeci textus fragmenta'? ecce primitivum aliquem Cotelerium hoc viro aliquot seculis antiquiorem, cui Coteleriana editione nondum uso ignoscendum erit, quod in vertendo loco Vis. II, 4, 3 p. 12, 6—10 Origenem eundem locum brevius laudasse non meminit! quae opinio omni ex parte imbecilla ne duobus quidem locis probatur, quibus Tischendorf maxime confidit, quibus quae in graecum textum vitia transierunt, non possint non ex latinis derivari. Vis. II, 3, 4 p. 11, 13. 14 L.[2] exhibet: ἐρεῖς δὲ Μαξίμῳ Ἰδοὺ θλῖψις ἔρχεται. vulgatus textus latinus praebuit: ‚dices autem: Ecce magna tribulatio venit'. itaque etiam Tischendorf: ‚Et quid tandem Maximus sibi vult, quum per totum librum nulli Maximo locus sit'? sed bonus Maximus in Pastore eadem civitate fruitur, qua Rhoda semel (Vis. I, 1, 1 p. 3, 3) memorata, Clemens et Grapte (Vis. II, 4, 3 p. 12, 7 sq.). iam e Palatina versione: ‚dicis (l. dices) autem Maximo: Ecce tribulato supevernit' Tischendorf cognoscere debebat, graeca sana, vulgatam vero versionem depravatam esse. Vis. III, 3, 5 p. 17, 3—5 iam cognovimus, vitium codici L.[2] inesse servatis genuinis, veteri latino interpreti deletis genuinis. ficta igitur est Pastoris tertia aliqua versio latina.

c. tertia quam novimus, versio est aethiopica (ae.), et ipsa e graeco textu confecta[1]). epilogus Hermam non Pauli discipulum (ut versio palat), sed

[1]) Hermae Pastor; aethiopice primum edidit, et aethiopica latine vertit Antonius d'Abbadie, Lips. 1860, cf. Rudolfi Anger, Nachträgliche Bemerkungen

ipsum Paulum a Lystrensibus Ἑρμῆν appellatum (Act. XIV, 12) fuisse refert. O. de Gebhardt (Prolegom. p. XXVI sq.): „Quo tempore facta sit translatio, accurate definire nequimus. tamen conicere licet, summae antiquitati eam adscribendam esse, i. e. eidem fere aetati, qua primum Biblia in linguam aethiopicam translata sunt." qui codicem Guindaguindensem scripsit, ad finem se venisse asseruit ‚anno CXCI misericordiae, mensis nocte XXIII, die XXII‘, quae Aug. Dillmann ad a. 1607, O. de Gebhardt ad a. 543 retulit. fortasse a. 1075 intellegendus est. G. H. Schodde Pittsburgensis (Hermâ Nabî, the ethiopic version of Pastor Hermae examined, Lips. 1878) versionis aethiopicae archetypum artissima necessitudine cum א^c (S^c) correctore iunctum esse asseruit, sed Oscaro de Gebhardt (l. l. p. XXXVII sq.) non persuasit. Sinaitico vero codici codex graecus ab Aethiope, multis omissis, versus mihi quoque cognatus videtur esse. mirum caput bestiae etiam hic legitur Vis. I, 1, 6: ‚et caput eius sicut lagena‘.

3. omnibus his apparatus criticus iam ita auctus est, ut Hermae Pastoris non codices edere, sed graecum textum maxima ex parte restituere conatus sim anno 1866 (Hg[1].). facillime restituta est prima pars, ubi praeter tres illas versiones et antiquorum scriptorum excerpta uterque codex graecus, Lipsiensis quidem in apographo, servatus est. in media parte (Mand. V—XII, 4) solum codicis Lipsiensis apographum superest. sed praeter tres versiones subvenerunt Pseudo-Athanasius et Antiochus Palaestinensis, qui mandatorum plurima tantum non verbo tenus transscripserunt. in ultima parte codicem Lipsiensem eiusque apographum cum illis excerptis et tribus versionibus accurate contuli, ut permulta, quae in ipso codice aut omissa sunt aut tineis exesa evanuerunt, supplerem. haec uncis inclusa graece reddere conatus libri clausulam e vulgata versione emendata secundum ceteras versiones et graeca fragmenta addidi. etiam hoc in libro edendo Mauricius Schmidt amicissimis consiliis me adiuvit, qui Sinaitico codici omnino maximam fidem habendam esse censuit in formis vocabulorum hellenisticis in Lipsiensi ad purioris graecitatis normam plerumque perpolitis, Lipsiensem vero auctoris mentem et verba fidelius exprimere [1]). professus sum, Hermae Pastorem graece restituendum unius hominis vires superare, sed summa in re Pastorem graece ita restituisse mihi visus sum, ut eo iam uti et frui possemus. speravi, difficillimam meam operam utilem futuram esse et illis quoque viri doctis gratam, qui textus graecos a tribus interpretibus versos etiam magis perscrutaturi sint. itaque Hermae Pastorem, non codicem Lipsiensem vel Sinaiticum, a me primo graece restitutum omnibus,

---

zu Hermas, fascic. III. (Besonderer Abdruck aus Gersdorfs Repertorium 1858. Vol. IV. fascic. II) et R. A. Lipsii censuram (Liter. Centralblatt 1859, n. 4). etiam Aug. Dillmann dissertationem in: Zeitschrift der Deutschen morgenländ. Gesellsch. XV (1861) p. 111 sq.

[1]) viro cl. Sinaitica lectio παηναι Vis. I, 3, 3 p. 7, 9. III, 9, 1 p. 23, 23 magis placuit quam Lipsiensis παυθῆναι (cf. Sim. IX, S. 1. 2. p. 109, 13. 16), contulit enim Choeroboscum p. 1324[b]. addo Hegesippum apud Euseb. H. E. IV, 22, 2 συνεπάημεν, Ioannis apocal. XIV, 13 ἀναπαήσονται, Evangelium secundum Hebraeos apud Clem. Alex. Strom. II, 9, 45 p. 453 ἀναπαήσονται. Vis. III, 5, 1 p. 18, 12 (ubi S. εσχαν, L[2]. ἔσχον). illud praeferendum aut formam Alexandrinam ἔσχοσαν scribendam esse censuit, cf. εὐσταθοῦσαν Sim. VI, 2, 7 p. 89, 9, ἐδοκοῦσαν Sim. IX, 9, 5 p. 114, 12, etiam Vis. I, 4, 1 p. 8, 10, ubi L[2]. ἦλθον, S. ηλθαν, necnon v. 3 p. 8, 17, ubi L[2]. ἀπῆλθον, S. απηλθᾱ, Vis III, 2, 7, ubi L[2]. κατέκοπτον, S. κατέκοπταν, Clem. Rom. epi. I, 1, 15 p. 19, 1, ubi cod. Al. habet ευλογουσαν. M. Schmidt etiam voc. βούλῃ, quod cod. Lips. saepius exhibet, non mutasset in vulgatum βούλει.

quicunque antiquissimae ecclesiae christianae monumenta rite aestument, legendum, viris doctis etiam accuratius restituendum tradidi.

spes non fefellit. primus enim „Pastorem Hermae emendavit, indicem verborum addidit Guil. Hollenberg“, gymnasii Saraepontani magistrorum interpres in academiae Bonnensis semisecularibus a. 1868 celebratis. cui viro docto et sagaci (Hb.) non paucas emendationes me debere grato animo confiteor.

ipse in Hermae Pastore latino a. 1873, p. IX sq. nonnulla emendavi, codicis L. lacunis suppletis.

rem vere promovit Oscar de Gebhardt (Gh.), qui diligentissime et accuratissime Pastorem edidit [1]). debitas laudes ego non imminuo neque nego me huic editori multa debere. sed editor optime meritus Sinaitici codicis ita studiosus fuit, ut eius aperte falsa, quamvis a correctoribus emendata, reddiderit, Vis. I, 1, 7 p. 4, 16 Hermae verba edidit: οὐ πάντοτέ σε ὡς θεὰν ἡγησάμην, quasi Hermas deas coluisset. 2, 3 p. 6, 5 omisit verba necessaria κυρία, ὀνειδισμός μοι γέγονεν, quamvis a S^{c} addita; III, 1, 2 p. 12, 16 insanum illud χονρίζεις dedit iam correctum a S^{c}; 5, 4 p. 19, 3 omisit οὐχ, invito ipso socio; 7, 6, p. 22, 1, omisit μετανοῆσαι, quamvis a S^{a} additum. 8, 5, p. 22, 16. 17 virtutum ordinem mutatum reddidit, quamvis iam sequentibus p. 23, 3 sq. correctum. contra miror, quod Vis. III, 2, 2 p. 14, 18 Sinaiticum κατεπιθυμεῖς sine ulla necessitate deseruit. Lipsiensem vero codicem nonnunquam non emendavit, ubi emendari debet: Vis. III, 6 7, p. 20, 21 χρᾶσαι etc. Sim. IX, 6, 8, p. 111, 15. voluit emendare: καὶ βραδέως ἐγένετο (pro ἐγένοντο), sed non emendavit. insanum caput illud Vis. IV, 1, 6 p. 22, 5 ne O. de Gebhardt quidem sanavit. ceterum O. de Gebhardt singula capita iam in versus vel paragraphos breviores divisit. nolo colligere quae singulis locis adnotavi neque quae viro doctissimo debeam neque ubi errasse videatur reticens. Mand. X, 2 p. 60, 12 ei et ipsi accidit, ut casu nonnulla omiserit (καὶ ἄλλο διψυχία). O. de Gebhardt p. XXXIX sq. ingenue confessus est: „Longe absum ut credam, me Hermae librum ita edidisse, ut iam nihil faciendum supersit. abunde nihi est, si non frustra tantum laborem sumpsi. erunt fortasse quibus nonnumquam audacius egisse videar [2]); contra alii iudicent, me iusto plus codicum auctoritati tribuisse [3]). utrique, ut spero, concedent, haud pauca nunc demum recte edita esse.“ concedo et exempla, quae O. de Gebhardt ipse recensuit, repeto: Vis. I. 4, 2 ἀρέσκει, IV, 1, 9 ἐκτείνει, Mand. XI, 19 ἃ εἴρηκας, XII, 1, 1 χαλιναγωγήσεις αὐτήν. Sim. I, 6. θέλῃ. VII, 1 πάρειμι, φημί. 4 εὐθύς. VIII, 6, 6 ἐλάλησας. 10, 3 οἱ πι-

---

1) Patrum apostolicorum opera textum ad fidem codicum et graecorum et latinorum adhibitis praestantissimis editionibus recensuerunt commentario exegetico et historico illustraverunt apparatu critico versione latina passim correcta prolegomenis indicibus instruxerunt Oscar de Gebhardt Adolfus Harnack Theodorus Zahn editio post Dresselianam alteram tertia fasciculus III. (Hermae Pastor graece addita versione latina recentiore e codice Palatino recensuerunt et illustraverunt Oscar de Gebhardt Adolfus Harnack.) Lips. 1877. textus repetitus est in libello: Patrum apostolicorum opera textum ad fidem codicum et graecorum et latinorum adhibitis praestantissimis editionibus recensuerunt Oscar de Gebhardt Adolfus Harnack Theodorus Zahn. editio minor. Lips. 1877.

2) Vis. I. 1, 3. II, 1, 1 Κούμας (bene), I, 3, 4 ὁ ἀοράτῳ δυνάμει καὶ κραταιᾷ (‚simil. Hg.‘, nunc omisso voc. κραταιᾷ), Sim. II, 5 ἀναβῇ (Hollenb.) [nunc dedi ἀναφθῇ]. V, 7, 2 ἐὰν δὲ μιάνῃς τὸ πνεῦμα (‚it. Hg.‘). VI, 1, 6 κ. ἄλλα πρόβατα — σκιρτῶντα [ut ego] etc.

3) Vis. I, 4, 3 τῶν ἀγκώνων, III, 6, 7 χρᾶσαι, Sim. V, 2, 8 ταύτῃ τῇ γνώμῃ — αὐτῷ. haec equidem improbo, sequentia probo: Sim. IX, 1, 6 ἐπικεκαύκει, IX, 10, 5 ἀκαιρεθῆναι, IX, 17, 2 αἱ ποικιλίαι τοῦ νοός τῶν ἐθνῶν etc.

στεύσαντες μέν. IX, 8, 7 ὑγιεῖς. 10, 3 ἔρραναν. 11, 1 μέχρις ὅτε, φασίν, περίμεινον, IX, 12, 4 τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. 17, 1 τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα δώδεκα φυλαί εἰσιν. 18, 2 ὁ ὀφείλων. 24, 3 πᾶσαν νηπιότητα. 28, 8 ποιήσει ὁ κύριος ὑμῖν. cetera probare non possum: Sim. I, 2 προσδοκᾷ 4. ὑπάρξεις. V, 1, 3 οὐδέ ἐστιν νηστεία. VI, 5, 5 τῷ ἑαυτοῦ πάθει. VIII, 3, 3 αὐτοῦ τὸν νόμον. IX, 1, 10 ἑαυτῷ. 6, 8 καὶ βραδέως ἐγένετο. 14, 3 ἐπικαλουμένοις τῷ ὀνόματι. meam huius editionis censuram publicavi in: Zeitschrift f. wiss. Theol. 1878. I. p. 123 sq. Theodori Zahn censura prodiit in: Götting. gel. Anz. 1878, 2. p. 33 sq., R. A. Lipsii in: Ien. Lit.-Ztg. 1878, n. 2.

denique Franc. Xaver Funk Tubingensis Hermae Pastorem graece edidit[1]). ipse fassus est (p. CXXX), se Oscari de Gebhardt editionem modo non ubique secutum esse. „Circiter viginti locos mutavi atque, ut mihi videor, emendavi vel textum ab aliis emendatum recepi, praesertim Vis. I, c. 1, 7 [p. 4, 16 mea emendatione θείας recepta]; c. 2, 3 [p. 6, 5 mecum servatis κυρία, ὀνειδισμός μοι γέγονεν]; c. 1, 2 [p. 12, 15 ἀναιδής pro ἐνδεής]; c. 3, 5 [p. 7, 4 Πανοῦργος εἶ περὶ τὰς γραφὰς καὶ cum L[2].]; c. 5, 4 [p. 19, 3 mecum addito οὐχ]; IV. 4, 1. 2 [p. 28, 8 σπανίως ut ego quoque conieceram]; c. 3, 4 [p. 31, 12 αὐτοῖς c. S. v.]; Mand. XII. c. 2, 4 [l. 5. p. 69, 8 νῖκος λαβὼν καὶ c. Hb.]; c. 4, 2 [p. 71, 1 καὶ ἱλαρώτερον, ut Gh. coniecit]; Sim. I, 4 [p. 74, 13 παρατάξεις c. Hb.]; VIII, 3, 3 [p. 97, 9 mecum αὐτοῖς]; c. 9, 1 [p. 103, 6 ἐγένετο contra Hg[1]. Gh.]; IX. c. 6, 8 [p. 111, 15 mecum ἐφαίνοντο περικοπῆναι]; c. 18, 3 [p. 123, 14 καὶ αὐτοὶ ἐκβληθήσονται c. Hg[1].]". addo Sim. X, 2, 4 [p. 135, 17 mecum: aversantur]

Pastorem nunc iterum edidi. quae nova dedi, quae aliis debeo, quae singuli viri docti censuerunt, omnia in notis criticis collecta sunt. gavisus sum, quod Guilelmi Hollenberg, Oscari de Gebhardt[2]) al. curis res promota est. gaudebo, si etiam novis meis curis res gravissima et difficillima nonnihil promota esse videbitur, vel potius: si promovebitur. nam sunt inter nos, quibus nihil certum videatur nisi codicibus comprobatum. Clementis Rom. epi. I, 44, p. 48, 4 non soli O. de Gebhardt et F. X. Funk, sed etiam Henr. Holtzmann in libro de Pauli epistulis quas dicunt pastorales optime conscripto (p. 220) insanam codicis Alexandrini lectionem ἐπινομὴν repetunt, quam iam e solo codice Hierosolymitano (ἐπιδομὴν) revocavi ad ἐπὶ δοκιμῇ, postmodo confirmatus a Syro interprete. illis Patrum apostolicorum editoribus ne id quidem persuasi, Barnabae epi c. IV. p. 9, 6—10, 4. 8, 7—9, 6 in codicibus male transposita esse. retinuerunt etiam Barn. epi. c. VIII, p. 21, 8 insanas ‚hyssopi sordes', simplici emendatione διὰ τοῦ τύπου (pro ῥύπου) τοῦ ὑσσώπου sublatas: itaque fortasse etiam in Pastore (Vis. IV, 1, 6) bestiae caput laguenae simile et similia superstitione codicum defendentur. bene scio, codices posse insolenter mutari, sed etiam Ricardus Bentley ipsam rationem iubentem centum codicibus praetulit.

III. DE PASTORIS ORIGINE ET INDOLE.

Pastorem conscriptum esse ab illo Herma, primae ecclesiae Romanae socio, cui Paulus Rom. XVI, 14 salutem nunciavit, Origenes neque primus neque solus censuit. Hermas ab illo fidelium Pauli studiosorum coetu, qui in Priscae

---

[1]) Opera Patrum apostolicorum. textum recensuit, annotationibus criticis, exegeticis, historicis illustravit, versionem latinam, prolegomena, indices addidit Franc. Xav. Funk, editio post Hefelianam quinta. Tubing. 1878.

[2]) huius editoris versus breviores et ipse recepi, sed Sim. VIII, 1 paululum mutavi, ubi v. 8. p. 94, 26. 95, 1 ab O. de Gebhardt in duos versus (8. 9) divisus est etc.

et Aquilae aedibus congregabantur (Rom. XVI, 3—5), alienus, aliorum duorum coetuum Romanorum priori addictus erat (cf. Rom. XVI, 14. 15.) Iudaeus genere fuisse neque fidei christianae deditus Iudaismum deseruisse videtur. quem Pastorem conscripsisse etiam ii concedere poterant, quibus liber displicuit. anonymus vero Muratorianus, libri auctoritatem reveritus, Hermam Pii episcopi fratrem substituit, quem veteres pauci, recentiores multi secuti sunt.

Hermam illum, cui Paulus salutem nunciavit, Pastorem conscripsisse veteres scriptores omnes putaverunt, qui librum divinitus inspiratum sacris scripturis addiderunt. ipsum Paulum scripsisse, versioni aethiopicae subscriptum est (cf. p. XVII sq.). Hermam illum apostolicum Pastorem vere scripsisse, contenderunt I. B. Cotelerius aliique. sed in Pastore tanta et tam certa secundi seculi indicia insunt, ut Hermam illum retinere non possis nisi fictum. Hermae igitur apostolico Pastorem post Traiani de Christianis edictum Hadriano fere imperante suppositum esse et ego contendi (apost. VV. p. 159 sq.). fraudem quamvis piam plerique illi evitare studuerunt, qui anonymum Muratorianum secuti Hermam Pii episcopi fratrem intellexerunt, inter quos A. Harnack, (p. LXXVII sq.) invito illo anonymo Pio presbytero, nondum vere episcopo, vel ante a. 139, Pastorem ab eius fratre conscriptum esse censuit. sed Vis. II, 4, 3 legimus, Hermam scripsisse adhuc superstite Clemente, quem celeberrimum Romanae ecclesiae praesidem fuisse A. Harnack frustra negavit. itaque ne hac quidem ratione fraudem evitamus, si Hermam Pii fratrem intellegimus. neque illud testimonium tale est, ut eo confidere debeamus. tertiam igitur a. 1866 viam ingressus Ern. Gaàb (l. l.) Clementis episcopi Romani aequalem Hermam quendam, neque illum a Paulo memoratum, neque Pii fratrem, anno fere 100 Pastorem scripsisse asseruit, quam sententiam Th. Zahn (l. l. p. 70—73) defendit, ego vero impugnavi (Zeitschrift f. wiss. Theol. 1869 II. p. 229—241).

Pastoris scriptorem quamvis Christianum non deseruisse I u d a i s m u m et ego exposui (apost. VV. p. 165 sq.), quam sententiam contra Albertum R i t s c h l (Entstehung d. altkathol. Kirche, ed. II, 1857, p. 288 sq.), gentilium christianismo ipsum Hermam vindicantem, defendisse mihi videor (Zeitschrift f. wiss. Theol. 1858. IV. p. 423 sq.), consentiente fere R. A. Lipsio (Zeitschrift f. wiss. Theol. 1865. III. p. 269 sq.). quibus argumentis Th. Zahn (l. l.) Hermam nullo modo iudaizare ostendere studuerit, R. A. Lipsius (Die Polemik eines Apologeten in: Zeitschr. f. wiss. Theol. 1869. III. p. 249 sq.) docuit, quamvis Th. Zahn suam sententiam constanter defenderit (Jahrbb. f. deutsche Theologie 1870. I. p. 192 sq.). Adolphus Harnack, cui primum Pastoris graeci commentarium exegeticum diligentissime conscriptum magnaque doctrina insignem debemus, formulis Ritschelianis ad Mand. I, 1 etc. incantatis, ut ,vulgaris magnae ecclesiae postpaulinae dogmatum dispositio', Hermae Semitismum expellere conatus est. ipse asseruit p. LXXX. not. 3 „Sed ne ullum Iudaismi christiani vestigium inveni. — scriptor ecclesiae catholicae addictus ubique in admonitionibus totam ecclesiam christianam spectat — [quod nemo negavit]. non nego, eum permulta e doctrinis, sententiis, scriptis I u d a e o r u m repetiisse; sed omnino ecclesiae catholicae doctrina theorematis iudaicis (minime vero placitis iudaizantium Christianorum) superstructa est“. quid vero Antisemitae nostri in Hegesippi scriptis profecerint, iam ostendi (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1878. III. p. 297—321), quid in Pastore Iaphetitis vindicando praestiterint, in adnotationibus exposui.

Pastorem autem vere ab uno eodemque conscriptum esse, iam negaverunt comes de Champagny (Les Antonins, ed. III. 1875. T I. p. 144) et Guéranger (S. Cécile et la société Romaine aux deux premiers siècles, Paris. ed. II. p. 132

sq. 197 sq.), quorum librorum ignarus et ipse cognovi, non unum eundemque Pastorem composuisse. comes ille Visiones Hermae apostolico, Mandata et Similitudines Hermae Pio fratri vindicare studuit. A. Harnack quidem (p. LXXIII), tota illa sententia danmata, asseruit: ‚De unitate et integritate Pastoris nulla relicta est dubitatio,‘ sed Francogallici comitis argumenta non omnia ab A. Harnack revicta esse, iam Pastoris argumentum docebit.

Pastoris primam partem (Vis, I—IV) neque Athanasio ipsi notam fuisse neque a Pseudo-Athanasio redditam esse iam vidimus. de pastore in his visionibus nihil legitur. iam quaeramus, ipsine Pastoris libello, cuius initium fere Mand. I, hae visiones a posteriore scriptore praemissae sint.

Hermae apocalyptici proprius est libellus neque initio neque fine carens. Hermas olim a nutritore Romanae feminae venditus ab eaque manu missus postea dominam illam in Tiberi flumine corpus abluentem quodam modo concupivit. quam ob rem Roma Cumas profectus ab illa iam in coelos recepta commonetur, deum sibi succensere propter pravam cogitationem. oratione deum esse placandum, ut Hermae ipsius domusque peccata sanet. Hermam iam commonitum anus miraculosa librum manibus tenens certiorem facit, quam ob rem deus ei succenseat. liberos enim neglexerat, illisque iam corruptis Hermas et ipse corruptus est negotiis victum quaeritans. liberorum igitur mores assidue emendare debet. libro recitato gentilibus et apostatis poenae, iustis vero promissa praestanda nunciantur (Vis. I). anno sequente Hermas iam ex parte castigatus est. iterum Cumas profectus vidit anum illam, quae ei libellum tradidit describendum et cum electis dei communicandum. quo libello prolis delicta gravissima, uxoris peccata indicantur. Hermae communione coniugali interdicitur. poenitentiae vero dies proxime instans omnibus sanctis vel iustis, qui peccaverunt, etiam ecclesiae praefectis simul cum calamitate maxima futura nuncianda est. Hermas proli iniurias ignoscere iubetur, propter quas ipse magnas calamitates privatas passus est. prolem enim neglexit negotiis malis deditus. salutis autem spes affirmatur. anus illa, quam ipsam Ecclesiam esse Hermas docetur, eum domum reversum iubet verba aliqua addenda exspectare, quibus additis libellum bis descriptum mittat Clementi cum exteris civitatibus communicandum, Graptae viduas orbosque admoniturae, ipse vero cum presbyteris Romae recitet (Vis. II). quae addenda erant illa anus Ecclesiam repraesentans Hermae in villa, ubi commorari solebat, ostendit. turris miraculosae, quae super aquis aedificatur, imagine ecclesia perficienda repraesentatur. fundamentum sunt apostoli sociique, maiores ecclesiae, non omnes iam mortui. e profundo interitus adsumuntur martyres. sequuntur populi dei cives, etiam veteris[1]), novi vero populi dei fideles e gentibus et e Iudaeis collecti. alii non statim recipiuntur. aliquibus poenitentia opus est nunc peragenda. alii conciduntur et in perpetuum reiciuntur, qui simulata fide filii τῆς ἀνομίας sunt. aliud est genus, quod ecclesiam iam neglegit (circa turrim iacens). sunt, qui in cognita veritate non permaneant, qui pace simulata absentibus adversentur, qui aliquid τῆς ἀνομίας babeant, qui cum fide divitias coniungant, inter quos ipse Hermas antea censebatur. denique aliud genus etiam magis ab ecclesia discessit, sive haeretici, sive apostatae, sive baptismum semper prorogantes. quibus omnibus, solis exceptis fidei lege solutae defensoribus, poenitentia conceditur ante ecclesiae

---

[1]) nam ecclesia omnium prima creata (Vis. II. 4, 1) etiam veterem dei populum continet, neque obstat, quod singulorum vita per aquam servata est et servabitur (Vis. II, 3, 5). probos Iudaeos dominus (etiam sine baptismo) probavit (Vis. III, 5, 3.)

aedificationem perfectam. turris vero ecclesiae septem virtutibus portatur, quarum prima Fides, ultima Caritas. quibus demonstratis Ecclesia plebem clerumque magnopere cohortatur, ut mores emendent. his revelationibus animi reficiuntur (Vis. III).

omnibus iam ad finem perductis sequitur repraesentatio magnae calamitatis futurae. Hermae de via Campana in villam deflectenti quae supra scripta sunt commendantur (Vis. IV). libellus cum fidelibus communicandus omni ratione finitus est [1]).

Clemens ille, presbyteris iam quodam modo praelatus, neque est habendus episcopus diversus a T. Flavio Clemente consulari, quem Domitianus imperator a. 96 ineunte, quamvis patruelem, interemit [2]), quam sententiam defenderunt Ern. Gaâb (l. l. p. 34 sq.) et Th. Zahn (H. d. H. p. 44—77); neque cum G. Heyne (l. l. p. 15 sq.) et Adolpho Harnack intellegendus est nescio quis Clemens neque episcopus neque consularis. re vera autem aliquanto post Clementem libellus conscriptus est. quae de persecutione Christianorum (quamvis Christi nomen non legatur nisi in codice Sim. Vis. II, 2, 8 p. 10, 20) traduntur (Vis. II, 2, 8. 3, 4. III, 2, 1. 5, 2. 6, 5) Traiani imperatoris edicto vel anno 112 exeunte posteriora sunt et bene conveniunt Hadriani temporibus (117—138). apostolorum sociis tantum non omnibus iam mortuis, epigonorum temporibus orientibus Hermas hic vidit ecclesiam senescentem (Vis. III, 11, 2 sq.). praeteriit concordia maiorum (Vis. III, 5, 1), ipsis ecclsiae praefectis iam inter se dissidentibus (Vis. III, 9, 7 sq., cf. II, 2, 6). in ecclesiam irruebant fidei lege solutae defensores, quos hic scriptor omnino arcendos esse censuit (Vis. III, 6, 1). alii ecclesiam parum curabant, sive in fide non constantes, sive pacem clam evertentes, sive aliquid τῆς ἀνομίας habentes, sive divites (Vis. III, 6, 2—7). alii ab ecclesia etiam discedebant, sive haeresin quandam sequentes, sive deum vivum deserentes, sive baptismum differentes (Vis. III, 7, 1—3). his igitur omnibus, solis exceptis fidei exlegis confessoribus, poenitentiae certa dies adnunciatur, qua promulgatione dei servorum animi reficiuntur. ipse vero Hermas uxorem in posterum tamquam sororem habere iubetur (Vis. II, 2, 3). eius liberi Vis. II, 2 2 pessimi describentur, qui ἐβλασφήμησαν εἰς τὸν κύριον καὶ προέδωκαν τοὺς γονεῖς αὐτῶν καὶ προδόντες ὠφελήθησαν (deferendo quaestum facientes).

Pastoris secunda pars (Vis. 5 — Sim. VII) Hermam pastoralem vel Pastoris librum genuinum continet, solo vinculo facticio praecedentibus coniunctum. prologus est Vis. V, epilogus Sim. VII.

omnia denuo incipiunt. pastoris habitu advenit angelus poenitentiae, cui Hermas traditus est a venerabili angelo, qui est Christus ipse. venit, ut cum Herma in posterum habitet, iubetque eum scribere ἐντολὰς καὶ ποραβολάς.

---

[1]) animadverto, Vis. IV, 2, 5 sine illo termino peremptorio (Vis. II, 2, 4. 5. 8. III, 5, 5) poenitentiam commendari, quam acturi τὰς λοιπὰς τῆς ζωῆς ἡμέρας, i. e. usque ad vitae finem, domino servituri sint. etiam hanc ob rem dubitavi, Hermam apocalypticum Vis. IV. addidisse. sed dubitationis rationes non sufficiunt.

[2]) quae Clementis Romani epistularum editioni II. a. 1876, p. XXXII sq. praefatus sum, etiam a filio carissimo Rudolpho defensa (Zeitschrift f. wiss. Theol. 1881. III. p. 310 sq.), neque ab Andrea Bruell (Ursprung u. Verfasser des Briefes des Clemens von Rom an die Korinther, in: Theol. Quartalschr. 1876, III. p. 423 sq.; Ursprung des Episkopats nach idem Brief des Clemens von Rom an die Korinther und des Episkopat des Clemens, ibid. p. 434 sq.), neque a Fr. X. Funk (Clemens Christ, nicht Bischof, ibid. 1879. IV. p. 531 bis 563, Patr. app. Proleg. p. XVIII sq.) revicta videntur esse.

novus igitur libellus, ab eo, quem Ecclesia Hermam scribere iussit, diversus. mandata sunt XII, quorum primum, apud Athanasium ipsius Pastoris initium, fidem commendat, secundum simplicitatem et innocentiam, tertium veritatem, quartum castitatem, quintum aequum animum. mandato sexto, septimo, octavo fidei, timoris, continentiae bipartitae efficaciae exponuntur. mandato nono omnibus dubitatione interdicitur, mandato decimo tristitia. mandatorum vero ordo interrumpitur mandato XI, quae re vera est similitudo prophetae veri falsique discrimen docens. mandato duodecimo interdicitur cupiditate mala. quae XII mandata Hermas omnibus praedicare iubetur. mandatorum vero ordo non interumpitur apud Pseudo-Athanasium, ubi nono, decimo, undecimo mandato omnibus interdicitur dubitatione, mala cupiditate (cf. Mand. XII, 1, 1—3, 1), tristitia (cf. Mand. X), quae sunt filiae diaboli (cf. Mand. IX, 9. 11. X, 1. XII, 2, 2; V, 1, 3). duodecimo mandato homines monentur, ut ad dominum se convertant, diabolum vero ne timeant (cf. Mand. XII, 4, 6 sq.). quae omnia, non interrupta illa similitudine (Mand. XI), usque ad finem mandatorum optime procedunt. adduntur similitudines VII, quarum quintam sextamque Pseudo-Athanasius testatus est. septima vero, quam nos legimus, non est similitudo, sed Pastoris libelli genuini epilogus. Hermas pastorem rogat, ut alium pastorem, angelum poenae praefectum e domo sua exire iubeat, se valde affligentem. sine ulla Vis. I, 3, 1. II, 2, 2 sq. commemoratione Hermae denuo indicatur, eum non tam propriorum peccatorum quam scelerum a domesticis commissorum poenas dare. venerabilis illius angeli iussu Hermam paullisper affligi, ut et domestici poenitentia acta mores emendent. quae omnia Hermas apocalypticus iam praecepit. sine ulla calamitatum illarum privatarum Vis. II, 3, 1 commemoratione Hermae hic praedicitur, eum parumper affligendum, tum in domum suam restituendum esse. Sim. VII. epilogum censentes VII similitudinum numerum facile supplebimus Mand. XI, quae re vera est similitudo.

comitem de Champagny, cuius sententias mihi iam propriam sententiam assecuto solus A. Harnack suppeditavit, non fugit, Hermam, quem Ecclesia Vis. I, 2, 4 ab omni cupiditate mala alienum, plenum vero esse omni simplicitate et innocentia dixit, se ipsum Mand. III, 3 perpetui mendacii, Mand. IV, 2, 3 multorum variorumque peccatorum accusare. quod discrimen A. Harnack vix sustulit. etiam gravius est, quod τὴν τοῦ γάμου λύσιν Vis. II, 2, 2. 3, 1 ab Ecclesia iussam Pastor Mand. IV, 1, 1 (τῆς δὲ σῆς μνημονεύων πάντοτε γυναικός) ignorat. neque „sententia de paenitentia in utraque libri parte conspicua prorsus eadem est". apud Hermam apocalypticum omnibus dei servis insperata indicitur poenitentiae dies, cuius finis ecclesia exaedificata, poenitentiam vero acturo cuique priorum peccatorum remissio promittitur. haec poenitentia extraordinaria et universalis apud Hermam pastoralem non reperitur nisi a posteriore scriptore interiecta. pastor vel angelus poenitentiae Hermae tradit mandata publicanda, quae quicunque poenitentia acta servabunt et exsequentur, deo victuri sunt (Vis. V, 7. Mand. III, 5. IV, 2, 4. XII, 3, 2. 4. Sim. VI, 1, 3. 4. VII, 6. 7). huius vero poenitentiae finis solus est vitae excessus (Mand. XII, 3, 2. 6, 2 τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν). neque certum tempus statuitur, neque quidquam extra ordinem fit. priorum vero peccatorum remissio non subita docetur, sed mandatis ipsis observandis coniuncta (Mand. IV, 4, 4). quicunque hac ordinaria via incedunt, eorum prioribus peccatis deus medebitur (Mand. IV, 1, 11. 4, 4. XII, 6, 2. Sim. V, 7, 3. 4), nulla certa die indicta, neque poenitentiam acturis priora peccata statim remittentur (Sim. VII, 4). hac ratione poenitentia dicitur sapientia (Mand. IV, 2, 2 σύνεσις, cf. X, 2, 3). temporis ratio alia non habetur nisi quod servis dei baptismo convocatis una

poenitentia conceditur, non saepius repetenda (Mand. IV, 1, 8. 3, 6), quamvis nonnullis magistris docentibus, illam poenitentiam, quae baptismum antecedit, unicam esse (Mand. IV, 3, 1). illa vero poenitentia omnibus fidelibus a clemente deo extra ordinem concessa non docetur nisi Mand. IV, 3, 2—5, sententiarum nexu interrupto. nam alteram poenitentiam negantibus magistris contradicit pastor Mand. IV, 3, 6: ἀλλὰ ἐγώ σοι λέγω κτλ., extraordinariae cuiusdam universalisque poenitentiae ratione habita nulla.

Pastoris libellus genuinus facticio vinculo Visionibus antecedentibus coniunctus est. Vis. V, 5 pastor Hermam affatus: ἀλλὰ ἰσχυροποιοῦ ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου αἷς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι pergit: ἀπεστάλην γάρ, φησίν, ἵνα ἃ εἶδες πρότερον πάντα σοι πάλιν δείξω, αὐτὰ τὰ κεφάλαια τὰ ὄντα ὑμῖν σύμφορα. πρῶτον πάντων τὰς ἐντολάς μου γράψον καὶ τὰς παραβολάς· τὰ δὲ ἕτερα, καθὼς σοι δείξω, οὕτως γράψεις. sed quae Hermas antea vidit, mandatis similitudinibusque I—VII minime repetuntur, neque horum verborum ulla ratio habetur sequentibus: διὰ τοῦτο (ut confirmeris in mandandis), φησίν, ἐντέλλομαί σοι (πρῶτον) γράψαι τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολάς, ἵνα ὑπὸ χεῖρα ἀναγινώσκῃς αὐτὰς καὶ δυνηθῇς φυλάξαι αὐτάς. Ecclesiae revelationes etiam epilogi (Sim. VII) scriptori ignotae sunt. pastor ea quae iam Ecclesia de Hermae liberorum sceleribus dixit (Vis. I, 3, 1. 2. II, 2. 3) ignorans Hermam non tam propter propria peccata, quam propter domesticorum delicta, praeclaro angelo, qui est Christus, iubente, paullisper affligendum esse indicat (Sim. VII, 2). Hermas vero propriam negligentiae culpam ab Ecclesia indicatam (Vis. I, 3, 1. II, 3, 1) ignorans Sim. VII, 3 interrogat: Κύριε, εἰ ἐκεῖνοι τοιαῦτα εἰργάσαντο ἵνα παραπικρανθῇ ὁ ἔνδοξος ἄγγελος, τί ἐγὼ ἐποίησα; et missa negligentiae culpa, missis et ipsius moribus corruptis docetur, domesticos non sine patrefamilias affligi posse. neglectis illis magnis calamitatibus privatis, quas Hermae accidisse legimus (Vis. III, 1, 1), idem Sim. VII, 5 dignus esse dicitur, cui calamitas futura praedicatur. qui Sim. VII scripsit, Vis. I, 3, 1. 2. III, 2, 3. III, 6, 7 non novit. ille, qui ἐντολὰς καὶ παραβολὰς conscripsit, Visiones omnino non novit neque turrim illam aedificandam, quae ecclesiam repraesentat, usquam commemoravit, denique persecutionum vel praeteritarum vel imminentium, quas Hermas apocalypticus saepius commemoravit, apud Hermam pastoralem A. Harnack nullum vestigium reperit praeter Sim. I, ubi vix cernitur. ne Sim. VI, 2, 3, 4 quidem, ubi nonnulli εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ vel εἰς τὸν κύριον βλασφημῆσαι dicuntur, persecutionis perpetuae tempus significatur. iam ante Traianum imperatorem Christiani habebant ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως (Mand. VIII, 10. cf. Vis. IV, 1. 3 p. 28, 12). Pastoris igitur libellus ante Traiani edictum celeberrimum vel ante a. 112 conscriptus videtur esse. cuius aetatis etiam hoc est indicium, quod Mand. XI. e fatidicis Gnostici nondum aperte processerunt. ante vero Domitianum, quo imperante (81—96) Iacobi epistula huic scriptori bene nota conscripta est (cf. librum meum: Einl. in d. N. T. p. 541), vel ante ultimos certe Domitiani annos Pastor scriptus esse nequit. Pastorem vero sine visionibus praemissis Athanasius verus fictusque conservaverunt.

Pastorem iudaizare patres ecclesiae non animadverterunt libri suavitate delectati. unicum deum unicam fidei materiam Mand. I, 1 plane eodem modo praedicat, quo Pseudo-Clemens (Recogn. I, 7, 35. Hom. II, 12). propter solam huius dei ignorantiam gentiles combustum iri docemur Sim. IV, 4. unici dei filium Hermas agnovit, sed eadem ratione, qua etiam acerrimi Iudaismi propugnatores unico deo spiritum sanctum adiungebant. sic Pastor Sim. V, 5, 2 spiritum sanctum dei filium proprium praedicavit (cf. Clem. Recogn. IV, 9. VI, 8. Hom. XI, 24. XVI, 12). Ebionaei vero aliqui, teste Epiphanio Haer.

XXX, 16, negabant, Christum e deo patre genitum esse, ἀλλὰ ἐκτίσθαι, ὡς ἕνα τῶν ἀρχαγγέλων καὶ ἔτι περισσοτέρως, αὐτὸν δὲ κυριεύειν καὶ ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος πεποιημένων. sic etiam Pastor alium dei filium induxit praeclarum angelum (cf. quae ad Vis. V, 2 notata sunt). ecce alterum dei filium Christum angelorum principem! R. A. Lipsius quidem (Zeitschrift f. wiss. Theol. 1865. III, p. 279 sq.) utrumque dei filium, divinum et angelicum, unum eundemque esse censuit [1]). sed utriusque discrimen etiam Sim. V, ubi tota Pastoris doctrina quodam modo comprehenditur, aperte docet. dominus, qui est deus, in parte agri, qui est mundus, vineam sibi plantasse, i. e. populum dei condidisse dicitur. dominus iter facturus servum aliquem fidelem vites palis iungere iussit, huius laboris mercedem libertatem pollicitus. nam deus usque ad reditum suum, i. e. usque ad diem iudicii, populum, quem ipse plantavit, servo suo, qui est Christus angelorum princeps, per sanctos angelos confirmandum et custodiendum tradidit. profecto igitur domino ille servus, qui est Christus, non solum vitibus palos dedit, sed etiam vinea defossa herbas inutiles delevit, h. e. servorum dei iniquitates abolevit. florente autem vinea dominus ex itinere redux, i. e. mundum iudicaturus, valde laetatus est. itaque filium suum et heredem, i. e. filium unigenitum, amicosque, quos consulere solebat, convocavit et se illum servum non tantum libertate donaturum, sed etiam hereditatis socium creaturum professus est. quod domini consilium filius et amici, i. e. spiritus sanctus et angeli sancti, comprobaverunt. peccata populi Iesu morte abolita esse nemo non videt. itaque in heredis locum recipitur Iesus a mortuis resuscitatus. servo iam coheredi brevi post dominus, qui est deus, e convivio cibos misit, quos hic satiatus inter conservos, i. e. coetum fidelium, distribuit, qui ei propter haec dona vel χαρίσματα gratias quam maximas habent. quo magis ille servus filii socius in hereditate agnoscitur.

iam habemus dominum deum, qui sibi ipse populum creavit, eius filium heredemque proprium, qui est spiritus sanctus, filium dei adoptatum illum servum, cui populi divini custodia angelica commissa est. hic Ebionaeorum archangelo principi plane respondet, quamvis cum spiritu sancto, cui ministrat, arctius coniunctus. quod autem ille angelorum princeps populi divini delicta sponte abolevit, quodam modo respondet Paulinae illi sententiae Philipp. II, 6—8: ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών· ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Pastor enim praeter divinam illam filii dei formam, qua est spiritus sanctus, et angelicam, qua populo divino

---

[1]) spiritum sanctum eiusque singulas vires (ἅγια πνεύματα) R. A. Lipsius apud Hermam etiam tamquam angelos describi censuit. hominem enim, cui duo spiritus, sanctus et malus inhabitant (Mand. V, 1, 4. 2, 5 sq.), etiam duos angelos, iustitiae et nequitiae, comitari (Mand. VI, 2, 1 sq.). sed spiritus et angelos utrosque discernere licet. Mand. XI, 3 diabolus falsum prophetam suo spiritu implere dicitur, v. 9. angelus prophetici spiritus verum prophetam spiritu sancto. eadem fere ratione, quae inter hunc angelum ministrantem et spiritum sanctum intercedit, mihi quidem Christus angelorum princeps et spiritus sanctus, qui est dei filius unigenitus, discernendi videntur esse. Christus archangelus spiritui sancto ministrat, quemadmodum etiam homo σκεῦος (Mand. V, 1, 2) vel ἀγγεῖον (Mand. V, 2, 5) spiritus sancti appellatur. de eo discrimine, quod inter πνεύματα et ἀγγέλους intercedit, iam disserui in libello: Die Glossolalie, 1850, p. 53 sq. addo libr. Iubil. c. 15: weder Engel noch Geist — gegen seine Engel und seine Geister. Hippolyti κατὰ Πλάτωνος ed. Lagard. p. 72, 6 (ἀγγέλοις καὶ πνεύμασι). 13.

angelos custodes constituit, tertiam novit quodam modo humanam. ipsa caro bene sancteque conversata spiritui sancto adsociatur et locum assequitur divinae habitationis (Sim. V, 6, 7), per resurrectionem in sedes divinas elevata [1]): haec est iudaizantis Pastoris κένωσις, ita a Paulina diversa, ut Christus, spiritus sancti minister, in humana vita et morte obedientiam divinae voluntati praestitam egressus existimetur. haec est iudaizantis Pastoris trinitas. Ebionaeorum sententiae, qui Christum vel hominem spiritu sancto plenissimum vel archangelum principem statuebant, per triplicem filii dei formam cum illa trinitate coniunguntur, quae per patrem, filium et spiritum sanctum efficitur.

Sim. V, totius Pastoris quasi compendium, etiam de Christi opere et de ecclesia sententiam praebet plane iudaeo-christianam. unicus deus unicum habet populum, neque plane novus dei populus per Christum conditus est. Christus eiusdem populi divini, cuius angelicam custodiam diu ante instituerat, delicta in carne humana mortem perpessus delevit. eidem dei populo Christus e mortuis resuscitatus praecepta divina communicavit. novum quidem et proprium Christi opus etiam Pastor agnovit, sed opus quoddam supererogationis et extra ordinem factum. quia populus dei deliquit, filius dei, quod deus non mandaverat, peregit. carnem enim humanam induit et paulo ante domini reditum seu summi iudicis adventum sponte mortem passus est. itaque novus coetus fidelium. Pastor vero, quem A. Harnack Iudaeis ubique tergum obvertisse asseruit, ne nomine quidem ἐκκλησίας usus est, sed iudaico more ipsum fidelium coetum appellavit συναγωγήν (Mand. XI, 9, 13. 14). etiam quae Christus e mortuis resuscitatus fidelibus condonavit, praecepta sunt (Sim. V, 5, 3. 6) vel lex a patre recepta (Sim. V, 6, 3). Hermas pastoralis, quem Alberti Ritschl asseclae e gentilibus profectum esse contendunt, praeter iustos homines non novit nisi gentiles omnino damnatos, quia creatorem non noverint, et peccatores damnatos, quia poenitentiam non egerint (Sim. IV, 3. 4. cf. Mand. XI, 4. Sim. I, 10; Mand. IV, 1, 9 Hermas secundarius addidit). tantum abest, ut Iudaeis consulto tergum obverterit, ut Iudaeos, qui non peccaverint, inter iustos recensuerit.

quantum inter Barnabae epistulam eodem fere tempore (anno fere 97) conscriptam et Hermae Pastorem discrimen intercedit! ibi ad testamentum divinum, quod Christiani demum recepisse dicuntur, extra ordinem Iudaismus accedit (Barnab. IV, p. 8, 7 sq. IX, p. 22, 9 sq. XIV, p. 36, 5 sq.), hic ad veteris populi divini religionem iudaicam extra ordinem Christianismus accedit. Christi mortem salutariam Barnabas (V, p. 11. 12 sq. VII, p. 17, 17 sq. VIII, p. 20, 6 sq. XII, p. 30, 18 sq.) a prophetis praedictam, Pastor ipsi deo improvisam descripsit. mortem perpessa caro Christi apud Barnabam (V, p. 13, 1 sq.)

---

[1]) hac in re R. A. Lipsio, quamvis plurima bene illustranti, assentiri non possum disserenti (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1865. p. 279): „Um so weniger werden wir ein Recht haben, mit Hilgenfeld (Zeitschr. f. wiss. Theologie 1858. p. 435) das „Engelwesen“ Christi von seiner irdischen Erscheinung in dem Sinne zu scheiden, dass jenes als der eigentlich substantielle Gehalt seiner Persönlichkeit betrachtet würde. Vielmehr ist das πνεῦμα ἅγιον in ihm offenbar [?] mit seinem „Engelwesen“ identisch, das eigentlich Substantielle an der historischen Persönlichkeit Jesu ist vielmehr seine wahrhafte Menschheit, während das „Engelwesen“ nicht dem Menschen Jesus Christus, sondern nur dem präexistenten Gottessohn, der anderwärts πνεῦμα ἅγιον genannt wird, zukommt.“ angelica forma est propria Christi substantia, humana Iesu forma accessit, quemadmodum angelus poenitentiae pastoris formam induit. cf. quae ad Sim. V, 6, 5 notata sunt.

divinae gloriae velamen habetur, apud Pastorem divinae gloriae mercedem recepit [1]. apud Barnabam (II, p. 6, 11 sq.) vetus lex per Christum abrogatur, hic adimpletur. plane novus ibi (Barn. V, p. 12, 4 sq. XIII, p. 34, 9 sq.) dei populus per fidem Christianam colligitur, vetus dei populus hic per fidem christianam perficitur.

Iacobi epistula Pauli doctrinam impugnantis Pastorem usum esse (cf. Mand. XII, 5, 2. 6, 3) mirum non est [2].

Sisyphium vero laborem, ut Pastor iudaizans in ecclesiae catholicae altitudinem subvolvatur, suscipere theologi recentiores non desierunt. post Albertum Ritschl et G. V. Lechler [3] Pastorem subvolvere conati sunt H. Hagemann [4], Th. Zahn (l. l.), Adolphus Harnack al.

Pastoris tertiam partem (Sim. VIII—X) Hermas secundarius addidit, cui iam illud vinculum facticium Vis. V, 5, simulacra deorum Mand. I, 1. 1. 9 aliaque nonnulla debemus.

Pastorem, iam praemissis visionibus Ecclesiae, continuavit scriptor, qui turrim Ecclesiae imaginem bene novit. primo poenitentiae rationem accuratius exposuit, ubi angelo venerabili, qui apud Hermam pastoralem ipse Christus est, praeclarum angelum Michaelem substituit. poenitentiae vero certam diem non indixit praeter ecclesiae aedificationem perficiendam. quod Hermas secundarius hanc expositionem similitudinis (VIII.) titulo addidit, conicere licet, eum alia similitudine inter mandata (XI.) transposita, nostra vero Sim. VII. tamquam Sim. VI. epilogo considerata, VII similitudinum numerum servare voluisse. itaque reliqua, quae Sim. VIII, 11, 5 post paucos dies ostendenda promisit, tamquam additamenta dedit (Sim. IX, 1, 1 μετὰ τὸ γράψαι με τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολὰς τοῦ ποιμένος κτλ.). visionem potius addidit quam similitudinem, visionem vero non plane novam, sed Vis. III repetitam et accuratius exornatam. eadem fere artificiosa ratione, qua Vis. V, 5 Pastoris liber Hermae visionibus coniunctus est, Sim. IX, 1, 1—3. Visio III repetenda indicitur. illum spiritum, qui in Ecclesiae figura cum Herma collocutus est, ipsum filium dei fuisse. Hermae vero adhuc infirmiori aedificationem ecclesiae non per angelum, sed quasi a virgine demonstratam esse, ei iam firmiori et angeli ipsius aspectum sustinenti nunc ab angelo accuratius ostendendam esse. eadem ostenduntur, neque tamen eadem. accurratius, sed minus audacter exponuntur et iam provectiorem sententiam reddunt. denique Hermas secundarius addidit Epilogum (Sim. X), suo more Vis. V. imitatus.

haec non eundem scripsisse, qui Visiones praemisit, comes de Champagny bene cognovit. nam sententias et imagines illas hic repeti animadvertit. A. Harnack (p. LXXIII) contradixit, in ipsa parte posteriore multa licet mutata repeti, cf. Mand. I. cum Mand. VI—VIII; Sim. VIII cum Sim. IX etc. sed haec alia ratione repetuntur neque sine priorum commemoratione. Sim. IX. vero Hermam Visionis III. immemorem de singulis, quae iam ab Ecclesia edoctus est, Pastorem iterum interrogare adnotavi. Hermas, quem omnis illorum memoria defecit, alius est scriptoris, qui eadem nova ratione repetere et accu-

[1] ceterum etiam Barnabas (VII, p. 18, 6. XI, p. 30, 9. 19) τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος appellavit, cf. Past. Sim. V, 6, 5 sq.

[2] etiam A. Harnack (p. LXXV, not. 4) Martinum Lutherum sponsione illa celeberrima victum esse censuit, epistulae Iacobeae scriptorem ‚nullatenus Pauli theologiam refutare vel corrigere' voluisse asserens.

[3] Das apostol. und das nachapostol. Zeitalter ed. II, 1857, p. 489 sq.

[4] Die röm. Kirche u. ihr Einfluss auf Disciplin und Dogma in den drei ersten Jahrhunderten, Friburgi Bris. 1864, p. 673.

ratius exornare voluit. equidem hic repetere nolo quae singulis locis adnotavi, ne eodem modo, quo Hermas secundarius, rem dilatem. sufficit pauca praefari. Christus, cuius nomen etiam hic scriptor reticuit, Sim. IX, 18, 1 p. 123, 4 in solo codice L. scriptum, iam omni creatura, etiam angelis summis superior habetur (Sim. IX, 12, 2. 8. 14, 5 al.). veteris populi dei XII tribus, quibus XII apostoli conveniunt [1]), etiam fideles significant. lex appellatur ipsa Christi praedicatio (Sim. VIII, 3, 3. 4. 6. 7). sed Hermas secundarius Antisemitis iam morem gessit ne priscos quidem Iudaeos sine baptismo in dei regnum recipiens (Sim. IX, 16, 2 sq.) et de fidelibus legem spernentibus mitius iudicans (Sim. VIII, 10, 3), aliquanto post Traiani imperatoris edictum de Christianis scripsit, cf. Sim. VIII, 3, 6. 7. 10, 4. IX, 28. Gnosticos haereticos non tantum sine discrimine descripsit (Sim. VIII, 6, 5. 8), sed iam distinxit Gnosticos vulgares (Sim. IX, 19, 2. 3) et magis nocentes (Sim. IX, 22, 1—4), quales Pii episcopi Romani (140—155) primis fere temporibus Valentinus, Cerdon, alii Romanam ecclesiam perturbere coeperunt. itaque Pii si non frater, tamen aequalis fuit. Hermae igitur secundario hanc Pastoris conformationem debemus, sine qua Hermas apocalypticus certe vix ad nos pervenisset. Iudaismum christianum iam in catholicae ecclesiae castra transeuntem repraesentat.

Davidem Blondellum secutus I. A. Dorner [2]) eundem Hermam, cuius Pastorem I. B. Cotelier propugnaculum fidei catholicae adversus Montani duritiem appellavit, quem Tertullianus Montanista damnavit, Montani praecursorem fuisse asseruit. Alb. Ritschl [3]) Hermae Pastorem ipsi Montanismi historiae inseruit. Hermae et Montanismi affinitatem aliquam etiam F. C. Baur agnovit [4]). quam affinitatem ego non negavi, sed discrepantia minorem esse censui (apost. VV. p. 177 sq.), R. A. Lipsius [5]) vero maiorem esse defendit. Hermas pastoralis et Hermas secundarius Montanistis non favent, severiorem vero esse Hermam apocalypticum comitem de Champagny non fugit. hunc igitur Hermam Montani praecursorem quendam appellare licet. hunc vero Hermam etiam praecursorem antiquiorem habuisse Elxai prophetam asserui. [6]).

Elxai librum, quem huic quoque editioni II. addidi, iam tertio Traiani imperatoris anno conscriptum esse argumentis invictis constat [7]). si enim ipsi

---

1) Sim. IX, 17, 1: τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα [δώδεκα] φυλαί εἰσιν αἱ κατοικοῦντες ὅλον τὸν κόσμον. ἐκηρύχθη οὖν εἰς ταύτας ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων. Paulo igitur locus non relinquitur nisi inter solos magistros praedicationis filii dei (Sim. IX, 15, 4. 16, 5. 25, 2).

2) Entwicklungsgeschichte der Lehre v. d. Person Christi, ed. II. part. I, 1845, p. 185 sq.

3) Entstehungsgeschichte der altkathol. Kirche, ed. I. (1850) p. 546 sq., cautius in ed. II. (1857) p. 529 sq.

4) Christenthum der drei ersten Jahrhunderte, ed. I. (1853) p. 269 sq., ed. II. (1860) p. 294 sq.

5) Der Hirte des Hermas und der Montanismus in Rom, in: Zeitschrift f. wiss. Theol. 1865. III, p. 266 sq. 1866. I, p. 27 sq.

6) Apost. VV. p. 179 sq. Zeitschr. f. wiss. Theol. 1858. III, p. 417 sq. 1866. II, p. 240.

7) hanc libri antiquitatem negaverunt A. Ritschl (l. l. ed. II, p. 246 sq.), A. B. van der Vries (De beide Brieven aan de Thessalonicensen, Lugd. Bat. 1875. p. 154, not.); cautius R. A. Lipsius (Zur Quellenkritik des Epiphanios, 1865, p. 143, Zeitschr. f. wiss. Theol. 1865, III. p. 289; 1866, II, p. 212 sq.); Th. Zahn (l. l. p. 358 sq.); A. Harnack p. XLV, not. LXXIV, not. 3 decrevit, Elxai librum ante finem sec. II. scriptum non esse.

scriptori hunc annum indicanti fidem habere nolimus, tamen ut credamus cogimur illa vaticinatione, qua iterum impletis tribus Traiani annis impiorum aquilonis angelorum bellum praedicitur (p. 238), quod vaticinium eventu caruit. quis vero vaticinium fingit, quod scit irritum esse? huic ergo libro Hermam apocalypticum comparare iuvat.

Hermae visiones vel revelationes libelli divinitus traditi fundamento superstructae sunt (cf. Vis. I, 2, 2. 3, 3 sq. II, 1, 2 sq.). talem fere libellum vel e coelis demissum vel ab angelo (i. e. Christo) sibi traditum iam Elxai protulit, non omnibus quidem, sed solis dignioribus iuramentoque adstrictis publicandum (p. 234. 238). secretus igitur Elxai liber exitum seculi praedixit (p. 238, cf. Vis. I, 2, 4) et poenitentiam agendam commendavit, hac quoque ratione Herma apocalyptico antiquior, quod poenitentiam cum baptismo repetito coniunxit (p. 233 sq.). Hermas apocalypticus (Vis. II, 2, 4 sq.) omnibus dei servis poenitentiae certam diem indixit. iam Elxai poenitentiam praedicans omnibus peccatis veniam promisit, omni libidini et impudicitiae, etiam pseudoprophetiae remissionem per novum baptismum nunciavit (p. 233 sq.). Hermas apocalypticus Paulinae fidei confessores omnino damnavit (Vis. III, 6, 1). Elxai et ipse Iudaismum christianum professus est (p. 235 sq.). spiritus sancti virtutes VII Hermas apocalypticus descripsit (Vis. III, 8, 2 sq.), VII testes coelestes iam Elxai liber (p. 234 sq.) numeravit. appellationem τοῦ μεγάλου βασιλέως (Vis. III, 9, 8 p. 24, 21) iam apud Elxai (p. 234) reperimus, quamvis non deum, sed Christum significantem. quibus comparatis Hermam apocalypticum, qui Vis. II, 3, 4 Eldadi et Modadi librum propheticum laudavit, etiam Elxai librum nosse conicio. fragmenta addita nemo aegre feret.

Denique quaeritur, quibusnam Novi Testamenti libris canonicis tres illi scriptores, quibus Pastorem debemus, iam usi sint.

Hermas pastoralis evangeliorum tertio et quarto certe nondum usus esse videtur. A. Harnack (p. LXXIV sq.) Carolo R. Koestlin (Synopt. Evv. p. 374 sq.) et Theodoro Zahn (H. d. H. p. 453—464) concessit quidem, Marci evangelii vestigia ceteris clariora esse [1]), sed non sufficere, ,ut Hermam Marci ev. ad manum habuisse certo asseveres'. inter Ioannis evangelium et Hermam necessitudinem quandam haud raro intercedere, sed nulla apparere certa vestigia, quibus alterum alterius scriptura usum esse doceatur. cf. hac de re quae ipse contra Th. Keim (Geschichte Iesu v. Nazara, vol. I, 1867, p. 143 sq.) disputavi (Zeitschrift f. wiss. Theol. 1868, p. 217 sq.), et quae Henr. Holtzmann disseruit (Hermas und Iohannes, Zeitschr. f. w. Th. 1875. I. p. 40—51). Actorum apostolorum ne A. Harnack quidem ulla vestigia reperit. Pauli epistularum idem vir doctus apud Hermam nullam cognovit notitiam, excepta epistula ad Ephesios. sed Hermam pastoralem Mand. III, 1 sq. iam Eph. IV, 25. 29. 30 testatum esse non video, neque quisquam demonstrabit. hunc Hermam etiam epistulam ad Hebraeos legisse, ipse Harnack affirmare ausus non est. idem Theodorum Zahn temere contendisse cognovit, Hermam iam utramque Petri epistulam legisse. ne Ioanneae apocalypseos quidem ulla vestigia reperit. sola

[1]) Mand. IV, 1, 8 p. 40, 9 (αὕτη ἡ πρᾶξις ἐπὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ κεῖται) propius accedere videtur ad Marc. X, 12 (de femina maritum dimittente). Sim. V, 4, 3, p. 83, 15 sq.: ὃς ἄν, φησί, δοῦλος ᾖ τοῦ θεοῦ — πᾶσαν παραβολὴν ἐπιλύει κτλ., cf. Marc. IV, 13: πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε; quae quanti momenti sint, iam exposui (Apost. VV. p. 184, not. 1).

igitur relinquitur arta, quae inter Pastorem et Iacobi epistulam intercedit, necessitudo (cf. librum meum: Einl. in d. N. T. p. 542).

Hermas apocalypticus evangeliorum et ceterorum librorum canonicorum certa vestigia nulla praebuit. sed Vision. IV. eum bestia illa descripta (1, 6 sq.) Ioannis apocalyps. XI, 7. IX, 3 sq. XII, 3. 5. XIII, 1 sq. imitatum esse censeo.

Hermam secundarium c. a. 140 etiam plures Novi Testamenti libros canonicos nosse concedo. sed neque Ioannei evangelii certa sunt vestigia neque Paulinae epistulae ad Ephesios, cuius notitiam A. Harnack Sim. IX, 13. 17. 18 (cf. Eph. IV, 4 sq.) invenisse sibi visus est.

haec praefatus insigne illud antiquissimae ecclesiae documentum iterum edidi. Hermae Pastoris originem similem esse cognovi primo canonis evangelio. uterque liber suam originem ipse tradit, cum Marci evangelio minime opus sit, ut Matthaei evangelium intellegamus [1]). uterque liber antiquissimo fundamento superstructus est, ille evangelio secundum Hebraeos, hic Pastore genuino. uterque liber tertia manu ita adornatus est, ut in gentilium ecclesiae usum transire posset. Pastor vero non versus e Semitico sermone ipsum fundamentum integrius conservavit.

scribebam Ienae nonis Sept. a. MDCCCLXXXI.

---

1) bellum plus quam triginta annorum, quod mihi contra illos, qui Marci evangelio aut parum aut nimium tribuerunt, gerendum erat, minime nimis tribuentium victoria finitum est. Augustini sententia Marcum Matthaei pedisequum et breviatorem censentis certissimis argumentis comprobata est. quam sententiam etiam contra Willibaldum Beyschlag Halensem (Die apostolische Spruchsammlung und unsere vier Evangelien, in: Theol. Stud. u. Krit. 1881. IV, p. 564—636) defendi commentatione mox publicanda.

SCRIPTURAE COMPENDIIS HIS FERE USUS SUM:

aeth. vel ae. = versio aethiopica, cf. p. XVII sq.
Ang. = Rud. Anger, cf. p. XIII.
Ant. = Antiochus Palaestinensis, cf. p. X.
Aug. = cod. Augiensis, cf. p. XVI.
Bodl. = cod. Bodleianus, cf. p. XVI.
Cus. = cod. Cusanus, p. cf. XVI.
D. = cod. Dresdensis, cf. p. XVI.
ed. pr. = editio princeps, cf. p. XIII.
F. = F. X. Funk, cf. p. XX.
G. = cod. Sangallensis. cf. p. XVI.
Gh. = Oscar de Gebhardt, cf. p. XIX sq.
Harn. = A. Harnack, cf. p. XIX sq.
Hg. = A. Hilgenfeld.
Hg.[1] = A. Hilgenfeld, graeci Hermae ed. I., cf. p. XVIII sq.
Hg.[2] = A. Hilgenfeld, latini Hermae ed., cf. p. XV sq.
Iachm. = K. R. Iachmann, Der Hirte des Hermas, Regimont. 1835.
L. = cod. Lipsiensis, cf. p. XII sq.
L.[2] = cod. Lipsiensis apographum primum, cf. p. XII.
L.[3] = cod. Lipsiensis apographum alterum, cf. p. XII.
Lb. = cod. Lambethanus, cf. p. XVI.
pal. vel p. = cod. Palatinus, cf. p. XVI sq.
Ps.-Ath. (A. B.) = Pseudo-Athanasius, cf. p. VIII.
S. = cod. Sinaiticus, cf. p. X sq.
S^{a} = codicis Sin. corrector A., cf. p. X sq.
$S^{ca.\,b.}$ = codicis Sin. correctores $C^{a.\,b.}$, cf. p. XI.
S^{d} = codicis Sin. corrector D, cf. p. XI.
Ti. = Constantinus Tischendorf, cf. p. XIII sq.
Vulg. vel v. = vulgata versio (vet. lat.), cf. p. XIV sq.
Vat. = codex Vaticanus, cf. p. XV sq.
Vind.[1] = cod. Vindobonensis Lat. 821, cf. p. XVI.
Vind.[2] = cod. Viudobonensis Lat. 1217, cf. p. XVI.

HERMAE PASTOR.

ΠΟΙΜΗΝ.

Ορασις α'.

I. Ὁ θρέψας με πέπρακέν με Ῥόδῃ τινὶ εἰς Ῥώμην. μετὰ πολλὰ 1
ἔτη ταύτην ἀνεγνωρισάμην καὶ ἠρξάμην αὐτὴν ἀγαπᾶν ὡς ἀδελφήν.
5 [2]μετὰ χρόνον τινὰ λουομένην εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Τίβεριν εἶδον καὶ 2
ἐπέδωκα αὐτῇ τὴν χεῖρα καὶ ἐξήγαγον αὐτὴν ἐκ τοῦ ποταμοῦ.
ταύτης οὖν ἰδὼν τὸ κάλλος διελογιζόμην ἐν τῇ καρδίᾳ μου λέγων
,Μακάριος ἤμην, εἰ τοιαύτην γυναῖκα εἶχον καὶ τῷ κάλλει καὶ τῷ
τρόπῳ'. μόνον τοῦτο ἐβουλευσάμην, ἕτερον δὲ οὐδέν. [3]μετὰ 3
10 χρόνον τινὰ πορευομένου μου εἰς Κούμας καὶ δοξάζοντος τὰς
κτίσεις τοῦ θεοῦ, ὡς μεγάλαι καὶ ἐκπρεπεῖς καὶ δυναταί εἰσιν,

Inscr. Ποιμην S. L.[2] (ubi praem. ἀρχὴ σὺν θεῷ βίβλου λεγομένης) Ti. (ut L.[2]) Hg.[1] Gh. F., Ὁ ποιμήν ed. pr., liber pastoris nuncii poeniténtiae v., libellus sancti pastoris p., Hermae prophetae ae. | Ὅρασις α' L.[2] (v.) p. ed. pr. Ti. Hg.[1] F., om. S. ae. Gh.
3. Ὁ θρέψας με S. L.[2] (superscript. ὁ γράψας) ὁ θρέψας με, ,acsi duplici modo scriptura codicis legi potuerit' Ti.) v. p. ae. et edd. | πεπρακεν με ροδη τινι εις ρωμην S. p. (Radae) ae. Hg.[1] Gh. F., πεπράκεναι καὶ ὁδόν τινα εις Ῥωμην L.[2], vendidit quandam puellam Romae v., πέπρα[κέ] ποτε [παιδίσ]κ[ην] τινὰ [ἐν] Ῥώμῃ ed. pr., πέπρακεν παιδίσκην τινὰ εἰς Ῥώμην Ti. 4. ανεγνωρισαμην S. v. p. Hg.[1] Gh. F., inveni ae, — — L.[2] | αυτην S. v. p. ae et edd., αυτὸν (notato ἧς super ον) L.[2] 5. μετα χρονον τινα λουομενην εις τον ποταμον τον τιβεριν ειδον S. v. (p.) Hg.[1] Gh. F., μετὰ χρονον τινα ἴδον αυτην λουομενην εις τ. π. τ. τιβεριν ειδον (ειδον punctis notato, quae rursus abstersa esse videntur) S[c], post paucos dies rursus vidi eam se lavantem in flumine Tibron ae. μετὰ χρόνου πολλοῦ . . . . . . (ὁμιλεῖν scr. Simonides, sola littera μ conspicua) αὐτὴν (corr. ex αὐτον) εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Τιβέριον εἶδον L.[2] (Ti. Gh.). 6. την S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | εξηγαγον S. v. p, ae. Hg.[1] Gh. F., ἐξέβαλον L.[2] ed. pr. Ti. 7. ταυτης ουν ειδων το καλλος S. Gh. (ἰδὼν) F. (ἰδὼν), ἰδὼν δὲ τὸ κάλλος αὐτῆς L.[2] ed. pr. Ti. Hg., visaque ea dixi: ,Felix essem, si talem uxorem haberem', et speciem cum vidissem v., et bonam speciem eius considerans p., et cum viderem pulchritudinem eius ae. 8. μακαριος S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀριστὸν (superscr. εὐτυχὴς, Simon. add. ἂν) L.[2], εὐτυχὴς ἂν ed. pr., εὐτυχὴς Ti. | ει S. v. p. ae. et edd., ἢ L.[2] 8. 9. τω τροπω S. ae. (indoles) Hg. [1]Gh. F., τοῖς τρόποις L.[2] ed. pr. Ti., moribus v., bonis moribus p. | ουδεν S.[c] L.[2] et edd., ουδε ε̄ (i. e. εν) S. 10. εἰς Κούμας (cf. Vis. II, 1, 1.), em. Dindf. (Nachträge u. Bemerkungen zu Hermas II, 5 sq.) Gh. F., cum his cogitationibus v., apud civitatem Ostiorum p., κωμας S. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | και δοξαζοντος S. (v. p. ae.) Hg.[1] Gh. F., ἐδόξαζον L.[2] ed. pr. Ti. 11. ως S. L.[2] (Ang. Gh.) v. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ὅτι L.[2] (Ti.). p. | καὶ εκπρεπεῖς καὶ δυναταί p. ae. Hg.[1] Gh. F., και εκπρεπεις και δυνατοι S., κ. δυναταὶ κ. εὐπρ. L.[2] Ti., et pulcherrima v.

περιπατῶν ἀφύπνωσα. καὶ πνεῦμά με ἔλαβεν καὶ ἀπήνεγκέν με δι᾿ ἀνοδίας τινός, δι᾿ ἧς ἄνθρωπος οὐκ ἐδύνατο ὁδεῦσαι. ἦν δὲ ὁ τόπος κρημνώδης, καὶ ἀπερρωγὸς ἀπὸ τῶν ὑδάτων. διαβὰς οὖν τὸν τόπον ἐκεῖνον ἦλθον εἰς τὰ ὁμαλὰ καὶ τιθῶ τὰ γόνατα καὶ ἠρξάμην προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ καὶ ἐξομολογεῖσθαί μου τὰς ἁμαρτίας. [4]προσευχομένου δέ μου ἠνοίγη ὁ οὐρανός, καὶ βλέπω τὴν γυναῖκα ἐκείνην, ἣν ἐπεθύμησα, ἀσπαζομένην με ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν ,Ἑρμᾶ, χαῖρε.' [5]βλέψας δὲ εἰς αὐτὴν λέγω αὐτῇ ,Κυρία, τί συ ὧδε ποιεῖς'; ἡ δὲ ἀπεκρίθη μοι ,Ἀνελήμφθην, ἵνα σου τὰς ἁμαρτίας ἐλέγξω πρὸς τὸν κύριον'. λέγω αὐτῇ ,Νῦν σύ μου ἔλεγχος εἶ'; [6],Οὔ', φησίν, ,ἀλλὰ ἄκουσον τὰ ῥήματα, ἅ σοι μέλλω λέγειν· ὁ θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοικῶν καὶ κτίσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ ὄντα καὶ πληθύνας καὶ αὐξήσας ἕνεκεν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας αὐτοῦ ὀργίζεταί σοι ὅτι ἥμαρτες εἰς ἐμέ'. [7]ἀποκριθεὶς αὐτῇ λέγω ,Εἰς σὲ ἥμαρτον; ποίῳ τρόπῳ; ἤ πότε σοι αἰσχρὸν ῥῆμα ἐλάλησα; οὐ πάντοτέ σε ὡς θείαν ἡγησάμην; οὐ πάντοτέ σε ἐνετράπην ὡς ἀδελφήν; τί μου καταψεύδῃ, ὦ γύναι, τὰ πονηρὰ ταῦτα καὶ ἀκάθαρτα'; [8]γελάσασά μοι λέγει ,Ἐπὶ τὴν καρδίαν σου

Vis. I, 1. 12. 13.: Origenes in Ioan. Tom. I, 18 (Opp. IV, 19) ad Mand. I, 1 p. 34 notabitur.

I. 1. ἀφύπνωσα S. L.[2] v. p. et edd., om. ae. | ελαβεν S. Gh. F., ἔλαβε L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | απηνεγκεν με S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀπήγαγε L.[2] ed. pr. Ti. | δι ανοδιας τινος S. v. (p.) Hg.[1], Hb. Gh. F., δι᾿ ἀνόδου ἀσκίνου L.[2] ed. pr. (ἀσκίου) Ti., om. ae. 2. ανθρωπος S. Hg.[1] Gh. F., ὁ ἄνθρωπος L.[2] ed. pr. Ti. | εδυνατο S. Hg.[1] Gh. F., ἠδύνατο L.[2] ed. pr. Ti. | ην S. v. p. ae. et edd., ὦ L.[2] 3. ἀπερρωγὸς L.[2] v. (abruptus, cf. Glossar. ed. C. Labbaeus, Paris 1679: ἀπερρωγός, abruptum, ἀπερρωγότα, abrupta; Abruptum, ἀπερρωγός), απερρηγως S. Gh. (cf. Hesychii κατερρηγότας, διερρηγμένους), ἀπερρωγὼς Hg.[1] F., scissuris delabentibus corrosa p., scissa terra aquis ac. post κρημνώδης comma posui. 4. τὸν τόπον v. (locum illum) Gh. (p. 286), τὸν ποταμὸν S. L.[2] p. ae. et edd. | τα ομαλα S. L.[2] (in margine) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., τὰς ὄχθας L.[2] (in textu) ed. pr. Ti. | τιθω S. Hg.[1] Gh. F., ἐπιθῶ L.[2] Ti., ἐπιθεὶς ed. pr. | γονατα S. v. Gh. F., γόνατά μου L.[2] p. (ae.) ed. pr. Ti. Hg.[1] 5. κυρίῳ L.[2] v. p. (ae.) et edd., θῶ (θεῷ) S. 5. 6. μου τας αμαρτιας S[c] Gh. F., τὰς ἁμαρτίας μου L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], τας αμαρτιας S., sed μου etiam v. p. ae. 6. ἠνοίγη Hg.[1] Gh. F., ηνυγη S., ἠνοίχθη L.[2] ed. pr. Ti. | εκεινην S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 8. λεγουσαν S. p Gh. F., καὶ λέγουσαν L.[2] v. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 8. βλεψας δε εις αυτην λεγω αυτη S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐμβλέψας δὲ αὐτῇ λέγω L.[2] ed. pr. Ti. 9. συ S[c] L.[2] v. et edd., om. S. p. | απεκριθη μοι S. v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., φησίν L.[2] ed. pr. Ti. | ανελημφθην S. v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F.. [ἀπεκαλ]ήφθην L.[2], [ἀπεκαλ]ύφθην ed. pr. 10. τον S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 11. αλλα S. Gh. F., ἀλλ᾿ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 11. τα ρηματα S. v. Gh. F., μου τὰ ῥήματα L.[2] p. ae. et pr. Ti. Hg.[1] 13. αγιας S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 15. τροπω S[c] L.[2] p. ae. et edd., τοπω S. v. | ποτε S[c] L.[2] v. p. et edd., ποτε δε S. 16. ρημα S. Hg.[1] Gh. F., λόγον L.[2] ed. pr. Ti. 16. οὐ πάντοτε — ἡγησάμην L.[2] v. ae. et edd., om. p. 16. σε S. v. ae. (Ti.) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. | θείαν emendavi (Zeitschr. f. w. Th. 1878. p. 126) F., θεαν S. Gh., θυγατέραν L.[2] ed. pr. (θυγατέρα) Ti., κυριαν v. ae. Hg.[1] 16. ηγησαμην ου S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ἡγουμένου L.[2], ἡγούμην; οὐ Ti. 16. 17. σε ενετραπην ως αδελφην S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., με ἐκατάκρινας L.[2] Ti. 17. τι S. Hg.[1] Gh. F., διὰ τί L.[2] ed. pr. Ti. | ω γυναι S. v. p. Hg.[1] Gh. F., γύναι L.[2] ed. pr. Ti., om. ae. 18. καὶ ἀκάθαρτα S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] v. ed. pr. Ti. | μοι S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., σοι S.

ἀνέβη ἡ ἐπιθυμία τῆς πονηρίας. ἤ σοι οὐ δοκεῖ ἀνδρὶ δικαίῳ πονηρὸν πρᾶγμα εἶναι, ἐὰν ἀναβῇ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν καρδίαν ἡ πονηρὰ ἐπιθυμία; ἁμαρτία γέ ἐστιν, καὶ μεγάλη', φησίν, ,ὁ γὰρ δίκαιος ἀνὴρ δίκαια βουλεύεται. ἐν τῷ οὖν δίκαια βουλεύεσθαι αὐτὸν κατορθοῦται, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ εὐκατάλλακτον ἔχει τὸν κύριον ἐν παντὶ πράγματι αὐτοῦ· οἱ δὲ πονηρὰ βουλευόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν θάνατον καὶ αἰχμαλωτισμὸν ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται, μάλιστα οἱ τὸν αἰῶνα τοῦτον περιποιούμενοι καὶ γαυριῶντες ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ μὴ ἀντεχόμενοι τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων. [9]μεταλγήσουσιν αἱ ψυχαὶ αὐτῶν, οἵτινες οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα, ἀλλὰ ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν. ἀλλὰ σὺ προσεύχου πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἰάσεται τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου καὶ πάντων τῶν ἁγίων'.

II. Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτὴν τὰ ῥήματα ταῦτα ἐκλείσθησαν οἱ οὐρανοί· κἀγὼ ὅλος ἤμην πεφρικὼς καὶ λυπούμενος. ἔλεγον δὲ ἐν ἐμαυτῷ ,Εἰ αὕτη μοι ἡ ἁμαρτία ἀναγράφεται, πῶς δυνήσομαι σωθῆναι; ἢ πῶς ἐξιλάσομαι τὸν θεὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν μου τῶν τελείων; ἢ ποίοις ῥήμασιν ἐρωτήσω τὸν κύριον, ἵνα ἱλατεύσηται μοι'; [2]ταῦτά μου συμβουλευομένου καὶ διακρίνοντος ἐν τῇ καρδίᾳ μου, βλέπω κατέναντί μου καθέδραν λευκὴν ἐξ ἐρίων χιονίνων γεγονυῖαν μεγάλην· καὶ ἦλθεν γυνὴ πρεσβῦτις ἐν ἱματισμῷ λαμ-

Vis. I, 2. p. 5, 21 sq.: καὶ ἦλθεν γυνὴ πρεσβῦτις κτλ. Hieronymus in Oseae VII, 9 (Opp. VI, 75) cf. adnotanda ad Vis. III, 10, 3 sq. p. 25, 10 sq.

I. 1. η S., ἡ Hg.^{1} Gh. F., om. L.^{2} ed. pr. Ti. | πονηριας S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., πορνείας L.^{2} ed. pr. Ti. | η ου S^c v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., η σοι S., καὶ οὐ L.^{2} ed. pr. Ti. 2. αυτου επι την καρδιαν S. Hg.^{1} Gh. F., ἐπὶ τ. κ. αὐτοῦ L.^{2} ed. pr. Ti. 3. αμαρτια γε εστιν και μεγαλη S. v. p. ae. (om. καὶ) Hg.^{1} Gh. F., ἁμαρτία γάρ ἐστι μεγάλη L.^{2} ed. pr. Ti. 4. βουλευεται S. v. p. ae. et edd., κελεύεται L.^{2} 5. κατορθοῦται, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ emendavi, κατορθουται η δοξα αυτου (αυτων S.) S^c L.^{2} ae. et edd., et recte ingrediente illo v., ipse se corrigit et gratia eius p. | τοις ουρανοις S. Hg.^{1} Gh. F., τῷ οὐρανῷ L.^{2} ed. pr. Ti. 6. αυτου S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., om. L.^{2} ed. pr. Ti. πονηρὰ S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., πάλιν L.^{2} ed. pr., πάλιν [πονηρὰ] Ti. 8. περιποιουμενοι S$^{a.c}$ L.^{2} p. (cf. v. ae.) et edd., επιουμενοι S. 10. γαυριωντες S. v. p. ae. (ed. pr. Ti.) Hg.^{1} Gh. F., γῆν ἐρῶντες L.^{2} 9. των αγαθων των μελλοντων S. Hg.^{1} Gh. F., τῶν μελλόντων ἀγαθῶν L.^{2} (ed. pr.) Ti. 9. μεταλγήσουσιν emendavi, μετανοησουσιν S. ae. Gh. F., πολλὰ μεταμελήσουσιν L.^{2} (ed. pr.) Ti. Hg.^{1}, vacuantur (vagantur var. l., quasi a μεταλάομαι) v., non resistent iisdem luxoriis p. 11. ελπιδα S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., ἐλπίδας L.^{2} ed. pr. Ti. 12. αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.^{2} ed. pr. Ti. Hg.^{1} | απεγνωκασιν S. Hg.^{1} Gh. F., ἀπεδώκασι L.^{2} Ti., ἀποδεδώκασι ed. pr. 12. 13. τα αμαρτηματα σου S. Hg.^{1} Gh. F., σου τὰ ἁμ. L.^{2} ed. pr. Ti. 13. ολου του οικου σου S. v. p. ae. (Ti.) Hg.^{1} Gh. F., ὅλον τὸν οἶκόν σου L.^{2} ed. pr. Ti.

II. 16. εμαυτω S. ed. pr. Hg.^{1} Gh. F., ἑαυτῷ L.^{2} Ti. | εἰ L.^{2} v. p. et edd., η S. ae. | η αμαρτια S. Hg.^{1} Gh. F., ἁμαρτία L.^{2} ed. pr. Ti. 17. εξιλασομαι S. Hg.^{1} Gh. F., ἐξιλεώσομαι L.^{2} ed. pr. Ti. 18. η ποιοις S$^{a.c}$ p. ae. ed. pr. Hg.^{1} Gh. F., ποίοις S. L.^{2} v. Ti. | ἱλατεύσηται Gh. F., ϊλατευσητε S., ἱλατεύσῃ L.^{2} Ti. Hg.^{1} 19. και διακρινοντος S. v. ae. Hg.^{1} Gh. F., καὶ διαλογιζομένου L.^{2} ed. pr. Ti., om. p. | τη καρδια S^a L.^{2} et edd., καρδια S. 20. μου post καρδίᾳ S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., om. L.^{2} ed. pr. Ti. | κατεναντι S. Hg.^{1} Gh. F., κατενώπιον L.^{2} ed. pr. Ti. | χιονινων S^c v. p. ae. Gh. F.,

προτάτῳ, ἔχουσα βιβλίον εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἐκάθισεν μόνη καὶ
ἀσπάζεταί με ,Ἑρμᾶ, χαῖρε‘ κἀγὼ λυπούμενος καὶ κλαίων εἶπον
3 ,Κυρία, χαῖρε‘. [3]καὶ εἶπέν μοι ,Τί στυγνός, Ἑρμᾶ, ὁ μακρόθυμος καὶ
ἀστομάχητος, ὁ πάντοτε γελῶν, τί οὕτω κατηφὴς τῇ ἰδέᾳ καὶ οὐχ
ἱλαρός‘; κἀγὼ εἶπον αὐτῇ ,Κυρία, ὀνειδισμός μοι γέγονεν ὑπὸ 5
4 γυναικὸς ἀγαθωτάτης λεγούσης ὅτι ἥμαρτον εἰς αὐτήν‘. [4]ἡ δὲ ἔφη,
,Μηδαμῶς ἐπὶ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ τὸ πρᾶγμα τοῦτο. ἀλλὰ πάντως
ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀνέβη περὶ αὐτῆς. ἔστιν μὲν τοῖς δούλοις τοῦ
θεοῦ ἡ τοιαύτη βουλὴ ἁμαρτίαν ἐπιφέρουσα· πονηρὰ γὰρ βουλὴ
καὶ ἔκπληκτος εἰς πάνσεμνον πνεῦμα καὶ ἤδη δεδοκιμασμένον, ἐὰν 10
ἐπιθυμήσῃ πονηρὸν ἔργον, καὶ μάλιστα Ἑρμᾶς ὁ ἐγκρατής, ὁ ἀπεχό-
μενος πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ πλήρης πάσης ἁπλότητος καὶ
1 ἀκακίας μεγάλης. III. ἀλλ' οὐχ ἕνεκα τούτου ὀργίζεταί σοι ὁ θεός,
ἀλλ' ἵνα τὸν οἶκόν σου τὸν ἀνομήσαντα εἰς τὸν κύριον καὶ εἰς
ὑμᾶς τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐπιστρέψῃς. ἀλλὰ φιλότεκνος ὢν οὐκ 15
ἐνουθέτεις σου τὸν οἶκον, ἀλλὰ ἀφῆκας αὐτὸν καταφθαρῆναι δεινῶς·
διὰ τοῦτό σοι ὀργίζεται ὁ κύριος· ἀλλὰ ἰάσεταί σου πάντα τὰ προ-
γεγονότα πονηρὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου· διὰ γὰρ τὰ ἐκείνων ἁμαρτήματα
2 καὶ ἀνομήματα σὺ κατεφθάρης ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων. [2]ἀλλ'

λευκῶν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] om. S. p. 5, 21. ηλθεν S. Gh. F., ἦλθε L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | πρεσβῦτις ed. pr. Hg.[1] Gh. F., πρεσβυτεις S., πρεσβύτης L.[2] Ti.

II. 1. λαμπρωτατω S. | εκαθισεν S. Gh. F., ἐκάθισε L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 2. ασπαζεται S. Gh. F., ἠσπάσατο L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] | καγω — χαιρε S. (ubi χαιρων S[c] emendavit κλαιων) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] (propter homoeoteleuton) (ed. pr.) Ti. 3. και ειπεν S p. ae. Gh. F., ἡ δὲ εἶπε L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | μοι S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti | ερμα S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] p. (ed. pr.) Ti. 4. αστομαχητος S. L.[2] Hg.[1] Gh. F., ἀστονάχητος ed. pr. Ti. 5. καγω S. Hg.[1] Gh. F., καί L.[2] ed. pr. Ti. | Κυρία, ὀνειδισμός μοι γέγονεν S[c] (ονιδισμος) v. Hg.[1] F., om. L.[2] p. ae. Ti. Gh., Κυρία, ὀνειδισμός μοι ἐγένετο ed. pr. | υπο S. Hg.[1] Gh. F., ὑπό τινος L.[2] ed. pr. Ti 6. λεγουσης S. v. Gh. F., λεγούσης μοι L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 7. το πραγμα τουτο S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., πρᾶγμα τοιοῦτον L.[2] (v.?) ed. pr. Ti. | παντως S. L.[2] et edd., forte v. p. ae. itaque Hb. coniecit ἴσως, sed ipse contulit Sim. VII, 4. πάντως σπλαγχνισθήσεται, ubi v. forsitan, p. fortasse. 8. εστιν S. Gh. F., ἔστι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 10. και εκπληκτος S. v. (abhorrenda) p. (timida) Gh. F., καὶ ἔκφρικτος (cf. c. III. p. 7, 12) L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], om. ae. | και ηδη δεδοκιμασμενον S. L.[2] v. p. et edd., om. ae. 11. επιθυμηση S. v. p. ae. Hg.[2] Gh. F., ἀναβῇ ἐπιθυμία ἡ L.[2] ed. pr. Ti. | ο εγκρατης S. (ενκρ.) L.[2] v. p. et edd., om. ae. 11. 12. ο απεχομενος S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ ἀπεχόμενος L.[2] ed. pr. Ti. 12. πασης S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti.

III. 13. οὐχ ἕνεκα L.[2] et edd., ουκ ινεκα S. | σοι S[c] L.[2] (v.) p. ae. et edd., om. S. 14. 15. καὶ εἰς ὑμᾶς L.[2] (v.) p. ae. et edd., και εις ημας S[c] p., η αυτους η S. 15. επιστρεψης S[c] L.[2] ae., επιστρεψη S., om. v. 16. αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | ἀφῆκας L.[2] et edd., αφηκες S. | δεινῶς L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 17. σοι οργιζεται S. Hg.[1] Gh. F., ὀργίζεταί σοι L.[2] ed. pr. Ti. | αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 18. προγεγονοτα S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., γεγονότα L.[2] ed. pr. Ti. 18. πονηρα S[c] L.[2] et edd., τα πονηρα S. | σου L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. | τὰ ἐκείνων ἁμαρτήματα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], τας εκεινων αμαρτιας S. Gh. F. 19. βιωτικων S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., ιδιωτικων S. | πραξεων S. p. Hg.[1] Gh. F., πραγμάτων L.[2] (v.) ed. pr. Ti.

ἡ πολυσπλαγχνία τοῦ κυρίου ἠλέησέν σε καὶ τὸν οἶκόν σου καὶ ἰσχυροποιήσει σε καὶ θεμελιώσει σε ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. σὺ μόνον μὴ ῥᾳθυμήσῃς, ἀλλὰ εὐψύχει καὶ ἰσχυροποίει σου τὸν οἶκον. ὡς γὰρ ὁ χαλκεὺς σφυροκοπῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ περιγίνεται τοῦ πράγ-
5 ματος οὗ θέλει, οὕτω καὶ ὁ λόγος ὁ καθημερινὸς ὁ δίκαιος περιγίνεται πάσης πονηρίας. μὴ διαλίπῃς οὖν νουθετῶν σου τὰ τέκνα· οἶδα γὰρ ὅτι ἐὰν μετανοήσωσιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν, ἐγγραφήσονται εἰς τὰς βίβλους τῆς ζωῆς μετὰ τῶν ἁγίων‘. [3] μετὰ τὸ 3 παῆναι αὐτῆς τὰ ῥήματα ταῦτα λέγει μοι ‚Θέλεις ἀκοῦσαί μου ἀναγι-
10 νωσκούσης‘; λέγω ‚Κἀγὼ θέλω, κυρία‘. λέγει μοι ‚Γενοῦ ἀκροατής‘. καὶ ἀναγινωσκούσης τὰς δόξας τοῦ θεοῦ ἤκουσα μεγάλως καὶ θαυμαστῶς, ὃ οὐκ ἴσχυσα μνημονεῦσαι· πάντα γὰρ τὰ ῥήματα ἔκφρικτα, ἃ οὐ δύναται ἄνθρωπος βαστάσαι. τὰ οὖν ἔσχατα ῥήματα ἐμνημόνευσα· ἦν γὰρ ἡμῖν σύμμετρα καὶ ἥμερα· [4] ‚Ἰδοὺ ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων 4
15 ὁ ἀοράτῳ δυνάμει καὶ τῇ μεγάλῃ συνέσει αὐτοῦ κτίσας τὸν κόσμον

III. 1. πολυσπλαγχνία ae. (cf. Schodde p. 19. n. 3) Hg.[1] Gh. F., πολυσπλαγχια S., πολλὴ ἡ εὐσπλαγχνία L.[2], πολλὴ νῦν εὐσπλ. ed. pr., πολλὴ εὐσπλ. Ti. 1. 2. καὶ ἰσχυροποιήσει σε καὶ θεμελιώσει σε ae. Hg.[1] Gh. F., και ισχυρcποιησι σαι και θεμελιωσι σαι S., ἰσχυροποίησε καὶ ἐθεμελίωσεν L.[2] ed. pr. Ti., et confortavit te v., et conservavit domum tuam p. 3. ραθυμησης S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ῥᾳθυμήσεις L.[2] Ti. | ισχυροποιει S. v. (p.) ae. Hg.[1] Gh. F., ἰσχυροποιήσεις L.[2] ed. pr. Ti. | τον οικον S. L.[2] v. p. et edd., potius ae. 4. ο χαλκευς S[c] Hg.[1] Gh. F., ο χαλκεις S., χαλκεὺς L.[2] ed. pr. Ti. 5. ουτω S. L.[2], ed. pr. Gh. F., ουτως S[c] Ti. Hg.[1] | και S. v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] (ae. ?) Ti. | ο καθημερινος ο δικαιος S. v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., καθημερινὸς καὶ δίκαιος L.[2] ed. pr. Ti. 6. σου τα S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., σου και τα S. 7. οιδα S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., οἶδας L.[2] ed. pr. Ti., scit v. 7. μετανοήσωσιν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], μετανοησουσιν S. Gh. F., 7. 8. ἐγγραφήσονται L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] F., ενγραφησονται S. Gh. 9. παηναι S. Hg.[1] (p. IX, n. 1) Gh. F., παυθῆναι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] (text.). | ταυτα S. v. p. ae. et edd., om. L.[2] (Gh.). 10. Κἀγὼ θέλω scripsi, κἀγώ Θέλω edd. | κυρια S. v. p. Hg.[1] Gh. F., κυρία μου L.[2] ae. ed. pr. Ti. | ‚Γενοῦ ἀκροατής‘ (cf. v.) scripsi. 10—12. καὶ ἀναγινωσκούσης τὰς δόξας τοῦ θεοῦ ἤκουσα μεγάλως καὶ θαυμαστῶς, ὃ οὐκ ἴσχυσα μνημονεῦσαι emendavi, κ. ἄκουε τὰς δόξας τ. θεοῦ. ἤκουσα ἀναγινωσκούσης μεγάλως καὶ θαυμαστῶς, ὧν οὐκ ἴσχυσα μνημονεῦσαι coniecit Hb., et revoluto libro legebat glorias magnifice et mirifice, quae non poteram in memoria retinere v., et audi vocem veritatis gloriae domini‘. et audivi magna et mirabilia, quae non poteram recordari ae., και ακουε τας δοξας του θεου ηκουσα μεγαλως και θαυμαστως ο ουκ ισχυσα μνημονευσαι S. Hg.[1] Gh. F., ἄκουε τὰς δόξας τοῦ θεοῦ. ἤκουσα μεγάλας καὶ θαυμαστάς, ὧν οὐκ ἴσχυσα μνημονεῦσαι L.[2] ed. pr. Ti., audi laudes dei. et cum audissem magna et mirabilia, non potui ea in mente habere p. 13. βαστασαι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., συνιεναι L.[2] ed. pr. Ti. | τα ουν (γοῦν Hb., tamen v., autem p., sed ae.) εσχατα ρηματα S. Hg.[1] Gh. F., τῶν οὖν ἐσχάτων ῥημάτων L.[2] ed. pr. Ti. 14. ἦν γὰρ ἡμῖν σύμμετρα καὶ ἥμερα emendavi, ην γαρ ημιν συμφορα και ημερα S. (σμφορα) L.[2] et edd., ην γαρ εξ ημεραι και εν συμφορα ημην S[c], erant autem modica et utilia nobis v., erant autem nobis consentanea et mansueta p., om. ae. voc. σύμφορα improbavit iam Hb. 15. ὁ ἀοράτῳ (cf. Vis. III, 3, 5) δυνάμει καὶ τῇ μεγάλῃ συνέσει αὐτοῦ emendavi, ον αγαπω δυναμει κρατα (κραταια S[c]) και τη μεγαλη συνεσει αυτου S., ὃν ἀγαπῶ (Ang., ὃς ἀγανῷ Ti.) δυνάμει καὶ κραταιᾷ ὁ τῇ μεγάλῃ συνέσει αὐτοῦ L.[2] (ed. pr. Ti.), qui invisibili virtute et magno sensu suo v., qui omnia virtute sustentabili (insustentabili = ἀφορήτῳ Hg.[1], invisibili coniecit Gh.) et sensu suo magno p., in misericordia sua et in amore suo et in firmitate potentiae suae et in magnitudine sapientiae suae ae., ὁ ἀοράτῳ δυνάμει κραταιᾷ καὶ τῇ μεγάλῃ συνέσει αὐτοῦ Hg.[1] Gh. (καὶ ante κραταιᾷ) F. (ut Gh.). latinos

καὶ τῇ ἐνδόξῳ βουλῇ περιθεὶς τὴν εὐπρέπειαν τῇ κτίσει αὐτοῦ καὶ τῷ ἰσχυρῷ ῥήματι πήξας τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων καὶ τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ προνοίᾳ κτίσας τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν καὶ ηὐλόγησεν, ἰδοὺ μεθιστάνει τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνοὺς καὶ τὰς θαλάσσας, καὶ πάντα ὁμαλὰ 5 γίνεται τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ, ἵνα ἀποδῷ αὐτοῖς τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἐπηγγείλατο, μετὰ πολλῆς δόξης καὶ χαρᾶς, ἐὰν τηρήσωσιν τὰ νόμιμα τοῦ θεοῦ, ἃ παρέλαβον ἐν μεγάλῃ πίστει'.

1 IV. Ὅτε οὖν ἐτέλεσεν ἀναγινώσκουσα καὶ ἠγέρθη ἀπὸ τῆς καθέδρας, ἦλθον τέσσαρες νεανίαι καὶ ἦραν τὴν καθέδραν καὶ ἀπῆλ- 10 2 θον πρὸς τὴν ἀνατολήν. [2]προσκαλεῖται δέ με καὶ ἥψατο τοῦ στήθους μου καὶ λέγει μοι ,Ἤρεσέν σοι ἡ ἀνάγνωσίς μου'; καὶ λέγω αὐτῇ ,Κυρία, ταῦτά μοι τὰ ἔσχατα ἀρέσκει, τὰ δὲ πρότερα χαλεπὰ καὶ σκληρά'. ἡ δὲ ἔφη μοι λέγουσα ,Ταῦτα τὰ ἔσχατα τοῖς δικαίοις, 3 τὰ δὲ πρότερα τοῖς ἔθνεσιν καὶ τοῖς ἀποστάταις'. [3]λαλούσης αὐτῆς 15 μετ' ἐμοῦ δύο τινὲς ἄνδρες ἐφάνησαν καὶ ἦραν αὐτὴν [ἐπὶ] τῶν ἀγκώνων καὶ ἀπῆλθον, ὅπου καὶ ἡ καθέδρα, πρὸς τὴν ἀνατολήν. ἱλαρὰ δὲ ἀπῆλθεν καὶ ὑπάγουσα λέγει μοι ,Ἀνδρίζου, Ἑρμᾶ'.

Ὅρασις β'.

1 I. Πορευομένου μου εἰς Κούμας κατὰ τὸν καιρὸν ὃν καὶ 20 πέρυσι, περιπατῶν ἀνεμνήσθην τῆς περυσινῆς ὁράσεως, καὶ πάλιν με αἴρει πνεῦμα καὶ ἀποφέρει εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ὅπου καὶ 2 πέρυσι. [2]ἐλθὼν οὖν εἰς τὸν τόπον τιθῶ τὰ γόνατα καὶ ἠρξάμην προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ὅτι με ἄξιον

interpretes in graeco exemplari unum tantum divinae potentiae attributum legisse animadvertit Hb. voci δυνάμει additum κράτει vel κραταιᾷ.

III. 1. τη ενδοξω S. v. p. Gh. F., τῇ ἐνδόξῳ αὐτοῦ L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] | αυτου S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 3. υδατων S. Hg.[1] Gh. F., τῶν ὑδάτων L.[2] ed. pr. Ti. | αγιαν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 4. ην και ηυλογησεν S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ἣν καὶ εὐλόγησεν L.[2] ed. pr. Ti., et pro ea ae. 6. γινεται S. Hg.[1] Gh. F., γίνονται L.[2] ed. pr. Ti. | αποδω S[c] L.[2] et edd., αποδοι S. | αυτοις S[c] L.[2] v. p. ae., αυτου S. 8. α παρελαβον S. Hg.[1] Gh. F., ἅπερ ἔλαβον L.[2] ed. pr. Ti.

IV. 9. ὅτε οὖν S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 10. ἦλθον L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ηλθαν S. Gh. F. | νεανιαι S. Hg.[1] Gh. F., νεανίσκοι L.[2] ed. pr. Ti. και ηραν την καθεδραν S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 12. και λεγω S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., λέγω L.[2] v. ed. pr. Ti. 13. ἀρέσκει, τὰ δὲ πρότερα v. p. ae. Gh. F., αρεσκι τα δε προτερα S[a], ἀρεστά, τὰ δὲ πρότερα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 15. πρότερα L.[2] (v. p.) et edd., πρωτα S. εθνεσιν S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐθνικοῖς L.[2] (v.?) ed. pr. Ti. 16. τινες ανδρες εφανησαν S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ἄνδρες ἦλθον, L.[2] (ae.) ed. pr. Ti. | ἐπὶ add. Hg.[1], om. codd. ed. pr. Ti. Gh. F. 17. ἀπῆλθον L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], απηλθαν S. Gh. F. | καὶ (sec.) L.[2] v. p. et edd., om. S. 18. υπαγουσα S. Hg.[1] Gh. F., ἀπάγουσα L.[2] ed. pr. Ti., eundum est ae. | μοι L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. | ανδριζου S. L.[2] v. p. et edd., om. ae. (etiam Vis. III, 8, 4 p. 22, 10).

Vis. II, I. 20. Κούμας (cf. Vis. I, 1, 3) v. p. Dind. Gh. F., κώμας S. ae. Hg.[1], κώμην L.[2] ed. pr. Ti. 20. 21. και περυσι S[c] v. Hg.[1] Gh. F., κε περσι S., πέρυσι L.[2] ed. pr. Ti. 21. περιπατων S. v. p. Hg.[1] Gh. F., περιεπάτουν L.[2] ed. pr. Ti. 23. περυσι S. Gh. F., πέρυσιν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]

ἡγήσατο καὶ ἐγνώρισέν μοι τὰς ἁμαρτίας μου τὰς προτέρας. [3]μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με ἀπὸ τῆς προσευχῆς βλέπω ἀπέναντί μου τὴν πρεσβυτέραν, ἣν καὶ πέρυσιν ἑωράκειν, περιπατοῦσαν καὶ ἀναγινώσκουσαν βιβλαρίδιον. καὶ λέγει μοι ‚Δύνῃ ταῦτα τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ ἀναγγεῖλαι'; λέγω αὐτῇ ‚Κυρία, τοσαῦτα μνημονεῦσαι οὐ δύναμαι· δὸς δέ μοι τὸ βιβλίδιον, ἵνα μεταγράψωμαι αὐτό'. ‚Λάβε', φησίν, ‚καὶ ἀποδώσεις μοι'. [4]ἔλαβον ἐγὼ καὶ εἴς τινα τόπον τοῦ ἀγροῦ ἀναχωρήσας μετεγραψάμην πάντα πρὸς γράμμα· οὐχ ηὕρισκον γὰρ τὰς συλλαβάς. τελέσαντος οὖν μου τὰ γράμματα τοῦ βιβλιδίου ἐξαίφνης ἡρπάγη μου ἐκ τῆς χειρὸς τὸ βιβλίδιον· ὑπὸ τίνος δὲ οὐκ εἶδον.

II. [1]Μετὰ δὲ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας νηστεύσαντός μου καὶ πολλὰ ἐρωτήσαντος τὸν κύριον ἀπεκαλύφθη μοι ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς. ἦν δὲ γεγραμμένα ταῦτα [2]‚Τὸ σπέρμα σου, Ἑρμᾶ, ἠθέτησαν εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐβλασφήμησαν εἰς τὸν κύριον καὶ προέδωκαν τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐν πονηρίᾳ μεγάλῃ καὶ ἤκουσαν προδόται γονέων καὶ προδόντες ὠφελήθησαν, ἀλλὰ ἔτι προσέθηκαν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὰς ἀσελγείας καὶ συμφυρμοὺς πονηρίας, καὶ οὕτως ἐπλήσθησαν αἱ ἀνομίαι αὐτῶν. [3]ἀλλὰ γνώρισον ταῦτα τὰ ῥήματα τοῖς

Vis. II, I., 6 sq. Clemens Alex. Strom. VI, 15, 131 p. 806: ἦ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῷ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἐν τῷ τύπῳ τῆς Ἐκκλησίας φανεῖσα ἔδωκεν τὸ βιβλίον εἰς μεταγραφήν, ὃ τοῖς ἐκλεκτοῖς ἀναγγελῆναι ἐβούλετο; τοῦτο δὲ μετεγράψατο πρὸς γράμμα, φησί, μὴ εὑρίσκων τὰς συλλαβὰς τελέσαι.

I. 1. προτέρας L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], προτερον S. Gh. F. 2. δὲ τὸ ἐγερθῆναι L.[2] et edd., το (S[c] add. δε) εγερθηνε S. | απεναντι S. Hg.[1] Gh. F., κατέναντι L.[2] ed. pr. Ti. 3. πέρυσιν L.[2] v. et edd., προτερον S. om. p. ae. 4. βιβλαριδιον S. Hg.[1] Gh. F., βιβλιδάριον L.[2] (δ superscr.) ed. pr. Ti. 5. ἀναγγεῖλαι Clem. Al. S. Hg[1] Gh. F., ἀπαγγεῖλαι L.[2] ed. pr. Ti. μνη (linea exeunte) μνημονευσαι S. 6. δε S. v. p. ae. Gh. F., δή L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | βιβλιδιον S. (διον rescripsit pr. m., priora prorsus latent) Hg.[1] Gh. F., βιβλιδάριον L.[2] ed. pr. Ti. | μεταγραψωμαι S. Hg.[1] Gh. F., μεταγράψω L.[2] ed. pr. Ti. | αυτο S[c] L.[2] et edd., αυτον S. 6. 7. Λαβε φησιν και αποδωσεις μοι ελαβον εγω S[c] L.[2] (add. αὐτὸ post φησιν) v. ed. pr. (ut L.[2]) Ti. (ut L.[2]) Hg.[1] (ut L.[2]) Gh. (ut S[c].) F. (ut S[c]), ελαβον S. p., ἔλαβον ἐγὼ ae. 8. ηυρισκον S. Hg.[1] Gh. F., εὕρισκον L.[2] ed. pr. Ti. 9. οὖν μου L.[2] v. p. ae. et edd., οὖν S. | βιβλιδίου S. Hg.[1] Gh. F., βιβλιδαρίου L.[2] ed. pr. Ti. 10. εκ S. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] ed. pr. Ti. το βιβλιδιον S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. δε S[a]. L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 11. ειδον S. v. Hg.[1] Gh. F., οἶδα L.[2] p. (ae.?) ed. pr. Ti.

II. 12. δεκα και πεντε ημερας S. Hg.[1] Gh. F. ἡμέρας ιέ L.[2] ed. pr. Ti. 14. ερμα S. v. pr. ae. Hg[1]. Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | ηθετησαν S. ae. Hg.[1] Gh. F., ἠθέτησεν L.[2] ed. pr. Ti. 15. εις τον θεον και εβλασφημησαν S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐβλασφήμησεν. L.[2] ed. pr. Ti., om. v. προεδωκαν S. v. pr. ae. Hg.[1] Gh. F., προέδωκε L.[2] ed. pr. Ti. 16. αυτων S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., αὐτοῦ L.[2] ed. pr. Ti. πονηρια S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ἁμαρτίᾳ L.[2] (ae.?) ed. pr. Ti. 17. προδόντες ὠφελήθησαν (i. e. prodendo lucrum fecerunt) v. (prodentes profecerunt), πρόδοντες ουκ ωφεληθησαν S. L.[2] p. ae. et edd., οὐκ ὠφελήθησαν Hb. (difficultate bene exposita). αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 18. 19. τας ασελγειας — αι ανομιαι αυτων S. (cf. v. p.) Hg.[1] Gh. F., καὶ ταῖς ἀσελγείαις καὶ συμφοραῖς αὐτῶν καὶ πονηρίαις L.[2] ed. pr. Ti.

τέκνοις σου πᾶσιν καὶ τῇ συμβίῳ σου τῇ μελλούσῃ σου ἀδελφῇ·
καὶ γὰρ αὐτὴ οὐκ ἀπέχεται τῆς γλώσσης, ἐν ᾗ πονηρεύεται· ἀλλὰ
4 ἀκούσασα τὰ ῥήματα ταῦτα ἀφέξεται καὶ ἕξει ἔλεος. [4]μετὰ
τὸ γνωρίσαι σε ταῦτα τὰ ῥήματα αὐτοῖς, ἃ ἐνετείλατό μοι ὁ δεσπό-
της ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ, τότε ἀφίενται αὐτοῖς αἱ ἁμαρτίαι πᾶσαι, 5
ἃς πρότερον ἥμαρτον, καὶ πᾶσιν τοῖς ἁγίοις τοῖς ἁμαρτήσασιν μέχρι
ταύτης τῆς ἡμέρας, ἐὰν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας μετανοήσωσιν καὶ ἄρω-
5 σιν ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν τὰς διψυχίας. [5]ὤμοσεν γὰρ ὁ δεσπότης
κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ· ἐὰν ὡρισμένης
τῆς ἡμέρας ταύτης ἔτι ἁμάρτησις γένηται, μὴ ἔχειν αὐτοὺς σωτη- 10
ρίαν· ἡ γὰρ μετάνοια τοῖς δικαίοις ἔχει τέλος· πεπλήρωνται αἱ
ἡμέραι μετανοίας πᾶσιν τοῖς ἁγίοις· τοῖς δὲ ἔθνεσιν μετάνοιά ἐστιν
6 ἕως ἐσχάτης ἡμέρας. [6]ἐρεῖς οὖν τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλη-
σίας, ἵνα κατορθώσωνται τὰς ὁδοὺς αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα
7 ἀπολάβωσιν ἐκ πλήρους τὰς ἐπαγγελίας μετὰ πολλῆς δόξης. [7]ἐμ- 15
μείνατε οὖν οἱ ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην καὶ μὴ διψυχήσητε,
ἵνα γένηται ὑμῶν ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. μακά-
ριοι ὑμεῖς, ὅσοι ὑπομένετε τὴν θλῖψιν τὴν ἐρχομένην τὴν μεγάλην,
8 καὶ ὅσοι οὐκ ἀρνήσονται τὴν ζωὴν αὐτῶν. [8]ὤμοσεν γὰρ κύριος
κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοὺς ἀρνησομένους τὸν κύριον αὐτῶν ἀπεγνω- 20
ρίσθαι ἀπὸ τῆς ζωῆς αὐτῶν, τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι ταῖς
ἐρχομέναις ἡμέραις· τοῖς δὲ πρότερον ἀρνησαμένοις διὰ τὴν πολυ-
σπλαγχνίαν ἵλεως ἐγένετο αὐτοῖς. III. σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μηκέτι

II. 1. τη συμβιω σου τη μελλουση σου (σου om. S.) αδελφη S^c. v. p. Hg.^{1} Gh. F., τῇ συμβίῳ τῇ μελλούσῃ σου ἀδελφῇ L.^{2} ed. pr. Ti., futurae tuae ae. 2. αὐτὴ v. ae., αὕτη edd. | της γλωσσης S. Hg.^{1} Gh. F., τῇ γλώσσῃ L.^{2} ed. pr. Ti. αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.^{2} ed. pr. Ti. 3. τα ρηματα ταυτα S. Hg.^{1} Gh. F., ταῦτα τὰ ῥήματα L.^{2} ed. pr. Ti. | ἕξει L.^{2} v. p. ae. et edd., εξεις S. μετα S. (v.) p. Hg.^{1} Gh. F., καὶ μετὰ L.^{2} ae. ed. pr. Ti. 5. τοτε S^c. L.^{2} v. ae. et edd., ποτε S^2. (p.?). 6. και πασιν S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., πᾶσι δὲ L.^{2} ed. pr. Ti. τοις αγιοις S. v. Gh. F., τοῖς ἁγίοις ἄφεσιν ἐπάγει (?) L.^{2} (ed. pr.) Ti. Hg.^{1}, dimissio erit p., remittetur ae., (uterque om. τοῖς ἁγ.), ἄφεσις ἔσται (cf. Mand. IV, 4, 4) Lipsius (Zeitschr. f. wiss. Th. 1866. p. 29 not.). αμαρτησασιν S. v. p. ae. et edd., ἁμαρτήμασι L.^{2} 7. της καρδιας S. Hg.^{1} Gh. F., καρδίας L.^{2} ed. pr. Ti. | μετανοήσωσι L.^{2} Hg. Gh. (-σιν) F. (-σιν), μετανοησουσιν S. 8. της καρδιας αυτων S. Gh. F., τῶν καρδιῶν αὐτῶν L.^{2} (v. p.) ed. pr. Ti. Hg.^{1} 10. ἔτι L.^{2} v. p. ae. et edd., επι S. | αμαρτησις S. p. Hg.^{1} Gh. F., ἁμαρτήσης L.^{2}, ἁμαρτήσας ed. pr., [τις] ἁμαρτήσας Ti. αυτους S. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., αὐτὸν L.^{2} (v.) ed. pr. Ti. 11. πεπληρωνται S^c. (πεπλωρ. S.) v. p. Hg.^{1} Gh. F., πεπλήρωνται γὰρ L.^{2} ed. pr. Ti. 12. τοῖς δὲ L.^{2} v. ed. pr. Ti. Hg.^{1}, και τοις δε S. (p.) ae. Gh. F. 13. εως εσχατης ημερας S. v. p. ae. Ti. Hg.^{1} Gh. F., τέλος (supersc. τέως) τῆς ἐννάτης ἡμέρας L.^{2} ed. pr. (τέλος). 14. αυτων S. L.^{2} et edd., εαυτων S^c. 15. 16. ενμινατε S. 18. υπομενετε S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., ὑπομενεῖτε L.^{2} ed. pr. Ti. 19. αυτων S. L.^{2} et edd., εαυτων S^c. κυριος S. Gh. F., ὁ κύριος L.^{2} ed. pr. Ti. 20. ἀρνησομένους ae. Lipsius (Zeitschr. f. w. Th. 1866. p. 32.), αρνησαμενους S. L.^{2} v. p. et edd. κυριον S^c. L.^{2} p. ae. et edd., $\overline{Χν}$ S., filium v. 21. νυν S. v. p. ae. Hg.^{1} Gh. F., om. L.^{2} ed. pr. Ti. 22. τοις δε προτερον αρνησαμενοις S. Hg.^{1} Gh. F., τοὺς δὲ πρότερον ἀρνησαμένους L.^{2} ed. pr. Ti. 22. 23. πολυσπλαγχνιαν (cf. Vis. I, 3 p. 7, 1) S. v. Gh. F., πολλὴν αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν L.^{2} (p. ae.?) ed. pr. Ti. Hg.^{1}

μνησικακήσῃς τοῖς τέκνοις σου, μηδὲ τὴν ἀδελφήν σου ἐάσῃς, ἵνα
καθαρισθῶσιν ἀπὸ τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν αὐτῶν. παιδευθήσονται
γὰρ παιδείᾳ δικαίᾳ, ἐὰν σὺ μὴ μνησικακήσῃς αὐτοῖς. μνησικακία
θάνατον κατεργάζεται. σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μεγάλας θλίψεις ἔσχες ἰδιω-
5 τικὰς διὰ τὰς παραβάσεις τοῦ οἴκου σου, ὅτι οὐκ ἐμέλησέν σοι περὶ
αὐτῶν, ἀλλὰ παρενεθυμήθης καὶ ταῖς πραγματείαις σου συνανε-
φύρης ταῖς πονηραῖς. [2]ἀλλὰ σώζει σε τὸ μὴ ἀποστῆναί σε ἀπὸ 2
θεοῦ ζῶντος καὶ ἡ ἁπλότης σου καὶ ἡ πολλὴ ἐγκράτεια. ταῦτα
σέσωκέν σε, ἐὰν ἐμμείνῃς, καὶ πάντας σώζει τοὺς τὰ τοιαῦτα ἐργα-
10 ζομένους καὶ πορευομένους ἐν ἀκακίᾳ καὶ ἁπλότητι. οὗτοι κα-
τισχύσουσι πάσης πονηρίας καὶ παραμενοῦσιν εἰς ζωὴν αἰώνιον.
[3]μακάριοι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην. οὐ διαφθαρή- 3
σονται ἕως αἰῶνος. [4]ἐρεῖς δὲ Μαξίμῳ ‚Ἰδοὺ θλῖψις ἔρχεται· ἐάν 4
σοι φανῇ, πάλιν ἄρνησαι· ἐγγὺς κύριος τοῖς ἐπιστρεφομένοις, ὡς
15 γέγραπται ἐν τῷ Ἐλδὰδ καὶ Μωδάτ, τοῖς προφητεύσασιν ἐν τῇ
ἐρήμῳ τῷ λαῷ‘.

IV. Ἀπεκαλύφθη δέ μοι, ἀδελφοί, κοιμωμένῳ ὑπὸ νεανίσκου 1
εὐειδεστάτου λέγοντός μοι ‚Τὴν πρεσβυτέραν, παρ᾽ ἧς ἔλαβες τὸ
βιβλίδιον, τίνα δοκεῖς εἶναι‘; ‚Ἐγώ‘, φημί, ‚τὴν Σίβυλλαν.‘ ‚Πλανᾶσαι‘,
20 φησίν, ‚οὐκ ἔστιν‘. ‚Τίς οὖν ἐστίν‘; φημί. ‚Ἡ Ἐκκλησία‘, φησίν.
εἶπον αὐτῷ· ‚Διὰ τί οὖν πρεσβυτέρα‘; ‚Ὅτι‘, φησίν, ‚πάντων πρώτη

III. 1. μνησικακησης S. Hg.[1] Gh. F., μνησικάκει L.[2] ed. pr. Ti. 3. παιδείᾳ δικαίᾳ v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., παιδια δικαια S., παιδείαν δικαίαν L.[2] ed. pr. Ti. | μνησικακια S. L.[2] et edd., η μνησικ. S[c]. 4. 5. ιδιωτικας S. L.[2] p. et edd., βιωτικας (cf. Vis. I, 3 p. 6, 19) S[c] v. 5. τας S. Hg.[1] Gh. F., τὰς μὲν L.[2] ed. pr. Ti. 6. πραγματείαις v. p. ae. et edd., πραγματιαις S. L.[2], αμαρτιαις S[c]. 7. σε S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 8. θεου ζωντος S. Gh. F., τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | απλοτης S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἁπλότητα L.[2] Ti. πολλη S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. ενκρατια S. 9. εαν S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., εν S. | ενμινης S. | σώζει L.[2] v. p. ae. et edd., σωζεις S. 10. και πορευομενους S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ὅσοι δὲ (superscr. οἱ δὲ) L.[2] ed. pr. Ti. 10. 11. κατισχυσουσι L.[2] v. p. (ae.) ed. pr. Ti. Hg.[1], κατισχύσουσιν Gh. F., κατισχυουσιν S. 11. παραμενοῦσιν v. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., παραμένουσιν L.[2] p. ae. Ti. 12. 13. ου διαφθαρησονται v. p. Hg.[1] Gh. F., ἀδιάφθαρτον ἔχουσιν L.[2] ed. pr. Ti. 13. ερεις δε Μαξιμω S. L.[2] p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., dices autem magna (l. Magno?) v. θλιψις S. L.[2] (v.?) p. et edd., tribulatio magna ae. 14. σοι S. v. p. et edd., τοι L.[2] φανη S. L.[2] v. (p. ae.) et edd., δοκη S[c]. αρνησαι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., evanuit in L.[2] | ως S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 15. Ελδαδ (εελδαδ S.) και Μωδατ S[c] Hg.[1] Gh. F., ἐλάλη κατὰ μωσῆ δαβίδ L.[2], Ἐλδὰδ καὶ Μωδήδ Ti., Eldâd et Mûdâd ae., Heldad et Modad v., Heldat et Modat p.

IV. 17. απεκαλυφθη S. v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., ἀπεκαλύφθη (super θη notato σαν) L.[2], ἀπεκαλύφθησαν ed. pr. | μοι S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. | κοιμωμενω S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. νεανισκου S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., τινος νεανίσκου L.[2] ed. pr. Ti. 18. μοι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 19. βιβλιδιον S[c]. Gh. F., βιβλδιον S.. βιβλίον L.[2] ed. pr. Ti., βιβλιδάριον Hg.[1] (quasi e L.[2]). 19. Ἐγώ, φημί, τὴν Σίβυλλαν scripsi, ἐγώ φημι Τὴν Σιβ. edd. φημί L.[2] v. p. ae. et edd. φησιν S. 20. τις S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., τι S. 21. ειπον — οτι, φησιν S[a]. L.[2] (ubi εἶπον οὖν) v. p. ae. ed. pr. (ut L.[2]) Ti. (ut L.[2]) Hg.[1] (ut L.[2]) Gh. (ut S[c].) F. (ut S[c].), om. S. propter homœoteleuton.

ἐκτίσθη· διὰ τοῦτο πρεσβυτέρα, καὶ διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρ-
2 τίσθη'. ²μετέπειτα δὲ ὅρασιν εἶδον ἐν τῷ οἴκῳ μου. ἦλθεν ἡ
πρεσβυτέρα καὶ ἠρώτησέν με, εἰ ἤδη τὸ βιβλίον δέδωκα τοῖς πρε-
σβυτέροις. ἠρνησάμην δεδωκέναι. ,Καλῶς', φησίν, ,πεποίηκας· ἔχω
γὰρ ῥήματα προσθεῖναι. ὅταν οὖν ἀποτελέσω τὰ ῥήματα πάντα, 5
3 διὰ σοῦ γνωρισθήσεται τοῖς ἐκλεκτοῖς πᾶσιν. ³γράψεις δύο βιβλα-
ρίδια καὶ πέμψεις ἓν Κλήμεντι καὶ ἓν Γραπτῇ. πέμψει οὖν Κλήμης
εἰς τὰς ἔξω πόλεις· ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται· Γραπτὴ δὲ νουθετήσει
τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν
πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϊσταμένων τῆς ἐκκλησίας'. 10

Ὅρασις γ'.

1.2 I. Ὅρασιν εἶδον, ἀδελφοί, τοιαύτην. ²νηστεύσας πολλάκις
καὶ δεηθεὶς τοῦ κυρίου ἵνα μοι φανερώσῃ τὴν ἀποκάλυψιν, ἥν μοι
ἐπηγγείλατο δεῖξαι διὰ τῆς πρεσβυτέρας ἐκείνης, αὐτῇ τῇ νυκτί μοι
ὦπται ἡ πρεσβυτέρα καὶ εἶπέν μοι ,Ἐπεὶ οὕτως ἐνδεὴς εἶ καὶ σπου- 15
δαῖος εἰς τὸ γνῶναι πάντα, ἐλθὲ εἰς τὸν ἀγρόν, ὅπου χρονίζεις,

Vis. II, IV., 6—10. Origenes de princ. IV, 11. Opp. I, 168 sq. (Philolacal. I, 11) διὰ τοῦτο ἡμεῖς καὶ τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ, τῷ Ποιμένι, περὶ τοῦ προστάσσεσθαι τὸν Ἑρμᾶν δύο γράψαι βιβλία, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸν ἀναγγέλλειν τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας ἃ μεμάθηκεν ὑπὸ τοῦ πνεύματος οὕτω διηγούμεθα. ἔστι δὲ ἡ λέξις αὕτη· Γράψεις δύο βιβλία καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι καὶ ἓν Γραπτῇ. καὶ Γραπτὴ μὲν νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς, Κλήμης δὲ πέμψει εἰς τὰς ἔξω πόλεις· σὺ δὲ ἀναγγελεῖς τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας.

VI. 1. ταυτην S. v. p. ae. et edd., ταυτην (super την notato της) L.² 3. βιβλιον S. et edd., non obstante L.², ubi compendium. δεδωκα S. Hg.¹ Gh. F., ἔδωκα L.² ed. pr. Ti. 3. 4. πρεσβυτεροις S. v. ae. Hg.¹ Gh. F., πρώτοις L.² p. (prioribus ecclesiae) ed. pr. Ti. 4. πεποιηκας S^c. L.² et edd., εποιηκας S. 5. προσθεῖναι ed. pr. Hg.¹ Gh. F., προσθιναι S., προσθῆναι L.² Ti. 6. γνωρισθησεται S. Hg.¹ Gh. F., γνωσθήσεται L.², γνωσθήσονται ed. pr. Ti. γράψεις Clem. Al. S., et scribe p. ae., γραψεις ουν S^c. L.² v. et edd. 6. 7. βιβλαριδια S. Hg.¹ Gh. F., βιβλιδάρια L.² ed. pr. Ti. 7. Γραπτῇ Clem. Al. S^c. L.² v. p. ae. et edd., γαρπτη S. 8. επιτετραπται v. (permissum est) Hg.¹ Gh. F., επετρεπται S., επιτετρεπται S^a., ἐπιγέγραπται L.², p. (ut supra dictum est) ed. pr. Ti. 8. ἐκείνῳ—ἐπιτέτρ. om. ae. Γραπτὴ Clem. Al. S. L.² v. et edd., illi p., om. ae. νουθετήσει Clem. Al. S. v. et edd., νουθετησομένη fere L.², monebunt p., et docebunt ae. 9. σὺ Clem. Al. S. L.² (ubi superscr. νῦν) et edd. αναγνωση S. Hg.¹ Gh. F., ἀναγνώσεις L.² ed. pr. Ti. | ταυτην S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. Ti., αὐτὴν L.² Ti.

Vis. III, I. 12. ὅρασιν L.² ed. pr. Ti. Hg.¹, ην (ἣν) S. Gh. F., visio quam vidi v. p. ae. | τοιαυτην S. L.² ed. pr. Ti. Hg.¹, τοιαύτη Gh. F., talis erat v. ae., talis est p. 13. ην μοι S. p. ae. Hg.¹ Gh. F., ἣν L.² v. ed. pr. Ti. 14. δια S. v. p. Ti. Hg.¹ Gh. F., om. L.² ed. pr. | ἐκείνης L.² (ubi ἐναντίον superscripto ἐκείνης) v. p. ae. et edd., om. S. | αὐτῇ S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. F., om. L.² ed. pr. Ti. 14. 15. μοι ωπται S. Gh. F., ὤφθη μοι L.² ed. pr. Ti. Hg¹. 15. μοι S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. F., om. L.² ed. pr. Ti. 15. 16. ενδεης ει και σπουδαιος εις S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. F. (ἀναιδὴς pro ἐνδ.), ἐνδεὴς κ. σπ. εἰς L.² Ti. 16. τὸ γνωναι S. v. p. ae. Hg.¹ Gh, F., τὴν γνώμην L.² ed. pr., τοῦ γνῶναι Ti. | οπου χρονίζεις S. L.² ed. pr. Ti.

καὶ περὶ ὥραν πέμπτην ἐμφανισθήσομαί σοι καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ σε ἰδεῖν‘. 3 ἠρώτησα αὐτὴν λέγων ‚Κυρία, εἰς ποῖον τόπον τοῦ ἀγροῦ; ‚Ὅπου‘, φησίν, ‚θέλεις‘. ἐξελεξάμην τόπον καλὸν ἀνακεχωρηκότα. πρὶν δὲ λαλῆσαι αὐτῇ καὶ εἰπεῖν τὸν τόπον λέγει μοι ‚Ἥξω ἐκεῖ ὅπου θέλεις‘. 4 ἐγενόμην οὖν, ἀδελφοί, εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ συνεψήφισα τὰς ὥρας καὶ ἦλθον εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐταξάμην αὐτῇ ἐλθεῖν, καὶ βλέπω συμψέλλιον κείμενον ἐλεφάντινον, καὶ ἐπὶ τοῦ συμψελλίου ἔκειτο κερβικάριον λινοῦν, καὶ ἐπάνω λέντιον ἐξηπλωμένον λινοῦν καρπάσινον. 5 ἰδὼν ταῦτα κείμενα καὶ μηδένα ὄντα ἐν τῷ τόπῳ ἔκθαμβος ἐγενόμην, καὶ ὡσεὶ τρόμος με ἔλαβεν, καὶ αἱ τρίχες μου ὀρθαί· καὶ ὡσεὶ φρίκη μοι προσῆλθεν, μόνου μου ὄντος. ἐν ἐμαυτῷ οὖν γενόμενος καὶ μνησθεὶς τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ λαβὼν θάρσος θεὶς τὰ γόνατα ἐξωμολογούμην τῷ κυρίῳ πάλιν τὰς ἁμαρτίας μου ὡς καὶ πρότερον. 6 ἡ δὲ ἦλθεν μετὰ νεανίσκων ἕξ, οὓς καὶ πρότερον ἑωράκειν, καὶ ἐπεστάθη μοι καὶ κατηκροᾶτο προσευχομένου καὶ ἐξομολογουμένου τῷ κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας μου. καὶ ἁψαμένη μου λέγει ‚Ἑρμᾶ, παῦσαι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν σου πάντα ἐρωτῶν· ἐρώτα καὶ περὶ δικαιοσύνης, ἵνα λάβῃς μέρος τι ἐξαυτῆς εἰς τὸν οἶκόν σου‘. 7 καὶ ἐξεγείρει με τῆς χειρὸς καὶ ἄγει με πρὸς τὸ συμψέλλιον καὶ λέγει τοῖς νεανίσκοις ‚Ὑπάγετε καὶ οἰκοδομεῖτε‘. 8 καὶ μετὰ τὸ ἀναχωρῆσαι τοὺς νεανίσκους καὶ μόνων

Hg.¹ Lipsius (Jen. L. Z. 1878, 2), ubi vis (ὅπου φροντίζεις? Lipsius) v., ubi manes p., et sede ibi ae., οπου χονδριζεις S. Th. Zahn (Hirt d. Hermas p. 83), Gh. F. L 1. εμφανισθησομαι S. (ενφ.) Hg.¹ Gh. F., μέλω φανισθήσομαι L.² Ti. | σοι (sec.) S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. F., om. L.². ed. pr. Ti. 2. αυτην S^c. L.² v. p. ae. et edd., αὐτὸν S. 4. αυτη S^c. v. p. Hg.¹ Gh. F., αὐτὴν S. L.² ed. pr. Ti. | τον S. ed. pr. Hg.¹ Gh. F., om. L.² Ti. ηξω S^c. L.² v. (p.) et edd., om. S. 6. συνεψηφισα S. v. p. (hora opportuna) Hg.¹ Gh. F., συνώψισα L.² ed. pr. Ti. 6. 7. εταξαμην αυτη ελθειν S^c. v. (constitueram) p. (promiseram) Hg.¹, διεταξαμην αυτη ελθειν S. Gh. F., αὐτῇ ἐλθεῖν ἔμελλε L.² ed. pr. Ti. 7. συμψέλλιον L.² Ti. Hg.¹ F., συμψελιον S. Gh. ἐδώλιον ed. pr. 8. συμψελλίου Ti. Hg.¹ F., συμψελιου S. Gh., Ψελλίου L.², ἐδωλίου ed. pr. λεντιō S. L.² (v. p.?) Gh. F., λεντίου ae. (illud) ed. pr. Ti. Hg.¹ 9. λινουν S. L.² v. Gh. F., λίνον ed. pr. Ti. Hg.¹ | καρπασινον (cf. Esth. I, 6) S. Hg.¹ Gh. F., καρπάσιον S^c. L.² Ti., κάρπασον ed. pr. ιδων S. v. (p.) ae. Hg.¹ Gh. F., ἰδὼν οὖν L.² ed. pr. Ti. 10. και ωσει S^c. L.² v. et edd., ωσει S. 12. εμαυτω S^{a.c} L.² et edd., εαυτω S. 13. ἐξωμολογούμην L.² et edd., εξομολογουμην S. | παλιν S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. F., om. L.² ed. pr. Ti. 14.—16. ὡς καὶ πρότερον—τὰς ἁμαρτίας μου L.² v. ae. et edd., om. S. p. propter homœoteleuton. 15. ἕξ, οὓς v. et edd., ἐξ οὗ L.², οὓς ae. ἐπεστάθη μοι em. Hb. Gh. F., stetit post me v. ae., εσταθη μοι L.² ed. pr. Ti., ἐστάθη ὄπισθέν μου Hg.¹ 16. προσευχομενου L.² ed. pr. Ti. Hg.¹, προσευχομένου μου (v. ae.?) Ang. Gh. F. 17. και αψαμενη S^c. v. p. et edd., καὶ ἁψαμένου L.², αψαμενη S. λεγει S. L.² v. et edd., λέγει μοι S^c. p. ae. 18. παντα S. Hb. Gh. F., πάλιν L.² ed. pr. Ti., tantum v. ae., om. p., πάντοτε Hg.¹ (cf. Mand. II, 4. X, 3, 2, ubi πάντα et πάντοτε var. lectt.). fort. leg. ταῦτά, nam παντα et ταυτα permutantur, cf. Vis. V, 5, 5. ερωτων S. Hg.¹ Gh. F., ἐρωτῶ L.², ἐρωτᾶν ed. pr. Ti. 19. ἐξαυτῆς S. Hg.¹ Gh. F., ἐξ αὐτῆς v. p. ae. ed. pr. Ti., μετα σεαυτου S^c, ἐξ αὐτῆς μετὰ σεαυτοῦ L.² εξεγειρει S. Hg.¹ Gh. F., εξηγειρε L.² ed. pr. Ti. 20. προς S. v. p. ae. Hg.¹ Gh. F., εἰς L.² ed. pr. Ti. | συμψελλιον (cf. ad. l. 7. 8 notata.) 21. και μετα S. p. ae. Hg.¹ Gh. F., μετὰ L.² v. ed. pr. Ti. νιανισκους S. και (sec.) S. v. Hg.¹ Gh. F., om. p. ae. Ti.

ἡμῶν γεγονότων λέγει μοι ,Κάθισον ὧδε‘. λέγω αὐτῇ ,Κυρία, ἄφες
τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον καθίσαι‘. ,Ὃ σοι λέγω‘, φησίν, ,κάθισον‘.
9 [9]θέλοντος οὖν μου καθίσαι εἰς τὰ δεξιὰ μέρη οὐκ εἴασέν με, ἀλλ᾽
ἐννεύει μοι τῇ χειρί, ἵνα εἰς τὰ ἀριστερὰ μέρη καθίσω. διαλογιζο-
μένου μου οὖν καὶ λυπουμένου, ὅτι οὐκ εἴασέν με εἰς τὰ δεξιὰ 5
μέρη καθίσαι, λέγει μοι ,Λυπῇ, Ἑρμᾶ; ὁ εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τόπος
ἄλλων ἐστίν, τῶν ἤδη εὐηρεστηκότων τῷ θεῷ καὶ παθόντων ἕνεκα
τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· σοὶ δὲ πολλὰ λείπει ἵνα μετ᾽ αὐτῶν καθίσῃς·
ἀλλ᾽ ὡς μένεις, τῇ ἁπλότητί σου ἔμμεινον καὶ καθιῇ μετ᾽ αὐτῶν
καὶ ὅσοι ἐὰν ἐργάσωνται τὰ ἐκείνων ἔργα καὶ ὑπενέγκωσιν ἃ καὶ 10
1 ἐκεῖνοι ὑπήνεγκαν‘. II. ,Τί‘, φημί, ,ὑπήνεγκαν‘; ,Ἄκουε‘, φησίν·
,μάστιγας, φυλακάς, θλίψεις μεγάλας, σταυρούς, θηρία ἕνεκα τοῦ
ὀνόματος τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο ἐκείνων ἐστὶν τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ
ἁγιάσματος, καὶ ὃς ἐὰν πάθῃ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ· τῶν δὲ λοιπῶν
τὰ ἀριστερὰ μέρη ἐστίν. ἀλλὰ ἀμφοτέρων, καὶ τῶν ἐκ δεξιῶν καὶ 15
τῶν ἐξ ἀριστερῶν καθημένων, τὰ αὐτὰ δῶρα, καὶ αἱ αὐταὶ ἐπαγγελίαι·
2 μόνον ἐκεῖνοι ἐκ δεξιῶν κάθηνται καὶ ἔχουσιν δόξαν τινά. [2]σὺ δὲ
κατεπιθυμεῖς καθίσαι ἐκ δεξιῶν μετ᾽ αὐτῶν,ἀλλὰ τὰ ὑστερήματά σου
πολλά· καθαρισθήσῃ δὲ ἀπὸ τῶν ὑστερημάτων σου· καὶ πάντες δὲ

Vis. III, II. 13. 14. Clemens Alex. Strom. IV, 4, 15 p. 570: τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἁγιάσματος. 6, 30 p. 576: ἐκ δεξιῶν ἵστανται τοῦ ἁγιάσματος.

I. 2. ο S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ἃ L.[2] Ti., om. ae. 3. ουν S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. καθισαι εις τα δεξια μερη S. Hg.[1] Gh. F., εἰς τὰ δ. μέρη καθίσαι L.[2] ed. pr. Ti. εἴασεν Gh. F., ιασέ S., εἴασε L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 3—5. ἀλλ᾽ ἐννεύει — εἴασέν με L.[2] S[a.c]. v. p. ae. et edd., om. S. propter homœoteleuton. 3. ἀλλ᾽ L.[2] v. p. et edd., et ae., om. S[a.c]. 4. εινα S[a]. καθισω S[a]. et edd., καθήσω L.[2] 4. 5. διαλογιζομενου S[a]. Hg.[1] Gh. F., λογιζομένου L.[2] ed. pr. Ti. 5. οὖν L.[2] v. et edd., autem p., om. S[a.c]. και λυπουμενου S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., om. S[a]. 6. μέρη S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 7. ευηρεστηκοτων L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] F., ευαρεστηκοτων S.[1] Gh. | ἕνεκα v. ae., εινεκα S. Gh. F., ὑπερ S.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1] 8. τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ L.[2] v. p. ae., μου του ονοματος S., του ονοματος μου S[c]., τοῦ ὀνόματος Gh. F. λείπει L.[2] et edd., Λιπηι S. ex λιπει pr. m. (Gh.). 9. αλλ S. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], αλλα S[c]. Gh. F. μένεις S. (μενις) v. (manes) p. (manes) Hb., ενμενις S[c]., ἐμμένεις L.[2] et edd., si patiens fueris ae. σου S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. | ἔμμεινον v. (permanere) v. (permane) Hb., εμμινον S[c]., μινον S., μεῖζον L.[2], μεῖνον edd. | καθιη S. Gh. F., καθίσεις L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 10. εαν εργασωνται S. Gh. F., ἂν ἐργάσονται L.[2], ἂν ἐργάσωνται ed. pr. Ti. Hg.[1] | ὑπενέγκωσιν L.[2] et edd., ὑπενηγκ. S., ὑπηνεγκ. S[c]. και S. v. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. 11. υπηνεγκαν S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ὑπένεγκαν L.[2] Ti.

II. 11. ὑπήνεγκαν ed. pr. Hg.[1] Gh. F. υπηνεκκαν S., ὑπένεγκαν L.[2] Ti. 12. ἕνεκα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], εινεκεν S. Gh. F. 13. τοῦ θεοῦ L.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1], eius v. ae., om. S. Gh. F. 14. δια το ονομα S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ita p., διὰ τοῦ ὀνόματος L.[2] ed. pr. Ti. τοῦ θεοῦ L.[2] v. ed. pr. Ti. Hg.[1], eius ae., om. S. Gh. F. 16. τῶν ἐξ v. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., των S. L.[2], ἐξ ed. pr. αυται S. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 17. εχουσιν S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἔχωσι L.[2] Ti. τινα S[c] L.[2] et edd., τιναν S. 18. κατεπιθυμεῖς p. ae., κατεπιθυμις S., κατεπίθυμος εἶ L.[2] et edd. 19. παντες δε S[a] L.[2] et edd., παντες S.

οἱ μὴ διψυχοῦντες καθαρισθήσονται ἀπὸ πάντων τῶν ἁμαρτημάτων εἰς ταύτην τὴν ἡμέραν‘. [3]ταῦτα δὲ εἰποῦσα ἤθελεν ἀπελθεῖν· πεσὼν δὲ αὐτῆς πρὸς τοὺς πόδας ἠρώτησα αὐτὴν κατὰ τοῦ κυρίου, ἵνα μοι ἐπιδείξῃ ὃ ἐπηγγείλατο ὅραμα. [4]ἡ δὲ πάλιν ἐπελάβετό μου τῆς χειρὸς καὶ ἐγείρει με καὶ καθίζει ἐπὶ τὸ συμψέλλιον ἐξ εὐωνύμων· ἐκαθέζετο δὲ καὶ αὐτὴ ἐκ δεξιῶν. καὶ ἐπάρασα ῥάβδον τινὰ λαμπρὰν λέγει μοι ‚Βλέπεις μέγα πρᾶγμα‘; λέγω αὐτῇ ‚Κυρία, οὐδὲν βλέπω‘. λέγει μοι, ‚Σύ, ἰδοὺ οὐχ ὁρᾷς κατέναντί σου πύργον μέγαν οἰκοδομούμενον ἐπὶ ὑδάτων λίθοις τετραγώνοις λαμπροῖς‘; [5]ἐν τετραγώνῳ δὲ ᾠκοδομεῖτο ὁ πύργος ὑπὸ τῶν ἓξ νεανίσκων τῶν ἐληλυθότων μετ᾽ αὐτῆς· ἄλλαι δὲ μυριάδες ἀνδρῶν παρέφερον λίθους, οἱ μὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ, οἱ δὲ ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπεδίδουν τοῖς ἓξ νεανίσκοις. ἐκεῖνοι δὲ ἐλάμβανον καὶ ᾠκοδόμουν. [6]τοὺς μὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ λίθους ἑλκομένους πάντας οὕτως ἐτίθεσαν εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἡρμοσμένοι γὰρ ἦσαν καὶ συνεφώνουν τῇ ἁρμογῇ μετὰ τῶν ἑτέρων λίθων· καὶ οὕτως ἐκολλῶντο ἀλλήλοις, ὥστε τὴν ἁρμογὴν αὐτῶν μὴ φαίνεσθαι. ἐφαίνετο δὲ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου ᾠκοδομημένη. [7]τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τοὺς μὲν ἀπέβαλλον, τοὺς δὲ ἐτίθουν εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἄλλους δὲ κατέκοπτον καὶ ἔρριπτον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. [8]ἄλλοι δὲ λίθοι πολλοὶ κύκλῳ τοῦ πύργου ἔκειντο καὶ οὐκ ἐχρῶντο αὐτοῖς εἰς τὴν οἰκοδομήν· ἦσαν γάρ τινες ἐξ αὐτῶν ἐψωριακότες, ἕτεροι δὲ σχισμὰς ἔχοντες, ἄλλοι δὲ κεκολοβωμένοι, ἄλλοι δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι, μὴ ἁρμόζοντες εἰς τὴν οἰκο-

Vis. III, II. 16. 17. Origenes in Oseam (Opp. III, 439, Philocal. c. 8): καὶ ἐν τῷ Ποιμένι δὲ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου διὰ πολλῶν μὲν λίθων οἰκοδομουμένην, ἐξ ἑνός δὲ λίθου φαινομένην εἶναι τὴν οἰκοδομήν, τί ἄλλο ἢ τὴν ἐκ πολλῶν συμφωνίαν καὶ ἑνότητα σημαίνει ἡ γραφή; Didymus in catena ad Iob. VIII, 17. 18: οὐχ ἁρμόζουσι τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου κατὰ τὸν Ποιμένα.

II. 1. διψυχοῦντες L.[2] et edd., διψυχουσταις S., διψυχονταις S[c]. | παντων S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | αμαρτηματων S. v. p. Gh. F., ἁμ. αὐτῶν L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 2. δὲ εἰποῦσα L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hg.[1], ειπασα S. ae. Gh. F. 3. αυτης S. L.[2] p. et edd., αὐτῇ v. ae. 5. μου της χειρος S. Hg.[1] Gh. F., τῆς χειρός μου S.[2] ed. pr. Ti. | εγειρει S. Hg.[1] Gh. F., ἤγειρε L.[2] ed. pr. Ti. | συμψέλλιον, ut p. 13, 7 sq. 6. εκαθεζετο S. Hg.[1] Gh. F., καθέζεται L.[2] ed. pr. Ti. 7. μεγα πραγμα S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., μετὰ πράγματα L.[2], μεγάλα πρ. ed. pr. Ti. 8. λεγει μοι συ S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | ουχ ορας S. v. p. ae. et edd., ὁ χῶρος L.[2] 9. οικοδομουμενον S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ᾠκοδομούμενον L.[2] Ti. | επι S. Hg.[1] Gh. F., ἐπ᾽ L.[2] Ti., ἐφ᾽ ed. pr. λαμπροις S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., λαμπρος S. 10. δε S. v. p. Hg.[1] Gh. F., τε L.[2] Ti., γὰρ ed. pr. ᾠκοδομεῖτο Hg.[1] Gh. F., ωκοδομιτο S., ᾠκοδόμητο L.[2] ed. pr. Ti. εξ S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., εξηκοντα S. 12. λιθους S. Hg.[1] Gh. F., τοὺς λίθους L.[2] ed. pr. Ti. 13. εξ S[c] v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., εξηκοντα S., om. L.[2] ed. pr. Ti. ᾠκοδόμουν L.[2] et edd., οἰκοδόμουν S. 17. αὐτῶν L.[2] v. p. et edd., αυτην S. 19. τους μεν — τους δε S. Hg.[1] Gh. F., οὓς μὲν — οὓς δὲ L.[2] ed. pr. Ti. 20. κατέκοπτον L.[2] et edd., κατεκοπταν S. | ἔρριπτον L.[2] v. p. ae. et edd., ετιθουν S. 21. ἄλλοι — ἔκειντο L.[2] p. (om. circa turrim) ae. (om. λίθοι) et edd., οι εκιντο S. 22. εις S[c] L.[2] et edd., επι S. 23. σχιμας S. | κεκολωβωμένοι L.[2] 24. στρογγιλοὶ L.[2]

6 δομήν. [9]ἔβλεπον δὲ ἑτέρους λίθους ῥιπτομένους μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ ἐρχομένους εἰς τὴν ὁδὸν καὶ μὴ μένοντας ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ κυλιομένους ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀνοδίαν· ἑτέρους δὲ ἐπὶ πῦρ ἐμπίπτοντας καὶ καιομένους· ἑτέρους δὲ πίπτοντας ἐγγὺς ὑδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ, καίπερ θελόντων 5 κυλισθῆναι καὶ ἐλθεῖν εἰς τὸ ὕδωρ.

1 III. Δείξασά μοι ταῦτα ἤθελεν ἀποτρέχειν. λέγω αὐτῇ ‚Κυρία, τί μοι ὄφελος ταῦτα ἑωρακότι καὶ μὴ γινώσκοντι τί ἔστιν τὰ πράγματα‘; ἀποκριθεῖσά μοι λέγει ‚Πανοῦργος εἶ ἄνθρωπος, θέλων γινώσκειν τὰ περὶ τὸν πύργον‘. ‚Ναί‘, φημί, ‚κυρία, ἵνα τοῖς ἀδελ- 10 φοῖς ἀναγγείλω, καὶ ἱλαρώτεροι γίνωνται καὶ ταῦτα ἀκούσαντες 2 γινώσκωσιν τὸν κύριον ἐν πολλῇ δόξῃ‘. [2]ἡ δὲ ἔφη ‚Ἀκούσονται μὲν πολλοί· ἀκούσαντες δέ τινες ἐξ αὐτῶν χαρήσονται, τινὲς δὲ κλαύσονται· ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ἐὰν ἀκούσαντες μετανοήσωσιν, καὶ αὐτοὶ χαρήσονται. ἄκουε οὖν τὰς παραβολὰς τοῦ πύργου· ἀπο- 15 καλύψω γάρ σοι πάντα. καὶ μηκέτι μοι κόπους πάρεχε περὶ ἀποκαλύψεως· αἱ γὰρ ἀποκαλύψεις αὗται τέλος ἔχουσιν· πεπληρωμέναι γάρ εἰσιν. ἀλλ᾽ οὐ παύσῃ αἰτούμενος ἀποκαλύψεις· ἀναιδὴς γὰρ 3 εἶ. [3]ὁ μὲν πύργος, ὃν βλέπεις οἰκοδομούμενον, ἐγώ εἰμι ἡ Ἐκκλησία ἡ ὀφθεῖσά σοι καὶ νῦν καὶ τὸ πρότερον· ὃ ἂν οὖν θέλησῃς, 20 ἐπερώτα περὶ τοῦ πύργου, καὶ ἀποκαλύψω σοι, ἵνα χαρῇς μετὰ τῶν 4 ἁγίων‘. [4]λέγω αὐτῇ ‚Κυρία, ἐπεὶ ἅπαξ ἄξιόν με ἡγήσω τοῦ πάντα μοι ἀποκαλύψαι, ἀποκάλυψον‘. ἡ δὲ λέγει μοι ‚Ὃ ἐὰν ἐνδέχηταί

Vis. III, III. 23. Clemens Alex. Strom. II, 1, 3 p. 430: φησὶ γὰρ ἐν τῷ ὁράματι τῷ Ἑρμᾷ ἡ δύναμις ἡ φανεῖσα· ‚Ὃ ἐὰν ἐνδέχηταί σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται‘.

II. 1. ριπτομενους S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τοὺς ῥιπτομένους L.[2] Ti. 2. τὴν ὁδὸν L.[2] v. p. ae. et edd., το αυτο S. 3. ἐκ τῆς ὁδοῦ L.[2] v. (p.) et edd., om. S. ae. 3. 4. επι πυρ εμπιπτοντας S. (ενπ.) Hg.[1] Gh. F., ἐπὶ πυρὸς ἐκπίπτοντας L.[2] ed. pr. Ti. 4. καὶ καιομένους — πίπτοντας S[a] (cuius εμπιπτοντας iam S[c] mutavit in πιπτοντας) L.[2] v. p. (qui nonnulla om.) ae. et edd., om. S. 5. 6. καιπερ — υδωρ S. (ubi pro εκκυλισθηναι S[c] posuit κυλισθηναι) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] propter homoeoteleuton.
III. 7. δείξασα S. Hg.[1] Gh. F., δείξας δὲ L.[2] p., δείξασα δὲ Ti. 7. 8. ἤθελεν — τι εστιν S. (ubi ωφελος) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 9. ανθρωπος S[c]. v. p. ae., ανθρωπε S. L.[2] et edd. 10. ναι S. v. p. ae. et edd., καὶ L.[2] 11. καὶ ἱλαρώτεροι γίνωνται καὶ ταῦτα L.[2] (γινονται) v. p. (ed. pr.) Ti. (γινονται) Gh. F., om. S. ae. Hg.[1] 12. γινώσκωσι v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. (-σιν) F. (-σιν), γινωσκουσιν S., -ουσι L[2]. κυριον S. v. p. Hg.[1] Gh. F., θεόν L.[2] ed. pr. Ti. 12. ἡ δὲ L.[2] v. p. et edd., om. S. 14. οὗτοι L.[2] v. p. ae. et edd., αυτοι S. ἀκούσαντες L.[2] v. ae. ed. pr. Ti., ακουσωσιν και S. p. Hg.[1] Gh. F. 14. 15. και αυτοι S[c]. L.[2] v. p. et edd., om. S. 16. γαρ σοι S. Hg.[1] Gh. F., σοι γὰρ τὰ L.[2] ed. pr. Ti. 17. πεπληρωμεναι S[c]. L.[2] et edd., επληρωμενε S. 18. αποκαλυψεις S[c]. L.[2] v. ae. et edd., αποκαλυψειν S. (p.) 19. ο μεν πυργος S. v. p. ae. Gh. F., τὸν μὲν πύργον ed. pr. Ti. Hg.[1] οικοδομουμενον S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., οἰκοδομημένον L.[2] Ti. 20. αν S. Hg.[1] Gh, F., ἐὰν L.[2] ed. pr. Ti. θελησῃς S. Gh. F., θέλῃς L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 21. μετα S[c]. L.[2] et edd., με S. 23. μοι (pr.) S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. λέγει μοι L.[2] v. p. ae. et edd., λέγει S. | ἐνδέχηται Clem. Al. S[a.c.] ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἐνδέχεται L.[2] Ti., δεχητε S.

σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται. μόνον ἡ καρδία σου πρὸς
τὸν θεὸν ἤτω καὶ μὴ διψυχήσῃς ὃ ἂν ἴδῃς‘. [5]ἐπηρώτησα αὐτήν 5
‚Διὰ τί ὁ πύργος ἐπὶ ὑδάτων ᾠκοδόμηται, κυρία‘; ‚Εἶπά σοι‘, φησίν,
‚καὶ τὸ πρότερον· Πανοῦργος εἶ περὶ τὰς ἐκζητήσεις· ἐπιμελῶς ἐκ- Mt. VII, 7. Luc. XI, 9.
5 ζητῶν οὖν εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν. διὰ τί οὖν ἐπὶ ὑδάτων ᾠκοδό-
μηται ὁ πύργος, ἄκουε· ὅτι ἡ ζωὴ ὑμῶν διὰ ὕδατος ἐσώθη καὶ
σωθήσεται. τεθεμελίωται δὲ ὁ πύργος τῷ ῥήματι τοῦ παντοκρά-
τορος καὶ ἐνδόξου ὀνόματος, κρατεῖται δὲ ὑπὸ τῆς ἀοράτου δυνά-
μεως τοῦ δεσπότου.‘ IV. ἀποκριθεὶς λέγω αὐτῇ ‚Κυρία, μεγάλως 1
10 καὶ θαυμαστῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα τοῦτο. οἱ δὲ νεανίσκοι οἱ ἕξ οἱ
οἰκοδομοῦντες τίνες εἰσίν, κυρία‘; ‚Οὗτοί εἰσιν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ
θεοῦ, οἱ πρῶτοι κτισθέντες, οἷς παρέδωκεν ὁ κύριος πᾶσαν τὴν
κτίσιν αὐτοῦ, αὔξειν καὶ οἰκοδομεῖν καὶ δεσπόζειν τῆς κτίσεως
πάσης. διὰ τούτων οὖν τελεσθήσεται ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου‘.
15 [2]‚Οἱ δὲ ἕτεροι οἱ παραφέροντες τοὺς λίθους τίνες εἰσίν‘; ‚Καὶ αὐτοὶ 2
ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ θεοῦ· οὗτοι δὲ οἱ ἕξ ὑπερέχοντες αὐτούς εἰσιν.
συντελεσθήσεται οὖν ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου, καὶ πάντες ὁμοῦ
εὐφρανθήσονται κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ δοξάσουσιν τὸν θεόν, ὅτι
ἐτελέσθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου‘. [3]ἐπηρώτησα αὐτὴν λέγων 3
20 ‚Κυρία, ἤθελον γνῶναι τῶν λίθων τὴν ἔξοδον καὶ τὴν δύναμιν
αὐτῶν, ποταπή ἐστιν‘. ἀποκριθεῖσά μοι λέγει ‚Οὐχ ὅτι σὺ ἐκ πάντων
ἀξιώτερος εἶ ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ — ἄλλοι γάρ σου πρότεροί εἰσι
καὶ βελτίονές σου, οἷς ἔδει ἀποκαλυφθῆναι τὰ ὁράματα ταῦτα —,

III. 1. σοι ἀποκαλυφθῆναι Clem. Al. S. Hg.[1] Gh. F., ἀποκαλυφθήσῃ σοι L.[2], ἀποκαλυφθῆναί σοι ed. pr. Ti. | προς L.[2] v. p. ae. et edd., περι S. 2. διψυχήσῃς L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], διψυχήσεις S. Gh. F. | αν S. Gh. F., ἐὰν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 3. επι S. Gh. F., ἐφ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | ειπα S. Gh. F., εἶπον L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 4. 5. Πανοῦργος εἶ περὶ τὰς ἐκζητήσεις· ἐπιμελῶς οὖν ἐκζητῶν εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν scripsi, Πανοῦργος εἶ περὶ τὰς γραφάς, καὶ ἐκζητήσεις ἐπιμελῶς· ἐκζητῶν οὖν εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν L.[2] (ubi ἐκζητήσεις quasi futurum cum ἐπιμελῶς coniunctum inepta illa τὰς γραφὰς καὶ poposcisse videtur) Ti. F. (εὑρίσκεις), versutum te esse circa scripturas, diligenter inquirens igitur invenies veritatem v. (iam γραφὰς pro ἐκζητήσεις), και εκζητις επιμελως επιζητων ουν ευρισκεις την αληθειαν S. (iam mutato ἐκζητήσεις in ἐκζητεῖς) p. (et tu quæris diligenter; ergo requirens invenis veritatem) ae. (et ecce examinas; inquirens veritatem invenies), καὶ ἐκζητεῖς ἐπιμελῶς. ἐκζητῶν οὖν εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν Hg.[1] Gh. (εὑρίσκεις), ὅτι ἐκζητεῖς ἐπιμελῶς κτλ. Hb., περίεργος pro πανοῦργος proposuit Lipsius. 5. επι S. Gh. F., εφ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 6. ακουε S. Hg.[1] Gh. F., ἄκουσον L.[2] ed. pr. Ti. | υμων S. v. p. ae. et edd., ἡμῶν L.[2] | δια S. Gh. F., δι' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 8. ἀορατου S[a.c.] L.[2] et edd., αωρατου S.

IV. 9. λεγω S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., δὲ λέγω L.[2] ed. pr. Ti. | κυρια S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] v. ed. pr. Ti. 10. εξ S[c] L.[2] v. p. et edd., εξηκοντα S., om. ae. 10. 11. οι οικοδομουντες S. et edd., οἰκοδομοῦντες L.[2] 10. κυρια S. v. Gh. F., ἡ δὲ ἔφη L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 14. οὖν L.[2] v. p. (ae.) ed. pr. Ti. Gh. F., om. S. Hg.[1] 16. εξ S. L.[2] p. et edd., om. S[a]. v. ae. | αυτους S. (v.) Gh. F., αὐτῶν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 20. εξοδον S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., διαφορὰν L.[2] ed. pr. Ti. 21. αυτων S. v. p. (ae.) Hg.[2] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | εκ S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 22. σου S[a.c.] L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 23. βελτιονες σου S. v. p. Hg.[1] Gh. F., βελτίονες L.[2] ae., βελτίους ed. pr. Ti.

ἀλλ' ἵνα δοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, σοὶ ἀπεκαλύφθη καὶ ἀποκαλυφθήσεται διὰ τοὺς διψύχους τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἔστι ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν. λέγε αὐτοῖς ὅτι ταῦτα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ, καὶ οὐθὲν ἔξωθέν ἐστιν τῆς ἀληθείας,
1 ἀλλὰ πάντα ἰσχυρὰ καὶ βέβαια καὶ τεθεμελιωμένα ἐστίν. V. ἄκουε νῦν περὶ τῶν λίθων τῶν ὑπαγόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν. οἱ μὲν οὖν λίθοι οἱ τετράγωνοι καὶ λευκοὶ καὶ συμφωνοῦντες ταῖς ἁρμογαῖς αὐτῶν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι καὶ διάκονοι οἱ πορευθέντες κατὰ τὴν σεμνότητα τοῦ θεοῦ καὶ ἐπισκοπήσαντες καὶ διδάξαντες καὶ διακονήσαντες ἁγνῶς καὶ σεμνῶς τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, οἱ μὲν κεκοιμημένοι, οἱ δὲ ἔτι ὄντες. καὶ πάντοτε ἑαυτοῖς συνεφώνησαν καὶ ἐν ἑαυτοῖς εἰρήνην ἔσχον καὶ ἀλλήλων ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου συμ-
2 φωνοῦσιν αἱ ἁρμογαὶ αὐτῶν'. [2],Οἱ δὲ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἑλκόμενοι καὶ ἐπιτιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ συμφωνοῦντες ταῖς ἁρμογαῖς αὐτῶν μετὰ τῶν ἑτέρων λίθων τῶν ἤδη ᾠκοδομημένων τίνες εἰσίν';
3 Οὗτοί εἰσιν οἱ παθόντες ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου.' [3],Τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς θέλω γνῶναι τίνες εἰσίν, κυρία.' ἔφη ,Τοὺς μὲν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγοντας καὶ μὴ λατομουμένους, τούτους ὁ κύριος ἐδοκίμασεν, ὅτι ἐπορεύθησαν ἐν τῇ εὐθύτητι τοῦ κυρίου καὶ κατωρθώσαντο τὰς ἐντολὰς

Vis. III, IV., 1—3. Clemens Alex. Strom. I, 29, 181 p. 426: θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα ,Τὰ ὁράματα', φησί, ,καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψύχους τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἔστι ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν'.

IV. 1. σοὶ L.[2] v, p. ae. et edd., om. S. | απεκαλυφθη και S[c]. v. p. Gh. F., ἀπεκαλύφθη καὶ ἔτι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. 3. εἰ ἄρα ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν Clem. Al. S[a]. (εστι ταυτα ει) v. p. ae. Hb. Gh. (ἔστιν pr. l.) F. (ut Gh.), εἰ ἄρα ἔσται ταῦτα ἢ οὐκ ἔσται L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] . 4. εστιν αληθη S. Hg.[1] Gh. F., ἀληθῆ ἐστί L.[2] ed. pr. Ti. | ουθεν S. Gh. F., οὐδὲν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]. εξωθεν εστιν S. Hg.[1] Gh. F., ἐστὶν ἔξωθεν L.[2] ed. pr. Ti. 5. παντα S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ταῦτα L.[2] ed. pr. Ti.

V. 6. νῦν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., οὖν L.[2] ed. pr. Ti. 7. λευκοι S. L.[2] v. (albi, non candidi, ut Hb. opinatus est) p. ae. et edd., λαμπροὶ (cf. c. II. p. 15, 9) Hb. 9. και διακονοι S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. Lipsius (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1866. I. p. 72). | σεμνοτητα S. v. (p. ae.) Hg.[1] Gh. F., σεμνὴν διδασκαλίαν L.[2] (superscr. στενὴν ὁδόν) ed. pr. Ti. 11. τοις εκλεκτοις του θεου S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ τὸν λόγον L.[2] ed. pr. Ti. 12. και παντοτε S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., πάντοτε L.[2] ed. pr. Ti. | ἑαυτοῖς (pr.) L.[2] p. (ae.) et edd. αυτοις S. v. | συνεφωνησαν L.[2] v. ae. et edd., συμφωνησαντες S. p. | ἔσχον L.[2] et edd., εσχαν S. p. 13. και αλληλων ηκουον δια τουτο S[a]. v. p. ae. Gh. F., καὶ ἀλλήλων ἤκουσαν· διὰ τοῦτο L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], το S. 15. εἰς τὴν οἰκοδομὴν L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 15. 16. ταῖς ἁρμογαῖς αὐτῶν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 16. ᾠκοδομημένων L.[2] v. ae. et edd., οἰκοδομουμένων S. (p.?). 17. παθοντες S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., κεκοιμημένοι καὶ παθόντες L.[2] v. ed. pr. Ti. | ενεκεν S. Hg.[1] Gh. F., ἕνεκα L.[2] ed. Ti. | κυρίου L.[2] v. p. et edd., θῦ S. 17—21. τους δε ετερους λιθους — ευθυτητι του κυριου S. (l. 18 επι, S[c]. em. απο) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] 21. κατωρθώσαντο Gh. F., κατορθωσαντο S., κατώρθωσαν L.[2] Ti. Hg.[1].

αὐτοῦ.‘ [4],Οἱ δὲ ἀγόμενοι καὶ τιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες 4
εἰσίν‘; ,Νέοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοί. νουθετοῦνται δε ὑπὸ
τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν, διότι οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτοῖς πο-
νηρία.‘ [5],Οὓς δὲ ἀπέβαλλον καὶ ἐρίπτουν, τίνες εἰσίν‘; ,Οὗτοί 5
5 εἰσιν οἱ ἡμαρτηκότες καὶ θέλοντες μετανοῆσαι· διὰ τοῦτο μακρὰν
οὐκ ἀπερίφησαν ἔξω τοῦ πύργου, ὅτι εὔχρηστοι ἔσονται εἰς τὴν
οἰκοδομήν, ἐὰν μετανοήσωσιν. οἱ οὖν μέλλοντες μετανοεῖν, ἐὰν
μετανοήσωσιν, ἰσχυροὶ ἔσονται ἐν τῇ πίστει, ἐὰν νῦν μετανοήσωσιν,
ἐν ᾧ οἰκοδομεῖται ὁ πύργος. ἐὰν δὲ τελεσθῇ ἡ οἰκοδομή, οὐκέτι
10 ἔχουσιν τόπον, ἀλλ᾽ ἔσονται ἔκβολοι. μόνον δὲ τοῦτο ἔξουσιν,
ὅτι παρὰ τῷ πύργῳ κεῖνται. VI. τοὺς δὲ κατακοπτομένους καὶ 1
μακρὰν ῥιπτομένους ἀπὸ τοῦ πύργου θέλεις γνῶναι; οὗτοί εἰσιν οἱ
υἱοὶ τῆς ἀνομίας· ἐπίστευσαν δὲ ἐν ὑποκρίσει, καὶ πᾶσα πονηρία
οὐκ ἀπέστη ἀπ᾽ αὐτῶν· διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν σωτηρίαν, ὅτι οὐκ
15 εἰσὶν εὔχρηστοι εἰς οἰκοδομὴν διὰ τὰς πονηρίας αὐτῶν· διὰ τοῦτο
συνεκόπησαν καὶ πόρρω ἀπερίφησαν διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ κυρίου,
ὅτι παρώργισαν αὐτόν. [2]τοὺς δὲ ἑτέρους, οὓς ἑώρακας πολλοὺς 2
κειμένους μὴ ὑπάγοντας εἰς τὴν οἰκοδομήν· οὗτοι, οἱ μὲν ἐψωριακότες
εἰσὶν οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, μὴ ἐπιμείναντες δὲ ἐν αὐτῇ μηδὲ
20 κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις· διὰ τοῦτο ἄχρηστοί εἰσιν.‘ [3],Οἱ δὲ τὰς 3
σχισμὰς ἔχοντες τίνες εἰσίν‘; ,Οὗτοί εἰσιν οἱ κατ᾽ ἀλλήλων

V. 2. νεοι εισιν S. v. (p.) ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. | τη πιστει S. v. p. Hg.[1] Gh. F., τῇ πίστει τοῦ κυρίου L.[2] Ti. 3. αγαθοποιειν S. Hg.[1] Gh. F., ποιεῖν τὸ ἀγαθόν L.[2] ed. pr. Ti. | οὐχ L.[2] v. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] A. Harnack, Lipsius l. l., F., om. S. p. Gh. 4. εριπτουν S. Hg.[1] Gh. F., ερριπτουν L.[2] ed. pr. Ti. 5. οἱ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. Gh. F. | μετανοησαι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., μεταχρῦσαι (corr. in μεταχωρίσται) L.[2], μεταχωρῆσαι Ti. 5. 6. μακραν ουκ απεριφησαν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., οὐκ ἀπερίφθησαν L.[2] Ti. 7. μετανοήσωσιν S. Hg.[1] Gh. F.. μετανοήσουσιν L.[2] Ti. | μελλοντες μετανοειν εαν S. v. p. Hg.[1] Gh. F., μέλανες .... L.[2] (Ang. Gh.). 8. μετανοησωσιν L.[2] et edd., μετανοησουσιν S. | ισχυροι S. v. p. ae. et edd., δύσχρηστοι L.[2] | εν τη πιστει, εαν νυν μετανοησωσιν S. Hg.[1] Gh. F., τῇ πίστει ἐκείνων L.[2] (ἐκείνῃ Ti.). 9. οἰκοδομεῖται v. p. ae. et edd., οικοδομιται S., οἰκοδόμηται L.[2]. 10. εχουσιν S. v. Gh. F., ἕξο[υσιν] L.[2] p. ae. Hg.[1] | τοπον αλλ εσονται εκβολοι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ... νονται καθο (super o notato λ) L.[2] secundum Gh. | εξουσιν L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hg.[1], εχουσιν S. ae. Gh. F. 11. ὅτι παρὰ τῷ πύργῳ κεῖνται L.[2] v. p. (ae.) ed. pr. Ti. Hg.[1], παρα τω πυργω κισθαι S. Gh. (κεισθαι) F. (ut Gh.).

VI. 11. δε S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 11. 12. καὶ μακρὰν ῥιπτομένους L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 12. 13. ουτοι εισιν οι υιοι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ... διότι επ. . L.[2] Ti. 13. εν υποκρισει S. v. (p.) ae. Hg.[1] Gh. F., εἰς (vel καὶ) ὑποκιρσίανL.[2], εἰς ὑποκρισίαν Ti. | πονηρια S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀνομία L.[2] ed. pr. Ti. 15. ευχρηστοι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀδελφοὶ L.[2], ὠφέλιμοι ed. pr. Ti. | οικοδομην S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου L.[2] ed. pr. Ti. 15—17. δια τουτο συνεκοπησαν και πορρω απεριφησαν δια την οργην του κυριου οτι παρωργισαν αυτον S. (πορω) S[c]. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 17. ετερους S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἑτέρους λίθους L.[2] v. ed. pr. Ti. 18. μη S[c]. v. (p.) Gh. F., καὶ μὴ L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. | ουτοι οι μεν εψωριακοτες S. (v. p.) Hg.[1] Gh. F., [οὗτοι εψω]ριακότες L.[2] ed. pr. Ti. 19. ἐπιμείναντες L.[2] v. p. (ae.) et edd., επιμενοντες S. 19. 20. μηδὲ—ἄχρηστοί εἰσιν L.[2] v. et edd., om. S. p. ae.

ἐν ταῖς καρδίαις ἔχοντες καὶ μὴ εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς, οἱ εἰς μὲν πρόσωπον εἰρήνην ἔχοντες, ὅταν δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀποχωρήσωσιν, αἱ πονηρίαι αὐτῶν ἐν ταῖς καρδίαις ἐμμένουσιν. αὗται οὖν αἱ σχισμαί 4 εἰσιν, ἃς ἔχουσιν οἱ λίθοι. [4]οἱ δὲ κεκολοβωμένοι, οὗτοί εἰσιν οἱ πεπιστευκότες μὲν καὶ τὸ πλεῖον μέρος ἔχοντες ἐν τῇ δικαιοσύνῃ· τινὰ δὲ μέρη ἔχουσιν τῆς ἀνομίας· διὰ τοῦτο κολοβοὶ καὶ οὐχ 5 ὁλοτελεῖς εἰσίν'. [5],Οἱ δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι καὶ μὴ ἁρμόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσιν, κυρία'; ἀποκριθεῖσά μοι λέγει ,Ἕως πότε μωρὸς εἶ καὶ ἀσύνετος καὶ πάντα ἐπερωτᾷς καὶ οὐδὲν νοεῖς; οὗτοί εἰσιν οἱ ἔχοντες μὲν πίστιν, ἔχοντες δὲ καὶ πλοῦτον τοῦ αἰῶνος τούτου. ὅταν γένηται θλῖψις, διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ 6 διὰ τὰς πραγματείας ἀπαρνοῦνται τὸν κύριον αὐτῶν.' [6]καὶ ἀποκριθεὶς αὐτῇ λέγω ,Κυρία, πότε οὖν εὔχρηστοι ἔσονται εἰς τὴν οἰκοδομήν'; ,Ὅταν', φησίν, ,περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος ὁ ψυχαγωγῶν αὐτούς, τότε εὔχρηστοι ἔσονται τῷ θεῷ. ὥσπερ γὰρ ὁ λίθος ὁ στρογγύλος, ἐὰν μὴ περικοπῇ καὶ ἀποβάλῃ ἐξ αὐτοῦ τι, οὐ δύναται τετράγωνος γενέσθαι, οὕτω καὶ οἱ πλουτοῦντες ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, ἐὰν μὴ περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος, οὐ δύνανται τῷ κυρίῳ εὔχρη- 7 στοι γενέσθαι. [7]ἀπὸ σεαυτοῦ πρῶτον γνῶθι· ὅτε ἐπλούτεις, ἄχρηστος ἦς, νῦν δὲ εὔχρηστος εἶ καὶ ὠφέλιμος τῇ ζωῇ. εὔχρηστοι γίνεσθε τῷ θεῷ· καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς κεχάραξαι ἐκ τῶν αὐτῶν λίθων.

VI. 1. εν ταις καρδιαις εχοντες S. Hg.[1] Gh. F., ἔχ. ἐν τ. καρδ. L.[2] ed. pr. Ti. 1. 2. οἱ εἰς μὲν πρόσωπον εἰρήνην ἔχοντες v. p. ae. (et coram hominibus quidem pacem servant) Hg.[1] Gh. F., αλλα προσωπον ϊρηνης εχοντες S., οἱ εἰς. . . . πον εἰρήνην ἔχοντες L.[2], ἐν μὲν τῷ παρόντι εἰρήνην ἔχοντες ed. pr. Ti. 2. απ αλληλων αποχωρησωσιν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀποχωρισθῶσιν L.[2] ed. pr. Ti. 3. αυτων εν ταις καρδιαις S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐν ταῖς καρδ. αὐτῶν L.[2] ed. pr. Ti. 4. οι λιθοι S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ... L.[2], om. Ti. | εἰσιν οἱ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], εισιν S. Gh. F. 5. μεν S[c]. L.[2] v. p. et edd., om. S. | πλεῖον L.[2] p. Gh. F., πλιον S., πλεῖστον ed. pr. Ti. Hg.[1] | εχοντες L.[2] et edd., εχουσιν S. — τη S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 6. εχουσιν p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἔχοντες L.[2] ed. pr. Ti. 8. μοι λεγει S. Hg.[1] Gh. F., λέγει μοι L.[2] ed. pr. Ti. 9. επερωτας S. et edd., ἐρωτᾷς (super ἐρ notato πε) L.[2] 10. οι L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. (v.?) Gh. F. | και S. v. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 10. 11. τοῦ αἰῶνος τούτου — πλοῦτον L.[2] (post τούτου add. τὴν οὐσίαν) v. p. ae. et edd. (τὴν οὐσίαν etiam ed. pr. Ti. Lipsius [Ztschr. f. w. Th. 1865. p. 292]), om. S. propter homoeotel. 11. δια S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] v. ed. pr. Ti. 12. τον κυριον αυτων S. v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., αὐτὸν τὸν κύριον L.[2] ed. pr. Ti. και S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] v. ed. pr. Ti. 15. γαρ S.[c] L.[2] v. et edd., om. S. p. ae. 18. κυριω S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., Χριστῷ L.[2] ed. pr. Ti. 19. απο S. L.[2] v. ae. et edd., απο δε S[c]. p. 20. αχρηστος ης S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., εὔχρηστος ἦσθα (litteris θα deletis) L.[2] (Ang.), εὔχρηστος ἦσθα ed. pr. Ti. | ευχρηστος ει και ωφελιμος S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., εὔχρ. κ. ὠφ. εἶ L.[2] ed. pr. (ἐν pro εἶ) Ti. 20. 21. εὔχρηστοι γίνεσθε τῷ θεῷ S. p. (utiles estote deo) ae. (estote igitur utiles domino) Hg.[1] Gh. F., εὔχρηστοι ἦσθε τῷ θεῷ L.[2] Ti., εὔχρηστος ἦσθα τῷ θεῷ ed. pr., om. v., addubitavit Hb. 21. καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς κεχάραξαι ἐκ τῶν αὐτῶν λίθων scripsi, καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς χρᾶσαι ἐκ. τ. α. λ. L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F., καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς χρησθήσῃ ἐκ τ. α. λ. Hg.[1], nam et tu ipse ex eis lapidibus fuisti (κεχάραξαι) v., et tu autem utilior de ipsis lapidibus eris p. (qui iam χρᾶσαι legisse videtur), nam et tu ipse ex illis lapidibus es (eris) ae. (κεχάραξαι).

VII. τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους οὓς εἶδες μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου 1
ῥιπτομένους καὶ πίπτοντας εἰς τὴν ὁδὸν καὶ κυλιομένους ἐκ τῆς
ὁδοῦ εἰς τὰς ἀνοδίας· οὗτοί εἰσιν οἱ πεπιστευκότες μέν, ἀπὸ δὲ
τῆς διψυχίας αὐτῶν ἀφίουσιν τὴν ὁδὸν αὐτῶν τὴν ἀληθινήν·
5 δοκοῦντες οὖν βελτίονα ὁδὸν δύνασθαι εὑρεῖν πλανῶνται καὶ ταλαιπωροῦσιν περιπατοῦντες ἐν ταῖς ἀνοδίαις. [2]οἱ δὲ πίπτοντες εἰς 2
τὸ πῦρ καὶ καιόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τέλος ἀποστάντες τοῦ
θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ οὐκέτι αὐτοῖς ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ
μετανοῆσαι διὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀσελγείας αὐτῶν καὶ τῶν πονη-
10 ριῶν ὧν εἰργάσαντο. [3]τοὺς δὲ ἑτέρους τοὺς πίπτοντας ἐγγὺς 3
τῶν ὑδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ θέλεις
γνῶναι τίνες εἰσίν; οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούσαντες καὶ θέλοντες βαπτισθῆναι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου· εἶτα ὅταν αὐτοῖς
ἔλθῃ εἰς μνείαν ἡ ἁγνότης τῆς ἀληθείας, μετανοοῦσιν καὶ πορεύονται Sir. XVIII, 29.
15 πάλιν ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν'. [4]ἐτέλεσεν οὖν 4
τὴν ἐξήγησιν τοῦ πύργου. [5]ἀναιδευσάμενος ἔτι αὐτὴν ἐπηρώτησα 5
,Εἰ ἄρα πάντες οἱ λίθοι οὗτοι οἱ ἀποβεβλημένοι καὶ μὴ ἁρμόζοντες
εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, εἰ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια, καὶ ἔξουσιν
τόπον εἰς τὸν πύργον τοῦτον'; ,Ἔχουσιν', φησίν, ,μετάνοιαν, ἀλλὰ
20 εἰς τοῦτον τὸν πύργον οὐ δύνανται ἁρμόσαι· [6]ἑτέρῳ δὲ τόπῳ 6
ἁρμόσουσιν πολὺ ἐλάττονι, καὶ τοῦτο ὅταν βασανισθῶσιν καὶ
ἐκπληρώσωσιν τὰς ἡμέρας τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. καὶ διὰ τοῦτο
μετατεθήσονται, ὅτι μετέλαβον τοῦ ῥήματος τοῦ δικαίου. καὶ τότε
αὐτοῖς συμβήσεται μετατεθῆναι ἐκ τῶν βασάνων αὐτῶν, ἐὰν ἀναβῇ
25 ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν τὰ ἔργα ἃ εἰργάσαντο πονηρά. ἐὰν δὲ μὴ

VII. 1. ους S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 2. εκ S. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] ed. pr. Ti. 4. αφιουσιν S. Hg.[1] Gh. F., ἀφίνουσι (vel ἀφίουσι) L.[2] ed. pr. Ti. | οδον αυτων την αληθινην S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ὁδὸν τὴν ἀληθῆ L.[2] ae. ed. pr. Ti. 5. δοκουντες S. v. ae. et edd., δολοῦντες L.[2] 6. ανοδιαις L.[2] v. ae. et edd., ανομιαις S. 7. εισιν οι S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 8. του (sec.) S. ed. pr. Gh. F., τὸ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 9. 10. αυτων και των πονηριων ων ειργασαντο S. (ηργασαντο) v. p. Hg.[1] Gh. F., καὶ τῆς πονηρίας ὧν εἰργάζοντο L.[2] ed. pr. Ti. 11. 12. θέλεις γνῶναι L.[2] ae. et edd., om. S. v. p. 12. οι S. et edd., οἷς L.[2] 13. 14. αυτοις ελθη S. Hg.[1] Gh. F., ἔλθῃ αὐτοῖς L.[2] ed. pr. Ti. 14. μνείαν L.[2] (?) Hg.[1] Gh. F., μνιαν S., μνήμην L.[2] (?) ed. pr. Ti. | αγνοτης S. v. (ἁγιότης) p. ae. (tamquam ab ἀγνοεῖν) Hg.[1] Gh. F., γνῶσις L.[2] ed. pr. Ti. | πορευονται S. v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., πονηρεύονται L.[2] ed. pr. 15. επιθυμιων S. v. p. Hg.[1] Gh. F., πονηριῶν L.[2] ed. pr. Ti. (sed dubitans). | ετελεσεν S. ed. pr. (-σε) Ti. Hg.[1] Gh. F., ἐτέλευσεν L.[2] Ti., ἐτελείωσεν L.[2] (Ang.). 16. ετι αυτην επηρωτησα S. v., δὲ ἐπ' αὐτὸν ἐπηρώτησα ἔτι L.[2] ed. pr. (αὐτὴν) Ti. (αὐτὴν). 18. ἕξουσιν L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], εχουσιν S. Gh. F. 19. τουτον S. et edd., τουτης L.[2] (Ti.), τούτοις L.[2] (Ang.), τούτους Gh. | αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 20. πύργον S. v. p. Hg.[1] Gh. F., τόπον L.[2] ae. ed. pr. Ti. 21. οταν S. Hg.[1] Gh. F., ἐὰν L.[2] ed. pr. Ti. 22. ἐκπληρώσωσιν Hg.[1] Gh. F., εκπληρωσωσειν S., πληρώσωσι L.[2] ed. pr. Ti. | αὐτῶν L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 24. ἐὰν ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν L.[2] v. p. ae. et edd., δια S. p. 25—p. 22, 1. τα εργα — καρδιαν αυτων S. (ηργασαντο) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] (propter homoeoteleuton) ed. pr. (ubi nonnulla restituuntur) Ti.

ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν μετανοῆσαι, οὐ σώζονται διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν‘.

1 VIII. Ὅτε οὖν ἐπαυσάμην ἐρωτῶν αὐτὴν περὶ πάντων τούτων, λέγει μοι, ‚Θέλεις ἄλλο ἰδεῖν τι‘; κατεπίθυμος ὢν τοῦ θεάσασθαι 2 περιχαρὴς ἐγενόμην τοῦ ἰδεῖν. [2]ἐμβλέψασά μοι ὑπεμειδίασεν καὶ λέγει μοι ‚Βλέπεις ἑπτὰ γυναῖκας κύκλῳ τοῦ πύργου‘; ‚Βλέπω‘, φημί, ‚κυρία‘. ‚Ὁ πύργος οὗτος ὑπὸ τούτων βαστάζεται κατ' ἐπι- 3 ταγὴν τοῦ κυρίου. [3]ἄκουε νῦν τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. ἡ μὲν πρώτη αὐτῶν ἡ κρατοῦσα τὰς χεῖρας Πίστις καλεῖται· διὰ ταύτης σώζονται 4 οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ. [4]ἡ δὲ ἑτέρα ἡ περιεζωσμένη καὶ ἀνδριζομένη Ἐγκράτεια καλεῖται· αὕτη θυγάτηρ ἐστὶν τῆς Πίστεως. ὃς ἂν οὖν ἀκολουθήσῃ αὐτῇ, μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ὅτι πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων ἀφέξεται πιστεύων, ὅτι ἐὰν ἀφέξη- 5 ται πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς, κληρονομήσει ζωὴν αἰώνιον‘. [5]‚Αἱ δὲ ἕτεραι, κυρία, τίνες εἰσίν‘; ‚Θυγατέρες ἀλλήλων εἰσίν· καλοῦνται δὲ ἡ μὲν Ἁπλότης, ἡ δὲ Ἀκακία, ἡ δὲ Σεμνότης, ἡ δὲ Ἐπιστήμη, ἡ δὲ Ἀγάπη. ὅταν οὖν τὰ ἔργα τῆς μητρὸς αὐτῶν πάντα ποιήσῃς, 6 δύνασαι ζῆσαι‘. [6]‚Ἤθελον‘, φημί, ‚γνῶναι, κυρία, τίς τίνα δύναμιν 7 ἔχει αὐτῶν‘. ‚Ἄκουε‘, φησίν, ‚τὰς δυνάμεις ἴσας ἔχουσιν, [7]κρατοῦνται

Vis. III, VIII., 8—17. Clemens Al. Strom. II, 12, 55, p. 458: Ἡ τοίνυν συνέχουσα τὴν ἐκκλησίαν, ὥς φησιν ὁ Ποιμήν, ἀρετὴ ἡ πίστις ἐστί, δι' ἧς σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ, ἡ δὲ ἀνδριζομένη ἐγκράτεια. ἕπεται δ' αὐταῖς ἁπλότης, ἐπιστήμη, ἀκακία, σεμνότης, ἀγάπη. πᾶσαι δὲ αὗται πίστεώς εἰσι θυγατέρες. καὶ πάλιν· προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ οἰκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη.

VII. 1. μετανοησαι S[a]. L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. v. p. Gh. F. | σωζονται S. v. p. ae. et edd., ζωσονται (super ζω notato σω) L.[2] (Ang.). | σκληροκαρδιαν S. (σκηροκ.) v. Hg.[1] Gh. F., σκληρὰν καρδίαν L.[2] p. ed. pr. Ti.

VIII. 4. τι S[c]. v., om. S. L.[2] p. ae. et edd. 5. ἐμβλέψασα L.[2] et edd., βλεψασα S. 7. φημι S. v. p. ae. et edd., φησίν L.[2] οὗτος L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 9. κρατουσα τας χειρας S. Hg.[1] Gh. F., τὰς χεῖρας κρατοῦσα L.[2] ed. pr. Ti. | πιστις S. v. p. ae. et edd., πιστὴ L.[2] ταύτης Clem. Al. L.[2] v. p. ae. et edd., ταυτην S. 10. 11. καὶ ἀνδριζομένη Clem. Al. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. (cf. Vis. I, 4 p. 8, 18) ed. pr. Ti. 11. ενκρατια S. 12. ουν S. v. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] p. ed. pr. Ti. | ἀκολουθήσῃ αὐτῇ S. v. p. (αὐτῇ Dind. II, 12) Hg.[1] Gh. F., ἀκολουθῇ αὐταῖς L.[2] ae. ed. pr. Ti. | αυτου S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 13. των S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 13. 14. πιστεύων ὅτι ἐὰν ἀφέξηται L.[2] v. p. (om. ἐὰν) ae. et edd., και S. 14. κληρονομήσει v. ae. et edd., -σῃ L.[2], και κληρονομηση S. (p.). 15. κυρια τινες εισιν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., κύριαι πᾶσαί εἰσιν L.[2], κυρια, πέντε τίνες εἰσίν ed. pr. Ti. 16. 17. ἡ μὲν Ἁπλότης, ἡ δὲ Ἀκακία, ἡ δὲ Σεμνότης, ἡ δὲ Ἐπιστήμη, ἡ δὲ Ἀγάπη, L.[2] (cf. p. 23, 3—5. c. IX. p. 23, 20) v. ed. pr. Hg.[1], ἡ μὲν ἁπλότης, ἡ δὲ ἐπιστήμη, ἡ δὲ ἀκακία, ἡ δὲ σεμνότης, ἡ δὲ ἀγάπη Clem. Al. S. p. Gh. F., ἀκακία, ἁπλότης, (hilaritas), ἀγάπη, σεμνότης, ἐπιστήμη (sinceritas) ae. ordo iam apud Clem. Al. et S. mutatus esse videtur. cf. similem locum Sim. IX, 15. 17. ποιήσῃς L.[2] v. p. et edd., ποιης S. 18. φημι γνωναι S. Gh. F., γνῶναι, φημί L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 19. τὰς δυνάμεις ἴσας ἔχουσιν v. (virtutes aequales habent) Hb., τας δυναμεις ας (ortum e δυναμεις εισας) εχουσιν S. p. Hg.[1] Gh. F., τὰς δυνάμεις αὐτῶν L.[2] ae. ed. pr. Hg.[1]

δὲ ὑπ' ἀλλήλων αἱ δυνάμεις αὐτῶν καὶ ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλαις,
καθὼς καὶ γεγεννημέναι εἰσίν. ἐκ τῆς Πίστεως γεννᾶται Ἐγκρά-
τεια, ἐκ τῆς Ἐγκρατείας Ἁπλότης, ἐκ τῆς Ἁπλότητος Ἀκακία, ἐκ
τῆς Ἀκακίας Σεμνότης, ἐκ τῆς Σεμνότητος Ἐπιστήμη, ἐκ τῆς Ἐπι-
5 στήμης Ἀγάπη. τούτων οὖν τὰ ἔργα ἁγνὰ καὶ σεμνὰ καὶ θεῖά
ἐστιν. [8]ὃς ἂν οὖν δουλεύσῃ ταύταις καὶ ἰσχύσῃ κρατῆσαι τῶν 8
ἔργων αὐτῶν, ἐν τῷ πύργῳ ἕξει τὴν κατοίκησιν μετὰ τῶν ἁγίων
τοῦ θεοῦ'. [9]ἐπηρώτων δὲ αὐτὴν περὶ τῶν καιρῶν, εἰ ἤδη συντέλειά 9
ἐστιν. ἡ δὲ ἀνέκραγε φωνῇ μεγάλῃ λέγουσα ,'Ἀσύνετε ἄνθρωπε,
10 οὐχ ὁρᾷς τὸν πύργον ἔτι οἰκοδομούμενον; ὡς ἐὰν οὖν συντελεσθῇ
ὁ πύργος οἰκοδομούμενος, ἔχει τέλος. ἀλλὰ ταχὺ ἐποικοδομηθή-
σεται. μηκέτι με ἐπερώτα μηδέν· ἀρκετή σοι ἡ ὑπόμνησις αὕτη
καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ ἡ ἀνακαίνωσις τῶν πνευμάτων ὑμῶν. [10]ἀλλ' 10
οὐ σοὶ μόνῳ ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν δηλώσῃς αὐτά. [11]μετὰ 11
15 τρεῖς ἡμέρας — νοῆσαί σε γὰρ δεῖ πρῶτον — ἐντέλλομαί σοι
πρῶτον, Ἑρμᾶ, τὰ ῥήματα ταῦτα, ἅ σοι μέλλω λέγειν, λαλῆσαι αὐτὰ
πάντα εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁγίων, ἵνα ἀκούσαντες αὐτὰ καὶ ποιήσαντες
καθαρισθῶσιν ἀπὸ τῶν πονηριῶν αὐτῶν, καὶ σὺ δὲ μετ' αὐτῶν·
IX. Ἀκούσατέ μου, τέκνα. ἐγὼ ὑμᾶς ἐξέθρεψα ἐν πολλῇ ἁπλό- 1
20 τητι καὶ ἀκακίᾳ καὶ σεμνότητι διὰ τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου τοῦ ἐφ'
ὑμᾶς στάξαντος τὴν δικαιοσύνην, ἵνα δικαιωθῆτε καὶ ἁγιασθῆτε
ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἀπὸ πάσης σκολιότητος. ὑμεῖς δὲ οὐ
θέλετε παῆναι ἀπὸ τῆς πονηρίας ὑμῶν. [2]νῦν οὖν ἀκούσατέ μου 2

VIII. 1. ὑπ' L.[2] et edd., απ S. αι δυναμεις αυτων S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] p. ed. pr. Ti. 2. και S. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] v. p. ed. pr. Ti. 2. 3. ενκρατια et ενκρατιας S. 5. οὖν L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 6. εστιν S. Hg.[1] Gh. F., εἰσιν L.[2] ed. pr. Ti. | ουν S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. | ισχυση S. Ti. Hg.[1] Gh. F., ἰσχύσαι L.[2], ἰσχύσει ed. pr. 8. επηρωτων δε S. Hg.[1] Gh. F., ἐπερώτησα L.[2] Ti., ἐπηρώτησα ed. pr. | των καιρων S. v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τοῦ καιροῦ (super ου bis scripto ων) L.[2] Ti. 9. φωνη μεγαλη S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., φωνὴν μεγάλην L.[2] Ti. 10. ετι οικοδομούμενον S. v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., ἐποικοδομούμενον L.[2] Ti., ἀποικοδ. (ἐποικ.?) ed. pr. | ως εαν ουν S[c]. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ος εαν S., ἕως ἂν οὖν L.[2] ed. pr. Ti., ἕως ἐὰν Lipsius (Zeitschr. f. w. Th. 1865. p. 294). συντελεσθη S. (ubi paulo post οικοδομουμενος repetuntur αν ουν τελεσθη ο πυργος, sed punctis notata sunt) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 11. εχει τελος S. v. Hg.[1] Gh. F., ἕξει τὸ τέλος S. p. (ed. pr. Ti.) 12. με S. (μαι) v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. επερωτα S. et edd., ἐπηρώτα L.[2] | αρκετη σοι S[c]. Hg.[1] Gh. F., αρκετοι S., ἀρκεῖ σοι L.[2] ed. pr. Ti. 12.—14. η υπομνησις—δηλωσης S. (δηλωσεις) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] (ed. pr. Ti.) 15. σε S.[a.c.] v. p. Hg.[1] Gh. F., τε S., om. L.[2] ed. pr. Ti. 15. 16. ἐντέλλομαί σοι πρῶτον L.[2] p. ae. (quod te iubeo) et edd., om. S. v. propter homoeoteleuton. 16. 17. αὐτὰ πάντα v. p. Hg.[1] Gh. F., αυτα S., πάντα L.[2] ed. pr. Ti., omnibus ae. 18. καθαρισθωσιν S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., καθαρισωσιν S.

IX. 19. υμας S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ὑμῶν L.[2] Ti. 21. στάξαντος S. (corr. e στενάξαντος) L.[2] v. p. ae. et edd., ταξαντος S[c]. | και αγιασθητε S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 22. και απο S. p. Hg.[1] Gh. F., καὶ L.[2] ed. pr. Ti. 23. παηναι (cf. Vis. I, 3, 3 p. 7, 9) S. (παηνε) Hg.[1] (prolegg.) Hb. Gh. F., παῦσαι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] (text.).

καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐπισκέπτεσθε ἀλλήλους καὶ ἀντιλαμβάνεσθε ἀλλήλων, καὶ μὴ μόνοι τὰ κτίσματα τοῦ θεοῦ μεταλαμβάνετε ἐκ καταχύματος, ἀλλὰ μεταδίδοτε καὶ τοῖς ὑστερουμένοις·
3 [3]οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐδεσμάτων ἀσθένειαν τῇ σαρκὶ αὐτῶν ἐπισπῶνται καὶ λυμαίνονται τὴν σάρκα αὐτῶν· τῶν δὲ μὴ ἐχόντων ἐδέσματα λυμαίνεται ἡ σὰρξ αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸ ἀρκετὸν τῆς
4 τροφῆς, καὶ διαφθείρεται τὸ σῶμα αὐτῶν. [4]αὕτη οὖν ἡ ἀσυγκρασία βλαβερὰ ὑμῖν τοῖς ἔχουσι καὶ μὴ μεταδιδοῦσιν τοῖς ὑστερουμένοις.
5 [5]βλέπετε τὴν κρίσιν τὴν ἐπερχομένην. οἱ ὑπερέχοντες οὖν ἐκζητεῖτε τοὺς πεινῶντας, ἕως οὔπω ὁ πύργος ἐτελέσθη· μετὰ γὰρ τὸ τελεσθῆναι τὸν πύργον θελήσετε ἀγαθοποιεῖν καὶ οὐχ ἕξετε τόπον.
6 [6]βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ γαυρούμενοι ἐν τῷ πλούτῳ ὑμῶν, μήποτε στενάξουσιν οἱ ὑστερούμενοι, καὶ ὁ στεναγμὸς αὐτῶν ἀναβήσεται πρὸς τὸν κύριον, καὶ ἐκκλεισθήσεσθε μετὰ τῶν ἀγαθῶν ὑμῶν ἔξω
7 τῆς θύρας τοῦ πύργου. [7]νῦν οὖν ὑμῖν λέγω τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῖς πρωτοκαθεδρίταις· μὴ γίνεσθε ὅμοιοι τοῖς φαρμακοῖς. οἱ φαρμακοὶ μὲν οὖν τὰ φάρμακα αὐτῶν εἰς τὰς πυξίδας βαστάζουσιν, ὑμεῖς δὲ τὸ φάρμακον ὑμῶν καὶ τὸν ἰὸν εἰς
8 τὴν καρδίαν. [8]ἐνεσκιρρωμένοι ἐστὲ καὶ οὐ θέλετε καθαρίσαι τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ συγκεράσαι ὑμῶν τὴν φρόνησιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ἵνα σχῆτε ἔλεος παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.
9 [9]βλέπετε οὖν, τέκνα, μήποτε αὗται αἱ διχοστασίαι ὑμῶν ἀποστερή-
10 σουσιν τὴν ζωὴν ὑμῶν. [10]πῶς ὑμεῖς παιδεύειν θέλετε τοὺς ἐκλεκτοὺς κυρίου, αὐτοὶ μὴ ἔχοντες παιδείαν; παιδεύετε οὖν ἀλλήλους καὶ εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς, ἵνα κἀγὼ κατέναντι τοῦ πατρὸς

IX. 1. εαυτοις S[c].L.[2] et edd., αυτοις S. 1. 2. αντιλαμβανεσθε S. (-σθαι) ed. pr. Gh. F., ἀντιλαμβάνετε L.[2] Ti. Hg.[1] 2. κτισματα S. v. p. et edd., κτήσματα L.[2]. 3. υστερουμένοις L.[2] et edd., ϋστερημενοις S. 4. ασθενειαν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀφθονίαν L.[2] ed. pr. Ti. | αὐτῶν L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 5. επισπωνται S[c]. L.[2] et edd., επιετωνται S. λυμαίνονται L.[2] et edd., λυμενι S. σάρκα L.[2] et edd., σαρκαν S. 6. αὐτῶν L.[2] v. p. et edd., om. S. 7. το σωμα S. v. p. Hg.[1] Gh. F., τὰ σώματα L.[2] ed. pr. Ti. | ἀσυγκρασία L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ασυνκρασια S. Gh. F., intemperantia v. p., ἀκρασία coniecit Ang. 9. επερχομενην S. v. Hg.[1] Gh. F., ἐρχομένην L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. 10. ἐτελέσθη L.[2] et edd., τελεσθη S. 11. αγαθοποιειν S. Hg.[1] Gh. F., ἀγαθοποιῆσαι L.[2] ed. pr. Ti. οὐχ L.[2] et edd., ουκ S. 12. βλεπετε S. v. p. ae. et edd., βλέπε L.[2] | γαυρουμενοι S[c] Gh. F., γαυριωμενοι S., γαυριῶντες (cf. Vis. I, 8 p. 5, 9) L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 13. στεναξουσιν S. Hg.[1] Gh. F., στενάζωσιν L.[2] et pr. Ti. αναβησεται S. L[2]. (Ang.) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἀποβήσεται L.[2] (Ti.) 14. τῶν ἀγαθῶν S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., της (superscripto τοῦ, sequente voce per compendium scripta, quae a litteris ἀδ incipit et χ continet) L.[2], τῆς. . . ἀγαθῶν Ti. 16. πρωτοκαθεδριταις S[c]. L.[2] et edd., πρωτοκαθεδριεις S. 17. ουν S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | αὐτῶν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], εαυτων S. Gh. F. 19. ενεσκιρρωμένοι Hg.[1], ενεσκιρωμενοι S. Gh. F., ἐσκιρρωμένοι L.[2] ed. pr. Ti. 20. συγκεράσαι ὑμῶν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], συνκερασαι υμων S[c]. Gh. F., om. S. 22. ὑμῶν v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., αυται υμων S[c]., αυται S., om. L.[2] ed. pr. Ti. 22. 23. αποστερησουσιν S. Hg.[1] Gh. F., ἀποστερησωσι L.[2] ed. pr. Ti. 25. αὐτοῖς Hg.[1] Gh. F., αυτοις S., αὐτοῖς L.[2] Ti., ἑαυτοῖς ed. pr.

ἱλαρὰ σταθεῖσα λόγον ἀποδῶ ὑπὲρ ὑμῶν πάντων τῷ κυρίῳ ὑμῶν'.

X. Ὅτε οὖν ἐπαύσατο μετ' ἐμοῦ λαλοῦσα, ἦλθον οἱ ἓξ (1) νεανίσκοι οἱ οἰκοδομοῦντες καὶ ἀπήνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν πύργον, (5) καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἦραν τὸ συμψέλλιον καὶ ἀπήνεγκαν καὶ αὐτὸ πρὸς τὸν πύργον. τούτων τὸ πρόσωπον οὐκ εἶδον, ὅτι ἀπεστραμμένοι ἦσαν. [2]ὑπάγουσαν δὲ αὐτὴν ἠρώτων, ἵνα μοι ἀποκαλύψῃ (2) περὶ τῶν τριῶν μορφῶν, ἐν αἷς μοι ἐνεφανίσθη. ἀποκριθεῖσά μοι λέγει ,Περὶ τούτων ἕτερον δεῖ σε ἐπερωτῆσαι, ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ.' (10) [3]ὤφθη δέ μοι, ἀδελφοί, τῇ μὲν πρώτῃ ὁράσει τῇ περυσινῇ λίαν (3) πρεσβυτέρα καὶ ἐν καθέδρᾳ καθημένη. [4]τῇ δὲ ἑτέρᾳ ὁράσει τὴν (4) μὲν ὄψιν νεωτέραν εἶχεν, τὴν δὲ σάρκα καὶ τὰς τρίχας πρεσβυτέρας καὶ ἑστηκυῖά μοι ἐλάλει. ἱλαρωτέρα δὲ ἦν ἢ τὸ πρότερον. [5]τῇ (5) δὲ τρίτῃ ὁράσει ὅλη νεωτέρα καὶ κάλλει ἐκπρεπεστάτη, μόνας δὲ (15) τὰς τρίχας πρεσβυτέρας εἶχεν· ἱλαρὰ δὲ εἰς τέλος ἦν καὶ ἐπὶ συμψελλίου καθημένη. [6]περὶ τούτων περίλυπος ἤμην λίαν τοῦ γνῶναί (6) με τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην. καὶ βλέπω τὴν πρεσβυτέραν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς λέγουσάν μοι ,Πᾶσα ἐρώτησις ταπεινοφροσύνης χρῄζει· νήστευσον οὖν καὶ λήμψῃ ὃ αἰτεῖς παρὰ τοῦ κυρίου.'

(20) [7]Ἐνήστευσα οὖν μίαν ἡμέραν, καὶ αὐτῇ τῇ νυκτί μοι ὤφθη (7) νεανίσκος καὶ λέγει ,Τί σὺ ὑπὸ χεῖρα αἰτεῖς ἀποκαλύψεις ἐν δεήσει; βλέπε μήποτε πολλὰ αἰτούμενος βλάψῃς σου τὴν σάρκα

Vis. III, X. 10 sq. Hieronymus Comm. in Oseam VII, 9 (Opp. VI, 75): unde et in libro Pastoris, si cui tamen placet illius recipere lectionem, Hermae primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adulescentula et sponsa crinibus adornata.
18. 19. Antiochus Hom. CVI p. 1197 B: χωρὶς δὲ ταπεινοφροσύνης οὐκ ἔστιν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι προσευχήν.

IX. 1. υπερ υμων S[c] L.[2] v. p. ae. et edd., υπερ ημων S. 1. 2. κυρίῳ ὑμῶν L.[2] p. et edd., κυριω ημων S., κυρίῳ v. ae.
X. 4. απηνεγκαν αυτην S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἦραν αὐτοὶ L.[2] (αὐτὴν Ang.) ed. pr. Ti. 5. συμψέλλιον (cf. p. 13, 7) Hg.[1] F., συμψελιον S. Gh., συμκέλλιον L.[2], ἑδώλιον ed. pr. 5. 6. και αυτο προς S. v. (et ierunt ipsi iterum in turrim) ae. Hg.[1] Gh. F., εἰς L.[2] (p.) ed. pr. Ti. 6. το S[c]. L.[2] et edd., om. S. 7. δε S[c]. L.[2] p. et edd., om. S. v. 8. ενεφανισθη S. Hg.[1] Gh. F., ἀνεφανίσθη L.[2] ed. pr. Ti. 9. επερωτησαι S. Hg.[1] Gh. F., ἐρωτῆσαι L.[2] ed. pr. Ti. 10. περυσινῇ edd., περσυνη S., περισυνῇ L.[2] 11. ετερα S. v. p. Hg.[1] Gh. F., δευτέρᾳ L.[2] (ae.?) ed. pr. Ti. 12. σάρκα' L.[2] et edd., σάρκᾶ S. | πρεσβυτερας S[c]. L.[2] et edd., πρεσβυτερα S. 13. ιλαρωτερα S. et edd., ἱλαρωτέραν (super ραν notato ρα) L.[2] | ἢ τὸ πρότερον L.[2] v. p. ae. et edd., το προσωπον S. 14. εκπρεπεστατη S. Gh. F., εὐπρεπεστάτη L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 15. sq. συμψελλίου Hg.[1] F., συμψελιου S. Gh., συμψελλίου δὲ L.[2] Ti., ἑδωλίου ed. pr. 16. του S. L.[2] (Ang.) p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., [ἕως] τοῦ v. Ti. 18. μοι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | πασα ερωτησις S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., πασαν μοι πασαν ερωτησεις S. 19. λημψη S. Hg.[1] Gh. F., λήψῃ L.[2] ed. pr. Ti. 20. και S[c]. L.[2] p. ae. et edd., om. S. v. 21. λεγει L.[2] v. p. ed. pr. Ti., λέγει μοι S. Hg.[1] Gh. F. τί L.[2] v. ae. et edd., οτι S. p. | αἰτεῖς L.[2] et edd., αιτισαι S.

8 [8]ἀρκοῦσίν σοι αἱ ἀποκαλύψεις αὗται. μήτι δύνῃ ἰσχυροτέρας ἀπο-
9 καλύψεις ὧν ἑώρακας ἰδεῖν; [9]ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγω ‚Κύριε, τοῦτο
μόνον αἰτοῦμαι, περὶ τῶν τριῶν μορφῶν τῆς πρεσβυτέρας, ἵνα
ἀποκάλυψις ὁλοτελὴς γένηται‘. ἀποκριθείς μοι λέγει ‚Μέχρι τίνος
ἀσύνετοί ἐστε; ἀλλ᾿ αἱ διψυχίαι ὑμῶν ἀσυνέτους ὑμᾶς ποιοῦσι
10 καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὴν καρδίαν ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον‘. [10]ἀποκριθεὶς
αὐτῷ πάλιν εἶπον ‚Ἀλλ᾿ ἀπὸ σοῦ, κύριε, ἀκριβέστερον αὐτὰ γνω-
1 σόμεθα‘. XI. ‚Ἄκουε‘, φησίν, ‚περὶ τῶν τριῶν μορφῶν ὧν ἐπι-
2 ζητεῖς. [2]τῇ μὲν πρώτῃ ὁράσει διὰ τί πρεσβυτέρα ὤφθη σοι καὶ
ἐπὶ καθέδραν καθημένη; ὅτι τὸ πνεῦμα ὑμῶν πρεσβύτερον καὶ ἤδη
μεμαραμμένον καὶ μὴ ἔχον δύναμιν ἀπὸ τῶν μαλακιῶν ὑμῶν καὶ
3 διψυχιῶν. [3]ὥσπερ γὰρ οἱ πρεσβύτεροι μηκέτι ἔχοντες ἐλπίδα τοῦ
ἀνανεῶσαι οὐδὲν ἄλλο προσδοκῶσιν εἰ μὴ τὴν κοίμησιν αὐτῶν,
οὕτω καὶ ὑμεῖς μαλακισθέντες ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων παρ-
εδώκατε ἑαυτοὺς εἰς τὰς ἀκηδίας καὶ οὐκ ἐπερίψατε ἑαυτῶν τὰς
μερίμνας ἐπὶ τὸν κύριον, ἀλλὰ ἐθραύσθη ὑμῶν ἡ διάνοια, καὶ ἐπα-
4 λαιώθητε ταῖς λύπαις ὑμῶν‘. [4]‚Διὰ τί οὖν ἐν καθέδρᾳ ἐκάθητο,
ἤθελον γνῶναι, κύριε‘. ‚Ὅτι πᾶς ἀσθενὴς εἰς καθέδραν καθέζεται
διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, ἵνα συγκρατηθῇ ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος
1 αὐτοῦ. ἔχεις τὸν τύπον τῆς πρώτης ὁράσεως. XII. τῇ δὲ
δευτέρᾳ ὁράσει εἶδες αὐτὴν ἑστηκυῖαν καὶ τὴν ὄψιν νεωτέραν
ἔχουσαν καὶ ἱλαρωτέραν παρὰ τὸ πρότερον, τὴν δὲ σάρκα καὶ τὰς
τρίχας πρεσβυτέρας. ‚Ἄκουε‘, φησίν, ‚καὶ ταύτην τὴν παραβολήν.
2 [2]ὅταν πρεσβύτερός τις ᾖ ἤδη ἀφηλπικὼς ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀσθένειαν
αὐτοῦ καὶ τὴν πτωχότητα, οὐδὲν ἕτερον προσδέχεται εἰ μὴ

X. 1. αρκουσιν σοι αι αποκαλυψεις αυται S^c. L.[2] (ἀρκοῦνται) v. p. ae. et edd., om. S. | ισχυροτέρας S^c. L.[2] et edd., ϊσχυροτερα S. 2. ων εωρακας ιδειν S. Hg.[1] Gh. F., ἰδεῖν ὧν ἑώρακας L.[2] ed. pr. Ti. 4. αποκαλυψις S. v. p. Hg.[1] Gh. F., μοι ἡ ἀποκάλ. L.[2] ae. ed. pr. Ti. 7. απο S. Hg.[1] Gh. F., ὑπὸ L.[2] ed. pr. Ti. | αυτα S. v. p. Hg.[1] Gh. F., αὐτὰς L.[2] ed. pr. Ti.

X. 8. τριῶν L.[2] et edd., γ̄ S^c., om. S. v. p. ae. | μορφων S^c. L.[2] et edd., μαρφων S. 10. καθεδραν S. Hg.[1] Gh. F., καθέδρας L.[2] ed. pr. Ti. 11. μεμαραμμενον S. Hg.[1] Gh. F., μεμαρασμένον L.[2] (cf. Sim. IX, 1, 8) ed. pr. Ti. | μαλακιων S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἁμαρτιῶν L.[2] ed. pr. Ti. και (sec.) S. Hg.[1] Gh. F., καὶ τῶν L.[2] ed. pr. Ti. 12. ἐλπίδα S. (ελπιδαν) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐλπίδας L.[2] ed. pr. Ti. 13. προσδοκωσιν S. Hg.[1] Gh. F., προσδέχονται L.[2] ed. pr. Ti. | κοιμησιν S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., κόμην L.[2], κοίμην Ti. 14. ουτω S. L.[2] et edd., ουτως S^c. | μαλακισθεντες S. v. p. (ae.?) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 14. sq. παρεδωκατε S. Hg[1] Gh. F., παραδεδώκατε L.[2] ed. pr. Ti. 15. επεριψατε S. Hg.[1] Gh. F., αιπεριψατε S., ἐπεῤῥίψατε L.[2] ed. pr. Ti. 17. δια τι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., διὰ τοῦτο L.[2] ed. pr. Ti. 18. εις καθεδραν καθεζεται S. Hg.[1] (per errorem καθίζεται) Gh. F., ἐπὶ καθέδρας καθίζει L.[2] ed. pr. Ti. 19. συνκρατηθη S. Gh. F. 20. εχεις S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., εἶδον L.[2] Ti., ἰδὸυ ἔχεις Simon. ed. pr.

XII. 22. σάρκα L.[2] et edd., σαρκᾱ S. 24. τις ᾖ ἤδη ἀφηλπικὼς v. (iam fuerit aliquis, desperat) ae. (confectus est et desperat), τις ιδη αφελπικως S., τις ἤδη ἀφηλπικὼς Hg.[1] (ἀφελπ.) Gh. F., τις ἀπελπίσῃ L.[2] p. ed. pr. Ti. 25. προσδεχεται S^c L.[2] et edd., προσδέχετε S.

τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. εἶτα ἐξαίφνης κατελείφθη αὐτῷ κληρονομία, ἀκούσας δὲ ἐξηγέρθη καὶ περιχαρὴς γενόμενος ἐνεδύσατο τὴν ἰσχὺν καὶ οὐκέτι ἀνακεῖται, ἀλλὰ ἕστηκεν, καὶ ἀνανεοῦται αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἤδη ἐφθαρμένον ἀπὸ τῶν προτέρων
5 αὐτοῦ πράξεων, καὶ οὐκέτι κάθηται, ἀλλὰ ἀνδρίζεται. οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες τὴν ἀποκάλυψιν, ἣν ὑμῖν ὁ κύριος ἀπεκάλυψεν. [3]ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἀνενεώσατο τὸ πνεῦμα ὑμῶν, καὶ 3 ἀπέθεσθε τὰς μαλακίας ὑμῶν, καὶ προσῆλθεν ὑμῖν ἰσχυρότης, καὶ ἐνεδυναμώθητε ἐν τῇ πίστει, καὶ ἰδὼν ὁ κύριος τὴν ἰσχυροποίησιν
10 ὑμῶν ἐχάρη· καὶ διὰ τοῦτο ἐδήλωσεν ὑμῖν τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου καὶ ἕτερα δηλώσει, ἐὰν ἐξ ὅλης καρδίας εἰρηνεύητε ἐν ἑαυτοῖς. XIII. τῇ δὲ τρίτῃ ὁράσει εἶδες αὐτὴν νεωτέραν καὶ 1 καλὴν καὶ ἱλαρὰν καὶ καλὴν τὴν μορφὴν αὐτῆς· [2]ὡς ἐὰν γάρ τινι 2 λυπουμένῳ ἔλθῃ ἀγγελία ἀγαθή τις, εὐθὺς ἐπελάθετο τῶν προτέρων
15 λυπῶν καὶ οὐδὲν ἄλλο προσδέχεται εἰ μὴ τὴν ἀγγελίαν ἣν ἤκουσεν καὶ ἰσχυροποιεῖται λοιπὸν εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀνανεοῦται αὐτοῦ τὸ πνεῦμα διὰ τὴν χαράν, ἣν ἔλαβεν· οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀνανέωσιν εἰλήφατε τῶν πνευμάτων ὑμῶν ἰδόντες ταῦτα τὰ ἀγαθά. [3]καὶ ὅτι 3 ἐπὶ συμψελλίου εἶδες καθημένην, ἰσχυρὰ ἡ θέσις· ὅτι τέσσαρας
20 πόδας ἔχει τὸ συμψέλλιον καὶ ἰσχυρῶς ἕστηκεν· καὶ γὰρ ὁ κόσμος διὰ τεσσάρων στοιχείων κρατεῖται. [4]οἱ οὖν μετανοήσαντες ὁλο-

XII. 1. τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς ζωῆς L.[2] v. p. ae. et edd., την ημεραν της εσχατης ζωης S. 2. κληρονομια v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., κληρονονια S., κλῆρος L.[2] ed. pr. Ti. | ακουσας δε S. Hg.[1] Gh. F., καὶ ἀκούσας L.[2] v. p. (ae.) ed. pr. Ti. fort. leg. ἀκούσας τε. | εξεργερθη S. 3. οὐκέτι ἀνακεῖται v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ουκαιτι ανακιται S., οὐκ ἐπανακεῖται L.[2] ed. pr. Ti. | αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | εστηκεν S[c]. Gh. F., εστηκαιν S., ἕστηκε L.[2] (ἕστηκε) ed. pr. Ti. Hg.[1] 3 sq. ανανεουται αυτου S[c]. L.[2] et edd., ανανεουτο S. 5. πραξεων S. Hg.[1] Gh. F., πραγμάτων L.[2] ed. pr. Ti. | αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 6. αποκαλυψιν ην υμιν ο κυριος απεκαλυψεν S[a]. (αποκαλυψειν) L.[2] v. p. ae. et edd., αποκαλυψει S. 7. εσπλαγχνισθη εφ υμας S. (ἐπλαγχισθη)Hg.[1] Gh.F., εὐσπλαγχνίσθη εφ' ὑμῶν L.[2] ed. pr. (ὑμᾶς) Ti. | ἀνενεώσατο Hb. Gh. F. ανεναιωσατο S[c]., αναναιωσατο S., ἀνανεώσατο (vel -τε) L.[2], ἀνενέωσε Simon. ed. pr. Hg.[1], ἀνενεῶσαι Ti. | τὸ πνεῦμα L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hg.[1], τα πνευματα S. Gh. F. 9. ἐνεδυναμώθητε L.[2] et edd., εδυναμωθητε S. 10. ὑμων L.[2] v. p. ae. et edd., αυτων S. | εδηλωσεν S. Hg.[1] Gh. F., ἐδηλοποίησεν L.[2] ed. pr. Ti. | ὑμῖν L.[2] v. p. ae. et edd., ὕμων S. 11. καρδιας S. Hg.[1] Gh. F., τῆς καρδίας L.[2] ed. pr. Ti. | ειρηνευητε L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ειρηνευεται S., εἰρηνεύετε Gh. F.

XIII. 13. και καλην την μορφην αυτης S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | ως εαν γαρ S. Hg.[1] Gh. F., ὡς γὰρ ἐὰν L.[2] ed. pr. Ti. 14. λυπουμενω S. v. p. ae. et edd., λυπουμένη L.[2] | αγγ. αγαθη τις S. (θη suppl. S[c].) Hg.[1] Gh. F., τις ἀγαθὴ ἀγγ. L.[2] ed. pr. Ti. | ευθυς S. Hg.[1] Gh. F., εὐθέως L.[2] ed. pr. Ti. 16. λοιπον S. v. p. Hg.[1] Gh. F., [λ]οιπ (compendio addito ad π) L.[2] (Gh.). | ανανεουται S. Hg.[1] Gh. F., ἀνανεοποιεῖται L.[2] ed. pr. Ti. 16 sq. αυτου το πνευμα S. Hg.[1] Gh. F., τὸ πνεῦμα αὐτοῦ L.[2] ed. pr. Ti. 17. ουτως S. Hg.[1] Gh. F., οὕτω L.[2] ed. pr. Ti. 18. ειληφατε S. Hg.[1] Gh. F., ἐλάβετε L.[2], ἐλάβατε ed. pr. Ti. 19. συμψελλίου cf. p. 13, 8. | τέσσαρας L.[2] et edd., τεσσαρες S. 20. συμψέλλιον cf. p. 13, 7.

τελῶς νέοι ἔσονται καὶ τεθεμελιωμένοι, οἱ ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσαντες. ἀπέχεις ὁλοτελῆ τὴν ἀποκάλυψιν· μηκέτι μηδὲν αἰτήσῃς περὶ ἀποκαλύψεως, ἐάν τι δὲ δέῃ, ἀποκαλυφθήσεταί σοι.'

Ὅρασις δ'.

1 I. Ὅρασις, ἣν εἶδον, ἀδελφοί, μετὰ ἡμέρας εἴκοσι τῆς προτέρας ὁράσεως τῆς γενομένης, εἰς τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐπερχο-
2 μένης. [2]ὑπῆγον εἰς ἀγρὸν τῇ ὁδῷ τῇ Καμπανῇ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας εἰς τὸν ἀγρόν ἐστιν ὡς στάδια δέκα· ἀραιῶς δὲ
3 ὁδεύεται ὁ τόπος. [3]μόνος περιπατῶν ἀξιῶ τὸν κύριον, ἵνα τὰς ἀποκαλύψεις καὶ τὰ ὁράματα, ἅ μοι ἔδειξεν διὰ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τελειώσῃ, ἵνα με ἰσχυροποιήσῃ καὶ δῷ τὴν μετάνοιαν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ τοῖς ἐσκανδαλισμένοις, ἵνα δοξασθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον, ὅτι με ἄξιον ἡγήσατο τοῦ δεῖξαί
4 μοι τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. [4]καὶ δοξάζοντός μου καὶ εὐχαριστοῦντος αὐτῷ, ὡς ἦχος φωνῆς μοι ἀπεκρίθη ‚Μὴ διψυχήσῃς, Ἑρμᾶ'. καὶ ἐν ἐμαυτῷ ἠρξάμην διαλογίζεσθαι καὶ λέγειν ‚Ἐγὼ τί ἔχω διψυχῆσαι, οὕτω τεθεμελιωμένος ὑπὸ τοῦ κυρίου καὶ ἰδὼν ἔνδοξα πράγ-
5 ματα; [5]καὶ προέβην μικρόν, ἀδελφοί, καὶ ἰδοὺ βλέπω κονιορτὸν ὡς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἠρξάμην λέγειν ἐν ἑαυτῷ ‚Μήποτε κτήνη ἔρχονται καὶ κονιορτὸν ἐγείρουσιν'; οὕτω δὲ ἦν ἀπ' ἐμοῦ ὡς ἀπὸ

XIII. 1. οἱ L.[2] v. ae. et edd., om. S. p. 2. απεχεις S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀπέχεις ἤδη L.[2] ed. pr. Ti., ἀλλ' ἔχεις Hb. | αποκαλυψιν S[c]. (-ειν) L.[2] et edd., αποκαλυψεν S. | αἰτήσῃς L.[2] (corr. ex αἰτήσεις?) ed. pr. Ti. Hg.[1], αιτησεις S. Gh. F. 3. περὶ ἀποκαλύψεως L.[2] v. ae. et edd., om. S. p. εαν τι δε S. v. p. Hg.[1] Gh. F., καὶ ἐὰν δέ τι L.[2] Ti., ἐὰν δέ τι ed. pr.

Vis. IV, I. 5. ὅρασις ἣν εἶδον L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], ὅρασιν εἶδον v., ην ειδον S. Gh. F. | εικοσι S. Hg.[1] Gh. F., κ' L.[2] ed. pr. Ti. 6 sq. εἰς τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐπερχομένης L.[2] v. (p.) ae. et edd., om. L.[2] 7. καμπανη S. v. p. Hg.[1] Gh. F., καμπήλῃ (superscripto, ut videtur, καμπανῇ) L.[2] Ti., καμπύλῃ ed. pr. 8. εἰς τὸν ἀγρὸν L. v. (in villam) ae. (vagatus sum in desertum) ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. p. Gh. F. | ἐστιν ὡς L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hg.[1]. εστιν δε ωσει S. ae., ἐστιν ὡσεὶ Gh. F. | δέκα S[c]. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ι' L.[2] ed. pr. Ti., τεσσε S. | ἀραιῶς v. p. ae. (vasta), σπανίως Dindf. (II, 14) Hg.[1] (p. 175) Hb. F., ραδιως S. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] (text.) Gh. 9. μονος S. v., μονος ουν S[c]. Gh. F., μόνος δὲ L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] | ἀξιῶ v. p. ae. et edd., ἀξιῶν L.[2], και αξιων S. 10 sq. εκκλησιας αυτου S. Hg.[1] Gh. F., αὐτοῦ ἐκκλησίας L.[2] ed. pr. Ti. 11. με L.[2] et edd., μοι S. | δω την μετανοιαν S. v. p. (ἴδω pro δῷ) ae. Hg.[1] Gh. F., δώῃ τὴν μετάληψιν L.[2] ed. pr. Ti. 12. πᾶσι L.[2] v. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. p. Gh. F. 14. μοι S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 15. ως S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | διψυχήσῃς v. p. ed. pr. Hg.[1], διψυχησεις S. L.[2] Ti. Gh. F., διψήσῃς ae. (cf. Sch.) | καὶ L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], ergo v., autem p., om. S. Gh. F. 16. ἐν ἐμαυτῷ v. p. ae. (solus) Hg.[1] Gh. F., εμαυτω S., ἐν αὐτῷ L.[2] ed. pr. Ti. 16. 17. διψυχησαι S[c]. L.[2] et edd., διψυχησα S. 17. τεθεμελιωμενος S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τεθεμελιωμένου L.[2] Ti. | ιδων S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., εἶδον L.[2] ed. pr. Ti. 18. και (pr.) S. p. Hg.[1] Gh. F., καὶ ὡς L.[2] ae., om. v. | προέβην L.[2] v. (ae.?) et edd., προσεβην S. p. 19. εαυτω S. L.[2] et edd., εμαυτω S[c]. 20. κονιαρτον S. | ἐγείρουσιν L.[2] et edd., εγιρωσιν S. | δὲ L.[2] v. p. ae. (et), γαρ S. | ως S. Hg.[1] Gh. F., ὡσεὶ L.[2] ed. pr. Ti.

σταδίου. [6]γινομένου μείζονος καὶ μείζονος κονιορτοῦ ὑπενόησα 6
εἶναί τι θεῖον. μικρὸν ἐξέλαμψεν ὁ ἥλιος, καὶ ἰδοὺ βλέπω θηρίον
μέγιστον ὡσεὶ κῆτός τι, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκρίδες πύριναι
ἐξεπορεύοντο. ἦν δὲ τὸ θηρίον τῷ μήκει ὡσεὶ ποδῶν ἑκατόν, τὴν
5 δὲ κεφαλὴν εἶχεν ὡσεὶ κεράστου. [7]καὶ ἠρξάμην κλαίειν καὶ ἐρωτᾶν 7
τὸν κύριον, ἵνα με λυτρώσηται ἐξ αὐτοῦ. καὶ ἐπανεμνήσθην τοῦ
ῥήματος οὗ ἀκηκόειν ‚Μὴ διψυχήσῃς, Ἑρμᾶ'. [8]ἐνδυσάμενος οὖν, 8
ἀδελφοί, τὴν πίστιν τοῦ κυρίου καὶ μνησθεὶς ὧν ἐδίδαξέν με μεγα-
λείων θαρσήσας εἰς τὸ θηρίον ἐμαυτὸν ἔδωκα. οὕτω δὲ ἤρχετο τὸ
10 θηρίον ῥοίζῳ, ὥστε δύνασθαι αὐτὸ πόλιν λυμᾶναι. [9]ἔρχομαι ἐγγὺς 9
αὐτοῦ, καὶ τὸ τηλικοῦτο κῆτος ἐκτείνει ἑαυτὸ χαμαὶ καὶ οὐδὲν εἰ μὴ
τὴν γλῶσσαν προέβαλλεν καὶ ὅλως οὐκ ἐκινήθη, μέχρις ὅτου παρ-
ῆλθον αὐτό. [10]εἶχεν δὲ τὸ θηρίον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρώματα τέσ- 10
σαρα· μέλαν, εἶτα πυροειδὲς καὶ αἱματῶδες, εἶτα χρυσοῦν, εἶτα
15 λευκόν.

II. Μετὰ δὲ τὸ παρελθεῖν με τὸ θηρίον καὶ προελθεῖν ὡσεὶ 1
πόδας τριάκοντα ἰδοὺ ὑπαντᾷ μοι παρθένος κεκοσμημένη ὡς ἐκ
νυμφῶνος ἐκπορευομένη, ὅλη ἐν λευκοῖς καὶ ὑποδήμασιν λευκοῖς,
κατακεκαλυμμένη ἕως τοῦ μετώπου, ἐν μίτρᾳ δὲ ἦν ἡ κατακάλυψις
20 αὐτῆς· εἶχεν δὲ τὰς τρίχας αὐτῆς λευκάς. [2]ἔγνων ἐγὼ ἐκ τῶν προ- 2

Vis. III, II. 17. 18. cf. Hieronymi locum ad Vis. III, 10, p. 25, 10 sq. laudatum.

I. 1. σταδιου S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., στάδιον L.[2] Ti. | γινομενου μειζονος και μειζονος κονιορτου S. (γεινομενου) v. Hg.[1] (γενομένου) Gh. F., γενομένου δὲ μείζονος τοῦ κονιορτοῦ L.[2] (cf. p. ae.) ed. pr. Ti. 3. τι S. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] v. ae. ed. pr. Ti. 4. τω S. Hg.[1] Gh. F., τῷ μὲν L.[2] ed. pr. Ti. | ἑκατόν Hg.[1], ρ' S. L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 5. ὡσεὶ κεράστου (cf. Prov. XXIII, 32) emendavi, ὡσεὶ κεράμου L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] F., ωσει καιραμιου S[c]., ως καιραμου S., ὡς κεράμου Gh. 6. επανεμνησθην S. Hg.[1] Gh. F., ὑπανεμνήσθην L.[2] ed. pr. Ti. 7. ακηκοειν S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀκήκοα L.[2] ed. pr. Ti. διψυχήσῃς ed. pr. Hg.[1], διψυχήσεις S. Ti. Gh. F., διψυχήσις L.[2] 8. κυρίου (cf. Sim. VI, 1, 2) S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., θεοῦ L.[2] v. ed. pr. Ti. | εδιδαξεν με S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ἔδειξέ μοι L.[2] ae. ed. pr. Ti. 9. εμαυτον S[c]. L.[2] et edd., εμαυτῶ S. εδωκα S. Hg.[1] Gh. F., δέδωκα L.[2] ed. pr. Ti. 10. ροιζω S. v. (in ictu) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ρυνζω L.[2] (ut videtur), ῥύζων p. Ti., libidine furens ae. | ωστε S[c]. L.[2] v. et edd., ως δε S. | λυμᾶναι L.[2] et edd., λοιμαναι S. 11. τηλικουτο S. Hg.[1] Gh. F., τηλικοῦτον L.[2] ed. pr. Ti. | κητος S. Hg.[1] Gh. F., κτῆνος L.[2] ed. pr. Ti. | ἐκτείνει v. (p.) ae. ed. pr. Gh. F., εκινει S. (-νι) Hg.[1] A. Harnack, ἐκτεῖνας L.[2], ἐκτείνας ed. pr. Ti. | εαυτο S[c]. Hg.[1] Gh. F., αυτο S., ἑαυτὸν L.[2] ed. pr. Ti. 12. γλωσσαν S. Hg.[1] Gh. F., γλῶτταν L.[2] ed. pr. Ti. | εκινηθη S[c]. L.[2] et edd., ακινηθη S. | οτου S[c]. L.[2] ed. pr. Ti., οται S., ὅτε Hg.[1] Gh. F. 12. 13. παρηλθον S. v. p. ae. et edd., παρῆλθεν L.[2] 13. 14. τέσσαρα ed. pr. Ti. Hg.[1], τεσσερα S. Gh. F., δ' L.[2]
II. 16. δε S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | προελθειν S. v. Hg.[1] Gh. F., προσελθεῖν p. παρελθεῖν L.[2] ed. pr. Ti. 17. τριάκοντα Hg.[1], λ' S. L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. | ιδου S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. | ως S. Hg.[1] Gh. F., ωσεὶ L.[2] ed. pr. Ti. 18. και υποδημασιν λευκοις S. (ubi S[c]. add. και) p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 19. μιτρα S. v. p. et edd., μήτρᾳ L.[2] | ην S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 20. τρίχας αὐτῆς L.[2] v. p. ae. et edd., χιρας S. | εκ S. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] ed. pr. Ti.

τέρων ὁραμάτων, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐστίν, καὶ ἱλαρώτερος ἐγενόμην. ἀσπάζεταί με λέγουσα, ‚Χαῖρε σύ, ἄνθρωπε'· καὶ ἐγὼ αὐτὴν ἀντη-
3 σπασάμην ‚Κυρία, χαῖρε.' [3]ἀποκριθεῖσά μοι λέγει ‚Οὐδέν σοι ἀπήντησεν'; λέγω αὐτῇ ‚Κυρία, τηλικοῦτο θηρίον, δυνάμενον λαοὺς διαφθεῖραι· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου καὶ τῇ πολυσπλαγχνίᾳ αὐτοῦ
4 ἐξέφυγον αὐτό.' [4]‚Καλῶς ἐξέφυγες', φησὶν, ‚ὅτι τὴν μέριμνάν σου ἐπὶ τὸν θεὸν ἐπέριψας καὶ τὴν καρδίαν σου ἤνοιξας πρὸς τὸν κύριον, πιστεύσας ὅτι δι' οὐδενὸς δύνῃ σωθῆναι εἰ μὴ διὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. διὰ τοῦτο ὁ κύριος ἀπέστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῶν θηρίων ὄντα, οὗ τὸ ὄνομά ἐστιν Θεγρί, καὶ ἐνέφραξεν τὸ στόμα αὐτοῦ, ἵνα μή σε λυμάνῃ. μεγάλην θλῖψιν ἐκπέφευγας διὰ τὴν πίστιν σου, καὶ ὅτι τηλικοῦτο θηρίον
5 ἰδὼν οὐκ ἐδιψύχησας. [5]ὕπαγε οὖν καὶ ἐξήγησαι τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ κυρίου τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ καὶ εἰπὲ αὐτοῖς, ὅτι τὸ θηρίον τοῦτο τύπος ἐστὶν τῆς θλίψεως τῆς μελλούσης τῆς μεγάλης· ἐὰν οὖν προετοιμάσησθε καὶ μετανοήσητε ἐξ ὅλης καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον, δυνήσεσθε ἐκφυγεῖν αὐτήν, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος, καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ζωῆς ἡμέρας ὑμῶν δουλεύ-
Ps. LIV, 23. σητε τῷ κυρίῳ ἀμέμπτως. ἐπιρίψατε τὰς μερίμνας ὑμῶν ἐπὶ τὸν
6 κύριον, καὶ αὐτὸς κατορθώσει αὐτάς. [6]πιστεύσατε τῷ κυρίῳ, οἱ δίψυχοι, ὅτι πάντα δυνατεῖ, καὶ ἀποστρέψαι τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἀφ'

14—17. Clemens Alex. Strom. IV, 9, 76 p. 596: αὐτίκα ὁ Ποιμήν φησιν ‚Ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου θηρίου, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος'.

II. 2. ανθρωπε S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ανερ L.[2] ed. pr. Ti. | και εγω S. Gh. F., κἀγὼ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 2. 3. ἀντησπασάμην edd., αντεσπασαμην S., ἀντισπασάμην L.[2] 3. 4. απηντησεν S. Hg.[1] Gh. F., ὑπήντησε L.[2] ed. pr. Ti. 4. τηλικουτο S. Hg.[1] Gh. F., τηλικοῦτον L.[2] ed. pr. Ti. | 5. πολυσπλαγχνίᾳ Hg.[1] Gh. F., πολυσπλαγχια S., πολλῇ εὐσπλαγχνίᾳ L.[2] ed. pr. Ti. 7. τον (sec.) S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 8. 9. μεγάλου L.[2] v. p. ae. et edd., αγιου αγγελου S. 9. ὁ κύριος L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 10. οντα S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | εστιν S. Hg.[1] Gh. F., αὐτοῦ L.[2] ed. pr. Ti. | Θεγρί L.[2] p. (Têgri) et edd., θεγρει S. (ρ add. S[a.c.]), Tegêri ae., Hegrin v. 11. λυμάνῃ ed. pr. Hg.[1] Gh. F., λοιμανη S., λυμήνῃ L.[2] Ti. 11. 12. μεγαλην θλιψιν εκπεφευγας S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ μεγάλην λύμην ἐξέφυγες L.[2] ed. pr. Ti. 12. και S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. | τηλικουτο S. Hg.[1] Gh. F., τηλικοῦτον L.[2] ed. pr. Ti. 13. εξηγησαι S. v. p. ae. et edd., non ἐζήτησαι (Ti.), sed ἐξήτησαι (Ang.) L.[2] | του S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 14. ειπε S., εἰπὲ ed. pr. Hg.[1] Gh. F., εἶπεν L.[2], εἶπον Ti. 15. (om. της) θλιψεως της μελλουσης της μεγαλης S. Gh. F., τῆς μελλούσης θλίψεως τῆς μεγάλης L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 17. δυνησεσθε S[c]. L.[2] et edd., δυνησησθε S. | ὑμῶν Clem. Al. S. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 18. της ζωης ημερας υμων S. Hg.[1] Gh. F., ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν L.[2] ed. pr. Ti. 18. 19. δουλεύσητε S. v. p. ae. et edd., δουλεύσεται (Ti.), non δουλεύσθαι (Ang.) L.[2] 19. ἐπιρίψατε v. p. Gh. F., ἐπιρρίψατε L.[2] ed. pr. Ti. επιριψαντες S. ae. Hg.[1] | μεριμνας S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καρδίας L.[2] ed. pr. Ti. 21. δυνατεῖ Hg.[1] (non vetantibus v. p.), δυνατι S., δύναται L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. | ἀποστρέψαι L.[2] v. et edd., αποστρεφι S., ἀποστρέφει p., convertet ae. | οργην S. L.[2] (Ang.) et edd., ὁρμὴν L.[2] (Ti.).

ὑμῶν καὶ ἀποστεῖλαι μάστιγας ὑμῖν τοῖς διψύχοις. οὐαὶ τοῖς ἀκούσασιν τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ παρακούσασιν. αἱρετώτερον ἦν αὐτοῖς τὸ μὴ γεννηθῆναι.‘ (Mt. XXVI, 24.)

III. Καὶ ἠρώτησα αὐτὴν περὶ τῶν τεσσάρων χρωμάτων ὧν εἶχεν τὸ θηρίον εἰς τὴν κεφαλήν· ἡ δὲ ἀποκριθεῖσά μοι λέγει ‚Πάλιν περίεργος εἶ περὶ τοιούτων πραγμάτων.‘ ‚Ναί,‘ φημί, ‚κυρία· γνώρισόν μοι, τί ἔστιν ταῦτα.‘ [2]‚Ἄκουε,‘ φησίν· ‚τὸ μὲν μέλαν οὗτος ὁ κόσμος ἐστίν, ἐν ᾧ κατοικεῖτε· [3]τὸ δὲ πυροειδὲς καὶ αἱματῶδες, ὅτι δεῖ τὸν κόσμον τοῦτον δι' αἵματος καὶ πυρὸς ἀπόλλυσθαι· [4]τὸ δὲ χρυσοῦν μέρος ὑμεῖς ἐστὲ οἱ ἐκφυγόντες τὸν κόσμον τοῦτον· ὥσπερ γὰρ τὸ χρυσίον δοκιμάζεται διὰ τοῦ πυρὸς καὶ εὔχρηστον γίνεται, οὕτως καὶ ὑμεῖς δοκιμάζεσθε οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῷ. οἱ οὖν ἐμμείναντες καὶ πυρωθέντες ὑπ' αὐτοῦ καθαρισθήσεσθε. ὥσπερ τὸ χρυσίον ἀποβάλλει τὴν σκωρίαν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀποβαλεῖτε πᾶσαν λύπην καὶ στενοχωρίαν καὶ καθαρισθήσεσθε καὶ χρήσιμοι ἔσεσθε εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. [5]τὸ δὲ λευκὸν μέρος ὁ αἰὼν ὁ ἐπερχόμενός ἐστιν, ἐν ᾧ κατοικήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ· ὅτι ἄσπιλοι καὶ καθαροὶ ἔσονται οἱ ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον. [6]σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς λαλῶν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁγίων. ἔχετε καὶ τὸν τύπον τῆς θλίψεως τῆς ἐρχομένης τῆς μεγάλης. ἐὰν δὲ ὑμεῖς θελήσητε, οὐδὲν ἔσται. μνημονεύετε τὰ ‹προγεγραμμένα.‘ [7]ταῦτα εἰποῦσα ἀπῆλθεν, καὶ οὐκ εἶδον, ποίῳ τόπῳ ἀπῆλθεν·

II. 1. αποστειλαι L.[2] v. et edd., εξαποστελλι S., mittet p. ae. | υμιν S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. 3. γεννηθηναι S. Hg.[1] Gh. F., γεγενῆσθαι L.[2] Ti., γεγεννῆσθαι ed. pr.

III. 4. καὶ L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], om. S. v. Gh. F. | χρωματων S[c]. L.[2] v. p. ae. et edd., χρηματων S. 5. κεφαλην (superscr. κοιλίαν) L.[2] 7.8. ουτος ο κοσμος S. Gh. F., ὁ κόσμος οὗτος L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | πυροειδὲς L.[2] et ed., πυρροϊδες S. 8. αἱματῶδες L.[2] et edd., εματωϊδες S., αιματωϊδες S[c]. 9. δεῖ L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. | απολλυσθαι S. Hg.[1] Gh. F., ἀπολέσθαι L.[2] ed. pr. Ti. 10. ἐστὲ edd., ἔστε L.[2], om. S. | εκφυγοντες S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐκφεύγοντες L.[2] p. ed. pr. Ti. 12. ουτως S. Hg.[1] Gh. F., οὕτω L.[2] ed. pr. Ti. | αὐτῷ L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh., αυτοις S. v. F., in vobis p. 13. εμμειναντες L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hg.[1], μιναντες S., μείναντες Gh. F. | πυρωθεντες S[c]. L.[2] et edd., ποιρωθεντες S. αὐτοῦ L.[2] p. ae. et edd., αυτων S. v. τὸ L.[2] et edd., om. S. 14. ἀποβαλεῖτε v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., αποβαλιται S., ἀποβαλλέσθε L.[2], ἀποβάλλεσθε ed. pr. Ti. 17. επερχομενος S. v. (superventuri) Hg.[1] Gh. F., ἐρχόμενος L.[2] ed. pr. Ti. | εστιν L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. | κατοικήσουσιν L.[2] v. p. ae. (Sch.) et edd., κατοικουσιν S. | θεου S. v. p. Hg.[1] Gh. F., κυρίου L.[2] ae. ed. pr. Ti. 18. ὅτι ἄσπιλοι — τοῦ θεοῦ L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. propter homoeoteleuton. 19. διαλιπης S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., διαλείπῃς (sed ει corr. in ι, ut videtur) ταῦτα L.[2] ed. pr. Ti. 20. καὶ τὸν L.[2] (cf. v. p.) et edd., om. S. | τῆς μεγάλης (cf. c. II. p. 30, 15) L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], μεγαλης S. Gh. F. 21. θελησητε S. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., θελήσετε L.[2] Ti. | εσται S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἔστι L.[2] ed. pr. Ti. 21. 22. τα προγεγραμμενα S. Hg.[1] Gh. F., τῶν προγεγραμμένων L.[2] ed. pr. Ti. ειπουσα S[c]. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ειπασα S. Gh. F. 22. και ουκ ειδον, ποιω τοπω απηλθεν S[c]. (ἴδον, abscisso voc. τοπω) L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. propter homoeoteleuton.

ψόφος γὰρ ἐγένετο, κἀγὼ ἐπεστράφην εἰς τὰ ὀπίσω φοβηθείς, δοκῶν ὅτι τὸ θηρίον ἔρχεται.

Ὅρασις ε'.

1 Προσευξαμένου μου ἐν τῷ οἴκῳ καὶ καθίσαντος ἐπὶ τῆς κλίνης εἰσῆλθεν ἀνήρ τις ἔνδοξος τῇ ὄψει, σχήματι ποιμενικῷ, περι- 5 κείμενος δέρμα αἴγειον λευκόν, καὶ πήραν ἔχων ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα. καὶ ἠσπάσατό με, κἀγὼ ἀντησπασάμην αὐτόν. 2 [2]καὶ εὐθὺς παρεκάθισέν μοι καὶ λέγει μοι, 'Απεστάλην ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου, ἵνα μετὰ σοῦ οἰκήσω τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς 3 σου'. [3]ἔδοξα ἐγὼ ὅτι πάρεστιν ἐκπειράζων με καὶ λέγω αὐτῷ ,Σὺ 10 γὰρ τίς εἶ; ἐγὼ γάρ', φημί, ,γινώσκω ᾧ παρεδόθην.' λέγει μοι ,Οὐκ ἐπιγινώσκεις με;' ,Οὔ', φημί. ,'Εγώ', φησίν, ,εἰμὶ ὁ ποιμήν, ᾧ παρε- 4 δόθης.' [4]ἔτι λαλοῦντος αὐτοῦ ἠλλοιώθη ἡ ἰδέα αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνων αὐτόν, ὅτι ἐκεῖνος ἦν, ᾧ παρεδόθην, καὶ εὐθὺς συνεχύθην, καὶ φόβος με ἔλαβεν, καὶ ὅλος συνεκόπην ἀπὸ τῆς λύπης, ὅτι οὕτως αὐτῷ ἀπε- 15 5 κρίθην πονηρῶς καὶ ἀφρόνως. [5]ὁ δὲ ἀποκριθείς μοι λέγει ,Μὴ συγχύννου, ἀλλὰ ἰσχυροποιοῦ ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου, αἷς σοι μέλλω ἐν-

Vis. 4. 5. Tertullianus de oratione c. XII (XVI): item quod assignata oratione assidendi mos est quibusdam, non perspicio rationem, nisi quam pueri volunt. quid enim, si *Hermas* ille, cuius scriptura fere *Pastor* inscribitur, transacta oratione non super lectum assedisset, verum aliud quid fecisset, id quoque ad observationem vindicaremus? utique non. simpliciter enim et nunc positum est: *Cum adorassem et assedissem super lectum*, ad ordinem narrationis, non ad ordinem disciplinae.

III. 1. ψοφος L.[2] v. ae. et edd., νεφος S. p. | εις τα S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 2. δοκων S. L.[2] v. ae. et edd., sperans v., quam ob rem Hb. coniecit προσδοκῶν, sed ipse contulit Mand. X, 2, 4. δοκεῖ, speratur. | ερχεται S. L.[2] et edd., explicit visio IV. add. v. ae.

Vis. V. 3. Ὅρασις ε' L.[2] v. (visio V., initium pastoris sec. Gh.) ae., ed. pr. Ti. Hg.[1] F., αποκαλυψεις ε̄ S., 'Αποκάλυψις ε' Gh., incipiunt pastoris mandata XII. p. 4. προσευξαμένου Tert. S. v. p. Hg.[1] Gh. F., προσευχομενου L.[2] ae. ed. pr. Ti. | οικω S. v. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., οἴκῳ μου L.[2] Ti. | ἐπὶ τῆς κλίνης Tert. L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], εις την κλινην S. Gh. F. 5. τις S. v. p. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 6. αἴγειον λευκόν (cf. Sim. VI, 2, 5) Hg.[1] F., αἴγειον L.[2] ae. ed. pr. Ti., Lipsius (Z. f. w. Th. 1865. p. 299), λευκον S. v. p. Gh. | των ωμων S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., τὸν ὦμον L.[2] p. ed. pr. Ti. 7. χεῖρα L.[2] et edd., χιραν S. | ἀντησπασάμην edd., αντεσπασαμην S., ἀντισπασάμην L.[2] 8. παρεκαθισεν S. v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., περιεκάθισε L.[2] Ti. | ὑπὸ L.[2] et edd., απο S. 11. τις ει S[c] L.[2] et edd., τι S. | εγω γαρ S. v. p. (autem) Hg.[1] Gh. F., εγω S[c] L.[2] ed. pr. Ti. | ᾧ, super hoc voc. etiam l. 12. 14. in L.[2] notatum est ὃ. 12. ειμι ο S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2], ὁ ed. pr. Ti. 13. λαλουντος αυτου S. Hg.[1] Gh. F., αὐτοῦ λαλ. L.[2] ed. pr. Ti. 14. ην S. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐστὶν L.[2] ed. pr. Ti. | παρεδοθην S. v. p. et edd., παρεδόθη L.[2], me tradiderat ae. | συνεχυθην S. v. p. ae. et edd., συνεχύθη L.[2] 15. ελαβεν S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., κατέλαβε L.[2] ed. pr. Ti. 15. 16. απεκριθην S. v. p. ae. et edd., ἀπεκρίθη L.[2] 16. 17. συγχυννου S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., αἰσχύνου L.[2] ed. pr. Ti. 17. αλλα S. Gh. F., ἀλλ' L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | ἐντολαῖς L.[2] et edd., ελτολαις S.

τέλλεσθαι. ἀπεστάλην γάρ, φησίν, ἵνα ἃ εἶδες πρότερον πάντα σοι πάλιν δείξω, αὐτὰ τὰ κεφάλαια τὰ ὄντα ὑμῖν σύμφορα. πρῶτον πάντων τὰς ἐντολάς μου γράψον καὶ τὰς παραβολάς· τὰ δὲ ἕτερα, καθώς σοι δείξω, οὕτως γράψεις· διὰ τοῦτο,' φησίν, ,ἐντέλλομαί σοι
5 πρῶτον γράψαι τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολάς, ἵνα ὑπὸ χεῖρα ἀναγινώσκῃς αὐτὰς καὶ δυνηθῇς φυλάξαι αὐτάς. [6] ἔγραψα οὖν τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολάς, καθὼς ἐνετείλατό μοι. [7] ἐὰν οὖν ἀκούσαντες αὐτὰς φυλάξητε καὶ ἐν αὐταῖς πορευθῆτε καὶ ἐργάσησθε αὐτὰς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀπολήμψεσθε ἀπὸ τοῦ κυρίου ὅσα ἐπηγγείλατο ὑ-
10 μῖν· ἐὰν δὲ ἀκούσαντες μὴ μετανοήσητε, ἀλλ' ἔτι προσθῆτε ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἀπολήμψεσθε παρὰ τοῦ κυρίου τὰ ἐναντία. ταῦτά μοι πάντα οὕτως γράψαι ὁ ποιμὴν ἐνετείλατο, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας.

Ἐντολὴ α'.

15 [1] ,Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι

Vis. V, 1, 2. Maximus confessor Schol. in Dionys. Areopag. de div. nom. libr. (Dionys. Ar. opp. II, 126): τελεσιουργίαν δὲ ἀγγέλων λέγει — καὶ περὶ τοῦ ποιμένος τὸν Ἑρμᾶν τελειώσαντος, ὡς ἐκεῖ ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Ποιμένι.

Vis. V. 5. 6. Clemens Alex. Strom. I. init. p. 316 . . . ἵνα ὑπὸ χεῖρα ἀναγινώσκῃς αὐτὰ καὶ δυνηθῇς φυλάξαι αὐτάς.

Mand. I. Irenaeus adv. haer. IV, 20, 2: Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας et fecit ex eo quod non erat, ut essent omnia, omnium capax et qui a nemine capiatur.

Petri praedicatio. Clemens Alex. Strom. VI, 5, 39 p. 715: Πέτρος ἐν τῷ κηρύγματι λέγει· Γινώσκετε οὖν ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν

Vis. V. 1. ειδες προτερον S. Hg.[1] Gh. F., ἴδες τὸ πρότερον L.[2] ed. pr. (εἶδες) Ti. | πάντα L.[2] v. p. ae. et edd., ταυτα S. 2. αυτα (super altero α notato ας) L.[2] | κεφάλαια v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καιφαλεα S., κεφαλεα S[c], μετὰ (superscr. κατὰ) L.[2] ed. pr. Ti. | τα οντα S. L.[2] (v. p. ae.) Hg.[1] Gh. F., ταῦτα ed. pr. Ti. | συμφορα S. Hg.[1] Gh. F., συμφέροντα (super α notato ς, ut etiam super α in praecedente τὰ) L.[2] ed. pr. Ti. 3. παντων S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | τας εντολας μου γραψον S. v. p. Hg.[1] Gh. F., γράψον τὰς ἐντολὰς L.[2] ed. pr. Ti. 3—5. τα δε ετερα — παραβολας S. v. (p.) ae. Hg.[1] (add. τὰς ante παραβολὰς) Gh. F., om. L.[2] (propter homoeoteleuton). 6. αὐτὰς (pr.) Clem. Al. L.[2] et edd., αυτα S. | δυνηθῇς Clem. Al. S. et edd., δυνηθῆ L.[2] 7. παραβολας S. Gh. F., τὰς παραβολὰς L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 8. αυτας (pr.) S. v. p. Hg.[1] Gh. F., μου L.[2] ed. pr. Ti. | φυλάξετε (super η scripto ε) L.[2] 9. απολημψεσθε S. Hg.[1] Gh. F., ἀπολήψεσθε L.[2] ed. pr. Ti. 10. δε S. v. p. ae. et edd., καὶ (compendio) L.[2] | αλλ ετι προσθητε S. v. p. Hg.[1] Gh. F., προσθῆτε L.[2] ae., προσθῆτε [δὲ] Ti. 11. ὑμῶν correctum ex ὑμῖν in L.[2] | ἀπολήμψεσθε Hg.[1] Gh. F., απολημψεσθαι S., ἀπολήψεσθε (super primo ε notato η) L.[2] ed. pr. Ti. | παρα S. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] ed. pr. Ti. 12. πάντα L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. | ουτως S. Hg.[1] Gh. F., οὕτω L.[2] ed. pr. Ti.

Mand. I. 15. ἐστὶν ὁ θεὸς Iren. Athanas. S. Hg.[1] Gh. F., ἐστὶ θεὸς L.[2] Nicet. ed. pr. Ti.

2 τὰ πάντα καὶ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὤν. [2]πίστευσον οὖν αὐτῷ καὶ φοβήθητι αὐτόν, φοβηθεὶς δὲ ἐγκράτευσαι. ταῦτα φύλαξαι καὶ ἀποβαλεῖς πᾶσαν πονηρίαν ἀπὸ σεαυτοῦ καὶ ἐνδύσῃ πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνης καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ, ἐὰν φυλάξῃς τὴν ἐντολὴν ταύτην.‘ 5

καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων, καί Ὁ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ, ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ κτλ.

Origenes de princ. I, 3, 3 (Opp. I, 62): nam et in eo libello, qui Pastoris dicitur, angeli poenitentiae, quem Hermas conscripsit', ita refertur: Primo omnium crede, quia unus est deus, qui omnia creavit atque composuit, qui cum nihil esset prius, esse fecit, omnia capiens, ipse vero a nemine capitur. II, 1, 5 (Opp. I, 79): sed et in libro Pastoris in primo mandato ita ait: Primo omnium crede, quia unus est deus, qui omnia creavit atque composuit et fecit ex eo, quod nihil erat, ut essent universa. in Ioan. Tom. I, 18 (cf. Vis. I, 1. p. 4, 12): ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν ὁ θεός, ὡς ἡ μήτηρ τῶν ἑπτὰ μαρτύρων ἐν Μακκαβαϊκοῖς (2 Macc. VII, 28) καὶ ὁ τῆς μετανοίας ἄγγελος ἐν τῷ Ποιμένι ἐδίδαξε.

Athanasius de incarnatione verbi c. 3 (Opp. I, 49): διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος· Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. de decretis Nicaenae synodi c. 18 (Opp. I, 223 sq.): ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται — ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ὂν ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι — Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὰ εἶναι τὰ πάντα. epistula ad Afros episcopos c. 5. (Opp. I, 2, 895): ἐλογίζοντο δὲ (Ariani) καὶ τὸ ἐν τῷ Ποιμένι γραφέν· Πάντων πρῶτον πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Epi. festalis XI (Die Fest-Briefe des h. Athanasius — aus d. Syr. übersetzt — von F. Larsow, Lips. et Gotting. 1852. p. 117): Wenn man nicht selbst an dem Zeugniss des Hirten Anstoss nimmt, so mag's gut sein, auch den Anfang seines Buches anzuführen, wo er sagt: „Vor allem glaube, dass ein Gott ist, der alles geschaffen und geordnet und aus dem Nichts ins Sein gerufen hat."

Mand. I. Pseudo-Athanasius praecept. ad Antiochum ed. Guil. Dindorf. Lips. 1857, B. c. I p. 4. 14.: χρὴ — πρὸ πάντων πιστεύειν (πιστεῦσαι A.) εἰς ἕνα θεὸν (πατέρα add. A.) παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. — εἷς θεὸς μόνος ὁ (ὁ om. A.) πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὤν, καὶ ὁ (l. ὃς, B. ὅτι) πάντα δύναται, ἀδύνατον (ἀδυνατεῖ A.) δὲ παρ' (add. A.) αὐτῷ (αὐτοῦ A.) οὐδέν.

Philaster Brixiensis de haeresibus c. 80: Fecit enim, ut ait Salomon (Sap. I, 14), ex nihilo omnia, ut possent esse quae non erant. c. 126: ut scriptum est: Qui fecit ex nihilo omnia, ut essent quae non erant.

Mand. I. 1. αχωρητος ων S. L.[2] ae. et edd., immensus est, qui nec verbo definiri nec mente concipi potest (ἀκατονόμαστος καὶ ἀκατάληπτος) v. p. (verbis). 1. 2. πιστευσον ουν αυτω S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 2. 3. φοβηθεὶς δὲ ἐγκράτευσαι. ταῦτα φύλαξαι v. p. ae. Hg.[1], φοβηθεις δε ενκρατευσε ταυτα φυλαξε S., φοβ. δὲ ἐγκρ. ταῦτα φύλασσε Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 3. σεαυτου S. Hg.[1] Gh. F., σοῦ L.[2] ed. pr. Ti. 4. δικαιοσυνης S. v. p. Hg.[1] Gh. F., καὶ δικαιοσύνην L.[2] ae. ed. pr. Ti. | ζήσῃ L.[2] et edd., ζησης S. | φυλαξης S. v. p. ae. et edd., φυλάξῃ L.[2]

Ἐντολὴ β΄.

Λέγει μοι, Ἁπλότητα ἔχε καὶ ἄκακος γίνου καὶ ἔσῃ ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. [2]πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει, μηδὲ ἡδέως ἄκουε 5 καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ ὁ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καταλαλιᾷ ᾗ ἂν ἀκούσῃς· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἕξεις κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου. οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος. [3]πονηρὰ

Nicetas ad Gregor. Naz. or. XL. circa finem: Secundo crede, quod, quemadmodum in Pastoris libro habetur, unus est deus, qui omnia creavit atque perfecit et ex nihilo in rerum naturam produxit eaque etiam gubernat ac moderatur.

Mand. II. p. 35, 3—p. 36, 5. Pseudo-Athanas. ad Antioch. B. c. 2 p. 14 sq.: Ἁπλότητα ἔχε καὶ ἄκακος γενοῦ (γίνου A.) καὶ ἔσο (ἔσῃ A.) ὡς τὰ νήπια τὰ (τὰ om. A.) μὴ γινώσκοντα πονηρίαν τὴν ἀπόλλουσαν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, (καὶ add. A.) πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει μηδὲ ἡδέως ἄκουε τοῦ καταλαλοῦντος (ἄκουε καταλαλουντων A.)· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἂν πιστεύσῃς τῇ καταλαλιᾷ ᾗ ἐὰν ἀκούσῃς. πιστεύσας (ἐπίστευσας cod.) γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἕξεις κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου. οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τοῦ καταλαλοῦντος (ἂν πιστεύσῃς — τοῦ καταλαλοῦντος om. A.). πονηρὸν γὰρ πνεῦμά ἐστιν ἡ καταλαλία καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον μηδέποτε (μήποτε A.) εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ καὶ εἰρήνην (πάντοτε add. A.) ἕξεις μετὰ πάντων, ἔνδυσαι δὲ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδὲν πρόσκομμά ἐστιν πονηρόν, ἀλλὰ πάντα ὁμαλὰ καὶ ἱλαρά, καὶ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Antiochus Hom. XXIX. p. 1077: καλὸν οὖν ἐστιν ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν μηδὲ ἡδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος. εἰ δὲ μή, καὶ ὁ ἀκούων ἔνοχος ἔσται τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃ τῇ καταλαλίᾳ· ὁ γὰρ πιστεύσας ἕξει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. οὗτος οὖν ἔνοχός ἐστιν τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος. — ὢ πόσον πονηρά ἐστιν ἡ καταλαλία, ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν.

Mand. II. p. 35, 8. 9. Origenes Tom. XX, 29 in Ioan. (Opp. IV, 353 sq.)

Mand. II. 2. απλοτητα S^c L.² et edd., απλοτηταν S. | γινου S. Ps.-Ath. (B.) v. p. Ti. Hg.¹ Gh. F., νοῦ L.², γενοῦ ed. pr. | και εση S. Ps.-Ath. (A.) v. p. ae. Ti. Hg.¹ Gh. F., δ' ἔσῃ (sed super δ' notato γὰρ, ἢ, καὶ) L.², και ἔσο ed. pr. 3. γινωσκοντα S^c L.² et edd., γινωσοντα S. | την πονηριαν S. Hg.¹ Gh. F., πονηρίαν L.² ed. pr. Ti. | απολλυουσαν S. Hg.¹ Gh. F., ἀπόλλουσαν L.² (Gh.) Ps.-Ath., ἀπολλῦσαν Ti. 4. μηδε ηδεως S. Ps.-Ath. Ant. v. p. (ae.) et edd., μηδὲν μηδη (super ultimo η notato ένα) L.² 5. ο ακουων S. Ant. Hg.¹ Gh. F., ἀκούων L.² ed. pr. Ti. | ἔσῃ L.² Ps.-Ath. v. p. ae. et edd., ει S. 6. ἐὰν L.² Ps.-Ath. (ἂν) Ant. (v.) ae. et edd., εαν γαρ S. p. | τῇ καταλαλιᾷ ᾗ L.² Ps.-Ath. Ant. (om. ᾗ) et edd., της καταλαλιας ης S. 7. γὰρ L.² Ps.-Ath. Ant. v. ae. et edd., om. S. p. | κατα S. Hg.¹ Gh. F., om. L.² ed. pr. Ti. 8. της αμαρτιας S. Hg.¹ Gh. F., τῇ ἁμαρτίᾳ L.² ed. pr. Ti. | του S. L.² (Ti.) Hg.¹ Gh. F., om. L.² (Ang.).

ἡ καταλαλία, ἀκατάστατον δαιμόνιόν ἐστιν, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. ἀπέχου οὖν ἀπ' αὐτοῦ
4 καὶ εὐθηνίαν πάντοτε ἕξεις μετὰ πάντων. [4]ἔνδυσαι δὲ τὴν σεμνότητα, ἐν ᾗ οὐδὲν πρόσκομμά ἐστιν πονηρόν, ἀλλὰ πάντα ἱλαρὰ καὶ ὁμαλὰ ἔργα. ἐργάζου τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐκ τῶν κόπων σου ὧν ὁ 5
θεὸς δίδωσίν σοι πᾶσιν ὑστερουμένοις δίδου ἁπλῶς, μὴ διστάζων τίνι δῷς ἢ τίνι μὴ δῷς. πᾶσιν δίδου· πᾶσιν γὰρ ὁ θεὸς δίδοσθαι
5 θέλει ἐκ τῶν ἰδίων δωρημάτων. [5]οἱ οὖν λαμβάνοντες ἀποδώσουσιν λόγον τῷ θεῷ, διὰ τί ἔλαβον καὶ εἰς τί· οἱ μὲν γὰρ λαμβάνοντες θλιβόμενοι οὐ δικασθήσονται, οἱ δὲ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνοντες τί- 10
6 σουσιν δίκην. [6]ὁ οὖν διδοὺς ἀθῷός ἐστιν· ὡς γὰρ ἔλαβεν παρὰ τοῦ κυρίου τὴν διακονίαν τελέσαι, ἁπλῶς αὐτὴν ἐτέλεσεν μηδὲν διακρίνων τίνι δῷ ἢ μὴ δῷ. ἐγένετο οὖν ἡ διακονία αὕτη ἁπλῶς τελεσθεῖσα ἔνδοξος παρὰ τῷ θεῷ. ὁ οὖν οὕτως ἁπλῶς διακονῶν τῷ
7 θεῷ ζήσεται. [7]φύλασσε οὖν τὴν ἐντολὴν ταύτην, ὥς σοι λελάληκα, 15
ἵνα ἡ μετάνοιά σου καὶ τοῦ οἴκου σου ἐν ἁπλότητι εὑρεθῇ, καὶ ἡ καρδία σοῦ καθαρὰ καὶ ἀμίαντος.'

οὐκ ὤκνησαν οὖν καὶ τὰ νομισθέντα ἂν ἐλάχιστα εἶναι τῶν ἁμαρτημάτων δαιμονίοις προσάψαι οἱ φήσαντες τὴν ὀξυχολίαν δαιμόνιον εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν καταλαλίαν.

Mand. II. p. 36, 5—41. Antiochus Hom. XCVIII p. 1183: καλὸν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν ἰδίων κόπων ὧν ὁ θεὸς ἐπιχορηγεῖ πᾶσιν ὑστερουμένοις παρέχειν ἁπλῶς μηδὲν διστάζοντα τίνι δῷς, τίνι μὴ δῷς. πᾶσιν γὰρ ὁ θεὸς δίδοσθαι θέλει ἐκ τῶν ἰδίων δωρημάτων καὶ μὴ διακρῖναι τίνι δῷ ἢ τίνι μὴ δῷ. ἡ γὰρ διακονία αὕτη ἁπλῶς τελεσθεῖσα ἔνδοξος ὑπάρχει παρὰ τῷ θεῷ, καὶ οὕτως ἁπλῶς διακονῶν τῷ θεῷ ζήσεται.

Mand. II. 1. η S. Ps.-Ath. Ant. et edd., om. S. | ακαταστατον δαιμονιον εστιν S[c] (δεμονιον S.) v. Gh. F., καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον L.[2] Ps.-Ath. p. ae. (add. est) ed. pr. Ti. Hg.[1] 3. εξεις S[c] L.[2], Ps.-Ath. (v.) p. ae. et edd., εχεις S. 4. παντα S[c] L.[2], Ps.-Ath. v. p. et edd., παντοτε S. 4. 5. ιλαρα και ομαλα εργα S[c] (εργα om. S.), ὁμαλὰ καὶ ἱλαρὰ τὰ ἔργα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], laeta sunt v., ὁμαλὰ καὶ ἱλαρὰ Ps.-Ath. p. Gh. F., bona (est in omnibus) et hilaris est (in opere bono) ae. 5. σου L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. 6. διδωσιν σοι S. Gh. F., διδωσοι L.[2], διδωσι ed. pr., δίδωσί σοι Ti. Hg.[1]. 8. ἐκ L.[2] Ant. et edd., απο S. 10. υποκρισει S[c] L.[2] v. p. et edd., αποκρισει S. 11. δικην S. L.[2] (Ti.) Hg.[1] Gh. F., δίκας L.[2] (Ang.). 12. τελεσαι απλως αυτην ετελεσεν μηδεν S[c] (Ant.) v. p. ae. Hg.[1], τελ. απλ. αυτ. ετελ. μηθεν S. Gh. F., ἔδ[ωσε] μὴ L.[2] Ti., ἔδωκε μὴ ed. pr. 12. τινι δω η μη δω S. v. ae. Hg.[1] Gh. F., τί δῷ L.[2] ed. pr. Ti. 14. οὕτως (superscr. οὗτος) L.[2] 15. ζησεται. hac voce finitur extremum codicis S. folium integrum. sola fragmenta in sequentibus (Mand. II, Mand. III. init., Mand. IV, 1. 2. 3) supersunt. | τὴν ἐντολὴν ταύτην v. p. ae. (Gh.) F., τὰς ἐντολὰς ταύτας L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. 16. 17. καὶ ἡ καρδία σου καθαρὰ καὶ ἀμίαντος (cf. Sim. V, 6, 7) S. (. . . . . αντος) v. (et cor mundum habe) p. (et cor tuum sit mundum et indeficiens apud deum) ae. (idque in simplicitate et puritate sine immunditia) Hg.[1] Gh. F., καὶ ἀπολαύῃ (superscriptis super εὑρεθῇ καὶ ἁ verbis κριθῇ ἡ ἀλαγῆ) καθαρῶς καὶ ἀνιδρώτως L.[2] (Gh.), καὶ ἀπολαύῃ καθαρῶς καὶ ἀνιδρώτως ed. pr. Ti. 14—p. 37, 7 . . . . . ιαντος — γειν . . . . . (γίνονται) fragmenta codicis S.

Ἐντολὴ γ'.

Πάλιν μοι λέγει ,Ἀλήθειαν ἀγάπα, καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ 1 στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ θεὸς κατῴκισεν ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ, ἀληθὲς εὑρεθῇ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὕ-
5 τως δοξασθήσεται ὁ κύριος ὁ ἐν σοὶ κατοικῶν· ὅτι ὁ κύριος ἀληθινὸς ἐν παντὶ ῥήματι, καὶ οὐδὲν παρ' αὐτῷ ψεῦδος. [2]οἱ οὖν ψευ- 2 δόμενοι ἀθετοῦσι τὸν κύριον καὶ γίνονται ἀποστερηταὶ τοῦ κυρίου, μὴ παραδιδόντες αὐτῷ τὴν παρακαταθήκην, ἣν ἔλαβον. ἔλαβον γὰρ παρ' αὐτοῦ πνεῦμα ἄψευστον. τοῦτο ἐὰν ψευδὲς ἀποδώσωσιν, ἐμί-
10 αναν τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου καὶ ἐγένοντο ἀποστερηταί.' [3]ταῦτα 3 οὖν ἀκούσας ἐγὼ ἔκλαυσα λίαν. ἰδὼν δέ με κλαίοντα λέγει ,Τί κλαίεις;' ,Ὅτι', φημί, ,κύριε, οὐκ οἶδα, εἰ δύναμαι σωθῆναι.' ,Διὰ τί;' φησίν. ,Οὐδέπω γάρ,' φημί, ,κύριε, ἐν τῇ ἐμῇ ζωῇ ἀληθὲς ἐλάλησα ῥῆμα, ἀλλὰ πάντοτε πανούργως ὡμίλησα μετὰ πάντων, καὶ τὸ ψεῦ-
15 δός μου ἀληθὲς ἐπέδειξα παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ οὐδέποτέ μοι οὐδεὶς ἀντεῖπεν, ἀλλ' ἐπιστεύθη τῷ λόγῳ μου. πῶς οὖν', φημί, ,κύριε, δύναμαι ζῆσαι ταῦτα πράξας;' [4],Σὺ μέν,' φησί, ,καλῶς καὶ ἀλη- 4 θῶς φρονεῖς· ἔδει γάρ σε ὡς θεοῦ δοῦλον ἐν ἀληθείᾳ πορεύεσθαι, καὶ πονηρὰν συνείδησιν μετὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθείας μὴ κα-
20 τοικεῖν, μηδὲ λύπην ἐπάγειν τῷ πνεύματι τῷ σεμνῷ καὶ ἀληθεῖ.' ,Οὐ-

Mand. III. p. 37, 2—10. **Pseudo-Athanasius ad Antiochum** c. 3. p. 15: Ἄκουε καὶ ταύτην (τὴν τρίτην add. A.) ἐντολήν· Ἀλήθειαν ἀγάπα, καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ κατοικῇ ἐν σοί· οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν θεόν (κύριον A.)· ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἀληθείας καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια (ἀλλότριοι A.) τοῦ ἀληθινοῦ πνεύματος.

Antiochus Hom. LXVI p. 1128 sq.: Χρὴ οὖν πᾶσαν ἀλήθειαν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορεύεσθαι, ἵνα τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ θεὸς κατῴκησεν (l. κατῴκισεν) ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ, ἀληθὲς εὑρεθῇ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὕτως δοξασθῇ ὁ κύριος ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατοικῶν, ὅτι ὁ κύριος ἀληθινὸς ἐν παντὶ ῥήματι, καὶ οὐδὲν παρ' αὐτῷ ψεῦδος. οἱ οὖν ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν κύριον καὶ γίνονται ἀποστερηταὶ τοῦ κυρίου, μὴ ἀποδιδόντες αὐτῷ τὴν παραθήκην ἣν ἔλαβον. ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἄψευστον· τοῦτο ἐὰν ψευδὲς ἀποδώσωσιν, ἐμίαναν τὴν τοῦ θεοῦ παραθήκην καὶ ἐγένοντο ἀποστερηταί.

Mand. III. 2. μ[οι λέγει] S. Gh. F., λέγει μοι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 3. τὸ πνεῦμα. his puncta subiecta in L.[2], adscripto in margine τὰ cum compendio, quod fere πνεύματα significare possit, testatus est Gh. | ο ο θεος S. (expletus) Ant. Hg.[1] Gh F., ὁ θεός L.[2] (ed. pr.), ὃ θεός Ti. | κατῴκισεν v. p. ae. et edd., κατωκησεν S. L.[2] Ant. 4 sq. ουτως S. Ant. Hg.[1] Gh. F., οὕτω L.[2] ed. pr. Ti. 5. ο κυριος ο εν S[c] Ant. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ο κσ εν S., ὁμοῦ ὁ ἐν L.[2] ed. pr. Ti. | ο κυριος S (ο κσ explenda) Ant Hg[1] Gh. F., κύριος L.[2] ed. pr. Ti. 5 sq. αληθινος S. (. . . θινος) Ant. Hg.[1] Gh. F., ἀλήθινός ἐστιν L.[2] ed. pr. Ti. 8. μὴ Ant. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ μὴ L.[2] ed. pr. Ti. 9. ἐὰν in L.[2] postmodo deletum est. 12. εἰ v. p. ae. (Ti.) Hg.[1] Gh. F., οὐ L.[2], οὐδὲ ed. pr. 14. ὡμίλησα scripsi, vixi v. p. ae, ἔζησα Hb. (quamvis incertus) Gh. (fort.) F., ἐλάλησα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh.

5 ,δέποτε,' φημί, ,τοιαῦτα ῥήματα ἀκριβῶς ἤκουσα,' [5],Νῦν οὖν,' φησίν, ,ἀκούεις. φύλασσε αὐτά, ἵνα καὶ τὰ πρότερον ἃ ἐλάλησας ψεύδη ἐν ταῖς πραγματείαις σου, τούτων εὑρεθέντων ἀληθινῶν, κἀκεῖνα πιστὰ γένηται· δύναται γάρ, φημί, κἀκεῖνα πιστὰ γενέσθαι, ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς ἀπὸ τοῦ νῦν. καὶ ἐὰν πᾶσαν ἀλήθειαν λαλήσῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι. καὶ ὃς ἂν ἀκούσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ ἀπέχηται τοῦ πονηροτάτου ψεύσματος, ζήσεται τῷ θεῷ.'

Ἐντολὴ δ'.

1 ,Ἐντέλλομαί σοι', φησίν, ,φυλάσσειν τὴν ἁγνείαν. καὶ μὴ ἀναβαινέτω σου ἐπὶ τὴν καρδίαν περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας ἤ περὶ πορ-

Mand. III. p. 38, 5—7. Pseudo-Athanasius l. l. pergit: ἐὰν οὖν τὴν ἀλήθειαν φυλάξῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι (ἐὰν οὖν — περιποιήσασθαι om. A.). ὅρκον δὲ δικαίως ἢ (ἢ om. A.) ἀδίκως ἔκφευγε (A. φεῦγε), καὶ ἡ ἀλήθεια εἰσάξει σε εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν (εἰς τὴν ζωὴν τῶν αἰώνων A.).

Antiochus l. l. pergit: ὁ γὰρ φυλάττων τὴν ἀλήθειαν δύναται ἑαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι· φυλάττεται γὰρ ὑπὸ τῆς ἀληθείας.

Mand. IV, I. p. 38, 9—39, 10. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 4 p. 15: Ἄκουε καὶ τῆς τετάρτης ἐντολῆς· φύλασσε τὴν ἁγνείαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω ἐπὶ (εἰς A.) τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων ὀνομάτων. τοῦτο γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ, μὴ ταχέως ἀφιστῶν τὸν νοῦν σου τοῦ τοιούτου αἰσχροῦ φάσματος. ἡ γὰρ ἐνθύμησις αὕτη θεοῦ δούλῳ ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν. (τινὸς ἢ περὶ — μεγάλη ἐστίν om. A.) εἰ δέ τις ἐργάζεται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο (τοῦτο τὸ πονηρὸν A.), θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. βλέπε οὖν, ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης. ὅπου γὰρ σεμνότης καὶ ἁγνεία κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν. τοῦτο δὲ (γὰρ A.) κατορθοῦται διὰ πυκνοτέρας καὶ ἐπιπόνου (διὰ πόνου A.) εὐχῆς (καὶ ταπεινώσεως add. A.). τοῦτο οὖν ποίει καὶ (καὶ τοῦτο ποιῶν A.) ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν (ἀμὴν om. A.).

Mand. III. 2. αὐτὰ L.[2] p et edd., ἀπὸ τοῦ νῦν v. (amodo) ae. (deinceps). 3 τούτων εὑρεθέντων (ῥηθέντων?) ἀληθινῶν L.[2] et edd., his verbis (l. veris) v., posterioribus factis tuis in veritate approbatis p., et veritatem tibi facientia ae. 4. δύναται γάρ, φημί, κἀκεῖνα πιστὰ γενέσθαι L.[2] ed. pr. Ti. (φησί), Hg.[1] (φησί) Gh. (om. φημί) F. (om. φημί), possunt enim et illa fidem percipere v., nam his in veritate repertis, et illa quasi vera comprobabuntur p., nam possunt illa quoque tibi vera fieri ae. 4.5 ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς ἀπὸ τοῦ νῦν scripsi, ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν L.[2] ae. et edd., si vera locutus fueris amodo v., si ex hoc tempore curaveris, ut sermo tuus mendaciis careat p. 5. καὶ ἐὰν vel κἂν v. (et si) p. (et si), exinde autem ae., ἐὰν L.[2] (καὶ posito ante ἀπὸ τοῦ νῦν) et edd. | λαλήσῃς edd., λαλήσεις (notato η super ει) L.[2] 7. ἀπεχηται S. (. . . χη . . .) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀφέξεται (super utroque ε notato η) L.[2] ed. pr. Ti. 7—p. 41, 12 . . . τατου ψευσματος — πρωτον μεν fragmentum S. 7. ψευσματος S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., πνεύματος L.[2] ed. pr. Ti.

Mand. IV. 9. καὶ L [2] Ps.-Ath. v. p. ae. et edd., om. S. 10 sq. περι πορνειας S[c.d] Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., πονηριας S., περὶ πονηρίας L.[2] ed. pr. Ti.

νείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων τινῶν ὁμοιωμάτων πονηρῶν. τοῦτο γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ· τῆς δὲ σῆς μνημονεύων πάντοτε γυναικὸς οὐδέποτε διαμαρτήσεις. [2] ἐὰν γὰρ αὕτη ἡ ἐνθύμησις ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, διαμαρτήσεις, καὶ ἐὰν ἕτερα οὕτως πονηρά, ἁμαρτίαν ἐργάζῃ· ἡ γὰρ ἐνθύμησις αὕτη θεοῦ δούλῳ ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν. ἐὰν δέ τις ἐργάσηται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. [3] βλέπε οὖν σύ· ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης· ὅπου γὰρ σεμνότης κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν ἐπὶ καρδίαν ἀνδρὸς δικαίου.' [4] λέγω αὐτῷ ,Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ὀλίγα ἐπερωτῆσαί σε.' ,Λέγε,' φησίν. ,Κύριε', φημί, ,εἰ γυναῖκα ἔχῃ τις πιστὴν ἐν κυρίῳ καὶ ταύτην εὕρῃ ἐν μοιχείᾳ τινί, ἆρα ἁμαρτάνει ὁ ἀνὴρ συνζῶν μετ' αὐτῆς'; [5] ,Ἄχρι τῆς ἀγνοίας,' φησίν, ,οὐχ ἁμαρτάνει· ἐὰν δὲ γνῷ ὁ ἀνὴρ τὴν ἁμαρτίαν αὐτῆς, καὶ μὴ μετανοήσῃ ἡ γυνή, ἀλλ' ἐπιμένῃ τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ συνζῇ ὁ ἀνὴρ μετ' αὐτῆς, ἔνοχος γίνεται τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς καὶ κοινωνὸς τῆς μοιχείας αὐτῆς. [6] ,Τί οὖν', φημί, ,κύριε, ποιήσῃ ὁ ἀνήρ, ἐὰν ἐπιμείνῃ τῷ πάθει τούτῳ

Mand. IV, p. 39, 10 sq.: Tertullianus de pudicitia c. X: sed cederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos amat, divino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio ecclesiarum, etiam vestrarum, inter apocrypha et falsa iudicaretur, adultera et ipsa et inde patrona sociorum. c. XX: et utique receptior apud ecclesias epistola Barnabae (i. e. epi. ad Hebraeos) illo apocrypho Pastore moechorum.

Mand. IV, I. 1. η περι τοιουτων τινων ομοιωματων πονηρων S. L.[2] (om. τινων) p. ae. et edd. (τινων om. ed. pr. Ti.), ἢ περὶ τοιούτων ὀνομάτων Ps.-Ath. (B.), om. v. 2. ἁμαρτίαν μεγάλην (cf. l. 5. 6) L.[2] Ps.-Ath. ed. pr. Ti. Hg.[1], μεγ. αμαρτ. S. Gh. F. | της δε σης S. p. ae. et edd., τὰ δὲ σου (scripto super σου compendio ἧς et infra ου littera α) L.[2] 3. ενθυμησις S. Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐνθύμησις ἡ πονηρὰ L.[2] ed. pr. Ti. 4. την L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F., om. S. Hg.[1] 4 sq. ετερα ουτως πονηρα S. p. (aut his similia) ae. (aliud quidquam huiusmodi) Gh. F., ετεραν ουτως πονηραν S[c], ἕτερα (vel -ραν, in fine notato ας) ὡσαύτως πονηρὰ (vel -ρὰν, sub α notato ας, perperam πονηρίαν Ti.) ἐνθυμήσῃ L.[2] Hg.[1] (ἑτέρα), ἑτέραν ὡσαύτως πονηρίαν ἐνθυμήσῃ ed. pr. Ti., sic (mala add. Gh.) v. 5. αμαρτιαν εργαζη S. (εργαση S[c]) p. ae. Hg.[1] Gh. F., πονηρὰ ἐργάζῃ L.[2] ed. pr. Ti. | θεοῦ L.[2] p. ae. et edd., θῦ S. 6. εργασηται S. Hg.[1] Gh. F., ἐργάζηται L.[2] ed. pr. Ti. | τουτο S. Ps.-Ath. Hg.[1] Gh. F., τοῦτοΐ L.[2], τουτοΐ ed. pr. Ti. 7. κατεργαζεται S[d] L.[2] Ps.-Ath. et edd., εργαζεται S. p. 39, 8—40, 11. ὅπου γὰρ σεμνότης κατοικεῖ — τοῖς ἔθνεσι om. ae.. 10. μοι S. et edd., με L.[2] 10. 11. κύριε, φημί, εἰ γυναῖκα ἔχῃ τις v. p. Hg.[1] (ἔχει p. 176) Gh. F., κυριε φημι η γυναικα εχων τις S., εἰ γυναῖκαν φησί (super γυν. φησι scripto γνῶναι γυναικί), κύριε L.[2] Ti. (ut manca), εἰ γυναῖκά τις ἔχει, κύριε ed. pr. 12. αρα S. Hg.[1] Gh. F., μήτι L.[2] ed. pr. Ti. | συνζων S. Hg.[1] Gh. F., ὁ συζων L.[2] ed. pr. Ti. 12 sq. αγνοιας (ας bis scripto) S. v. p. et edd., ἀνοίας L.[2] 13. οὐχ L.[2] et edd., ουκ S. | γνῷ L.[2] et edd., γνοι S. | την αμαρτιαν αυτης S. Hg.[1] Gh. F., αὐτῆς τ. ἁμ. L.[2] ed. pr. Ti. 14. επιμενη τη πορνεια S. (πορνια) v. (p.) Hg.[1] Gh. F., ἐπιμείνῃ τῇ ἁμαρτίᾳ L.[2] ed. pr. Ti. 15. συνζη ο ανηρ μετ αυτης S. Hg.[1] Gh. F., συζῇ μετ' αὐτῆς ὁ ἀνήρ L.[2] ed. pr. Ti. | γινεται S. Hg.[1] Gh. F., ἔσται L.[2] ed. pr. Ti. 16. αμαρτιας αυτης S. v. Gh. F., ἁμαρτίας L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | μοιχείας αὐτῆς L.[2] v. p. et edd., om. S. 17. ποιηση S. p. Hg.[1] Gh. F., ποιήσει L.[2] (ut videtur) ed. pr. Ti.

ἡ γυνή; ,Ἀπολυσάτω,‘ φησίν, ,αὐτήν, καὶ ὁ ἀνὴρ ἐφ’ ἑαυτῷ μενέτω.
Mt. V, 32. XIX, 9. ἐὰν δὲ ἀπολύσας τὴν γυναῖκα ἑτέραν γαμήσῃ, καὶ αὐτὸς μοιχᾶται.
7 [7],Ἐὰν οὖν‘, φημί, ,κύριε, μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι τὴν γυναῖκα μετανοήσῃ καὶ θελήσῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα ὑποστρέψαι, οὐ παραδεχθήσεται; 8 [8],Καὶ μήν‘, φησίν· ,ἐὰν μὴ παραδέξηται αὐτὴν ὁ ἀνήρ, ἁμαρτάνει καὶ μεγάλην ἁμαρτίαν ἑαυτῷ ἐπισπᾶται, ἀλλὰ δεῖ παραδεχθῆναι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ μετανοοῦντα, μὴ ἐπὶ πολὺ δέ· τοῖς γὰρ δούλοις τοῦ θεοῦ μετάνοιά ἐστιν μία. διὰ τὴν μετάνοιαν οὖν οὐκ ὀφείλει γαμεῖν ὁ ἀνήρ. αὕτη ἡ πρᾶξις ἐπὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ κεῖται.
9 [9]οὐ μόνον‘, φησί, ,μοιχεία ἐστίν, ἐάν τις τὴν σάρκα αὐτοῦ μιάνῃ, ἀλλὰ καὶ ὃς ἂν τὰ ὁμοιώματα ποιῇ τοῖς ἔθνεσιν, μοιχᾶται. ὥστε καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἐὰν ἐμμένῃ τις καὶ μὴ μετανοῇ, ἀπέχου ἀπ’ αὐτοῦ καὶ μὴ συνζῆθι αὐτῷ· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ μέτοχος εἶ
10 τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ. [10]διὰ τοῦτο προσετάγη ὑμῖν ἐφ’ ἑαυτοῖς μένειν, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνή· δύναται γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις μετάνοια εἶναι.
11 [11]ἐγὼ οὖν‘, φησίν, ,οὐ δίδωμι ἀφορμήν, ἵνα αὕτη ἡ πρᾶξις οὕτως συντελῆται, ἀλλὰ εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν τὸν ἡμαρτηκότα. περὶ δὲ τῆς προτέρας ἁμαρτίας αὐτοῦ ἔστιν ὁ δυνάμενος ἴασιν δοῦναι· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἔχων πάντων τὴν ἐξουσίαν‘.

II. Ἠρώτησα αὐτὸν πάλιν λέγων ,Ἐπεὶ ὁ κύριος ἄξιόν με ἡγήσατο ἵνα μετ’ ἐμοῦ πάντοτε κατοικῇς, ὀλίγα μου ῥήματα ἔτι

Mand. IV, I. 1. μενετω S. Hg.[1] Gh. F., μεινάτω L.[2] ed. pr. Ti. 2. γυναικα S[d] L.[2] et edd., γυνα S. | ετεραν S. Hg.[1] Gh. F., καὶ ἑτέραν L.[2] ed. pr. Ti. | αυτος S[c] L.[2] v. p. et edd., ουτος S. 3 sq. ἀπολυθῆναι τὴν γυναῖκα μετανοήσῃ L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hg.[1], απολυσαι (απολυθηναι S[c]) την γυναικα μετανοηση η γυνη S., ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα μετανοήσῃ ἡ γυνή Hb., ἀπολυθῆναι τὴν γυναῖκα μετανοήσῃ ἡ γυνή Gh. F. 4. θελήσῃ in L.[2] mutatum in θελήσει. | εαυτης ανδρα υποστρεψαι S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ἴδιον ἄνδρα ἐπιστρέψαι L.[2] ed. pr. Ti. 6. μεγαλην v. p. et edd., μεγάλως L.[2] | αμαρτιαν εαυτω S. Hg.[1] Gh. F., ἑαυτῷ ἁμαρτίαν L.[2] ed. pr. Ti. 7. τον ημαρτ. S. et edd., τὴν (sed correctum videtur e τὸν) ἡμ. L.[2] (cf. v. p.). | πολυ S[c] L.[2] et edd., πολυν S. | γαρ S[c] L.[2] v. p. et edd., δε S. 9. ἀνήρ L.[2] v. p. et edd., ανηρ αυτης (cf. sequens αυτη) S. | κειται S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 10. τις S. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. | σαρκα S[c] L.[2] et edd., σαρκαν S. | αὐτοῦ ed. pr. Hg.[1], αὑτοῦ L.[2] Ti. Gh. F., αυτου S., εαυτου S[c]. 11. τα ομοιωματα ποιη S. v. (simulacrum facit) Gh. F., ποιῇ τὰ ὅμοια L.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1] 12. και εν τοις S. Hg.[1] Gh. F., κἂν L.[2], κἂν ed. pr. Ti. | ἐὰν ἐμμένῃ Hg.[1] Gh. F., εαν ενμενη S., ἐπιμείνῃ (,notato o super ι et σ [?] super νη‘, Gh.) L.[2] ed. pr. Ti. | μετανοη S. Hg.[1] Gh. F., μετανοήσει L.[2] (Ti.), μετανοήσῃ ed. pr. 13. μη συνζηθι S[c] Gh. F., μη συζηθι S., μηδὲ σὺ ζῆθι L.[2], μηδὲ συζῆθι Ti., μηδὲ συζῇ ed. pr. 15. ανηρ ειτε γυνη S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., γυνὴ εἴτε ἀνήρ L.[2] ed. pr. Ti. | τοις τοιουτοις S. v. p. Hg.[1] Gh. F., τουτοις L.[2] 16. φησιν L.[2] p. et edd., φησι S[c], φημι S. | αυτη η πραξις S. Hg.[1] Gh. F., ἡ πρᾶξις αὕτη L[2] ed. pr. Ti. | ουτως S[a.c] v. ae. Hg.[1] Gh. F., οὕτω L.[2] ed. pr. Ti., om. S. 16 sq. συντεληται S[c] ed. pr. Hg.[1] Gh. F., συντελεσηται S., συντελεῖται L.[2] Ti. 17. αλλα εις το S. v. p. Hg.[1] Gh. F., ὥστε L.[2] pr. Ti. | τον S. et edd., τὴν (superscr. ον) L.[2] 18. 19. εστιν ο δυναμενος ιασιν δουναι αυτος γαρ S[c] v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἔστι τοῦ δυναμένου ἴασιν δοῦναι· αὐτὸς γάρ L.[2] ed. pr. Ti., om. S.

II. 20. ἠρώτησα L.[2] v. p. et edd., ηρωτησα δε S. | πάλιν λέγων L.[2] v. p. ae. et edd., λεγων κε (κύριε) S. | κύριος L.[2] v. p. et edd., κυριος μου S.

ἀνάσχου, ἐπεὶ οὐ συνίω οὐδέν, καὶ ἡ καρδία μου πεπώρωται ἀπὸ τῶν προτέρων μου πράξεων. συνέτισόν με, ὅτι λίαν ἄφρων εἰμὶ καὶ ὅλως οὐδὲν νοῶ.‘ [2]ἀποκριθείς μοι λέγει ‚Ἐγώ,‘ φησίν, ‚ἐπὶ τῆς μετανοίας εἰμὶ καὶ πᾶσιν τοῖς μετανοοῦσιν σύνεσιν δίδωμι. ἢ οὐ δοκεῖ σοι, φησίν, αὐτὸ τοῦτο τὸ μετανοῆσαι σύνεσιν εἶναι; τὸ μετανοῆσαι,‘ φησίν, ‚σύνεσίς ἐστιν μεγάλη. συνίει γὰρ ὁ ἁμαρτήσας ὅτι πεποίηκεν τὸ πονηρὸν ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἡ πρᾶξις ἣν ἔπραξεν, καὶ μετανοεῖ καὶ οὐκέτι ἐργάζεται τὸ πονηρόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν πολυτελῶς ἐργάζεται καὶ ταπεινοῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ βασανίζει, ὅτι ἥμαρτεν. βλέπεις οὖν, ὅτι ἡ μετάνοια σύνεσίς ἐστιν μεγάλη. [3]‚Διὰ τοῦτο οὖν‘, φημί, ‚κύριε, ἐξακριβάζομαι παρὰ σοῦ πάντα· πρῶτον μὲν ὅτι ἁμαρτωλός εἰμι, ἵνα γνῶ ποῖα ἔργα ἐργαζόμενος ζήσομαι, ὅτι πολλαί μού εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι καὶ ποικίλαι.‘ ‚Ζήσῃ‘, φησίν, ‚ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς καὶ πορευθῇς ἐν αὐταῖς· καὶ ὃς ἂν ἀκούσας τὰς ἐντολὰς ταύτας φυλάξῃ, ζήσεται τῷ θεῷ.‘

III. ‚Ἔτι,‘ φημί, ‚κύριε, προσθήσω τοῦ ἐπερωτῆσαι.‘ ‚Λέγε‘, φησίν. ‚Ἤκουσα‘, φημί, ‚κύριε, παρά τινων διδασκάλων, ὅτι ἑτέρα μετάνοια οὐκ ἔστιν εἰ μὴ ἐκείνη, ὅτε εἰς ὕδωρ κατέβημεν καὶ ἐλάβομεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν τῶν προτέρων.‘ [2]λέγει μοι ‚Καλῶς ἤκουσας· οὕτω γὰρ ἔχει. ἔδει γὰρ τὸν εἰληφότα ἄφεσιν ἁμαρτιῶν

Mand. IV, 2 p. 41, 4—9. Clemens Alex. Strom. II, 12, 55 p. 458 ὁ δὲ αὐτὸς (ὁ Ποιμήν) καὶ τὴν μετάνοιαν σύνεσιν εἶναί φησι μεγάλην· μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασεν οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει, βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἥμαρτεν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀγαθοεργεῖ.

Mand. IV, 3 p. 41, 21—42, 16. Clemens Alex. postquam l. l. addidit: ἄφεσις τοίνυν ἁμαρτιῶν μετανοίας διαφέρει, ἄμφω δὲ δείκνυσι τὰ ἐφ' ἡμῖν, pergit

Mand. IV, II. 1. ανασχου S^c L.[2] (v.) p. ae. et edd., ανεσχου S | πεπώρωται L.[2] v. (ae.?) et edd., πεπηρωται S. p. 2. μου πράξεων L.[2] p. ae. et edd., πραξεων S. v. 3. ουδεν S^c L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ουθεν S. Gh. F. 5. αυτο τουτο το μετανοησαι συνεσιν ειναι S. p. ae. Hg.[1] F., ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ μετανοῆσαι σύνεσις (super νε notato θε) ἐστὶ μεγάλη L.[2] ed. pr. Ti. 5. 6. το μετανοησαι — μεγάλη S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 5 sq. φησιν S. v. Hg.[1] Gh. F., φημί p., om. ae. 6. συνιει S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., συνῆκε L.[2] ed. pr. Ti. | ὁ ἁμαρτήσας L.[2] v. p. ae. et edd., ο ανηρ ο αμαρτησας S. | πεποιηκεν S. Hg.[1] Gh. F., ἐποίησε L.[2] ed. pr. Ti. 7. εμπροσθεν του S. Hg.[1] Gh. F., ἔναντι L.[2] ed. pr. Ti. | ἀναβαίνει v. ae. Hg.[1] Gh. F., αναβενει S., ἀνέβη L.[2] ed. pr. Ti. 8. αυτου S^c L.[2] et edd., αυτης S. | μετανοει και S. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., μετανοήσας L.[2] ed. pr. Ti. 10. εαυτου ψυχην S. Hg.[1] Gh. F., ψυχὴν αὐτοῦ L.[2] ed. pr. Ti. | ἥμαρτεν Clem. Al. S. v. p. Hg.[1] et edd., ημαρτον L.[2] | ουν S. v. ae. et edd., ουν φησιν L.[2] p. 11. συνεσις $S^{a.c}$ L.[2] v. p. ae. et edd., om. S. εστιν S. Gh. F., εστι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | ουν S^c L.[2] et edd., om. S. 14. ἐὰν τὰς v. p. ae. et edd., ἐὰν τὰς ἐν τὰς L.[2] 15. ἀκούσας v. p. ae. et edd., ἀκούσῃς L.[2]

III. 17. 18. ἔτι — φησίν L.[2] ae. et edd., paene om. v. p. 19. ἐκείνη (super η scripto ν) L.[2] 20. τῶν προτέρων (cf. p. 42, 5) L.[2] p. ae. et edd., iam non peccare, sed in castitate permanere (cf. p. 42, 1) v. 21. ἔδει γὰρ — ἁμαρτιῶν L.[2] p. ae. et edd., om. v. (cf. l. 20). | τὸν Clem. Al. p. ae. Hg[1]. Gh. F., τινα L.[2] Ti.

3 μηκέτι ἁμαρτάνειν, ἀλλ' ἐν ἁγνείᾳ κατοικεῖν. [3]ἐπεὶ δὲ πάντα ἐξακριβάζῃ, καὶ τοῦτό σοι δηλώσω, μὴ διδοὺς ἀφορμὴν τοῖς μέλλουσι πιστεύειν ἢ τοῖς νῦν πιστεύσασιν εἰς τὸν κύριον. οἱ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἢ μέλλοντες πιστεύειν μετάνοιαν ἁμαρτιῶν οὐκ ἔχουσιν, ἄφεσιν δὲ ἔχουσι τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν αὐτῶν.
4 [4]τοῖς οὖν κληθεῖσι πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἔθηκεν ὁ κύριος μετάνοιαν. καρδιογνώστης γὰρ ὢν ὁ κύριος καὶ πάντα προγινώσκων ἔγνω τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν πολυπλοκίαν τοῦ διαβόλου, ὅτι ποιήσει τι κακὸν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ πονηρεύ-
5 σεται εἰς αὐτούς. [5]πολύσπλαγχνος οὖν ὢν ὁ κύριος ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ καὶ ἔθηκεν τὴν μετάνοιαν ταύτην, καὶ ἐμοὶ ἡ ἐξ-
6 ουσία τῆς μετανοίας ταύτης ἐδόθη. [6]ἀλλὰ ἐγώ σοι λέγω', φησί· ,μετὰ τὴν κλῆσιν ἐκείνην τὴν μεγάλην καὶ σεμνὴν ἐάν τις ἐκπειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἁμαρτήσῃ, μίαν μετάνοιαν ἔχει. ἐὰν δὲ ὑπὸ χεῖρα ἁμαρτάνῃ καὶ μετανοήσῃ, ἀσύμφορόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τοιούτῳ·
7 δυσκόλως γὰρ ζήσεται.' [7]λέγω αὐτῷ· ,Ἐζωοποιήθην ταῦτα παρὰ σοῦ ἀκούσας οὕτως ἀκριβῶς· οἶδα γὰρ ὅτι, ἐὰν μηκέτι προσθήσω

c. 13. §. 56. 57 p. 459: τὸν οὖν εἰληφότα τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν οὐκέτι ἁμαρτάνειν χρή· ἐπεὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἁμαρτιῶν — αὕτη ἂν εἴη τῶν προϋπαρξάντων κατὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ πρῶτον βίον, τὸν ἐν ἀγνοίᾳ λέγω — αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετάνοια ἡ καθαίρουσα τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἡ πίστις θεμελιωθῇ. καρδιογνώστης δὲ ὢν ὁ κύριος καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκων τό τε εὐμετάβολον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ παλίμβολον καὶ πανοῦργον τοῦ διαβόλου ἄνωθεν ἀρχῆθεν προεῖδεν, ὡς ζηλώσας ἐπὶ τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ἄνθρωπον προστρίψηταί τινας αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, φρονίμως πονηρευόμενος, ὅπως δὴ καὶ αὐτοὶ συνεκπέσοιεν αὐτῷ. ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὤν, μετάνοιαν δευτέραν, ἥν εἴ τις ἐκπειρασθείη μετὰ τὴν κλῆσιν, βιασθεὶς δὲ καὶ κατασοφισθείς, μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ· — — αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι μετάνοιαι οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν ἢ μόνῳ τῷ συναισθέσθαι ὅτι ἁμαρτάνουσι.

Mand. IV, III. 1. ἁγνείᾳ v. p. ae. et edd., ἀγνοίᾳ L.[2] (Gh.). 3. 4. οἱ γὰρ νῦν — πιστεύειν L.[2] v. p. ae. et edd., om. p. 4. 5. μετάνοιαν ἁμαρτιῶν. in L.[2] super μετάν. notari μεγάλην μετάνοιαν, super ὢν vero αν testatur Gh. 7—12. καρδιογνωστης — σοι [λεγ]ω φη. ultimum codicis S. fragmentum. 7. γὰρ S. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 8. ἔγνω L.[2] v. p. ae., in S. fortasse supplendum est προεγνω. 9 sq. πονηρευσεται S[c] v. p. Hg.[1] Gh. F., πορηρευσεται S., πονηρεύεται L.[2] ed. pr. Ti. 10. [πολυσπλαγχ]νος S. (Ti.) Hg.[1] Gh. F., πολυεύσπλαγχνος L.[2] ed. pr. Ti. | ων S. (in lacuna) Ang. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. εσπλαγχνισθη S. Hg.[1] Gh. F., εὐσπλαγχνίσθη L.[2] ed. pr. Ti. 12. εγω [σοι λεγ]ω S. Hg.[1] Gh. F., λέγω σοι L.[2] ed. pr. Ti. 13. κλῆσιν v. p. ae. et edd., θλῆσιν L.[2] 15. μετανοήσῃ v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., οὐ μετανοήσῃ L.[2] ed. pr. Ti., πυκνῶς μετανοήσῃ Lipsius (Z. f. w. Th. 1865. I. p. 33), cf. Mand. XI, 4. | τῷ τοιούτῳ (cf. Sim. VI, 5, 7) v. (homini talia agenti) p. (eiusmodi sectae homo) ae. (illi homini) Hg.[1] Gh. F., τὸ τοιοῦτον L.[2] ed. pr. Ti. 16. ζήσεται L.[2] ae. et edd., ζήσεται θεῷ v. p. Hb. p. 43, 2. ταυτα v. ae. et edd., ταὐτὰ L.[2] p.

ταῖς ἁμαρτίαις μου, σωθήσομαι.' ,Σωθήσῃ,' φησίν, ,καὶ πάντες ὅσοι ἐὰν ταῦτα ποιήσωσιν.'

IV. Ἠρώτησα αὐτὸν πάλιν λέγων ,Κύριε, ἐπεὶ ἅπαξ ἀνέχῃ μου, 1
ἔτι μοι καὶ τοῦτο δήλωσον.' ,Λέγε,' φησίν. ,Ἐὰν γυνή', φημί, ,κύ-
5 ριε, ἢ πάλιν ἀνήρ τις κοιμηθῇ, καὶ γαμήσῃ τις ἐξ αὐτῶν, μήτι ἁμαρ-
τάνει ὁ γαμῶν;' [2],Οὐχ ἁμαρτάνει', φησίν· ,ἐὰν δὲ ἐφ' ἑαυτῷ μείνῃ 2
τις, περισσοτέραν ἑαυτῷ τιμὴν καὶ μεγάλην δόξαν περιποιεῖται πρὸς
τὸν κύριον· ἐὰν δὲ καὶ γαμήσῃ, οὐχ ἁμαρτάνει. [3]τήρει οὖν τὴν 3
ἁγνείαν καὶ τὴν σεμνότητα, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ. ταῦτά σοι ὅσα λαλῶ
10 ἢ καὶ μέλλω λαλεῖν, φύλασσε ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' ἧς μοι παρεδόθης
ἡμέρας, καὶ εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικήσω. [4]τοῖς δὲ προτέροις σου 4
παραπτώμασιν ἄφεσις ἔσται, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς. καὶ πᾶσι
δὲ ἄφεσις ἔσται, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου ταύτας φυλάξωσι καὶ πο-
ρευθῶσιν ἐν τῇ ἁγνότητι ταύτῃ.'

15 ## Ἐντολὴ ε'.

I. ,Μακρόθυμος', φησί, ,γίνου καὶ συνετός, καὶ πάντων τῶν 1
πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην
[2]ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κατοικοῦν ἐν 2

Mand. V. p. 43, 16—p. 48, 5. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 5. p. 15 sq.: Ἄκουε καὶ τῆς πέμπτης ἐντολῆς· φύλασσε τὴν ἁγνείαν (etiam Dress. ἄνειαν!) καὶ μακροθυμίαν καὶ γίνου συνετός (ἐντολῆς· μακρόθυμος γίνου καὶ συνετός A.), καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις (πάντων ἔργων πονηρῶν κατακυριεύσῃ A.) καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην (haec om. A.). ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικοῦν ἐν σοὶ (πανάγιον κατοικήσει ἐν σοί A.) καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μηδὲ μιαινόμενον ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας. ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ κύριος κατοικεῖ (καθαρὸν ἔσται — κατοικεῖ om. A.), ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ ὁ διάβολος. ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταὐτῷ κατοικεῖν (οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ κατοικοῦσιν ἀμφότερα A.)· ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται; ἐὰν δὲ εἰς το μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι καὶ εὔχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότῃ. βλέπε οὖν ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ κυρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ. ἡ δὲ ὀξυχολία τὴν μακροθυμίαν μιαίνει (ἐὰν γὰρ λαβὼν — μιαίνει om. A.). ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστιν καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ καὶ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ

Mand. IV, IV. 3. κύριε v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ L.[2] ed. pr. Ti. 6. ἐφ' ἑαυτῷ (cf. c. I. p. 40, 14) v. (per se, Gh. super se), p. (si continuerit se et sic manserit) ae. (si per se manserit nec matrimonium inierit) Hg.[1] (in notis) Gh. F., ἐν ἑαυτῷ L.[2] ed. pr. Ti. 7. μεγάλην v. p. ae. et edd., μεγάλως L.[2] 8. ἐὰν δὲ καὶ γαμήσῃ, οὐχ ἁμαρτάνει L.[2] p. ae. et edd., om. v. 10. μέλλω p. ae. et edd., μέλω L.[2] 11. κατοικήσω L.[2] p. ae. et edd., habito v. 12. ἄφεσις. in L.[2] super ς notatum ν testatur Gh. | ἐάν. praemittendum esse ὅσοι (cf. Mand. VIII, 12 al.) coni. Dind. Gh. 13. 14. καὶ πορευθῶσιν — ταύτῃ L.[2] (πορευθεῖσιν) p. ae. et edd., om. v.

Mand. V, I. 18. ἔσῃ L.[2] (correctum ex ἧς) Ps.-Ath. v. p. ae. et edd.

σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ ἐπισκοτούμενον ὑπὸ ἑτέρου πονηροῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐν εὐρυχώρῳ κατοικοῦν ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται μετὰ τοῦ σκεύους, ἐν ᾧ κατοικεῖ, καὶ λειτουργήσει τῷ θεῷ
3 ἐν ἱλαρότητι, ἔχον τὴν εὐθηνίαν ἐν ἑαυτῷ· [3]ἐὰν δὲ ὀξυχολία τις προσέλθῃ, εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρυφερὸν ὄν, στενοχωρεῖται, μὴ ἔχον τὸν τόπον καθαρόν, καὶ ζητεῖ ἀποστῆναι ἐκ τοῦ τόπου· πνίγεται γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, μὴ ἔχον τόπον λειτουργῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς βούλεται, μιαινόμενον ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας. ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξυ-
4 χολίᾳ ὁ διάβολος. [4]ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατοικοῦντα ἀσύμφορά ἐστι καὶ πονηρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ
5 κατοικοῦσιν. [5]ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν λίαν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται, καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται καὶ ἀπόλλυσι τὴν γλυκύ-

(καὶ καταστρ. — ἐνεργείᾳ om. A.). οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ὄντας πλήρεις ἐν πίστει, οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται (ἐνεργεῖ A.) εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κυρίου (θεοῦ A.) μετ' αὐτῶν ἐστίν. ἀλλὰ ἀποπλανᾷ (ἀποπλανᾷ δέ A.) τοὺς διψύχους. ὅταν γὰρ (γὰρ om. A.) ἴδῃ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους (ἀνθρ. om. A.) εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει (παραβάλλει A.) ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν καὶ ἀνθρώπου, καὶ οὕτως πικραίνεται (κρίνεται ὁ A.) ἄνθρωπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ φίλου τινὸς ἢ περὶ δόσεως καὶ λήψεως ἢ περὶ τοιούτων μωρῶν πραγμάτων (ἢ φίλου — πραγμάτων om. A.). ταῦτα (γὰρ add. A.) πάντα μωρά ἐστι καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ (καὶ ἀσυμφ. τ. δ. τ. θ. om. A.), ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρά, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ καθημένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ. ἱλαρά (ἡ δὲ μακροθυμία εὐπρόσδεκτός ἐστι καὶ ἰσχυρά A.), ἀγαλλιωμένη καὶ ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν κύριον ἐν παντὶ

Mand. V, I. 1. ἑτέρου πονηροῦ L.[2] (post ἑτ. compendium, cuius prima littera π) Ant. v. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., πονηροῦ Ps.-Ath. p., ἑτέρου Ti. 2. ἐν in L.[2] correctum esse videtur ex ἐπί. | ευρυχώρῳ Ant. v. p. ae. (Ti.) Hg.[1] Gh. F., εὐρυτέρῳ L.[2] (sed ω notato super τε) ed. pr. 3. μετὰ Ant. v. p. ae. Gh. F., καὶ μετὰ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | καὶ λειτουργήσει Ant. v. (et apparebit, l. apparabit) p. ae. Gh. F., λειτουργήσει L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 4. ὀξυχολία τις Ant. v. p. ae. et edd., ὀξυχολίσῃ L.[2] (ab ipso Simonide emendatus). 6. ἔχον edd., ἔχων L.[2] 7. γὰρ ὑπὸ v. p. (nam aspernatur compressum pati cum spiritu malo ae.) Hg.[1] Gh. F., γὰρ ῥύπῳ L.[2] ed. pr. Ti. 8. ὑπὸ Ps.-Ath. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] ed. pr. Ti. 10. οὖν L.[2] (correctum esse e δὲ videtur) Ps.-Ath. Ant. v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., δὲ Ti. 10 sq. κατοικοῦντα Ant. v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., κατοικεῖν (corr. ex κατοικοῦν καὶ) L.[2] Ps.-Ath. ed. pr. 11. ἀσύμφορά ἐστι καὶ πονηρὰ L.[2] (ubi correctum est ἀσύμφορον) p. (invicem contrarii et inutiles sunt, et male est) Ti. Hg.[1], ἀσύμφορόν ἐστιν καὶ πονηρὸν Ant. ae. (cf. Ps.-Ath.) Gh. F., perniciosum est v., ἀσύμφωνα καὶ (cf. p.) praemittenda esse censuit Hb. 12. ἀψινθίου Ps.-Ath. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀψίνθιον L.[2] Ant. p. ed. pr. Ti. | εις Ps.-Ath. Ant. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ εἰς L., [καὶ] εἰς ed. pr. Ti. 13. 14. τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται Ps.-Ath. Ant. (om. τοῦ) v. (tantum mel a modico absinthio disperit) p. (quia omnem dulcedinem suam ex modico amaritudinis amittit) ae. (tanta multitudo mellis illo modico absinthio corrumpetur) Gh. F., πικρὸν λίαν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 14. καὶ ἀπόλλυσι L.[2] (correctum videtur ex ἀπολλύει) ed. pr. Ti. Gh. F., μικρὸν ἀπόλλυσι Hg.[1]

τητα τοῦ μέλιτος καὶ οὐκέτι τὴν αὐτὴν χάριν ἔχει παρὰ τῷ δεσπό-
τῃ, ὅτι ἐπικράνθη καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἀπώλεσεν; ἐὰν δὲ εἰς τὸ
μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι καὶ εὔχρηστον
γίνεται τῷ δεσπότῃ αὐτοῦ. 6 βλέπε οὖν ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυ- 6
5 τάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ κυρίῳ, καὶ ἐν αὐ-
τῇ κατοικεῖ. ἡ δὲ ὀξυχολία πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστιν. ἐὰν οὖν μι-
γῇ ἡ ὀξυχολία τῇ μακροθυμίᾳ, μιαίνεται ἡ μακροθυμία, καὶ οὐκ
ἔστιν εὔχρηστος τῷ θεῷ ἡ ἔντευξις αὐτῆς· 7 ,Ἤθελον', φημί, ,κύριε, 7
γνῶναι τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, ἵνα φυλάξωμαι ἀπ' αὐτῆς.'
10 ,Καὶ μήν', φησίν, ,ἐὰν μὴ φυλάξῃ ἀπ' αὐτῆς σὺ καὶ ὁ οἶκός σου,
ἀπώλεσάς σου τὴν πᾶσαν ἐλπίδα. ἀλλὰ φύλαξαι ἀπ' αὐτῆς· ἐγὼ
γὰρ μετὰ σοῦ εἰμί. καὶ πάντες δὲ ἀφέξονται ἀπ' αὐτῆς, ὅσοι ἂν
μετανοήσωσιν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῶν· μετ' αὐτῶν γὰρ ἔσομαι

καιρῷ, μηδὲν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ πικρόν, παραμένουσα διὰ παντὸς [ἐν?] πρᾳότητι καὶ ἡσυχίᾳ. , αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρος, ἡ δὲ ὀξυχολία πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶν καὶ ἐλαφρία φρενῶν· εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμός, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικῇ, ὅπου καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὸ ἄγγος, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει (μηδὲν ἔχουσα — ὑπερπλεονάζει om. A.) τὸ τρυφερὸν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν, ὑποχωρεῖ οὖν (οὖν om. A.) ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου (ἀπὸ τοῦ τοιούτου A.) καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πρᾳότητος (πραΰτητος A.) καὶ ἡσυχίας. εἶτα ὅταν (ὅταν δὲ A.) ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου καὶ λοιπὸν πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὧδε κἀκεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν (καὶ λοιπὸν — πονηρῶν om. A.), καὶ ὅλως (ὅλος A.) ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. ἀπέχου (ἄπεχε A.) οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας (ἀπ' αὐτῆς A.), τοῦ πονηροῦ (πονηροτάτου A.) δαίμονος, ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν καὶ ἀντίστηθι τῇ ὀξυχολίᾳ, καὶ ἔσῃ ἐπαινούμενος μετὰ τῆς σεμνότητος τῆς ἠγαπημένης ὑπὸ

Mand. V, 1. p. 45, 4. 5. Clemens Alex. Excerpt. ex prophet. §. 45. p. 1000: Η μακροθυμία γλυκύτης ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι.

Mand. V, I. 2. 3. ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι καὶ Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐὰν δὲ εἰς (correctum ἐπὶ sec. Ang., τις sec. Gh.) τὸ ἀψίνθιον μὴ βληθῇ μέλι, οὐδὲ εἰς μέλι τὸ ἀψίνθιον .... βληθῇ μέλι ουδὲ L.[2] (iam ex parte correcta). 4. βλέπε οὖν Ps.-Ath. v. ae. ed. pr., βλέπεις οὖν L.[2] (,ubi ex εις factum est ε, et οὖν postmodo superscriptum' Gh.) p. Hg.[1] Gh. F., βλέπεις Ant. Ti. 5. εὔχρηστος Ps.-Ath. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., εὔχρηστον L.[2] Ti. | κυρίῳ Ps.-Ath. Ant. v. Gh. F., θεῷ L.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1] 6. κατοικεῖ Ps.-Ath. v. p. ae. Gh. F., ὁ κύριος κατοικεῖ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 8. εὔχρηστος Ant. v. p. ae. ed. pr. Gh. F., εὔχρηστος τ.... (III vel IV litteris deletis) L.[2], εὔχρηστός [ποτε] Ti., εὔχρηστος τότε Hg.[1] 9. ἐνέργειαν v. (nequitiam, ut c. II, p. 46, 2) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἐνεργεσίαν (Ti.) vel εὐεργεσίαν (Ang. Gh.) L.[2] | ἀπ' αὐτῆς (cf. l. 10. 11) Hg.[1] Gh. F., αὐτῆς L.[2] Ti., αὐτήν ed. pr. 10. φυλάξῃ ed. pr. Gh. F., φυλάξῃς L.[2] Ti. Hg.[1] 13. μετ' αὐτῶν v. p. ae. edd., μετ' αὐτῆς L.[2]

καὶ συντηρήσω αὐτούς· ἐδικαιώθησαν γὰρ πάντες ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου.' II. 1 'Ἄκουε νῦν', φησί, 'τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστι, καὶ πῶς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ, καὶ πῶς ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης· οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς πλήρεις ὄντας ἐν τῇ πίστει, οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν. ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ἀποκένους καὶ διψύχους ὄντας. 2 ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ ἐν πικρίᾳ γίνεται ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ περὶ ἐδεσμάτων ἢ μικρολογίας τινὸς ἢ περὶ φίλου τινὸς ἢ περὶ δόσεως ἢ λήψεως ἢ περὶ τοιούτων μωρῶν πραγμάτων. ταῦτα γὰρ πάντα μωρά ἐστι καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. 3 ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ καὶ ἰσχυρὰν δύναμιν ἔχουσα καὶ στιβαρὰν καὶ εὐθηνουμένη ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ, ἱλαρά, ἀγαλλιωμένη, ἀμέριμνος οὖσα, δοξάζουσα τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, μηδὲν ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα πικρόν, παραμένουσα διὰ παντὸς πραεῖα

κυρίου. βλέπε οὖν, μὴ παραλογίσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην. ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξῃς, δυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρῆσαι. ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ καὶ νικήσεις καὶ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν (τὴν μακροθυμίαν καὶ τὴν ὑπομονήν, καὶ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας A.).

Antiochus Hom. CX. p. 1204 sq.: Ἐὰν γάρ τις μακρόθυμος γένηται, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ ἐν αὐτῷ καθαρόν, μὴ ἐπισκοτούμενον ὑπὸ ἑτέρου πονηροῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐν εὐρυχώρῳ κατοικοῦν εὐφραίνεται μετὰ τοῦ σκεύους, οὗ κατοικεῖ, καὶ λειτουργεῖ τῷ κυρίῳ ἐν ἱλαρότητι πολλῇ. ἐὰν δέ τις ὀξυχολία ἐπέλθῃ, εὐθέως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον στενοχωρεῖται, μὴ ἔχον τόπον καθαρόν, καὶ ζητεῖ ἀποστῆναι διὰ τὸ μὴ ἔχειν τόπον λειτουργῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς βούλεται. ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ ὁ διάβολος. ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατοικοῦντα ἀσύμφορόν ἐστιν

Mand. V, I. 1. ὑπὸ L.[2] (Ti. Gh.) Ti. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ (ὑπο?) L.[2] (Ang.), ἀπὸ ed. pr.
II. 2. νῦν, φησί (cf. Mand. VI, 2, 1) v. p. ae. Gh. F., φησί L.[2] ed. pr. Ti., φησί, καί (cf. Ps.-Ath.) ed. pr. Ti. Hg.[1] 4—6. ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης — μετ' αὐτῶν ἐστίν L.[2] p. ae. et edd., om. v. (etiam antecedentia τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ κτλ.) Ps.-Ath. Ant. 6. τοῦ κυρίου Ps.-Ath. (B.) p. ae. Hg.[1] Gh. F., τοῦ θεοῦ Ps. Ath. (A.) v., μου L.[2] Ti. 7. γὰρ Ps.-Ath. (B.) Ant. v. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., δὲ L.[2] Ti., ergo p. 8. ἑαυτὴν Ps.-Ath. Ant. v. (p. ae.) et edd., ἑαυτοὺς L.[2] 9. 10. ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ v. p. ae., ἡ γυνὴ ἢ ὁ ἀνὴρ L.[2] et edd. 10. γίνεται (super εται scripto ονται) L.[2] 10 sq. ἢ περὶ ἐδεσμάτων Ant. v. (p.) ae. ed. pr. Lipsius (Z. f. w. Th. 1865. III, 293) Hg.[1] Gh. F., ὑπέρ γε ἐδεσμάτων L.[2] 11. ἢ περὶ φίλου τινὸς Ps.-Ath. (om. περὶ) v. (p.) ae., om. L.[2] (Ant.) Ti., καὶ φίλου τινός ed. pr. 11. 12. δόσεως ἢ λήψεως Ps.-Ath. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., δόσεως ἄλλης L.[2] (Ti.), debito v. 13. ἀσύμφορα Ps.-Ath. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἄφρονα L.[2] Ti. 14. μεγάλην (superscr. μεγάλη) L.[2] | καὶ ὀχυρὰ Ps.-Ath. (B.) v. p. ae. Gh. F., καὶ ἰσχυρὰ Ant., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 15. καὶ στιβαρὰν (Ant.) p. ae. Gh. F., στιβαρὰ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], om. v. | εὐθηνουμένη p. Hg.[1] Gh. F., εὐθυνουμένη L.[2] ed. pr. Ti., εὐθύνει Ant., sedet v. ae., καθημένην Ps.-Ath. (B.).

καὶ ἡσύχιος. αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρον. [4]ἡ δὲ ὀξυχολία πρῶτον μὲν μωρά ἐστιν, ἐλαφρά τε καὶ ἄφρων. εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμός, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις· εἶτα ἡ μῆνις αὐτὴ ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. [5]ὅταν γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικῇ, οὗ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ, οὐ χωρεῖ τὸ ἄγγος ἐκεῖνο, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει. [6]τὸ τρυφερὸν οὖν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος κατοικεῖν μηδὲ μετὰ σκληρότητος, ἀποχωρεῖ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τοιούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. [7]εἶτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ δικαίου, καὶ τὸ λοιπὸν πεπληρωμένος τοῖς πνεύμασι τοῖς πονηροῖς ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὧδε κἀκεῖσε ἀπὸ τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλως ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. [8]ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας, τοῦ πονηροτάτου πνεύματος· ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν καὶ ἀντίστα τῇ ὀξυχολίᾳ καὶ τῇ πικρίᾳ, καὶ ἔσῃ εὑρισκόμενος μετὰ

καὶ πονηρὸν τῷ ἀνθρώπῳ, οὗ κατοικοῦσιν ἀμφότερα. ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψίνθιον μικρὸν εἰς κεράμιον μελίτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται, καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται; ἀπόλλυσι γὰρ τὴν γλυκύτητα καὶ πικρὸν γίνεται καὶ οὐκ ἔχει χάριν παρὰ τοῦ δισπότου αὐτοῦ, ὅτι ἐπικράνθη. βλέπεις ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὐχάριστος (l. εὔχρηστος) τῷ κυρίῳ. ἡ δὲ ὀξυχολία καὶ πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστιν. ἐὰν οὖν μιγῇ ἡ ὀξυχολία καὶ ἡ μακροθυμία, μιαίνεται ἡ μακροθυμία, καὶ οὐκ ἔστιν εὔχρηστος τῷ θεῷ ἡ ἔντευξις αὐτῆς. ἡ γὰρ ὀξυχολία πονηρὰ οὖσα καταστρέφει τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ· ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παραβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς πικραίνεται ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ ἐδεσμάτων, ἢ ὅτι μικρολογία τις ἐνέπεσεν ματαία, ἢ περὶ δόσεως. ταῦτα γὰρ πάντα μωρά ἐστιν καὶ κενὰ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶν καὶ ἰσχυρά, ἔχουσα δύναμιν στιβαράν, καὶ εὐθύνει καὶ ἀγαλλιωμένη ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν κύριον, μηθὲν ἐν αὐτῇ ἔχουσα πικρόν, διότι πραῦς ἐστιν καὶ ἡσύχιος. αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρον. ἡ δὲ

Mand. V, II. 1. τὴν πιστιν Ps.-Ath. (B. om. τὴν) Ant. v. p. Hg.[1] Gh. F., τῆς πίστεως L.[2] 2. ὁλόκληρον L.[2] Ant. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., ὁλόκληρος Ps.-Ath. ed. pr. 5. αὐτὴ scripsi, αὕτη L.[2] v. Ti. Hg.[1] Gh. F., om. Ps.-Ath. p. ae. ed. pr. 6. ταῦτα τὰ πνεύματα L.[2] et edd., tam multi spiritus mali p., hi omnes spiritus ae., haec omnia v., πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα Ps.-Ath. „fort. legendum ταῦτα πάντα vel πάντα ταῦτα" Gh. 7. οὗ L.[2] et edd., ὅπου Ps.-Ath. 10. ἀποχωρεῖ L.[2] Ti. Hg.[1], ἀποχωρεῖ ἀπὸ Ps.-Ath. (ὑποχωρεῖ) Ant. Gh. F. 12. γίνεται L.[2] et edd., εὐθέως (continuo p.) γίνεται proposuit Hb. 13. τὸ λοιπὸν L.[2] (custode in pagina antecedente) Ti. Hg.[1], λοιπὸν L.[2] (in textu) Ps.-Ath. ed. pr. Gh. F. 13 sq. πεπληρωμένος Ps.-Ath. Ant. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., πεπληρομένον L.[2], πεπληρωμένον Ti.

τῆς σεμνότητος τῆς ἠγαπημένης ὑπὸ τοῦ κυρίου. βλέπε οὖν μήποτε παρενθυμηθῇς τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτης τῆς ἐντολῆς κυριεύσῃς, καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολὰς δυνήσῃ φυλάξαι, ἅς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι. ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ πάντες ἐνδυναμούσθωσαν, ὅσοι ἐὰν θέλωσιν ἐν αὐταῖς πορεύεσθαι.'

Ἐντολὴ ς'.

1 I. ,Ἐνετειλάμην σοι', φησίν, ,ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐγκράτειαν'. ,Ναί', φημί, ,κύριε'. ,Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι', φησίν, ,δηλῶσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς, τίς αὐτῶν τίνα δύναμιν ἔχει καὶ ἐνέργειαν. διπλαῖ γάρ 2 εἰσιν αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν· κεῖνται οὖν ἐπὶ δικαίου καὶ ἀδίκου· [2]σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μὴ πιστεύσῃς· τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν. ἀλλὰ σὺ τῇ ὀρθῇ ὁδῷ 3 πορεύου καὶ ὁμαλῇ, τὴν δὲ στρεβλὴν ἔασον. [3]ἡ γὰρ στρεβλὴ

ὀξυχολία ἄφρων ἐστίν. εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμός, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. τὸ οὖν ἅγιον πνεῦμα ὡς τρυφερὸν ὂν καὶ μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ τοῦ σκληροῦ καὶ πονηροῦ πνεύματος ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀνθρώπου καὶ ζητεῖ τοῦ κατοικῆσαι μετὰ τοῦ μακροθύμου, καὶ γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς τοῦ πνεύματος τοῦ δικαίου καὶ ὅλως ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς.

Mand. VI, p. 48, 6—p. 52, 3. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 6. p. 17 sq.: Ἄκουε καὶ τῆς ἕκτης ἐντολῆς· ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ ἐγκρατεύσῃ (τὴν ἐγκράτειαν A.). ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίοχος· Ναί, κύριε, οὕτως ἐστίν. λέγει (ἀπεκρίθη A.) αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι δηλῶσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς τὴν δύναμιν ἣν ἔχουσι καὶ (τὴν add. A.) ἐνέργειαν. διπλαῖ γάρ εἰσιν. κεῖνται γὰρ (οὖν A.) ἐπὶ δικαίῳ (δικαίου A.) καὶ ἀδίκῳ (ἀδίκου A.). σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μὴ (μηδὲν A.) πιστεύσῃς. τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν (τὸ γὰρ — στρεβλήν om. A.) δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης καὶ εἷς τῆς πονηρίας (ὁ εἷς τῆς πονηρίας, καὶ ὁ εἷς τῆς δικαιοσύνης A.). καὶ (om. A.) ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός εστι καὶ αἰσχυντηρὸς καὶ πρᾶος καὶ ἰσχυρός. ὅταν οὖν (οὖν om. A.) οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιο-

Mand. V, II. 2. παρενθυμηθῇς in L.[2] correctum e πως (superscr. περ) ἐνθυμηθῇς. 4. ἴσχυε οὖν Ps.-Ath. (om. οὖν) v. p. ae. et edd., ἰσχυρὸν (ἰσχυροῦ, ἴσχυσον?) L.[2] | ἐν αὐταῖς Ps-Ant. (v. p.) ae. et edd., ἐν ἑαυταῖς L.[2] | καὶ ἐνδυναμοῦ L.[2] p. (ut constans animo sis) ae. et edd., ut vivas deo v. (cf. Ps.-Ath.). 4. 5. καὶ πάντες — πορεύεσθαι L.[2] (p.) ae. et edd., et quicunque servaverint haec mandata vivent deo v., om. Ps. Ath.

Mand. VI, I. 11. ἐπὶ δικαίου καὶ ἀδίκου (cf. Mand. VIII, 1, 1. 2) L.[2] (ubi e δικαίου καὶ ἀδίκου correctum esse retulit Ang. δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ, sed super utroque ω notatum esse ου testati sunt Ti. Gh.) Hg.[1], ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ (cf. Mand. IV, I. p. 40, 9) Ps.-Ath. (B.) ed. pr. Ti. Gh. F.; δικαίου et ἀδίκου sunt neutra, non masculina. 12. μὴ L.[2] p. (ae.) et edd., μηδὲν v. Ps.-Ath. 13. ὀρθὴν Ps.-Ath. et edd., ὀρθὸν L.[2]

ὁδὸς τρίβους οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἀνοδίας καὶ προσκόμματα πολλὰ καὶ τραχεῖά ἐστι καὶ ἀκανθώδης. βλαβερὰ οὖν ἐστὶ τοῖς ἐν αὐτῇ πορευομένοις. [4]οἱ δὲ τῇ ὀρθῇ ὁδῷ πορευόμενοι ὁμαλῶς περιπατοῦσι καὶ ἀπροσκόπως· οὔτε γὰρ τραχεῖά ἐστιν οὔτε ἀκανθώδης. βλέπεις οὖν ὅτι συμφορώτερόν ἐστι ταύτῃ τῇ ὁδῷ πορεύεσθαι'. [5],Ἀρέσκει μοι', φημί, ,κύριε, ταύτῃ τῇ ὁδῷ πορεύεσθαι'. ,Πορεύσῃ', φησί, ,καὶ ὃς ἂν ἐξ ὅλης καρδίας ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον, πορεύσεται ἐν αὐτῇ. II. ,ἄκουε νῦν', φησί, ,περὶ τῆς πίστεως. δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης καὶ εἷς τῆς πονηρίας. [2],Πῶς οὖν', φημί, ,κύριε, γνώσομαι τὰς αὐτῶν ἐνεργείας, ὅτι ἀμφότεροι ἄγγελοι μετ' ἐμοῦ κατοικοῦσιν'; [3]"Ακουε, φησί, καὶ σύνιε. ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυντηρὸς καὶ

σύνης, περὶ ἀγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκείας (κ. π. αὐτ. om. A.) καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου (καὶ περὶ παντὸς ἔργου ἀγαθοῦ A.). ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστίν. τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ἐγκρατὴς αὐτοῦ γενοῦ (τούτῳ — γενοῦ om. A.). ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα (αὐτοῦ τὰ πονηρὰ add. A.). πρῶτον (πρὸ A.) πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. ὅταν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἐπὶ (l. ἀπὸ) τῶν ἔργων αὐτοῦ (γνῶθι ὅτι ἐκ τοῦ πονηροῦ καὶ

Mand. VI, II. p. 49, 8—50, 11. Origenes de princ. III, 2, 4 (Opp. I, 140): sed et Pastoris liber haec eadem declarat dicens, quod bini angeli singulos quosque hominem comitentur, et si quando bonae cogitationes cor nostrum ascenderint, a bono angelo suggeri dicit, si vero contrariae, mali angeli dicit esse instinctum. Hom. XII in Luc. (Opp. III, 945 sq.): unicuique duo assistunt angeli, alter iustitiae, alter iniquitatis. si bonae cogitationes in corde nostro fuerint, et in animo iustitia pullularit, haud dubium quin nobis loquatur angelus Domini, si vero mala fuerint in nostro corde versata, loquitur nobis angelus diaboli. quomodo igitur per singulos homines bini sunt angeli, sic opinor etc. Hom. XXXV in Luc. (Opp. III, 973): quod si cui displicet, transeat ad volumen, quod titulo Pastoris scribitur, et inveniet cunctis hominibus duos adesse angelos, malum qui ad perversa exhortatur, et bonum qui ad optima quaeque persuadet.

Cassianus Collat. VIII, 17: nam quod unicuique nostrum duo cohaereant angeli, id est bonus et malus, scriptura testatur, de bonis quidem — —, de utrisque vero liber Pastoris plenissime docet. XIII, 12: adiacere autem homini in quamlibet partem arbitrii libertatem etiam liber ille qui dicitur Pastoris apertissime docet, in quo angeli unicuique nostrum adhaerere dicuntur, id est bonus et malus, in hominis vero opinione consistere, ut eligat quem sequatur.

Maximus Confessor Schol. in Dionys. Areopag. de div. nom. libr. (Opp. II, 126): καὶ ὅτι διὰ τῶν ἀγγέλων αἱ ψυχαὶ χειραγωγοῦνται αἱ ζωὴν ἀγγελικὴν ἐπιτηδεύουσαι· οὕτω καὶ ἐν τῷ Ποιμένι ἀνέγνωμεν.

Mand. VI, I. 5. συμφορώτερον edd., συμφερώτερον L.[2] | αρέσκει in L.[2] super ει notatum est η.
II. 8. νῦν L.[2] et edd., οὖν errore Hg.[1] 9. μετὰ v. p. ae. Ps.-Ath. et edd., om. L.[2] 11. σύνιε (cf. p. 51, 8. Sim. V, 5, 1. XI, 12, 1) v. p. Gh. F., συνιεῖς αὐτάς L.[2] ed. pr. Ti., σύνιε αὐτάς Hg.[1]

πραῢς καὶ ἡσύχιος. ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, [εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκείας καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ], γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστί. ταῦτα οὖν ἐστὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης. τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. [4]ὅρα νῦν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ'. [5],Πῶς', φημί, ,κύριε, νοήσω αὐτόν, οὐκ ἐπίσταμαι'. ,Ἄκουε', φησίν, ,καὶ συνετὸς γίνου· ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσπέσῃ ἢ πικρία, γίνωσκε ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἶτα ἐπιθυμία πράξεων πολλῶν καὶ πολυτελείας ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ

μισοκάλου εἰσίν A.). λέγει αὐτῷ ὁ δοῦξ (δοῦξ om. A.) Ἀντίοχος Πῶς, κύριε (κύριε om. A.), νοήσω (μὲν add. A.) αὐτὸν οὐκ ἐπίσταμαι, ἐὰν μὴ διδαχθῶ κατὰ λόγον. λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Ἄκουε λεπτομερῶς καὶ συνετός (συν. c. A., in B. evanuit) γίνου (και μακρόθυμος add. A.). ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσέλθῃ ἢ πικρία, γίνωσκε ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί (ὅταν — ἐν σοὶ om. A.). εἶτα λοιπὸν ἐπιθυμίαι πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τροφῶν καὶ οὐ δεόντων καὶ ἐπιθυμίαι γυναικῶν καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφανία τε καὶ ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια (εἶτα λοιπὸν ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ἐπιθυμία πράξεων, πλεονεξίας καὶ ὑπερηφανίας καὶ τὰ τούτοις ὅμοια A.). ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ (ὅταν ταῦτα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῶσιν A.), γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί (μετὰ σοῦ A.). σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε (σὺ οὖν — πίστευε om. A.). ἔχεις οὖν (οὖν om. A.) ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων (τ. ἀγγ. om. A.) τὰς ἐνεργείας. σύνες αὐτάς. περὶ μὲν [τοῖς ἔργοις] τῆς πίστεως αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς (σύνες αὐτὰς καὶ πίστευε τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας ἀπόστηθι A.) καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσῃς τῷ θεῷ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν (καὶ ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ἔσῃ ηὐλογημένος εἰς τοὺς αἰῶνας A.).

Mand. VI, II. 2—5. εὐθέως λαλεῖ — σου ἀναβῇ v. (continuo loquitur tecum de iustitia, de pudicitia, de castitate, de benignitate, de indulgentia, de caritate, de pietate. haec omnia cum ascenderint in cor tuum) p. (continuo invenies temet ipsum loquentem de iustitia, de sanctitate, de castitate, de frugalitate, de omni opere probitatis et de omni virtute honesta. haec universa cum in cor tuum ascenderint) ae. (cogitare te faciet de iustitia et de abstinentia a fornicatione et de rebus bonis et eleemosyna et de omnibus. haec omnia cum tibi venerint in cor tuum) Ps.-Ath. Ant. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] (propter homoeoteleuton) Ti. (lacuna notata). 6. ταῦτα οὖν — δικαιοσύνης L.[2] (p.) ae. et edd., om. v. 7. νῦν v. p. ae. suasit Gh., recepit F., οὖν L.[2] Ps.-Ath. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. 8. 9. καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων Ps.-Ath. Ant. v. p. (ae.) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 12. καὶ συνετὸς γίνου (cf. Mand. V, 1. p. 43, 16) Ps.-Ath. v. (et intellege) Hg.[1], om. L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Gh. F., 13. εἶτα L.[2] Ant. v. p. ae. et edd., εἶτα λοιπὸν Ps.-Ath. 14. πολυτελείας (cf. Mand. VIII, 3. p. 54, 13. XII, 2, 1. Sim. I. 10. 11) v. p., πολυτέλεια ae. Ps.-Ath. Ant. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., πολυτέλειαν L.[2] (Gh.), πολυτέλειαι L.[2] (Ti.) Ti.

μεθυσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τρόπων οὐ δεόντων καὶ ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ πλεονεξία καὶ ὑπερηφανία, πολυλογία τε καὶ ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσιά ἐστι καὶ ὅμοια. ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος
5 τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. [6]σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά εἰσι καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. ἔχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐργασίας· σύνιε αὐτὰς καὶ πίστευε τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης· [7]ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας ἀπό-
10 στηθι, ὅτι ἡ διδαχὴ αὐτοῦ πονηρά ἐστι παντὶ ἔργῳ· ἐὰν γὰρ ᾖ τις πιστότατος ἀνήρ, καὶ ἡ ἐνθύμησις τοῦ ἀγγέλου τούτου ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, δεῖ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ἢ τὴν γυναῖκα ἐξαμαρτῆσαί τι. [8]ἐὰν δὲ πάλιν πονηρότατός τις ᾖ ἀνὴρ ἢ γυνή, καὶ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιο-
15 σύνης, ἐξ ἀνάγκης δεῖ αὐτὸν ἀγαθόν τι ποιῆσαι. [9]βλέπεις οὖν', φησίν, ,ὅτι καλόν ἐστι τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης ἀκολουθεῖν, τῷ δὲ ἀγγέλῳ τῆς πονηρίας ἀποτάξασθαι. [10]τὰ μὲν περὶ τῆς πίστεως αὕτη ἡ ἐντολὴ δηλοῖ, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης

Antiochus Hom. LXI p. 1121: δύο γάρ εἰσιν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης, εἷς τῆς πονηρίας. καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος αἰσχυντηρὸς καὶ πραΰς καὶ ἡσύχιός ἐστιν. ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετ' αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος, περὶ αὐταρκείας, περὶ παντὸς ἔργου δικαίου, περὶ πάσης ἀρετῆς εὐδόξου (ἐνδόξου Fabricius). ὅταν οὖν ταῦτα ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβῇ, ἀρίδηλόν ἐστιν ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετ' αὐτοῦ ἐστίν. τοῦ δὲ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα· πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀναβῇ, δεῖ γνῶναι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ· ὅταν γὰρ ὀξυχολία τίς τινι προσέλθῃ ἢ πικρία, φανερῶς ὁ τοιοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστίν. εἶτα ἐπιθυμία πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ποικίλων τρυφῶν καὶ ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ πλεονεξιῶν καὶ ὑπερηφανεία καὶ ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶ παραπλησία καὶ ὅμοια. ἀλλὰ καὶ

Mand. VI, II. 1 sq. καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τρόπων οὐ δεόντων scripsi, καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικ. τροφῶν οὐ δεόντων L.[2] Ti., καὶ κραιπ. πολλῶν καὶ ποικ. τροφῶν καὶ οὐ δεόντων Ps.-Ath. ed. pr., καὶ κραιπ. πολλῶν καὶ ποικ. τρυφῶν καὶ οὐ δεόντων Hg.[1] Gh. F., καὶ ποικίλων τρυφῶν Ant., et delitias multarum et variarum voluptatum p., et compotationis et insatiabilitas corporis et luxuria ae., et ebrietatis v. (om. reliquis), pro κραιπαλῶν Dindf. proposuit ἄλλων, pro οὐ δεόντων Lipsius ἡδονῶν. 2. καὶ ἐπιθυμία γυναικῶν L.[2] Ant. v. (desiderium multarum, l. mulierum) p. ae. et edd., καὶ ἐπιθυμίαι γυν. Ps.-Ath. 2. καὶ πλεονεξία L.[2] v. (rerum alienarum) p. ae. et edd., καὶ πλεονεξίαι Ps.-Ath., καὶ πλεονεξιῶν Ant. 2 sq. πολυλογία τε v. (et multiloquia) p. (et fraudem) ae. (loquacitas), πολλή τις L.[2] et edd. 6. καὶ μηδὲν Ps.-Ath. v. p. (Hb.) Gh. F., μηδὲ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 7. ἀσύμφορα L.[2] p. et edd., non conveniunt v. ae., ἀσύμφωνα Hb. 8. σύνιε L.[2] et edd., σύνες Ps.-Ath. 11. πιστότατος L.[2] v. (felicissimus, l. fidelissimus) et edd., fidelis p. (ae.). 13. ᾖ Hg.[1] Gh. F., εἴη L.[2] ed. pr. Ti. 17. δὲ Ps.-Ath. (A.) p. ae. (et) et edd., om. L.[2] | τὰ edd., τὰς L.[2]

πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσῃ τῷ θεῷ. πίστευε δὲ ὅτι τὰ ἔργα τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας χαλεπά ἐστι· μὴ ἐργαζόμενος οὖν αὐτὰ ζήσῃ τῷ θεῷ'.

Ἐντολὴ ζ'.

Eccles. XII, 13. ,Φοβήθητι', φησί, ,τὸν κύριον καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. φυλάσσων οὖν τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ ἔσῃ δυνατὸς ἐν πάσῃ πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. φοβούμενος γὰρ τὸν κύριον πάντα καλῶς ἐργάσῃ'. οὗτος δέ ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι, καὶ σωθήσῃ. 2 [2]τὸν δὲ διάβολον μὴ φοβηθῇς· φοβούμενος γὰρ τὸν κύριον κατακυριεύσεις τοῦ διαβόλου, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. ἐν ᾧ δὲ δύναμις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ δὲ δυναμις ἡ ἔνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. 3 [3]φοβήθητι δὲ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ὅτι πονηρά ἐστι. φοβούμενος

αἱ πονηραὶ ἐνθυμήσεις αὐτοῦ εἰσὶ πᾶσαι. προσσχῶμεν οὖν ἀκριβῶς ἑαυτοῖς καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ πονηρῷ ἀποταξώμεθα, τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης ἀκολουθήσωμεν.

Mand. VII, p. 52, 5—p. 53, 13. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 7 p. 19: Νῦν ἄκουσον (Ἄκουε καὶ A.) τῆς ἑβδόμης ἐντολῆς περὶ τοῦ φόβου (π. τ. φ. om. A.)· φοβοῦ τὸν κύριον (θεὸν A.) καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ ἔσῃ δυνατὸς ἐν (πάσῃ add. A.) πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται (καὶ ἡ — ἔσται om. A.)· φοβούμενος (γὰρ add. A.) τὸν κύριον πάντα καλὰ ἐργάσῃ. οὗτός ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι (οὗτος — φοβηθῆναι om. A.). τὸν διάβολον μὴ φοβηθῇς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ᾖ (l. ἡ) ἔνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει, ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. ὁ δοῦλος (l. φόβος) οὖν τοῦ κυρίου ἰσχυρός ἐστι καὶ . . . . φοβήθητι οὖν τὸν κύριον, καὶ ζήσῃ αὐτῷ φυλάσσων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας (τὸν διάβολον μὴ φοβηθῇς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. μᾶλλον δὲ φοβήθητι τὰ ἔργα αὐτοῦ τὰ πονηρά, ἵνα μὴ κατακυριευθῇς ὑπ' αὐτῶν, ὅτι πονηρά εἰσιν. ἐὰν οὖν μὴ θελήσῃς τὸ πονηρὸν ἐργάσασθαι, φοβοῦ τὸν κύριον πάντοτε καὶ

Mand. VII. p. 52, 5—p. 53, 8. Clemens Alex. Strom. II, 12, 55 p. 458 e Pastore laudat: φοβητέον οὖν τὸν κύριον λέγει εἰς οἰκοδομήν, ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφήν· ἔμπαλιν δὲ τὰ μὲν ἔργα τοῦ κυρίου, τουτέστι τὰς ἐντολὰς ἀγαπητέον καὶ ποιητέον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον· ὁ μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ φόβος παιδεύει καὶ εἰς ἀγάπην ἀποκαθίστησιν, ὁ δὲ τῶν τοῦ διαβόλου ἔργων μῖσος ἔχει σύνοικον.

Mand. VI, II, 1. ζήσῃ L.[2] v. ae. et edd., ζήσῃς Ps.-Ath. p.
Mand. VII, I. 9. σωθήσῃ Ant. (v.) p. Gh. F., σωθῆναι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 11. δὲ Ant. v. Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 12. ἡ L.[2] (ἣ) Ant. v. p. Hg.[1] Gh. F., ᾗ Ps.-Ath. ed. pr. Ti. 13. φόβον L.[2] ae. et edd., καὶ φόβον Ps.-Ath. Ant. v. 14. ἐστι L.[2] et edd., εἰσί Ant.

οὖν τὸν κύριον φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτά, ἀλλ' ἀφέξῃ ἀπ' αὐτῶν. [4]δισσοὶ οὖν εἰσιν οἱ φόβοι· ἐὰν γὰρ 4
θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάσασθαι, φοβοῦ τὸν κύριον καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτό· ἐὰν δὲ θέλῃς πάλιν τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, φοβοῦ τὸν κύριον
5 καὶ ἐργάσῃ αὐτό. ὥστε ὁ φόβος τοῦ κυρίου ἰσχυρός ἐστι καὶ μέγας καὶ ἔνδοξος. φοβήθητι οὖν τὸν κύριον καὶ ζήσῃ αὐτῷ· καὶ ὅσοι ἂν φοβηθῶσιν αὐτὸν τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ζήσονται τῷ θεῷ'. [5],Διὰ τί', φημί, κύριε, ,εἶπας περὶ τῶν τηρούν- 5
των τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ζήσονται τῷ θεῷ'; ,Ὅτι', φησίν, ,πᾶσα ἡ
10 κτίσις φοβεῖται τὸν κύριον, τὰς δὲ ἐντολὰς αὐτοῦ οὐ φυλάσσει, τῶν οὖν φοβουμένων αὐτὸν καὶ φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐκείνων ἡ ζωή ἐστι παρὰ τῷ θεῷ· τῶν δὲ μὴ φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, οὐδὲ ζωὴ ἐν αὐτοῖς'.

μὴ ἐπιλάθῃ τὸν φόβον αὐτοῦ· ὁ γὰρ ἔχων τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ οὐδέποτε ἐνθυμεῖται πονηρὸν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ εἰς τοὺς αἰῶνας A.).

Antiochus Hom. CXXVII p. 1236 sq.: φοβήθητι γάρ, φησίν, τὸν κύριον καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. φυλάσσων δὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ ἔσῃ δυνατὸς ἐν πάσῃ πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. φοβούμενος γὰρ τὸν κύριον πάντα καλῶς ἐργάσῃ. οὗτός ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι, καὶ σωθήσῃ. τὸν δὲ διάβολον μὴ φοβηθῇς. φοβούμενος γὰρ τὸν κύριον κατακυριεύσεις τοῦ διαβόλου, ὅτι δύναμις οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ· ἐν ᾧ δὲ δύναμις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος, ἐν ᾧ ἡ δύναμις ἡ ἔνδοξος, καὶ ὁ φόβος ἐν αὐτῷ. πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. φοβήθητι δὲ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ὅτι πονηρά εἰσι. φοβούμενος δὲ τὸν κύριον οὐ φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτά, ἀλλὰ φεύξῃ ἀπ' αὐτῶν. δισσοὶ οὖν εἰσὶν οἱ φόβοι. εἰ οὐ θέλῃς (l. θέλεις) τὸ πονηρὸν ἐργάζεσθαι, φοβήθητι τὸν κύριον, καὶ οὐκ ἐργάζῃ (l. ἐργάσῃ) αὐτό. ὥστε ὁ φόβος τοῦ κυρίου ἰσχυρότερός ἐστι καὶ ἔνδοξος. καὶ ὅσοι ἂν φοβηθῶσιν αὐτὸν καὶ τηρήσωσι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ζήσονται τῷ θεῷ· ἐπεὶ καὶ πᾶσα κτίσις φοβεῖται αὐτόν, τὰς δὲ ἐντολὰς αὐτοῦ οὐ φυλάσσει. τῶν οὖν φοβουμένων αὐτὸν καὶ φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐκείνων ἡ ζωή ἐστιν παρὰ τῷ θεῷ.

Mand. VII. 1. 2. φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτά Ant. (praem. οὐ) Gh. F., Ant., timebis et opera diaboli non facies v., οὐκ ἐργάσῃ αὐτὰς L.[2], οὐκ ἐργάσῃ αὐτά ed. pr. Ti. Hg.[1], nec opereris opera satanae ae., om. p. 3. θέλῃς L.[2] v. p. ed. pr. Ti. Hb. Gh. F., μὴ θέλῃς (cf. Ps.-Ath. Ant.) ae. Hg.[1] | φοβοῦ τὸν κύριον Ps.-Ath. A. Ant. (φοβήθητι) v. p. Hg.[1] Gh. F., τὸν θεὸν φοβοῦ L.[2] 5. ἐργάσῃ v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἐργάζῃ L.[2] Ant. Ti. 5. 6. ἰσχυρός ἐστι καὶ μέγας καὶ ἔνδοξος L.[2] v. p. et edd., ἰσχυρότερός ἐστι καὶ ἔνδοξος Ant. 6—10. καὶ ὅσοι ἂν — φυλάσσει L.[2] Ant. p. ae. et edd., om. v. 10. κτίσις φοβεῖται v. p. ae. Ant. et edd., κτῆσις φοβῆται L.[2] 11. αὐτὸν Ant. v. p. ae. Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 12. ἐκείνων Ant. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἑκόντων L.[2], ἑκόντων ed. pr. Ti. 13. αὐτοῦ v. p. ae. et edd., αὐτῶν L.[2] | αὐτοῖς v. et edd., αὐτῷ (super ῷ notato οῖς) L.[2]

Ἐντολὴ η΄.

1 ‚Εἶπόν σοι', φησίν, ‚ὅτι τὰ κτίσματα τοῦ θεοῦ διπλᾶ ἐστί· καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια διπλῆ ἐστίν. ἐπί τινων γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, 2 ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ'. [2]‚Γνώρισόν μοι', φημί, ‚κύριε, ἐπὶ τίνων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ἐπὶ τίνων δὲ οὐ δεῖ.' ‚Ἄκουε', φησί, ‚τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύου καὶ μὴ ποίει αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό. [ἐὰν γὰρ ἐγκρατεύσῃ τὸ ἀγαθὸν μὴ ποιεῖν, ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ]· ἐὰν δὲ ἐγκρατεύσῃ τὸ πονηρὸν μὴ ποιεῖν, δικαιοσύνην μεγάλην ἐργάζῃ. ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πονηρίας πάσης 3 ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν'. [3]‚Ποταπαί', φημί, ‚κύριε, εἰσὶν αἱ πονηρίαι, ἀφ' ὧν δεῖ με ἐγκρατεύεσθαι'; ‚Ἄκουε', φησίν, ‚ἀπὸ μοιχείας καὶ πορνείας, ἀπὸ μεθύσματος ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ καυχήσεως καὶ ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπὸ ψεύσματος καὶ καταλα- 4 λίας καὶ ὑποκρίσεως, μνησικακίας καὶ πάσης βλασφημίας. [4]ταῦτα τὰ ἔργα πάντων πονηρότατά εἰσιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. ἀπὸ

Mand. VIII, p. 54, 2—p. 57, 6. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 8 p. 19 sq.: Ἄκουε καὶ τῆς ὀγδόης ἐντολῆς περὶ ἐγκρατείας· νοήσον ὅτι ἡ ἐγκράτεια διπλῆ (περὶ ἐγκρατείας νόησον ὅτι διπλῆ A.) ἐστίν. ἐπί τινων γὰρ δεῖ σε ἐγκρατεύεσθαι, ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ· τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύεσθαι καὶ μὴ ποιεῖν αὐτό, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό. ἄκουε δὲ λεπτομερῶς. — — Ἐγκρατεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας (ἐπί τινων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι καὶ μὴ ποιεῖν αὐτά. ἐγκρατεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν. ἄκουε λεπτομερῶς A.), ἀπὸ μεθύσματος ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδέσματων πολλῶν καὶ πολυτελῶν, πλούτου, καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας καὶ ψεύδους καὶ καταλαλίας καὶ ὑποκρίσεως καὶ μνησικακίας καὶ πάσης βλασφημίας (καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ μνησικακίας καὶ βλασφημίας A.). ταῦτα τὰ ἔργα πονηρά ἐστι (εἰσὶν A.) τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. τούτων οὖν τῶν ἔργων (οὖν τ. ἔ. om. A.) δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ· ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος τούτων οὐ δύναται ζῆσαι τῷ θεῷ (τῷ θ. om. A.). ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων (ἄκουε καὶ τὰ ὀνόματα τούτων ἤτοι ἀκόλουθα A.). λέγει ὁ δοῦξ (ὁ δ. om. A.) Ἀντίοχος Ἔτι (ποῖα A.) γάρ, κύριε,

Mand. VIII. 7. 8. uncinis inclusa v. (si enim abstinueris a bono et non id feceris, peccabis) p. (nam quomodo si a bono actu te abstinueris, delictum admittis) ae. (si enim abstineas, ne agas bonum, magnum peccatum erit tibi) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] propter homoeoteleuton. 11. με p. ae. Gh. F., ἡμῶν L.[2], ἡμᾶς ed. pr. Ti. Hg.[1] 12. ἀπὸ μεθύσματος ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς Ps.-Ath. (cf. Ant.) v. (ab ebrietatibus — a conviviis malignis) p. (ab ebrietate, ab iniustitia, a delitiis plurimis et luxuriosis) ae. (et ab ebrietate iniusta, luxuria prava) ed. pr. (ἀπὸ etiam ante ἀνομίας) Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ μεθ. ἀνομ., ἀπὸ τρυφῆς πολλῆς καὶ πονηρᾶς Hb., om. L.[2] Ti. 13. καὶ πολυτελείας πλούτου L.[2] Ps.-Ath. (A.) Ant. v. p. et edd., καὶ πολυτελῶν, πλούτου Ps.-Ath. (B.), divitiarum cupiditate ae. 14. ψεύσματος Ant. v. p. ae., στευσμάτων L.[2], ψευσμάτων Ti. Hg.[1], ψεύδους ed. pr. 15. πάσης Ps.-Ath. p. ed. pr. Hg.[1] (p. 176) Gh. F., πάσης ἄλλης L.[2] Ti. Hg.[1] (in textu).

τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ.
ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος ἀπὸ τούτων οὐ δύναται ζῆσαι τῷ θεῷ.
ἄκουε οὖν καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων. [5] ,Ἔτι γάρ', φημί, ,κύριε, πονηρὰ ἔργα ἐστί'; ,Καί γε πολλά', φησίν, ,ἔστιν, ἀφ' ὧν δεῖ τὸν
δοῦλον τοῦ θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι· κλέμμα, ψεῦσμα, ἀποστέρησις,
ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἐπιθυμία πονηρά, ἀπάτη, κενοδοξία, ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά εἰσιν. [6] οὐ δοκεῖ σοι ταῦτα πονηρὰ
εἶναι'; ,Καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ'. ,Τούτων πάντων
δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δουλεύοντα τῷ θεῷ. ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ
πάντων τούτων, ἵνα ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων αὐτά. ὧν μὲν οὖν δεῖ σε ἐγκρατεύεσθαι, ταῦτά
ἐστιν. [7] ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, φησίν, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε·
τὸ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό'. [8] ,Καὶ τῶν ἀγαθῶν
μοι', φημί, ,κύριε, δήλωσον τὴν δύναμιν, ἵνα πορευθῶ ἐν αὐτοῖς
καὶ δουλεύσω αὐτοῖς, ἵνα ἐργασάμενος αὐτὰ δυνηθῶ σωθῆναι'.
,Ἄκουε', φησί, ,καὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ἔργα, ἅ σε δεῖ ἐργάζεσθαι καὶ
μὴ ἐγκρατεύεσθαι. [9] πρῶτον πάντων πίστις, φόβος κυρίου, ἀγάπη

πονηρά εἰσιν ἔργα; λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Καὶ πολλά εἰσιν (πονηρά add. A.) ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι· κλοπή (κλ. om. A.), ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. ἢ οὐ δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; ἀπεκρίθη Καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ (καὶ ἀπεκρίθη Ναί, δοῦλε τοῦ θεοῦ A.). λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων (τούτων πάντων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ A.), ἵνα ζήσῃ τῷ θεῷ καὶ ἐγγραφήσῃ (ἐγγραφῇ A.) μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων. ἃ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεύεσθαι ταῦτά ἐστιν. ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε (ἃ μὲν οὖν — ἄκουε om. A.). πάντων πρῶτον (πρὸ πάντων A.) πίστις, φόβος κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα ἐάν τις φυλάσσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεύηται ἀπ' αὐτῶν (καὶ μὴ — αὐτῶν om. A.), μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. εἶτα τούτων τὰ (τὰ τούτων A.) ἀκόλουθα ἄκουε· χήραις ὑπηρετεῖν καὶ ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ (καὶ ὀρφανοῖς, ὑστερουμένοις τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ A.), φιλόξενον εἶναι — ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησις —, ἡσύχιον εἶναι (φιλόξενον εἶναι, ἥσυχον A.), ἐνδεέστερον γενέσθαι (ἐνδεεστέρῳ παρέχειν A.), πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην (πρεσβύτην om. A.) σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν (ἀσκεῖν — συντηρεῖν om. A.), ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέ-

Mand. VIII. 4. πολλά edd., πολλαί L.[2] | ἀφ' ὧν Ps.-Ath. v. p. ae. et edd., ἀφρόνων (in margine: ἀφώνως) L.[2] 5. ψεῦσμα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ψεῦδος Ps.-Ath. Gh. F. 6. πονηρά Ant. ae. (emend.) et edd., πονηρία L.[2] 8. καί. in L.[2] superscr. ἤ. 9. δεῖ Ant. v. p. et edd., δὲ L.[2] 10. ζήσῃ Ps.-Ath. Gh. F., ζήσῃς ed. pr. Ti. Hg.[1], ζήσας L.[2] 11. αὐτά p. Ti. Hg.[1] Gh. F., αὐτά correctum ex αὐτάς, superscripto αὐτάς L.[2] 16. ἅ σε v. p. ae. Ps.-Ath. Hg.[1] (p. 176) Gh. F., ἅ γε L.[2] Ti. 17. κυρίου Ps.-Ath. Ant. v. ae. Hg.[1] Gh. F., θεοῦ L.[2] p. Ti.

ὁμόνοια, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή· τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα ἐάν τις φυλάσσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεύηται ἀπ' αὐτῶν, μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ
10 αὐτοῦ. [10]εἶτα τούτων τὰ ἀκόλουθα ἄκουσον· χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανοὺς καὶ ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, φιλόξενον εἶναι — ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησίς ποτε —, μηδενὶ ἀντιτάσσεσθαι, ἡσύχιον εἶναι, ἐνδεέστερον γίνεσθαι πάντων ἀνθρώπων, πρεσβύτας σέβεσθαι, δικαιοσύνην ἀσκεῖν, [ἀδελφότητα συντηρεῖν, ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν], ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν
11 καὶ ἐνδεεῖς, καὶ εἴ τινα τούτοις ὅμοιά ἐστι. [11]‚δοκεῖ σοι', φησί, ‚ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι'; ‚Τί γάρ', φημί, ‚κύριε, τούτων ἀγαθώτερον'; ‚Πορεύου οὖν', φησίν, ‚ἐν αὐτοῖς καὶ μὴ ἐγκρατεύου ἀπ' αὐτῶν,

φειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν (κάμνοντας — ποιεῖν om. A.), ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστιν. δοκεῖ (οὐ δοκεῖ A.) σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίοχος Τί γάρ, κύριε (κύριε om A.), δύναται τούτων ἀγαθώτερον εἶναι; λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Γύμναζε σεαυτὸν (Ἐπιγύμναζε οὖν ἑαυτὸν A.) ἐν τούτοις καὶ μὴ ἐγκρατεύου πάντων, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν. (καὶ μὴ ἀποστῇς ἀπ' αὐτῶν, καὶ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ πάντες ὅσοι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάξωσιν, ζήσονται εἰς τοὺς αἰῶνας A.).

Antiochus Hom. LXXIX p. 1149 sq.: Ἡ οὖν ἐγκράτεια διπλῆ ἐστίν· ἐπί τινων γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ. τὸ πονηρὸν γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι καὶ μὴ ποιεῖν αὐτό, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν. ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάσης πονηρίας ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν. ἐγκράτευσαι ἀπὸ μοιχείας, πορνείας, μεθύσματος ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς, ἀπὸ πονηρίας, ἀπό τε ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπὸ ψεύσματος καὶ καταλαλίας καὶ ὑποκρίσεως καὶ μνησικακίας καὶ πάσης βλασφημίας, κλέμματος, ἀποστερήσεως, ψευδομαρτυρίας, πλεονεξίας, ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἀπάτης, κενοδοξίας, ἀλαζονείας καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστιν. τούτων δὴ τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν ἀγωνιστὴν καὶ δοῦλον τοῦ θεοῦ. εἰσὶν δὲ καὶ ἔργα ἀγαθά, ἃ δεῖ ἐργάζεσθαι καὶ μὴ ἐγκρα-

Mand. VIII. 1 sq. ἀγαθώτερον Ps.-Ath. v. p. ae. et edd., ἀγαθότης (o ex ω facto, ut videtur) L.² 3. μὴ Ps.-Ath. p. et edd., om. L.² 7. ποτὲ — μηδενὶ Gh. F., ποτὲ μηδενὶ L.² v. ae. Ti., — μηδενί ποτε Hg.¹ 9. 10. ἀδελφότητα — παρακαλεῖν Ps.-Ath. Ant. v. (fraternitatem conservare, contumelias sufferre, animaequum esse) p. (fraternitatem custodire, iniuriam ferre, aequanimum esse, animo laborantes precibus erigere) ae. (saluta omnes, patiens esto et missam fac iram nec ultioni indulgeas in corde tuo et hilares redde moestos, libera afflictione vexatos) Hg.¹, ἀδελφ. συντηρ., ὕβριν ὑποφ., μακροθ. εἶναι, ἀμνησίκακον, κάμν. τ. ψ. παρακαλεῖν praeeunte ed. pr. Gh. F., om. L.² 10 sq. ἐσκανδαλισμένους Ps.-Ath. Ant. et edd., ἐνσκανδαλισμένους L.² 13. καὶ ἐνδεεῖς L.² et edd., ἐνδεεῖς Ant. (fere probante Hb.), ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν Ps.-Ath., parce animae, miserere pauperis ae., om. v. p. 14. ἀγαθώτερον Ps.-Ath. et edd., ἀγαθώτερα L.² Angero et Ti., non Gh. praebere visus est.

καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ. [12]φύλασσε οὖν τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν τὸ ἀγαθὸν ποιῇς καὶ μὴ ἐγκρατεύσῃ ἀπ' αὐτοῦ, ζήσῃ τῷ θεῷ. πάντες ζήσονται τῷ θεῷ οἱ οὕτω ποιοῦντες. καὶ πάλιν ἐὰν τὸ πονηρὸν μὴ ποιῇς καὶ ἐγκρατεύσῃ αὐτό, ζήσῃ τῷ θεῷ. καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ, ὅσοι ἐὰν ταύτας τὰς ἐντολὰς φυλάξωσι καὶ πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς.

Ἐντολὴ θ'.

Λέγει μοι, Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαί παρὰ τοῦ θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαι τι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; [2]μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς καρ-

τεύεσθαι· πρὸ δὲ πάντων πίστις, φόβος κυρίου, ἀγάπη, ὁμόνοια, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή, χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, φιλόξενον εἶναι, ἥσυχον, ἐνδεέστερον γενέσθαι πάντων ἀνθρώπων, πρεσβύτας σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν, μακρόθυμον εἶναι, μνησικακίαν μὴ ἔχειν, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν ἐνδεεῖς, καὶ εἴ τινα τούτοις ὅμοιά ἐστιν. ταῦτα γὰρ ἐάν τις φυλάξῃ καὶ μὴ ἐγκρατεύσηται ἀπ' αὐτῶν, ζήσεται τῷ θεῷ.

Mand. IX, p. 57, 8—58, 5. I. E. Grabe in spicilegio SS. Patrum etc. Tom. I. p. 303 sq. ed. II. ex antiqua ms. catena graecorum Patrum in Acta Apostolorum et epistolas catholicas Oxoniensi ad Iacobi epi. I, 6 fragmentum edidit:

Ἐκ τοῦ Ποιμένος ἐντολ.

Ἆρον σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ θεοῦ λέγων ἐν σεαυτῷ ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λαβεῖν ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν κύριον καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως καὶ γνώσῃ τὴν πολυσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλείπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. οὐκ ἔστι γὰρ ὁ θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι οἱ μνησικακοῦντες (add. εἰς) ἀλλήλους, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακος ἐστι καὶ σπαγχνίζεται (sic) ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ.

Mand. IX, p. 57, 8—p. 58, 5. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 9 p. 21 sq.: Ἄκουε καὶ τῆς ἐνάτης ἐντολῆς τὴν διδασκαλίαν· πάνυ γὰρ ὠφέλιμός ἐστιν· ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν διψυχίαν καὶ μηδὲν ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ θεοῦ (αἰτ. τῷ θεῷ A.), λέγων ἐν ἑαυτῷ ὅτι πῶς δυνήσομαι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ κυρίου λαβεῖν ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; μὴ διαλογίζου ταῦτα (μηδὲν τοιοῦτον διαλογίζου A.), ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς

Mand. VIII. 2. ζήσῃ Ps.-Ath. (Ant.) et edd., οὐ ζήσῃ L.[2] | πάντες L.[2] ed. pr. Ti., καὶ πάντες Gh. F. 4. αὐτό (cf. p. 54, 5. 6. 55, 12. 13) L.[2] Ti. Hg.[1], τούτου ed. pr., ἀπ' αὐτοῦ Gh. F. Mand. IX. 8. σεαυτοῦ L.[2] super σου deleto. 10. τι frgm. Grab. v. p. Gh. F., om. L.[2] Ps.-Ath. Ant. ed. pr. Ti. Hg.[1] κυρίου L.[2] frgm. Gr. Ps.-Ath. v. et edd., θεοῦ Ant. 11. τῆς L.[2] Ant. et edd., om. frgm. Gr. Ps.-Ath.

δίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. [3]οὐκ ἔστι γὰρ ὁ θεός ὡς οἱ ἄνθρωποι οἱ μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. [4]σὺ οὖν καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ κυρίου καὶ ἀπολήψῃ πάντα, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀνυστέρητος ἔσῃ, ὅσα ἂν ἀδιστάκτως αἰτήσῃς παρὰ τοῦ κυρίου. [5]ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν θεόν, οὗτοί εἰσιν οἱ δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπιτυγχάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. [6]οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν κύριον καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται, μηδὲν διψυχοῦντες. πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνήρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. [7]καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας, ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ θεῷ, ὅτι

(τὸν add. A.) κύριον καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ (π. α. om. A.) ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυευσπλαγχνίαν αὐτοῦ (τὴν πολλὴν αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν A.), ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ (ἐγκαταλείψει A.), ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει (ταχέως πληρώσει A.). οὐκ ἔστιν γὰρ ὁ θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστιν καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν (τῷ πλάσματι A.) αὐτοῦ. σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων καὶ αἰτοῦ (καθάρισόν σου τὸν λογισμὸν καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς ῥύπου ἐχθροῦ καὶ αἴτησαι A.) παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λήψῃ καὶ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσῃς· ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου (καὶ λήψῃ εἴ τι αἰτήσῃ, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείπει τοὺς εἰς αὐτὸν ἐλπίζοντας A.). οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν θεόν, οὗτοί εἰσιν ὡς (ὡς om. A.) δίψυχοι καὶ οὐδὲν ὅλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ (τῇ om. A.) πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν θεὸν καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται μηδὲν διψυχοῦντες (πάντα ἃ αἰτοῦνται ὁλοψύχως λαμβάνουσιν A.). πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνὴρ ἐὰν μὴ μετανοήσῃ (ἐὰν μὴ καθαρίσῃ τὸν νοῦν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ A.), δυσκόλως σωθήσεται (σώζεται A.). καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας (καθάρισον — διψυχίας om. A.), ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστιν, καὶ πίστευε τῷ θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου ἃ αἰτῇ (αἰτεῖς A.) λήψῃ, καὶ (καὶ om. A.) ἐὰν αἰτησάμενός

IX. 2. πολυσπλαγχνίαν (cf. p. 7, l. 10, 22 sq.) frgm. Gr. Gh. F., πολυευσπλαγχνίαν Ps.-Ath. (B.), πολλὴν εὐσπλαγχνίαν L.[2] Ps.-Ath. (A.) Ant. ed. pr. Ti. Hg.[1] 4. ὁ θεός frgm. Gr. Ps.-Ath. Ant. v. p. ae. Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 6. ματαιωμάτων ed. pr. Hg.[1] Gh. F. edd., ματαιομάτων L.[2] Ti. 7. σοι Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., σου L.[2] ed. pr. Ti. 9. ἀνυστέρητος L.[2] v. ae. Ti. Gh. F., ἀστέρητος Ps.-Ath. ed. pr. Hg.[1] | ὅσα ἂν L.[2] ed. p. Ti. Hg.[1], ἐὰν Ps.-Ath. v. (si) ae. (si modo) Gh. F. 10. δὲ Ps.-Ath. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 13. πάντα v. p. Ps.-Ath. Ant. et edd., πάντας (notato ε super altero α) L.[2] 14. κύριον L.[2] Ant. v. et edd., θεὸν Ps.-Ath. p.

πάντα τὰ αἰτήματά σου ἃ αἰτεῖς λήψῃ. καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ κυρίου αἴτημά τι βραδύτερον λαμβάνῃς, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι ταχὺ οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι, ὃ σὺ ἀγνοεῖς, βραδύτερον λαμ-
5 βάνεις τὸ αἴτημά σου. [8]σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς αἰτούμενος τὸ αἴτημα 8 τῆς ψυχῆς σου καὶ λήψῃ αὐτό. ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς αἰτούμενος, σεαυτὸν αἰτιῶ καὶ μὴ τὸν μὴ διδόντα σοι. [9]βλέπε τὴν 9 διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος καὶ πολλοὺς ἐκριζοῖ ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς. καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ
10 διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου καὶ λίαν πονηρεύεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. [10]καταφρόνησον οὖν τῆς διψυχίας καὶ κατα- 10 κυρίευσον αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν

ποτε παρὰ τοῦ κυρίου αἴτημά τι (τι om. A.) καὶ βραδύτερον λάβῃς, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι τάχιον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς (καρδίας A.) σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι (τι om. A.) ὃ σὺ ἀγνοεῖς οὐκ ἔλαβες (τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου add. A.). σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς εὐχόμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου (τὸ αἰτ. τ. ψ. σ. om. A.), ἕως οὗ ἀπολήψῃ αὐτό. ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς (εὐχόμενος καὶ add. A.) αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιῶ καὶ μὴ τὸν μὴ (μὴ om. A.) διδοῦντά (l. διδόντα) σοι. βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην. πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος καὶ πολλοὺς ἐκριζοῖ ἀπὸ τῆς πίστεως, καί γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς. καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν. ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ, ἡ δὲ διψυχία μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτὴν πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς ὧν πράσσει (βλέπε οὖν ὅτι ἡ διψυχία παρὰ τοῦ διαβόλου ἐστίν A.). σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ (δούλευε ἐκ τῆς ψυχῆς A.) σου τῇ δυνάμει τῆς πίστεως (τ. δυν. τ. π. om. A.), καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ, καὶ πάντες οἱ καταφρονοῦντες (οἱ ταῦτα φρονοῦντες ζήσονται A.) εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν (ἀμήν om. A.).

Antiochus Hom. LXXXV p. 1162 sq.: Ἄρωμεν οὖν ἀφ' ἡμῶν τὴν διψυχίαν καὶ ὀλιγοψυχίαν καὶ μηδ' ὅλως διψυχήσωμεν αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ θεοῦ λέγοντες ἐν ἑαυτοῖς ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαι παρὰ κυρίου καὶ λαβεῖν ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν κύριον καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως καὶ γνώσει (l. γνώσῃ) τὴν πολλὴν αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. οὐκ ἔστιν γὰρ ὁ θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστιν καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. σὺ οὖν

---

6. 7. Athanasius de decretis Nic. Syn. p. 4 (Opp. I, 211) τοῦτο δέ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἴρηκεν, ἔκγονόν ἐστι διαβόλου.

Mand. IX. 2. λαμβάνῃς in L.[2] correctum e λαμβάνεις. 3. πάντως (super ω notato α) L.[2] 7. αἰτιῶ (super ῶ notato οῦ) L.[2] | μὴ διδόντα Ps.-Ath. (B.) v. Hg.[1], διδόντα L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Gh. F., διδοῦντα Ps.-Ath. (A.) Ant. 9. καὶ λίαν L.[2] v. ed. pr. Ti. Hg.[1], καί γε λίαν Ps.-Ath. (p.?) Gh. F. | πιστοὺς καὶ Ps.-Ath. v. p. Gh. F., om. L.[2] Ti. Hg.[1], καὶ πιστοὺς post ἰσχυροὺς ed. pr. | αὐτὴ scripsi, αὕτη L.[2] v. p. et edd., om. ae. 10. θυγάτηρ (Ps.-Ath.) Ant. (cf. Athan.) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἀδελφὴ L.[2] ed. pr. Ti. 11. αὐτῆς in L.[2] primum erat αὐτοῖς (cf. Ti. Gh.), αὐτοὺς legit Ang.

ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν. ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ, ἡ δὲ διψυχία μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτῇ πάντων ἀποτυγχάνει
11 τῶν ἔργων αὐτῆς ὧν πράσσει. [11]βλέπεις οὖν', φησίν, 'ὅτι ἡ πίστις ἄνωθέν ἐστι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ ἔχει δύναμιν μεγάλην· ἡ δὲ διψυχία ἐπίγειον πνεῦμά ἐστι παρὰ τοῦ διαβόλου, δύναμιν μὴ 5
ἔχουσα. σὺ οὖν δούλευε τῇ ἐχούσῃ δύναμιν, τῇ πίστει, καὶ ἀπὸ τῆς διψυχίας ἀπόσχου τῆς μὴ ἐχούσης δύναμιν, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ. καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ οἱ ταῦτα φρονήσαντες'.

Ἐντολὴ ι'.

1 I. 'Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ', φησί, 'τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὐτὴ ἀδελφή 10
2 ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας'. [2]'Πῶς', φημί, 'κύριε, ἀδελφή ἐστι τούτων; ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ εἶναι ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη'. 'Ἀσύνετος εἶ, ἄνθρωπε. οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν πνευμάτων πονηροτέρα ἐστὶ καὶ δεινοτάτη τοῖς δού-
λοις τοῦ θεοῦ καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα καταφθείρει τὸν ἄν- 15
3 θρωπον καὶ ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πάλιν σώζει'; [3]'Ἐγώ',

καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τοῦ διστάζειν καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτῷ (l. αὐτοῦ) καὶ λήψῃ τὸ αἴτημά σου. ἐπὰν δὲ διστάζεις (l. ἐὰν δὲ διστάζῃς), οὐ λήψῃ· οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν θεόν, οὗτοί εἰσιν οἱ δίψυχοι καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπιτυγχάνουσιν τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται, πεποιθότες ἐπὶ τὸν κύριον καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται. ἐὰν δὲ καὶ βραδύτερον λαμβάνεις, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι οὐκ ἔλαβες ταχὺ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι ὃ συ ἀγνοεῖς βραδύτερον λαμβάνεις. σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς αἰτούμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου καὶ λήψῃ αὐτό· ἐὰν δὴ (l. δὲ) ἐκκακήσεις (l. ἐκκακήσῃς) αἰτούμενος, σεαυτὸν αἰτιῶ καὶ μὴ τὸν (μὴ add. Fabricius) διδοῦντά (l. διδόντα) σοι· ἡ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶν τοῦ διαβόλου καὶ λίαν πονηρεύεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. συ οὖν ἔνδυσαι τὴν πίστιν τὴν ἰσχυράν.

Mand. X, p. 60, 10—p. 64, 11. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 11 p. 23 sq.: Ἄκουε καὶ τῆς ἑνδεκάτης ἐντολῆς· ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη (αὐτὴ A.) ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. λέγει ὁ Ἀντίοχος Πῶς, κύριε, ἀδελφή ἐστι τούτων; ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία (καὶ ἄλλο διψ. om. A.), καὶ ἄλλο λύπη. λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; καὶ γὰρ ἐκεῖνοι (ἐκ. γὰρ A.) οὐ νοοῦσιν οἱ βάλλοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ καὶ κοσμικὰ (κοσμ. κ. σαρκικὰ A.) πράγματα. οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηροτέρα ἐστὶν (οὐ νοεῖς ὅτι πονηροτάτη ἐστιν A.) καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ παρὰ πάντα τὰ

Mand. IX. 2. ἑαυτῇ L.[2] et edd., ἑαυτὴν Ps.-Ath. | πάντων Ps.-Ath. v. (p.) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., πάντα L.[2] Ti. 3. ὧν Ps.-Ath. v. (p.) et edd., ὡς L.[2] 8. φρονήσαντες L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], φρονήσοντες ae., φρονοῦντες Ps.-Ath. p. Gh. F.
Mand. X, I. 10. αὐτὴ (cf. p. 59, 9) L.[2] Ps.-Ath. (A.) ae. Ti., αὕτη Ps.-Ath. (B.) v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F. 11. φημί in L.[2] correctum e φησί. 12. ἄλλο pr. (super o notato η) L.[2] 12. καὶ ἄλλο διψυχία L.[2] (v.) Ps-Ath· (B.) p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] F., om. Ps.-Ath. (A.) Gh. 15. πάντα Ps.-Ath. (B.) et edd., πάντων L.[2]

φημί, ,κύριε, ἀσύνετός εἰμι καὶ οὐ συνίω τὰς παραβολὰς ταύτας.
πῶς γὰρ δύναται ἐκτρίβειν καὶ πάλιν σώζειν, οὐ νοῶ'. [4] ,Ἄκουε', 4
φησίν· ,οἱ μηδέποτε ἐρευνήσαντες περὶ τῆς ἀληθείας, μηδὲ ἐπιζητή-
σαντες περὶ τῆς θεότητος, πιστεύσαντες δὲ μόνον, ἐμπεφυρμένοι
5 δὲ πραγματείαις καὶ πλούτῳ καὶ φιλίαις ἐθνικαῖς καὶ ἄλλαις πολλαῖς
πραγματείαις τοῦ αἰῶνος τούτου, ὅσοι οὖν τούτοις πρόσκεινται, οὐ
νοοῦσι τὰς παραβολὰς τῆς θεότητος· ἐπισκοτοῦνται γὰρ ὑπὸ τού-
των τῶν πράξεων καὶ καταφθείρονται καὶ γίνονται κεχερσωμένοι.
[5] καθὼς οἱ ἀμπελῶνες οἱ καλοί, ὅταν ἀμελείας τύχωσι, χερσοῦνται 5
10 ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ βοτανῶν ποικίλων, οὕτως οἱ ἄνθρωποι οἱ
πιστεύσαντες καὶ εἰς ταύτας τὰς πράξεις τὰς πολλὰς ἐμπίπτοντες
τὰς προειρημένας ἀποπλανῶνται ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτῶν [καὶ οὐδὲν
ὅλως συνίουσι περὶ πλούτου πραγματευόμενοι· ἀλλ' ἐὰν καὶ ἀκού-
σωσι περὶ τοῦ κυρίου, ἡ διάνοια αὐτῶν ἐν ταῖς πραγματείαις αὐ-
15 τῶν] καταγίνεται, καὶ οὐδὲν ὅλως νοοῦσιν. [6] οἱ δὲ φόβον ἔχοντες 6

πνεύματα καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον (καὶ παρὰ πάντα — ἄνθρωπον om. A.). οἱ δὲ φόβον ἔχοντες θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας (οἱ δὲ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἔχοντες δικαιοσύνης ἔργον καὶ ἀληθείας ἐπιτελοῦσιν A.) καὶ τὴν καρδίαν (καὶ τὸν νοῦν add. A.) ἔχοντες πρὸς κύριον πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι (πρὸς κύριον τυγχάνουσι A.) καὶ συνίουσιν, ὅτι (διότι A.) καθαροί εἰσιν καὶ ἀμέριμνοι ἀπὸ πάσης φροντίδος (τοῦ βίου add. A.) καὶ μερίμνης κοσμικῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο (ἄλλο om. A.) εἰ μὴ (μόνον add. A.) τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· ὅπου γὰρ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ (ἐκεῖ ἔστιν A.) σύνεσις πολλή. κολλήθητι οὖν τῷ κυρίῳ καὶ πάντα νοήσεις. ἄκουε οὖν (οὖν om. A.), πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα καὶ πάλιν σώζει. ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξαί τι καὶ ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται (πορεύεται A.) εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ στενοχωρεῖ αὐτό (αὐτό om. A.). εἶτα πάλιν ἡ ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀν-

Mand. X, I. 1. φημί v. p. ae. et edd., φησί L.[2] | τὰς παραβολὰς in L.[2] correctum e τὰς (non γὰρ) βουλάς. 2. νουῶ L.[2] 4. ἐμπεφυρμένοι v. p. et edd., ἐκπεφυρμένοι L.[2]. 5. δὲ Ti. exspectavit εἰσί. | καὶ φιλίαις ἐθνικαῖς. hic versio vulgata inseruit, quae in codice L.[2] (p. 64, 16—65, 16 ψευδοπροφήτης ἐστὶν — τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώρων) p. ae. recte Mand. XI sequuntur: et alius mendax prophetes est — loquitur secundum desiderium. in mea Hermae latini editione ordo iam restitutus est. 9. καθὼς v. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ ὡς L.[2] ed. pr. Ti. 11. πιστεύσαντες L.[2] v. ae. et edd., πιστεύσαντες μόνον p. Hb. | ἐμπίπτοντες v. ae. Hb. Gh. F., ἐκπίπτοντες L.[2] (cf. Vis. III, 2, 7. p. 16, 4) ed. pr. Ti. Hg.[1] 12—15. [καὶ οὐδὲν ὅλως — ἐν ταῖς πραγματείαις αὐτῶν] καταγίνεται restitui e versionibus; καταγίνονται (Simon. superscr. καὶ κενοῦνται) L.[2] Ti. (κενοῦνται ed. pr.); et nihil omnino intelligunt de divitiis agentes (de divinitate Gh.), sed si quando audierint de domino (divinitate? Gh.), sensus eorum in negotiis ipsorum est v.; et nihil omnino de iustitia intelligunt, quia quando audiunt de iustitia, sensus illorum in actus ipsorum est p. (itaque Hg.[1]: καὶ οὐδὲν ὅλως συνίουσι περὶ τῆς δικαιοσύνης· εἰ γὰρ καὶ ἀκούουσι περὶ δικαιοσύνης, ἡ διάνοια αὐτῶν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν); nec quidquam unquam omnino cognoscunt praeter (l. quod attinet ad) iustitiam. et etiamsi e libro dei audiant, cor eorum nonnisi in illorum negotiorum meditatione occupatum est ae.; καὶ οὐδὲν ὅλως συνίουσι περὶ τῆς θεότητος· καὶ γὰρ ἐὰν ἀκούσωσι περὶ θεότητος, ἡ διάνοια αὐτῶν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν] καταγίνεται Gh. F.

θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ θεότητος καὶ ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς κύριον πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνίουσιν, ὅτι ἔχουσι τὸν φόβον τοῦ κυρίου ἐν ἑαυτοῖς· ὅπου γὰρ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή· κολλήθητι οὖν τῷ κυρίῳ

1 καὶ πάντα συνήσεις καὶ νοήσεις. II. ἄκουε οὖν', φησίν, 'ἀνόητε,

2 πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πάλιν σώζει. [2]ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξίν τινα καὶ ταύτης ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη αὕτη εἰσπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ

3 λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκτρίβει αὐτό. [3]εἶτα πάλιν ἡ ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ᾗ ἔπραξε καὶ

4 μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. [4]αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. ἀμφότεραι οὖν αἱ πράξεις λυποῦσι τὸ πνεῦμα· ἡ μὲν διψυχία, ὅτι οὐκ ἐπέτυχε τῆς 1 πράξεως αὐτῆς, ἡ δὲ ὀξυχολία λυπεῖ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρόν. ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἥ τε

θρώπῳ περὶ πράγματός τινος καὶ λίαν πικρανθῇ καὶ ποιήσῃ τι κακόν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος (τοῦ ὀξυχ. om. A.), καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ᾗ ἔπραξεν καὶ μετανοεῖ (μεταμελεῖται A.), ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ (τὸ om. A.) πονηρὸν πράξας μετενόησεν. ἀμφότεραι δὲ τῶν πράξεων (ἀμφ. οὖν αἱ πράξεις) λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον· ἡ μὲν διψυχία ὅτι οὐκ ἐπέτυχε (ἔτυχεν A.) τῆς πράξεως (αὐτοῦ add. A.), ἡ δὲ ὀξυχολία ὅτι ἔπραξεν τὸ πονηρόν. ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι (εἰσὶν A.) τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. ἆρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην (τὴν λύπην ἀπὸ σοῦ A.) καὶ μὴ θλῖβε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μή ποτε ἐντεύξηται (κατὰ σοῦ add. A.) τῷ θεῷ (τοῦ θεοῦ A.) καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει οὐδὲ στενοχωρίαν. λύπη γὰρ ἡ ἐπὶ τοῖς πρώτοις (προτέροις A.) ἁμαρτήμασι μόνη ἔχει ὠφέλειαν, ἐὰν μὴ πάλιν ἁμαρτήσῃς. ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐντρύφησον ἐν αὐτῇ (ἔνδυσαι — ἐν αὐτῇ om. A.). πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας λύπης· ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται (πάντοτε πονηρεύεται. πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ δοθὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν. δεύτερον δὲ λυπῶν τὸ πνεῦμα ἀνομίαν ἐργάζεται A.) μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ θεῷ (τοῦ θεοῦ A.). πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσια-

Mand. X, I. 2. 3. τάχιον νοοῦσι καὶ συνίουσιν Ps.-Ath. (B.) v. (percipiunt et statim intelligunt) p. (intelligunt et cito audiunt) ae. (intelligunt omnia quae iis dicuntur et cognoscunt) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ταχύνουσι καὶ νοοῦσιν L.[2] Ti., τυγχάνουσι καὶ συνίουσιν Ps.-Ath. (A.).

II. 6. ἡ λύπη L.[2] (ubi sequens αὕτη postmodo deletum est) Ps.-Ath. v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἡ λύπη αὕτη Ti. | ἐκτρίβει τὸ Ps.-Ath. v. p. ae. et edd., ἐκτρίβετο L.[2] 10. λίαν Ps.-Ath. v. p. ae. ed. pr. Gh. F., om. L.[2] Ti. Hg.[1] 13. 14. αὕτη οὖν — μετενόησεν L.[2] Ps.-Ath. p. ae. et edd., om. v. 14. 15. αἱ πράξεις L.[2] v. ae. et edd., actus tristitiae p., αἱ πράξεις τῆς λύπης Hb. 17. ἥ τε v. p. ae. et edd., ἡ δὲ L.[2]

διψυχία καὶ ἡ ὀξυχολία. [5]ἆρον οὖν ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλῖβε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξηται κατὰ σοῦ τῷ θεῷ καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. [6]τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην λύπην οὐχ ὑποφέρει οὐδὲ στενοχωρίαν. III. ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ. πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς λύπης· [2]ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεύεται· πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ δοθὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν· δεύτερον δὲ λυπῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνομίαν ἐργάζεται, ἐντυγχάνων μὴ ἐξομολογούμενος τῷ κυρίῳ, καὶ οὐκ ἐπιτυγχάνει ἀπὸ θεοῦ ὃ αἰτεῖται. πάντοτε γὰρ

στήριον τοῦ θεοῦ, ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν (ἐν τῇ καρδίᾳ A.) αὐτοῦ. μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντεύξεως οὐκ ἀφίησι τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν εἰς (πρὸς A.) τὸ θυσιαστήριον (τοῦ θεοῦ add. A.). ὥσπερ γὰρ ὄξος οἴνῳ μεμιγμένον τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν (ἔχει A.), οὕτως καὶ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου (ἁγ. om. A.) πνεύματος τὴν αὐτὴν ἔντευξιν οὐκ ἔχει. καθάρισον οὖν ἑαυτόν (σεαυτόν A.) ἀπὸ τῆς λύπης τῆς πονηρᾶς ταύτης, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ (καὶ ἅπαντες ὅσοι ἀποβάλλονται τὴν λύπην ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἐνδύνονται ἀγάπην καὶ ἱλαρότητα, ζήσονται add. A.) εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Antiochus Hom. XXV. p. 1067 sq.: ἆρον οὖν ἀπὸ σοῦ ταύτην τὴν λύπην καὶ μὴ λύπει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κατοικοῦν ἐν σοί, μήποτε ἐντεύξηται τῷ θεῷ καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην

Mand. X, II. 3. κατὰ σοῦ L.[2] Ps.-Ath. (A.) Ti. Hg.[1] Gh. F., om. v. p. ae. Ps.-Ath. (B.) Ant. | τῷ θεῷ Ps.-Ath. Ant. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τῷ κυρίῳ v. ae., om. L.[2] Ti.

III. 7. ἀγαθὰ L.[2] v. ae. et edd., ἀεὶ ἀγαθὰ p. Hb. 8. πάντοτε Ps.-Ath. Ant. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., πάντε L.[2] (Gh.), πάντα Ti., om. v. 10—12. δεύτερον δὲ λυπῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνομίαν ἐργάζεται ἐντυγχάνων μὴ ἐξομολογούμενος τῷ κυρίῳ scripsi, δεύτ. δὲ λυπῶν τὸ πν. τὸ ἅγ. ἀνομίαν ἐργ. μὴ ἐπιτυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ κυρίῳ L.[2] Ti., δεύτ. δὲ λυπῶν τὸ πνεῦμα ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ θεῷ Ps.-Ath. (τοῦ θεοῦ A.), δεύτερον δὲ λοιπὸν (l. λυπῶν) ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐξομολογούμενον (l. ἐξομολογούμενος) τῷ κυρίῳ Ant.; et iterum male facit, quod tristis orat dominum et non ante facit exomologesim v.; deinde secundo loco quam pessimam rem admittit ille qui contristat spiritum sanctum neque confitetur deo p.; et secundo contristat spiritum sanctum, quia peccatum fecit ae.; δεύτ. δὲ λυπῶν τὸ πν. τ. ἅγ. ἀνομ. ἐργάζεται, μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ θεῷ ed. pr. Hg.[1] (τῷ κυρίῳ), δεύτερον δὲ λοιπὸν ἀνομίαν ἐργάζεται, μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ θεῷ Gh. F. l. 11. μηδὲ ante se μὴ postulare videbatur. quod additum est ante ἐντυγχάνων. 10. 11. λυπῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον L.[2] Ps.-Ath. (A.) p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], tristis v., λοιπὸν (corrupte) Ant. Gh. F. 11. ἐντυγχάνων v. (orat dominum), μὴ ἐντυγχάνων Ps.-Ath. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., μὴ ἐπιτυγχάνων L.[2] Ti., om. Ant. p. ae. | μὴ Ant., μηδὲ L.[2] v. p. Ps.-Ath. et edd., μηδὲ ἐξομ. om. ae. verte: ne confitens quidem domino. huic μηδὲ ante ἐντυγχάνων anteponendum esse videbatur μή. fort. scribendum est μὴ δὲ κτλ. 11. 12. τῷ κυρίῳ L.[2] v. Ti. Hg.[1], τῷ θεῷ Ps.-Ath. p. ed. pr. Gh. F. 12. καὶ οὐκ ἐπιτυγχάνει ἀπὸ θεοῦ ὃ αἰτεῖται (cf. Mand. IX, 5) v. (et non impetrat a deo quod petit) ae. (non enim assecutus est confessus domino), om. L.[2] p. Ps.-Ath. Ant. et edd., quamvis confirmata sequente γάρ.

λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ
3 θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ'. [3],Διὰ τί', φημί, ,οὐκ ἀναβαίνει ἐπὶ τὸ
θυσιαστήριον ἡ ἔντευξις τοῦ λυπουμένου'; ,Ὅτι', φησίν, ἡ λύπη
ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη μετὰ τῆς
ἐντεύξεως οὐκ ἀφίησι τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν ἐπὶ τὸ θυ- 5
σιαστήριον τοῦ θεοῦ. ὥσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένα ἐπὶ
τὸ αὐτὸ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἡ λύπη μεμιγ-
μένη μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν αὐτὴν ἔντευξιν οὐκ ἔχει.
4 [4]καθάρισον οὖν σεαυτὸν ἀπὸ τῆς λύπης τῆς πονηρᾶς ταύτης, καὶ
ζήσῃ τῷ θεῷ· καὶ πάντες ζήσονται τῷ θεῷ, ὅσοι ἂν ἀποβάλωσιν 10
ἀφ' ἑαυτῶν τὴν λύπην καὶ ἐνδύσωνται πᾶσαν ἱλαρότητα'.

Ἐντολὴ ια'.

1 Ἔδειξέ μοι ἐπὶ συμψελλίου καθημένους ἀνθρώπους καὶ ἕτερον
ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ καθέδραν. καὶ λέγει μοι ,Βλέπεις τοὺς
ἐπὶ τοῦ συμψελλίου καθημένους'; ,Βλέπω', φημί, ,κύριε'. ,Οὗτοι', 15
φησί, ,πιστοί εἰσι, καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν καθέδραν ψευδοπρο-
φήτης ἐστὶν ἀπολλύων τὴν διάνοιαν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ· τῶν
2 διψύχων δὲ ἀπόλλυσιν, οὐ τῶν πιστῶν. [2]οὗτοι οὖν οἱ δίψυχοι
ὡς ἐπὶ μάντιν ἔρχονται καὶ ἐπερωτῶσιν αὐτόν, τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς·
κἀκεῖνος ὁ ψευδοπροφήτης μηδεμίαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύναμιν πνεύ- 20

λύπην οὐχ ὑποφέρει οὐδὲ στενοχωρίαν. ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ θεῷ καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ. ὁ γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ καταφρονεῖ τῆς λύπης· ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεύεται. πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ δοθὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν. δεύτερον δὲ λοιπὸν (l. λυπῶν) ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐξομολογούμενον (l. ἐξομολογούμενος) τῷ κυρίῳ. τοῦ γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ. ἐγκάθηται γὰρ ἡ λύπη εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. μεμιγμένη οὖν λύπη μετὰ τῆς ἐντεύξεως οὐκ ἀφίησιν τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν πρὸς τὸ θυσιαστήριον. ὥσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένος ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτως καὶ ἡ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου τὴν αὐτὴν ἔντευξιν οὐκ ἔχει. καλὸν οὖν ἐστὶν ἀποβαλεῖν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν λύπην καὶ ἐνδύσασθαι πᾶσαν ἱλαρότητα.

Mand. X, III. 1. λυπηροῦ v. p. Ps.-Ath. Ant. et edd., λυπηρὸν L.[2] 4. εἰς Ps.-Ath. Ant. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐπὶ L.[2] ed. pr. Ti. 6. τοῦ θεοῦ Ps.-Ath. (A.) v. p. Hg.[1], om. L.[2] Ps.-Ath. (B.) Ant. ae. ed. pr. Ti. Gh. F. 9. οὖν v. p. ae. Ps.-Ath. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]
Mand. XI. 16. ἐπὶ τὴν καθέδραν. vulg. versio iam praeceptis sequentibus (cf. quae ad p. 61, 5 notata sunt) statim transit ad p. 69, 22 (ἐπίγειόν ἐστι κτλ.): spiritus terrestris est. in Hermae latini editione ordinem restitui. 17. ἀπολλύων v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἀπόλλων L.[2] Ti. 19. μάντιν (super ι notato η) L.[2]

ματος θείου, λαλεῖ αὐτοῖς κατὰ τὰ ἐπερωτήματα αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς πονηρίας αὐτῶν καὶ πληροῖ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καθὼς αὐτοὶ βούλονται. [3]αὐτὸς γὰρ κενὸς ὢν κενὰ καὶ ἀποκρίνεται κενοῖς· ὃ γὰρ ἐὰν ἐπερωτηθῇ, πρὸς τὸ κένωμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκρίνεται. τινὰ δὲ καὶ ῥήματα ἀληθῆ λέγει· ὁ γὰρ διάβολος πληροῖ αὐτὸν τῷ αὑτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων. [4]ὅσοι οὖν ἰσχυροί εἰσιν ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου, ἐνδεδυμένοι τὴν ἀλήθειαν, τοῖς τοιούτοις πνεύμασιν οὐ κολλῶνται, ἀλλ' ἀπέχονται ἀπ' αὐτῶν. ὅσοι δὲ δίψυχοί εἰσι καὶ πυκνῶς μετανοοῦσι, μαντεύονται ὡς καὶ τὰ ἔθνη καὶ ἑαυτοῖς μείζονα ἁμαρτίαν ἐπιφέρουσιν εἰδωλολατροῦντες· ὁ γὰρ ἐπερωτῶν προφήτην περὶ πράξεώς τινος εἰδωλολάτρης ἐστὶ καὶ κενὸς ἀπὸ τῆς ἀληθείας καὶ ἄφρων. [5]πᾶν γὰρ πνεῦμα ἀπὸ θεοῦ δοθὲν οὐκ ἐπερωτᾶται, ἀλλὰ ἔχον τὴν δύναμιν τῆς θεότητος ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ πάντα, ὅτι ἄνωθέν ἐστιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ θείου πνεύματος. [6]τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἐπερωτώμενον καὶ λαλοῦν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐπίγειόν ἐστι καὶ ἐλαφρόν, δύναμιν μὴ ἔχον· καὶ ὅλως οὐ λαλεῖ, ἐὰν μὴ ἐπερωτηθῇ.' [7],Πῶς οὖν', φημί, ,κύριε, ἄνθρωπος γνώσεται, τίς αὐτῶν προφήτης, καὶ τίς ψευδοπροφήτης ἐστίν'; ,Ἄκουε', φησί, ,περὶ ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν· καὶ ὥς σοι μέλλω λέγειν, οὕτω δοκιμάσεις τὸν προφήτην καὶ τὸν ψευδοπροφήτην. ἀπὸ τῆς ζωῆς δοκίμαζε τὸν ἄνθρωπον τὸν ἔχοντα τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. [8]πρῶτον μὲν ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον τὸ ἄνωθεν πραΰς ἐστι καὶ ἡσύχιος καὶ ταπεινόφρων καὶ ἀπεχόμενος ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἐπιθυμίας ματαίας τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἑαυτὸν ἐνδεέστερον ποιεῖ πάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν ἀποκρίνεται ἐπερωτώμενος, οὐδὲ καταμόνας λαλεῖ, οὐδὲ ὅταν θέλῃ ἄνθρωπος λαλεῖν, λαλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τότε λαλεῖ, ὅταν θελήσῃ αὐτὸ ὁ θεός λαλῆσαι. [9]ὅταν

Mand. XI, 5—7. Clemens Alex. Strom. I, 17, 85 p. 369 λέγει δὲ καὶ ὁ ποιμὴν ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας τῷ Ἑρμᾷ περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου Τινὰ γὰρ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διάβολος αὐτὸν πληροῖ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων.

Mand. XI. 1. λαλεῖ αὐτοῖς v. p. ae. (om. αὐτοῖς) Hg.[1] Gh. F., λαλεῖν αὐτῶν L.[2], λαλεῖ αὐτῶν ed. pr. Ti. 1. 2. καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν L.[2] p. ae. et edd., om. v. 3. κενὰ v. (inania) p. (res supervacuas) ae. (vana), κενὸς L.[2], κενῶς edd. 6. ἑαυτοῦ Clem. Al., αὐτοῦ L.[2] et edd. | ῥῆξαι Clem. Al. Hg.[1] Gh. F., ῥᾶξαι L.[2] Ti., δρᾶξαι ed. pr. 11. προφήτην v. (quicunque enim tales sunt v., l.: qu. e. vatem vel: hariolum; ,sunt' iam Gh. del.) p. Hb., ψευδοπροφήτην L.[2] ae. et edd. 16—p. 66, 16. ἐπίγειόν ἐστι καὶ ἐλαφρόν — τοῦτο ποιεῖν θεοῦ προφήτην. haec vulg. versio, iam a me emendata, exhibuit post πρῶτον πάντων p. 68, 11, ubi post ,primum omnium' codd. pergunt: terrestris est et levis. 23. θεῖον τὸ (cf. p. 67, 23) L.[2] (sed prima manu deleta esse videntur) p. ae. (domini) Hg.[1] Gh. F., om. ed. pr. Ti. 26. ἐπερωτώμενος v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐπερωτώμενον L.[2] ed. pr. Ti. 28. τὸ ἅγιον ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἅγιον L.[2] Ti. | αὐτὸ p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., αὐτόν (super ον notato ο, rursusque οῦ super ο) L.[2], αὐτῷ ed. pr. Ti.

οὖν ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων τῶν ἐχόντων πίστιν θείου πνεύματος, καὶ ἔντευξις γένηται πρὸς τὸν θεὸν τῆς συναγωγῆς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τότε ὁ ἄγγελος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ὁ κείμενος πρὸς αὐτὸν πληροῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ πληρωθεὶς ὁ ἄνθρωπος τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ
10 λαλεῖ εἰς τὸ πλῆθος, καθὼς ὁ κύριος βούλεται. [10]οὕτως οὖν φανερὸν ἔσται τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος. ὅση οὖν περὶ τοῦ πνεύ-
11 ματος τῆς θεότητος τοῦ κυρίου, ἡ δύναμις αὕτη. [11]ἄκουε νῦν', φησί, ,περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπιγείου καὶ κενοῦ καὶ δύναμιν μὴ
12 ἔχοντος, ἀλλ' ὄντος μωροῦ. [12]πρῶτον μὲν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ δοκῶν πνεῦμα ἔχειν ὑψοῖ ἑαυτὸν καὶ θέλει πρωτοκαθεδρίαν ἔχειν, καὶ εὐθὺς ἰταμός ἐστι καὶ ἀναιδὴς καὶ πολύλαλος καὶ ἐν τρυφαῖς πολλαῖς ἀναστρεφόμενος καὶ ἐν ἑτέραις πολλαῖς ἀπάταις καὶ μισθοὺς λαμβάνει τῆς προφητείας αὐτοῦ, ἐὰν δὲ μὴ λάβῃ, οὐ προφητεύει· δύναται οὖν πνεῦμα θεῖον μισθοὺς λαμβάνειν καὶ προφητεύειν; οὐκ ἐνδέχεται τοῦτο ποιεῖν θεοῦ προφήτην, ἀλλὰ τῶν τοιούτων προ-
13 φητῶν ἐπίγειόν ἐστι τὸ πνεῦμα. [13]εἶτα ὅλως εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἀποφεύγει αὐτούς. κολλᾶται δὲ τοῖς διψύχοις καὶ κενοῖς καὶ κατὰ γωνίαν αὐτοῖς προφητεύει καὶ ἀπατᾷ αὐτοὺς λαλῶν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πάντα κενῶς· κενοῖς γὰρ κενὰ ἀποκρίνεται. τὸ γὰρ κενὸν σκεῦος μετὰ τῶν κενῶν συντιθέμενον οὐ θραύεται, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις.
14 [14]ὅταν δὲ ἔλθῃ εἰς συναγωγὴν πλήρη ἀνδρῶν δικαίων ἐχόντων πνεῦμα θεότητος, καὶ ἔντευξις ἀπ' αὐτῶν γένηται, κενοῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐπίγειον ἀπὸ τοῦ φόβου φεύγει

MAND. IX. 4. ὁ ἄγγελος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος p. (nuntius illius spiritus prophetici) ae. (angelus spiritus prophetici) Hg.[1] Gh. F., ὁ ἄγγελος τοῦ προφήτου L.[2], nuncius sanctus divinitatis v. | ὁ κείμενος πρὸς αὐτὸν L.[2] p. ae. et edd., om. v. 5. τὸν ἄνθρωπον L.[2] p. ae. (illum virum) et edd., hominem illum v. 7. 8. ὅση οὖν περὶ τοῦ πνεύματος τῆς θεότητος τοῦ κυρίου, ἡ δύναμις αὕτη L.[2] ed. pr. (περὶ addubitans) Ti. (ut ed. pr.) Gh. F., ὅση οὖν παρὰ τ. πν. τ. θεότητος, τοῦ κυρίου ἡ δύν. αὕτη Hg.[1], quia quicunque spiritu divinitatis loquitur, loquitur, sicut dominus vult v.; quae autem ad agnoscendam virtutem illius spiritus sancti pertinent, haec sunt p.; et talis est vis spiritus domini ae. 8. ἡ δύναμις, αὕτη ed. pr. Ti. Gh. F. | νῦν v. p., οὖν L.[2] et edd., om. ae. 10. μωροῦ v. p. ae. et edd., μωρόν L.[2] 12. ἀναιδὴς em. Simonides, ἀηδὴς L.[2] (Gh.). 14. λαμβάνει v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., λαμβάνων L.[2] ed. pr. Ti. 16 sq. ἀλλὰ τῶν τοιούτων προφητῶν L.[2] p. ae. et edd., om. v. (cf. quae ad p. 65, 16 sq. notata sunt) et iam praeceptis sequentibus (cf. quae ad p. 64, 16 notata sunt) statim addidit quae p. 67, 6 sequentur: ἔχεις ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν κτλ. 18. κολλᾶται v. p. (ae.) et edd., κοπιᾶται L.[2] 21. κενὰ' (cf. p. 65, 3) p. (vana) ae. (inania), καὶ L. et edd., om. totam sententiam v. 24. θεότητος v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., θειότατον L.[2] ed. pr. Ti. | ἀπ' v. p. ae. Lipsius (Zeitschr. f. w. Th. 1866. p. 69. not. 2) Hg.[1] Gh. F., ἀντ' L.[2] Ti., μετ' ed. pr. 25. ἐπίγειον v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἅγιον (praemisso compendio, in quo litteras μρ conspicuas esse retulit Ang.) L.[2], μωρὸν ed. pr. Ti. | ἀπὸ L.[2] ed pr. Ti. Gh. F., ὑπὸ M. Schmidt, Hg.[1]

ἀπ' αὐτοῦ, καὶ κωφοῦται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος καὶ ὅλως συνθραύεται μηδὲν δυνάμενος λαλῆσαι. [15] ἐὰν γὰρ εἰς ἀποθήκην στιβάσῃς οἶνον ἢ ἔλαιον καὶ ἐν αὐτοῖς θῇς κεράμιον κενὸν καὶ πάλιν ἀποστιβάσαι θελήσῃς τὴν ἀποθήκην, τὸ κεράμιον ἐκεῖνο, ὃ ἔθηκας κενόν, κενὸν καὶ εὑρήσεις. οὕτω καὶ οἱ προφῆται οἱ κενοὶ ὅταν ἔλθωσιν εἰς πνεύματα δικαίων, ὁποῖοι ἦλθον, τοιοῦτοι καὶ εὑρίσκονται. [16] ἔχεις ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν τὴν ζωήν. δοκίμαζε οὖν ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων τὸν ἄνθρωπον τὸν λέγοντα ἑαυτὸν πνευματοφόρον εἶναι. [17] σὺ δὲ πίστευε τῷ πνεύματι τῷ ἐρχομένῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἔχοντι δύναμιν· τῷ δὲ πνεύματι τῷ ἐπιγείῳ καὶ κενῷ μηδὲν πίστευε, ὅτι ἐν αὐτῷ δύναμις οὐκ ἔστιν· ἀπὸ τοῦ διαβόλου γὰρ ἔρχεται. [18] ἄκουσον οὖν τὴν παραβολήν, ἣν μέλλω σοι λέγειν. λάβε λίθον καὶ βάλε εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε εἰ δύνασαι ἅψασθαι αὐτοῦ· ἢ πάλιν λάβε σίφωνα ὕδατος καὶ σιφώνισον εἰς τὸν οὐρανόν, ἴδε εἰ δύνασαι τρυπῆσαι τὸν οὐρανόν.' [19] ,Πῶς', φημί, ,κύριε, ταῦτα γενέσθαι δύναται; ἀδύνατα γὰρ ἀμφότερα ταῦτα, ἃ εἴρηκας.' ,Ὡς ταῦτα οὖν', φησίν, ,ἀδύνατά ἐστιν, οὕτω καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἐπίγεια ἀδύνατά ἐστι καὶ ἀδρανῆ. [20] λάβε νῦν τὴν δύναμιν τὴν ἄνωθεν ἐρχομένην. ἡ χάλαζα ἐλάχιστόν ἐστι κοκκάριον, καὶ ὅταν ἐπιπέσῃ ἐπὶ κεφαλὴν ἀνθρώπου, πῶς πόνον παρέχει. ἢ πάλιν λάβε τὴν σταγόνα, ἣ ἀπὸ τοῦ κεράμου πίπτει χαμαὶ καὶ τρυπᾷ τὸν λίθον. [21] βλέπεις οὖν ὅτι τὰ ἄνωθεν ἐλάχιστα πίπτοντα ἐπὶ τὴν γῆν μεγάλην δύναμιν ἔχουσιν· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον ἄνωθεν ἐρχόμενον δυνατόν ἐστι. τούτῳ οὖν τῷ πνεύματι πίστευε, ἀπὸ δὲ τοῦ ἑτέρου ἀπέχου'.

Ἐντολὴ ιβ'.

I. Λέγει μοι ,Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν, [1] ἔνδυσαι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν καὶ

Mand. XII, p. 67, 27—p. 69, 18. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 10 p. 22 sq.: Ἄκουε καὶ τῆς δεκάτης ἐντολῆς· ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν, ἔνδυσαι τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν

Mand. XI. 1. κωφοῦται v. (obmutescit) p. (et fit sine sensu) ed. pr. Hg.[1] Gh., κουφοῦται L.[2] Ti. 2. μηδὲν v. p. (ae.) Hb. Gh. F., μὴ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 6. 7. ἔχεις ἀμφοτέρων τῶν προφητῶν τὴν ζωήν. post saepius turbatum ordinem vulg. iam ad rectam viam redit. 7. 8. ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων v. p. Hb., ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τῆς ζωῆς L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. F. 12. ἄκουσον οὖν (vel ἄκουε οὖν) v. p. Hb. Gh. F., ἄκ. νῦν ae., ἄκουσον L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 16. δύναται v. p. ae. (ed. pr. Ti.) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] | ἃ v. Gh. F., om. L.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1] 18. νῦν v. p. Hb. Gh. F., οὖν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 21. ἀπὸ τοῦ κεράμου L.[2] v. (a tegula) et edd., de gulis (l. tegulis) p. | τρυπᾷ edd., τρύπα L.[2]

2 χαλιναγωγήσεις αὐτήν, καθὼς βούλει. ²ἀγρία γάρ ἐστιν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ καὶ δυσκόλως ἡμεροῦται· φοβερὰ γάρ ἐστι καὶ λίαν τῇ ἀγριότητι αὐτῆς δαπανᾷ τοὺς ἀνθρώπους· μάλιστα δὲ ἐὰν ἐμπέσῃ εἰς αὐτὴν δοῦλος θεοῦ καὶ μὴ ᾖ συνετός, δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς. δαπανᾷ δὲ τοὺς τοιούτους τοὺς μὴ ἔχοντας ἔνδυμα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀγαθῆς, ἀλλὰ ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ. τού-
3 τους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον'. ³,Ποῖα', φημί, ,κύριε, ἐστὶν ἔργα τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; γνώρισόν μοι, καὶ ἀφέξομαι ἀπ' αὐτῶν'. ,Ἄκουσον, ἐν ποίοις ἔργοις θανατοῖ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοὺς δούλους τοῦ
1 θεοῦ. II. πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ ἀνδρὸς καὶ πολυτελείας πλούτου καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν ματαίων καὶ μεθυσμάτων καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν· πᾶσα γὰρ τρυφὴ
2 μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. ²αὗται αὖν αἱ ἐπιθυμίαι πονηραί εἰσι, θανατοῦσαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. αὕτη γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοῦ διαβόλου θυγάτηρ ἐστίν. ἀπέχεσθαι δεῖ ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν πονηρῶν, ἵνα ἀποσχόμενοι ζήσητε τῷ

ἐπιθυμίαν ταύτην μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν· ἀγρία γὰρ ἐπιθυμία εἰς τάδε (καὶ ἔνδυσαι τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἀπὸ δὲ τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας, καὶ μάλιστα A.)· ἐὰν ἐμπέσῃ εἰς λύπην ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ καὶ μὴ ᾖ συνετός, δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς. δαπανᾷ δὲ τούτους (δεινῶς, καὶ μάλιστα τοὺς A.) μὴ ἔχοντας ἔνδυμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ. τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. καὶ λέγει ὁ Ἀντίοχος Ποῖα, κύριε (κύριε om. A.), εἰσὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς (τ. ἐπιθ. τ. π. om. A.) τὰ παραδιδοῦντα (l. παραδιδόντα) τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; (καὶ add. A.) γνώρισόν μοι ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος Ἄκουσον· πρῶτον (Ἄκουσον, ἐν ποίοις ἔργοις θανατοῖ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· πρὸ A.) πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς καὶ πολυτέλεια πλούτου, ἥ (ἥτις A.) ἐστι φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων (διαφόρου γεύσεως A.) καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν (καὶ ἑτέρων — μωρῶν om. A.) καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ (καὶ om. A.) ματαίας. πᾶσα τρυφὴ μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ (μᾶλλον δὲ πᾶσα τρυφὴ καὶ ἡδονὴ τοῦ βίου τούτου ματαία ἐστίν. αὗται οὖν αἱ πονηρίαι καὶ αἱ ἐπιθυμίαι θανατοῦσιν τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ A.). ἀπέχεσθαι οὖν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων, ἵνα ἀπεχόμενοι ζήσητε (ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτῶν καὶ ζήσῃ A.) τῷ θεῷ· ἐὰν δὲ δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ (ἐὰν δουλεύσῃς τῷ θεῷ

p. 68, 15. 16. Athanasius, cf. Mand. IX, p. 59, 9. 10.

Mand. XII, I. 1. αὐτὴν Ant. v. Gh. F., αὐτὸν L.² p. ed. pr. Ti. Hg.¹ | βούλει (cf. p. 69, 13. 72, 6) Hg.¹ Gh. F., βούλῃ L.² ed. pr. Ti. 6. ἐμπεφυρμένους Ps.-Ath. Hg.¹ et edd., ἐκπεφυρμένους L.² (Ang. Gh.).
II. 11. πρῶτον πάντων v. p. ae. Ps.-Ath. (B.), πρὸ πάντων Ps.-Ath. (A.), πάντων προέχουσα L.² et edd. 11. πολυτελείας (cf. Mand. VI, 2 p. 50, 14) L.² v. ed. pr. Ti. Hg.¹ F., πολυτέλεια Ps.-Ath. ae. (p.) Gh. 12 sq. μέθυσμάτων L.² ae. et edd., μεθύσματος πολλοῦ Ps.-Ath. v. (ebrietatem multam), cf. p. 16. θυγάτηρ ed. pr. Hg.¹ Gh. F., θυγατέρα L.² Ti. 17. ζήσητε (super altero η notato ε) L.²

θεῷ. [3]ὅσοι δὲ ἂν κατακυριευθῶσιν ὑπ' αὐτῶν καὶ μὴ ἀντιστα- 3
θῶσιν αὐταῖς, ἀποθανοῦνται εἰς τέλος. θανατώδεις γάρ εἰσιν αἱ
ἐπιθυμίαι αὗται. [4]σὺ οὖν ἔνδυσαι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης 4
καὶ καθοπλισάμενος τὸν φόβον κυρίου ἀντίστηθι αὐταῖς. ὁ γὰρ
5 φόβος τοῦ θεοῦ κατοικεῖ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. ἡ ἐπιθυμία ἡ
πονηρὰ ἐὰν ἴδῃ σε καθωπλισμένον τῷ φόβῳ τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθε-
στηκότα αὐτῇ, φεύξεται ἀπὸ σοῦ μακράν, καὶ οὐκ ἔτι σοι ὀφθήσε-
ται φοβουμένη τὰ ὅπλα σου. [5]σὺ οὖν νῖκος λαβὼν καὶ στεφανω- 5
θεὶς κατ' αὐτῆς ἐλθὲ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δικαιοσύνης καὶ
10 παραδοὺς αὐτῇ τὸ νῖκος ὃ ἔλαβες δούλευσον αὐτῇ, καθὼς αὐτὴ
βούλεται. ἐὰν δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ,
δυνήσῃ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς κατακυριεῦσαι καὶ ὑποτάξαι
αὐτήν, καθὼς βούλει'. III. ,Ἤθελον', φημί, ,κύριε, γνῶναι, ποίοις 1
τρόποις με δεῖ δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ'. ,Ἄκουε', φησίν·
15 ,ἐργάσῃ δικαιοσύνην καὶ ἀρετήν, ἀλήθειαν καὶ φόβον κυρίου, πίστιν
καὶ πραότητα καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστιν ἀγαθά. ταῦτα ἐργαζό-
μενος εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος τοῦ θεοῦ καὶ ζήσῃ αὐτῷ· καὶ πᾶς ὃς
ἂν δουλεύσῃ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ, ζήσεται τῷ θεῷ'.

ἐν δικαιοσύνῃ A.), δύνασαι κατακυριεῦσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς (τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας A.) καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει (haec om. A.), ὁ Ἀντίοχος λέγει Ἤθελον (κἀγὼ add. A.) γνῶναι, ποίοις τρόποις δεῖ με δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. ὁ ἐπίσκοπος λέγει Ἄκουε (Ἄκουε om. A.)· ἐργάσαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας καὶ (καὶ om. A.) φόβον κυρίου καὶ πίστιν καὶ ἀγάπην καὶ ταπεινοφροσύνην καὶ ἀκτημοσύνην . . . . . ιθην ποιῆσαι τῆς κοσμικῆς . . . . ότητος (ματαιότητος?) καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τοῖς προειρημένοις. ταῦτα (ταπεινοφροσύνην καὶ ὑπομονὴν καὶ τὰ ὅμοια τούτοις καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις κολλήθητι. καὶ ταῦτα A.) ἐργαζόμενος εὐάρεστος ἔσῃ (καὶ add. A.) δοῦλος θεοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν (ἀμήν om. A.).

Antiochus Hom. LXXIV p. 1139: φησὶν γὰρ Ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν, ἔνδυσαι δὲ ἐπιθυμίαν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἐνδεδυσκόμενος (l. ἐνδιδυσκόμενος) γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν καὶ χαλιναγωγήσεις αὐτήν, καθὼς βούλει. ἀγρία γάρ ἐστιν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ καὶ δυσκόλως ἡμεροῦται. φοβερωτέρα γάρ ἐστιν καὶ λίαν τῇ ἑαυτῆς ἀγριότητι δαπανᾷ τοὺς ἀνθρώπους. ἐν δὲ τῷ λέγειν Ἀγρία ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρά, σημαίνει ὅτι ἑαυτὴν ἀναφύει ὡς ἀγρία βοτάνη εἰς ἀγεώργητον χωρίον, ἢ ὡς ἄγριον ζῶον ἐν ἑαυτῷ νεμόμενον ἄνευ λογικῆς ἐπιστάσεως. τίς δὲ καὶ ποταπή ἐστιν οὐ μόνον ἡ πονηρία (πονηρά coni. Fabricius), ἀλλὰ καὶ ἀγαθὴ ἐπιθυμία, ἐν τῷ καθεξῆς διαλόγῳ ἀκριβῶς ἐκτίθεται.

Mand. XII, II. 8 sq. νῖκος λαβὼν καὶ στεφανωθεὶς v. (et accipies victoriam et coronaberis) p. (accepta victoria et coronatus) ae. (simulac ceperis coronam victoriae) Hb. F., στεφανωθεὶς L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. (excidisse νικήσας καὶ vel simile aliquid concedens). 10. παραδοὺς L.[2] v. ae. et edd., εὖ παραδοὺς Hb. propter p. (ubi ,bene' del. Gh.). 13. βούλει (cf. p. 68, 1) Ps.-Ath. Hg.[1] Gh. F., βούλῃ L.[2] ed. pr. Ti.

III. p. 69, 13—V, p. 72, 17. Ἤθελον, φημί — γεμίσῃ οἴνου καλοῦ desunt in p. | φημί edd., φησί L.[2]

2 ²Συνετέλεσεν οὖν τὰς ἐντολὰς τὰς δώδεκα καὶ λέγει μοι ,Ἔχεις τὰς ἐντολὰς ταύτας· πορεύου ἐν αὐταῖς καὶ τοὺς ἀκούοντας παρακάλει, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς
3 ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν. ³τὴν διακονίαν ταύτην, ἥν σοι δίδωμι, τέλει ἐπιμελῶς καὶ πολὺ ἐργάσῃ· εὑρήσεις γὰρ χάριν ἐν τοῖς μέλλουσι μετανοεῖν, καὶ πεισθήσονταί σου τοῖς ῥήμασιν· ἐγὼ γὰρ
4 μετὰ σοῦ ἔσομαι καὶ ἀναγκάσω αὐτοὺς πεισθῆναί σοι'. ⁴λέγω αὐτῷ ,Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ ἔνδοξοί εἰσι καὶ δυνάμεναι εὐφρᾶναι καρδίαν ἀνθρώπου τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. οὐκ οἶδα δέ, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ ἀνθρώπου
5 φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσι λίαν'. ⁵ἀποκριθεὶς λέγει μοι ,Ἐὰν σὺ σεαυτῷ προθῇς ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόπως αὐτὰς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἤδη ἀναβῇ μὴ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ φυλάξεις
6 αὐτάς. ⁶νῦν δέ σοι λέγω· ἐὰν ταύτας μὴ φυλάξῃς, ἀλλὰ παρενθυμηθῇς, οὐχ ἕξεις σωτηρίαν, οὔτε τὰ τέκνα σου, οὔτε ὁ οἶκός σου, ἐπεὶ ἤδη σεαυτῷ κέκρικας τοῦ μὴ δύνασθαι τὰς ἐντολὰς
1 ταύτας ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι'. IV. καὶ ταῦτά μοι λίαν ὀργίλως ἐλάλησεν, ὥστε με συγχυθῆναι καὶ λίαν αὐτὸν φοβηθῆναι. ἡ μορφὴ γὰρ αὐτοῦ ἠλλοιώθη, ὥστε μὴ δύνασθαι ἄνθρωπον ὑπε-
2 νεγκεῖν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. ²ἰδὼν δέ με τεταραγμένον ὅλον καὶ

Mand. XII, III, p. 70, 1—3. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 13 p. 27: καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολὰς ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

III, p. 70, 7—p. 71, 8. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 21 p. 37: λέγει αὐτῷ Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταί εἰσι, δυνάμενα εὐφρᾶναι τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσιν. ἐμβλέψας

Mand. XII, III. 3. ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται L.² et edd., ut poenitentiam agant, et poenitentia eorum munda fiat v., ἵνα μετανοήσωσι, καὶ ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται Hb., πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς Ps.-Ath. 6. πεισθῆναί σοι. sequentibus L.² inscripsit αρχή, ae. add.: finita sunt mandata XII. initium similitudinum. similitudo prima. 9. δυνάμεναι Ps.-Ath. v. ae. Ti. Hg.¹ Gh. F., δύναμαι L.², δύνανται ed. pr. 9. 10. τηρῆσαι αὐτάς (cf. Mand. XII, 6, 3. Sim. V, 3, 3. VI, 1, 4) Ps-Ath. v. ae. Gh. F., ποιῆσαι ταύτας L.² ed. pr. Ti., ποιῆσαι αὐτάς Hg.¹ 12. προθῇς Ps.-Ath. (προθῇ) ae. Hg.¹ Gh. F., προσθῇς L.² ed. pr. Ti. 14. ἀναβῇ Ps.-Ath. ed. pr. Hg.¹ Gh. F., ἀνέβη L.² Ti.
IV. 21. τὴν ὀργὴν αὐτοῦ v. ae. Hg.¹ Gh. F., codici L.² aliquid deesse temere asseruit Tischendorf. nam e contrario addita sunt: σὺ κ̄ (κύριε) συνέκλεισας φῶς καὶ ἐχώρησας τὸ σκότος ἀπ' ἀλλήλων, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν καὶ ἔκτισας καρποὺς παντοδαπούς, ἥλιον, σελήνην, ἀστέρων ἐναρμόνιον κίνησιν, ζῷα πτερωτά, τετράποδα, ἑρπετά, ἔνυδρα, ἄγριά τε καὶ τὰ τούτοις παραπλησιάζοντα, καὶ τούτων ἁπάντων ἔκτισε δεσπότην τὸν ἄνθρωπον, quae ed. pr. et Ti. non addubitaverunt.

συγκεχυμένον ἤρξατό μοι ἐπιεικέστερον καὶ ἱλαρώτερον λαλεῖν. καὶ λέγει ,Ἄφρον, ἀσύνετε καὶ δίψυχε, οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή, ὅτι ἔκτισε τὸν κόσμον ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ ὑπέταξε
5 τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν ἔδωκεν αὐτῷ τοῦ κατακυριεύειν τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων; [3]εἰ οὖν', φησίν, ,ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι τῶν κτισμάτων τοῦ θεοῦ καὶ πάντων κατακυριεύει, οὐ δύναται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι; δύναται', φησί, ,(πάντων καὶ) πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι
10 ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸν κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. [4]οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς χείλεσιν ἔχοντες τὸν κύριον, τὴν δὲ καρδίαν αὐτῶν πεπωρωμένην, καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσι καὶ δύσβατοι. [5]θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ κενοὶ καὶ ἐλαφροὶ ὄντες ἐν τῇ πίστει, τὸν κύριον ὑμῶν εἰς τὴν καρδίαν, καὶ
15 γνώσεσθε ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκοπώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων οὔτε γλυκύτερον οὔτε ἡμερώτερον. [6]ἐπιστράφητε ὑμεῖς οἱ ταῖς ἐντολαῖς πορευόμενοι τοῦ διαβόλου, ταῖς δυσκόλοις καὶ πικραῖς καὶ ἀγρίαις

δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ μετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν Ἄνανδρε, ἀκηδιαστά, ῥᾴθυμε καὶ ὀλιγόψυχε, οὐκ οἶδας ὅτι ἐὰν σὺ ἑαυτῷ προθῇ (l. προθῇς) ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτὰς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί; εἰ δὲ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου μὴ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ φυλάξεις αὐτάς. οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή, ὅτι ἔκτισεν τὸν κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; εἰ οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστιν καὶ πάντων δύναται κατακυριεῦσαι, πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι;

Mand. XII, IX, p. 71, 8—16. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 21 p. 38 sq.: δύναται πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸν κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χείλη ἔχοντες τὸν κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην παὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ κυρίου διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥαθυμίαν, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσιν καὶ δυσκατόρθωτοι. θέσθε οὖν ὑμεῖς οἱ ὀλιγόψυψοι καὶ ἐλαφροὶ τῇ πίστει τὸν κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκολώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε ἡμερώτερον.

Mand. XII, IV. 1. καὶ ἱλαρώτερον v. ae. Gh. (coniectura) F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. (in textu). 2. Ἄφρον ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἄφρων (super ω posito o) L.[2] Ti. | δίψυχε ed. pr. Hg.[1] Gh. F., δίψυχος (super ος notato ε) L.[2] Ti. 9. πάντων καὶ L.[2] et edd., om. v. Ps.-Ath. mihi delenda esse videntur. | φησί L.[2] v. et edd., φημί ae. 10. ὁ ἔχων Ps.-Ath. v. ae. Hg.[1] Gh. F., ἔχων L.[2] ed. pr. Ti. 11. 12. πεπωρωμένην L.[2] ae. Ps.-Ath. et edd., obcaecatum v. ae. 12. κυρίου Ps.-Ath. v. ae. Hg.[1] Gh. F., θεοῦ L.[2] ed. pr. Ti. 13. δύσβατοι L.[2] (Ti. Gh., non δύστατοι) Ti. Hg.[1] Gh. F., difficilia (δύσκολοι? Gh.) v. ae., δυσαχθεῖς ed. pr. 16. ταῖς L.[2] Hg.[1] Gh. F., ἐν ταῖς ed. pr. Ti. 17. δυσκόλοις Simonides et edd., δυσκολίαις L.[2] | ἀγρίαις (cf. c. I. p. 68, 1) Hg.[1] Gh. F., ἀγρικίαις L.[2], ἀγρικοῖς ed. pr. Ti., immundae (ἀκάθαρτοι?) v.

ἀσελγείαις, καὶ μὴ φοβήθητε τὸν διάβολον, ὅτι ἐν αὐτῷ δύναμις
7 οὐκ ἔστιν καθ' ὑμῶν· [7]ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας [ὁ κ]ατακυριεύων αὐτοῦ. ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει, ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνον οὐκ ἔχει· μὴ φοβήθητε οὖν αὐτόν, καὶ
1 φεύξεται ἀφ' ὑμῶν'. V. λέγω αὐτῷ ,Κύριε, [ἄκ]ουσόν μου ὀλίγων ῥημάτων'. ,Λέγε', φησίν, ,ὃ βούλει'. ',Ο μὲν ἄνθρωπος', φημί, ,κύριε, πρόθυμός ἐστι τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ φυλάσσειν, καὶ οὐδείς ἐστιν ὁ μὴ αἰτούμενος παρὰ τοῦ κ[υρίου, ἵν]α ἐνδυναμωθῇ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ ὑποταγῇ αὐταῖς· ἀλλ' ὁ διάβολος σκλη-
2 ρός ἐστι καὶ καταδυναστεύει αὐτῶν'. [2],Οὐ δύναται', φησί, ,καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. δύναται ὁ διάβολος ἀντιπαλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ
Iac. IV, 7. δύναται. ἐὰν οὖν ἀντισταθῆτε αὐτῷ, νικηθεὶς φεύξεται ἀφ' ὑμῶν κατῃσχυμμένος. ὅσοι δέ', φησίν, ,ἀπόκενοί εἰσι, φοβοῦνται τὸν διάβολον ὡς δύναμιν ἔχοντα. ὁ γὰρ διάβολος ἐκπειράζει τοὺς
3 δούλους τοῦ θεοῦ, καὶ ἐὰν εὕρῃ ἀποκένους, καταφθείρει. [3]ὅταν ὁ ἄνθρωπος κεράμια ἱκανώτατα γεμίσῃ οἴνου καλοῦ, καὶ ἐν τοῖς κεραμίοις ἐκείνοις ὀλίγα ἀπόκενα ᾖ, ἔρχεται ἐπὶ τὰ κεράμια καὶ οὐ κατανοεῖ τὰ πλήρη — οἶδε γὰρ ὅτι πλήρη εἰσί —, κατανοεῖ δὲ τὰ ἀπόκενα, φοβούμενος μήποτε ὤξισαν· ταχὺ γὰρ τὰ ἀπόκενα
4 κεράμια ὀξίζουσι, καὶ ἀπόλλυται ἡ ἡδονὴ τοῦ οἴνου. [4]οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἔρχεται ἐπὶ πάντας τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἐκπειράζων αὐτούς. ὅσοι οὖν πλήρεις εἰσὶν ἐν τῇ πίστει, ἀνθεστήκασιν αὐτῷ

Mand. XII, IV, p. 72, 1—p. 73, 16. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 12 p. 25 sq.: βλέπε στερεῶς καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεφε πρὸς κύριον καὶ μὴ φοβηθῇς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν κατὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ· ὁ θεὸς γάρ ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην. ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει, ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ ἔχει. μὴ φοβηθῇς οὖν αὐτόν, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ, μηδὲ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ δειλιάσῃς· ἄτονος γὰρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. ἐὰν οὖν ἀντιστῇς αὐτόν (l. αὐτῷ), νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατῃσχυμμένος. μᾶλλον φοβήθητι τὸν κύριον τὸν δυνάμενον σῶσαι καὶ ἀπολέσαι.

Mand. XII, V. p. 72, 16—21. Origenes ad Matth. XXIV, 42 (Opp. III, 877): nam sicut legimus apud Pastorem, vasa plena non cito quis gustat, nec enim mutantur facile, semiplena autem, quia facile creduntur mutari, frequenter gustantur.

Mand. XII, IV. 1. ἀσελγείαις L.[2] et edd., om. v. fort. delendum. 3. ἔσομαι μεθ' ὑμῶν. hic incipit cod. L. ipse. 4. μὴ L. v. ae. et edd., addubitaverunt ed. pr. Ti. (add. ἐνδυναμ.?).
V. 8. ἐνδυναμωθῇ v. ae. Hg.[1] Gh. F., μὴ δυναμωθῇ L.[2], (μὴ) δυναμωθῇ ed. pr. Ti. 15. 16. ὁ γὰρ διάβολος — καταφθείρει v. (diabolus enim tentat servos dei, et si invenerit vacuos, exterminat), om. L. ae. et edd. haec vix deesse possunt (cf. l. 21 sq.). 16. καταφθείρει v. etiam Mand. X, 1. p. 60. 15 reddidit: exterminat. | ὅταν L. et edd., sicut enim v., et si ae. 19. πλήρη εἰσίν edd., πλήρεις (compendio) εἰσίν L.

ἰσχυρῶς, κἀκεῖνος ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτῶν μὴ ἔχων τόπον ποῦ εἰσέλθῃ. ἔρχεται οὖν τότε πρὸς τοὺς ἀποκένους καὶ ἔχων τόπον εἰσπορεύεται εἰς αὐτοὺς καὶ ὃ δὴ βούλεται αὐτοῖς ἐργάζεται, καὶ γίνονται αὐτῷ ὑπόδουλοι. VI. ἐγὼ δὲ ὑμῖν λέγω, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας· 1
5 μὴ φοβήθητε τὸν διάβολον. ἀπεστάλην γάρ', φησί, ,μεθ' ὑμῶν εἶναι τῶν μετανοούντων ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν καὶ ἰσχυροποιῆσαι αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει. [2]πιστεύσατε οὖν τῷ θεῷ ὑμεῖς οἱ διὰ τὰς 2
ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπεγνωκότες τὴν ζωὴν ὑμῶν καὶ προστιθέντες ἁμαρτίαις καὶ καταβαρύνοντες τὴν ζωὴν ὑμῶν, ὅτι ἐὰν ἐπιστρα-
10 φῆτε πρὸς τὸν κύριον ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν καὶ ἐργάσησθε τὴν δικαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν καὶ δουλεύσητε αὐτῷ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιήσει ἴασιν τοῖς προτέροις ὑμῶν ἁμαρτήμασι, καὶ ἕξετε δύναμιν τοῦ κατακυριεῦσαι τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου. τὴν δὲ ἀπειλὴν τοῦ διαβόλου ὅλως μὴ φοβήθητε· ἄτο-
15 νος γάρ ἐστιν ὥσπερ νεκροῦ νεῦρα. [3]ἀκούσατέ οὖν μου καὶ φο- 3
βήθητε τὸν πάντα δυνάμενον, σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, καὶ τηρεῖτε τὰς Iac. IV, 12.
ἐντολὰς ταύτας καὶ ζήσεσθε τῷ θεῷ'. [4]λέγω αὐτῷ ,Κύριε, νῦν 4
ἐνεδυναμώθην ἐν πᾶσι τοῖς δικαιώμασι τοῦ κυρίου, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ οἶδα ὅτι συγκόψεις τὴν δύναμιν τοῦ διαβόλου πᾶσαν,
20 καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ κατακυριεύσομεν καὶ κατισχύσομεν πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. καὶ ἐλπίζω, κύριε, δύνασθαί με τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἃς ἐντέταλσαι, τοῦ κυρίου ἐνδυναμοῦντος φυλάξαι'. [5],Φυλάξεις', 5
φησίν, ,ἐὰν ἡ καρδία σου καθαρὰ γένηται πρὸς κύριον· καὶ πάντες δὲ φυλάξουσιν, ὅσοι ἂν καθαρίσωσιν ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἀπὸ
25 τῶν ματαίων ἐπιθυμιῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ'.

Mand. XII, VI, p. 73, 7—17. πιστεύσατε οὖν —ζήσονται τῷ θεῷ. Antiochus Hom. LXXVII, p. 1147: πιστεύσωμεν οὖν τῷ θεῷ, οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀπεγνωκότες τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἡμῶν καὶ ἐργασώμεθα τὴν δικαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν καὶ δουλεύσωμεν αὐτῷ ὀρθῶς κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ποιήσει ἴασιν τοῖς προτέροις ἡμῶν παραπτώμασι. καὶ ἔχομεν δύναμιν τοῦ κατακυριεῦσαι τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου. τὴν δὲ ἀπειλὴν αὐτοῦ ὅλως μὴ φοβήθωμεν. ἄτονος γάρ ἐστιν ὥσπερ νεκροῦ νεῦρα. ἀλλὰ φοβήθωμεν τὸν παντοδύναμον κύριον καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάξωμεν καὶ ζήσωμεν ἐν αὐτῷ.

Mand. XII, V. 1 sq. εἰσέλθῃ in L. correctum esse videtur ex εἰσέλθοι. 3. δὴ emendavi, δὲ L. ed. pr. Ti. Gh. F., om. Hg.[1] | αὐτοῖς v. p. ae., ἐν αὐτοῖς L. et edd.
VI. 9. ἁμαρτίαις v. p. ae. ed. pr. Gh. F., ἁμαρτίας L. Ti. Hg.[1] 12. αὐτῷ L. v. ed. pr. Ti. Hg.[1], αὐτῷ ὀρθῶς Ant. p. Gh. F. 20. 21. τῶν ἔργων L. p. ae., πάντων τῶν ἔργων v. Hb. 21. με (v.) p. (ed. pr. Ti.) Hg.[1] Gh. F., μὲν L.

ΠΑΡΑΒΟΛΑΙ ΑΣ ΕΛΑΛΗΣΕ ΜΕΤ ΕΜΟΥ.

Παραβολὴ ά.

1 Λέγει μοι ,Οἴδατε, ὅτι ἐπὶ ξένης κατοικεῖτε ὑμεῖς οἱ δοῦλοι τοῦ θεοῦ· ἡ γὰρ πόλις ὑμῶν μακράν ἐστιν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης· εἰ οὖν οἴδατε', φησί, ,τὴν πόλιν ὑμῶν, ἐν ᾗ μέλλετε κατοικεῖν, τί ὧδε ὑμεῖς ἑτοιμάζετε ἀγροὺς καὶ παρατάξεις πολυτελεῖς καὶ 2 οἰκοδομὰς καὶ οἰκήματα μάταια; [2]ταῦτα οὖν ὁ ἑτοιμάζων εἰς ταύτην τὴν πόλιν οὐ διανοεῖται ἐπανακάμψαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. 3 [3]ἄφρον καὶ δίψυχε καὶ ταλαίπωρε ἄνθρωπε, οὐ νοεῖς ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσὶ καὶ ὑπ' ἐξουσίαν ἑτέρου εἰσίν; ἐρεῖ γὰρ ὁ κύριος τῆς πόλεως ταύτης Οὐ θέλω σε κατοικεῖν εἰς τὴν πόλιν μου, ἀλλ' ἔξελθε ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι τοῖς νόμοις μου οὐ 4 χρᾶσαι. [4]σὺ οὖν ἔχων ἀγροὺς καὶ οἰκήσεις καὶ ἑτέρας παρατάξεις πολλάς, ἐκβαλλόμενος ὑπ' αὐτοῦ τί ποιήσεις σου τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ἡτοίμασας σεαυτῷ; λέγει γάρ σοι δικαίως ὁ κύριος τῆς χώρας ταύτης Ἢ τοῖς νόμοις μου χρῶ ἢ 5 ἐκχώρει ἐκ τῆς χώρας μου. [5]σὺ οὖν τί μέλλεις ποιεῖν ἔχων νόμον ἐν τῇ σῇ πόλει; ἕνεκεν τῶν ἀγρῶν σου καὶ τῆς λοιπῆς ὑπάρξεως τὸν νόμον σου πάντως ἀπαρνήσῃ καὶ πορεύσῃ τῷ νόμῳ τῆς

Sim. I p. 74, 3—p. 75, 20. Antiochus Hom. XV. p. 1048: εἰ οὖν ἐπὶ ξένης κατοικοῦμεν, καὶ ἡ πόλις ἡμῶν μακρὰν ἀπέχει ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ οἴδαμεν τὴν πόλιν ἡμῶν, ἐν ᾗ μέλλομεν κατοικεῖν· τί εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἑτοιμάζομεν ἀγροὺς καὶ οἰκοδομὰς καὶ οἰκήματα μάταια καὶ παρατάξεις πολυτελεῖς; ταῦτα οὖν ὁ ἑτοιμάζων εἰς ἀλλοτρίαν πόλιν δῆλός ἐστιν ὅτι οὐ προσδοκᾷ ἐπακακάμψαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, τουτέστιν εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ· ὁ γὰρ λογισμὸς οὗτος ἀφρόνων καὶ διψύχων καὶ ταλαιπώρων ἀνθρώπων ἐστίν. οὐ γὰρ συνίει ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι καὶ ὑπὸ ἐξουσίας (l. ἐξουσίαν) ἑτέρου

Sim. inscr. 1. παραβολαὶ ἃς ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ L. Ti. Hg.[1] Gh. F., incipiunt similitudines, quas locutus est mecum v. (Gh.), incipiunt similitudines decem, quas locutus est mecum p., om. ae. (cf. notata ad Mand. XII, 3, p. 70, 6). 2. παραβολὴ ά v. p. ed. pr. Hg.[1] F., om. L. ae. Ti. Gh. 3. οἴδατε v. p. ae., οἴδατε, φησίν L. et edd. 4. ἡ Ant. v. p. ae. et edd., οἱ L. 6. 7. ἑτοιμάζετε — μάταια L. (cf. Ant.) et edd., emitis agros et apparatis lautitias et aedificia et habitationes supervacuas v., emitis agros et praeperatis aedif. et habitat. supervacuas p., mansionem vestram facitis et vineta multiplicatis, habitationes inutiles aedificatis ae. 8. διανοεῖται em. Hb. Lipsius (Jen. L.-Z. 1878, 2), δύναται L. ed. pr. Ti. Hg.[1], cogitat v. p., vult ae., προσδοκᾷ Ant. Gh. F. 10. ἀλλότριά εἰσιν Ant. Hg.[1], ἀλλ. ἐστι L. ed. pr. Ti. Gh. F. 13. χρᾶσαι (cf. Vis. III, 6 p. 20, 21) L. et edd., pares ae. | παρατάξεις (cf. l. 6) Hb. F., apparatus v. p., possessiones ae. (emendatus), πράξεις L. ed. pr. Ti. Hg.[1], ὑπάρξεις (cf. l. 18) Gh. 14. ἐκβαλλόμενος edd., ἐκβαλόμενος L. 18. post πόλει interrogationis signum posuerunt Gh. F., post ὑπάρξεως ed. pr. Ti Hg.[1] 19. τὸν νόμον in L. iam prima manu correctum e τῷ νόμῳ.

πόλεως ταύτης. βλέπε, μή σοι ἀσύμφορόν ἐστιν ἀπαρνῆσαι τὸν νόμον σου· ἐὰν γὰρ ἐπανακάμψαι θελήσῃς εἰς τὴν πόλιν σου, οὐ μὴ παραδεχθήσῃ, ὅτι ἀπηρνήσω τὸν νόμον τῆς πόλεώς σου καὶ ἐκκλεισθήσῃ ἀπ' αὐτῆς. [6] βλέπε οὖν σύ· ὡς ἐπὶ ξένης κατοικῶν μηδὲν πλέον ἑτοίμαζε σεαυτῷ εἰ μὴ τὴν αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετήν σοι καὶ ἕτοιμος γίνου, ἵνα, ὅταν θέλῃ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης ἐκβαλεῖν σε ἀντιταξάμενον τῷ νόμῳ αὐτοῦ, ἐξέλθῃς ἐκ τῆς πόλεως αὐτοῦ καὶ ἀπέλθῃς ἐν τῇ πόλει σου καὶ τῷ σῷ νόμῳ χρήσῃ ἀνυβρίστως ἀγαλλιώμενος. [7] βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ καὶ ἔχοντες αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν· ἐργάζεσθε τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ μνημονεύοντες τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἐπηγγείλατο καὶ πιστεύσατε αὐτῷ ὅτι ποιήσει αὐτάς, ἐὰν αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ φυλαχθῶσιν. [8] ἀντὶ ἀγρῶν οὖν ἀγοράζετε ψυχὰς θλιβομένας, καθά τις δυνατός ἐστι, καὶ χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἐπισκέπτεσθε καὶ μὴ παραβλέπετε αὐτούς· καὶ τὸν πλοῦτον ὑμῶν καὶ τὰς παρατάξεις πάσας εἰς τοιούτους ἀγροὺς καὶ οἰκίας δαπανᾶτε, καθὰ ἐλάβετε παρὰ τοῦ θεοῦ. [9] εἰς τοῦτο γὰρ ἐπλούτισεν ὑμᾶς ὁ δεσπότης, ἵνα ταύτας τὰς διακονίας τελέσητε αὐτῷ· πολὺ βέλτιόν ἐστι τοιούτους ἀγροὺς ἀγοράζειν καὶ κτήματα καὶ οἴκους, οὓς εὑρήσεις ἐν τῇ πόλει σου, ὅταν ἐπιδημήσῃς εἰς αὐτήν. [10] αὕτη ἡ πολυτέλεια καλὴ καὶ ἱλαρά, λύπην μὴ ἔχουσα μηδὲ φόβον, ἔχουσα δὲ χαράν. τὴν οὖν πολυτέλειαν τῶν ἐθνῶν μὴ πράσσετε· ἀσύμφορον γάρ ἐστιν ὑμῖν τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. [11] τὴν δὲ ἰδίαν πο-

εἰσί, τουτέστι τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου. οὐκοῦν ὀφείλομεν ὡς ἐπὶ ξένης κατοικοῦντες μηδὲν πλέον ἑτοιμάζειν ἑαυτοῖς εἰ μὴ τὴν αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετήν. οἱ γὰρ ἀγαπῶντες τὸν ἑαυτῶν κύριον καὶ ἔχοντες αὐτὸν ἀεὶ ἐν τῇ ἑαυτῶν καρδίᾳ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πορεύσονται καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτοῦ πιστεύουσι καὶ καραδοκοῦσι. καλὸν οὖν ἐστίν ἀντὶ τῶν κτισμάτων (l. κτημάτων) καὶ χρημάτων τῶν σήμερον μὲν ἡμετέρων, αὔριον δὲ ἀλλοτρίων ὠνήσασθαι ψυχὰς θλιβομένας, καθὼς τις δύναται, καὶ χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἐπισκέπτεσθαι καὶ μὴ παραβλέπειν αὐτούς — ὡσαύτως καὶ ἐν μοναστηρίοις — καὶ οὕτω καλῶς διοικεῖν τὰ καθ' ἑαυτούς· καὶ τὸν πλοῦτον ὃν παρὰ θεοῦ εἰλήφαμεν ἐν τῷδε τῷ βίῳ εἰς ἄλλους ἀναλίσκειν. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ παρέσχεν ἡμῖν αὐτὰ ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν δεσπότης, ἵνα εἰς τὴν διακονίαν ταύτην δαπανηθῶσι, καὶ ἀντ' αὐτῶν κομισώμεθα θησαυρὸν ἀνέκλειπτον. πολὺ οὖν βέλτιόν ἐστι τοιούτους

Sim. I. 1. σοι p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L. v. (cum tota sententia). 6. θέλῃ v. p. (cf. ae.) Gh. F., ἔλθῃ L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 9. ἀνυβρίστως ἀγαλλιώμενος v. (sine iniuria hilaris) p. (sine iniuria laetus) ae. (hilaris sine murmuratione) Hb. Gh. F., ἀνυβρίστως καὶ ἀγαλλιωμένως L. Ti., ἀνυβρίστως καὶ ἀγαλλιώμενος ed. pr. Hg.[1] 17. καθὰ p. ae., ἃ L. (Gh.), ὡς ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. F. 20. ὅταν bis scriptum in L. | ἐπιδημήσῃς L. p. (cum intraveritis) et edd., ἀποδημήσωμεν Ant. (cf. ae. reverteris). 21. ἱλαρρά p. ae., ἱερά L. et edd. 22. ἐθνῶν (L.) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐθνικῶν (L.) ed. pr. Ti. in L. compendium ambiguum. 22 sq. ἀσύμφορον L. v. et edd., ἀσύμφωνον p. (inconveniens) ae. (non decet) Hb.

λυτέλειαν πράσσετε, ἐν ᾗ δύνασθε χαρῆναι, καὶ μὴ παραχαράσσετε, μηδὲ τοῦ ἀλλοτρίου ἅψησθε μηδὲ ἐπιθυμεῖτε αὐτοῦ· πονηρὸν γάρ ἐστιν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν. τὸ δὲ σὸν ἔργον ἐργάζου καὶ σωθήσῃ'.

Παραβολὴ β'.

1 Περιπατοῦντός μου εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ κατανοοῦντος πτελέαν καὶ ἄμπελον καὶ διακρίνοντος περὶ αὐτῶν καὶ τῶν καρπῶν αὐτῶν φανεροῦταί μοι ὁ ποιμὴν καὶ λέγει ,Τί σὺ ἐν ἑαυτῷ ζητεῖς περὶ τῆς πτελέας καὶ τῆς ἀμπέλου'; ,Συζητῶ', φημί, ,κύριε, ὅτι εὐπρε-
2 πέσταταί εἰσιν ἀλλήλαις'. [2],Ταῦτα τὰ δύο δένδρα', φησίν, ,εἰς τύπον κεῖνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ'. ,Ἤθελον', φημί, ,γνῶναι τὸν τύπον τῶν δένδρων τούτων ὧν λέγεις'. ,Βλέπεις', φησί, ,τὴν
3 πτελέαν καὶ τὴν ἄμπελον'; ,Βλέπω', φημί, ,κύριε'. [3],Ἡ ἄμπελος', φησίν, ,αὕτη καρπὸν φέρει, ἡ δὲ πτελέα ξύλον ἄκαρπόν ἐστιν· ἀλλ' ἡ ἄμπελος αὕτη ἐὰν μὴ ἀναφθῇ ἐπὶ τὴν πτελέαν, οὐ δύναται καρποφορῆσαι πολὺ ἐρριμμένη χαμαί, καὶ ὃν φέρει καρπόν, σεσηπότα φέρει μὴ κρεμαμένη ἐπὶ τῆς πτελέας. ὅταν οὖν ἐπιρριφῇ ἡ ἄμπελος ἐπὶ τὴν πτελέαν, καὶ παρ' ἑαυτῆς φέρει καρπὸν καὶ παρὰ τῆς
4 πτελέας. [4]βλέπεις οὖν ὅτι καὶ ἡ πτελέα πολὺν καρπὸν δίδωσιν, οὐκ ἐλάσσονα τῆς ἀμπέλου, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. ,Πῶς', φημί, ,κύριε, πλείονα'; ,Ὅτι', φησίν, ,ἡ ἄμπελος κρεμαμένη ἐπὶ τὴν πτελέαν τὸν καρπὸν πολὺν καὶ καλὸν δίδωσιν, ἐρριμμένη δὲ χαμαὶ σαπρὸν καὶ ὀλίγον φέρει. αὕτη οὖν ἡ παραβολὴ εἰς τοὺς δού-
5 λους τοῦ θεοῦ κεῖται, εἰς πτωχὸν καὶ πλούσιον'. [5],Πῶς', φημί, κύριε, γνώρισόν μοι'. ,Ἄκουε', φησίν· ,ὁ μὲν πλούσιος ἔχει χρήματα πολλά, τὰ δὲ πρὸς τὸν κύριον πτωχεύει περισπώμενος περὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ λίαν μικρὰν ἔχει τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν

ἀγροὺς καὶ κτήματα ἀγοράζειν ἅτινα καὶ παράμονά εἰσι καὶ προάγουσιν εἰς τὴν ἡμῶν μητρόπολιν, ὅταν ἀποδημήσωμεν εἰς αὐτήν. ἀμεριμνήσωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τῶν προσκαίρων, ἵνα τῶν ἀϊδίων ἐπιτύχωμεν.

Sim. II. p. 76, 6—20. Origenes Hom. in Iosuam X, 1 (Opp. II, 423): similis quoque etiam in libello qui apellatur Pastoris de his figura describitur. ait enim, quia est arbor quaedam, quae ulmus apellatur, quae fructum non affert, portat tamen vitem, quae affert plurimum fructum; et ex eo quod adminiculo est viti, quae eius viribus nitens vel afferre vel servare potest plurimum fructum, etiam ulmus, quae infructuosa est, necessaria videtur et utilis ex hoc ipso quod fructiferae deserviat viti.

Sim. II. 5. παραβολὴ β' v. p. ed. pr. Hg.[1] F., ἀρχὴ ἄλλης παραβολῆς L., ἄλλη παραβολή Gh., initium ae. 8. λέγει L. ed. pr. Ti. Hg.[1], λέγει μοι (cf. v. p. ae.) Gh. F. 9. κύριε v. p. ae. Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 15. ἀναφθῇ emendavi, applicata fuerit v. p., ἀναβῇ L. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. F. 20. 21. Πῶς, φημί, κύριε. πλείονα; v. (quomodo, inquam, maiorem domine?) ae. (et dixi ei: Quomodo, domine, plures?) Gh. F., om. L. p. ed. pr. Ti. Hg.[1]

ἔντευξιν πρὸς τὸν κύριον, καὶ ἣν ἔχει, μικρὰν καὶ βληχρὰν καὶ
ἄνω μὴ ἔχουσαν δύναμιν. ὅταν οὖν ἀναφθῇ ὁ πλούσιος ἐπὶ τὸν
πένητα καὶ χορηγήσῃ αὐτῷ τὰ δέοντα, πιστεύων ὅτι ὃ ἐργάσεται
εἰς τὸν πένητα δυνήσεται τὸν μισθὸν εὑρεῖν παρὰ τῷ θεῷ — ὅτι
5 ὁ πένης πλούσιός ἐστιν ἐν τῇ ἐντεύξει καὶ τῇ ἐξομολογήσει, καὶ
δύναμιν μεγάλην ἔχει ἡ ἔντευξις αὐτοῦ παρὰ τῷ θεῷ — ἐπιχορη-
γεῖ οὖν ὁ πλούσιος τῷ πένητι πάντα ἀδιστάκτως· [6] ὁ πένης δὲ 6
ἐπιχορηγούμενος ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἐντυγχάνει αὐτῷ τῷ θεῷ εὐ-
χαριστῶν περὶ τοῦ διδόντος αὐτῷ. κἀκεῖνος ἔτι ἐπισπουδάζει περὶ
10 τοῦ πένητος, ἵνα ἀδιάλειπτος γένηται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ· οἶδε γὰρ
ὅτι ἡ ἔντευξις τοῦ πένητος προσδεκτή ἐστι καὶ πλουσία πρὸς τὸν
θεόν. [7] ἀμφότεροι οὖν τὸ ἔργον τελοῦσιν· ὁ μὲν πένης ἐργάζεται 7
τὴν ἔντευξιν, ἐν ᾗ πλουτεῖ, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ κυρίου· ταύτην
ἀποδίδωσι τῷ κυρίῳ τῷ ἐπιχορηγοῦντι αὐτῷ. καὶ ὁ πλούσιος
15 ὡσαύτως τὸν πλοῦτον, ὃν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἀδιστάκτως πα-
ρέχει τῷ πένητι. καὶ τοῦτο ἔργον μέγα ἐστὶ καὶ δεκτὸν παρὰ τῷ
θεῷ, ὅτι συνῆκεν ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτοῦ καὶ εἰργάσατο εἰς τὸν πέ-
νητα ἐκ τῶν δωρημάτων τοῦ κυρίου καὶ ἐτέλεσε τὴν διακονίαν τοῦ
κυρίου ὀρθῶς. [8] παρὰ τοῖς ἀνθρώποις οὖν ἡ πτελέα δοκεῖ καρπὸν 8
20 μὴ φέρειν, καὶ οὐκ οἴδασιν οὐδὲ νοοῦσιν ὅτι, ἐὰν ἀβροχία γένηται,
ἡ πτελέα ὕδωρ ἔχουσα τρέφει τὴν ἄμπελον, καὶ ἡ ἄμπελος ἀδιά-
λειπτον ἔχουσα ὕδωρ διπλοῦν τὸν καρπὸν δίδωσι, καὶ ὑπὲρ ἑαυ-
τῆς καὶ ὑπὲρ τῆς πτελέας. οὕτω καὶ οἱ πένητες ἐντυγχάνοντες
πρὸς τὸν κύριον ὑπὲρ τῶν πλουσίων πληροφοροῦσι τὸν πλοῦτον
25 αὐτῶν, καὶ πάλιν οἱ πλούσιοι χορηγοῦντες τοῖς πένησι τὰ δέοντα
πληροφοροῦσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν. [9] γίνονται οὖν ἀμφότεροι κοι- 9
νωνοὶ τοῦ ἔργου τοῦ δικαίου. ταῦτα οὖν ὁ ποιῶν οὐκ ἐγκαταλει-
φθήσεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἔσται ἐπιγεγραμμένος εἰς τὰς βίβλους
τῶν ζώντων. [10] μακάριοι οἱ ἔχοντες καὶ συνιέντες ὅτι παρὰ τοῦ 10
30 κυρίου πλουτίζονται· [ὁ γὰρ ταῦτα φρονήσας δυνήσεται ἀγαθόν τι
ἐργάζεσθαι]'.

Sim. II. 1. βληχράν (cf. Sim. V, 4, p. 89, 19) edd., βλιχράν L. 2. ἄνω p. (apud dominum) Ti. (coniectura) Hg.[1] Gh. F., ανῶῦ (i. e. ἀνθρώπου) L., ἀνθρώπου ed. pr. Ti. | ἀναφθῇ (cf. p. 76, 15) ae. (innixus fuerit), ἀναπλῇ L. ed. pr. Ti., ἀναπνῇ Hg.[1] ἀναβῇ Hb. Gh. F., δαπανῇ A. Harnack., om. v. 8 sq. εὐχαριστῶν L. Ti. Hg.[1] Gh. F., (καὶ) εὐχαριστεῖ ed. pr. 17. συνῆκεν L. Ti. Hg.[1] Gh. F., συνίει ed. pr. 28. ὑπὸ Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L. ed. pr. Ti. 30. 31. ὁ γὰρ — ἐργάζεσθαι v. (qui hoc enim senserit, poterit aliquid ministrare) p. (qui autem hoc senserint poterunt aliquid boni operari) ae. (nam qui hoc scit, bona opera agere potest), οἱ γὰρ ταῦτα φρονήσαντες δυνήσονται ἀγαθόν τι ἐργάζεσθαι Hg.[1], ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν δυνήσεται ἀ. τ. ἐ. Gh. F.

Παραβολὴ γ'.

1 Ἔδειξέ μοι δένδρα πολλὰ μὴ ἔχοντα φύλλα, ἀλλ' ὡσεὶ ξηρὰ ἐδόκει μοι εἶναι· ὅμοια γὰρ ἦν πάντα. καὶ λέγει μοι ‚Βλέπεις τὰ δένδρα ταῦτα'; ‚Βλέπω', φημί, ‚κύριε, ὅμοια ὄντα καὶ ξηρά'. ἀποκριθείς μοι λέγει ‚Ταῦτα τὰ δένδρα ἃ βλέπεις, οἱ κατοικοῦντές εἰσιν 2 ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ'. [2]‚Διὰ τί οὖν', φημί, ‚κύριε, ὡσεὶ ξηρά εἰσι καὶ ὅμοια'; ‚Ὅτι', φησίν, ‚οὔτε οἱ δίκαιοι φαίνονται, οὔτε οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ· ἀλλ' ὅμοιοί εἰσιν· ὁ γὰρ αἰὼν οὗτος τοῖς δικαίοις χειμών ἐστι, καὶ οὐ φαίνονται μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν 3 κατοικοῦντες. [3]ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ χειμῶνι τὰ δένδρα ἀποβεβληκότα τὰ φύλλα ὅμοιά εἰσι, καὶ οὐ φαίνονται τὰ ξηρὰ ποῖά εἰσιν ἢ τὰ ζῶντα, οὕτως ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὐ φαίνονται οὔτε οἱ δίκαιοι οὔτε οἱ ἁμαρτωλοί, ἀλλὰ πάντες ὅμοιοί εἰσιν'.

Παραβολὴ δ'.

1 Ἔδειξέ μοι πάλιν δένδρα πολλά, ἃ μὲν βλαστῶντα, ἃ δὲ ξηρά. καὶ λέγει μοι ‚Βλέπεις τὰ δένδρα ταῦτα'; ‚Βλέπω', φημί, ‚κύριε, τὰ 2 μὲν βλαστῶντα, τὰ δὲ ξηρά'. [2]‚Ταῦτα', φησί, ‚τὰ δένδρα τὰ βλαστῶντα οἱ δίκαιοί εἰσιν οἱ μέλλοντες κατοικεῖν εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ρἐχόμενον· ὁ γὰρ αἰὼν ὁ ἐρχόμενος θέρος ἐστὶ τοῖς δικαίοις, τοῖς δὲ ἁμαρτωλοῖς χειμών. ὅταν οὖν ἐπιλάμψῃ τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου, τότε φανερωθήσονται οἱ δουλεύοντες τῷ θεῷ καὶ πάντες γνωσθή- 3 σονται· [3]ὥσπερ γὰρ τῷ θέρει ἑνὸς ἑκάστου δένδρου οἱ καρποὶ φανεροῦνται καὶ ἐπιγινώσκονται ποταποί εἰσιν, οὕτω καὶ τῶν δικαίων οἱ καρποὶ φανεροὶ ἔσονται, καὶ γνωσθήσονται πάντες. ἱλαροὶ οἱ 4 εὐθαλεῖς ὄντες ἐν τῷ αἰῶνι ἐκείνῳ. [4]τὰ δὲ ἔθνη καὶ οἱ ἁμαρτωλοί,

Sim. III. p. 78, 2—13. Origenes in Matth. XXIV, 32 (Opp. III, 872): sic et in aliqua parabola refertur Pastoris, si cui placeat etiam illum legere librum, quoniam seculum praesens hiems est iustis, qui apparent similes proximis suis natura, et arboribus videlicet caeteris siccis, tempore autem opportuno in fructibus suis apparent.

Sim. III. 1. Παραβολλὴ γ' v. (nonnulli codd.) p. ed. pr. Hg.[1] F., ἀρχὴ ἄλλης παραβολῆς L. Ti., Ἄλλη παραβολή Gh., om. ae. 2. μὴ L. v. p. et edd., om. ae.
Sim. IV. 14. Παραβολὴ δ' v. (nonnulli codd.) p. ed. pr. Hg.[1] F., ἀρχὴ ἄλλης παραβολῆς L. Ti., Ἄλλη παραβολή Gh., om. ae. 16. Βλέπεις L. ae. et edd., Βλέπεις, φησί v. p. 19. θέρος v. p. ae. Ang. Hg.[1] Gh. F., θρόνος L. Ti. 21 sq. καὶ πάντες γνωσθήσονται (cf. l. 24) emendavi, καὶ πάντες φανερωθήσονται L. (repetito e l. 21 φαν.), omnibus perspicui erunt v., omnibus palam fient p., omnes cognoscent eos, καὶ πᾶσιν φανεροὶ ἔσονται proposuit Gh. 24. 25. ἱλαροὶ οἱ εὐθαλεῖς ὄντες scripsi, hilares et gaudentes v., laetantes qui minimi (l. virides) erant p., οἱ εὐθαλεῖς ὄντες bis scripta L., οἱ εὐθαλεῖς ὄντες ed. pr. Ti. Hg.[1], εὐθαλεῖς ὄντες Hb. Gh. (nonnulla excidisse ratus) F.

οἷα εἶδες τὰ δένδρα τὰ ξηρά, τοιοῦτοι εὑρεθήσονται, ξηροὶ καὶ ἄκαρποι ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι, καὶ ὡς ξύλα κατακαυθήσονται καὶ φανεροὶ ἔσο[νται]· ὅτι ἡ πρᾶξις αὐτῶν πονηρὰ γέγονεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. οἱ μὲν γὰρ ἁμαρτωλοὶ καυθήσονται, ὅτι ἥμαρτον καὶ οὐ 5 μετενόησαν, τὰ δὲ ἔθνη καυθήσο[νται], ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν κτίσαντα αὐτούς. [5]σὺ οὖν καρποφόρησον, ἵνα ἐν τῷ θέρει ἐκείνῳ 5 γνωσθῇ σου ὁ καρπός. ἀπέχου δὲ ἀπὸ τῶν πολλῶν πράξεων καὶ οὐ[δέποτε] οὐδὲν διαμαρτήσεις· οἱ γὰρ τὰ πολλὰ πράσσοντες πολλὰ καὶ ἁμαρτάνουσι περισπώμενοι περὶ τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ 10 μηδὲν δουλεύοντες τῷ κυρίῳ ἑ[αυτῶν]· [6]‚πῶς οὖν', φησίν, ‚ὁ 6 τοιοῦτος δύναταί τι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ κυρίου καὶ λαβεῖν, μὴ δουλεύων τῷ κυρίῳ; οἱ δὲ δουλεύοντες αὐτῷ, ἐκεῖνοι λήψονται τὰ αἰτήματα αὐτῶν, οἱ δὲ μὴ δουλεύοντες τῷ κυρίῳ, ἐκεῖνοι οὐδὲν λήψονται. [7]ἐὰν δὲ μίαν τις πρᾶξιν ἐργάσηται, δύναται καὶ τῷ 7 15 κυρίῳ δουλεῦσαι· οὐ γὰρ διαφθαρήσεται ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου, ἀλλὰ δουλεύσει αὐτῷ ἔχων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καθαράν· ταῦτα οὖν ἐὰν ποιήσῃς, δύνασαι καρποφορῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἐρχόμενον· καὶ ὃς ἂν ταῦτα ποιήσῃ, καρποφορήσει.

Παραβολὴ ε'.

20 I. Νηστεύων καὶ καθήμενος εἰς ὄρος τι καὶ εὐχαριστῶν τῷ 1 κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε μετ' ἐμοῦ, βλέπω τὸν ποιμένα παρακαθήμενόν μοι καὶ λέγοντα ‚Τί ὀρθρινὸς ὧδε ἐλήλυθας'; ‚Ὅτι', φημί, ‚κύριε, στατίωνα ἔχω. [2]‚Τί', φησίν, ‚ἐστὶ στατίων'; ‚Νη- 2 στεύω', φημί, ‚κύριε'. ‚Νηστεία δέ', φησί, ‚τί ἐστιν αὕτη, ἣν νη- 25 στεύετε'; ‚Ὡς εἰώθειν', φημί, ‚κύριε, οὕτω νηστεύω'. [3]‚Οὐκ οἴδατε', 3 φησί, ‚νηστεύειν τῷ κυρίῳ, οὐδέν ἐστιν ἡ νηστεία αὕτη ἡ ἀνωφελής, ἣν νηστεύετε αὐτῷ'. ‚Διὰ τί', φημί, ‚κύριε, τοῦτο λέγεις'; ‚Λέγω σοι', φησίν, ‚ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη νηστεία, ἣν δοκεῖτε νηστεύειν· ἀλλ' ἐγώ σε διδάξω τί ἐστι νηστεία πλήρης καὶ δεκτὴ τῷ 30 κυρίῳ. ἄκουε', φησίν· [4]‚ὁ θεὸς οὐ βούλεται τοιαύτην νηστείαν 4

Sim. V, I. 28. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 16 p. 31: τοῦτο οὐκ ἔστιν νηστεία.

Sim. IV. 1. οἷα v. p. M. Schmidt, Hg.[1], ἃ L. ed. pr. Ti. Gh. F. (non favente ae.). 8. διαμαρτήσεις M. Schmidt Hg.[1] F., διαμάρτῃς L. Gh. 10. μηδὲν L. ed. pr. Ti. Hg.[1], non v. p., μηδὲ Gh. F. 12. δὲ v. (enim) p. (autem), γὰρ Hb. Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1]
Sim. V, I. 19. Παραβολὴ ε' v. p. ed. pr. Hg.[1] F., ἀρχὴ ἄλλης παραβολῆς L., Ἄλλη παραβολή Gh., om. ae. 21. πάντων v. ae. Hg.[1] Gh. F., τούτων L. p. ed. pr. Ti. 24. τί L. v. ae. et edd., τίς p. Hb. 26. κυρίῳ L. ae. et edd., θεῷ v. p. | οὐδέν (cf. τί l. 24) p. (nihil proficit) Hg.[1], οὐδὲ L. v. p. ed. pr. Ti. Gh. F. | ἡ νηστεία L. ed. pr. Ti. Hg.[1], νηστεία Gh. F., νηστεία ἡ νηστεία coniecerunt Ang. Ti. 29. πλήρης καὶ δεκτὴ v. p. Hb. Gh. F., δεκτὴ καὶ πλήρης L. ed. pr. Ti. Hg.[1]

ματαίαν· οὕτω γὰρ νηστεύων οὐδὲν ἐργάσῃ τῇ δικαιοσύνῃ. νή-
5 στευσον δὲ τῷ θεῷ νηστείαν τοιαύτην· [5]μηδὲν πονηρεύσῃ ἐν τῇ
ζωῇ σου καὶ δούλευσον τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, τήρησον τὰς
ἐντολὰς αὐτοῦ πορευόμενος ἐν τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ, καὶ μη-
δεμία ἐπιθυμία πονηρὰ ἀναβήτω ἐν τῇ καρδίᾳ σου. πίστευσον δὲ
τῷ θεῷ, ὅτι ἐὰν ταῦτα ἐργάσῃ καὶ φοβηθῇς αὐτὸν καὶ ἐγκρατεύσῃ
ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, ζήσῃ τῷ θεῷ· καὶ ταῦτα ἐὰν
1 ἐργάσῃ, μεγάλην νηστείαν ποιήσεις καὶ δεκτὴν τῷ θεῷ. II. ἄκουε
2 τὴν παραβολήν, ἣν μέλλω σοι λέγειν ἀνήκουσαν τῇ νηστείᾳ. [2]εἶχέ
τις ἀγρὸν καὶ δούλους πολλοὺς καὶ μέρος τι τοῦ ἀγροῦ ἐφύτευσεν
ἀμπελῶνα. καὶ ἐκλεξάμενος δοῦλόν τινα πιστὸν καὶ εὐάρεστον
ἐκδημῶν προσεκαλέσατο αὐτὸν καὶ λέγει αὐτῷ· ‚Λάβε τὸν ἀμπελῶνα
τοῦτον, ὃν ἐφύτευσα, καὶ χαράκωσον αὐτὸν ἕως ἔρχομαι, καὶ ἕτε-
ρον δὲ μὴ ποιήσῃς τῷ ἀμπελῶνι. καὶ ταύτην μου τὴν ἐντολὴν
φύλαξον, καὶ ἐλεύθερος ἔσῃ παρ' ἐμοί'. ἐξῆλθε δὲ ὁ δεσπότης
3 τοῦ δούλου εἰς τὴν ἀποδημίαν. [3]ἐξελθόντος δὲ αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ
δοῦλος καὶ ἐχαράκωσε τὸν ἀμπελῶνα. καὶ τελέσας τὴν χαράκωσιν
4 τοῦ ἀμπελῶνος εἶδε τὸν ἀμπελῶνα βοτανῶν πλήρη ὄντα. [4]ἐν
ἑαυτῷ οὖν ἐλογίσατο λέγων ‚Ταύτην τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου τετέ-
λεκα· σκάψω λοιπὸν τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον, καὶ ἔσται εὐπρεπέστερος
ἐσκαμμένος, καὶ βοτάνας μὴ ἔχων δώσει καρπὸν πλείονα, μὴ πνι-
γόμενος ὑπὸ τῶν βοτανῶν'. λαβὼν ἔσκαψε τὸν ἀμπελῶνα καὶ
πάσας τὰς βοτάνας τὰς οὔσας ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐξέτιλλε. καὶ ἐγέ-
νετο ὁ ἀμπελὼν ἐκεῖνος εὐπρεπέστατος καὶ εὐθαλής, μὴ ἔχων βο-
5 τάνας πνιγούσας αὐτόν. [5]μετὰ χρόνον τινὰ ἦλθεν ὁ δεσπότης
τοῦ δούλου καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα. καὶ ἰδὼν τὸν ἀμπε-
λῶνα κεχαρακωμένον εὐπρεπῶς, ἔτι δὲ καὶ ἐσκαμμένον καὶ πάσας
τὰς βοτάνας ἐκτετιλμένας καὶ εὐθαλεῖς οὔσας τὰς ἀμπέλους ἐχάρη
6 λίαν ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῦ δούλου. [6]προσκαλεσάμενος οὖν τὸν υἱὸν
αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν, ὃν εἶχε κληρονόμον, καὶ τοὺς φίλους, οὓς
εἶχε συμβούλους, λέγει αὐτοῖς ὅσα ἐνετείλατο τῷ δούλῳ αὐτοῦ
καὶ ὅσα εὗρε γεγονότα. κἀκεῖνοι συνεχάρησαν τῷ δούλῳ ἐπὶ τῇ

Sim. V, I. 1. νηστεύων v. p. ae. (Gh. dubius), νηστεύων τῷ θεῷ L. et edd. | τῇ δικαιοσύνῃ L. v. et edd., τῆς δικαιοσύνης p. Hb. 6. ὅτι v. p. (Ang.) Hb. (Gh.) F., καὶ L. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. 8. ποιήσεις v. p. Hg.[1] F., ποιεῖς L. ed. pr. Ti. Gh. (fort. τελέσεις).

II. 11. ἐκλεξάμενος L. v. p. ae. et edd., ὕστερον δὲ εἰς ἀποδημίαν πορευσόμενος καὶ (cf. v. p. ae.) praemittenda esse censuit Hb., nonnulla excidisse etiam Gh. videbantur, sed cf. l. 12. 12. ἐκδημῶν v. (affuturis [l. afuturus]. deinde peregre profectus) p. (peregre afuturus) ae. (et cum iter facturus esset), ἔντιμον L. et edd. 25. μετὰ χρόνον τινὰ v. (post aliquantulum temporis) p. (post aliquantum temporis) ae. (et post multum tempus) Hg.[1] Gh. F., μετὰ δὲ χρόνον τινὰ Hb., μετὰ χρόνον L. ed. p. Ti. 26. τοῦ δούλου v. p. ae., τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἀγροῦ L. et edd. 27. πάσας L. et edd., om. v. p. ae. 30. ὃν εἶχε κληρονόμον bis L. 31. αὐτοῦ v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., αὐτῷ L. ed. pr. Ti.

μαρτυρίᾳ ᾗ ἐμαρτύρησεν αὐτῷ ὁ δεσπότης. [7]καὶ λέγει αὐτοῖς ,Ἐγὼ τῷ δούλῳ τούτῳ ἐλευθερίαν ἐπηγγειλάμην, ἐάν μου τὴν ἐντολὴν φυλάξῃ, ἣν ἐνετειλάμην αὐτῷ· ἐφύλαξε δέ μου τὴν ἐντολὴν καὶ προσέθηκε τῷ ἀμπελῶνι ἔργον καλὸν καὶ ἐμοὶ λίαν ἤρεσεν. ἀντὶ τούτου οὖν τοῦ ἔργου οὗ εἰργάσατο θέλω αὐτὸν συγκληρονόμον τῷ υἱῷ μου ποιῆσαι, ὅτι τὸ καλὸν φρονήσας οὐ παρενεθυμήθη, ἀλλ' ἐτέλεσεν αὐτό'. [8]ταύτῃ τῇ γνώμῃ τοῦ δεσπότου ὁ υἱὸς καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ συνηυδόκησαν, ἵνα συγκληρονόμος γένηται ὁ δοῦλος τῷ υἱῷ. [9]μετὰ ἡμέρας ὀλίγας δεῖπνον ἐποίησεν ὁ οἰκοδεσπότης αὐτοῦ καὶ ἔπεμψεν τῷ δούλῳ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δείπνου ἐδέσματα πολλά. λαβὼν δὲ ὁ δοῦλος τὰ ἐδέσματα τὰ πεμφθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ δεσπότου τὰ ἀρκοῦντα αὐτῷ ἦρε, τὰ λοιπὰ δὲ τοῖς συνδούλοις αὐτοῦ διέδωκεν. [10]οἱ δὲ σύνδουλοι αὐτοῦ λαβόντες τὰ ἐδέσματα ἐχάρησαν καὶ ἤρξαντο εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα χάριν μείζονα εὕρῃ παρὰ τῷ δεσπότῃ, ὅτι οὕτως ἐχρήσατο αὐτοῖς. [11]ταῦτα πάντα τὰ γεγονότα ὁ δεσπότης αὐτοῦ ἤκουσε καὶ πάλιν λίαν ἐχάρη ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ. συγκαλεσάμενος πάλιν τοὺς φίλους ὁ δεσπότης καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπήγγειλεν αὐτοῖς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ἣν ἔπραξεν ἐπὶ τοῖς ἐδέσμασιν αὐτοῦ οἷς ἔλαβεν, οἱ δὲ ἔτι μᾶλλον συνευδόκησαν τῷ οἰκοδεσπότῃ, γενέσθαι τὸν δοῦλον συγκληρονόμον τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

III. Λέγω ,Κύριε, ἐγὼ ταύτας τὰς παραβολὰς οὐ γινώσκω οὐδὲ δύναμαι νοῆσαι, ἐὰν μή μοι ἐπιλύσῃς αὐτάς'. [2],Πάντα σοι ἐπιλύσω', φησί, ,καὶ ὅσα ἂν λαλήσω μετὰ σοῦ, δείξω σοι. τὰς ἐντολὰς [τοῦ κυρίου φύλασσε καὶ ἔσῃ δόκιμος καὶ ἐγγραφήσῃ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς] αὐτοῦ. [3]ἐάν δέ τι ἀγαθὸν ποιήσῃς ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ, σεαυτῷ περιποιήσῃ δό-

Sim. V, II. 3. ἐνετειλάμην v. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐπηγγειλάμην L. ed. pr. Ti. 7. 8. ταύτῃ τῇ γνώμῃ — συνηυδόκησαν v. (hoc consilium domini et filius et amici eius comprobaverunt) p. (ut v., solo om. voc.: eius) Hg.[1], ταύτῃ τῇ γνώμῃ ὁ υἱὸς τοῦ δεσπότου συνηυδόκησεν αὐτῷ L. ed. pr. (συνευδ.) Ti. Gh. (fort. ante αὐτῷ inserendum ratus: καὶ οἱ φίλοι συνηυδόκησαν) F., placuit filio ae. 9. 10. δεῖπνον ἐποίησεν ὁ οἰκοδεσπότης αὐτοῦ p. (epulatus est paterfamilias) ae. (instituit convivium herus eius) Hg.[1] Gh. F., δεῖπνον ἐποίησεν αὐτοῦ L. ed. pr. Ti., convocatis amicis paterfamilas v., συγκαλεσάμενος τοὺς φίλους δεῖπνον ἐποίησεν αὐτοῖς Hb. 10. τῷ δούλῳ αὐτοῦ p. (illi servo suo) v. (servo illi) Hg.[1], αὐτῷ L. ae. ed. pr. Ti. Gh. F. 15. 16. ὅτι οὕτως ἐχρήσατο αὐτοῖς L. v. (ob ea quae fecerit eis) et edd., om. p. ae. 19. 20. αὐτοῦ — γενέσθαι bis scripta exhibet L. 20. τῷ οἰκοδεσπότῃ v. p., αὐτῷ ae. Gh., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] F.

III. 22. τὰς ed. pr. Hg.[1] Gh. F., σὰς L. Ti. 25. 26. τοῦ κυρίου — τὰς ἐντολὰς v. (mandata domini custodi et eris probatus et scriberis in numero eorum, qui custodiunt mandata eius) p. (et si mandata domini custodieris, eris probatus deo et scriberis in numero eorum, qui mandata eius custodierunt) Hg.[1] (φύλαξαι et ἐν ἀριθμῷ) Gh. (εὐάρεστος τῷ θεῷ pro δόκιμος) F. (ut Gh.), at serva mandata domini ae., om. L. ed. pr. Ti. 26. δέ v. p. (ae.) (Ang.) Hg.[1] Gh. F., γέ L. ed. pr. Ti. 27. περιποιήσῃ L. et edd., περιποιήσεις? Ang.

ξαν περισσοτέραν καὶ ἔσῃ ἐνδοξότερος παρὰ τῷ θεῷ οὗ ἔμελλες εἶναι. ἐὰν οὖν φυλάσσων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ προσθῇς καὶ τὰς λειτουργίας ταύτας, χαρήσῃ, ἐὰν τηρήσῃς αὐτὰς κατὰ τὴν ἐμὴν ἐν-
4 τολήν'. [4]Λέγω αὐτῷ ,Κύριε, ὃ ἐάν μοι ἐντείλῃ, φυλάξω αὐτό. οἶδα γὰρ ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. ,Ἔσομαι', φησί, ,μετὰ σοῦ, ὅτι τοιαύτην προθυμίαν ἔχεις τῆς ἀγαθοποιήσεως, καὶ μετὰ πάντων
5 δὲ ἔσομαι', φησίν, ,ὅσοι ταύτην τὴν προθυμίαν ἔχουσιν. [5]ἡ νηστεία αὕτη', φησί, ,τηρουμένων τῶν ἐντολῶν τοῦ κυρίου, λίαν καλή ἐστιν. οὕτως οὖν φυλάξεις τὴν νηστείαν ταύτην, ἣν μέλλεις
6 τηρεῖν· [6]πρῶτον πάντων φύλαξαι ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ πάντων τῶν ματαιωμάτων τοῦ αἰῶνος τούτου. ἐὰν ταῦτα φυλά-
7 ξῃς, ἔσται σοι αὕτη ἡ νηστεία τελεία. [7]οὕτω δὲ ποιήσεις· συντελέσας τὰ γεγραμμένα, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις μηδὲν γεύσῃ εἰ μὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ καὶ ἐκ τῶν ἐδεσμάτων σου ὧν ἔμελλες τρώγειν συμψηφίσας τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἧς ἔμελλες ποιεῖν δώσεις αὐτὸ χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ ὑστερουμένῳ, καὶ οὕτω ταπεινοφρονήσεις, ἵν' ἐκ τῆς τακεινοφροσύνης σου ὁ εἰληφὼς ἐμπλήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ εὔξηται ὑπὲρ σοῦ πρὸς
8 τὸν κύριον. [8]ἐὰν οὖν οὕτω τελέσῃς τὴν νηστείαν, ὥς σοι ἐνετειλάμην, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ παρὰ τῷ θεῷ, καὶ ἔγγραφος ἔσται ἡ νηστεία αὕτη, καὶ ἡ λειτουργία οὕτως ἐργαζομένη καλὴ καὶ ἱλαρά
9 ἐστι καὶ εὐπρόσδεκτος τῷ κυρίῳ. [9]ταῦτα οὕτω τηρήσεις σὺ μετὰ

Sim. V, p. 82, 7—23. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 16 p. 31: ἀλλ' εἰ θέλεις ἐγκρατεύσασθαι καὶ νηστεῦσαι, ἵνα ἡ νηστεία σου δεκτὴ ᾖ τῷ θεῷ, πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ καὶ μνησικακίας καὶ αἰσχροκερδίας, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις ἀρκέσθητι ἄρτῳ καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι εὐχαριστῶν τῷ θεῷ. συμψηφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου οὗ ἔμελλες ἐσθίειν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν δὸς χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ ὑστερουμένῳ, πρὸς ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εὔξεται ὑπὲρ σοῦ πρὸς κύριον. ἐὰν οὖν τελέσῃς τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετειλάμην σοι, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον κυρίου καὶ ἐγγεγραμμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως τῶν ἡτοιμασμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίοις.

Antiochus Hom. VII p. 1038 C: νηστεία γὰρ ἀληθινή ἐστιν οὐ μόνον τὸ ἑαυτὸν ἐκτήξειν, ἀλλὰ καὶ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης ἣν ἔμελλεν ἐσθίειν δοῦναι χήρᾳ ἢ πτωχῷ, ἵνα ὁ εἰληφὼς ἐμπλησθεὶς εὔξηται ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ δεκτὴ γένηται ἡ θυσία αὐτοῦ παρὰ τῷ θεῷ.

Sim. V, II. 14. τὰ γεγραμμένα L. et edd., quae supra scripta sunt v., quae audisti p., τὰ προγεγραμμένα coniecit Gh. 16. συμψηφίσας (cf. Vis. III. 1, 4) Ps.-Ath. v. p. ae. Lipsius (Z. f. w. Th. 1866, I. p. 50) Hg.[1] Gh. F., συνοψίσας L. ed. pr. Ti. 18. ἵν' L. Gh. F., ἵνα ed. pr. Ti. Hg.[1] 20. ἐὰν οὖν v. p. ae. Ps.-Ath. Gh. F., ἐὰν L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 21. θεῷ L. Ant. et edd., κυρίῳ v. p. Ps.-Ath. 22. ἱλαρὰ L. v. p. ed. pr. Ti. Gh. F., ἱερὰ errore Hg.[1]

τῶν τέκνων σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου. τηρήσας δὲ αὐτὰ μακάριος ἔσῃ· καὶ ὅσοι ἂν ἀκούσαντες αὐτὰ τηρήσωσι, μακάριοι ἔσονται καὶ ὅσα ἂν αἰτήσωνται παρὰ τοῦ κυρίου λήψονται'.

IV. Ἐδεήθην αὐτοῦ πολλά, ἵνα μοι δηλώσῃ τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ καὶ τοῦ δεσπότου καὶ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τοῦ δούλου τοῦ χαρακώσαντος τὸν ἀμπελῶνα καὶ τῶν χαράκων καὶ τῶν βοτανῶν τῶν ἐκτετιλμένων ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν φίλων τῶν συμβούλων. [2] συνῆκα γάρ ὅτι παραβολή τίς ἐστι ταῦτα πάντα. ὁ δὲ ἀποκριθείς μοι εἶπεν ,Αὐθάδης εἶ λίαν εἰς τὸ ἐπερωτᾶν. οὐκ ὀφείλεις', φησίν, ,ἐπερωτᾶν οὐδὲν ὅλως· ἐὰν γάρ σοι δέῃ δηλωθῆναι, δηλωθήσεται', λέγω αὐτῷ ,Κύριε, ὅσα ἄν μοι δείξῃς καὶ μὴ δηλώσῃς, μάτην ἔσομαι ἑωρακὼς αὐτὰ μὴ νοῶν τί ἔστιν. ὡσαύτως καὶ ἐάν μοι παραβολὰς λαλήσῃς καὶ μὴ ἐπιλύσῃς μοι αὐτάς, εἰς μάτην ἔσομαι ἀκηκοώς τι παρὰ σοῦ'. [3] ὁ δὲ πάλιν ἀπεκρίθη μοι λέγων ,Ὃς ἄν', φησί, δοῦλος ᾖ τοῦ θεοῦ καὶ ἔχῃ τὸν κύριον ἑαυτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ σύνεσιν καὶ λαμβάνει καὶ πᾶσαν παραβολὴν ἐπιλύει, καὶ γνωστὰ αὐτῷ γίνονται τὰ ῥήματα τοῦ κυρίου τὰ λεγόμενα διὰ παραβολῶν· ὅσοι δὲ βληχροί εἰσι καὶ ἀργοὶ πρὸς τὴν ἔντευξιν, ἐκεῖνοι διστάζουσιν αἰτεῖσθαι παρὰ τοῦ κυρίου· [4] ὁ δὲ κύριος πολύσπλαγχνός ἐστι καὶ πᾶσι τοῖς αἰτουμένοις παρ' αὐτοῦ ἀδιαλείπτως δίδωσι. σὺ δὲ ἐνδεδυναμωμένος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀγγέλου καὶ εἰληφὼς παρ' αὐτοῦ τοιαύτην ἔντευξιν καὶ μὴ ὢν ἀργός, διὰ τί οὐκ αἰτῇ παρὰ τοῦ κυρίου σύνεσιν καὶ λαμβάνεις παρ' αὐτοῦ'; [5] λέγω αὐτῷ ,Κύριε, ἐγὼ ἔχων σε μεθ' ἑαυτοῦ ἀνάγκην ἔχω σὲ αἰτεῖσθαι καὶ σὲ ἐπερωτᾶν· σὺ γάρ μοι δεικνύεις πάντα καὶ λαλεῖς μετ' ἐμοῦ· εἰ δὲ ἄτερ σοῦ ἔβλεπον ἢ ἤκουον αὐτά, ἠρώτων ἂν τὸν κύριον ἵνα μοι δηλωθῇ'.

V. ,Εἶπόν σοι', φησί, ,καὶ ἄρτι ὅτι πανοῦργος εἶ καὶ αὐθάδης, ἐπερωτῶν τὰς ἐπιλύσεις τῶν παραβολῶν. ἐπειδὴ δὲ οὕτω παράμονος εἶ, ἐπιλύσω σοι τὴν παραβολὴν τοῦ ἀγροῦ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀκολούθων πάντων, ἵνα γνωστὰ πᾶσι ποιήσῃς αὐτά. ἄκουε νῦν', φησί, ,καὶ σύνιε αὐτά. [2] ὁ ἀγρὸς ὁ κόσμος οὗτός ἐστίν· ὁ δὲ κύριος τοῦ ἀγροῦ ὁ κτίσας τὰ πάντα καὶ ἀπαρτίσας αὐτὰ καὶ ἐνδυναμώσας. [ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν].

Sim. V, III. 3. αἰτήσωνται v. p. Ang. Hg.[1] Gh. F., ἀκούσονται L. Ti. IV. 4. πολλὰ L. et edd., om. v. p. ae. 9. πάντα L. et edd., om. v. p. 12. μὴ νοῶν v. (si non intellexero) p. (quia non intelligo) (Ang.) Hg.[1], καὶ μὴ L. ed. pr. Ti. Gh. F. 14. τι L. et edd., eas v. p., αὐτὰς Hb. 16. αὐτοῦ v. p. ae. et edd., αὐτῷ L. 19. βληχροί (cf. Sim. II. p. 77, 1) et edd., βλιχροί L. 20. πολύσπλαγχνος (cf. Mand. IV, 3, 5 p. 42, 10) scripsi, πολυεύσπλαγχνος L. et edd. 27 sq. δηλωθῇ L. et edd., demonstraret v. p. V. 32. ὁ ἀγρὸς L. ae. et edd., (fundus) qui in similitudinem (-ine p.) est positus v. p., quae (ὁ ἐν τῇ παραβολῇ κείμενος) defendit Hb. 34. ἐνδυναμώσας (cf. Mand. V, 2, 8. XII, 5, 1. 6, 4. Sim. V, 4, 4. 5, 2. VII, 4 etc.) Hg.[1] Gh., δυναμώσας L. ed. pr. Ti. F. | uncis inclusa (cf. Sim. IX, 1, 1)

ὁ δὲ δοῦλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν· αἱ δὲ ἄμπελοι ὁ λαὸς οὗτός
3 ἐστιν, ὃν αὐτὸς ἐφύτευσεν. [3]οἱ δὲ χάρακες οἱ ἅγιοι ἄγγελοί εἰσι
τοῦ κυρίου οἱ συγκρατοῦντες τὸν λαὸν αὐτοῦ· αἱ δὲ βοτάναι αἱ
ἐκτετιλμέναι ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος αἱ ἀνομίαι εἰσὶ τῶν δούλων τοῦ
θεοῦ· τὰ δὲ ἐδέσματα, ἃ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δείπνου, αἱ ἐντολαί
εἰσιν, ἃς ἔδωκε τῷ λαῷ αὐτοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· οἱ δὲ φίλοι
καὶ σύμβουλοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι οἱ πρῶτοι κτισθέντες· ἡ δὲ ἀπο-
δημία τοῦ δεσπότου ὁ χρόνος ὁ περισσεύων εἰς τὴν παρουσίαν
4 αὐτοῦ'. [4]λέγω αὐτῷ ,Κύριε, μεγάλως καὶ θαυμαστῶς πάντα ἔστι
καὶ ἐνδόξως πάντα ἔχει'. ,Μὴ οὖν', φημί, ,ἐγὼ ἐδυνάμην ταῦτα
νοῆσαι; οὐδὲ ἕτερος τῶν ἀνθρώπων, κἂν λίαν συνετὸς ᾖ τις, οὐ
δύναται νοῆσαι αὐτά. ἔτι, φημί', κύριε, ,δήλωσόν μοι ὃ μέλλω σε
5 ἐπερωτᾶν'. [5],Λέγε', φησίν, ,εἴ τι βούλει'. ,Διὰ τί', φημί, ,κύριε, ὁ
1 υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς δούλου τρόπον κεῖται ἐν τῇ παραβολῇ'; VI. ,Ἄκουε',
φησίν, ,εἰς δούλου τρόπον οὐ κεῖται ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' εἰς
ἐξουσίαν μεγάλην κεῖται καὶ κυριότητα'. ,Πῶς', φημί, ,κύριε, οὐ
2 νοῶ'. [2],Ὅτι', φησίν, ,ὁ θεὸς τὸν ἀμπελῶνα ἐφύτευσε, τοῦτ' ἔστι
τὸν λαὸν ἔκτισε καὶ παρέδωκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ ὁ υἱὸς κατέστησε
τοὺς ἀγγέλους ἐπ' αὐτοὺς τοῦ συντηρεῖν αὐτούς· καὶ αὐτὸς τὰς
ἁμαρτίας αὐτῶν ἐκαθάρισε πολλὰ κοπιάσας καὶ πολλοὺς κόπους
ἠντληκώς· οὐδεὶς γὰρ [ἀμπελὼν] δύναται σκαφῆναι ἄτερ κόπου ἢ
3 μόχθου. [3]αὐτὸς οὖν καθαρίσας τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔδειξεν
αὐτοῖς τὰς τρίβους τῆς ζωῆς, δοὺς αὐτοῖς τὸν νόμον, ὃν ἔλαβε
4 παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. [4][βλέπεις', φησίν, ,αὐτὸν εἶναι τὸν κύ-
ριον τοῦ λαοῦ, πᾶσαν ἐξουσίαν λαβόντα παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ].
ὅτι δὲ ὁ κύριος σύμβουλον ἔλαβε τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐνδό-
5 ξους ἀγγέλους περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ δούλου, ἄκουε· [5]τὸ

v. (filius autem spiritus sanctus est) Hg.[1] (τὸ ἅγιον πνεῦμα, cf. p. 64, 8) Gh. F., om. L. p. ae. ed. pr. Ti. hanc heterodoxam sententiam.

Sim. V, V. 1. οὗτός L. et edd., non verterunt v. p. ae. 2. ἐφύτευσεν L. p. et edd., servat (l. severat, non ἐφύλαξε? Gh.) v. 3. συγκρατοῦντες v. p. Hg.[1] Gh. F., συγκροτοῦντες L. ed. pr. Ti. 4. αἱ ἀνομίαι (cf. c. VI. p. 84, 22 τὰς ἁμαρτίας) Hg.[1] Gh. F., ἀνομίαι L. ed. pr. Ti. 8. δεσπότου L. et edd., patris familias v. p. (-iae), fort. l. οἰκοδεσπότου. 9. 10. πάντα ἔστι καὶ L. et edd., om. v. p. 10. ἐδυνάμην (cf. S. Vis. I, 1. 3. p. 4, 2 al.) Hg.[1], ἠδυνάμην L. ed. pr. Ti. Gh. F. 13. εἴ τι βούλει L. (non ὅ τι) v. (si quid vis) Ti. Gh. F., ὅ τι ed. pr. Hg.[1], om. p. ae. 14. τρόπον L. et edd., τόπον v. p. (ae.) favente Hb.

VI. 15. εἰς L. v. p. Hg.[1] Gh. F., nequaquam in ae., [οὐκ] εἰς ed. pr. Ti. | τρόπον L. v. p. (ae.) et edd., τόπον coniecit Hb. | οὐ κεῖται v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., κεῖται L. ed. pr. Ti. 20. αὐτῶν v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἡμῶν L. ed. pr. Ti. 21. ἀμπελὼν v. p. (ae.) (Ang.) Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] | σκαφῆναι v. p. (ae.) (Ang.) Gh. F., σκαφῆσαι L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 24. 25. uncis inclusa v. p. Hg.[1], βλ., φ., ὅτι αὐτὸς κύριός ἐστι τοῦ λαοῦ, ἐξουσίαν πᾶσαν λαβὼν π. τ π. α. Gh. F., om. L. ae. propter homoeoteleuton. 27. περὶ v. p. (Ang.) Hg.[1] Gh., παρὰ L. ed. pr. Ti. | κληρονομίας edd., κλη-ρομίας L. 27—p. 85, 2. ἄκουε — ἐβούλετο L. (ubi ἠβούλετο) ed. pr. (ἠβούλ.) Ti. (ἠβούλ.) Hg.[1] Gh. (ἠβούλ.) F. (ἠβούλ.), [qui nuncius] audit (audivit Gh., l. audi) illum spiritum sanctum,

πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν κατῴκισεν ὁ θεὸς εἰς σάρκα ἣν ἐβούλετο. αὕτη οὖν ἡ σάρξ, ἐν ᾗ κατῴκησε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδούλευσε τῷ πνεύματι καλῶς ἐν σεμνότητι καὶ ἁγνείᾳ πορευθεῖσα, μηδὲ ὅλως μιάνασα τὸ πνεῦμα. [6]πολιτευ- 6
5 σαμένην οὖν αὐτὴν καλῶς καὶ ἁγνῶς καὶ συ[γκ]οπιάσασαν τῷ πνεύματι καὶ συνεργήσασαν, ἐν παντὶ πράγματι ἰσχυρῶς καὶ ἀνδρείως ἀναστραφεῖσαν μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου εἵλατο κοινωνόν· ἤρεσε γὰρ ἡ πορεία τῆς σαρκὸς τα[ύτη]ς, ὅτι οὐκ ἐμιάνθη ἐπὶ τῆς γῆς ἔχουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. [7]σύμβουλον οὖν ἔλαβε 7
10 τὸν υἱὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐνδόξους, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ αὕτη, δουλεύσασα τῷ [πνεύμα]τι ἀμέμπτως, σχῇ τόπον τινὰ κατασκηνώσεως καὶ μὴ δόξῃ τὸν μισθὸν [τῆς δουλείας αὐτῆς ἀπολέσαι· ἀπολήμψεται γὰρ μισθὸν πᾶσα σὰρξ] ἡ εὑρεθεῖσα ἀμίαντος καὶ ἄσπιλος, ἐν ᾗ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατῴκησεν. [8]ἔχεις καὶ ταύτης τῆς 8
15 παραβολῆς τὴν ἐπίλυσιν'.

VII. ,Ηὐφράνθην', φημί, ,κύριε, ταύτην τὴν ἐπίλυσιν ἀκούσας'. ,Ἄκουε νῦν', φησί· ,τὴν σάρκα σου ταύτην φύλασσε καθαρὰν καὶ ἀμίαντον, ἵνα τὸ πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῇ μαρτυρήσῃ αὐτῇ, καὶ δικαιωθῇ σου ἡ σάρξ. [2]βλέπε μήποτε ἀναβῇ ἐπὶ τὴν 2
20 καρδίαν σου, τὴν σάρκα σου ταύτην φθαρτὴν εἶναι, καὶ παραχρήσῃ αὐτῇ ἐν μιασμῷ τινί. ἐὰν μιάνῃς τὴν σάρκα σου, μιανεῖς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐὰν δὲ μιάνῃς τὸ πνεῦμα, οὐ ζήσῃ'. [3],Εἰ δέ 3
τις', φημί, ,κύριε, γέγονεν ἄγνοια προτέρα, πρὶν ἀκουσθῶσι τὰ ῥήματα ταῦτα, πῶς σωθῇ ὁ ἄνθρωπος ὁ μιάνας τὴν σάρκα αὐτοῦ';

qui creatus est omnium primus, [in corpore, in quo habitaret] deus collocavit intellectus scilicet (l. in electo) corpore, quod ei videbatur v.; audi: spiritum illum sanctum, qui creatus est omnium purus (l. primus) in corpore, in quo habitaret, deus fundavit atque statuit (in add. Gh.) electum corpus, quod ei placuit p.; audi: Spiritus sanctus, qui omnia creavit, habitavit (κατῴκησεν) in corpore, quod voluit ae. itaque ἐκλεκτὴν post σάρκα p. 85, 2. v. p. (quod voc. defendit Hb.), om. L. ae.

Sim. V, VI. 2. κατῴκησε L. et edd., deductus est v. p. 4. μηδὲ v. (neque) p. (nec) ae. (nec), μηδὲν L. et edd. 5. αὐτὴν L. p. et edd., omni tempore add. v. 6. ἐν παντὶ πράγματι L. et edd., in omni opere, fatigatum corpus illud serviliter conversatum est, sed v., et omni opere fatigatum non succubuisset, sed p. 6. 7. ἰσχυρῶς καὶ ἀνδρείως ἀναστραφεῖσαν μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου L. et edd., fortiter cum spiritu sancto comprobatum deo v., viriliter et fortiter ab eodem conservatum esset, probatum a deo cum spiritu sancto p. equidem nihil addo, sed neminem veto (l. 6 sq.) aliqua addere. 7 sq. εἵλατο κοινωνόν L. et edd., receptum est v. p. 8. ἤρεσε γὰρ L. ed. pr. Ti. Hg.[1], ἤρεσε γὰρ [τῷ θεῷ] Gh. F., placuit enim deo v. p. (domino). 12. 13. uncis inclusa v. (ne videretur mercedem servitutis suae perdidisse, accipiet enim mercedem omne corpus) p. (ne videretur hoc corpus purum ac sine macula sine mercede inveniri) Ang. (τ. δ. α. ἀπολέσαι· πᾶσα γὰρ σὰρξ λήψεται μισθὸν) Hg.[1] (τ. δ. α. ἀπολωλέναι· ἀπολήμψει γὰρ μισθὸν) Gh. (τ. δ. α. ἀπολωλεκέναι· πᾶσα γὰρ σὰρξ ἀπολήψεται μισθὸν) F. (ut Gh.), om. L. ed. pr. Ti.

VII. 21. ἐὰν L. p. ae. ed. pr. Ti. Hg.[1], ἐὰν γὰρ v. Gh. F. 22. τὸ πνεῦμα Gh. F., τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον proposuit Ang., τὴν σάρκα L. v. p. (ae.), τὴν σάρκα καὶ τὸ πνεῦμα (σου) Hg.[1]

,Περὶ τῶν προτέρων', φησίν, ,ἀγνοημάτων τῷ θεῷ μόνῳ δυνατὸν
4 ἴασιν δοῦναι· αὐτοῦ γάρ ἐστι πᾶσα ἐξουσία. [4][ἀλλὰ νῦν φύλασσε σεαυτόν, καὶ ὁ κύριος ὁ παντοκράτωρ πολύσπλαγχνος ὤν, τοῖς προτέροις ἀγνοήμασιν ἴασιν δώσει], ἐὰν τὸ λοιπὸν μὴ μιάνῃς σου τὴν σάρκα μηδὲ τὸ πνεῦμα· ἀμφότερα γὰρ κοινά ἐστι καὶ ἄτερ ἀλλήλων μιανθῆναι οὐ δύναται. ἀμφότερα οὖν καθαρὰ φύλασσε, καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ'.

Παραβολὴ ς'.

1 I. Καθήμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ δοξάζων τὸν κύριον περὶ πάντων ὧν ἑωράκειν καὶ συζητῶν περὶ τῶν ἐντολῶν, ὅτι καλαὶ καὶ δυναταὶ καὶ ἔνδοξοι καὶ ἱλαραὶ καὶ δυνάμεναι σῶσαι ψυχὴν ἀνθρώπου, ἔλεγον ἐν ἐμαυτῷ ,Μακάριος ἔσομαι, ἐὰν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις πορευθῶ, καὶ ὃς ἂν ταύταις πορευθῇ, μακάριος ἔσται'.
2 [2]ὡς ταῦτα ἐν ἐμαυτῷ ἐλάλουν, βλέπω αὐτὸν ἐξαίφνης παρακαθήμενόν μοι καὶ λέγοντα ταῦτα ,Τί διψυχεῖς περὶ τῶν ἐντολῶν ὧν σοι ἐνετειλάμην; καλαί εἰσιν. ὅλως μὴ διψυχήσῃς, ἀλλ' ἔνδυσαι τὴν πίστιν τοῦ κυρίου καὶ ἐν αὐταῖς πορεύσῃ· ἐγὼ γάρ σε ἐνδυ-
3 ναμώσω ἐν αὐταῖς. [3]αὗται αἱ ἐντολαὶ σύμφοροί εἰσι τοῖς μέλλουσι μετανοεῖν· ἐὰν γὰρ μὴ πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς, εἰς μάτην ἐστὶν ἡ
4 μετάνοια αὐτῶν. [4]οἱ οὖν μετανοοῦντες ἀποβάλλετε τὰς πονηρίας τοῦ αἰῶνος τούτου τὰς ἐκτριβούσας ὑμᾶς· ἐνδυσάμενοι δὲ πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνης δυνήσεσθε τηρῆσαι τὰς ἐντολὰς ταύτας καὶ

Sim. VI, p. 87, 6—p. 92, 17. Pseudo-Athanasius ad Antiochum c. 18. 19 p. 33 sq.: Ἦλθον εἰς πεδίον καὶ δείκνυσί μοι ποιμένα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἱματίων κροκαίων, βόσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν, καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρά, σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖ, καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτῷ (l. αὐτοῦ) ἦν καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα. καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα. καὶ λέγει μοι Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φημί, κύριε. Οὗτος, φησίν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν. οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ θεοῦ καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος καὶ πορευόμενοι ταῖς ματαίαις τρυφαῖς

Sim. V, VII. 1—3. uncis inclusa v. (sed nunc custodi te, et cum sit dominus omnipotens et misericors, prioribus admissis remedium dabit) p. (sed custodi nunc te, et misericors dominus fortasse prioribus delictis remedium dabit) ae. (sed nunc custodi te) Hg.[1] (ἀλλὰ φύλαξαι νῦν, καὶ ὁ παντοδύναμος καὶ πολύσπλαγχνος θεὸς τὰς προτέρας ἁμαρτίας ἰάσεται) Gh. (ἀλλὰ νῦν φύλασσε σεαυτόν, καὶ ὁ κύριος ὁ παντοκράτωρ, πολύσπλαγχνος ὤν, περὶ τῶν προτέρων ἀγνοημάτων ἴασιν δώσει) F. (ut Gh.), om. L.
Sim. VI, I. 8. Παραβολὴ ς' v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἀρχὴ L. Ti., om. ae. 11. ἔνδοξοι καὶ ἱλαραί v. p., ἱλαραὶ καὶ ἔνδοξοι L. et edd. (καὶ ἱλαραὶ errore om. Hg.[1]). 20. ἀποβάλλετε L. (Ti. Gh.) Ti. Hg.[1] Gh. F., ἀποβάλετε L. (prima manu correctus) ed. pr.

μηκέτι προστιθέναι ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. [μηδὲν οὖν προστιθέν-
τες τὸ πλεῖστον τῶν προτέρων ἀποκόψετε]. πορεύεσθε οὖν ταῖς
ἐντολαῖς μου ταύταις καὶ ζήσεσθε τῷ θεῷ. ταῦτα παρ' ἐμοῦ λε-
λάληται ὑμῖν'. 5 καὶ μετὰ τὸ ταῦτα λαλῆσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ λέγει 5
5 μοι ,Ἄγωμεν εἰς ἀγρόν, καὶ δείξω σοι τοὺς ποιμένας τῶν προβά-
των'. ,Ἄγωμεν', φημί, ,κύριε'. καὶ ἤλθομεν εἴς τι πεδίον καὶ
δεικνύει μοι ποιμένα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἱματίων τῷ
χρώματι κροκώδη. 6 ἔβοσκε δὲ πρόβατα πολλὰ λίαν, καὶ τὰ πρό- 6
βατα ταῦτα ὡσεὶ τρυφῶντα ἦν καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρὰ ἦν
10 σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖσε· καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἦν ἐπὶ
τῷ ποιμνίῳ αὐτοῦ· καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ ποιμένος ἱλαρὰ ἦν λίαν,
καὶ ἐν τοῖς προβάτοις περιέτρεχε. [καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον
σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα].

II. Καὶ λέγει μοι ,Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον'; ,Βλέπω', 1
15 φημί, ,κύριε'. ,Οὗτος', φησίν, ,ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν.
οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῶν κενῶν καὶ
καταστρέφει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτοὺς ταῖς ἐπι-
θυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται. 2 ἐπιλανθάνονται γὰρ 2
τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος καὶ πορεύονται ἀπάταις καὶ
20 τρυφαῖς ματαίαις καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου, τινὰ
μὲν εἰς θάνατον, τινὰ δὲ εἰς καταφθοράν'. 3 λέγω αὐτῷ, Κύριε, οὐ 3

καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. λέγω αὐτῷ Οὐ γινώσκω, κύριε, τί ἔστιν εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. καὶ λέγει μοι Ἄκουε, φησίν, ἃ εἶδες πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημεῖται. τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ θάνατός ἐστιν. ἃ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ (add. ἑνὶ) βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτούς, εἰς δὲ τὸν κύριον μὴ βλασφημήσαντες. οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστιν μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τινός, ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον.

19. πάλιν προέβημεν μικρόν, καὶ δείκνυσί μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγειον λευκόν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ

Sim. VI, I. 1. uncis inclusa v. (nihil ergo adicientes plurimum ex prioribus recidetis) p. (nihil igitur adicientes exceditis [l. excidetis] a prioribus peccatis), ἐὰν οὖν μηκέτι μηδὲν προσθῆτε, ἀποστήσεσθε ἀπὸ τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν ὑμῶν Gh. F., neque amplius peccetis ae., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 3. ταῦτα v. p., ταῦτα πάντα L. et edd. 5. Ἄγωμεν v. p. (ae.) et edd., ἄγομεν L. 10. πάνυ Ps.-Ath., v. (vehementer) p. (magnam) Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 11. αὐτὴ Gh. F., αὕτη L. ed. pr. Ti. Hg.[1]. om. v. p. 12. 13. uncis inclusa (cf. c. II. p. 88, 7 sq. 89, 1 sq.) Ps.-Ath. (Ang.) Hg.[1] Gh. F., om. L. v. p. ae. ed. pr. Ti.
II. 16. τῶν κενῶν L. ed. pr. Ti. Hb., om. Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F. dei servi vani offendebant. 20. ἀπόλλυνται Ps.-Ath. v. p. Gh. F., ἀπλοῦνται L., ἀπολοῦνται ed. pr. Ti. Hg.[1], om. ae. 20. 21. τινὰ (bis) L. et edd., τινὲς legendum visum est Ang. Gh.

γινώσκω ἐγώ, τί ἔστιν εἰς θάνατον, καὶ τί εἰς καταφθοράν‘. ‚Ἄκουε‘, φησίν· ‚ἃ εἶδες πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς [ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι προσέθηκαν ταῖς ἄλλαις ἁμαρτίαις αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἐβλασφήμησαν. τοιοῦτοι οὖν ἄνθρωποί εἰσιν εἰς θάνατον. [4] ἃ δὲ εἶδες πρόβατα μὴ σκιρτῶντα, ἀλλ᾽ ἐν τόπῳ ἑνὶ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν ἑαυτοὺς] ταῖς τρυφαῖς καὶ ἀπάταις, εἰς δὲ τὸν κύριον οὐδὲν ἐβλασφήμησαν. οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστι μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀνανεώσεώς τινος, ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον‘. [5] πάλιν προέβημεν μικρόν, καὶ δεικνύει μοι ποιμένα μέγαν ὡσεὶ ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγειον λευκόν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄζους ἔχουσαν καὶ μάστιγα μεγάλην· καὶ τὸ βλέμμα εἶχε περίπικρον ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν· τοιοῦτον εἶχε τὸ βλέμμα. [6] οὗτος

τὸν ὦμον (l. τῶν ὤμων) καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄζους ἔχουσαν, καὶ τὸ βλέμμα εἶχεν πικρόν, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν. οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δέ, καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἴς τινα τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη καὶ τριβολώδη, ὥστε ἀπὸ τῶ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ᾽ ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις, καὶ λίαν ἐταλαιπώρουν δαιρόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ. καὶ ὧδε κἀκεῖ περιήλαυνεν αὐτά, καὶ ὅλως ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἵσταντο.

Sim. VI, II. 4—9. uncis inclusa Ps.-Ath. v. (desideriis huius seculi. his ergo non est per poenitentiam regressus ad vitam, quoniam quidem adiecerunt ad reliqua delicta sua et nomen domini nefandis insecuti sunt verbis. huiusmodi homines morti sunt destinati. quae vero vidisti pecora non exultantia, sed uno loco vescentia, hi sunt qui tradiderunt se quidem) p. (voluptatibus seculi huius. his ergo non est locus per poenitentiam regrediendi ad vitam. adiecerant enim ad alia delicta sua etiam aliud maius, ut domini nomen nefandis insequerentur blasphemiis. huiusmodi ergo homines morti sunt destinati. nam pecora quae vidisti non exultantia, sed uno loco vescentia, hi sunt qui tradiderunt se quidem) ae. (ii qui semet impuritati huius mundi tradiderunt, nec poenitentiam inveniunt, qua salventur, quia blasphemaverunt nomen domini, hi in morte sunt, illae autem [sc. oves], quae non exsultant et in uno loco pascuntur, ii sunt qui semet voluptati tradiderunt) Hg.[1] (post ταῖς τρυφαῖς καὶ ἀπάταις l. 9; l. 6. om. εἰς; l. 7 scripsit κεῖνται pro εἰσιν, l. 9 τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ post ἑαυτούς) Gh. (l. 5. προσέθηκαν γὰρ pro ὅτι πρ., l. 6. 7. τῶν τοιούτων οὖν ὁ θάνατος ἐστίν) F. (ut Gh.), om. L. (propter homoeotel.) ed. pr. Ti. 10. κατεφθαρμένοι L. v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., (οὐ) κατεφθαρμένοι ed. pr. Ti. 13. προέβημεν Ps.-Ath. v. p. Gh. F., προέβην L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 14. αἴγειον (cf. Vis. V, p. 32, 6) Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἄγριον L. ed. pr. Ti. 15. τῶν ὤμων L. ae. et edd., τὸν ὦμον Ps.-Ath. v. p. 16. ὄζους Ps.-Ath. v. p. Hg.[1] Gh. F., ῥόζους L. ed. pr. Ti. 16 sq. περίπικρον L. et edd., πικρὸν Ps.-Ath., amarum et saevum v. p. (saevumque), et saevus aspectus eius, et terribilis facies eius ae., περίπικρον καὶ ἄγριον Hb., περίπ. κ. δεινὸν suspicatur Gh.

οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δέ, καὶ ἔβαλεν αὐτὰ εἴς τινα τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη [καὶ τριβολώδη], ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι
5 ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι εἰς τὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους. [7]ταῦτα οὖν ἐμπεπλεγμένα ἐβόσκοντο ἐν ταῖς ἀκάνθαις 7 καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἐταλαιπώρουν δαιρόμενα ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ὧδε κἀκεῖσε περιήλαυνεν αὐτὰ καὶ ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, καὶ ὅλως οὐκ εὐσταθοῦσαν τὰ πρόβατα ἐκεῖνα. III. βλέπων 1
10 οὖν αὐτὰ οὕτω μαστιγούμενα καὶ ταλαιπωρούμενα ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. [2]λέγω τῷ ποιμένι τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι ,Κύριε, τίς ἐστιν οὗτος 2 ὁ ποιμὴν ὁ οὕτως ἄσπλαγχνος καὶ πικρὸς καὶ ὅλως μὴ σπλαγχνιζόμενος ἐπὶ τὰ πρόβατα ταῦτα'; ,Οὗτος', φησίν, ,ἐστὶν ὁ ἄγγελος
15 τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστί, κείμενος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. [3]παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανωμένους ἀπὸ 3 τοῦ θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἀπάταις τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τιμωρεῖ αὐτούς, καθὼς ἄξιοί εἰσι, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις'. [4],Ἤθελον', φημί, ,κύριε, γνῶναι τὰς ποικίλας βασάνους 4
20 ταύτας [καὶ] τιμωρίας, ποταπαί εἰσιν'. ,Ἄκουε', φησί, ,τὰς ποικίλας βασάνους καὶ τιμωρίας. βιωτικαί εἰσιν αἱ βάσανοι· τιμωροῦνται γὰρ οἱ μὲν ζημίαις, οἱ δὲ ὑστερήσεσιν, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις, οἱ δὲ πάσῃ ἀκαταστασίᾳ, οἱ δὲ ὑβριζόμενοι ὑπὸ ἀναξίων καὶ ἑτέραις πολλαῖς πράξεσι πάσχοντες· [5]πολλοὶ γὰρ ἀκαταστα- 5
25 τοῦντες ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται πολλά, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως προχωρεῖ. καὶ λέγουσιν ἑαυτοὺς μὴ εὐοδοῦσθαι ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀναβαίνει αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν ὅτι

βλέπων οὖν αὐτὰ οὕτως μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωροῦντα ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι Κύριε, τίς ἐστιν οὗτος ὁ ποιμὴν ὁ ἄσπλαγχνος καὶ πικρός; καὶ λέγει μοι Οὗτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστί, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. παραλαμβάνει οὖν

Sim. VI, III. 14 sq. Origenes Hom. I, 1 in Psalm. XXXVII (Opp. II, 681): quemadmodum describitur in quodam loco angelus poenitentiae, qui nos suscipit castigandos, sicut Pastor exponit, si cui tamen libellus ille recipiendus videtur.

Sim. VI, II. 3. ἔβαλεν L. Ti. Hg.[1] Gh. F., ἔβαλλεν Ps.-Ath. ed. pr., compellebat v. p. ae., itaque ἐβιάσατο vel tale aliquid coniecit Hb. 3. 4. καὶ τριβολώδη Ps.-Ath. v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. 7. δαιρόμενα L. Ps.-Ath. Hg.[1] Gh. F., δερόμενα ed. pr. Ti. 9. καὶ ὅλως — ἐκεῖνα L. et edd., οὐδὲ ἵσταντο Ps.-Ath., om. v. p. ae.

III. 15. τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων Ps.-Ath. Hg.[1] Gh. F., τῶν δικαίων τῶν ἀγγέλων L. ed. pr. Ti. 19. 20. τὰς ποικίλας βασάνους ταύτας [καὶ] τιμωρίας ed. pr. Ti. Hg.[1], τ. ποικ. βασ. ταυτας τιμωρίας L., qualis sit hic cruciatus, castigationes variae ae., varias has poenas v. p. (poen. has), τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας Gh. F. (sed cf. l. 21).

6 ἔπραξαν πονηρὰ ἔργα, ἀλλ' αἰτιῶνται τὸν κύριον. [6]ὅταν οὖν θλιβῶσι πάσῃ θλίψει, τότε ἐμοὶ παραδίδονται εἰς ἀγαθὴν παιδείαν καὶ ἰσχυροποιοῦνται ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου καὶ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν δουλεύουσι τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. [ἐὰν δὲ μετανοήσωσι, τότε ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἃ ἔπραξαν πονηρὰ ἔργα, καὶ τότε δοξάζουσι τὸν θεὸν λέγοντες ὅτι δίκαιος κριτής ἐστι, καὶ δικαίως πάντα ἔπαθον κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν ἕκαστος, τὸ δὲ λοιπὸν δουλεύουσι τῷ κυρίῳ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ] καὶ εὐοδοῦνται ἐν πάσῃ πράξει αὐτῶν, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ κυρίου πάντα ὅσα ἂν αἰτῶνται, καὶ τότε δοξάζουσι τὸν κύριον, ὅτι ἐμοὶ παρεδόθησαν καὶ οὐκέτι οὐδὲν πάσχουσι τῶν πονηρῶν'.

1 IV. Λέγω αὐτῷ ,Κύριε, ἔτι μοι τοῦτο δήλωσον'. ,Τί', φησίν, ,ἐπιζητεῖς'; ,Εἰ ἄρα', φημί, ,κύριε, τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται οἱ τρυφῶντες καὶ ἀπατώμενοι, ὅσον τρυφῶσι καὶ ἀπατῶνται'; 2 λέγει μοι ,Τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται'. [2][,'Ελάχιστον', φημί, κύριε, βασανίζονται]. ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω τρυφῶντας καὶ ἐπιλαν-3 θανομένους τοῦ θεοῦ ἑπταπλασίως βασανίζεσθαι. [3]λέγει μοι

τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν καὶ τιμωρεῖται αὐτούς, καθὼς ἄξιοί εἰσι, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. λέγω αὐτῷ Ἤθελον γνῶναι, κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαί εἰσιν. Ἄκουε, φησίν, αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι βιωτικαί εἰσι βάσανοι· ἐπὰν γὰρ ἀποστῶσι τοῦ θεοῦ νομίζοντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις περιπίπτοντες, ἄλλοι ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὑβριζόμενοι ὑπὸ ἐλαττόνων, καὶ ἑτέραις ποικίλαις πράξεσι. πολλοὶ γὰρ ἀκαταστατοῦντες ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ πράγματα, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως ὑποβαίνει, καὶ δυσχεραίνουσιν καὶ οὐ γινώσκουσιν ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἔπραξαν οὐκ εὐοδοῦνται, καὶ λοιπὸν αἰτιῶνται τὸν κύριον καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν

Sim. VI, III. 1. ἔργα L. et edd., om. v. p. ae. Ps.-Ath., fort. delendum. | ἀλλ' L. et edd., et v., καὶ λοιπὸν Ps.-Ath., adhuc et p., ἀλλ' ἔτι Hb. 2. πάσῃ θλίψει L. et edd., omnem vexationem et incommodum v. p., πάσῃ θλίψει καὶ σύμφορᾷ (ego praefero βλάβῃ) coniecit Gh. 4—7. uncis inclusa Ps.-Ath. v. (et cum coeperint delictorum agere poenitentiam, tunc ascendent in praecordiis eorum opera sua, in quibus se nequiter gesserunt, et tunc dant deo honorem dicentes iustum eum iudicem esse, meritoque se omnia esse passos secundum facta sua, scilicet quisque eorum. in reliquum vero serviunt domino mente pura) p. (cum coeperint delictorum agere poenitentiam, tunc ascendit in praecordiis opera sua, in quibus nequiter gesserunt, et tunc deo dant honorem dicentes iustum eum iudicem esse, meritoque se omnia passos secundum sua unusquisque facta. in reliquo vero serviunt domino mente pura) Hg. in Herma lat. p. X (fere secundum Ps.-Ath.) Gh. (l 5. 6 τὰ ἔργα ἃ ἔπραξαν πονηρά, l. 7. 8 ἕκαστος κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ. δουλεύουσι δὲ λοιπὸν) F. (ut Gh.), αὐτῶν L. ed. pr. Ti. Hg.[1]

IV. 16. χρόνον L. v. p. ed. pr. Ti. Gh. F., τρόπον errore Hg.[1] 16. 17. uncis inclusa v. (et dixi ei: Exiguum, inquam, cruciantur) p. (et dixi: Multum exiguum, domine, cruciantur) Hg.[1] (Πολὺ ἔλασσον κτλ.) Hb. Gh. F., om. L. (propter homoetel.) ed. pr. Ti.

,Ἄφρων εἶ καὶ οὐ νοεῖς τῆς βασάνου τὴν δύναμιν'. ,Εἰ γὰρ ἐνόουν', φημί, ,κύριε, οὐκ ἂν ἐπηρώτων ἵνα μοι δηλώσῃς'. ,Ἄκουε', φησίν, ,ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν. [4] τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία· τῆς δὲ βασάνου ἡ ὥρα τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχει. ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τρυφήσῃ τις καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ὅλον ἐνιαυτὸν ἰσχύει ἡ ἡμέρα τῆς βασάνου. ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσει τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανίζεται. βλέπεις οὖν', φησίν, ,ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος ἐλάχιστός ἐστι, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς'. V. [1] ,Ἔτι', φημί, ,κύριε, οὐ νενόηκα ὅλως περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀπάτης καὶ τρυφῆς καὶ βασάνου· τηλαυγέστερόν μοι δήλωσον'. [2] ἀποκριθείς μοι λέγει· ,Ἡ ἀφροσύνη σου παράμονός ἐστι, καὶ οὐ θέλεις σου τὴν καρδίαν καθαρίσαι καὶ δουλεύειν τῷ θεῷ'. ,βλέπε', φησί, ,μήποτε ὁ χρόνος πληρωθῇ, καὶ σὺ ἄφρων εὑρεθῇς. ἄκουε οὖν', φησί, ,καθὼς βούλει, ἵνα νοήσῃς αὐτά. [3] ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώ[μενος] μίαν ἡμέραν καὶ πράσσων ἃ βούλεται πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται καὶ οὐ νοεῖ τὴν πρᾶξιν, ἣν ποιεῖ εἰς τὴν αὔριον· ἐπιλανθά[νεται] γὰρ τί πρὸ μιᾶς ἔπραξεν· ἡ γὰρ τρυφὴ καὶ ἀπάτη μνήμας οὐκ ἔχει διὰ τὴν ἀφροσύνην ἣν ἐνδέδυται, ἡ δὲ τιμωρία καὶ ἡ βάσανος ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ μίαν ἡμέραν, μέχρις ἐνιαυτοῦ τιμωρεῖται καὶ βασανίζεται· μνήμας γὰρ μεγάλας ἔχει ἡ τιμωρία καὶ ἡ βάσανος. [4] βασανιζόμενος οὖν καὶ τιμωρούμενος ὅλον τὸν ἐνιαυτόν, μνημονεύει τότε τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης καὶ γινώσκει ὅ[τι δι'] αὐτὰ πάσχει τὰ πονηρά. πᾶς οὖν ἄνθρωπος ὁ

ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. ἂν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνίουσιν ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐωδοῦντο, καὶ δοξάζουσι τὸν κύριον, ὅτι δίκαιος κριτής ἐστι καὶ δικαίως ἔπαθον καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν. ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς καὶ τῆς βασάνου. τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία, τῆς δὲ βασάνου ὧραι τριάκοντα, ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὁλοκλήρου

Sim. VI, IV. 19 sq. Origenes Hom. VIII in Num. (Opp. II, 924): quod autem dies peccati in annum poenae reputetur, non solum in hoc libro, in quo nihil omnino est quod dubitrai possit, ostenditur, sed et in libello Pastoris, si cui tamen scriptura illa recipienda videtur, similia designantur.

Sim. VI, IV. 4. τριάκοντα Hg.[1], λ' L. ed. pr. Ti. Gh. F. 7. τρυφήσει L. Ps.-Ath. ed. pr. Ti. Hg.[1], τρυφήσῃ Gh. F. V. 9. ἔτι L. et edd., ὅτι v. p. ae. 13. καθαρίσαι edd., καθαρῆσαι L. 14. οὖν L. et edd., νῦν v. p. ae. 15. βούλει L. (ut videtur) Ti. Hg.[1] Gh. F., βούλῃ ed. pr. 17. εἰς τὴν αὔριον· non ante haec verba (v. p. ae. Gh. F.), sed post ea (ed. pr. Ti. Hg.[1]) interpungendum est. 18. γὰρ Hb. ante εἰς l. 17 posuit, Gh. delendum esse censuit, καὶ posito ante εἰς. modo recte interpungas. 23. τότε v. p. ae. Gh. (in notis) F., ποτὲ L. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. 24. αὐτὰ L. et edd., propterea v. p., αὐτὰς Hg.[1] (p. 176).

τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος οὕτω βασανίζεται, ὅτι ἔχοντες ζωὴν εἰς
5 θάνατον ἑαυτοὺς παραδεδώκασι'. 5 ,Ποῖαι', φημί, ,κύριε, τρυφαί
εἰσι βλαβεραί'; ,Πᾶσα', φησί, ,πρᾶξις τρυφή ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ, ὃ
ἐὰν ἡδέως ποιῇ· καὶ γὰρ ὁ ὀξύχολος τῇ ἑαυτοῦ πράξει τὸ ἱκανὸν
ποιῶν τρυφᾷ· καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ ὁ κατάλαλος καὶ ὁ
ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητὴς καὶ ὁ τ[ού]τοις τὰ
ὅμοια ποιῶν τῇ ἰδίᾳ νόσῳ τὸ ἱκανὸν ποιεῖ· τρυφᾷ οὖν ἐπὶ τῇ
6 πράξει αὐτοῦ. 6 αὗται πᾶσαι αἱ τρυφαὶ βλαβεραί εἰσι τοῖς δούλοις
τοῦ θεοῦ. διὰ ταύτας οὖν τὰς ἀπάτας πάσχουσιν οἱ τιμωρούμενοι
7 καὶ βασανιζόμενοι. 7 εἰσὶν δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώ-
πους· πολλοὶ γὰρ ἀγαθὸν ἐργαζόμενοι τρυφῶσι τῇ ἑαυτῶν ἡδονῇ
φερόμενοι. αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ σύμφορός ἐστι τοῖς δούλοις τοῦ
θεοῦ καὶ ζωὴν περιποιεῖται τῷ ἀνθρώπῳ τῷ τοιούτῳ· αἱ δὲ βλα-
βεραὶ τρυφαὶ αἱ προειρημέναι βασάνους καὶ τιμωρίας αὐτοῖς περι-
ποιοῦνται, ἐὰν δὲ ἐπιμένωσι καὶ μὴ μετανοήσωσι, θάνατον ἑαυτοῖς
περιποιοῦνται'.

Παραβολὴ ζ'.

1 Μετὰ ἡμέρας ὀλίγας εἶδον αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον τὸ αὐτό, ὅπου
καὶ τοὺς ποιμένας ἑωράκειν, καὶ λέγει μοι ,Τί ἐπιζητεῖς'; ,Πάρειμι',
φημί ,κύριε, ἵνα τὸν ποιμένα τὸν τιμωρητὴν κελεύσῃς ἐκ τοῦ
οἴκου μου ἐξελθεῖν, ὅτι λίαν με θλίβει'. ,Δεῖ σε', φησί, ,θλιβῆναι·
οὕτω γάρ', φησί, προσέταξεν ὁ ἔνδοξος ἄγγελος τὰ περὶ σοῦ·
θέλει γάρ σε πειρασθῆναι'. ,Τί γάρ', φημί, ,κύριε, ἐποίησα οὕτω

ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς βασάνου. ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσού-
τους ἐνιαυτοὺς βασανισθήσεται. βλέπεις οὖν ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ
χρόνος οὐδέν ἐστιν, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς. ὁ τρυφῶν καὶ ἀπα-
τώμενος καὶ πράσσων ἃ βούλεται πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται. ἀντὶ γὰρ τῆς
τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἑκάστης ἡμέρας ἀποτίσει βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ
ἡμέρᾳ. καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ Ποῖαι τρυφαί εἰσι βλαβεραί; λέγει μοι Πᾶσα
πρᾶξις σαρκικὴ τρυφή ἐστιν, ἐὰν ἡδέως ποιῇ αὐτήν· ὁ γὰρ ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ
πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ, ὁμοίως καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ ὁ κατά-
λαλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα.
τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. αὗται δὲ αἱ πράξεις βλαβεραί εἰσι τοῖς δού-
λοις τοῦ θεοῦ. εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους· πολλὰ γὰρ ἀγαθὰ
ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ περιποιεῖται
ζωήν, αἱ δὲ προειρημέναι τρυφαὶ βάσανον.

Sim. VI, V. 4. τῇ ἑαυτοῦ πράξει L. v. (moribus suis) p. (in sua opera) ed. pr. Ti. Hg.¹, τῷ ἑαυτοῦ πάθει (cf. Mand. IV, 1, 6) Ps.-Ath. Hb. (dubitans) Gh. F., secundum voluntatem eius agit et naturam eius delectat ae. 12. γὰρ v. p. ae. ed. pr. Hg.¹ Gh. F., om. L. Ti.

Sim. VII. 17. Παραβολὴ ζ'. v. p. ed. pr. Hg.¹ Gh. F., similitudo octava ae., ἀρχὴ L., om. Ti. 19. Πάρειμι (cf. Vis. V. p. 32, 10) Gh. F., veni v. p. ae., παρ' ἐμοὶ L. ed. pr. Ti. Hg.¹

πονηρόν, ἵνα τῷ ἀγγέλῳ τούτῳ παραδοθῶ'; [2]'Ἄκουε', φησίν· ,αἱ
μὲν ἁμαρτίαι σου πολλαί, ἀλλ' οὐ τοσαῦται ὥστε τῷ ἀγγέλῳ τού-
τῳ παραδοθῆναι. ἀλλ' ὁ οἶκός σου μεγάλας ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας
εἰργάσατο, καὶ παρεπικράνθη ὁ ἔνδοξος ἄγγελος ἐπὶ τοῖς ἔργοις
5 αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκέλευσέ σε χρόνον τινὰ θλιβῆναι, ἵνα κά-
κεῖνοι μετανοήσωσι καὶ καθαρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ πάσης ἐπιθυ-
μίας τοῦ αἰῶνος τούτου. ὅταν οὖν ματανοήσωσι καὶ καθαρισθῶσι,
τότε ἀποστήσεται [ἀπὸ σοῦ] ὁ [ἄ]γγελος τῆς τιμωρίας'. [3]λέγω αὐτῷ
,Κύριε, εἰ ἐκεῖνοι τοιαῦτα εἰργάσαντο, ἵνα παραπικρανθῇ ὁ ἔνδοξος
10 ἄγγελος, τί ἐγὼ ἐποίησα'; ,Ἄλλως, φησίν, οὐ [δύ]νανται ἐκεῖνοι
θλιβῆναι, ἐὰν μὴ σὺ ἡ κεφαλὴ τοῦ οἴκου θλιβῇς· σοῦ γὰρ θλιβο-
μένου ἐξ ἀνάγκης κἀκεῖνοι θλιβήσονται, εὐσταθοῦντος δ[ὲ σοῦ]
οὐδεμίαν δύνανται θλῖψιν ἔχειν'. [4],Ἀλλ' ἰδού', φημί, ,κύριε, μετα-
νενοήκασιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν'. ,Οἶδα', φησί, ,κἀγὼ ὅτι μετα-
15 νενοήκασιν ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν· τῶν οὖν μετανοούντων [εὐθέως]
δοκεῖς τὰς ἁμαρτίας ἀφίεσθαι; οὐ παντελῶς· ἀλλὰ δεῖ τὸν μετα-
νοοῦντα βασανίσαι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ ταπεινοφρονῆσαι ἐν
πάσῃ πράξει αὐτοῦ ἰσχυρῶς καὶ θλιβῆναι ἐν πάσαις θλίψεσι ποι-
κίλαις· καὶ ἐὰν ὑπενέγκῃ τάς θλίψεις τὰς ἐπερχομένας αὐτῷ, πάν-
20 τως σπλαγχνισθήσεται ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ ἐνδυναμώσας καὶ
ἴασίν τινα δώσει αὐτῷ· [5]καὶ τοῦτο πάντως [ἐὰν ἴδῃ τὴν καρδίαν]
τοῦ μετανοοῦντος καθαρὰν ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. σοὶ
δὲ συμφέρον ἐστὶ καὶ τῷ οἴκῳ σου νῦν θλιβῆναι. τί δέ σοι πολλὰ
λέγω; θλιβῆναί σε δεῖ, καθὼς προσέταξεν ὁ ἄγγελος κυρίου ἐκεί-
25 νος ὁ παραδιδούς σε ἐμοί· καὶ τοῦτο εὐχαρίστει τῷ κυρίῳ, ὅτι
ἄξιόν σε ἡγήσατο τοῦ προδηλῶσαί σοι τὴν θλῖψιν, ἵνα προγνοὺς
αὐτὴν ὑπενέγκῃς ἰσχυρῶς'. [6]λέγω αὐτῷ ,Κύριε, σὺ μετ' ἐμοῦ γίνου,
καὶ δυνήσομαι πᾶσαν θλῖψιν ὑπενεγκεῖν'. ,Ἐγώ', φησίν, ,ἔσομαι
μετὰ σοῦ. ἐρωτήσω δὲ καὶ τὸν ἄγγελον τὸν τιμωρητήν, ἵνα σε
30 ἐλαφροτέρως θλίψῃ· ἀλλ' ὀλίγον χρόνον θλιβήσῃ καὶ πάλιν ἀπο-
κατασταθήσῃ εἰς τὸν οἶκόν σου· μόνον παράμεινον ταπεινοφρονῶν
καὶ λειτουργῶν τῷ κυρίῳ ἐν πάσῃ καθαρᾷ καρδίᾳ, καὶ τὰ τέκνα

Sim. VII. 6. καθαρίσωσιν edd., καθαρήσωσιν L. 8. ἀπὸ σοῦ v. p. ae. Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 12. θλιβήσονται L. Ti. Hg.[1] Gh. F., θλίβονται ed. pr. 15. εὐθέως v. p. ae., εὐθὺς Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 19. 20. πάντως (cf. Vis. I, 2, p. 6, 7) v. p. ae. et edd., πάντως (vel πάσας), ἴσως coniecit Hb. 21. ἴασιν v. p. ae. (Ang.) Hg.[1] Gh. F., ἰσχύν L. Ti. | αὐτῷ (cf. l. 19) p. Hg.[1] Gh. F., αὐτοῖς L. ed. pr. Ti., om. v. p. ae. 21. 22. καὶ τοῦτο — καθαρὰν v. (atque ita si viderit eius qui poenitentiam agit cor purum esse) p. (si tamen viderit eius qui poenitentiam agit praecordia esse pura) ae. (eaque omnia cum eum qui poenitentiam agit cor suum — — purificare viderit) Hg.[1] (καὶ τοῦτο [ὅταν ἴδῃ] παντὸς τοῦ μετανοοῦντος [καρδίαν] καθαρὰν) Gh. F., καὶ τοῦτο πάντως τοῦ μετανοοῦντες καθαρῶς L. ed. pr. Ti. 24. δεῖ L. Ti. Hg.[1] Gh. F., δοκεῖ ed. pr. 32. πάσῃ L. et edd., om. v. p. ae., addubitat Gh.

σου καὶ ὁ οἶκός σου, καὶ πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου αἷς σοι ἐντέλλομαι. καὶ δυνήσεταί σου ἡ μετάνοια ἰσχυρὰ καὶ καθαρὰ
7 εἶναι· 7 καὶ ἐὰν ταύτας φυλάξῃς μετὰ τοῦ οἴκου σου, ἀποστήσεται πᾶσα θλῖψις ἀπὸ σοῦ· καὶ ἀπὸ πάντων δέ', φησίν, ,ἀποστήσεται θλῖψις, ὅσοι ἐὰν ταῖς ἐντολαῖς μου ταύταις πορευθῶσιν'.

Παραβολὴ η΄.

1 I. Ἔδειξέ μοι ἰτέαν μεγάλην σκεπάζουσαν πεδία καὶ ὄρη, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἰτέας πάντες ἐληλύθασιν οἱ κεκλημένοι τῷ
2 ὀνόματι κυρίου. 2 εἱστήκει δὲ ἄγγελος τοῦ κυρίου ἔνδοξος λίαν ὑψηλὸς παρὰ τὴν ἰτέαν, δρέπανον ἔχων μέγα, καὶ ἔκοπτε κλάδους ἀπὸ τῆς ἰτέας καὶ ἐπεδίδου τῷ λαῷ τῷ σκεπαζομένῳ ὑπὸ τῆς
3 ἰτέας· μικρὰ δὲ ῥαβδία ἐπεδίδου αὐτοῖς, ὡσεὶ πηχυαῖα. 3 μετὰ δὲ τὸ πάντας λαβεῖν τὰ ῥαβδία ἔθηκε τὸ δρέπανον ὁ ἄγγελος, καὶ
4 τὸ δένδρον ἐκεῖνο ὑγιὲς ἦν, οἷον καὶ ἑωράκειν αὐτό. 4 ἐθαύμαζον δὲ ἐγὼ ἐν ἐμαυτῷ λέγων ,Πῶς, τοσούτων κλάδων κεκομμένων, τὸ δένδρον ὑγιές ἐστι'; λέγει μοι ὁ ποιμήν ,Μὴ θαύμαζε, εἰ τὸ δένδρον ὑγιὲς ἔμεινε, τοσούτων κλάδων κοπέντων. [ἀλλ' ἀνάμεινον]· ἀφ' ἧς δέ', φησί, ,πάντα ἴδῃς, καὶ δηλωθήσεταί σοι τὸ τί
5 ἐστιν'. 5 ὁ ἄγγελος ὁ ἐπιδεδωκὼς τῷ λαῷ τὰς ῥάβδους πάλιν ἀπῄτει ἀπ' αὐτῶν· καὶ καθὼς ἔλαβον, οὕτω καὶ ἐκαλοῦντο πρὸς αὐτόν, καὶ εἷς ἕκαστος αὐτῶν ἀπεδίδου τὰς ῥάβδους. ἐλάμβανε
6 δὲ ὁ ἄγγελος τοῦ κυρίου καὶ κατενόει αὐτάς. 6 παρά τινων ἐλάμβανε τὰς ῥάβδους ξηρὰς καὶ βεβρωμένας ὡς ὑπὸ σητός. ἐκέλευσεν ὁ ἄγγελος τοὺς τὰς τοιαύτας ῥάβδους ἐπιδεδωκότας χωρὶς
7 ἵστασθαι· 7 ἕτεροι δὲ ἐπεδίδοσαν ξηράς, ἀλλ' οὐκ ἦσαν βεβρωμέ-
8 ναι ὑπὸ σητός· καὶ τούτους ἐκέλευσε χωρὶς ἵστασθαι. 8 ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν ἡμιξήρους· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ

Sim. VII. 1. σου primum L. Ti. Hg.[1] Gh. F., μου ed. pr. | μου v. ae. et edd., σου L., om. p. 5. ὅσοι ἐὰν (cf. Vis. III, 1 p. 14, 10. Mand. IV, 3 p. 43, 1. 2), ὅσοι ἐν L. ed. pr. Ti., ὅσοι ἂν Hg.[1], ὅσοι [ἐὰν] ἐν Gh. F.
Sim. VIII, I. 6. Παραβολὴ η΄ v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., similitudo nona ae., om. L Ti. 9. 10. ἔνδοξος λίαν ὑψηλὸς L. et edd., valde praeclarus et sublimis v., honestus valdeque sublimis p., gloriosus valde, et alta (illa arbor) ae. 17 sq. ἀλλ' ἀνάμεινον v. (sed expecta) p. (expecta igitur) ae. (sed mane) Hg.[1] Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. 19. ὁ ἄγγελος L. v. et edd., nuntius autem p., et iste angelus ae. 22—p. 95, 21. singulis ordinibus in ae. praenotantur numeri I—XIII. 25. ἐπεδίδοσαν L. Ti. Hg.[1] Gh. F., ἐπεδίδουν ed. pr. 1. 26—p. 95, 1. ἕτεροι — ἵσταντο unum efficiunt ordinem bipartitum. si illos, qui semiaridas, et hos, qui semiaridas scissasque virgas tradiderunt, coniungimus. numerus XII ordinum servatur. illi, qui semiaridas virgas tradiderunt, c. IV, 6 non memorantur, c. VII, 1 partem solam efficiunt. 27. ἕτεροι L. p. ae. et edd., quidam v. 28. ἡμιξήρους L. v. ae. et edd., pseudoaridas v.

οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [9][ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ σχισμὰς ἐχούσας· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο]. [10]ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους τὸ ἥμισυ ξηρὸν καὶ τὸ ἥμισυ χλωρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [11]ἕτεροι δὲ προσέφερον τὰς ῥάβδους αὐτῶν, τὰ δύο μέρη τῆς ῥάβδου χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [12]ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰ δύο μέρη ξηρά, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [13]ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν παρὰ μικρὸν ὅλας χλωράς, ἐλάχιστον δὲ τῶν ῥάβδων αὐτῶν ξηρὸν ἦν, αὐτὸ τὸ ἄκρον, σχισμὰς δὲ εἶχον ἐν αὐταῖς· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [14]ἑτέρων δὲ ἦν ἐλάχιστον χλωρόν, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ῥάβδων ξηρά· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [15]ἕτεροι δὲ ἤρχοντο τὰς ῥάβδους χλωρὰς φέροντες, ὡς ἔλαβον παρὰ τοῦ ἀγγέλου· τὸ δὲ πλεῖον μέρος τοῦ ὄχλου τοιαύτας ῥάβδους ἐπεδίδουν. ὁ δὲ ἄγγελος ἐπὶ τούτοις ἐχάρη λίαν· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο. [16][ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· καὶ οὗτοι χωρὶς ἵσταντο, καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ ἄγγελος λίαν ἐχάρη]. [17]ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας, αἱ δὲ παραφυάδες αὐτῶν ὡσεὶ καρπόν τινα εἶχον. καὶ λίαν ἱλαροὶ ἦσαν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ὧν αἱ ῥάβδοι τοιαῦται εὑρέθησαν. καὶ ὁ ἄγγελος ἐπὶ τούτοις ἠγαλλιᾶτο, καὶ ὁ ποιμὴν λίαν ἱλαρὸς ἦν ἐπὶ τούτοις. II. [1]ἐκέλευσε δὲ ὁ ἄγγελος κυρίου στεφάνους ἐνεχθῆναι. καὶ ἠνέχθησαν στέφανοι ὡσεὶ ἐκ φοινίκων γεγονότες, καὶ ἐστεφάνωσε τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐπιδεδωκότας τὰς ῥάβδους τὰς ἐχούσας τὰς παραφυάδας καὶ καρπόν τινα καὶ ἀπέλυσεν αὐτοὺς εἰς τὸν πύργον. [2]καὶ τοὺς ἀλ-

Sim. VIII, II. 21. 22. Origenes Hom. I, 5 in Ezech. (Opp. III, 358): scriptum est in quodam libro, quia salignam omnes credentes accipiant coronam. 4 Ezr. II, 43: et singulis eorum capitibus inponebat coronas. 46, 47: et dixi ad angelum: „Ille iuvenis quis est, qui eis coronas inponit et palmas in manus tradit"? qui respondens dixit mihi: „Ipse est filius Dei quem in saeculo confessi sunt."

Sim. VIII, I. 1. 2. uncis inclusa p. (alii porrigebant virgas suas virides scissuras habentes, et hi segregabantur) ae. (et porrigebant alii virgas suas virides et scissuras habentes, et ii quoque seorsim steterunt) Hg.[1] Gh. F., om. L. v. ed. pr. Ti. 2—4. ἕτεροι — ἵσταντο L. v. ae. et edd., om. p. 3. τὸ proposuit Gh., ed. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. 6. 7. ἕτεροι — ἵσταντο L. v. ae. et edd., om. p. 7. ἕτεροι L. p. et edd., socii eorum (ἑταῖροι) ae., quidam v. 9. 10. σχισμὰς δὲ εἶχον ἐν αὐταῖς L. v. ae. et edd., om. p. 10. αὐταῖς. scribere licet αὑταῖς. sed cf. c. VII, 1. 2. 10. 11. ἑτέρων — ἵσταντο L. v. ae., om. p. 15—17. uncis inclusa v. (alii afferebant virgas suas virides et pampinos habentes, et hi seorsum statuebantur, et hos quoque nuncius ille magna hilaritate capiebat) p. (alii quoque adtulerunt virgas virides pampinos habentes, et hi separatim positi sunt, et in his ille angelus gaudebat) ae. (et porrigebant virgas suas totas virides adeoque germinantes; et ii quoque seorsum steterunt. et propter eos quoque valde laetatus est ille angelus bonus) Hg.[1] Gh. (add. l. 16 δὲ post τούτοις) F. (ut Gh.), om. L. 18. ὡσεὶ L. et edd., om. v. p. ae.

λους δὲ ἀπέστειλεν εἰς τὸν πύργον, τοὺς τὰς ῥάβδους τὰς χλωρὰς ἐπιδεδωκότας καὶ παραφυάδας ἐχούσας, καρπὸν δὲ μὴ ἐχούσας τὰς παραφυάδας, δοὺς αὐτοῖς σφαγῖδα. [3]ἱματισμὸν δὲ τὸν αὐτὸν πάντες εἶχον λευκὸν ὡσεὶ χιόνα οἱ πορευόμενοι εἰς τὸν πύργον. [4]καὶ τοὺς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότας χλωράς, ὡς ἔλαβον, ἀπέλυσε, δοὺς αὐτοῖς ἱματισμὸν καὶ σφραγῖδα. [5]μετὰ τὸ ταῦτα τελέσαι τὸν ἄγγελον λέγει τῷ ποιμένι ‚Ἐγὼ ὑπάγω· σὺ δὲ τούτους ἀπολύσεις εἰς τὰ τείχη, καθὼς ἄξιός ἐστί τις κατοικεῖν. κατανόησον δὲ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἐπιμελῶς, καὶ οὕτως ἀπόλυσον· ἐπιμελῶς δὲ κατανόησον. βλέπε, μή τίς σε παρέλθῃ‘, φησίν. ‚ἐὰν δέ τίς σε παρέλθῃ, ἐγὼ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον δοκιμάσω‘. ταῦτα εἰπὼν τῷ ποιμένι ἀπῆλθε. [6]καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν τὸν ἄγγελον λέγει μοι ὁ ποιμὴν ‚Λάβωμεν πάντων τὰς ῥάβδους καὶ φυτεύσωμεν αὐτάς, εἴ τινες ἐξ αὐτῶν δυνήσονται ζῆσαι‘. λέγω αὐτῷ ‚Κύριε, τὰ ξηρὰ ταῦτα πῶς δύνανται ζῆσαι‘; ἀποκριθείς μοι λέγει [7]‚Τὸ δένδρον τοῦτο ἰτέα ἐστὶ καὶ φιλόζωον τὸ γένος· ἐὰν οὖν φυτευθῶσι καὶ μικρὰν ἰκμάδα λαμβάνωσιν αἱ ῥάβδοι, ζήσονται πολλαὶ ἐξ αὐτῶν. εἶτα δὲ πειράσωμεν καὶ ὕδωρ αὐταῖς παραχέειν. ἐάν τις αὐτῶν δυνηθῇ ζῆσαι, συγχαρήσομαι αὐτῷ· ἐὰν δὲ μὴ ζήσῃ, οὐχ εὑρεθήσομαι ἐγὼ ἀμελής‘. [8]ἐκέλευσε δέ μοι ὁ ποιμὴν καλέσαι, καθώς τις αὐτῶν ἐστάθη. ἦλθον τάγματα τάγματα καὶ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους τῷ ποιμένι. ἐλάμβανε δὲ ὁ ποιμὴν τὰς ῥάβδους καὶ κατὰ τάγματα ἐφύτευσεν αὐτὰς καὶ μετὰ τὸ φυτεῦσαι ὕδωρ αὐταῖς πολὺ παρέχεεν, ὥστε ἀπὸ τοῦ ὕδατος μὴ φαίνεσθαι τὰς ῥάβδους. [9]καὶ μετὰ τὸ ποτίσαι αὐτὸν τὰς ῥάβδους λέγει μοι [‚Ἄγωμεν] καὶ μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας ἐπανέλθωμεν καὶ ἐπισκεψώμεθα τὰς ῥάβδους πάσας· ὁ γὰρ κτίσας τὸ δένδρον τοῦτο θέλει πάντας ζῆν τοὺς λαβόντας ἐκ τοῦ δένδρου τούτου κλάδους. ἐλπίζω δὲ κἀγὼ ὅτι λαβόντα τὰ ῥαβδία ταῦτα ἰκμάδα καὶ ποτισθέντα ὕδατι ζήσονται τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν‘.

III. Λέγω αὐτῷ ‚Κύριε, τὸ δένδρον τοῦτο γνώρισόν μοι τί ἐστιν· ἀποροῦμαι γὰρ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τοσούτων κλάδων κοπέντων

3. 4. 4 Ezr. II, 40: recipe, Sion, numerum tuum et conclude candidatos tuos, qui legem domini compleverunt.

Sim. VIII, II. 3. σφραγῖδα v. p. ae. Gh. F., σφραγίδας (ut semper) L. Ti., σφραγῖδας ed. pr. Ti. 6. καὶ σφραγῖδα p. ae. Gh. F., καὶ σφραγίδας L. ed. pr. Ti. Hg.[1], om. v. 7. λέγει L. (Gh.) v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., λέγω ed. pr. 10. τις L. v., τί p. 14. 15. λέγω — ζῆσαι L. v. ae. et edd., om. p. 19. αὐτῷ v. p., αὐταῖς L. ae. et edd. 21. καθὼς L. p. ae. et edd., καὶ καθὼς v. 23. τάγματα v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τάγμα L. (Ti.) ae. Ti. 24. ὥστε ἀπὸ τοῦ ὕδατος μὴ φαίνεσθαι L. et edd., ita ut tegerentur ab aqua neque ab ea exstarent v., sic ut tegerentur ab aqua neque exstarent p., ita ut aqua eas operiret, neque visae essent ae., „add. σκεπασθῆναι καὶ?“ Gh. 25. Ἄγωμεν (cf. Sim. VI, 1 p. 87, 5. 6. Sim. IX, 7, 6) v. p. ae. Ang. Hg.[1] Gh. F., om. L.

ὑγιές ἐστι τὸ δένδρον, καὶ οὐδὲν φαίνεται κεκομμένον ἀπ' αὐτοῦ· ἐν τούτῳ οὖν ἀποροῦμαι‘. [2] ,Ἄκουε‘, φησί· ,τὸ δένδρον τοῦτο τὸ μέγα τὸ σκεπάζον πεδία καὶ ὄρη καὶ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ νόμος θεοῦ ἐστὶν ὁ δοθεὶς εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ὁ δὲ νόμος οὗτος υἱὸς θεοῦ ἐστὶ κηρυχθεὶς εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· οἱ δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην λαοὶ ὄντες οἱ ἀκούσαντες τοῦ κηρύγματος καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν· [3] ὁ δὲ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἔνδοξος Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν αὐτούς. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ διδοὺς αὐτοῖς τὸν νόμον εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων· ἐπισκέπτεται οὖν αὐτούς, οἷς ἔδωκεν [τὸν νόμον], εἰ ἄρα τετηρήκασιν αὐτόν. [4] βλέπεις δὲ ἑνὸς ἑκάστου τὰς ῥάβδους· αἱ γὰρ ῥάβδοι ὁ νόμος ἐστί. βλέπεις οὖν πολλὰς ῥάβδους ἠχρειωμένας, γνώσῃ δὲ αὐτοὺς πάντας, τοὺς μὴ τηρήσαντας τὸν νόμον, καὶ ὄψει ἑνὸς ἑκάστου τὴν κατοικίαν‘. [5] λέγω αὐτῷ ,Κύριε, διὰ τί οὓς μὲν ἀπέλυσεν εἰς τὸν πύργον, οὓς δὲ σοὶ κατέλειψεν‘; ,Ὅσοι‘, φησί, ,παρέβησαν τὸν νόμον, ὃν ἔλαβον παρ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν κατέλιπεν αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν· ὅσοι δὲ ἤδη εὐηρέστησαν τῷ νόμῳ καὶ τετηρήκασιν αὐτόν, ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν ἔχει αὐτούς‘. [6] ,Τίνες οὖν‘, φημί, ,κύριε, εἰσὶν οἱ ἐστεφανωμένοι καὶ εἰς τὸν πύργον ὑπάγοντες‘; [,Ὅσοι‘, φησίν, τῷ διαβόλῳ συμπαλαίσαντες ἐνίκησαν αὐτόν, ἐστεφανωμένοι εἰσίν.] οὗτοί εἰσιν οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου παθόντες· [7] οἱ δὲ ἕτεροι καὶ αὐτοὶ χλωρὰς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότες καὶ παραφυάδας ἐχούσας, καρπὸν δὲ μὴ ἐχούσας οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου θλιβέντες, μὴ παθόντες δὲ μηδὲ ἀρνησάμενοι τὸν νόμον αὐτῶν· [8] οἱ δὲ χλωρὰς ἐπιδεδωκότες οἵας ἔλαβον, σεμνοὶ καὶ δίκαιοι καὶ λίαν πορευθέντες ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ καὶ τὰς ἐντολὰς

Sim. VIII, III. 7—17. Origenes Tom. in Matth. XIV, 21 (Opp. III, 644): εἰ δὲ χρὴ τολμήσαντα καὶ ἀπό τινος φερομένης μὲν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (cod. reg. ἐν ταῖς ἐκκλησίαις) γραφῆς, οὐ παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας τὸ τοιοῦτον παραμυθήσασθαι, λήφθείη ἂν ἀπὸ τοῦ Ποιμένος περί τινων ἅμα μὲν τῷ πιστεύειν ὑπὸ τῷ Μιχαὴλ γινομένων, διὰ δὲ φιληδονίαν ἀποπιπτόντων ἐκείνου καὶ γινομένων ὑπὸ τὸν τῆν τρυφῆς, εἶτα ὑπὸ τὸν τῆς τιμωρίας, μεθ' ὃν ὑπὸ τὸν τῆς μετανοίας. cf. Sim. VI. p. 87 sq.

19—22. 4 Ezr. II, 45: et confessi sunt nomen dei. modo coronantur et recipiunt palmas.

Sim. VIII, III. 3. ὁ νόμος scripsi, νόμος L. et edd. 8. αὐτούς v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. 9. αὐτοῖς L. ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. F., αὐτοῦ ae. Gh. 10. αὐτούς v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., αὐτὸς L. ed. pr. Ti. | τὸν νόμον v. p. ae. (add. eius), om. L. et edd. 17. εὐηρέστησαν L. ae. et edd., satisfecerunt v. p. 20. 21. uncis inclusa v. (ait mihi: Quicunque luctati cum diabolo vicerunt eum, illi sunt coronati) p. (ait mihi: Quicunque luctati sunt cum diabolo et vicerunt eum, illi sunt coronati) ae. (et respondit et dixit mihi: Hi qui coronati sunt, sunt ii qui cum Satana colluctati eum vicerunt). Hg. (Herm. lat. p. X: Ὅσοι μετὰ τοῦ διαβ. ἐπάλαισαν καὶ ἐνίκησαν αὐτόν, ἐστεφανωμένοι εἰσίν) Gh. (Ὅσοι, φησίν, ἀντεπάλαισαν τῷ διαβόλῳ καὶ κατεπάλαισαν αὐτόν, ἐστεφανωμένοι εἰσίν) F. (ut Gh.). 23. καρπὸν L. Ti. Hg.[1] Gh. F., καρποὺς ed. pr. Ti.

κυρίου πεφυλακότες. τὰ δὲ λοιπὰ γνώσῃ, ὅταν κατανοήσω τὰς ῥάβδους ταύτας τὰς πεφυτευμένας καὶ πεποτισμένας'.

1 IV. Καὶ μετὰ ἡμέρας ὀλίγας ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, καὶ ἐκάθισεν ὁ ποιμὴν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀγγέλου, κἀγὼ παρεστάθην αὐτῷ. καὶ λέγει μοι ,Περίζωσαι ὠμόλινον [καὶ διακόνει μοι'. πε-

2 ριεζωσάμην ὠμόλινον] ἐκ σάκκου γεγονὸς καθαρόν. [2]ἰδὼν δέ με περιεζωσμένον καὶ ἕτοιμον ὄντα τοῦ διακονεῖν αὐτῷ, ,Κάλει', φησί, ,τοὺς ἄνδρας, ὧν εἰσὶν αἱ ῥάβδοι πεφυτευμέναι κατὰ τὸ τάγμα, ὥς τις ἔδωκε τὰς ῥάβδους'. καὶ ἀπῆλθον εἰς τὸ πεδίον καὶ ἐκά-

3 λεσα πάντας, οἳ ἔστησαν πάντες κατὰ τάγματα. [3]λέγει αὐτοῖς ,Ἕκαστος τὰς ἰδίας ῥάβδους ἐκτιλάτω καὶ φ[ερέ]τω πρός με'.

4 [4]πρῶτοι ἐπέδωκαν οἱ τὰς ξηρὰς καὶ κεκομμένας ἐσχηκότες, αἳ οὕτως εὑρέθησαν ξηραὶ καὶ κεκομμέναι. ἐκέλευσεν αὐτοὺς χωρὶς

5 σταθῆναι. [5]εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰς ξηρὰς καὶ μὴ κεκομμένας ἔχοντες. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπέδωκαν τὰς ῥάβδους χλωράς, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ κεκομμένας ὡς ὑπὸ σητός. τοὺς ἐπιδεδωκότας οὖν χλωρὰς ἐκέλευσε χωρὶς σταθῆναι, τοὺς δὲ ξηρὰς καὶ κεκομμένας

6 ἐπιδεδωκότας ἐκέλευσε μετὰ τῶν πρώτων σταθῆναι. [6]εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰς ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας. καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν χλωρὰς ἐπέδωκαν καὶ μὴ ἐχούσας σχισμάς· τινὲς δὲ χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας, καὶ εἰς τὰς παραφυάδας καρπούς, οἵους εἶχον οἱ εἰς τὸν πύργον πορευθέντες ἐστεφανωμένοι· τινὲς δὲ ἐπέδωκαν ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ ἀβρώτους, τινὲς δὲ οἷαι ἦσαν ἡμίξηροι καὶ σχισμὰς ἔχουσαι. ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἕνα ἕκαστον χωρὶς σταθῆναι, τοὺς μὲν πρὸς τὰ ἴδια τάγ-

1 ματα, τοὺς δὲ χωρίς. V. εἶτα ἐπεδίδουν οἱ τὰς ῥάβδους χλωρὰς μὲν ἔχοντες, σχισμὰς δὲ ἐχούσας· οὗτοι πάντες χλωρὰς ἐπέ-

Sim. VIII, IV. 5. Περίζωσαι L. Ti. Hg.[1] Gh. F., περίζωσον ed. pr. 5. 6. uncis inclusa v. (et ministra mihi. incinxi me sabano) p. (et ministra mihi. cumque praecinxissem me sabano) ae. (et ministra mihi. et succinxi vestimentum) Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 9. ὥς τις v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ὅστις L. ed. pr. Ti. 10. οἳ ἔστησαν πάντες κατὰ τάγματα v. (qui etiam universi constiterunt agminibus suis) p. (qui cum venissent et locis suis stetissent) ae. (et steterunt omnes ex ordine), καὶ ἔστησαν πάντα τάγματα L. ed. pr. Ti. Hg.[1], καὶ ἔστησαν τάγματα τάγματα Gh. F. 11. Ἕκαστος. hoc loco exit alterum codicis L. folium. sequentia in L.[2] servata sunt. | φ[ερέ]τω v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., φ[ησά]τω L.[2] ed. pr. 12. 13. αἳ οὕτως scripsi, οἱ (superscr. αἱ) οὕτως L.[2], et quae (et que, eque = aeque?) v., sicut antea non ae., ὡς αὗται Simon. ed. pr. Ti., καὶ ὅτι οὕτως Hg.[1], καὶ ὡσαύτως Gh. F., om. p. 14. σταθῆναι L.[2] (superscr.) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., στῆναι L.[2] (in linea) Ti. 16. σητός et edd., σητόν L.[2] | ἐπιδεδωκότας edd., ἐπιδεδοκότας L.[2] 18. σταθῆναι. Ang. Ti. nonnihil deesse videbatur, sed nihil deesse v. p. ae. docent. 21. 22. καρπούς, οἵους L.[2] et edd., καρπόν, οἷον v. p. ae. favente Gh. 22. 23. τινὲς δὲ — ἀβρώτους L.[2] et edd., alii porrexerunt aridas et non putridas v., obtulerunt quoque et illi virgas suas, qui putres et aridas habuerunt, alii aridas nec putres p., aliae inventae sunt aridae et comestae ae. 25. σταθῆναι Gh. F., στῆναι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 25 sq. ἴδια τάγματα v. ae. et edd., ἰνδιατάγματα (super ἰν notato εν) L.[2]

δωκαν καὶ ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα. ἐχάρη δὲ ὁ ποιμὴν ἐπὶ τούτοις, ὅτι πάντες ἠλλοιώθησαν καὶ ἀπέθεντο τὰς σχισμὰς αὐτῶν. [2]ἐπέδωκαν δὲ καὶ οἱ τὸ ἥμισυ χλωρόν, τὸ δὲ ἥμισυ ξηρὸν ἔχοντες· τινῶν οὖν εὑρέθησαν αἱ ῥάβδοι ὁλοτελῶς χλωραί, τινῶν ἡμίξηροι, τινῶν ξηραὶ καὶ βεβρωμέναι, τινῶν δὲ χλωραὶ καὶ παραφυάδας ἔχουσαι. οὗτοι πάντες ἀπελύθησαν ἕκαστος πρὸς τὸ τάγμα αὐτοῦ. [3]εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰ δύο μέρη χλωρὰ ἔχοντες, τὸ δὲ τρίτον ξηρόν. πολλοὶ ἐξ αὐτῶν χλωρὰς ἐπέδωκαν, πολλοὶ δὲ ἡμιξήρους, ἕτεροι δὲ ξηρὰς καὶ βεβρωμένας· οὗτοι πάντες ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα. [4][εἶτα ἐπέδωκαν οἱ τὰ δύο μέρη ξηρὰ ἔχοντες, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν. πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἡμιξήρους ἐπέδωκαν, τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, ἕτεροι δὲ ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας, ὀλίγοι δὲ χλωράς. οὗτοι πάντες ἔστησαν εἰς τὸ ἴδιον τάγμα]. [5]ἐπέδωκαν δὲ οἱ τὰς ῥάβδους χλωρὰς ἐσχηκότες, ἐλάχιστον δὲ [ξηρὸν] καὶ σχισμὰς ἐχούσας. ἐκ τούτων τινὲς χλωρὰς ἐπέδωκαν, τινὲς δὲ χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας. ἀπῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὸ τάγμα αὐτῶν. [6]εἶτα ἐπέδωκαν οἱ ἐλάχιστον ἔχοντες χλωρόν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη ξηρά· τούτων αἱ ῥάβδοι εὑρέθησαν τὸ πλεῖστον μέρος χλωραὶ καὶ παραφυάδας ἔχουσαι καὶ καρπὸν ἐν ταῖς παραφυάσι, καὶ ἕτεραι χλωραὶ ὅλαι. ἐπὶ ταύταις ταῖς ῥά-

Sim. VIII, V. 4. ὁλοτελῶς L.[2] (superscr.) et edd., ὁλοτελεῖς L.[2] (in linea). | τινῶν ἡμίξηροι L. v. p. et edd., om. ae. 5. τινῶν ξηραὶ καὶ βεβρωμέναι L.[2] p. ae. et edd., om. v. 9. καὶ βεβρωμένας L.[2] p. ae. et edd., et non putridas v. 10—14. uncis inclusa v. (deinde porrigebant qui habuerunt in virgis suis duas partes aridas et tertiam viridem. multi ex eis porrexerunt semiaridas, quidam vero aridas et putridas, alii enim semiaridas et scissuras habentes, pauci vero virides. hi igitur omnes constiterunt in suo quisque agmine) p. (alii vero porrigebant virgas suas, qui duas partes aridas habuerunt, tertiam autem partem viridem. et multi ex his tradiderunt semiaridas, aliqui aridas et putres, aliqui semiaridas et scissuras minimas habentes; alii virides tradiderunt, et hi omnes steterunt in suo agmine) ae. (et porrexerunt alii diversi virgas suas, quarum duae partes aridae, et tertia viridis. et multi ex iis, quas dederunt, dimidia parte aridae et scissuras habentes et comestae; et pauci quas dederunt virides totae. et omnes cum sociis suis steterunt) Hg.[1] (l. 11 ἕτεροι pro τινές) Gh. (l. 12 τινὲς pro ἕτεροι) F. (ut Gh.). 14. 15. ἐπέδωκαν δὲ — σχισμὰς ἐχούσας (om. ξηρὸν) L.[2] ed. pr. (add. ξηράς). Ti. Hg.[1] (add. ξηράς) Gh. (add. ξηρὸν) F. (ut Gh.), deinde illi, qui virgas suas virides habebant, et minimum aridum et scissuras habentes p., et porrexerunt, quorum virgae virides, et extrema pars arida et scissuras habens ae., om. v. 15. 16. ἐκ τούτων — ἐχούσας L.[2] p. (ex his aliqui virides dederunt; quidam autem ex eis virides pampinosque habentes obtulerunt) ae. (et inter hos alii porrexerunt virgas virides totas et etiam germinantes, aliarum autem dimidia pars arida et scissuram habens) et edd., om. v. 16. 17. ἀπῆλθον δὲ καὶ οὗτοι εἰς τὸ τάγμα αὐτῶν L.[2] p. (et ut iussi sunt, ierunt unusquisque in agmen suum) ae. (et abierunt hi quoque omnes ad socios suos) et edd., om. v. 17—20. εἶτα ἐπέδωκαν — χλωραὶ ὅλαι L.[2], deinde porrexerunt qui minimum habebant viride, reliquum vero aridum. horum virgae maiore ex parte inventae sunt virides ramusculos habentes et in eis ramusculis fructum, et reliquae virides totae v.; hi autem, qui in virgis suis minimum viride, reliquum aridum habuerunt, horum virgae maior pars inventae sunt virides ramosque habere et in ramulis fructum. et caeterorum virgae totae virides inventae sunt p.; et deinde porrexerunt, quarum extrema

βδοις ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν ἡσθείς, ὅτι οὕτως εὑρέθησαν. ἀπῆλθον δὲ οὗτοι ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιον τάγμα.

1 VI. Μετὰ τὸ πάντων κατανοῆσαι τὰς ῥάβδους τὸν ποιμένα λέγει μοι ,Εἶπόν σοι ὅτι τὸ δένδρον τοῦτο φιλόζωόν ἐστι. βλέπεις', φησί, ,πόσοι μετενόησαν καὶ ἐσώθησαν'; ,Βλέπω', φημί, ,κύριε'. ,Ἵνα ἴδῃς', φησί, ,τὴν πολυσπλαγχνίαν τοῦ κυρίου ὅτι μεγάλη καὶ ἔνδοξός ἐστι, καὶ ἔδωκε πνεῦμα τοῖς ἀξίοις οὖσι μετα-
2 νοίας'. [2],Τί οὗτοι οὖν', φημί, ,κύριε, πάντες οὐ μετενόησαν'; ,Ὧν εἶδε', φησί, ,τὴν καρδίαν μέλλουσαν καθαρὰν γενέσθαι καὶ δουλεύειν αὐτῷ ἐξ ὅλης καρδίας, τούτοις ἔδωκε τὴν μετάνοιαν· ὧν δὲ εἶδε τὴν δολιότητα καὶ πονηρίαν, μελλόντων ἐν ὑποκρίσει μετανοεῖν, ἐκείνοις οὐκ ἔδωκε μετάνοιαν, μήποτε πάλιν βεβηλώ-
3 σωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ'. [3]λέγω αὐτῷ ,Κύριε, νῦν οὖν μοι δήλωσον τοὺς τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότας, ποταπός τις αὐτῶν ἐστί, καὶ τὴν τούτων κατοικίαν, ἵνα ἀκούσαντες οἱ πιστεύσαντες καὶ εἰληφότες τὴν σφραγῖδα καὶ τεθλακότες αὐτὴν καὶ μὴ τηρήσαντες ὑγιῆ, ἐπιγνόντες τὰ ἑαυτῶν ἔργα μετανοήσωσι λαβόντες ὑπὸ σοῦ σφραγῖδα καὶ δοξάσωσι τὸν κύριον, ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἀπέ-
4 στειλέ σε τοῦ ἀνακαινίσαι τὰ πνεύματα αὐτῶν'. [4],Ἄκουε', φησίν· ,ὧν αἱ ῥάβδοι ξηραὶ καὶ βεβρωμέναι ὑπὸ σητὸς εὑρέθησαν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποστάται καὶ προδόται τῆς ἐκκλησίας καὶ βλασφημήσαντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὸν κύριον, ἔτι δὲ καὶ ἐπαισχυνθέντες τὸ ὄνομα κυρίου τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς. οὗτοι οὖν εἰς τέλος ἀπώλοντο τῷ θεῷ. βλέπεις δὲ ὅτι οὐδὲ εἷς αὐτῶν μετενόησε, καίπερ ἀκούσαντες τὰ ῥήματα, ἃ ἐλάλησας αὐτοῖς, ἅ σοι

pars viridis, et reliquum totum aridum. et inter virgas eorum omnium plurimae inventae sunt virides et insuper germinantes et fructum inter folia habentes; et aliae virides inventae sunt totae ae.

Sim. VIII, V. 1. ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν ἡσθείς emendavi, ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν μενεὶς L., ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν, μνησθεὶς Simon. ed. pr., ἐχάρη ὁ π. λίαν . . . . . . Ti., ἐχάρη ὁ ποιμὴν λίαν Hg.[1] (fort. add. ἐκεῖνος vel ἀνεθεὶς) Gh. F., gaudium vehementer percepit hic pastor v., pastor ille magnum gaudium percepit p., gavisus est valde pastor ae.

VI. 6. πολυσπλαχνίαν (cf. Vis. I, 3, 2. II, 2, 8. IV, 2, 3. Mand. IX, 2) scripsi, πολυευσπλαγχνιαν L.[2] et edd., bonitatem et (atque) clementiam v. p., multam — misericordiam ae. 7. καὶ ἔδωκε L.[2] et edd., qui dedit v., eumque dedisse ae. 8. Τί οὗτοι οὖν, φημί, πάντες οὐ μετενόησαν; Hg.[1], οἱ οὗτοι οὖν — μετεν. L.[2], Quare ergo, domine, (inquam add. p.) non omnes egerunt poenitentiam? v. p., Quomodo, domine, poenitentiam egere omnes? ae., Διατί οὖν, φημί, κ., πάντες οὐ μετ. (Ang.) Gh. F., Οὗτοι οὖν κτλ. ed. pr., Εἰ οὗτοι οὖν κτλ. Ti. voc. οὗτοι, quamvis a verss. non redditum, deesse non potest. digito monstrantur illi, qui omnes poenitentiam respuerunt. 13. τὸ ὄνομα L.[2] ae. et edd., τὸν νόμον v. p. 16. 17. ἐπιγνόντες edd., ἐπιγνῶντες L.[2] 17. 18. λαβόντες ὑπὸ σοῦ σφραγῖδα καὶ δοξάσωσι L.[2] p. et edd., καὶ λαβόντες ὑπὸ σοῦ σφρ. δ. v., nam sigillum a te acceperunt nec gratias egerunt ae. 18. ἐσπλαγχνίσθη (cf. Vis. III, 12, 3. Mand. IV, 3, 5) Gh. F., εὐσπλαγχνίσθη L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 20. ὑπὸ σητὸς L.[2] (σητὰς) et edd., velut a tinea v. p. 22. αὐτῶν errore om. Hg.[1] 25. καίπερ ἀκούσαντες v. p. (ae.) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., καὶ παρακούσαντες L.[2] Ti. | ἐλάλησας v. ae. Gh. F., ἐλάλησεν L.[2] ed. pr. Ti., ἐλάλησα Hg.[1], quae eis ostensurus sum p.

ἐνετειλάμην· ἀπὸ τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ ἀπέστη. [5]οἱ δὲ τὰς ξηρὰς καὶ ἀσήπτους ἐπιδεδωκότες, καὶ οὗτοι ἐγγὺς αὐτῶν· ἦσαν γὰρ ὑποκριταὶ καὶ διδαχὰς ξένας εἰσφέροντες καὶ ἐκστρέφοντες τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, μάλιστα δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας, μὴ ἀφιέντες μετανοεῖν αὐτούς, ἀλλὰ ταῖς διδαχαῖς ταῖς μωραῖς πείθοντες αὐτούς. οὗτοι οὖν ἔχουσιν ἐλπίδα τοῦ μετανοῆσαι. [6]βλέπεις δὲ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ μετανενοηκότας, ἀφ' ἧς ἐλάλησας αὐτοῖς τὰς ἐντολάς μου καὶ ἔτι μετανοήσουσιν. ὅσοι δὲ οὐ μετανοήσουσιν, ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν· ὅσοι δὲ μετενόησαν ἐξ αὐτῶν, ἀγαθοὶ ἐγένοντο, καὶ ἐγένετο ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὰ τείχη τὰ πρῶτα. τινὲς δὲ καὶ εἰς τὸν πύργον ἀνέβησαν. βλέπεις οὖν', φησίν, ,ὅτι ἡ μετάνοια τῶν ἁμαρτωλῶν ζωὴν ἔχει, τὸ δὲ μὴ μετανοῆσαι θάνατον. VII. ὅσοι δὲ ἡμιξήρους ἐπέδωκαν καὶ ἐν αὐταῖς σχισμὰς εἶχον, ἄκουε καὶ περὶ αὐτῶν. ὅσων ἦσαν αἱ ῥάβδοι κατὰ τὸ αὐτὸ ἡμίξηροι, δίψυχοί εἰσιν· οὔτε γὰρ ζῶσιν, οὔτε τεθνήκασιν. [2]οἱ δὲ ἡμιξήρους ἔχοντες καὶ ἐν αὐταῖς σχισμάς, οὗτοι καὶ δίψυχοι καὶ κατάλαλοί εἰσιν, [ἀπόντας διαβάλλοντες] καὶ μηδέποτε εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ διχοστατοῦντες πάντοτε. ἀλλὰ καὶ τούτοις' φησίν, ,ἐπίκειται μετάνοια. βλέπεις, ,φησί', τινὰς ἐξ αὐτῶν μετανενοηκότας. καὶ ἔτι', φησίν, ,ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἐλπὶς μετανοίας. [3]καὶ ὅσοι', φησίν, ,ἐξ αὐτῶν μετανενοήκασι, τὴν κατοικίαν εἰς τὸν πύργον ἔχουσιν. ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν βραδύτερον μετανενοήκασιν, εἰς τὰ τείχη κατοικήσουσιν. ὅσοι δὲ οὐ μετανοοῦσιν, ἀλλ' ἐμμένουσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, θανάτῳ ἀποθανοῦνται. [4]οἱ δὲ χλωρὰς ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους αὐτῶν καὶ σχισμὰς ἐχούσας, πάντοτε οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἐγένοντο, ἔχοντες δὲ ζῆλόν τινα ἐν ἀλλήλοις περὶ πρωτείων καὶ περὶ δόξης τινός· ἀλλὰ πάντες οὗτοι μωροί εἰσιν, ἐν ἀλλήλοις ἔχοντες ζῆλον περὶ πρωτείων. [5]ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀκούσαντες τῶν ἐντολῶν μου, ἀγαθοὶ ὄντες, ἐκαθάρισαν ἑαυτοὺς καὶ μετενόησαν ταχύ. ἐγένετο οὖν ἡ κατοίκησις

Sim. VIII, VI. 1. τοιούτων L.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1], τοιούτων οὖν v. ae. Gh. F. | ἀπέστη (super η notato ην) L.[2] 2. ἀσήπτους edd., ἀσήπους L.[2] 7. μετανενοηκότας edd., μετανοηκότας L.[2] | ἀφ' ἧς Ti. Hg.[1] Gh. F., ἀφὴ ὡς (superscr. ἀφ' ἧς) L.[2], ἀφ' οὗ ed. pr. | ἐλάλησας v. p. Gh. F., ἐλάλησα L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 7. 8. τὰς ἐντολάς μου L.[2] v. p. (ae.) ed. pr. Ti. Gh. F., casu om. Hg.[1] 8. οὐ μετανοήσουσιν ed. pr. Hg.[1] Gh. F., οὐ μετανοήσωσιν L.[2] Ti. 12. τῶν ἁμαρτωλῶν v. p. ae. Gh. F., οἳ τῶν ἁμαρτ. L.[2], τὴν τῶν ἁμαρτ. ed. pr. Ti. Hg.[1]
VII. 14. 15. κατὰ τὸ αὐτὸ Ti. Hg.[1] Gh. F., καθὰ τὸ αὐτὸν L.[2], κατὰ τὸ ἥμισυ ed. pr., tantummodo v., om. p. ae. 17. ἀπόντας διαβάλλοντες v. (de absentibus detrahentes) p. (de absentibus enim detrahebant), ἀποῦσι λοιδορούμενοι Hg.[1], om. L.[2] ae. Gh. F. μηδέποτε v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., μηδὲ L.[2] ed. pr. Ti. 20. ἐν αὐτοῖς ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. F., ἐν ἑαυτοῖς L.[2] 22. ἔχουσιν v. p. ae. Gh. F., ἕξουσιν L.[2], ἕξουσιν ed. pr. Ti. Hg.[1] 26. δὲ v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 28. ζῆλον v. (aemulationem) p. (aemulationes) ae. (invidias) (ed. pr. Ti.) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] 29 sq. ἐκαθάρισαν edd., ἐκαθάρησαν L.[2]

αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. ἐὰν δέ τις πάλιν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν διχοστασίαν, ἐκβληθήσεται ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ ἀπολέσει τὴν ζωὴν
6 αὐτοῦ. [6]ἡ ζωὴ πάντων ἐστὶ τῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ κυρίου φυλασσόντων· ἐν ταῖς ἐντολαῖς δὲ περὶ πρωτείων ἢ περὶ δόξης τινὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ περὶ μακροθυμίας καὶ περὶ ταπεινοφρονήσεως ἀνδρός. ἐν τοῖς τοιούτοις οὖν ἡ ζωὴ τοῦ κυρίου, ἐν τοῖς διχοστά-
1 ταις δὲ καὶ παρανόμοις θάνατος. VIII. οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους ἥμισυ μὲν χλωράς, ἥμισυ δὲ ξηράς, οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ἐμπεφυρμένοι καὶ μὴ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις.
2 διὰ τοῦτο τὸ ἥμισυ αὐτῶν ζῇ, τὸ δὲ ἥμισυ νεκρόν ἐστι. [2]πολλοὶ οὖν ἀκούσαντές μου τῶν ἐντολῶν μετενόησαν. ὅσοι γοῦν μετενόησαν, ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. τινὲς δὲ αὐτῶν εἰς τέλος ἀπέστησαν. οὗτοι οὖν μετάνοιαν οὐκ ἔχουσιν· διὰ γὰρ τὰς πραγματείας αὐτῶν ἐβλασφήμησαν τὸν κύριον καὶ ἀπηρνήσαντο ἀυτόν. ἀπώλεσαν οὖν τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τὴν πονηρίαν, ἣν
3 ἔπραξαν. [3]πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν. οὗτοι ἔτι ἔχουσι μετάνοιαν, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσι, καὶ ἔσται αὐτῶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον· ἐὰν δὲ βραδύτερον μετανοήσωσι, κατοικήσουσιν εἰς τὰ τείχη· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, καὶ αὐτοὶ ἀπώλεσαν τὴν
4 ζωὴν αὐτῶν. [4]οἱ δὲ τὰ δύο μέρη χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρὸν ἐπιδεδωκότες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀρνησάμενοι ποικίλαις ἀρνήσεσι. πολλοὶ οὖν μετενόησαν, [ἐξ αὐτῶν καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν εἰς τὸν πύργον, πολλοὶ δὲ εἰς τέλος ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ. οὗτοι οὖν εἰς τέλος ἀπώλεσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν]. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν καὶ ἐδιχοστάτησαν. τούτοις οὖν ἐστὶ μετάνοια, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσι καὶ μὴ ἐπιμείνωσι τοῖς ἡδοναῖς αὐτῶν· ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, καὶ οὗτοι θάνατον ἑαυτοῖς
1 κατεργάζονται. IX. οἱ δὲ ἐπιδεδωκότες τὰς ῥάβδους, τὰ μὲν

Sim. VIII, VII. 4. ἐν ταῖς ἐντολαῖς δὲ L.[2] et edd., textus non est mancus (ed. pr. Ti.). 5. ταπεινοφρονήσεως (correctum e ταπεινοφρονήσει) L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F., ταπεινοφροσύνης Hg.[1] 6 sq. διχοστάταις edd., διχοστάτοις L.[2]
VIII. 8. ἥμισυ μὲν χλωράς, ἥμισυ δὲ ξηράς L.[2] ae. et edd., ἥμισυ μὲν ξηράς, ἥμισυ δὲ χλωράς (cf. c. I, p. 95, 3) v. p. 9. ἐμπεφυρμένοι edd., ἐκπεφυρμένοι L.[2] 11. ὅσοι ae. et edd., ὅσον L.[2] 15. αὐτόν v. p. ae. Hg.[1] (in notis), λοιπόν (vel λοιποῦ, superscr. ad instar codicis) L.[2] et edd. 20. τὰ δύο μέρη χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρὸν (cf. c. I. p. 95, 6. 7) v. p. ae. Gh. F., τὰ δύο μέρη ξηρά, τὸ δὲ τρίτον (ξηρὸν del.) χλωρὸν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 22—24. ἐξ αὐτῶν — τὴν ζωὴν αὐτῶν v. (ex his igitur multi egerunt poenitentiam atque in turri habitare coeperunt. et multi a deo in perpetuum recesserunt. hi igitur in totum amiserunt vitam) p. (ex his igitur multi egerunt poenitentiam atque in turre habitare coeperunt. et multi a deo in perpetuum recesserunt, qui et in finem amiserunt vitam) ae. (et multi ex iis poenitentiam egerunt et in turim ascenderunt et permanserunt. et multi in perpetuum abnegaverunt dominum. ii autem in perpetuum vitam suam perdiderunt) Hg. (Herm. lat. p. XI: καὶ εἰς τὸν πύργον κατοικεῖν ἤρξαντο. πολλοὶ δὲ ἀπὸ θεοῦ εἰς αἰῶνα ἀπέστησαν. οὗτοι οὖν τὴν ζωὴν ὅλως ἀπώλεσαν) Gh. (ἐξ αὐτῶν ante μετανοήσαν) F. (ut Gh.), om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]

δύο μέρη ξηρά, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν, οὗτοί εἰσι πιστοὶ μὲν γεγονότες, πλουτήσαντες δὲ καὶ γενόμενοι ἔνδοξοι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ὑπερηφανίαν μεγάλην ἐνεδύσαντο καὶ ὑψηλόφρονες ἐγένοντο καὶ κατέλιπον τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐκ ἐκολλήθησαν τοῖς δικαίοις, ἀλλὰ
5 μετὰ τῶν ἐθνῶν συνέζησαν, καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς ἡδυτέρα αὐτοῖς ἐφαίνετο· ἀπὸ δὲ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀπέστησαν, ἀλλ' ἐνέμειναν τῇ πίστει, μὴ ἐργαζόμενοι δὲ τὰ ἔργα τῆς πίστεως. [2]πολλοὶ οὖν ἐξ αὐτῶν μετενόησαν, καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν ἐν τῷ πύργῳ. [3]ἕτεροι δὲ εἰς τέλος μετὰ τῶν ἐθνῶν συνζῶντες καὶ φθειρόμενοι
10 ταῖς κενοδοξίαις τῶν ἐθνῶν [ἀπὸ θεοῦ ἀπέστησαν ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς ἔργοις δουλεύοντες] τῶν ἐθνῶν. οὗτοι μετὰ τῶν ἐθνῶν ἐλογίσθησαν. [4]ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν μὴ ἐλπίζοντες σωθῆναι διὰ τὰς πράξεις ἃς ἔπραξαν. ἕτεροι δὲ ἐδιψύχησαν καὶ σχίσματα ἐν ἑαυτοῖς ἐποίησαν. τούτοις οὖν [καὶ] τοῖς διψυχήσασι
15 διὰ τὰς πράξεις αὐτῶν μετάνοια ἔτι ἐστίν· ἀλλ' ἡ μετάνοια αὐτῶν ταχινὴ ὀφείλει εἶναι, ἵνα ἡ κατοικία αὐτῶν γένηται εἰς τὸν πύργον. τῶν δὲ μὴ μετανοούντων, ἀλλ' ἐπιμενόντων ταῖς ἡδοναῖς ὁ θάνατος ἐγγύς. X. [1]οἱ δὲ τὰς ῥάβδους ἐπιδεδωκότες χλωράς, αὐτὰ δὲ τὰ ἄκρα ξηρὰ καὶ σχισμὰς ἔχοντα, οὗτοι πάντοτε ἀγαθοὶ
20 καὶ πιστοὶ καὶ ἔνδοξοι παρὰ τῷ θεῷ ἐγένοντο, ἐλάχιστον δὲ [ἐξή]μαρτον διὰ μικρὰς ἐπιθυμίας καὶ μικρὰ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες. ἀλλ' ἀκούσαντές μου τῶν ῥημάτων τὸ πλεῖστον μέρος ταχὺ μετενόησαν, καὶ ἐγένετο ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὸν πύργον. [2]τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν, τινὲς δὲ διψυχήσαντες διχοστασίαν μείζονα
25 ἐποίησαν. ἐν τούτοις οὖν ἔτι ἐστὶ μετανοίας ἐλπίς, ὅτι ἀγαθοὶ πάντοτε ἐγένοντο· δυσκόλως δέ τις αὐτῶν ἀποθανεῖται. [3]οἱ δὲ τὰς ῥάβδους αὐτῶν ξηρὰς ἐπιδεδωκότες, ἐλάχιστον δὲ χλωρὸν ἐχούσας, [αὐτὸ τὸ ἄκρον], οὗτοί εἰσιν οἱ πιστεύσαντες μέν, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνομίας ἐργαζόμενοι· οὐδέποτε δὲ ἀπὸ τοῦ θεοῦ
30 ἀπέστησαν καὶ τὸ ὄνομα ἡδέως ἐβάστασαν καὶ εἰς τοὺς οἴκους

Sim. VIII, IX. 2. πλουτήσαντες edd., πλουτίσαντες L.[2] 6. ἐφαίνετο (cf. Sim. IX, 6, 8) v. p. Hg.[1] (p. 176) Gh., ἐγένετο L.[2] (ae.?) ed. pr. Ti. Gh. F. | ἀπὸ L.[2] Ti. Hg.[1] Gh. F., ὑπὸ ed. pr. | ἐνέμειναν v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἔμειναν L.[2] ed. pr. Ti. 7. δὲ v. p. (ae.) Gh., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] F. 9. συνζῶντες scripsi, συζῶντες L.[2] et edd. | φθειρόμενοι L.[2] v. (eversi) ed. pr. Ti. Hg.[1], ducti p. (ae.), πειθόμενοι Gh. F. 10. 11. uncis inclusa v. (a deo destiterunt nationum facinoribus et operibus servientes) p. (a deo destiterunt gentium factis operibusque servientes) ae. (et dominum dereliquerunt et opera gentium fecerunt) Hg.[1], ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, δουλεύοντες ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς ἔργοις Gh. F., ἐδιψύχησαν μὴ ἐλπίζοντες σωθῆναι διὰ τὰς πράξεις L.[2] ed. pr. Ti. 11. οὗτοι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], huiusmodi ergo homines v. p., hi autem ae., οὗτοι οὖν Gh. F. 14. καὶ v. (p.) Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 16. γένηται edd., γένη L.[2]

X. 25. ἔτι ἐστὶ v. (etiam nunc spes est) p. (adhuc — est) (Ang.) Gh. F., ἔνεστι L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 28. αὐτὸ τὸ ἄκρον (cf. c. I p. 95, 9) v. p. ae. Gh. (coniectura), om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. (text.) F. | μέν v. p. Gh. F., μόνον L.[2] (ae?) ed. pr. Ti. Gh.

αὐτῶν ἡδέως ὑπεδέξαντο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. ἀκούσαντες οὖν ταύτην τὴν μετάνοιαν ἀδιστάκτως μετενόησαν καὶ ἐργάζονται πᾶσαν ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην· [4] τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ [φονευόμενοι ἡδέως ἔπαθον], γινώσκοντες τὰς πράξεις αὐτῶν, ἃς ἔπραξαν. τούτων οὖν πάντων ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον ἔσται.'

XI. [1] Καὶ μετὰ τὸ συντελέσαι αὐτὸν τὰς ἐπιλύσεις πασῶν τῶν ῥάβδων λέγει μοι ,Ὕπαγε καὶ πᾶσιν λέγε ἵνα μετανοήσωσι, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ. ὅτι ὁ κύριος ἔπεμψέ με σπλαγχνισθεὶς πᾶσι δοῦναι τὴν μετάνοιαν, καίπερ τινῶν μὴ ὄντων ἀξίων διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν ὁ κύριος θέλει τὴν κλῆσιν τὴν γενομένην διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ σώζεσθαι'. [2] λέγω αὐτῷ ,Κύριε, ἐλπίζω ὅτι πάντες ἀκούσαντες αὐτὰ μετανοήσουσι. πείθομαι γὰρ ὅτι εἷς ἕκαστος τὰ ἴδια ἔργα ἐπιγνοὺς καὶ φοβηθεὶς τὸν θεὸν μετανοήσει'. [3] ἀποκριθείς μοι λέγει ,Ὅσοι', φησίν, ,ἐξ ὅλης καρδίας αὐτῶν [μετανοήσωσι καὶ] καθαρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν πονηριῶν πασῶν τῶν προειρημένων καὶ μηκέτι μηδὲν προσθῶσι ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν, λήψονται ἴασιν παρὰ τοῦ κυρίου τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν, ἐὰν μὴ διψυχήσωσιν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, καὶ ζήσονται τῷ θεῷ. [ὅσοι δέ', ,φησί, προσθῶσι ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν καὶ ἀναστραφῶσιν ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου, κατακρινοῦσιν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον]. [4] σὺ δὲ πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου καὶ ζήσῃ [τῷ θεῷ, καὶ ὅσοι πορευθῶσιν ἐν αὐταῖς καὶ κατορθώσωνται, ζήσονται τῷ θεῷ]. [5] ταῦτά μοι δείξας καὶ λαλήσας πάντα λέγει μοι ,Τὰ δὲ λοιπά σοι δείξω μετ' ὀλίγας ἡμέρας'.

Sim. VIII, X. 3. ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην L.[2] ae. et edd., ἀρετὴν δικαιοσύνης v. p. 3. 4. φονευόμενοι ἡδέως ἔπαθον v. (morte obierunt et libenter patiuntur) p. (compressi libenter patiuntur) ae. (se ipsos afflixerunt) Hg.[1] (ἑκόντες pro ἡδέως) Gh. (θλιβόμενοι pro φον.) F. (ut Gh., sed om. praecedente καὶ), φοβοῦνται L.[2] ed. pr. Ti. 5. τούτων — ἔσται L.[2] ae. et edd., om. v. p.

XI. 8. ζήσονται v. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ζήσωνται L.[2] (p. ae.) Ti. | σπλαγχνισθεὶς (super σπ scr. ευ) L.[2] Ti. Hg.[1] Gh. F., εὐσπλαγχνισθεὶς ed. pr. 15. [μετανοήσωσι καὶ] καθαρίσωσιν v. p. ae. Gh. F., καθαρίσουσιν L.[2] Ti. Hg.[1], καθαρίσωσιν ed. pr. 16. πασῶν v. p. (ae.) Gh. F., αὐτῶν L.[2] ed. pr. Ti. Gh. 19—21. uncis inclusa v. (qui vero, inquit, adiecerint ad delicta sua et conversati fuerint in desideriis huius seculi, damnabunt se ad mortem) p. (qui vero ad delicta sua adiecerint et conversati fuerint in desideriis huius seculi, damnabunt se ad mortem) ae. (et omnes qui peccatis suis adiciunt et in concupiscentia huius seculi ambulant, morti se ipsos subditos faciunt) Hg. (Herm. lat. p. XI, οἱ δέ, φησίν, προστιθέντες ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν καὶ ἀναστρεφόμενοι ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου κατακρινοῦσιν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον) Gh. (πορευθῶσιν pro ἀναστρ. et in fine θανάτῳ ἑαυτοὺς κατακρίνουσι) F. (ut Gh.), om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg[1] 22. 23. καὶ ζήσῃ — ζήσονται τῷ θεῷ v. (et vives deo, et quicunque ambulaverint in his et ea recte exercuerint, vivent deo) p. (et cum deo vives, tu et quicunque in ipsis ambulaverint et ea exercuerint recte, vivent deo) ae. (et vives, et omnis, qui in iis ambulaverit et rectum fecerit, domino vivet) Hg. (Herm. lat. p. XI καὶ ζῆθι [τῷ θεῷ· καὶ ὅσοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς καὶ ὀρθῶς αὐτὰς ἐργάσονται, ζήσονται τῷ θεῷ]) Gh. (ἐργάσωνται ὀρθῶς pro κατορθώσωνται) F. (ut Gh.), καὶ ζῆθι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]

Παραβολὴ θ'.

I. Μετὰ τὸ γράψαι με τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολὰς τοῦ ποιμένος, τοῦ ἀγγέλου τῆς μετανοίας, ἦλθε πρός με καὶ λέγει μοι ,Θέλω σοι δεῖξαι ὅσα σοι ἔδειξε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ λαλῆσαν μετὰ σοῦ ἐν μορφῇ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν. [2]ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερος τῇ σαρκὶ ἦς, οὐκ ἐδηλώθη σοι δι' ἀγγέλου. ὅτε οὖν ἐνεδυναμώθης διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ ἴσχυσας τῇ ἰσχύϊ σου, ὥστε δύνασθαί σε καὶ ἄγγελον ἰδεῖν. τότε μὲν οὖν ἐφανερώθη σοι διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου· καλῶς καὶ σεμνῶς πάντα ὡς ὑπὸ παρθένου ἑώρακας. νῦν δὲ ὑπὸ ἀγγέλου βλέπεις, διὰ τοῦ αὐτοῦ μὲν πνεύματος. [3]δεῖ δέ σε παρ' ἐμοῦ ἀκριβέστερον πάντα μαθεῖν· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἐδόθην ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου ἀγγέλου εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικῆσαι, ἵνα δυνατῶς πάντα ἴδῃς, μηδὲν δειλαινόμενος, ὡς καὶ τὸ πρότερον'. [4]καὶ ἀπήγαγέ με εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰς ὄρος τι μαστῶδες καὶ ἐκάθισέ με ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὄρους καὶ ἔδειξέ μοι πεδίον μέγα, κύκλῳ δὲ τοῦ πεδίου ὄρη δώδεκα, ἄλλην καὶ ἄλλην ἰδέαν ἔχοντα τὰ ὄρη. [5]τὸ πρῶτον ἦν μέλαν ὡς ἀσβόλη· τὸ δὲ δεύτερον ψιλόν, βοτάνας μὴ ἔχον· τὸ δὲ τρίτον ἀκανθῶν καὶ τριβόλων πλῆρες· [6]τὸ δὲ τέταρτον βοτάνας ἔχον ἡμιξήρους, τὰ μὲν ἐπάνω τῶν βοτανῶν χλωρά, τὰ δὲ πρὸς ταῖς ῥίζαις ξηρά· τινὲς δὲ βοτάναι, ὅταν ὁ ἥλιος ἐπικεκαύκει, ξηραὶ ἐγένοντο. [7]τὸ δὲ πέμπτον ὄρος ἔχον βοτάνας χλωρὰς καὶ τραχὺ ὄν. τὸ δὲ ἕκτον ὄρος σχισμῶν ὅλον ἔγεμεν, ὧν μὲν μικρῶν, ὧν δὲ μεγάλων· εἶχον δὲ βοτάνας αἱ σχισμαί· οὐ λίαν δὲ ἦσαν εὐθαλεῖς αἱ βοτάναι, μᾶλλον δὲ ὡς μεμαραμμέναι ἦσαν. [8]τὸ δὲ ἕβδομον ὄρος εἶχε βοτάνας ἱλαράς, καὶ ὅλον τὸ ὄρος εὐθηνοῦν ἦν, καὶ πᾶν γένος κτηνῶν καὶ ὀρνέων ἐνέμοντο εἰς τὸ ὄρος ἐκεῖνο· καὶ ὅσον ἐβόσκοντο τὰ κτήνη καὶ τὰ πετεινά, μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ βοτάναι τοῦ ὄρους ἐκείνου ἔθαλλον. τὸ δὲ ὄγδοον ὄρος πηγῶν πλῆρες ἦν, καὶ πᾶν γένος τῆς κτίσεως τοῦ κυρίου ἐποτίζοντο ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου.

Sim. IX, I. Παραβολὴ θ' v. p. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., initium similitudinis ae., om. L.[2] Ti. 7. ὅτε οὖν L.[2] et edd., non ante-quam v., cum autem p., sed postquam ae. 7. 8. πνεύματος, καὶ scripsi, πνευμ. καὶ edd. 8. καὶ ἄγγελον v. p. (ae.) Hg.[1] (cf. Zeitschr. f. w. Th. 1858. p. 430. not.) Gh. F., οἱ ἄγγελοι L.[2] Ti., τοὺς ἀγγέλους ed. pr. 14. ὡς καὶ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ut prius v. p., sicut antea ae., ὡς Gh. F. 15. Ἀρκαδίαν L.[2] (ante hoc voc. deleto καρδίαν) v. p. ae. (Marcadiam), Ἀρικίαν coniecit Th. Zahn (Hirt d. Hermas p. 215). 18. πρῶτον το (deleto το, scripto τῷ, superscr. τό) L.[2] 22. ἐπικεκαύκει L.[2] Gh. F., ἐπικαύσῃ ed. pr. Hg.[1], ἐπικαύσει Ti. | ἐγένοντο (cf. c. XXI, 1. XXII, 1) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐγένοντο· τὸ δὲ ὄρος τραχὺ λίαν ἦν, βοτάνας ἔχον ξηράς L.[2] ed. pr. Ti. 26. μεμαραμμέναι (cf. Vis. III, 11, 2) Hg.[1] Gh. F., μεμαρασμέναι L.[2] ed. pr. Ti. 31. κτίσεως v. p. ae. et edd., κτήσεως L.[2]

[9]τὸ δὲ ἔννατον ὄρος [ὅλως οὐκ εἶχεν ὕδωρ καὶ ὅλον ἦν ἐρημῶδες, καὶ ἐν ἑαυτῷ εἶχεν ἑρπετὰ θανατώδη, διαφθείροντα τοὺς ἀνθρώπους. τὸ δὲ δέκατον ὄρος] εἶχε δένδρα μέγιστα καὶ ὅλον κατάσκιον ἦν, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν δένδρων πρόβατα κατέκειντο ἀναπαυόμενα καὶ μαρυκώμενα. [10]τὸ δὲ ἑνδέκατον ὄρος λίαν σύνδενδρον ἦν, καὶ τὰ δένδρα ἐκεῖνα κατάκαρπα ἦν, ἄλλοις καὶ ἄλλοις καρποῖς κεκοσμημένα, ἵνα ἰδών τις αὐτὰ ἐπιθυμήσῃ φαγεῖν ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν. τὸ δὲ δωδέκατον ὄρος ὅλον ἦν λευκόν, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ἱλαρὰ ἦν· καὶ εὐπρεπέστατον ἦν ἐν αὐτῷ τὸ ὄρος.

1 II. εἰς μέσον δὲ τοῦ πεδίου ἔδειξέ μοι πέτραν μεγάλην λευκὴν ἐκ τοῦ πεδίου ἀναβεβηκυῖαν. ἡ δὲ πέτρα ὑψηλοτέρα ἦν τῶν ὀρέ-
2 ων, τετράγωνος, ὥστε δύνασθαι ὅλον τὸν κόσμον χωρῆσαι· [2]παλαιὰ δὲ ἦν ἡ πέτρα ἐκείνη, πύλην ἐκκεκομμένην ἔχουσα· ὡς πρόσφατος δὲ ἐδόκει μοι εἶναι ἡ ἐκκόλαψις τῆς πύλης. ἡ δὲ πύλη οὕτως ἔστιλβεν ὑπὲρ τὸν ἥλιον, ὥστε με θαυμάζειν ἐπὶ τῇ λαμ-
3 πηδόνι τῆς πύλης· [3]κύκλῳ δὲ τῆς πύλης ἐστήκεισαν παρθένοι δώδεκα. αἱ οὖν τέσσαρες αἱ εἰς τὰς γωνίας ἑστηκυῖαι ἐνδοξότεραί μοι ἐδόκουν εἶναι — καὶ αἱ ἄλλαι δὲ ἔνδοξοι ἦσαν — ἐστήκεισαν δὲ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς πύλης, ἀνὰ μέσον αὐτῶν ἀνὰ
4 δύο παρθένοι. [4]ἐνδεδυμέναι δὲ ἦσαν λινοῦς χιτῶνας καὶ περιεζωσμέναι εὐπρεπῶς, ἔξω τοὺς ὤμους ἔχουσαι τοὺς δεξιοὺς ὡς μέλλουσαι φορτίον τι βαστάζειν. οὕτως ἕτοιμαι ἦσαν· λίαν γὰρ
5 ἱλαραὶ ἦσαν καὶ πρόθυμοι. [5]μετὰ τὸ ἰδεῖν με ταῦτα ἐθαύμαζον ἐν ἑαυτῷ, ὅτι μεγάλα καὶ ἔνδοξα πράγματα βλέπω. καὶ πάλιν διηπόρουν ἐπὶ ταῖς παρθένοις, ὅτι τρυφεραὶ οὕτως οὖσαι ἀνδρείως
6 ἐστήκεισαν ὡς μέλλουσαι ὅλον τὸν οὐρανὸν βαστάζειν. [6]καὶ λέγει μοι ὁ ποιμήν ,Τί ἐν σεαυτῷ διαλογίζῃ καὶ διαπορῇ καὶ σεαυτῷ λύπην ἐπισπᾶσαι; ὅσα γὰρ οὐ δύνασαι νοῆσαι, μὴ ἐπιχείρει ὡς

Sim. IX, II. 16. 17. Origenes Hom. XIII, 3 ad Ezech. infra ad c. XV p. 119, 28 sq. laudandus.

Sim. IX, I. 1. ἔννατον L.[2] Ti. Hg.[1] Gh. F., ἔνατον ed. pr. 1—3. uncis inclusa (cf. c. XXVI) v. (nullam omnino aquam habebat et totus destitutus erat, sed et mortiferos serpentes alebat et hominibus perniciosos. decimus mons) p. (nullam omnino aquam habebat totusque erat destitutus et mortiferas serpentes habebat hominibus omnibus pernitiosas. decimus mons) ae. (omnino non habebat aquam, totus erat vastus, et in eo erant ferae venenum hominibus letiferum habentes. decimus mons) Hg.[1] (l. 2 καταφθείροντα) Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 5. μαρυκώμενα L.[2] Ti. Hg.[1] Gh. F., μηρυκώμενα ed. pr. 9. ἐν αὐτῷ (cf. l. 2. c. IX, 7. p. 114, 23. c. XXVI, 1) ed. pr. Ti. Hg.[1], ἐν αὐτῷ L.[2], ipse sibi v., sibique p., ipse ae., ἑαυτῷ (cf. Sim. II, 1 p. 76, 10) Gh. F.

II. 11. ἀναβεβηκυῖαν v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., ἀναβεβηκέναι L.[2] ed. pr. Ti. 15 sq. λαμπηδόνι Hg.[1] Gh. F., λαμπιδόνι L.[2], λαμπρότητι ed. pr. Ti. 17. τέσσαρες Hg.[1], δ' L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 19. τέσσαρα ed. pr. Hg.[1], τέσσερα L.[2] Ti. Gh. F. 22. ἕτοιμαι Hg.[1], ἕτοιμοι L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 25. ἀνδρείως (super ως notato οι) L.[2] 28. δύνασαι v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., δυνήσῃ (superscr. δύνασε) L.[2] ed. pr. Ti. | ὡς v. p. (Ang.) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti.

συνετὸς ὤν, ἀλλ' ἐρώτα τὸν κύριον, ἵνα λαβὼν σύνεσιν νοῇς αὐτά. [7]τὰ ὀπίσω σου ἰδεῖν οὐ δύνῃ, τὰ δὲ ἔμπροσθέν σου βλέπεις. ἃ 7 οὖν ἰδεῖν οὐ δύνασαι, ἔασον καὶ μὴ στρέβλου σεαυτόν· ἃ δὲ βλέπεις, ἐκείνων κατακυρίευε καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μὴ περιεργάζου·
5 πάντα δέ σοι ἐγὼ δηλώσω, ὅσα ἐάν σοι δείξω. ἔμβλεπε οὖν τοῖς λοιποῖς'.

III. Εἶδον ἓξ ἄνδρας ἐληλυθότας ὑψηλοὺς καὶ ἐνδόξους καὶ 1 ὁμοίους τῇ ἰδέᾳ, καὶ ἐκάλεσαν πλῆθός τι ἀνδρῶν. κἀκεῖνοι δὲ οἱ ἐληλυθότες ὑψηλοὶ ἦσαν ἄνδρες καὶ καλοὶ καὶ δυνατοί, καὶ ἐκέλευ-
10 σαν αὐτοὺς οἱ ἓξ ἄνδρες οἰκοδομεῖν ἐπάνω τῆς πέτρας καὶ ἐπάνω τῆς πύλης πύργον τινά. ἦν δὲ θόρυβος τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων μέγας τῶν ἐληλυθότων οἰκοδομεῖν τὸν πύργον ὧδε κἀκεῖσε περιτρεχόντων κύκλῳ τῆς πύλης· [2]αἱ δὲ παρθένοι, αἳ ἑστήκεισαν κύκλῳ 2 τῆς πύλης, ἔλεγον τοῖς ἀνδράσι σπεύδειν τὸν πύργον οἰκοδο-
15 μεῖσθαι. ἐκπεπετάκεισαν δὲ τὰς χεῖρας αἱ παρθένοι ὡς μέλλουσαί τι λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀνδρῶν. [3]οἱ δὲ ἓξ ἄνδρες ἐκέλευον ἐκ 3 βυθοῦ τινὸς λίθους ἀναβαίνειν καὶ ὑπάγειν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. ἀνέβησαν δὲ λίθοι δέκα τετράγωνοι λαμπροί, μὴ λελατομημένοι. [4]οἱ δὲ ἓξ ἄνδρες ἐκάλουν τὰς παρθένους καὶ ἐκέλευσαν 4
20 αὐτὰς τοὺς λίθους πάντας τοὺς μέλλοντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγειν τοῦ πύργου βαστάζειν καὶ διαπορεύεσθαι διὰ τῆς πύλης καὶ ἐπιδιδόναι τοῖς ἀνδράσι τοῖς μέλλουσιν οἰκοδομεῖν τὸν πύργον. [5]αἱ δὲ παρθένοι τοὺς δέκα λίθους τοὺς πρώτους τοὺς ἐκ τοῦ βυ- 5 θοῦ ἀναβάντας ἐπετίθουν ἀλλήλαις καὶ καθ' ἕνα λίθον ἐβάσταζον
25 ὁμοῦ. IV. καθὼς δὲ ἐστάθησαν ὁμοῦ κύκλῳ τῆς πύλης, οὕτως 1 ἐβάσταζον αἱ δοκοῦσαι δυναταὶ εἶναι καὶ ὑπὸ τὰς γωνίας τοῦ λίθου ὑποδεδυκυῖαι ἦσαν· αἱ δὲ ἄλλαι ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ λίθου ὑποδεδύκεισαν. καὶ οὕτως ἐβάσταζον πάντας τοὺς λίθους· διὰ δὲ τῆς πύλης ἔφερον αὐτούς, καθὼς ἐκελεύσθησαν, καὶ ἐπεδίδουν
30 τοῖς ἀνδράσιν εἰς τὸν πύργον· [2]ἐκεῖνοι δὲ ἔχοντες τοὺς λίθους 2 ᾠκοδόμουν. ἡ οἰκοδομὴ δὲ τοῦ πύργου ἐγένετο ἐπὶ τὴν πέτραν τὴν μεγάλην καὶ ἐπάνω τῆς πύλης. ἡρμόσθησαν οἱ δέκα λίθοι

Sim. IX, II. 1. σύνεσιν (praecedente voc. τὴν lineola subnotato) L.[2] Gh. F., τὴν σύνεσιν ed. pr. Ti. Hg.[1] 5. ἐάν L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F., ἄν Hg.[1] | ἔμβλεπε (cf. Vis. III, 8, 2) v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἔκβαλε L.[2] ed. pr. Ti.
III. 10. 11. καὶ ἐπάνω τῆς πύλης (cf. c. IV, 2) v. p. Gh. F., om. L.[2] ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 13. αἳ v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] Ti. 17. βυθοῦ edd., βυθόν L.[2] (ut videtur). 18. δέκα Hg.[1], ι L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. | μὴ ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. F., om. L[2]. v. ae., sed cf. Vis. III, 5, 3. 5. Sim. IX, 5, 3. 16, 7. 24. ἐπετίθουν p. (ae.) Ti. Hg.[1] Gh. F., ἐπήνυον L.[2], ἐδείκνυον ed. pr. | καθ' ἕνα Hg.[1], κατὰ ἕνα L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F.
IV. 30. ἔχοντες L.[2] et edd., excipientes v. (p.) ae. „fort. λαβόντες legendum" Gh. 32. ἡρμόσθησαν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ἡρμόσθησαν [οὖν] Gh. F., ergo add. p., autem add. v. ae. | δέκα v. p. ae. Hg.[1], ι ed. pr. Ti. Gh. F., om. L.[2]

ἐκεῖνοι [καὶ ἀνέπλησαν ὅλην τὴν πέτραν, αὐτοὶ δὲ ἐγένοντο] θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου. ἡ δὲ πέτρα καὶ ἡ πύλη ἦν βαστάζουσα ὅλον τὸν πύργον. 3 [3]μετὰ δὲ τοὺς δέκα λίθους ἄλλοι ἀνέβησαν ἐκ τοῦ βυθοῦ εἰκοσι[πέντε] λίθοι. καὶ οὗτοι ἡρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, βασταζόμενοι ὑπὸ τῶν παρθένων, καθὼς καὶ οἱ πρότερον. μετὰ δὲ τούτους ἀνέβησαν τριακονταπέντε. καὶ οὗτοι ὁμοίως ἡρμόσθησαν εἰς τὸν πύργον. μετὰ δὲ τούτους ἕτεροι ἀνέβησαν λίθοι τεσσαράκοντα· καὶ οὗτοι πάντες ἐβλήθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, [καὶ ἐγένοντο στοῖχοι τέσσαρες ἐν τῷ θεμελίῳ τοῦ πύργου]. 4 [4]καὶ ἐπαύσαντο [οἱ λίθοι] ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβαίνοντες· ἐπαύσαντο δὲ καὶ οἱ οἰκοδομοῦντες μικρόν. καὶ πάλιν ἐπέταξαν οἱ ἕξ ἄνδρες τῷ πλήθει τοῦ ὄχλου ἐκ τῶν ὀρέων παραφέρειν λίθους εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. 5 [5]παρεφέροντο οὖν ἐκ πάντων τῶν ὀρέων [λίθοι] χρόαις ποικίλαις καὶ λελατομημένοι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐπεδίδοντο ταῖς παρθένοις· αἱ δὲ παρθένοι διέφερον αὐτοὺς διὰ τῆς πύλης καὶ ἐπεδίδουν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. καὶ ὅταν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἐτέθησαν, οἱ λίθοι οἱ ποικίλοι ὅμοιοι ἐγένοντο λευκοὶ καὶ τὰς χρόας τὰς ποικίλας ἤλλασσον. 6 [6]τινὲς δὲ λίθοι ἐπεδίδοντο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ οὐκ ἐγίνοντο λαμπροί, ἀλλ' οἷοι ἐτέθησαν, τοιοῦτοι καὶ εὑρέθησαν· οὐ γὰρ ἦσαν ὑπὸ τῶν παρθένων ἐπιδεδομένοι οὐδὲ διὰ τῆς πύλης παρενηνεγμένοι. οὗτοι οὖν οἱ λίθοι ἀπρεπεῖς ἦσαν ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου. 7 [7]ἰδόντες δὲ οἱ ἕξ

Sim. IX, IV. 1. uncis inclusa v. (horum autem decem lapidum structura totam portam [l. petram] illam replevit, quae in fundamento turris eius esse coepit) p. (et impleverunt totam petram, ipsi autem in fundamento turris positi sunt) ae. (et repleverunt illam rupem totam et facti sunt fundamentum), καὶ ἐνέπλησαν ὅλην τὴν πέτραν, καὶ ἐγένοντο ἐκεῖνοι Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 4. εἰκοσι[πέντε] v. p. Hg.[1], κ' (εἴκοσι) L.[2], quindecim ae., κ[έ] ed. pr. Ti. Gh. F. 6. πρότερον edd., πρότεροι (super οι notato ον) L.[2] 6. 7. τριακονταπέντε Hg.[1], λέ ed. pr. Ti. Gh. F. 8. τεσσαράκοντα Hg.[1], μ' L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 9. 10. uncis inclusa v. (IV ergo ordines coeperunt esse in fundamento [fundamentis var. l.] turris huius) p. (et facti sunt ordines IV in fundamentis turris) ae. (et facti sunt IV parietes [τοῖχοι pro στοῖχοι legi vidit M. Schmidt] eius) Hg.[1] Gh. (ἐγένοντο οὖν στοῖχοι τέσσαρες ἐν τοῖς θεμελίοις τ. π.) F. (ut Gh.), om. L.[2] ed. pr. Ti. 10. οἱ λίθοι v. p. ae. (Gh. coniecit), om. L.[2] et edd. 14. 15. παρεφέροντο οὖν ἐκ πάντων τῶν ὀρέων [λίθοι] χρόαις ποικίλαις καὶ λελατομημένοι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐπεδίδοντο ταῖς παρθένοις Hg.[1] (om. λίθοι), illi autem excidebant (cf. λελατομημένοι) de universis montibus lapides variis coloribus et apportantes (adportatos var. l., respondet voc. παρεφέροντο) eos porrigebant virginibus v.; transferebantur ergo ex omnibus montibus lapides coloribus variis et dolati a viris illis porrigebantur virginibus p., et rursus iusserunt isti viri illos homines multos adportare lapides variorum colorum ad aedificationem turris ex omnibus montibus. et dolaverunt eos isti viri et dederunt virginibus ae., παρεφέροντο οὖν ἐκ πάντων τῶν ὀρέων (om. λίθοι) χρόαις ποικ. λελατομημένοι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπεδίδ. τ. π. L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F., (neque favente ae., neque iubente v., vetante vero p.). 19. ἤλλασσον edd., ἤλασσον L.[2] 20. ἀλλ' οἷοι ed. pr. (p. 111) Ti. Hg.[1] Gh. F., ἀλλοί οἵ (superscr. ἀλλ' ὡς) L.[2] 21. ὑπὸ ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] Ti.

ἄνδρες τοὺς λίθους τοὺς ἀπρεπεῖς ἐν τῇ οἰκοδομῇ ἐκέλευσαν αὐτοὺς ἀρθῆναι καὶ ἀπενεχθῆναι εἰς τὸν ἴδιον τόπον, ὅθεν ἠνέχθησαν. [8][καὶ] λέγουσι τοῖς ἀνδράσι τοῖς παρεκφέρουσι τοὺς λίθους ,Ὅλως ὑμεῖς μὴ ἐπιδίδοτε εἰς τὴν οἰκοδομὴν λίθους· τίθετε δὲ αὐτοὺς παρὰ τὸν πύργον, ἵνα αἱ παρθένοι διὰ τῆς πύλης παρενέγκωσιν αὐτοὺς καὶ ἐπιδιδῶσιν εἰς τὴν οἰκοδομήν. ἐὰν γάρ', φασίν, ,διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων τούτων μὴ παρενεχθῶσι διὰ τῆς πύλης, τὰς χρόας αὐτῶν ἀλλάξαι οὐ δύνανται· μὴ κοπιᾶτε οὖν', φασίν, ,εἰς μάτην'.

V. Καὶ ἐτελέσθη τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ οἰκοδομή, οὐκ ἀπετελέσθη δὲ ὁ πύργος· ἔμελλε γὰρ πάλιν ἐποικοδομεῖσθαι, καὶ ἐγένετο ἀνοχὴ τῆς οἰκοδομῆς. ἐκέλευσαν δὲ οἱ ἓξ ἄνδρες τοὺς οἰκοδομοῦντας ἀναχωρῆσαι μικρὸν πάντας καὶ ἀναπαῆναι· ταῖς δὲ παρθένοις ἐπέταξαν ἀπὸ τοῦ πύργου μὴ ἀναχωρῆσαι. ἐδόκει δέ μοι τὰς παρθένους καταλελεῖφθαι τοῦ φυλάσσειν τὸν πύργον. [2]μετὰ δὲ τὸ ἀναχωρῆσαι πάντας καὶ ἀναπαῆναι λέγω τῷ ποιμένι ,Τί ὅτι', φημί, ,κύριε' οὐ συνετελέσθη ἡ οἰκοδομὴ του πύργου'; ,Οὔπω', φησί, ,δύναται ἀποτελεσθῆναι ὁ πύργος, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὁ κύριος αὐτοῦ καὶ δοκιμάσῃ τὴν οἰκοδομὴν ταύτην, ἵνα ἐάν τινες λίθοι σαπροὶ εὑρεθῶσιν, ἀλλάξῃ αὐτούς· πρὸς γὰρ τὸ ἐκείνου θέλημα οἰκοδομεῖται ὁ πύργος'. [3],Ἤθελον', φημί, ,κύριε, τούτου τοῦ πύργου γνῶναι τί ἔστιν ἡ οἰκοδομή, καὶ περὶ τῆς πέτρας καὶ πύλης καὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν λίθων τῶν ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβεβηκότων καὶ μὴ λελατομημένων, ἀλλ' οὕτως ἀπελθόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν, [4]καὶ διὰ τί πρῶτον εἰς τὰ θεμέλια δέκα λίθοι ἐτέθησαν, εἶτα εἰκοσιπέντε, εἶτα τριακονταπέντε, εἶτα τεσσαράκοντα, καὶ περὶ τῶν λίθων τῶν ἀπεληλυθότων εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ πάλιν ἠρμένων καὶ εἰς τόπον ἴδιον ἀποτεθειμένων· περὶ πάντων τούτων ἀνάπαυσον τὴν ψυχήν μου, κύριε, καὶ γνώρισόν

Sim. IX, IV. 2. ἀπενεχθῆναι v. p., ἀπηχθῆναι ae., ἀπηχθῆναι κάτω L.[2] Hg.[1], ἀπενεχθῆναι κάτω v. ed. pr. Ti. Gh. F. 2 sq. ἠνέχθησαν v. p. (ae.) et edd., ἠνεψχθησαν L.[2] 3. [καὶ] v. ae. Gh. F., lacuna IV punctis notata in L.[2], translatique unumquemque deposuerunt (ἀπέθεσαν) p., [καὶ μετενεχθέντες καθ' ἕνα ἀπετέθησαν. καὶ] Hg.[1] (cf. c. VI, 5. p. 111, 3 sq.). 3. τοῖς παρεκφέρουσι edd., τοῖς τότε (deleto τότε, superscr. ἐκτὸς ἢ κύριος, sed etiam his deletis) παρεκφ. L.[2] 4. ὅλως v. p. ae. et edd., ὅλους L.[2] (ὅλας sec. Ang.). | τίθετε ex τίθεται correctum esse videtur in L.[2] 6. φασίν edd., φησίν L.[2], om. v. p. ae. 8. κοπιᾶτε edd., κοπιᾶται L.[2]

V. 13. ἀναπαῆναι (cf. Vis. I, 3, 3. III, 9, 1) hic et l. 16. scripsi, ἀναπαυθῆναι L.[2] et edd. 20. πρὸς (superscr. παρὰ) L.[2] 22. ἡ οἰκοδομή v. p. ae., ἡ οἰκοδομὴ αὕτη L.[2] et edd. 24. οὕτως (superscr. οὐ τῶν) L.[2] 25. καὶ L.[2] v. p. Gh. F., om. ed. pr. Ti. Hg.[1] Simonides add.: πάλιν ἠρμένων εἰς τὸν τόπον ἴδιον (cf. l. 28), sed haec delevit, voc. τὸν iam antea expuncto. 25. δέκα v. p. ae. Hg.[1], οἱ L.[2], ἱ ed. pr. Ti. Gh. F. 26. εἰκοσιπέντε v. p. Hg.[1], κύριε L.[2], quindecim ae., κέ ed. pr. Ti. Gh. F. | τριακονταπέντε v. p. Hg.[1], λί L.[2] (cf. Gh.), triginta ae., λέ ed. pr. Ti. Gh. F. 26 sq. τεσσαράκοντα Hg.[1], μ' ed. Ti. Gh. F.

5 μοι αὐτά‘. [5]‚Ἐάν‘, φησί, ‚κενόσπουδος μὴ εὑρεθῇς, πάντα γνώσῃ,
μετ' ὀλίγας γὰρ ἡμέρας [ἐλευσόμεθα ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπὰ ὄψει
τὰ ἐπερχόμενα τῷ πύργῳ τούτῳ καὶ πάσας τὰς παραβολὰς ἀκρι-
6 βῶς γνώσῃ‘. [6]μετ' ὀλίγας ἡμέρας] ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ
κεκαθίκαμεν. καὶ λέγει μοι ‚Ἄγωμεν πρὸς τὸν πύργον· ὁ γὰρ
αὐθέντης τοῦ πύργου ἔρχεται κατανοῆσαι αὐτόν‘. καὶ ἤλθομεν
πρὸς τὸν πύργον. καὶ ὅλως οὐθεὶς ἦν πρὸς αὐτὸν εἰ μὴ αἱ παρ-
7 θένοι μόναι, [7]καὶ ἐπερωτᾷ ὁ ποιμὴν τὰς παρθένους, εἰ ἄρα πα-
ραγεγόνει ὁ δεσπότης τοῦ πύργου. αἱ δὲ ἔφησαν μέλλειν αὐτὸν
1 ἔρχεσθαι κατανοῆσαι τὴν οἰκοδομήν. VI. καὶ ἰδοὺ μετὰ μικρὸν
βλέπω παράταξιν πολλῶν ἀνδρῶν ἐρχομένων. καὶ εἰς τὸ μέσον
2 ἀνήρ τις ὑψηλὸς τῷ μεγέθει, ὥς τὸν πύργον ὑπερέχειν. [2]καὶ οἱ
ἓξ ἄνδρες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν [ἐπιτάξαντες ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστε-
ρῶν μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν, καὶ πάντες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν]
ἐργασάμενοι μετ' αὐτοῦ ἦσαν, καὶ ἕτεροι πολλοὶ κύκλῳ αὐτοῦ ἔν-
δοξοι. αἱ δὲ παρθένοι αἱ τηροῦσαι τὸν πύργον προσδραμοῦσαι
κατεφίλησαν αὐτὸν καὶ ἤρξαντο ἐγγὺς αὐτοῦ περιπατεῖν κύκλῳ
3 τοῦ πύργου. [3]κατενόει δὲ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος τὴν οἰκοδομὴν ἀκριβῶς,
ὥστε αὐτὸν καθ' ἕνα λίθον ψηλαφᾶν. κρατῶν δέ τινα ῥάβδον τῇ
4 χειρὶ καθ' ἕνα λίθον τῶν ᾠκοδομημένων τρὶς ἔτυπτε· [4]καὶ ὅταν
ἐπάτασσεν, ἐγένοντο αὐτῶν τινὲς μέλανες ὡσεὶ ἀσβόλη, τινὲς δὲ
ἐψωριακότες, τινὲς δὲ σχισμὰς ἔχοντες, τινὲς δὲ κολοβοί, τινὲς
δὲ οὔτε λευκοὶ οὔτε μέλανες, τινὲς δὲ τραχεῖς καὶ μὴ συμφωνοῦν-

Sim. IX, VI. 11 sq. 4 Ezr. II, 43: et in medio eorum erat iuvenis statura celsus, eminentior omnibus illis.

Sim. IX, V. 2. μετ' ὀλίγας γὰρ ἡμέρας L.[2] p. ae. et edd., om. v. (codd. pler.). 2—4. uncis inclusa v. (veniemus huc, et videbis reliqua quae futura sunt huic turri, et omnes similitudines diligenter cognosces. et venimus post paucos dies) p. (veniemus huc, et reliqua videbis, quae futura sunt huic turri, omnesque similitudines diligenter cognosces. unde cum postea, ut dixit, venissemus) ae. (veniemus huc, et quod reliquum est videbis, et quae futura sunt turri, et omnes eius similitudines exacte cognosces. et post paucos dies) Hg.[1] Gh. (add. l. 4 καὶ ante μετ') F. (ut Gh.), om. L.[2] (propter homoeotel.) ed. pr. Ti. 5. πρὸς v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., παρὰ (superscr. πρὸς) L.[2] ed. pr. Ti. 6. αὐθέντης v. p. ae. Ti. Hg.[1] Gh. F., αὖθις (superscr. εὐθύς, sed compendio ad instar codicis addito αὐθέντης) L.[2], κύριος ed. pr. 7. οὐθεὶς (correctum ex οὐδείς) L.[2] Gh. F., οὐδεὶς ed. pr. Ti. Hg.[1]

VI. 12. ὡς L.[2] ed. pr. Ti., ut v. p., ὥστε Hg.[1] Gh. F. sed apud hos scriptores ὡς saepe idem valet quod ὥστε. 13. 14. uncis inclusa v. (quos in ea aedificatione videram imperare, et eos omnes, qui aedificaverunt turrem illam) p. (quos in aedificatione videram ante imperare, dextra atque sinistra cum illo ambulantes; omnes ergo hi, qui in structura fuerant operati) ae. (qui praepositi erant in aedificatione, ibant cum illo a dextra et sinistra eius et illi quoque viri, qui in aedificatione laborabant) Gh. (ἐφεστῶτες, ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἀριστερῶν περιεπάτησαν μετ' αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν) F. (ut Gh.), om. L.[2] (propter homoeotel.) ed. pr. Ti. Hg.[1] confero c. IV. p. 108, 12 ἐπέταξαν (imperaverunt v.). V. p. 109, 14. 17. ἤρξαντο v. p. ae. et edd., ἤρξατο L.[2] 20. τρὶς L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], om. v. p. ae. Gh. F. 21. ἀσβόλην (ν linea subnotato) L.[2]

τες τοῖς ἑτέροις λίθοις, τινὲς δὲ σπίλους [πλείστους] ἔχοντες· αὗται ἦσαν αἱ ποικιλίαι τῶν λίθων τῶν σαπρῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν οἰκοδομήν. [5]ἐκέλευσεν οὖν πάντας τούτους ἐκ τοῦ πύργου μετενεχθῆναι καὶ τεθῆναι παρὰ τὸν πύργον καὶ ἑτέρους ἐνεχθῆναι λίθους καὶ ἐμβληθῆναι εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. [6][καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ οἰκοδομοῦντες, ἐκ τίνος ὄρους θέλοι ἐνεχθῆναι καὶ ἐμβληθῆναι εἰς τὸν τόπον αὐτῶν]. καὶ ἐκ μὲν τῶν ὀρέων οὐκ ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι, [ἐκ δέ τινος πεδίου ἐγγὺς ὄντος ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι]. [7]καὶ ὠρύγη τὸ πεδίον, καὶ εὑρέθησαν λίθοι λαμπροὶ τετράγωνοι, τινὲς δὲ καὶ στρογγύλοι. ὅσοι δέ ποτε ἦσαν λίθοι ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ, πάντες ἠνέχθησαν καὶ διὰ τῆς πύλης ἐβαστάζοντο ὑπὸ τῶν παρθένων. [8]καὶ ἐλατομήθησαν οἱ τετράγωνοι λίθοι καὶ ἐτέθησαν εἰς τὸν τόπον τῶν ἠρμένων· οἱ δὲ στρογγύλοι οὐκ ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰκοδομήν, ὅτι σκληροὶ ἦσαν εἰς τὸ λατομηθῆναι αὐτούς, καὶ βραδέως ἐφαίνοντο [περικοπῆναι]. ἐτέθησαν δὲ παρὰ τὸν πύργον, ὡς μελλόντων αὐτῶν λατομεῖσθαι καὶ τίθεσθαι εἰς τὴν οἰκοδομήν· λίαν γὰρ λαμπροὶ ἦσαν. VII. [1]Ταῦτα οὖν συντελέσας ὁ ἀνὴρ ὁ ἔνδοξος καὶ κύριος ὅλου τοῦ πύργου προσεκαλέσατο τὸν ποιμένα καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τοὺς λίθους πάντας τοὺς παρὰ τὸν πύργον κειμένους, τοὺς ἀποβεβλημένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ λέγει αὐτῷ [2]'Ἐπιμελῶς καθάρισον τοὺς λίθους πάντας καὶ θὲς αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, τοὺς δυναμένους ἁρμόσαι τοῖς λοιποῖς, τοὺς δὲ μὴ ἁρμόζοντας ῥῖψον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου'. [3][ταῦτα κελεύσας τῷ ποιμένι ἀπῄει ἀπὸ τοῦ πύργου] μετὰ πάντων, [μεθ'] ὧν ἐληλύθει. αἱ δὲ παρθένοι κύκλῳ

Sim. IX, VI. 1. σπίλους [πλείστους] v. p., [πλείστους] σπίλους Hg.[1], σπίλους L.[2] ed. pr. Ti., σπίλους [πολλοὺς] ae. Gh. F. 5. ἐμβληθῆναι v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ἐκβληθῆναι L.[2] ed. pr. Ti. 6. 7. uncis inclusa v. (et interrogaverunt eum qui aedificabant, ex quo monte vellet afferri et reponi in loco eiectorum) p. (interrogaverunt autem illi qui aedificabant, ex quo monte iuberet ille dignitosus lapides adferri et in loco eorum poni) ae. (et dixerunt ei qui aedificabant: An ex monte vis adportari lapides, quos loco eorum in structuram turris inseramus) Hg.[1] (κελεύοι pro θέλοι et τεθῆναι pro ἐμβληθῆναι) Gh. (θέλῃ pro θέλοι et λίθους post ἐνεχθῆναι) F. (ut Gh.), om. L.[2] (propter homoeotel.) ed. pr. Ti. 8. 9. ἐκ δέ — ἐνεχθῆναι v. (sed ex campo quodam, qui prope erat, iussit adportari) p. (sed iussit ex eo campo, qui prope erat, adferri) ae. (sed e montibus e proximo iussit apportare) Hg.[1] (ὃ ἐγγὺς ἦν) Gh. F., om. L.[2] (propter homoeotel.) ed. pr. Ti. 9. λίθοι L.[2] v. ae. et edd., λίθοι ἱ p. 10. δέ ποτε L.[2] Ti. Hg.[1] Gh. F., δήποτε ed. pr. 11. ἠνέχθησαν (super η pr. notato ε) L.[2] 14. 15. ὅτι σκληροὶ ἦσαν εἰς τὸ λατομηθῆναι αὐτούς, καὶ βραδέως ἐφαίνοντο [περικοπῆναι] Hg.[1] (ἐφαίνοντο em. M. Schmidt) F., quoniam durum erat, et tardum videbatur circumcidere eos v.; quoniam duri erant ad dolandum, tardumque videbatur ut circumciderentur p.; quia duriores erant quam qui excidi possent, et longa erat fabrica ae., ὅτι σκληροὶ ἦσαν εἰς τὸ λατ. αὐτούς, καὶ βραδέως ἐγένοντο L.[2] ed. pr. Ti. Gh. (ἐγένετο).

VII. 24. 25. [ταῦτα κελεύσας τῷ ποιμένι ἀπῄει ἀπὸ τοῦ πύργου] μετὰ πάντων [μεθ'] ὧν ἐληλύθει ae. (haec mandavit illi pastori et abiit a turre cum omnibus qui cum eo venerant) v. (haec cum praecepisset ei, cum omnibus, cum quibus venerat, ad turrim

4 τοῦ πύργου ἑστήκεισαν τηροῦσαι αὐτόν. [4]λέγω τῷ ποιμένι ,Πῶς οὗτοι οἱ λίθοι δύνανται εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἀπελθεῖν ἀποδεδοκιμασμένοι‘; ἀποκριθείς μοι λέγει ,Βλέπεις‘, φησί, ,τοὺς λίθους τούτους‘; ,Βλέπω‘, φημί, ,κύριε‘. ,Ἐγώ‘, φησί, ,τὸ πλεῖστον μέρος τῶν λίθων τούτων λατομήσω καὶ βαλῶ εἰς τὴν οἰκο-
5 δομήν, καὶ ἁρμόσουσι μετὰ τῶν λοιπῶν λίθων‘. [5],Πῶς‘, φημί‘ ,κύριε, δύνανται περικοπέντες τὸν αὐτὸν τόπον πληρῶσαι‘; ἀποκριθεὶς λέγει μοι ,Ὅσοι μικροὶ εὑρεθήσονται, εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν βληθήσονται, ὅσοι δὲ μείζονες, ἐξώτεροι τεθήσονται καὶ
6 συγκρατήσουσιν αὐτούς‘. [6]ταῦτά μοι λαλήσας λέγει μοι ,Ἄγωμεν καὶ μετὰ ἡμέρας δύο ἔλθωμεν καὶ καθαρίσωμεν τοὺς λίθους τούτους καὶ βάλωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκοδομήν· τὰ γὰρ κύκλῳ τοῦ πύργου πάντα καθαρισθῆναι δεῖ, μήποτε ὁ δεσπότης ἐξάπινα ἔλθῃ καὶ τὰ περὶ τὸν πύργον ῥυπαρὰ εὕρῃ καὶ προσοχθίσῃ, καὶ οὗτοι οἱ λίθοι οὐκ ἀπελεύσονται εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, κἀγὼ ἀμελὴς δόξω εἶναι παρὰ τῷ δεσπότῃ‘.

7 [7]Καὶ μετὰ ἡμέρας δύο ἤλθομεν πρὸς τὸν πύργον καὶ λέγει μοι ,Κατανοήσωμεν τοὺς λίθους πάντας καὶ ἴδωμεν τοὺς δυναμένους εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπελθεῖν‘. λέγω αὐτῷ ,Κύριε, κατανοή-
1 σωμεν‘. VIII. καὶ ἀρξάμενοι πρῶτον τοὺς μέλανας κατενοοῦμεν λίθους. καὶ οἷοι ἐκ τῆς οἰκοδομῆς ἐτέθησαν, τοιοῦτοι καὶ εὑρέθησαν. καὶ ἐκέλευσεν αὐτοὺς ὁ ποιμὴν ἐκ τοῦ πύργου μετε-
2 νεχθῆναι καὶ χωρισθῆναι. [2]εἶτα κατενόησε τοὺς ἐψωριακότας καὶ λαβὼν ἐλατόμησε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκέλευσε τὰς παρθένους ἆραι αὐτοὺς καὶ βαλεῖν εἰς τὴν οἰκοδομήν. καὶ ἦραν αὐτοὺς αἱ παρθένοι καὶ ἔθηκαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου μέσην. τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκέλευσε μετὰ τῶν μελάνων τεθῆναι· καὶ γὰρ καὶ οὗ-
3 τοι μέλανες εὑρέθησαν. [3]εἶτα κατενόει τοὺς τὰς σχισμὰς ἔχοντας. καὶ ἐκ τούτων πολλοὺς ἐλατόμησε καὶ ἐκέλευσε διὰ τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπενεχθῆναι· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν, ὅτι ὑγιέστεροι εὑρέθησαν· οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν σχισμάτων οὐκ

[a turre em. Gh.] abiit) p. (haec cum praecepisset pastor [l. pastori] ille dignitosus, exit [l. exiit] a turre cum quibus venerat) Hg.[1] (μέθ' ὧν iam ed. pr.) Gh. (sine μεθ') F., μετὰ πάντων ὧν ἐληλύθει L.[2] ed. pr. (μεθ' ante ὧν) Ti.

Sim. IX, VII. 1. ἑστήκεισαν Hg.[1] Gh. F., εἱστήκεισαν (super εἰ posito ἑ) L.[2] ed. pr. Ti. | Πῶς v. p. ae. Gh. F., πάλιν L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 5. βαλῶ v. p. ae. (Ang.) Hg.[1] Gh. F., βάλλω L.[2] Ti. 8 sq. εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν (cf. p. 113, 7) Hg.[1] Gh. F., εἰς μέσην τῆς οἰκοδομῆς L.[2], εἰς μέσον τῆς οἰκοδομῆς ed. pr. Ti. 11. ἡμέρας δύο L.[2] p. ae. et edd., triduum v. 14. περὶ v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., παρὰ L.[2] ed. pr. Ti. | προσοχθίσῃ v. p. ae. et edd., προσυχθίσω (Ang. Gh.) vel προσωχθίσω (Ti.) L.[2] 16. εἶναι edd., ἔἶμαι L.[2] | τῷ δεσπότῃ ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τοῦ δεσπότου L.[2] Ti. 17. ἤλθομεν L.[2], non ἔλθομεν (Ti.).

VIII. 20 sq. κατενοοῦμεν v. p. (Ang.) Hg.[1] Gh. F., κατανοοῦμεν L.[2] ed. pr. Ti. 23. κατενόησε correctum esse videtur e. κατενόησα in L.[2] 26. μέσην L.[2] (correctus) Ti. Hg.[1] Gh. F., μέσων L.[2] (prius), μέσον ed. pr.

ἠδυνήθησαν λατομηθῆναι. διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν ἀπεβλήθησαν
ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου. [4]εἶτα κατενόει τοὺς κολοβούς, 4
καὶ εὑρέθησαν πολλοὶ ἐν αὐτοῖς μέλανες, τινὲς δὲ σχισμὰς μεγά-
λας πεποιηκότες. καὶ ἐκέλευσε καὶ τούτους τεθῆναι μετὰ τῶν ἀπο-
5 βεβλημένων· τοὺς δὲ περισσεύοντας αὐτῶν καθαρίσας καὶ λατο-
μήσας ἐκέλευσεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθῆναι. αἱ δὲ παρθένοι αὐτοὺς
ἄρασαι εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἥρμοσαν· ἀσθενέ-
στεροι γὰρ ἦσαν. [5]εἶτα κατενόει τοὺς ἡμίσεις λευκούς, ἡμίσεις 5
δὲ μέλανας, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν μέλανες. ἐκέλευσε
10 δὲ καὶ τούτους ἀρθῆναι [καὶ τεθῆναι] μετὰ τῶν ἀποβεβλημένων.
οἱ δὲ λοιποὶ πάντες εὑρέθησαν λευκοί. καὶ οὗτοι ἤρθησαν ὑπὸ τῶν
παρθένων καὶ ἡρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομήν. ἐξώτεροι δὲ ἐτέ-
θησαν, ὅτι ὑγιεῖς εὑρέθησαν, ὥστε δύνασθαι αὐτοὺς κρατεῖν τοὺς
εἰς τὸ μέσον τεθέντας· ὅλως γὰρ ἐξ αὐτῶν οὐδὲν ἐκολοβώθη.
15 [6]εἶτα κατενόει τοὺς τραχεῖς καὶ σκληρούς, καὶ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν 6
ἀπεβλήθησαν διὰ τὸ μὴ δύνασθαι λατομηθῆναι· σκληροὶ γὰρ λίαν
εὑρέθησαν. οἱ δὲ λοιποὶ αὐτῶν ἐλατομήθησαν καὶ ἤρθησαν ὑπὸ
τῶν παρθένων καὶ εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἡρμόσθη-
σαν· ἀσθενέστεροι γὰρ ἦσαν. [7]εἶτα κατενόει τοὺς ἔχοντας τοὺς 7
20 σπίλους, καὶ ἐκ τούτων ἐλάχιστοι ἐμελάνησαν καὶ ἀπεβλήθησαν
πρὸς τοὺς λοιπούς. οἱ δὲ περισσεύοντες λαμπροὶ καὶ ὑγιεῖς εὑρέ-
θησαν. καὶ οὗτοι ἡρμόσθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων εἰς τὴν οἰκο-
δομήν· ἐξώτεροι δὲ ἐτέθησαν διὰ τὴν ἰσχυρότητα αὐτῶν. IX. εἶτα 1
ἦλθε κατανοῆσαι τοὺς λευκοὺς καὶ στρογγύλους λίθους καὶ λέγει
25 μοι ‚Τί ποιοῦμεν περὶ τούτων τῶν λίθων'; ‚Τί', φημί, ‚ἐγὼ γι-
νώσκω, κύριε'; ‚Οὐδὲν οὖν ἐπινοεῖς περὶ αὐτῶν'; [2]‚Ἐγώ', φημί, 2
‚κύριε, ταύτην τὴν τέχνην οὐκ ἔχω, οὐδὲ λατόμος εἰμί, οὐδὲ δύ-
ναμαι νοῆσαί [τι]'. ‚Οὐ βλέπεις αὐτούς', φησί, ‚λίαν στρογγύλους
ὄντας; καὶ ἐὰν αὐτοὺς θελήσω τετραγώνους ποιῆσαι, πολὺ δεῖ ἀπ'
30 αὐτῶν ἀποκοπῆναι· δεῖ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξ ἀνάγκης τινὰς εἰς τὴν οἰ-

Sim. IX, VIII. 10. ἀρθῆναι [καὶ τεθῆναι] p. (tolli et poni) Gh. F., ἀρθῆναι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], τεθῆναι v. (transferri) ae. (transferre). 11. 12. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες εὑρέθησαν λευκοί. καὶ οὗτοι ἤρθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων καὶ ἡρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομήν v. (reliqui vero toti candidi inventi sunt. et hi sublati sunt a virginibus et aptati in eandem turrem) p. (caeteri candidi toti inventi sunt et a virginibus sublati in structura turris aptati sunt) ae. (reliqui autem inventi sunt omnes albi, et hos quoque portaverunt virgines et exteriores imposuerunt eos in structuram), οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἤρθησαν ὑπὸ τῶν παρθένων· λευκοὶ γὰρ ὄντες ἡρμόσθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν παρθένων (τῶν παρθ. delenda esse censuerunt Ang. Gh.) εἰς τὴν οἰκοδομήν L.[2] et edd. 15. ὀλίγοι L.[2] v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., [οὐκ] ὀλίγοι ed. pr. Ti. 17. ὑπὸ Hg.[1] Gh. F., ἀπὸ L.[2] ed. pr. Ti. 20. ἐμελάνησαν Gh. F., ἐμελάνισαν (vel ἐμελανώθησαν) Hg.[1], ἐμελάνωσαν L.[2] Ti., ἐμελαίνοντο ed. pr. 21. ὑγιεῖς v. p. Gh. F., ἐκεῖνοι L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], ὁλόκληροι coni. Ang., om. ae.

IX. 25. Τί (superscr. πῶς) L.[2] 28. τι v. p. ae. (illud) Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]

3 κοδομὴν τεθῆναι‘. ³‚Εἰ οὖν‘, φημί, ‚κύριε, ἀνάγκη ἐστί, τί σεαυτὸν βασανίζεις καὶ οὐκ ἐκλέγῃ εἰς τὴν οἰκοδομήν, οὓς θέλεις, καὶ ἁρμόζεις εἰς αὐτήν‘; ἐξελέξατο ἐξ αὐτῶν τοὺς μείζονας καὶ λαμπροὺς καὶ ἐλατόμησεν αὐτούς· αἱ δὲ παρθένοι ἄρασαι ἥρμοσαν εἰς τὰ ἐξώ-
4 τερα μέρη τῆς οἰκοδομῆς. ⁴οἱ δὲ λοιποὶ οἱ περισσεύσαντες ἤρθησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ πεδίον, ὅθεν ἠνέχθησαν· οὐκ ἀπεβλήθησαν δέ ‚Ὅτι‘, φησί, ‚λείπει τῷ πύργῳ ἔτι μικρὸν οἰκοδομηθῆναι. πάντως δὲ θέλει ὁ δεσπότης τοῦ πύργου τούτους ἁρμοσθῆναι τοὺς λίθους εἰς
5 τὴν οἰκοδομήν, ὅτι λαμπροί εἰσι λίαν‘. ⁵ἐκλήθησαν δὲ γυναῖκες δώδεκα, εὐειδέσταται τῷ χαρακτῆρι, μέλανα ἐνδεδυμέναι, [περιεζωσμέναι καὶ ἔξω τοὺς ὤμους ἔχουσαι] καὶ τὰς τρίχας λελυμέναι. ἐδοκοῦσαν δέ μοι αἱ γυναῖκες αὗται ἄγριαι εἶναι. ἐκέλευσε δὲ αὐτὰς ὁ ποιμὴν ἆραι τοὺς λίθους τοὺς ἀποβεβλημένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἀπενεγκεῖν αὐτοὺς εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν καὶ ἠνέχθησαν.
6 ⁶αἱ δὲ ἱλαραὶ ἦραν καὶ ἀπήνεγκαν πάντας τοὺς λίθους καὶ ἔθηκαν, ὅθεν ἐλήφθησαν. καὶ μετὰ τὸ ἀρθῆναι πάντας τοὺς λίθους καὶ μηκέτι κεῖσθαι λίθον κύκλῳ τοῦ πύργου λέγει μοι ὁ ποιμήν ‚Κυκλώσωμεν τὸν πύργον καὶ ἴδωμεν, μή τι ἐλάττωμά ἐστιν ἐν αὐτῷ‘.
7 καὶ ἐκύκλωσα ἐγὼ μετ᾽ αὐτοῦ. ⁷ἰδὼν δὲ ὁ ποιμὴν τὸν πύργον εὐπρεπῆ ὄντα τῇ οἰκοδομῇ λίαν ἱλαρὸς ἦν· ὁ γὰρ πύργος οὕτως ἦν ᾠκοδομημένος, ὥστε με ἰδόντα ἐπιθυμεῖν τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ. οὕτω γὰρ ἦν ᾠκοδομημένος, ὡσὰν ἐξ ἑνὸς λίθου μὴ ἔχων μίαν ἁρμογὴν ἐν ἑαυτῷ. ἐφαίνετο δὲ ὁ λίθος ὡς ἐκ τῆς πέτρας ἐκκεκολαμμένος· μονόλιθος γάρ μοι ἐδόκει εἶναι.

1 X. Κἀγὼ περιπατῶν μετ᾽ αὐτοῦ ἱλαρὸς ἤμην τοιαῦτα ἀγαθὰ βλέπων. λέγει δέ μοι ὁ ποιμήν ‚Ὕπαγε καὶ φέρε ἄσβεστον καὶ ὄστρακον λεπτόν, ἵνα τοὺς τύπους τῶν λίθων τῶν ἠρμένων καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν βεβλημένων ἀναπληρώσω· δεῖ γὰρ τοῦ πύργου
2 τὰ κύκλῳ πάντα ὁμαλὰ γενέσθαι‘. ²καὶ ἐποίησα, καθὼς ἐκέλευσε, καὶ ἤνεγκα πρὸς αὐτόν. ‚Ὑπηρέτει μοι‘, φησί, ‚καὶ ἐγγὺς τὸ ἔργον

Sim. IX, IX. 22—24. cf. Origenis locum ad Vis. III, 2 p. 15, 16. 17 laudatum.

Sim. IX, IX. 1. οὖν v. et edd., οὗ L.² (Gh.)· 2. ἐκλέγῃ (η correcto ex εις, ut videtur) L.² 7. πύργῳ v. p. ae. et edd., μικρῷ L.² | πάντως v. p. ae. (Ang.) Gh. F., πάντας L.² ed. pr. Ti. Hg.¹ 8. τούτους L.² v. ed. pr. Ti. Gh. F., τούτου (p. ae.?) Hg.¹ 10. 11. uncis inclusa v. (incinctae et exertis humeris) p. (et ab humeris cinctae) ae. (et succinctae erant, et extensae earum manus) Hg. (Herm. lat. p. XI, om. καὶ) Gh. F., om. L.² ed. pr. Ti. Hg.¹ 15. ἦραν L.² v. p. ae. ed. pr. Ti. Gh. F., ἦσαν casu Hg.¹ 17. μοι ὁ ποιμήν L.² ae. ed. pr. Ti. Gh. F., μοι v. p., casu om. Hg.¹ 19. ἐκύκλωσα ae. et edd., ἐκύκλωσον L.² 23 sq. ἐκκεκολαμμένος v. p. (Ang.) Hg.¹ Gh. F., ἐγκεκολαμμένος L.² ae. Ti.

X. 27. 28. τῶν ἠρμένων καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν βεβλημένων (cf. c. VII, 4 p. 112, 3. c. VIII, 2 p. 125, 25 sq. c. XXIX, 4) v. p. ae. Hg.¹ Gh. F., τῶν ἡρμοσμένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ βεβλημένων L.² ed. pr. Ti. 30. φησί v. p. ae. Ti. Hg.¹ Gh. F., om. L.² (sed Simonides add.) ed. pr.

τελεσθήσεται‘. ἐπλήρωσεν οὖν τοὺς τύπους τῶν λίθων τῶν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἀπεληλυθότων καὶ ἐκέλευσε σαρωθῆναι τὰ κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ καθαρὰ γενέσθαι· 3 [3]αἱ δὲ παρθένοι λαβοῦσαι σάρους ἐσάρωσαν καὶ πάντα τὰ κό[πρια] ἦραν ἐκ τοῦ πύργου καὶ ἔρραναν ὕδωρ, καὶ ἐγένετο ὁ τόπος ἱλαρὸς καὶ εὐπρεπέστατος τῷ πύργῳ. 4 [4]λέγει μοι ὁ ποιμήν ‚Πάντα‘, φησί, ‚κεκάθα[ρται]· ἐὰν ἔλθῃ ὁ κύριος ἐπισκέψασθαι τὸν πύργον, οὐκ ἔχει ἡμῶν οὐδὲν μέμψασθαι‘. ταῦτα εἰπὼν ἤθελεν ὑπάγειν· 5 [5]ἐγὼ δὲ ἐπελαβόμην αὐτοῦ τῆς πήρας καὶ ἠρξάμην αὐτὸν ὁρκίζειν κατὰ τοῦ κυρίου, ἵνα μοι ἐπιλύσῃ ἃ ἔδειξέ μοι. λέγει μοι ‚Μικρὸν ἔχω ἀκαιρεθῆναι καὶ πάντα σοι ἐπιλύσω· ἔκδεξαι δέ με ὧδε ἕως ἔρχομαι‘. 6 [6]λέγω αὐτῷ ‚Κύριε, μόνος ὢν ὧδε τί ποιήσω‘; ‚Οὐκ εἶ‘, φησί, ‚μόνος· αἱ γὰρ παρθένοι αὗται μετὰ σοῦ εἰσί‘. ‚Παράδος οὖν‘, φημί, ‚αὐταῖς με‘. προσκαλεῖται αὐτὰς ὁ ποιμὴν καὶ λέγει αὐταῖς ‚Παρατίθεμαι ὑμῖν τοῦτον ἕως ἔρχομαι‘· καὶ ἀπῆλθεν. 7 [7]ἐγὼ δὲ ἤμην μόνος μετὰ τῶν παρθένων· ἦσαν δὲ ἱλαρώτεραι καὶ πρὸς ἐμὲ εὖ εἶχον, μάλιστα δὲ αἱ τέσσαρες οἱ ἐνδοξότεραι αὐτῶν. XI. 1 λέγουσί μοι αἱ παρθένοι ‚Σήμερον ὁ ποιμὴν ὧδε οὐκ ἔρχεται‘. ‚Τί οὖν‘, φημί, ‚ποιήσω ἐγώ‘; ‚Μέχρις ὀψέ‘, φασίν, ‚περίμεινον αὐτόν· καὶ ἐὰν ἔλθῃ, λαλήσει μετὰ σοῦ, ἐὰν δὲ μὴ ἔλθῃ, μενεῖς μεθ' ἡμῶν ὧδε ἕως ἔρχεται‘. 2 [2]λέγω αὐταῖς ‚Ἐκδέξομαι αὐτὸν ἕως ὀψέ· ἐὰν δὲ μὴ ἔλθῃ, ἀπελεύσομαι εἰς τὸν οἶκον καὶ πρωῒ ἐπανήξω‘. αἱ δὲ ἀποκριθεῖσαι λέγουσί μοι ‚Ἡμῖν παρεδόθης, οὐ δύνασαι ἀφ' ἡμῶν ἀναχωρῆσαι‘. 3 [3]‚Ποῦ οὖν‘, φημί, ‚μενῶ‘; ‚Μεθ ἡμῶν‘, φασί, ‚κοιμηθήσῃ ὡς ἀδελφός, καὶ οὐχ ὡς ἀνήρ. ἡμέτερος γὰρ ἀδελφὸς εἶ, καὶ τοῦ λοιποῦ μέλλομεν μετὰ σοῦ κατοικεῖν. λίαν γάρ σε ἀγαπῶμεν‘. ἐγὼ δὲ ᾐσχυνόμην μετ' αὐτῶν μένειν. 4 [4]καὶ ἡ δοκοῦσα πρώτη αὐτῶν εἶναι ἤρξατό με καταφιλεῖν, [καὶ αἱ ἄλλαι δὲ ἰδοῦσαι αὐτὴν καταφιλοῦσάν με καὶ αὐταὶ ἤρξαντό με καταφιλεῖν] καὶ περιάγειν κύκλῳ τοῦ πύργου καὶ παίζειν μετ' ἐμοῦ. 5 [5]κἀγὼ ὡσεὶ νεώτερος ἐγεγόνειν καὶ ἠρξάμην καὶ αὐτὸς παίζειν

Sim. IX, X. 1. τελεσθήσεται v. p. ae. et edd., τελευθήσεται (τε ex σα correcto, superscr. σα) L.[2] 3 sq. σάρους v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., σάρον L.[2] Ti. 4. κό[πρια] v. p. et edd., κό[μματα] L.[2], κόνιν ae. 5. ἔρραναν v. p. ae. Gh. F., ἔφεραν L.[2] Ti., ἔφερον ed. pr. Hg.[1] | εὐπρεπέστατος edd., εὐτρεπέστατος L.[2] 5. 6. τῷ πύργῳ p., τοῦ πύργου L.[2] et edd., turris v., apud turrim ae. 6. κεκάθα[ρται] v. p. ae. et edd., κεκαθά[ραι] L.[2] 7. ἡμῶν ed. pr. Ti. Gh. F., ἡμῖν (M. Schmidt) Hg.[1] 10. ἀκαιρεθῆναι L.[2] (ἀναιρεθῆναι legit Ti.) v. p. Gh. F., ἀναπαυθῆναι ae. ed. pr. Ti. Hg.[1] 11. δέ v. p. (ae.: et) Hg.[1], om. L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 13. φημί v. p. ae. et edd., φησίν L.[2] 17. τέσσαρες Hg.[1], δ' L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F.

XI. 19. ὀψέ, φασίν v. p. ae. Gh. F., ὅτου, φασίν, ἔλθῃ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] | περίμεινον edd., περίμενον L.[2] 20. μή v. p. ae. et edd., μοι L.[2] | μενεῖς v. p. ae. et edd., μένεις L.[2] 22. οἶκον v. p. Hg.[1] Gh. F., οἶκόν μου (μου prima manu deleto) L.[2] ae. ed. pr. Ti. 24. μενῶ v. p. ae. et edd., μείνω superscr. in L.[2] 28—30. uncis inclusa v. p. ae. Hg.[1] (om. primum καί) Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 31. καὶ αὐτός L.[2] p. ae. ed. pr. Ti. Gh. F., om. casu Hg.[1]

μετ' αὐτῶν· αἱ μὲν γὰρ ἐχόρευον, αἱ δὲ ὠρχοῦντο, αἱ δὲ ᾖδον· ἐγὼ δὲ σιγὴν ἔχων μετ' αὐτῶν κύκλῳ τοῦ πύργου περιεπάτουν
6 καὶ ἱλαρὸς ἤμην μετ' αὐτῶν. [6]ὀψίας δὲ γενομένης ἤθελον εἰς τὸν οἶκον ὑπάγειν· αἱ δὲ οὐκ ἀφῆκαν, ἀλλὰ κατέσχον με. καὶ ἔμεινα
7 μετ' αὐτῶν τὴν νύκτα καὶ ἐκοιμήθην παρὰ τὸν πύργον. [7]ἔστρωσαν δὲ αἱ παρθένοι τοὺς λινοῦς χιτῶνας ἑαυτῶν χαμαὶ καὶ ἐμὲ ἀνέκλιναν εἰς τὸ μέσον αὐτῶν, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐποίουν εἰ μὴ προσηύχοντο. κἀγὼ μετ' αὐτῶν ἀδιαλείπτως προσηυχόμην, καὶ οὐκ ἔλασσον ἐκείνων. καὶ ἔχαιρον αἱ παρθένοι οὕτω μου προσευχομένου. καὶ ἔμεινα ἐκεῖ μέχρι τῆς αὔριον ἕως ὥρας δευτέρας
8 μετὰ τῶν παρθένων. [8]εἶτα παρῆν ὁ ποιμὴν καὶ λέγει ταῖς παρθένοις ,Μή τινα αὐτῷ ὕβριν πεποιήκατε'; ,Ἐρώτα', φασίν, ,αὐτόν'. λέγω αὐτῷ ,Κύριε, εὐφράνθην μετ' αὐτῶν μείνας'. ,Τί', φησίν, ,ἐδείπνησας'; ,Ἐδείπνησα', φημί, ,κύριε, ῥήματα κυρίου ὅλην τὴν
9 νύκτα'. ,Καλῶς', φησίν, ,ἔλαβόν σε'; ,Ναί', φημί, ,κύριε'. [9],Νῦν', φησί, ,τί θέλεις πρῶτον ἀκοῦσαι'; ,Καθὼς', φημί, ,κύριε, ἀπ' ἀρχῆς ἔδειξας. ἐρωτῶ σε, κύριε, ἵνα, καθὼς ἄν σε ἐπερωτήσω, οὕτω μοι καὶ δηλώσῃς'. ,Καθὼς βούλει', φησίν, ,οὕτω σοι καὶ ἐπιλύσω καὶ οὐδὲν ὅλως ἀποκρύψω ἀπὸ σοῦ'.

1 XII. ,Πρῶτον', φημί, ,πάντων, κύριε, τοῦτό μοι δήλωσον· ἡ πέτρα καὶ ἡ πύλη τί ἔστιν'; ,Ἡ πέτρα', φησίν, ,αὕτη καὶ ἡ πύλη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί'. ,Πῶς', φημί, κύριε, ἡ πέτρα παλαιά
2 ἐστιν, ἡ δὲ πύλη καινή'; ,Ἄκουε', φησί, καὶ σύνιε, ἀσύνετε. [2]ὁ μὲν υἱὸς τοῦ θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ προγενέστρεός ἐστιν, ὥστε σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ· διὰ τοῦτο καὶ παλαιός ἐστιν'. ,Ἡ δὲ πύλη διά τί καινή', φημί, ,κύριε';
3 [3]„Ὅτι', φησίν, ,ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τῆς συντελείας φανερὸς ἐγένετο. διὰ τοῦτο καινὴ ἐγένετο ἡ πύλη, ἵνα οἱ μέλλοντες σώ-
4 ζεσθαι δι' αὐτῆς εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέλθωσι τοῦ θεοῦ. [4]εἶδες, φησίν, ,τοὺς λίθους τοὺς διὰ τῆς πύλης εἰσεληλυθότας [βεβλημένους] εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, τοὺς δὲ μὴ εἰσεληλυθότας πάλιν ἀποβεβλημένους εἰς τὸν ἴδιον τόπον'; ,Εἶδον', φημί, ,κύριε'. ,Οὕτω', φησίν, ,εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ οὐδεὶς εἰσελεύσεται,
5 εἰ μὴ λάβοι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. [5]ἐὰν γὰρ εἰς πόλιν θελή-

Sim. IX, XI. 5. καὶ ἐκοιμήθην (cf. p. 115, 25) L.[2] et edd., om. v. p. ae. 6. αἱ edd., οἱ L.[2] 10. ὥρας δευτέρας ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ὥραν δευτέραν L.[2] Ti. 17. ἄν σε edd., ἄν σοι L.[2] 18. βούλει Hg.[1] Gh. F., βούλη L.[2] ed. pr. Ti.
XII. 21. τί v. (p. ae.), τίς L.[2] et edd. 24. 25. κτίσεως v. p. ae. et edd., κτήσεως L.[2] 25. ὥστε v. p. et edd., ἕως τε L.[2] 26. καινή v. p. ae. et edd., κενή L.[2] 29. εἶδες v. p. ae. et edd., εἶδεν L.[2] 30 sq. [βεβλημένους] v. (collocatos) ae. (immissos) Gh. F., redierunt iterum p., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 30. εἰσεληλυθότας v. (translati) p. (redierunt) ae. (introducti sunt) Gh. F., ἐληλυθότας L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 34. λάβοι L.[2] et edd., „fort. λάβῃ legendum" Gh. | τοῦ υἱοῦ v. p. ae. Gh. F., τὸ ἅγιον L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1]

σης εἰσελθεῖν τινά, κἀκείνη ἡ πόλις περιτετειχισμένη κύκλῳ, καὶ μίαν ἔχει πύλην, μήτι δυνήσῃ ʻεἰς τὴν πόλιν ἐκείνην εἰσελθεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πύλης ἧς ἔχει‘; ‚Πῶς γάρ‘, φημί, ‚κύριε, δύναται γενέσθαι ἄλλως‘; ‚Εἰ οὖν εἰς τὴν πόλιν οὐ δυνήσῃ εἰσελθεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πύλης αὐτῆς, οὕτω‘, φησί, ‚καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἄλλως εἰσελθεῖν οὐ δύναται ἄνθρωπος, εἰ μὴ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἠγαπημένου ὑπ' αὐτοῦ‘. [6]Εἶδες‘, φησί, 6 ‚τὸν ὄχλον τὸν οἰκοδομοῦντα τὸν πύργον‘; ‚Εἶδον‘, φημί, ‚κύριε‘. ‚Ἐκεῖνοι‘, φησί, ‚πάντες ἄγγελοι ἔνδοξοί εἰσι. τούτοις οὖν περιτετείχισται ὁ κύριος. ἡ δὲ πύλη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν. αὕτη μία εἴσοδός ἐστι πρὸς τὸν κύριον. ἄλλως οὖν οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς αὐτὸν εἰ μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. [7]εἶδες‘, φησί, ‚τοὺς 7 ἓξ ἄνδρας καὶ τὸν μέσον αὐτῶν ἔνδοξον καὶ μέγαν ἄνδρα τὸν περιπατοῦντα περὶ τὸν πύργον καὶ τοὺς λίθους ἀποδοκιμάσαντα ἐκ τῆς οἰκοδομῆς‘; ‚Εἶδον‘, φημί, ‚κύριε‘. [8]‚Ὁ ἔνδοξος‘, φησίν 8 ‚ἀνὴρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί, κἀκεῖνοι οἱ ἓξ οἱ ἔνδοξοι ἄγγελοί εἰσι δεξιὰ καὶ εὐώνυμα συγκρατοῦντες αὐτόν. τούτων‘, φησί ‚τῶν ἀγγέλων τῶν ἐνδόξων οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς τὸν θεὸν ἄτερ αὐτοῦ· ὃς ἂν τὸ ὄνομα αὐτοῦ μὴ λάβῃ, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ‘. XIII. ‚Ὁ δὲ πύργος‘, φημί, ‚τίς 1 ἐστιν‘; ‚Ὁ πύργος‘, φησίν, ‚οὗτος ἡ ἐκκλησία ἐστίν. [2]‚Αἱ δὲ παρ- 2 θένοι αὗται τίνες εἰσί‘; ‚Ἅγια πνεύματά εἰσι, καὶ ἄλλως ἄνθρωπος οὐ δύναται εὑρεθῆναι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἐὰν μὴ αὗται αὐτὸν ἐνδύσωσι τὸ ἔνδυμα αὐτῶν· ἐὰν γὰρ τὸ ὄνομα μόνον λάβῃς, τὸ δὲ ἔνδυμα παρὰ τούτων μὴ λάβῃς, οὐδὲν ὠφελεῖ σε. αὗται γὰρ αἱ παρθένοι δυνάμεις εἰσὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. ἐὰν [οὖν] τὸ ὄνομα φορῇς, τὴν δὲ δύναμιν μὴ φορῇς αὐτοῦ, εἰς μάτην ἔσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορῶν. [3]τοὺς δὲ λίθους‘, φησίν, ‚οὓς εἶδες ἀποβε- 3 βλημένους, οὗτοι τὸ μὲν ὄνομα ἐφόρεσαν, τὸν δὲ ἱματισμὸν τῶν παρθένων οὐκ ἐνεδύσαντο‘. ‚Ποῖος‘, φημί, ‚ἱματισμὸς αὐτῶν ἐστί, κύριε‘; ‚Αὐτὰ τὰ ὀνόματα‘, φησίν, ‚ἱματισμός ἐστιν αὐτῶν. ὃς ἂν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ φορῇ, καὶ τούτων ὀφείλει τὰ

Sim. IX, XII. 1. κύκλῳ L.[2] Ti. Hg.[1] Gh. F., ἢ κύκλῳ L.[3] ed. pr. 2. ἔχει L.[2] Ti. Gh. F., ἔχῃ ed. pr. | δυνήσῃ v. ae. et edd., δυνή (super η notato σῃ) L.[2] 4. εἰ L.[2] et edd., sicut v., utique quomodo p. 14. περὶ v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., παρὰ L.[2] ed. pr. Ti. | ἀποδοκιμάσαντα v. p. ae. et edd., ἀποδοκιμάσαντας L.[2] 19. τὸ ὄνομα αὐτοῦ v. p. ae. (Ang.) Hg.[1] Gh. F., τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ L.[2] ed. pr. Ti.

XIII. 21. ἡ ἐκκλησία edd., ἐκκλησία L.[2] 22. 23. ἄλλως ἄνθρωπος οὐ δύναται v. p. ae. (Ang.) Gh. F., ἄλλοι ἄνθρωποι οὐ δύνανται L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] (ἄλλως). 23. εὑρεθῆναι L.[2] p. et edd., εἰσελθεῖν v. ae. 24. αὐτὸν L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Gh. F., om. casu Hg.[1] 25. ὠφελεῖ σε coni. Ang., tibi proderit v. ae., proderit p., ἐφελεῖς L.[2], ὠφελεῖς ed. pr. Ti. Hg.[1], ὠφελήσῃ Gh. F. 26. οὖν v. p. (et ae.) Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 27. ἔσῃ (super η notato ο) L.[2] 29. οὗτοι v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., αὐτοὶ L.[2] ed. pr. Ti. 30. Ποῖος, φημί, ἱματισμὸς v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., ποῖον, φημί, ἱματισμὸν L.[2] Ti. 32. ὀφείλει edd., ὀφήλει L.[2]

ὀνόματα φορεῖν· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ υἱὸς τὰ ὀνόματα τῶν παρθέ-
4 νων τούτων φορεῖ. 4 ὅσους', φησί, ,λίθους εἶδες εἰς τὴν οἰκοδο-
μὴν [τοῦ πύργου εἰσεληλυθότας ἐπιδεδομένους διὰ τῶν χειρῶν
αὐτῶν καὶ μείναντας εἰς τὴν οἰκοδομήν], τούτων τῶν παρθένων
5 τὴν δύναμιν ἐνδεδυμέναι εἰσί. 5 διὰ τοῦτο βλέπεις τὸν πύργον
μονόλιθον γεγονότα [μετὰ] τῆς πέτρας. οὕτω καὶ οἱ πιστεύσαντες
τῷ κυρίῳ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνδιδυσκόμενοι τὰ πνεύματα
ταῦτα ἔσονται εἰς ἓν πνεῦμα, εἰς ἓν σῶμα, καὶ μία χρόα τῶν
ἱματίων αὐτῶν. τῶν τοιούτων δὲ τῶν φορούντων τὰ ὀνόματα
6 τῶν παρθένων ἐστὶν ἡ κατοικία εἰς τὸν πύργον'. 6 ,Οἱ οὖν', φημί,
,κύριε, ἀποβεβλημένοι λίθοι διὰ τί ἀπεβλήθησαν; διῆλθον γὰρ διὰ
τῆς πύλης καὶ διὰ τῶν χειρῶν τῶν παρθένων ἐτέθησαν εἰς τὴν
οἰκοδομὴν τοῦ πύργου'. ,Ἐπειδὴ πάντα σοι', φησί, ,μέλει καὶ
7 ἀκριβῶς ἐξετάζεις, ἄκουε περὶ τῶν ἀποβεβλημένων λίθων. 7 οὗτοι',
φησί, ,πάντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἔλαβον, ἔλαβον δὲ
καὶ τὴν δύναμιν τῶν παρθένων τούτων. λαβόντες οὖν τὰ πνεύ-
ματα ταῦτα ἐνεδυναμώθησαν καὶ ἦσαν μετὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ,
καὶ ἦν αὐτῶν ἓν πνεῦμα καὶ ἓν σῶμα καὶ ἓν ἔνδυμα· τὰ γὰρ
8 αὐτὰ ἐφρόνουν καὶ δικαιοσύνην εἰργάζοντο. 8 μετὰ οὖν χρόνον
τινὰ ἀνεπείσθησαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὧν εἶδες μέλανα ἱμάτια
ἐνδεδυμένων, τοὺς ὤμους ἔξω ἐχουσῶν καὶ τὰς τρίχας λελυμένας
καὶ εὐμόρφων. ταύτας ἰδόντες ἐπεθύμησαν αὐτῶν καὶ ἐνεδύσαντο
τὴν δύναμιν αὐτῶν, τῶν δὲ παρθένων ἀπεδύσαντο [τὸ ἔνδυμα καὶ]
9 τὴν δύναμιν. 9 οὗτοι οὖν ἀπεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ
καὶ ἐκείναις παρεδόθησαν. οἱ δὲ μὴ ἀπατηθέντες τῷ κάλλει τῶν
γυναικῶν τούτων ἔμειναν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ. ἔχεις', φησί, ,τὴν
1 ἐπίλυσιν τῶν ἀποβεβλημένων. XIV. ,Τί οὖν', φημί, ,κύριε,

Sim. IX, XIII. 5. 6. cf. Origenis locum ad Vis. III, 2. p. 15, 16. 17· Sim. IX, 9. p. 114, 22—24 laudatum.

Sim. IX, XIII. 2. φορεῖ v. p. ae. et edd., φορεῖν L.[2] 2—5. ὅσους εἶδες — ἐνδεδυμένοι εἰσί v. (quoscunque, inquit, lapides vidisti in structura remansisse traditos par manus earum, harum potestate vestiti sunt) p. (quoscunque igitur vidisti lapides in turris structura processisse traditos per manus harum virginum et mansisse in eadem structura, harum sunt potestate vestiti) ae. (vidistine? eos lapides, quos illae introduxerunt, imposuerunt in structura huius turris, et remanserunt in structura et induebantur harum postetate) Gh. F., ὅσους, φησί, λίθους εἶδες εἰς τὴν οἰκοδομήν, τούτων τῶν παρθένων τὴν δύναμιν ἐνδεδυμένοι εἰσί L.[2] ed. pr. Ti., ὅσους, φ., λίθους εἶδες ε. τ. οἰκ. [τοῦ πύργου ἐληλυθότας διὰ τῶν χειρῶν] τούτων τ. παρθ. [καὶ μεμενηκότας], τὴν δύν. [αὐτῶν] ἐνδεδυμέναι εἰσί Hg.[1] 6. μετὰ v. p. (ae.) Hg.[1] Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. 7. καὶ ἐνδιδυσκόμενοι L.[2] (correctus) Ti. Hg.[1] Gh. F., καὶ ἐνδεδυσκόμενοι (notato ι super ε) L.[2], ἐνδεδυμένοι ed. pr. 9. ἱματίων L.[2] (correctus) ed. pr. Ti. Hg.[1], ἱματισμῶν L.[2] (pr. man.) Gh. F. 15. τοῦ υἱοῦ L.[2] v. p. ae. ed. pr. Ti. Gh. F., om. casu Hg.[1] (cf. Th. Zahn, Hirt d. Herm. p. 155, 5). 20. ἀνεπείσθησαν edd., ἀνεπίσθησαν L.[2] 23. 24. [τὸ ἔνδυμα καὶ] τὴν δύναμιν ae., τὸ ἔνδυμα v. Gh. F., τὴν δύναμιν L.[2] p. ed. pr. Ti. Hg.[1] 24. τοῦ οἴκου ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τὸν οἶκον L.[2] Ti.

ἐὰν οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, τοιοῦτοι ὄντες, μετανοήσωσι καὶ ἀποβάλωσι τὴν ἐπιθυμίαν τῶν γυναικῶν τούτων καὶ ἐπανακάμψωσιν ἐπὶ τὰς παρθένους καὶ ἐν τῇ δυνάμει αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσιν, οὐκ εἰσελεύσονται εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ'; [2],Εἰσελεύσονται', φησίν, ,ἐὰν τούτων τῶν γυναικῶν ἀποβάλωσι τὰ ἔργα, τῶν δὲ παρθένων ἀναλάβωσι τὴν δύναμιν καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν πορευθῶσι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἀνοχὴ ἐγένετο, ἵνα ἐὰν μετανοήσωσιν οὗτοι, ἀπέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσι, τότε ἄλλοι ἀπελεύσονται, καὶ οὗτοι εἰς τέλος ἐκβληθήσονται'. [3]ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ηὐχαρίστησα τῷ κυρίῳ, ὅτι ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐξαπέστειλε τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας εἰς ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτήσαντας εἰς αὐτὸν καὶ ἀνεκαίνισεν ἡμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἤδη κατεφθαρμένων ἡμῶν καὶ μὴ ἐχόντων ἐλπίδα τοῦ ζῆν ἀνενέωσε τὴν ζωὴν ἡμῶν. [4],Νῦν', φημί, ,κύριε, δήλωσόν μοι, διὰ τί ὁ πύργος χαμαὶ οὐκ ᾠκοδόμηται, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ ἐπὶ τὴν πύλην'. ,Ἔτι', φησίν, ,ἄφρων εἶ καὶ ἀσύνετος'; ,Ἀνάγκην ἔχω', φημί, ,κύριε, πάντα ἐπερωτᾶν σε, διότι οὐδ' ὅλως οὐδὲν δύναμαι νοῆσαι. τὰ γὰρ πάντα μεγάλα καὶ ἔνδοξά ἐστι καὶ δυσνόητα τοῖς ἀνθρώποις'. [5],Ἄκουε', φησί· ,τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μέγα ἐστὶ καὶ ἀχώρητον καὶ τὸν κόσμον ὅλον βαστάζει. εἰ οὖν πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ βαστάζεται, τί δοκεῖς τοὺς κεκλημένους ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα φοροῦντας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ πορευομένους ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ; [6]βλέπεις οὖν ποίους βαστάζει· τοὺς ἐξ ὅλης καρδίας φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ. αὐτὸς οὖν θεμέλιον αὐτοῖς ἐγένετο καὶ ἡδέως αὐτοὺς βαστάζει, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορεῖν'.

XV. ,Δή[λωσόν μοι'], φημί, ,κύριε, τῶν παρθέ[νων τούτων

Sim. IX, XIV. 2. τὴν ἐπιθυμίαν v. p. ae. (favente Gh.) F., τὰς ἐπιθυμίας L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] Gh. 8. ἀπέλθωσιν L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], adiciantur v. p., introeant ae., εἰσέλθωσιν Gh. F. 9. ἀπελεύσονται (cf. l. 8) L.[2] ed. pr. Ti., struantur v., ibunt p., intrabunt ae., ἐπελεύσονται Hg.[1], εἰσελεύσονται Gh. F. 11. ἐσπλαγχνίσθη (cf. Sim. VIII, 6 p. 100, 18) Gh. F., εὐσπλαγχνίσθη L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 11 sq. τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1], in quibus invocatum est nomen eius v. p. (in quos), super quos nomen eius invocatum est ae., τοῖς ἐπικαλουμένοις τῷ ὀνόματι αὐτοῦ Gh. F., revocantes ad l. 27, Sim. VIII, 6, 4 p. 100, 23 (quae diversa sunt) et ad interpretes (qui male verterunt), ceterum cf. Sim. VIII, 1 p. 94, 8. 9. οἱ κεκλημένοι τῷ ὀνόματι κυρίου. Lipsius (Ien. L.-Z. 1878, 2) proposuit: ἐφ' οὓς ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. 13. ἀνεκαίνισεν edd., ἀνεκαίνησεν L.[2] 15. ἀνενέωσε edd., ἀνανέωσε L.[2] (ut videtur). 17. ἔτι L.[2] ae. Hg.[1] Gh. F., ὅτι v. p. ed. pr. Ti. | ἀσύνετος L.[2] p. ae. et edd., ideo interrogas add. v. 18. οὐδ' ὅλως v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., οὐδόλως ed. pr. Ti., οὐ δούλως L.[2] 22. ἡ κτίσις L.[2] et edd., dei add. v. p. (ae.). 24. ταῖς L.[2] ed. pr. Hg.[1] Gh. F., [ἐν] ταῖς Ti. 26. αὐτοῖς (v. p.) ae. et edd., αὐτὸς L.[2]

XV. 28. Δή[λωσόν μοι], φημί. voc. φημί incipit ipsius codicis L. folium tertium, ubi plura a tineis exesa evanuerunt. 28—p. 120, 2. τῶν παρθέ[νων — τ]ὰ ὀνόματα v. (virginum harum et mulierum illarum, quae nigra veste

τὰ ὀνόματα καὶ τῶν γυναικῶν ἐκείνων τῶν τὰ μέλανα ἱμάτια ἐνδεδυμένων'. ,Ἄκουε', φησίν, ,τῶν παρθένων τ]ὰ ὀνόματα τῶν
2 ἰσχυροτέρων τῶν εἰς τὰς γωνίας σταθεισῶν. [2]ἡ μὲν πρώτη Πίστις, ἡ δὲ δευτέρα Ἐγκράτεια, ἡ δὲ [τρ]ίτη Δύναμις, ἡ δὲ τε[τάρ]τη Μακροθυμία. αἱ δὲ ἕτεραι ἀνὰ μέσον τούτων σταθεῖσαι ταῦτα ἔχουσι τὰ ὀνόματα· Ἁπλότης, Ἀκακία, Ἁγνεία, Ἱλαρότης, Ἀλήθεια, Σύνεσις, [Ὁ]μόνοια, Ἀγάπη. ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ δυνήσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ
3 εἰσελθεῖν'. [3],Ἄκουε', φησί, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν τῶν τὰ ἱμάτια μέλανα ἐχουσῶν. καὶ ἐκ τούτων τέσσαρές εἰσι δυνατώτεραι· ἡ πρώτη Ἀπιστία, ἡ δευτέρα Ἀκρασία, ἡ δὲ τρίτη Ἀπείθεια, ἡ δὲ τετάρτη Ἀπάτη. αἱ δὲ ἀκόλουθοι αὐτῶν καλοῦνται Λύπη, Πονηρία, Ἀσέλγεια, Ὀξυχολία, Ψεῦδος, Ἀφροσύνη, Καταλαλία, Μῖσος. ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν τοῦ θεοῦ δοῦλος τὴν βασιλείαν μὲν ὄψεται τοῦ θεοῦ, εἰς αὐτὴν δὲ οὐκ εἰσελεύσεται'.
4 [4],Οἱ λίθοι δέ', φημί, ,κύριε, οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἡρμοσμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν'; ,Οἱ μὲν πρῶτοι', φησίν, ,οἱ δέκα οἱ εἰς τὰ θεμέλια τεθειμένοι πρώτη γενεά, οἱ δὲ εἰκοσιπέντε δευτέρα γενεὰ ἀνδρῶν δικαίων· οἱ δὲ τριακονταπέντε προφῆται τοῦ θεοῦ καὶ

Sim. IX, XV. p. 119, 28—120, 7. Origenes Hom. XIII, 3 in Ezech. (Opp. III, 404): in libro Pastoris, in quo angelus poenitentiam docet, duodecim virgines habent nomina sua: fides, continentia etc. potestis quippe legere si vultis. deinde quando turris aedificatur, cum assumpseris fortitudines virginum, pariter accipies et id quod de portis dicitur. Opus imperfectum in Matth. XIX, 28 (Chrysostomi opp. ed. Montf. VI. append. f. CXLII): similiter et propter gratias duodecim, quas in persona duodecim virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniuntur duodecim esse tribus etc. Vita S. Genovefae c. IV. apud Bolland. 3. Ianuar: Duodecim enim virgines spirituales, quas Hermas, qui et Pastor nuncupatus est, in libro suo descripsit, ei individuae comites exstitere, quae ita nominantur: Fides, Abstinentia, Patientia (l. Potentia), Magnanimitas, Simplicitas, Innocentia, Concordia, Caritas, Disciplina, Castitas, Veritas et Prudentia.

Sim. IX, XV. 17—19. Clemens Alex. Strom. II, 9, 43 p. 452: ὁ Ποιμὴν δὲ ἁπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεὶς τὴν λέξιν δικαίους οἶδέ τινας ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίοις οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος.

sunt vestitae. Audi, inquit, nomina virginum) p. (virginum harum vel illarum mulierum, quae nigra veste vestitae sunt. et dixit mihi: Audi nomina harum virginum) ae. (nomina harum virginum et harum mulierum, quae nigro vestitae erant. et dixit mihi: Audi nomina harum virginum) Hg.[1] Gh. (om. τούτων et ἐκείνων) F. (ut Gh.), τῶν παρθέ[νων τ]ὰ ὀνόματα L.[2] (ceteris om. propter homoeotel.).

Sim. IX, XV. 10. ἱμάτια v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., ὀνόματα L.[2] ed. pr. Ti. | τέσσαρες Hg.[1], δ' L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 14. τὰ ὀνόματα L.[2] et edd., τὰ πνεύματα v. p. 17. δέκα Hg.[1], ἰ L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 18. εἰκοσιπέντε v. p. Hg.[1], κε' L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F., XV ae. 19. τριακονταπέντε Hg.[1], λε' L. ed. pr. Ti. Gh. F.

διάκονοι αὐτοῦ· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι τοῦ κηρύγματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ'. [5] ,Διὰ τί οὖν', φημί, ,κύριε, αἱ παρθένοι καὶ τούτους τοὺς λίθους ἐπέδωκαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου διενέγκασαι διὰ τῆς πύλης'; [6] ,Οὗτοι γάρ', φησί, πρῶτοι ταῦτα τὰ πνεύματα ἐφόρεσαν καὶ ὅλως ἀπ' ἀλλήλων οὐκ ἀπέστησαν, οὔτε τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὔτε οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν πνευμάτων, ἀλλὰ παρέμειναν τὰ πνεύματα αὐτοῖς μέχρι τῆς κοιμήσεως αὐτῶν. καὶ εἰ μὴ ταῦτα τὰ πνεύματα μετ' αὐτῶν ἐσχήκει[σ]α[ν], ο[ὐκ ἂ]ν εὔχρηστοι γεγόνεισαν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου τούτου.'

XVI. ,Ἔτι μοι', φημί, ,κύριε, δήλωσον'. ,Τί', φησίν, ,ἐπιζητεῖς'; ,Διὰ τί', φημί, ,κύριε, οἱ λίθοι ἐ[κ] τοῦ β[υ]θοῦ ἀνέβησαν καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἐτέθησαν, πεφορηκότες τὰ πνεύματα ταῦτα'; [2] ,Ἀνάγκην', φησίν, ,εἶχον δι' ὕδατος ἀναβῆναι, ἵνα ζωοποιηθῶσιν· οὐκ ἐδύναντο γὰρ ἄλλως εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ τὴν νέκρωσιν ἀπέθεντο τῆς [προτέρας] ζωῆς αὐτῶν. [3] ἔλαβον οὖν καὶ οὗτοι οἱ κεκοιμημένοι τὴν σφραγῖδα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ [καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ]. πρὶν γάρ', φησί, ,φορέσαι τὸν ἄνθρωπον τὸ ὄνομα [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ, νεκρός ἐστιν· ὅταν δὲ λάβῃ τὴν σφραγῖδα, ἀποτίθεται τὴν νέκρωσιν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ζωήν. [4] ἡ σφραγὶς οὖν τὸ ὕδωρ ἐστίν· εἰς τὸ ὕδωρ οὖν καταβαίνουσι νεκροὶ καὶ ἀναβαίνουσι ζῶντες. κἀκείνοις οὖν ἐκηρύχθη ἡ σφραγὶς αὕτη καὶ ἐχρήσαντο αὐτῇ, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ'. [5] ,Διὰ τί', φημί, ,κύριε, καὶ οἱ τεσσαράκοντα λίθοι μετ' αὐτῶν ἀνέβησαν ἐκ τοῦ βυθοῦ, ἤδη ἐσχηκότες τὴν σφραγῖδα': ,Ὅτι', φησίν, ,οὗτοι οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, κοιμηθέντες ἐν δυνάμει καὶ πίστει τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐκήρυξαν καὶ τοῖς προκεκοιμημένοις, καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ

Sim. IX, XVI. 26—p. 122, 8. Clemens Alex. l. l. §. 44. pergit: φησὶ γοῦν τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους τοὺς κηρύξαντας τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ κοιμηθέντας τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει κηρῦξαι τοῖς προκεκοιμημένοις. εἶτα ἐπιφέρει Καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ κηρύγματος. κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πάλιν ἀνέβησαν. ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν, ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν,

Sim. IX, XV. 1. τεσσαράκοντα Hg.[1], μ' L.[2] ed. pr. Ti. Gh. F. 9. ἐσχήκει[σ]α[ν], ο[ὐκ ἂν] L. v. p. ae. Gh. F., ἐσχήκεισ[αν], ο[ὗτοι] οὐ[κ ἂν] ed. pr. Ti. Hg.[1] | γεγόνεισαν ed. pr. Hg.[1] Gh. F., γεγόνασι L. Ti.
XVI. 13. τοῦ πύργου v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. 15. ἐδύναντο (cf. p. 4, 2), ἠδύν. L.[2] et edd. 16 sq. τῆς [προτέρας] ζωῆς αὐτῶν v. (prioris vitae) p. (primae vitae suae) ae. (pristinae vitae suae), τῆς ζωῆς αὐτῶν [τῆς προτέρας] Gh. F., τῆς ζωῆς αὐτῶν L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 18. uncis inclusa v. p. ae. Gh. F., om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 19. τοῦ υἱοῦ v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., om. L. Ti. 25. τεσσαράκοντα Hg.[1], μ' L. ed. pr. Ti. Gh. F. 29. προκεκοιμημένοις Clem. Al. v. ae. Gh. F., κεκοιμημένοις L. ed. pr. Ti. Hg.[1]

6 κηρύγματος. [6]κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πάλιν ἀνέβησαν. [ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησεν καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες
7 δὲ ἀνέβησαν]. [7]διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν καὶ συνηρμόσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου καὶ ἀλατόμητοι συνῳκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ γὰρ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ ἁγνείᾳ, μόνον δὲ τὴν σφραγῖδα ταύτην οὐκ εἶχον. ἔχεις οὖν καὶ τὴν τούτων ἐπίλυσιν'.

1 XVII. ,Ἔχω', φημί, ,κύριε. νῦν οὖν, κύριε, περὶ τῶν ὀρέων μοι δήλωσον· διὰ τί ἄλλαι καὶ ἄλλαι εἰσὶν αἱ ἰδέαι καὶ ποικίλαι'; ,Ἄκουε', φησί· ,τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα [δώδεκα] φυλαί εἰσιν αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον. ἐκηρύχθη οὖν εἰς ταύτας ὁ υἱὸς
2 τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων'. [2],Διὰ τί δὲ ποικίλα, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἰδέα ἐστὶ τὰ ὄρη, δήλωσόν μοι, κύριε. Ἄκουε, φησίν· αἱ δώδεκα φυλαὶ αὗται αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον δώδεκα ἔθνη εἰσί. ποικίλα δέ εἰσι τῇ φρονήσει καὶ τῷ νοΐ· οἷα οὖν εἶδες τὰ ὄρη ποίκιλα, τοιαῦταί εἰσι καὶ τούτων αἱ ποικιλίαι τοῦ νοὸς τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ φρόνησις. δηλώσω δέ σοι καὶ ἑνὸς ἑκάστου τὴν
3 πρᾶξιν'. [3],Πρῶτον', φημί, ,κύριε, τοῦτο δήλωσον, διὰ τί οὕτω ποικίλα ὄντα τὰ ὄρη, εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὅταν ἐτέθησαν οἱ λίθοι αὐτῶν, μία χρόα ἐγένοντο, λαμπροί, ὡς καὶ οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνα-
4 βεβηκότες λίθοι'; [4],Ὅτι', φησί, ,πάντα τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντα, ἀκούσαντα καὶ πιστεύσαντα ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἐκλήθησαν [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ. λαβόντες οὖν τὴν σφραγῖδα μίαν φρόνησιν ἔσχον καὶ ἕνα νοῦν, καὶ μία πίστις αὐτῶν ἐγένετο καὶ μία ἀγάπη, καὶ τὰ πνεύματα τῶν παρθένων μετὰ τοῦ ὀνόματος ἐφόρεσαν· διὰ τοῦτο ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου μία χρόα ἐγένετο, λαμ-
5 πρὰ ὡς ὁ ἥλιος. [5]μετὰ δὲ τὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ

ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν καὶ συνήρμοσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου καὶ ἀλατόμητοι συνῳκοδομήθησαν. ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ ἁγνείᾳ, μόνον δὲ τὴν σφραγῖδα ταύτην οὐκ ἔσχον. VI, 6, 46 p. 764: καλῶς εἴρηται τῷ Ποιμένι Κατέβησαν οὖν αὐτῶν (l. μετ' αὐτῶν) εἰς τὸ ὕδωρ· ἀλλ' οὗτοι μὲν ζῶντες κατέβησαν καὶ ζῶντες ἀνέβησαν, ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν.

Sim. IX, XVI. 2—4. uncis inclusa v. p. ae. Ang. Hg.[1] Gh. F., om. L. (propter homoeotel.) Ti. 4. τούτων Clem. Al. v. et edd., τοῦτο p. ae. 7. γὰρ L.[2] v. p. ae. et edd., om. Clem. Al.
XVII. 10. Ἔχω, φημί, κύριε L. et edd., om. v. p. ae. 12. [δώδεκα] v. p. ae. Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 18. 19. αἱ ποικιλίαι τοῦ νοὸς τῶν ἐθνῶν L. ed. pr. Ti. Gh. F., τῶν ἐθνῶν αἱ ποικ. τ. ν. Hg.[1] 25. [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ v. p. ae. ed. pr. Hg.[1] Gh. F., τοῦ θεοῦ L. Ti. 28. sq. λαμπρὰ v. p. ae. et edd., λαμπρός L.

γενέσθαι ἓν σῶμα τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐμίαναν ἑαυτοὺς καὶ ἐξεβλήθησαν ἐκ τοῦ γένους τῶν δικαίων καὶ πάλιν ἐγένοντο οἷοι πρότερον ἦσαν, μᾶλλον δὲ καὶ χείρονες‘. XVIII. ‚Πῶς‘, φημί, ‚κύριε, ἐγένοντο χείρονες, θεὸν ἐπεγνωκότες‘; ‚Ὁ μὴ γινώσκων, φησί, ‚θεὸν καὶ πονηρευόμενος ἔχει κόλασίν τινα τῆς πονηρίας αὐτοῦ, ὁ δὲ θεὸν ἐπιγνοὺς οὐκ ἔτι ὀφείλει πονηρεύεσθαι, ἀλλ' ἀγαθοποιεῖν. [2]ἐὰν οὖν ὀφείλων ἀγαθοποιεῖν πονηρεύηται, οὐ δοκεῖ πλείονα πονηρίαν ποιεῖν παρὰ τὸν μὴ γινώσκοντα τὸν θεόν; διὰ τοῦτο οἱ μὴ ἐγνωκ[ό]τες θεὸν καὶ πονηρευόμενοι κεκριμένοι εἰσὶν εἰς θάνατον, οἱ δὲ τὸν θεὸν ἐγνωκότες καὶ τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ ἑωρακότες καὶ πονηρευόμενοι δισσῶς κολασθήσονται καὶ ἀποθανοῦνται εἰς τὸν αἰῶνα. [3]οὕτως οὖν καθαρισθήσεται ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ, ὡς εἶδες ἐκ τοῦ πύργου τοὺς λίθους [ἠρ]μένους καὶ παραδεδομένους τοῖς πνεύμασι τοῖς πονηροῖς καὶ ἐκεῖθεν ἐκβληθέντας. καὶ ἔσται ἓν σῶμα τῶν κεκαθαρμένων, ὥσπερ καὶ ὁ πύργος ἐφαίνετο ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου γεγονὼς μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτόν. οὕτως ἔσται καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτὴν καὶ ἀποβληθῆναι τοὺς πονηροὺς καὶ ὑποκριτὰς καὶ βλασφήμους καὶ διψύχους καὶ πονηρευομένους ποικίλαις πονηρίαις. [4]μετὰ τὸ τούτους ἀποβληθῆναι ἔσται ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἓν σῶμα, μία φρόνησις, εἷς νοῦς, μία πίστις, μία ἀγάπη. καὶ τότε ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται ἐν αὐτοῖς ἀπειληφὼς τὸν λαὸν αὐτοῦ καθαρόν‘.

‚Μεγάλως‘, φημί, ‚κύριε, καὶ ἐνδόξως πάντα ἔχει. [5]ἔτι‘, φημί, ‚κύριε, τῶν ὀρέων ἑνὸς ἑκάστου δήλωσόν μοι τὴν δύναμιν καὶ τὰς πράξεις, ἵνα πᾶσα ψυχὴ πεποιθυῖα ἐπὶ τὸν κύριον ἀκούσασα δοξάσῃ τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ ἔνδοξον ὄνομα αὐτοῦ‘· ‚Ἄκουε‘, φησί, ‚τῶν ὀρέων τὴν ποικιλίαν καὶ τῶν δώδεκα ἐθνῶν. XIX. ἐκ τοῦ πρώτου ὄρους τοῦ μέλανος οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ἀποστάται καὶ βλάσφημοι εἰς τὸν κύριον καὶ προδόται

Sim. IX, XVIII. 15. 16. cf. quae ad c. Vis. III, 2 p. 15, 16. 17 notata sunt.

Sim. IX, XVII. 1. ἐξ αὐτῶν v. p. et edd., ἔξω L. 3. δὲ καὶ v. (p. ae.) Gh. F., δὲ ἢ L., δὲ ed. pr. Ti. Hg.[1]
XVIII. 4. θεὸν (cf. sequentia) p. Hg.[1] Gh. F., dominum v. ae., χν (χριστὸν) L. ed. pr. Ti. 7. ὁ ὀφείλων ἀγαθοποιεῖν v. p. ae. Gh. F., ὀφείλων ἀγαθοποιεῖν ed. pr. Ti. Hg.[1], ὁ φιλῶν ἄγαν L. 12. ὡς p. ae. (etiam v., cuius omnia transponentis „ergo“ post „sicut“ respondet praecedenti voc. οὖν), ὡς δὲ L. et edd. deleto voc. δὲ omnia sana sunt, modo recte distinguas. ante ὡς non punctum, sed comma ponendum est. 13. [ἠρ]μένους v. p. ae. Gh. F., [ῥιπτ]ομένους ed. pr. Ti. Hg.[1] 14. καὶ ἐκεῖθεν ἐκβληθέντας L. ed. pr. Ti. Gh. F., postquam eiecti sunt v. (praemisit) ae. (emendatus), et ipsi enim abicientur p., καὶ ἐκεῖθεν ἐκβληθέντας. καὶ [αὐτοὶ ἐκβληθήσονται, καὶ] ἔσται Hg.[1] F. (uncis paulo aliter positis). | καὶ ἔσται L. (non obstantibus v. ae.) et edd., ὥστε φαίνεσθαι Lipsius (Ien. L.-Z. 1878, 2). 15. ἐφαίνετο Origenes (φαινομένην) v. (crederetur) ae. (facta videbatur), ἐγένετο L. p. et edd. 25. ἑκάστου v. p. ae. (ed. pr. Ti.) Hg.[1] Gh. F., ἑκάστου, κύριε L.

τῶν δούλων τοῦ θεοῦ. τούτοις δὲ μετάνοια οὔκ ἐστι, θάνατος δέ ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μέλανές εἰσι· καὶ γὰρ τὸ γένος αὐτῶν ἄνομόν ἐστιν. [2]ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὄρους τοῦ ψιλοῦ οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὑποκριταὶ καὶ διδάσκαλοι πονηρίας. καὶ οὗτοι οὖν τοῖς προτέροις ὅμοιοί εἰσι, μὴ ἔχοντες καρπὸν δικαιοσύνης· ὡς γὰρ τὸ ὄρος αὐτῶν ἄκαρπον, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ τοιοῦτοι ὄνομα μὲν ἔχουσιν, ἀπὸ δὲ τῆς πίστεως κενοί εἰσι, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς καρπὸς ἀληθείας. τούτοις οὖν μετάνοια κεῖται, ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ βραδύνωσι, μετὰ τῶν προτέρων ἔσται ὁ θάνατος αὐτῶν‘. [3],Διὰ τί‘, φημί, ,κύριε, τούτοις μετάνοιά ἐστι, τοῖς δὲ προτέροις οὔκ ἐστι; παρά τι γὰρ αἱ αὐταὶ αἱ πράξεις αὐτῶν εἰσί‘. ,Διὰ τοῦτο‘, φησί, ,τούτοις μετάνοια κεῖται, ὅτι οὐκ ἐβλασφήμησαν τὸν κύριον αὐτῶν, οὐδὲ ἐγένοντο προδόται τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, διὰ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λήμματος ὑπεκρίθησαν, καὶ ἐδίδαξαν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων τῶν ἁμαρτανόντων. ἀλλὰ τίσουσι δίκην τινά· κεῖται δὲ αὐτοῖς μετάνοια διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτοὺς βλασφήμους μηδὲ προδότας.

XX. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ τρίτου τοῦ ἔχοντος ἀκάνθας καὶ τριβόλους οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· οἱ μὲν πλούσιοι, οἱ δὲ πραγματείαις πολλαῖς ἐμπεφυρμένοι. οἱ μὲν τρίβολοί εἰσιν οἱ πλούσιοι, αἱ δὲ ἄκανθαι οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ταῖς πολλαῖς ἐμπεφυρμένοι. [2]οὗτοι [οὖν οἱ πολλαῖς καὶ ποικίλαις πραγματείαις ἐνεχόμενοι οὐ] κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, ἀλλ᾽ ἀποπλανῶνται πνιγόμενοι ὑπὸ τῶν πράξεων αὐτῶν· οἱ δὲ πλούσιοι δυσκόλως κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, φοβούμενοι μή τι αἰτισθῶσιν ὑπ᾽ αὐτῶν. οἱ τοιοῦτοι οὖν δυσκόλως εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. [3]ὥσπερ γὰρ ἐν τριβόλοις γυμνοῖς ποσὶ περιπατεῖν δύσκολόν ἐστιν, οὕτω καὶ τοῖς τοιούτοις δύσκολόν ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. [4]ἀλλὰ τούτοις πᾶσι μετάνοιά ἐστι, ταχινὴ δέ, ἵν᾽ ὃ τοῖς προτέροις χρόνοις

Mt. XIX, 23 sq.

Sim. IX, XIX. 3. ψιλοῦ (cf. c. I. p. 105, 18) v. et edd., ὑψηλοῦ L. ae., ξηροῦ p. 11. προτέροις v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., πρώτοις L. ed. pr. Ti. 11. 12. αἱ αὐταὶ αἱ v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ αὗται αἱ L. ed. pr. Ti., αἱ αὐταὶ proposuit Ang. 15. ἐδίδαξαν κατὰ v. (docentes eos secundum) p. (docendo secundum desideria singulorum) ae. (docuerunt homines secundum) Gh. F., ἐδίδαξεν ἕκαστος L. ed. pr. Ti., ἐδίδαξεν ἕκαστος κατὰ Hg.[1]

XX. 19. οἱ μὲν v. p. (ed. pr.), τινὲς ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν (Ti.) L. Hg.[1], ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν Gh. F., et ex his quoque ae., om. v. p. 22. 23. uncis inclusa v. (hi ergo, qui plurimis obligati sunt negotiis variisque rebus, non adiungunt se) p. (hi ergo, qui plurimis variisque rebus impliciti sunt, non se adiungunt) ae. (qui habent multas sollicitudines, non sequuntur) Hg.[1] (ἐν πλείσταις pro πολλαῖς et ἐμπεπλεγμένοι pro ἐνεχόμενοι) Gh. (ἐν πολλαῖς — ἐμπεφυρμένοι pro ἐνεχόμενοι) F. (ut Gh.), om. L., ubi ed. pr. Ti. solum οὐ deesse animadverterunt. 26. μή τι αἰτισθῶσιν ὑπ᾽ αὐτῶν v. (ne quid poscatur ab illis) p. (ne aliquid poscatur) ae. (ne quidquam e divitiis suis perdant) Hg.[1] Gh. F., μή τι αἰτιαθῶσιν ἀπ᾽ αὐτῶν L. ed. pr. Ti. 30. ταχεινὴ L. | ἵν᾽ ὃ L. Ti. Hg.[1] Gh. F., ἵνα ὃ ed. pr.

οὐκ εἰργάσαντο, νῦν ἀναδράμωσιν ἐν ταῖς ἡμέραις καὶ ἀγαθόν τι ποιήσωσι. καὶ [ἐὰν μετανοήσωσι καὶ ἀγαθόν τι ποιήσωσι], ζήσονται τῷ θεῷ. ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, παραδοθήσονται ταῖς γυναιξὶν ἐκείναις, αἵτινες αὐτοὺς θανατώσουσιν. XXI. ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου ὄρους τοῦ ἔχοντος βοτάνας πολλάς, τὰ μὲν ἐπάνω τῶν βοτανῶν χλωρά, τὰ δὲ πρὸς ταῖς ῥίζαις ξηρά, τινὲς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἡλίου ξηραινόμεναι, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν δίψυχοι, οἱ δὲ τὸν κύριον ἔχοντες ἐπὶ τὰ χείλη, ἐπὶ τὴν καρδίαν δὲ μὴ ἔχοντες. [2]διὰ τοῦτο τὰ θεμέλια αὐτῶν ξηρά ἐστι καὶ δύναμιν μὴ ἔχοντα, καὶ τὰ ῥήματα αὐτῶν μόνα ζῶσι, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν νεκρά ἐστιν. οἱ τοιοῦτοι [οὔτε ζῶσιν οὔτε] τεθνήκασιν. ὅμοιοι οὖν εἰσὶ τοῖς διψύχοις· καὶ γὰρ οἱ δίψυχοι οὔτε χλωροί εἰσιν οὔτε ξηροί· οὔτε γὰρ ζῶσιν οὔτε τεθνήκασιν. [3]ὥσπερ γὰρ αὐτῶν αἱ βοτάναι ἥλιον ἰδοῦσαι ἐξηράνθησαν, οὕτω καὶ οἱ δίψυχοι, ὅταν θλῖψιν ἀκούσωσι, διὰ τὴν δειλίαν αὐτῶν εἰδωλολατροῦσι καὶ τὸ ὄνομα ἐπαισχύνονται τοῦ κυρίου αὐτῶν. [4]οἱ τοιοῦτοι οὖν [οὔτε ζῶσιν] οὔτε τεθνήκασιν. ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν, [δύνανται ζῆσαι· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν], ἤδη παραδεδομένοι εἰσὶ ταῖς γυναιξὶ ταῖς ἀποφερομέναις τὴν ζωὴν αὐτῶν. XXII. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ πέμπτου τοῦ ἔχοντος βοτάνας χλωρὰς καὶ τραχέος ὄντος οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· πιστοὶ μέν, δυσμαθεῖς δὲ καὶ αὐθάδεις καὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες, θέλοντες πάντα γινώσκειν, καὶ οὐδὲν ὅλως γινώσκουσι. [2]διὰ τὴν αὐθάδειαν αὐτῶν ταύτην ἀπέστη ἀπ᾽ αὐτῶν ἡ σύνεσις, καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς ἀφροσύνη μωρά. ἐπαινοῦσι δὲ ἑαυτοὺς ὡς σύνεσιν ἔχοντας καὶ θέλουσιν ἐθελοδιδάσκαλοι εἶναι, ἄφρονες ὄντες. [3]διὰ ταύτην οὖν τὴν ὑψηλοφροσύνην πολλοὶ ἐκενώθησαν ὑψοῦντες ἑαυτούς· μέγα γὰρ δαιμόν[ιόν ἐστ]ιν [ἡ αὐθάδει]α [καὶ ἡ κενὴ πεποίθησις]· ἐκ τούτων οὖν πολλοὶ ἀπεβλήθησαν, τινὲς δὲ μετενόησαν

Sim. IX, XX. 1. ἐν ταῖς ἡμέραις ed. pr. Ti. Hg.[1], ταῖς ἡμέραις Gh. F., repetito tempore v., dies suos p., illos dies ae. 2. uncis inclusa v. (acta igitur poenitentia si fecerint opera bonitatis) p. (isti enim si egerint poenitentiam et operam bonam faciant) ae. (et simulatque poenitentiam egerint et bonum fecerint) Gh. (om. praecedens καί) F. (ut Gh.), om. L.[2] ed. pr. Ti. Hg.[1] 4. γυναιξὶν v. p. ae. et edd., πράξεσιν L.

XXI. 6. χλωρά (cf. c. I. p. 105, 21) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., χλωράς L. Ti. | ξηρά (cf. l. l.) ed. pr. Hg.[1] Gh. F., χλωράς L. Ti. 11. uncis inclusa v. p. ae. et edd., om. L. 12. 13. οὔτε χλωροί εἰσιν οὔτε ξηροί v. p. ae. Gh. F., οὔτε ξηροί εἰσιν οὔτε χλωροί L. ed. pr. Ti. Hg.[1] 17. οὔτε ζῶσιν v. p. ae. et edd., om. L. 17. 18. ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν, [δύνανται ζῆσαι· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν] v. (possunt vivere, si cito egerint poenitentiam; sin minus) p. (ut v., in fine: vero pro: minus) ae. (dum cito poenitentiam egerint, poterunt vivere; sin poenitentiam non egerint) Hg.[1] ([δύνανται ζῆν], ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν, [ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν]) Gh. (δυνήσονται pro δύνανται) F. (ut Gh.), om. L. propter homoeoteleuton.

XXI. 27. ὑψηλοφροσύνην L. et edd., ἀφροσύνην (stultitiam) verterunt v. p. ae. 28 sq. [καὶ ἡ κενὴ πεποίθησις] v. (et confidentia inanis) p. (ut v.) ae. (et fiducia in semet ipso) Hg.[1] Gh. F.; evanuerunt in L., neque suppleta sunt ab ed. pr. Ti.

καὶ ἐπίστευσαν καὶ ὑπέταξαν ἑαυτοὺς [τοῖ]ς ἔχουσι σύν[εσιν, γνόντες
4 τὴν] ἑαυτῶν ἀφροσύνην. ⁴καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ τοῖς τοιούτοις κεῖται
μετάνοια· οὐκ ἐγένοντο γὰρ πονηροί, μᾶλλον δὲ [μωροὶ καὶ ἀσύν-
ετοι. οὗτοι οὖν ἐὰν] μετανοήσωσι, ζήσονται τῷ θεῷ, ἐὰν δὲ μὴ
μετανοήσωσι, κατοικήσουσι μετὰ τῶν γυναικῶν τῶν πονηρευομένων
1 εἰς αὐτούς. XXIII. οἱ δὲ ἐκ τοῦ [ὄρους τοῦ] ἕκτου τοῦ ἔχοντος
σχισμὰς μεγάλας καὶ μικρὰς καὶ ἐν ταῖς σχισμαῖς βοτάνας μεμα-
2 ραμμένας πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ²οἱ μὲν τὰς σχισμὰς τὰς
μικρὰς ἔχοντες, οὗτοί εἰσιν οἱ κατ᾽ ἀλλήλων ἔχοντες, καὶ ἀπὸ τῶν
καταλαλιῶν ἑαυτῶν μεμαραμμένοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει· ἀλλὰ μετε-
νό[ησαν] ἐκ τούτων πολλοί. καὶ οἱ λοιποὶ δὲ μετανοήσουσιν, ὅταν
ἀκούσωσί μου τὰς ἐντολάς· μικραὶ γὰρ αὐτῶν εἰσὶν αἱ καταλαλίαι,
3 καὶ ταχὺ μετανοήσουσιν. ³οἱ δὲ μεγάλας ἔχοντες σχισμάς, οὗτοι
παράμονοί εἰσι ταῖς καταλαλίαις αὐτῶν καὶ μνησίκακοι γίνονται μη-
νιῶντες ἀλλ[ήλοις]. οὗτοι οὖν ἀπὸ τοῦ πύργου ἀπερρίφησαν καὶ ἀπε-
δοκιμάσθησαν τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ. οἱ τοιοῦτοι οὖν δυσκόλως ζήσον-
4 ται. ⁴εἰ ὁ θεὸς καὶ κύριος ἡμῶν ὁ πάντων κυριεύων καὶ ἔχων πάσης
τῆς κτίσεως αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν οὐ μνησικακεῖ τοῖς ἐξομολογου-
μένοις τὰς ἁμαρτίαις αὐ[τῶν], ἀλλ᾽ ἵλεως γίνεται, ἄνθρωπος φθαρτὸς
Iac. IV, 12. ὢν καὶ πλήρης ἁμαρτιῶν ἀνθρώπῳ μνησικακεῖ ὡς δυνάμενος ἀπο-
5 λέσαι ἢ σῶσαι αὐτόν; ⁵λέγω δ[ὲ ὑ]μ[ῖν, ὁ] ἄγγελος τῆς μετανοίας,
ὅσοι ταύτην ἔχετε τὴν αἵρεσιν, ἀπόθεσθε αὐτὴν καὶ μετανοήσατε,
καὶ ὁ κύριος ἰάσεται ὑμῶν τὰ πρότερ[α ἁμαρτήματα], ἐὰν καθαρί-
σητε ἑαυτοὺς ἀπὸ τούτου τοῦ δαιμονίου· εἰ δὲ μή, παραδοθήσεσθε
1 αὐτῷ εἰς θάνατον. XXIV. ἐκ δὲ τοῦ ἑβδόμο[υ ὄρους, ἐν ᾧ
βοτάναι] χλωραὶ [καὶ] ἱλαραί, καὶ ὅλον τὸ ὄρος εὐθηνοῦν, καὶ πᾶν
γένος κτηνῶν καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐνέμοντο τὰς βοτ[άνας
ἐν τούτῳ τῷ] ὄρει, καὶ αἱ [βοτ]άναι ἃς ἐνέμοντο μᾶλλον εὐθαλεῖς
2 ἐγίνοντο, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· ²πάντοτε ἁπλοῖ [καὶ ἄ]κακοι
[καὶ μακάριοι ἐ]γίνοντο, μηδὲν κατ᾽ ἀλλήλων ἔχοντες, ἀλλὰ πάντοτε
ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ καὶ ἐνδεδυμένοι [τὸ] πνεῦμα
[τὸ ἅγιον τούτων τῶν πα]ρθένων καὶ πάντοτε σπλάγχνον ἔχοντες
ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν παντὶ ἀνθρώπῳ

Sim. IX, XXII. 1 sq. [γνόντες τὴν] v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., [ἐπιγνόντες τὴν] ed. pr., non supplevit Ti. 3. 4. [μωροὶ — ἐὰν] v. (insipientes vero potius et stulti. hi ergo si) p. (sed sulti potius et insipientes. hi ergo si) ae. (prout amentes fuerunt et aberraverunt. et hi quoque simul atque) Hg.[1] Gh. F., πονηρο . . . . . [ἐὰν οὖν] ed. pr., πονηρο . . . . . L. Ti.

XXIII. 7 sq. μεμαραμμένος (cf. Vis. III. 11, 2 p. 26, 11) Hg.[1] Gh. F., μεμαρασμένας L. ed. pr. Ti. 10. μεμαραμμένοι v. (languent) p. (marcidi sunt) ae. (marcescere facit) Hg.[1] Gh. L., μεμωραμένοι L. ed. pr. Ti. 17. εἰ L. ae. et edd., om. v. p. κύριος ae., ὁ κύριος L. et edd.

XXIV. 30. [καὶ μακάριοι ἐ] L. (suppletus) ae. Hg.[1] Gh. F., πάντοτε s. διὰ παντὸς coni. Aug., non supplevit Ti., om. v. p. 31 sq. [τὸ] πνεῦμα [τὸ ἅγιον τούτων τῶν πα]ρθένων p. ae. (om. τούτων) (Ti.) Hg.[1] Gh. F., [τὸ] πνεῦμα τούτων τῶν πα]ρθένων v. ed. pr.

ἐχορήγησαν ἀνονειδίστως καὶ ἀδιστάκτως. [3][ὁ οὖν] κύριος ἰδὼν τὴν ἁπλότητα αὐτῶν καὶ πᾶσαν νηπιότητα ἐπλήθυνεν αὐτοὺς ἐν τοῖς κόποις τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ ἐχαρίτωσεν αὐτοὺς ἐν πάσῃ πράξει αὐτῶν. [4]λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς τοιούτοις οὖσιν ἐγὼ ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας· διαμείνατε τοιοῦτοι, καὶ οὐκ ἐξαλειφθήσεται [τὸ σ]πέρμα ὑμῶν ἕως αἰῶνος· ἐδοκίμασε γὰρ ὑμᾶς ὁ κύριος καὶ ἐνέγραψεν ὑμᾶς εἰς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἡμέτερον, καὶ ὅλον τὸ σπέρμα ὑμῶν κατοικήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· ἐκ γὰρ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐλάβετε. XXV. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ ὀγδόου, οὗ ἦσαν αἱ πολλαὶ πηγαί, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ κυρίου ἐποτίζετο ἐκ τῶν πηγῶν, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· [2]ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ οἱ διδάξαντες σεμνῶς καὶ ἁγνῶς τὸν λόγον τοῦ κυρίου, καὶ μηδὲν ὅλως νοσφισάμενοι εἰς ἐπιθυμίαν πονηράν, ἀλλὰ πάντοτε ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ πορευθέντες, καθὼς καὶ παρέλαβον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τῶν τοιούτων οὖν ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν. XXVI. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ ἐνάτου τοῦ ἐρημώδους τοῦ [τὰ] ἑρπετὰ καὶ θηρία ἐν αὐτῷ ἔχοντος τὰ διαφθείροντα τοὺς ἀνθρώπους οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· [2]οἱ μὲν τοὺς σπίλους ἔχοντες διάκονοί εἰσι κακῶς διακονήσαντες καὶ διαρπάσαντες χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τὴν ζωὴν καὶ ἑαυτοῖς περιποιησάμενοι ἐκ τῆς διακονίας ἧς ἔλαβον διακονῆσ[αι]. ἐὰν οὖν ἐπιμείνωσι τῇ αὐτῇ ἐπιθυμίᾳ, ἀπέθανον, καὶ οὐδεμία αὐτοῖς ἐλπὶς ζωῆς· ἐὰν δὲ ἐπιστρέψωσι καὶ ἁγνῶς τελειώσωσι τὴν διακονίαν αὐτῶν, δυνήσονται ζῆσαι. [3]οἱ δὲ ἐψωριακότες, οὗτοι οἱ ἀρνησάμενοί εἰσι καὶ μὴ ἐπιστρέψαντες ἐπὶ τὸν κύριον ἑαυτῶν, ἀλλὰ χερσωθέντες καὶ γενόμενοι ἐρημώδεις, μὴ κολλώμενοι τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μονάζοντες ἀπολλύουσι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. [4]ὡς γὰρ ἄμπελος ἐν φραγμῷ τινὶ καταλειφθεῖσα ἀμελείας τυγχάνουσα καταφθείρεται καὶ ὑπὸ τῶν βοτανῶν ἐρημοῦται καὶ τῷ χρόνῳ ἀγρία γίνεται, καὶ οὐκέτι εὔχρηστός ἐστ[ι] τῷ δεσπότῃ ἑαυτῆς, οὕτω καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασι καὶ γίνονται ἄχρηστοι τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν ἀγριωθέντες. [5]τούτοις οὖν μετάνοια γίνεται, ἐὰν μὴ ἐκ καρδίας εὑρεθῶσιν ἠρνημένοι· ἐὰν δὲ ἐκ καρδίας εὑρεθῇ ἠρνημένος τις, οὐκ οἶδα εἰ δύναται ζῆσαι. [6]καὶ τοῦτο οὐκ εἰς ταύτας τὰς ἡμέρας λέγω, ἵνα τις ἀρνησάμενος μετάνοιαν λάβῃ· ἀδύνατον γάρ ἐστι σωθῆναι τὸν μέλλοντα νῦν ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον

Sir. XX, 15. XLI, 22. Jac. I, 5.

Sim. IX, XXIV. 2. νηπιότητα (cf. c. XXIX, 1) v. p. Gh. F., ἠπιότητα L. ed. pr. Hg.[1]. sinceritatem ae. 7. τὸν ἡμέτερον L. v. p. et edd., suum ae. 8. πνεύματος v. p. ae. et edd., σπέρματος L. 9. ἐλάβετε L. ae. et edd., estis v. p.
XXVI. 18. αὐτῷ (cf. c. I. p. 106, 9). Hg.[1], αὐτῷ ed. pr. Ti. Gh. F. 21. διακονῆσ[αι] v. (ministrare Vat. D.) ae. (quibus praepositi erant) A. Harnack Gh. F. (spatii ratione habita), διακονήσ[αντες] ed. pr. Ti. Hg.[1] 35. λάβῃ Hg.[1] Gh. F., λάβοι (corr. e. λάβῃ) L. ed. pr. Ti.

ἑαυτοῦ· ἀλλ᾽ ἐκείνοις τοῖς πάλαι ἠρνημένοις δοκεῖ κεῖσθαι μετάνοια. εἴ τις οὖν μέλλει μετανοεῖν, ταχινὸς γενέσθω πρὶν τὸν πύργον ἀποτελεσθῆναι· εἰ δὲ μή, ὑπὸ τῶν γυναικῶν καταφθαρήσεται εἰς θάνατον. [7]καὶ οἱ κολοβοί, οὗτοι δόλιοί εἰσι καὶ κατάλαλοι· καὶ τὰ θηρία ἃ εἶδες εἰς τὸ [ἔνατον] ὄρος οὗτοί εἰσιν. ὥσπερ γὰρ τὰ θηρία διαφθείρει τῷ ἑαυτῶν ἰῷ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπολλύει, οὕτω καὶ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων τὰ ῥήματα δ[ια]φθείρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπολλύει. [8]οὗτοι οὖν κολοβοί εἰσιν ἀπὸ τῆς πίστεως αὐτῶν διὰ τὴν πρᾶξιν ἣν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· τινὲς δὲ μετενόησαν καὶ ἐσώθησαν. καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τοιοῦτοι ὄντες δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ μὴ μετανοήσωσιν, ἀπὸ τῶν γυναικῶν ἐκείνων ὧν τὴν δύναμιν ἔχουσιν ἀποθανοῦνται. XXVII. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ δεκάτου, οὗ ἦσαν δένδρα σκεπάζοντα πρόβατ[ά] τινα, οἱ πιστεύοντες τοιοῦτοί εἰσιν· [2]ἐπίσκοποι καὶ φιλόξενοι, οἵτινες ἡδέως εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτῶν πάντοτε ὑπεδέξαντο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἄτερ ὑποκρίσεως. οἱ δὲ ἐπίσκοποι πάντοτε τοὺς ὑστερημένους καὶ τὰς χήρας τῇ διακονίᾳ ἑαυτῶν ἀδιαλείπτως ἐσκέπασαν καὶ ἁγνῶς ἀνεστράφησαν πάντοτε. [3]οὗτοι οὖν πάντες σκεπασθήσονται ὑπὸ τοῦ κυρίου διαπαντός. οἱ οὖν ταῦτα ἐργασάμενοι ἔνδοξοί εἰσι παρὰ τῷ θεῷ, καὶ ἤδη ὁ τόπος αὐτῶν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν, ἐὰν ἐπιμείνωσιν ἕως τέλους λειτουργοῦντες τῷ κυρίῳ. XXVIII. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ ἑνδεκάτου, οὗ ἦσαν δένδρα καρπῶν πλήρη, ἄλλοις καὶ ἄλλοις καρποῖς κεκοσμημένα, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· [2]οἱ παθόντες ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, οἳ καὶ προθύμως ἔπαθον ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ παρέδωκαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν'. [3]‚Διὰ τί οὖν', φημί, ‚κύριε, πάντα μὲν τὰ δένδρα καρποὺς ἔχει, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καρποὶ εὐειδέστεροί εἰσιν'; ‚Ἄκουε', φησίν· ‚ὅσοι ποτὲ ἔπαθον διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, ἔνδοξοί εἰσι παρὰ τῷ θεῷ, καὶ πάντων τούτων αἱ ἁμαρτίαι ἀφῃρέθησαν, ὅτι ἔπαθον διὰ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ'. ‚Διὰ τί δὲ οἱ καρποὶ αὐτῶν ποικίλοι εἰσίν, τινὲς δὲ ὑπερέ-

Sim. IX, XXVI. 2. ταχεινὸς L. 5. [ἔνατον] L. (ubi una littera θ' periisse videtur) ed. pr. Ti. Hg [1], om. v. p. ae. Gh. F. 6. διαφθείρει L. (correctus pr. m.) Ti. Hg.[1] Gh. F., διαφθείρουσι L. (prius) ed. pr. 11. ἀπὸ L. ed. pr. Ti. Gh. F., μετὰ v. p. Hg.[1]
XXVIII. 14. ἐπίσκοποι καὶ φιλόξενοι L. v. (quidam episcopi, id est praesides ecclesiarum, alii vero hospitales em. Gh.) ed. pr. Ti. Gh. F., ἐπίσκοποι φιλόξενοι p. ae. Hg.[1], ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι φιλόξενοι coniecit R. A. Lipsius (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1866. p. 80. not. 3), qui etiam pro οἵτινες l. 15. proposuit οἱ μὲν et l. 16 ἐπίσκοποι delendum esse censuit. 16. οἱ δὲ ἐπίσκοποι L. v. ae. et edd., om. p.
XXVIII. 25. τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ L. et edd., τοῦ κυρίου v. p., eius ae. 28. εὐειδέστεροι v. p. ae. (bonos) Hg.[1] Gh. F., ἀηδέστεροι L. ed. pr. Ti. 29. τοῦ κυρίου v. p. (eius ae.) Hg.[1], om. L. ed. pr. Ti. Gh. F. 30. ἀφῃρέθησαν L. v. (abolita sunt) et edd., ἀφέθησαν p. ae. (cf. Gh.). 31 sq. Διὰ τί — ὑπερέχοντες; scripsi, et iterum interrogavi eum: Quare etc. et p., et dixi ei: Quare etc. ae., Quare v. Pastoris interrogationem edd. continuaverunt.

χοντες‘; ‚Ἄκουε· [4]ὅσοι‘, φησίν, ‚ἐπ᾽ ἐξουσίαν ἀχθέντες ἐξητάσθησαν καὶ οὐκ ἠρνήσαντο, ἀλλ᾽ ἔπαθον προθύμως, οὗτοι μᾶλλον ἐνδοξότεροί εἰσι παρὰ τῷ κυρίῳ, τούτων ὁ καρπός ἐστιν ὁ ὑπερέχων· ὅσοι δὲ δειλοὶ καὶ ἐν δισταγμῷ ἐγένοντο καὶ ἐλογίσαντο ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, πότερον ἀρνήσονται ἢ ὁμολογήσουσι, καὶ ἔπαθον, τούτων οἱ καρποὶ ἐλάττους εἰσίν, ὅτι ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἡ βουλὴ αὕτη· πονηρὰ γὰρ ἡ βουλὴ αὕτη ἵνα δοῦλος κύριον ἴδιον ἀρνήσηται. [5]βλέπετε οὖν ὑμεῖς οἱ ταῦτα βουλευόμενοι, μήποτε ἡ βουλὴ αὕτη διαμείνῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, καὶ ἀποθανεῖσθε τῷ θεῷ. ὑμεῖς δὲ οἱ πάσχοντες ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος δοξ[άζειν] ὀφείλετε τὸν θεόν, ὅτι ἀξίους ὑμᾶς ἡγήσατο ὁ θεὸς ἵνα τούτου τὸ ὄνομα βαστάζητε, καὶ πᾶσαι ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ἰαθῶσιν. [6][οὐκοῦν μακα]ρίζετε ἑαυτούς· ἀλλὰ δοκεῖτε ἔργον μέγα πεποιηκέναι, ἐάν τις ὑμῶν διὰ τὸν θεὸν πάθῃ. ζωὴν ὑμῖν ὁ κύριος χαρίζεται καὶ οὐ νοεῖ[τε]· αἱ γὰρ ἁμαρτίαι ὑμῶν κατεβάρησαν, καὶ εἰ μὴ πεπόνθατε ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος κυρίου, διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν τεθνήκειτε [ἂν] τῷ θεῷ. [7]ταῦτα ὑμῖν λέγω τοῖς διστάζουσι περὶ ἀρνήσεως ἢ ὁμολογήσεως· ὁμολογεῖτε ὅτι κύριον ἔχετε, μήποτε ἀρνούμενοι [πα]ραδοθ[ήσεσθε] εἰς δεσμωτήριον. [8]εἰ τὰ ἔθνη τοὺς δούλους αὐτῶν κολάζουσιν, ἐάν τις ἀρνήσηται τὸν κύριον ἑαυτοῦ, τί δοκεῖτε ποιήσει ὁ κύριος ὑμῖν, ὃς [ἔχει] πάντων τὴν ἐξουσίαν; ἄρατε τὰς βουλὰς ταύτας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἵνα διαπαντὸς ζήσητε τῷ θεῷ.

XXIX. ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τοῦ δωδεκάτου τοῦ λευκοῦ οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὡς νήπια βρέφη εἰσίν, οἷς οὐδεμία κακία ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν, οὐδὲ [ἔγνω]σαν τί ἐστι πονηρία, ἀλλὰ πάντοτε ἐν νηπιότητι διέμειναν. [2]οἱ τοιοῦτοι οὖν ἀδιστάκτως κατοικήσουσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θε[οῦ, ὅτι] ἐν οὐδενὶ πράγματι ἐμίαναν τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ νηπιότητος διέμειναν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ φρονήσει. [3]ὅσοι οὖν διαμενεῖτε‘, φησί, ‚καὶ ἔ[σε]σθε ὡς τὰ βρέφη, κακίαν μὴ ἔχοντες, πάντων τῶν προειρημένων ἐνδοξότεροι ἔ[σε]σθε· πάντα γὰρ τὰ βρέφη ἔνδοξά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ καὶ πρῶτα παρ᾽ αὐτῷ. μακάριοι οὖν ὑμεῖς, ὅσοι ἂν ἄρητε ἀφ᾽ ἑαυτῶν τὴν πονηρίαν, ἐνδύσησθε δὲ τὴν ἀκακίαν. πρῶτοι πάντων ζήσεσθε τῷ θεῷ.

Mt. XVIII, 3.

Sim. IX, XXVIII. 9. ἀποθανεῖσθε v. (moriemini optimi codd. sec. Gh.) Hg.[1] Gh. F., ἀποθανῆσθε L. ae. ed. pr. Ti. 9 sq. τῷ θεῷ v. p. ae. (Ang.) Hg.[2] Gh. F., ἐν τῷ θεῷ L. Ti. 10. τοῦ ὀνόματος L. v. et edd., domini add. p., eius ae. 11. τούτου L. (v. ae.) ed. pr. Ti. Hg.[1], τοῦτο p. Gh. F. 12. 13. [οὐκοῦν μακα]ρίζετε L. v. p. ae. Gh. F., [οὐκοῦν μᾶλλον μακα]ρίζετε ed. pr. Ti. Hg.[1] 14. διὰ τὸν θεὸν L. ae. et edd., om. v. p. 15. κατεβάρησαν L. ae. et edd., ὑμᾶς κατεβάρησαν v. p. (Ang.). 17. [ἂν] suppl. Gh. F., [πάντως] Ang., [ἂν ὑμεῖς] Ti. Hg.[1] 21. ὑμῖν v. p. ae. Gh. F., ἡμῶν L. (non superscr. ὑμῶν, cf. Gh.) L. ed. pr., ὑμῶν (Ang.) Ti. Hg.[1]

XXIX. 27. κατοικήσουσιν v. Hg.[1] (in notis) Gh. F., κατοικοῦσιν L. p. ed. pr. Ti. Hg.[1] 31. πάντων v. p. ae. Hg.[1] Gh. F., καὶ πάντων L. ed. pr. Ti.

4 [4]Μετὰ τὸ συντελέσαι αὐτὸν τὰς παραβολὰς τῶν ὀρέων λέγω αὐτῷ ,Κύριε, νῦν μοι δήλωσον περὶ τῶν λίθων τῶν ἠρμένων ἐκ τοῦ πεδίου καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθειμένων ἀντὶ τῶν λίθων τῶν ἠρμένων [ἐκ] τοῦ πύργου καὶ τῶν στρογγύλων τῶν τεθέντων εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ τῶν ἔτι στρογγύλων ὄντων'.

1 XXX. ,Ἄκουε', φησί, ,καὶ περὶ τούτων πάντων. οἱ λίθοι οἱ ἐκ τοῦ [πεδί]ου ἠρμένοι καὶ τεθειμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἀντὶ τῶν ἀποβεβλημένων αἱ ῥίζαι εἰσὶ τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ τού-2 του. [2]ἐπεὶ οὖν οἱ πιστεύσαντες ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ πάντες ἄκακοι εὑρέθησαν, ἐκέλευσεν ὁ κύριος τοῦ πύργου τούτους ἐκ [τῶν ῥιζῶν] τοῦ ὄρους τούτου βληθῆναι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου· ἔγνω γάρ, ὅτι ἐὰν ἀπέλθωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου οἱ 3 λίθοι οὗτοι, διαμενοῦσι λαμπροί, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν μελανήσει. [3]ε[ἰ] δὲ de ceteris montibus adiecisset, necesse habuisset rursus visitare eam turrim atque purgare. hi autem omnes candidi inventi sunt, qui crediderunt et qui credituri sunt; ex eodem enim genere 4 sunt. felix hoc genus, quia innocuum est. [4]audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis. hi omnes de hoc candido monte sunt. audi autem, quare rotundi sunt reperti. divitiae suae eos pusillum obscuraverunt a veritate atque obfuscaverunt a deo vero nunquam recesserunt, nec ullum verbum malum de ore processit eorum, sed omnis aequitas et virtus veritatis. 5 [5]horum ergo mentem cum vidisset domnius, posse eos veritati favere, bonos quoque permanere, iussit opes eorum circumcidi, non enim in totum eorum tolli, ut possint aliquid boni facere de eo quod eis relictum est, et vivent deo, quoniam de genere bono sunt. ideo ergo pusillum circumcisi et positi sunt in stru-

Sim. IX, XXX. 11. τῶν ῥιζῶν v. p. ae. (a radice) Hg.[1] Gh. F., om. L. ed. pr. Ti. 13. μελανήσει (cf. c. VIII, p. 130, 20) Gh. F., μελανίσει L. ed. pr. Ti. Hg.[1] | ε[ἰ] δὲ. reliqua desunt in codice L., restitui e versione vulgata edita a me et Gh. F., collatis palat. et aeth. 14. necesse (cf. p. ae.) Aug. Hg.[2] Gh. F., non necesse ceteri codd. et edd. 15. inventi (cf. p.) Hg.[2] Gh. F., iuvenes codd. et ceteri edd. v. 16. 17. ex eodem enim genere sunt v. ae. (idem genus sunt); ex corde enim credunt p. 17. nunc v. ae., inquit p. 18. candido v. p., om. ae. 19. audi autem — reperti v. p. (audi vero, quare rotundi sunt reperti); et dixi ei: quapropter rotundi inventi sunt? et dixit mihi: audi. ae. 19. 20. divitiae — obfuscaverunt v. p. (om. a veritate; obturbaverunt pro obscur. et obfusc.); etenim valde absconditerunt se ex structura ae. 21. sed a deo nunquam recesserunt v. p. (non pro nunquam), sed dominum non deserebant ae. 21. 22. de ore processit eorum Hg.[2], processit de ore eorum Hg.[1] — virtus veritatis v., virtus et veritas p., et iustum et verum ae. 23. vidisset v. ae., sciret p. 23. 24. posse eos — circumcidi v. Gh. F., et posse eos veritati favere Hg.[2] quod boni nati essent et possint boni esse p. Hg.[1], quod possent iusti fieri, quia beati erant e natura ipsorum, iussit eos removeri ab opibus suis ae. 25. non — tolli v., non in perpetuum tolli p. ae. (nec tamen prorsus removeri). 26. de eo quod eis relictum est v., de reliquias (l. reliquiis) de caetero p., ex reliquiis suis, quae relictae essent ae. | vivent v., viverent p. ae. | deo v. p., domino ae., 26. 27. de genere bono Hg.[2], ex bono genere Gh. F.

cturam turris huius. XXXI. ceteri vero qui adhuc rotundi 1
remanserunt neque aptati sunt in eam structuram, quia nondum
acceperunt sigillum, repositi sunt suo loco, valde enim rotundi
reperti sunt. [2]oportet autem circumcidi hoc seculum ab illis et 2
5 vanitates opum suarum, et tunc convenient in dei regnum. necesse est enim eos intrare in regnum dei; hoc enim genus innocuum benedixit dominus. ex hoc ergo genere non intercidet quisquam. etenim licet quis eorum temptatus a nequissimo diabolo aliquid deliquerit, cito recurret ad dominum suum. [3]felices 3
10 vos iudico omnes ego nuncius poenitentiae, quicunque innocentes estis sicut infantes, quoniam pars vestra bona est et honorata (Mt. XVIII, 3. XIX, 14.) apud deum. [4]dico autem omnibus vobis, quicunque sigillum hoc 4
[filii dei] accepistis: simplicitatem habere neque offensarum memores esse neque in malitia vestra permanere aut in memoria
15 offensarum amaritudinis, in unum quemque spiritum fieri et has malas scissuras remediare ac tollere a vobis, ut [si] dominus pecorum [venerit], gaudeat de his. [5]gaudebit autem, si omnia 5
invenerit sana, [nec ullum ex iis interciderit]. sin autem aliqua

13—16. Antiochus Hom. XCIV p. 1176: καλόν ἐστιν κρατεῖν τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ἀκακίαν καὶ εἶναι ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ εἶναι μνησικάκους μήτε παρανόμους (l. μηδὲ παραμόνους) τῇ κακίᾳ, ἀλλ' ἀποθέσθαι τὰς κακίας καὶ τὰς πονηρίας καὶ τὰς πικρίας τὰς παρανόμους (l. παραμόνους) καὶ γενέσθαι ἓν πνεῦμα καὶ τὰ σχήματα (l. σχίσματα) τὰ πονηρὰ ἀνατρέψαι.

p. 131, 16—p. 132, 6. ut si dominus — rationem reddere. Antiochus Hom. CXXII p. 1228 sq.: ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κύριος τῶν προβάτων χαρῇ ἐπ' αὐτῷ καὶ ἐπὶ τοῖς προβάτοις εὐφρανθῇ. χαρήσεται δέ, ἐὰν πάντα ὑγιῆ εὑρεθῇ, καὶ μὴ διαπεπτωκότα τινὰ ἐξ αὐτῶν. ἐὰν δὲ εὑρεθῇ τινὰ ἐξ αὐτῶν διαπεπτωκότα, οὐαὶ τοῖς ποιμέσιν ἔσται. ἐὰν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ποιμένες εὑρεθῶσιν διαπεπτωκότες, τί ἐροῦσιν τῷ δεσπότῃ τοῦ ποιμνίου; ὅτι ἀπὸ (l. ὑπὸ) τῶν προβάτων διέπεσαν; οὐ πιστευθήσονται· ἄπιστον γὰρ πρᾶγμά ἐστιν, ποιμένα ὑπὲρ (l. ὑπὸ) προβάτων παθεῖν τι. μᾶλλον δὲ κολασθήσονται διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. εἰδότες οὖν ὅτι λίαν δι' αὐτοὺς ἀποδοῦναι λόγον δεῖ.

Sim. IX, XXXI. 2—4. v. (permanserunt — apti sunt in ea structura. — in loco suo Hg.[2]) Gh. F. et ae., caeteri vero lapides rotundi qui nondum apti erant ad structuram turris, necdum enim acceperunt sigillum, et ideo repositi sunt in locum suum, quia valde rotundi sunt p. 4. ab illis v., illorum p. 5. dei regnum Gh. F., regno dei Hg.[2] 6 sq. innocuum v. ae. (simplici), om. p. 7. benedixit v. ae., probavit p. 9. recurret v. ae. (futur.), recurrit p. 10. omnes Gh. F., om. Hg.[2] 12. deum Gh. F., dominum Hg.[2] 13. filii dei p. ae., om. v. 13—17. simplicitatem — de his v. suppletus 1. 16. 17. e p. (ut si dominus pecorum venerit, gaudeat) ae. (quando venerit dominus ovium, gaudebit de vobis) Ant. 16. remediare ac Gh. F., permediare atque Hg.[2] 17. de his (cf. Ant.) v., de vobis ae., om. p. | gaudebit autem Ant. v. ae., om. p. 17. 18. si omnia invenerit sana Ant. v. ae., si pecora sua integra invenerit p. 18. nec ullum ex iis interciderit Ant. ae. ullus e vobis, om. v. p. 18 sq. sin autem aliqua ex his dissipata invenerit v. (cf. Ant.), si enim aut aliqua pecora a pastoribus dissipata p., om. ae.

6 ex his dissipata invenerit, vae erit pastoribus. [6]quodsi ipsi pastores dissipati reperti fuerint, quid respondebunt ei pro pecoribus? numquid dicent a pecoribus se vexatos? non credetur illis. incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore; et magis punietur propter mendacium suum. et ego sum pastor et vali-
1 dissime oportet me de vobis reddere rationem. XXXII. re-
2 mediate ergo vos, dum adhuc turris aedificatur. [2]dominus habitat in viris amantibus pacem — ei enimvero pax cara est — a litigiosis vero et perditis malitiae longe abest. reddite igitur
3 ei spiritum integrum, sicut accepistis. [3]si enim dederis fulloni vestimentum novum integrum, idque integrum iterum vis recipere,

1—5. Homilia de aleatoribus ad calcem operum Cypriani ed. Hartel T. III. p. 93 sq.: dicit enim scriptura divina: Vae erit pastoribus. quod si ipsi pastores neglegentes reperti fuerint, quid respondebunt domino pro pecoribus? quid dicent? a pecoribus se esse vexatos? non creditur illis. incredibilis res est, pastorem aliquid posse pati a pecore. magis punietur propter mendacium suum.

p. 132, 7 sq. Antiochus Hom. XCIV p. 1176 sq. (v. ad p. 131, 13—16) pergit: ὅπως ὁ κύριος τῆς εἰρήνης κατοικήσῃ ἐν πᾶσιν, ἵνα καὶ τὸ πνεῦμα ὑγιὲς γένηται, ὥσπερ αὐτὸ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. ἐὰν γάρ τις κναφεῖ δώσῃ ἱμάτιον καινὸν καὶ ὑγιές, καὶ τοῦτο θέλει κομίσασθαι, ὁ δὲ κναφεὺς σχίσας τὸ ἱμάτιον ἀποδώσει· ἄρα λήψεται αὐτό; οὐχὶ μαχήσεται καὶ ὑβρίσει λέγων αὐτῷ Ἱμάτιόν σοι ὑγιὲς ἔδωκα· διὰ τί αὐτὸ ἔσχισας καὶ πεποίηκας ἄχρηστον; εἰ οὖν οὕτως περὶ ἱματίου λυπεῖταί τις καὶ μάχεται, ὅτι οὐκ ἀπείληφεν ὑγιὲς τὸ ἱμάτιον, τί δοκοῦμεν ἡμεῖς παθεῖν ὑπὸ τοῦ κυρίου, τὸ πνεῦμα λαβόντες ὑγιές, καὶ τοῦτο λυπήσαντες καὶ ἀχρειώσοντες (l. ἀχρειώσαντες), μὴ ἐν σεμνότητι πολιτευσάμενοι; καὶ εἰς οὐδεμίαν χρῆσιν δύναται εἶναι τῷ κυρίῳ ἑαυτοῦ; ἡ γὰρ χρῆσις τοῦ πνεύματος ὑφ' ἡμῶν κατεφθάρη.

Sim. IX, XXXII. 1. vae erit pastoribus Ant. Ps.-Cypr. v., vae vobis, pastores ae., om. p. 1. 2. quodsi — pro pecoribus v. (l. 2. ei pro Hg.[2], pro Gh. F.) Ps.-Cypr. Ant., aut ipsos pastores corruptos invenerit dominus, quid ei respondebitur? p., si autem ipsi pastores dicunt possessori gregis ae. 2. 3. numquid dicent, a pecoribus se vexatos? v. (ubi: pecore) coll. Ant. Ps.-Cypr. ae. (ab ovibus se prostratos esse), numquid pastores dicturi sunt, a pecoribus se esse vexatos p. 3. non credetur illis v. (creditur var. l.) Ant., Ps.-Cypr., non creditur ae., quod nec creditur illis p. 3. 4. incredibilis enim res est Ant. Ps.-Cypr. v., quia incredibile est p. ae. 4. et magis v., magis autem Ant. p. 5. suum Ps.-Cypr. v. (cf. Ant.), om. p. | et ego v. ae. (ego-quoque), ego p. 5 sq. validissime v. ae. (diligenter), Altissimo l. validissime p.

XXXII. 6. 7. remediate ergo vos p. (om. ergo) ae. (sanate igitur vosmet ipsos). 8. ei enimvero pax cara est v. (Gh.), quoniam pacem amavit p. ae. 9. a litigiosis vero et perditis malitiae longe abest v. ae. (eamque procul a scelestis removet), a viris autem iniquis perditisque malitiae recedite p. 9. 10. reddite— accepistis v. (cf. Ant.), et habebitis domini spiritum, sicut accepistis, integrum p., nam a domino accipietis Spiritum sanctum ae. 10. 11. si enim dederis — recipere Ant. v. (Gh.), nam si cum fulloni dederis vestimentum novum, utique vis eum denuo integrum recipere p., cum fulloni dederint vestem incolumem et salvam et solidam, et deinde velis ab eo repetere vestem ae.

fullo autem si scissum tibi reddat, recipies illud? nonne statim scandesces et eum convicio persequeris dicens: „Vestimentum integrum tibi dedi; quare scidisti illud et inutile redegisti? et propter scissuram, quam in eo fecisti, in usu esse non potest", 5 nonne haec omnia verba dices fulloni ergo et de scissura, quam in vestimento tuo fecerit? [4]si igitur tu doles de vestimento tuo 4 et quereris, quod non illud integrum recipias: quid putas dominum tibi facturum, qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum totum inutilem redegisti, ita ut in nullo usu esse possit domino 10 suo? inutilis enim esse coepit usus eius cum sit corruptus a te. nonne igitur domum spiritus eius propter hoc factum tuum afficiet [et tradet te morti]"? [5]„Plane", inquam, „omnes eos, 5 quoscunque invenerit in memoria offensarum permanere, afficiet. clementiam", inquit, „eius nolite calcare, sed potius honorificate 15 eum, quod tam patiens est ad delicta vestra et non est sicut vos. agite enim poenitentiam, utile est vobis. XXXIII. haec 1 omnia quae supra scripta sunt, ego pastor nuncius poenitentiae ostendi et locutus sum dei servis. si ergo credideritis et audieritis verba mea et ambulaveritis in his et correxeritis itinera

Sim. IX, XXXII. 1. 2. fullo autem si — dicens Ant., si autem fullo scissum vestimentum tibi reddat, numquid accipies illud, aut non potius irasceris et eum convitium (l. convitio) persequeris haec dicens ad eum p., fullo autem scissam vestem tibi reddiderit, accipies illam vestem a fullone? nonne litem habebis cum eo et conviciaberis ei et dices? ae. 3. 4. et propter — — non potest. Ant. v. (Gh.) ita ut propter scissuram, quam in eo fecisti, in usu esse non possit p., nec proderit iam quidquam, quia eam scidisti ae. 4. usu G. Aug. Cus. Gh. F., usum D. Vat. Lb. Vind. 1. 2. Hg.[2] 5. 6. nonne haec — fecerit v. (Gh.), nonne haec omnia dices fulloni de scissura, quam invenisti in vestimento tuo? p., nonne talia fulloni, quia scidit tibi vestem tuam? ae. om. Ant. 6—10. si igitur — domino suo? v. Ant., et cum tu sic moeres et litem habes, quia salvam non reddidit tibi vestem tuam, quid igitur putas facturum tibi dominum, qui salvum dedit tibi spiritum, tu autem eum fecisti prorsus inutilem domino eius? ae.; unde si tu de vestimento tristis efficeris et rixaris, quia non integrum recipis, quid putas dominum esse facturum, qui tibi spiritum dedit integrum, et tu illud (τὸ πνεῦμα) totum ita inutile fecisti, ut domino suo in usuesse non possit? p. 10. inutilis — a te v. (Ant.), quia usus ipsius spiritus a te inutilis esse coepit et corruptus, et inutilis est apud te, quia eum non conservasti ae. 11. 12. nonne igitur — morti v. nonne igitur dominum spiritus (alterum s erasum in Aug.) eius propter hoc factum tuum afficiet G. Aug. Vind.[1] Lb. [factum tuum hoc a facie] Vat. [a facie] nonne igitur dominum suum spiritui etc. Cus. nonne igitur dominus spiritum eius propter hoc factum tuum afficiet D. Vind.[2] Hg.[2], nonne igitur dominus spiritus eius propter hoc factum tuum [morte te] adficiet? Gh. F. *et tradet te morti* addidi e ceteris verss. quomodo dominus spiritus subito propter hoc factum quod fecisti te interficere debebat? ae., et ideo dominus ob hoc tuum factum tradet te morti p. 12.13. Plane, inquam — afficiet (κατεργάσεται) v.; et dixi ei: Utique interficiet omnes, quos invenerit portantes cupidinem ultionis, cum venerit ae. omnes enim tales puniet Dominus, quos invenerit in memoria delictorum esse p. 14—16. clementiam — est vobis v. (utilem vobis Gh. F.) ae., parum accurate p.

XXXIII. 18. dei servis v., vobis dei servis p., servo domini ae.

vestra, vivere poteritis. sin autem permanseritis in malitia et memoria offensarum, nullus ex huiusmodi vivet deo. haec omnia a me dicenda dicta sunt vobis."

2 [2]Ait mihi ille pastor: „Omnia a me interrogasti?" et dixi: „Ita, domine." „Quare ergo non interrogasti me de forma lapidum in structura repositorum, quod explevimus formas?" et
3 dixi: „Oblitus sum, domine." [3]„Audi nunc", inquit, „de illis: hi sunt, qui nunc mandata mea audierunt et ex totis praecordiis egerunt poenitentiam. cumque vidisset dominus bonam atque puram esse poenitentiam eorum, et posse eos in ea permanere, 1
iussit priora peccata eorum deleri. hae enim formae peccata erant eorum et exaequata sunt, ne apparerent."

[Similitudo X.]

1 I. Postquam perscripseram librum hunc, venit nuncius ille, qui me tradiderat huic pastori, in domum, in qua eram, et consedit supra lectum, et adstitit ad dexteram hic pastor. deinde 15
2 vocavit me et haec mihi dixit: [2]„Tradidi te", inquit, „et domum tuam huic pastori, ut ab eo protegi possis." „Ita", inquam, „domine." „Si vis ergo protegi", inquit, „ab omni vexatione et ab omni saevitia, successum autem habere in omni opere bono 20
atque verbo et omnem virtutem aequitatis, in mandatis his ingredere, quae dedi tibi, et poteris dominari omni nequitiae.
3 [3]custodienti enim tibi mandata haec subiecta erit omnis cupiditas et dulcedo seculi huius, successus vero in omni bono negotio te sequetur. maturitatem huius et modestiam suscipe in te et 25
dic omnibus, in magno honore esse eum et dignitate apud dominum et magnae potestatis eum praesidem esse et potentem in officio suo. huic soli per totum orbem poenitentiae potestas

Sim. IX, XXXIII. 3. a me dicenda G. Aug. Cus. Vind.[1] Gh. F., me dicente D. Vat. Lb. (docenti) Vind.[2] Hg.[2], verba p., locutus sum ae. 4. ille Vat. Hg.[2], ipse D. Gh. F., om. p. ae. 6. quod explevimus v., quos replevimus p., qui habent perfectionem ae. 11. 12. hae enim formae — apparerent v., et ita deleta sunt et aequata, ne apparerent postea. ἀμήν p., ille ipse vidit eos et correxit eos, ne apparerent ae.

Sim. X, I. 13. [Similitudo X.] v. p., om. ae.; re vera est epilogus. 18. Ita, inquam, domine v., et dixi ei: Ita, domine ae., et ego dixi ei: Ita faciat, domine p. 20. 21. in omni — aequitatis v., in omni bono et in omni virtute veritatis p., in omni opere bono et in omni verbo iustitiae bono ae. 22. quae dedi tibi, et poteris dominari omni nequitiae v. (Gh.), quae iniunxi tibi p., in mandatis eius, quae mandavi, et poteris invenire omnem iustitiam ae. 24. bono v. ae., om. p. 25. maturitatem (τὴν σεμνότητα cf. p. 135, 1.) huius — in te v., modestiam et venerationem huius honora p., et glorifica mansuetudinem eius et iustitiam ae.

tributa est. potensne tibi videtur esse? sed vos maturitatem huius et verecundiam, quam in vos habet, despicitis."

II. Dico ei: „Interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea est, an aliquid extra ordinem fecerim, ex quo eum offenderim." 2 „Et ego", inquit, „scio nihil extra ordinem fecisse te neque esse facturum. et ideo haec loquor tecum, ut perseveres. bene enim de te hic apud me existimavit. tu autem ceteris haec verba dices, ut et illi, qui egerunt aut acturi sunt poenitentiam eadem quae tu sentiant, et hic apud me de his bene interpretetur, et ego apud dominum." 3 „Et ego", inquam „domine, omni homini indico magnalia domini; spero autem, omnes, qui iam antea peccaverunt, si haec audient, quod libenter acturi sunt poenitentiam vitam recuperantes." 4 „Permane ergo", inquit, „in hoc ministerio et consumma illud. quicunque autem mandata huius efficiunt, habebunt vitam, et hic apud dominum magnum honorem. quicunque vero huius mandata non servant, fugiunt a sua vita et aversantur illum. [hic autem apud deum habet honorem suum. quicunque ergo contemnent eum] nec mandata eius sequuntur, morti se tradunt, et unusquisque eorum reus erit sanguinis sui. tibi autem dico, ut servias mandatis his, et remedium [priorum] peccatorum habebis. III. misi autem tibi has virgines, ut habitent tecum. vidi enim eas affabiles tibi esse. habes ergo eas adiutrices, quo magis possis huius mandata servare. non potest enim fieri, ut sine his virginibus haec mandata serventur. video autem eas libenter esse tecum. sed ego praecipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. 2 tu tantum communda domum tuam; in munda enim domo libenter habitabunt. mundae enim sunt atque castae et industriae

Sim. X, II. 1. potensne v. (Gh.) p. (ae.), potestasne Dress. Hg.[2] 1. 2. maturitatem huius et modestiam v., modestiam verecundiamque eius p. mansuetudinem eius qui reveretur vos ae. 7. enim v., autem p. 8. aut acturi sunt v. ae., om. p. 9. de his v., om. p. | bene v. p., om. ae. 10. et ego v., ego p. 11. 12. ‚iam antea' scripsi, amant ea et G. Vind.[1], tam ante Lb., iam ante D. Vind.[2] Hg.[2], ante Vat., antea Gh. F. 12. si G. Vind.[1] Gh. F., et Hg.[2] audient Cus. D. Vind.[2] Hg.[2], audientes Vat. audiunt Aug., audient D. Vind.[1] Gh. F. | quod D. (etiam l. 11. ante: qui iam) Vat. Gh.[2], om. Gh. F. 16. 17. fugiunt a sua vita G. Aug. Cus. (sua vita) Vind.[1] Gh. F., fugant a se vitam D. Lb. Vat. Hg.[2], fugiunt a vita sua p., non habebunt vitam ae. 17. et aversantur illum Hg.[2] F., et adversus illum D. Lb. Vat. etc. Gh. 17. 18. hic autem — contemnent eum p. (dedi *habet* pro voc. *suum*), ae. (ille quidem honoratus est apud dominum, qui autem eum spernunt), om. v. Gh. 21. priorum p. ae. om. v.

III. 22. has virgines v. (ae.), etiam virgines has p. 22. 23. vidi enim eas affabiles tibi esse v., vidi enim eas tibi benevolas esse p., vidi enim te ab iis custoditum et adiutum ae. 23. 24. quo magis possis huius mandata servare v., ut possis custodire mandata haec p., ut posses observare mandata huius ae. 27. tantum v., tantum modo p., autem ae. | communda v. ae., para p.

et omnem habentes gratiam apud dominum. igitur si habuerint domum tuam puram, tecum permanebunt; sin autem pusillum aliquid inquinationis acciderit, protinus a domo tua recedent.
3 hae enim virgines nullam omnino diligunt inquinationem." [3]dico ei: „Spero me, domine, placiturum eis, ita ut in domo mea libenter habitent semper. et sicut hic, cui me tradidisti, nihil de
4 me queritur, ita neque illae [de me] querentur." [4]ait ad pastorem illum: „Video", inquit „servum dei velle vivere et custoditurum haec mandata et virgines has habitatione munda col-
5 locaturum." [5]haec cum dixisset, iterum pastori illi me tradidit. et vocavit eas virgines et dixit ad eas: „Quoniam video vos libenter in domo huius habitare, commendo eum vobis et domum eius, ut a domo eius non recedatis omnino." illae vero libenter haec verba audierunt.

1 IV. Ait deinde mihi [ille angelus]: „Viriliter in ministerio hoc conversare, omni homini indica magnalia domini, et habebis gratiam in hoc ministerio. quicunque ergo in his mandatis ambulaverit, vivet et felix erit in vita sua; quicunque vero neglexe-
2 rit [ea], non vivet et erit infelix in vita sua. [2]dic omnibus, ut non cessent, quicunque recte facere possunt. bona opera exercere utile est illis. dico autem, omnem hominem de incommodis eripi oportere. et is enim qui eget et in quotidiana vita patitur in-
3 commoda, in magno tormento est ac necessitate. [3]qui igitur huiusmodi animam eripit de necessitate, magnum gaudium sibi acquirit. is enim, qui huiusmodi vexatur incommodo, pari tormento cruciatur, atque torquet se qui in vinculo est. multi enim propter huiusmodi calamitates, cum eas sufferre non possunt, mortem sibi adducunt. qui novit igitur calamitatem huiusmodi hominis et non eripit eum, magnum peccatum admittit et fit
4 reus sanguinis eius. [4]facite igitur opera bona, quicunque accepistis [bonum] a domino, ne dum tardamini facere consummetur structura turris, [et vos de structura reprobemini. iam alia turris non aedificatur.] propter vos enim intermissum est opus aedificationis eius. nisi festinetis igitur facere recte, consummabitur turris, et excludemini."

Sim. X, III. 1. omnem p., omnes v., om. ae. 7. de me p. ae., om. v. 7. servum Dei velle vivere et v. ae. (vitam velle servum Domini et), om. p. 11. virgines c. p. ae., om. v.
IV. 15. ille angelus ae., ille pastor p., om. v. 18. in vita sua v. ae., om. p. 19. ea p. ae., om. v. | infelix v. ae., infestus p. 25. acquirit v., acquiret p. (cf. ae.) 26. vinculo Cus. D. Vat. Vind.[2] Hg.[2], vincula G. Aug. Gh. F. 28. qui novit igitur v. (ae.), lacuna in p. 31. bonum p., om. v. 32. 33. et vos—aedificatur p. (ae.), om. v. 33. enim v. ae., autem p. 34. festinetis igitur G. Aug. Cus. Vind.[1] Gh. F., igitur festinaveritis D. Vat. Vind.[2] Hg.[2] 35. et excludemini v. p., cum bonis vestris add. ae.

[5]Postquam vero locutus est mecum, surrexit de lecto et apprehenso pastore et virginibus abiit, dicens autem mihi, remissurum se pastorem illum et virgines in domum meam. [Amen.] 5

Sim. X, IV. 4. Amen D. Vat. (add.: explicit liber pastoris discipuli beati pauli apostoli. deo gratias) Vind.[2], ἀμήν p., in saecula saeculorum. Amen ae.

ADDITAMENTUM AD HERMAE PASTOREM.

Catalogus Felicianus (sec. VI. ineunte) in vita Pii:

Sub huius episcopatu frater ipsius Hermas librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod praecepit angelus domini, cum venit ad eum in habitu pastoris et praecepit ei, ut sanctum pascha die dominica celebraretur.

Pii I. episcopi Romani epistola (Mansi coll. conc. T. I. p. 95. 672):

Hermae angelus domini in habitu pastoris apparuit et praecepit ei, ut pascha die dominico ab omnibus celebraretur.

Liber pontificalis in vita Pii fere eadem exhibet.

ADNOTATIONES.

Pastoris liber tribus constat partibus: visionibus, mandatis, similitudinibus. Vis. V. vero proprii libelli est initium. praecedit igitur Hermas apocalypticus, ut ita dicam, Vis. I—IV. sequitur Hermas, quem pastoralem dico, Vis. V—Sim. VII. nam Pastoris vel angeli ἐντολαὶ καὶ παραβολαί, quas Hermas conscribere iubetur, hunc re vera finem habent. addita est appendix Sim. VIII—X, duabus artificiosis similitudinibus et propria clausula constans. quam appendicem qui addidit Hermas secundarius, Hermae visionibus vel revelationibus iam ab alio scriptore praemissis, Ποιμένος ἐντολὰς καὶ παραβολὰς vel Ποιμένα genuinum, nonnullis additis, continuasse totumque librum adornasse videtur.

Ἑρμᾶ ὁράσεις (ἢ ἀποκαλύψεις), Vis. I—IV.

Hermas apocalypticus in prima et secunda visione libellum divinitus traditum se descripsisse et publicare iussum fassus addidit visiones duas, quibus ecclesiae aedificatio perficienda et calamitas ultima dei servis instans describuntur. omnibus dei servis, qui peccaverunt, poenitentia praedicatur statim certoque temporis spatio peragenda.

Vis. I.

I, 1. Ὁ θρέψας με. „Vix pater, cf. ὁ τρέφων Alciphr. I, 21, 3 = Brotherr.“ Harn. „Dominus, in cuius domo [Hermas] servus aut natus aut ab infantia saltem educatus est. Zahn (G. G. A. 1878. p. 58 sq.) contulit Hippol. Refutat. IX. c. 12 [p. 288] ed. Gott. p. 456, 57: φάσκων θρέψας εἶναι Μαρκίας, Soph. Oed. R. 1123, ubi servus emtus distinguitur a servo nutrito (οἴκοι τραφείς = θρεπτός), et Plin. ad Traian. ep. 65 ed Keil. p. 294, 22: quos vocavit θρεπτούς. ep. 66 p. 295, 10: ‚qui liberi nati expositi, deinde sublati a quibusdam et in servitute educati sunt.‘ addo Act. Ioann. c. 13: θρεπτή τις Δομετιανοῦ.“ Funk. Th. Zahn (Hirt d. Hermas, 1868, p. 77 sq. 497) suspicatus est, Hermam in Aegypto natum, et dominum Iudaeum fuisse. mihi non soli Hermas Iudaeus origine, dominus, qui eum vendidit, gentilis fuisse videtur. Adolpho Harnack Hermas iam christianis parentibus natus videtur esse; „namque vix omisisset de conversione sua loqui, si adultus demum vel in domo Rhodae christiana imbutus fuisset doctrina.“ sed Funk dubitat: „Res non liquet, cum enim [Hermas] de adolescentia paene nihil dixerit, etiam de conversione tacere potuit.“ eo magis tacere potuit, si Iudaismum et Christianismum idem fere valere putavit. Ῥόδῃ τινί, cf. Act. XII, 13. haec femina posterioribus saltem temporibus unum verum deum confessa est, cf. v. 5. εἰς Ῥώμην. „iure coniciendum, Hermam Romae educatum non esse (Zahnius subtilem proposuit coniecturam, eum in Aegypto natum esse —), tamen verisimile est, eum verba εἰς Ῥ. vel ἐν Ῥ. prorsus omisisse, si origine Romanus fuisset. quamdiu Romae vixerit, nescimus; at vero neminem fugiet, eum eo tempore, ubi hunc librum scripsit, Romae versatum esse, cf. v. 2 sq.“ Harn. nihil impedit, quominus illum Hermam intellegamus, quem inter priscos Romanos Christianos Paulus salutavit Rom. XVI, 14, non iam parentibus Christianis natum. μετὰ πολλὰ ἔτη. „Hermas hic indicat, se post nescimus quot annos a Rhode libertum factum et eo tempore, quo eam rursus

videbat, Christianum fuisse." Funk. ἀγαπᾶν ὡς ἀδελφήν. cf. Vis. I, 1, 7. „Durante primo christianae pietatis ardore, coniugati subinde, ex consensu, thori commerciis abstinebant, et uxor in sororem cessit; unde infra [Vis. II, 2, 3. 3, 1] dicitur: ,Coniugi tuae, quae futura est soror tua', hinc ansa data mulieres subintroductas retinendi." Fell. „sed hic de sorore proprio sensu cogitandum est." Funk.

2. μετὰ χρόνον τινὰ λουομένην εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Τίβεριν εἶδον κτλ. iis quae sequuntur Th. Zahn veram historiam narrari asseruit, sed ne Adolpho Harnack quidem persuasit. ceterum Hermas Romae habitare videtur. ταύτης οὖν ἰδὼν τὸ κάλλος. profecto altera Helena, post multos annos, Herma empto et manu misso, iam marito adultorumque liberorum patre, adhuc pulcherima! | Μακάριος ἤμην, εἰ τοιαύτην γυναῖκα εἶχον κτλ. Hermas peccavit quidem contra Matth. V, 28, sed uxorem habebat, cuius vitia carpuntur Vis. II, 2, 3, Sim. VII, 2 sq. τῷ κάλλει καὶ τῷ τρόπῳ. „Pro accusativo graeco qui dicitur Hermas fere ubique dativum usurpat, cf. Vis. V, 1 Sim. IX, 9, 5. 7. Zahn, der Hirt p. 493." Funk.

3. μετὰ χρόνον τινά, „i. e. post mortem Rhodae, cf. v. 5." Funk. πορευομένου — καὶ δοξάζοντος — περιπατῶν ἀφύπνωσα. „Talia haud ita raro te offendent, cf. Vis. II, 1, 1: πορευομένου μου ἀνεμνήσθην. Vis. I, 2, 2: ταῦτά μου συμβουλευομένου βλέπω. Sim. II, init.: περιπατοῦντός μου.... φανεροῦταί μοι Vis. II, 2, 1: νηστεύσαντος μου.... ἀπεκαλύφθη μοι etc., cf. Zahn, l. c. p. 495. — adnotatu vero dignum videtur (quod viros doctos adhuc fugit), neque in Mandatis neque in Similitudinibus tanta ac tot auribus latinis offensioni esse, quot in Visionibus" [apud Hermam apocalypticum]. Harn. πορευομένου μου εἰς Κούμας, „sic procul dubio hic et Vis. II, 1, 1 legendum neque εἰς κώμας. namque πορεύεσθαι εἰς κώμας sensu ,ire in agrum' (Zahn, l. i. p. 81: ,Ein Spaziergang aufs Land') vox insolita. accedit quod exempla desunt, quibus probetur, εἰς κώμας esse = in agros. consideres deinde hic et Vis. II, 1, 1 vocem πορεύεσθαι inveniri, Vis. II, 1, 2 vero ἔρχεσθαι εἰς τὸν ἀγρόν, IV, 1, 2 narrari, Hermam ambulasse in via Campana i. e. ni fallor in illa, quae Capuam et Puteolos coniungit. denique nunc demum bene intellegi potest, cur Hermas Vis. II, 4, 1 opinatus sit, feminam illam, quacum locutus erat, Sibyllam fuisse; anum Campanam eum Sibyllam habuisse, haud mirabere. Κοῦμαι = Cumae = Κύμη (ἡ Καμπανὶς Κύμη vel ἡ Καμπανίας Κύμη), cf. Ptolem. Geographia III, 1, 6 —, ubi omnia Mss. Κοῦμαι offerunt (cf. Géographie de Ptolemée. Reproduction photolithographique du Ms. Grec du monast. de Vatopédi au mont Athos, par Victor Langlois [Paris 1867] Tab. XXVIII lin. 10). grave vero videtur, Ptolemaeum illum Hermae fere aequalem fuisse." Harn. Hermas vero negotians Roma Cumas profectus videtur esse, cf. Vis. I, 3, 1. II, 3, 1. Mand. III, 3, 5. IV, 2, 1. Sim. IV, 5. quod ambulans obdormivit, mirum est. καὶ πνεῦμά με ἔλαβεν καὶ ἀπήνεγκέν με δι' ἀνοδίας τινός. cf. Vis. II, 1, 1. Matth. IV, 1. Marc. I, 12. Act. VIII, 39. 40. ἦν δὲ ὁ τόπος κρημνώδης, καὶ ἀπερρωγὸς (abruptum) ἀπὸ τῶν ὑδάτων. commate interposito omnis difficultas tollitur.

προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ καὶ ἐξομολογεῖσθαί μου τὰς ἁμαρτίας. oratio non sine peccatorum confessione habetur, cf. Vis. II, 1, 2. III, 1, 5. 6. alia ἐξομολόγησις Mand. X,3, 2. Sim. II, 5. al.

4. Ἑρμᾶ, cf. Rom. XVI, 14 et quae v. cl. I. B. Lightfoot (Philipp. p. 174) adnotavit: „Of the group which follows, Hermas is among the commonest slaves-names. Hermas again, being a contraction of several different names, such as Hermagoras, Hermeros, Hermodorus, Hermogenes etc., though not quite so common as the former, is still very frequent."

5. Κυρία. „Hermas κυρία posuerat, quo modo a Iohanne in Epistola 2. Electa vocatur. Tertullianus ad martyras c. 1: Domina mater ecclesia. Epictetus cap. 62: αἱ γυναῖκες ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. sed elegantissime omnium Hieronymus Epist. 22. cap. 1 [2. Opp. I, 89]: Haec idcirco, domina mi Eustochium, scribo: Dominam quippe vocare debeo sponsam domini' et cap. 11 [26. Opp. I, 109]: ,Itaque, mi Eustochium, filia, domina, conserva, germana. aliud enim aetatis, aliud meriti, aliud religionis, hoc caritatis est nomen." Cotel. ἀνελήμφθην. „Domina igitur defuncta erat.' Harm. ἵνα σου τὰς ἁμαρτίας ἐλέγξω πρὸς τὸν κύριον. „male hic introitus fabulae cum iis, quae c. 2 et 3 secuntur, cohaeret." Harn. sed prima est Hermae peccatorum (cf. v. 3) admonitio.

6. κτίσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, cf. Mand. I, 1. „Ps. 33, 6—9. II. Macc. 7, 28:

ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν αὐτὰ ὁ θεός (Sap. Sal. 11, 17: χεὶρ κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης; cf. Grimm ad h. l. [1860] p. 211 sq. Rom. 4, 17: καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα Hebr. 11, 3 — Philo de creat. princ. 7 (II. p. 367): τὰ γὰρ μὴ ὄντα ἐκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι (cf. Siegfried, Philo v. Alex. p. 230 sq.) Apocal. Baruch. 21, 4: qui vocasti ab initio mundi quod nondum erat. 14, 17: quando non erat mundus olim... cogitasti et dixisti etc. 48: verbo excitas quod non erat. — II. Clem. ad Cor. 1, 8 [p. 70, 13. 14 ed. II. meae]: ἐκάλεσεν γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς. — — Theoph. ad Autol. I, 4 fin.: καὶ τὰ πάντα ὁ θεὸς ἐποίησεν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι. II, 4 p. 82 D: τί δὲ μέγα, εἰ ὁ θεὸς ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐποίει τὸν κόσμον.... θεοῦ δὲ ἡ δύναμις ἐν τούτῳ φανεροῦται, ἵνα ἐξ οὐκ ὄντων ποιῇ ὅσα βούλεται. II, 10: καὶ πρῶτον μὲν συμφώνως ἐδίδαξαν (scil. prophetae) ἡμᾶς, ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα ἐποίησεν (fortasse Theophilus Hermae librum legit). Iren. V, 3, 2. — Tertull. saepius. Hippol. in Genes. 1 (Lagarde N. 16 p. 124) — Clem. Hom. III, 32 (Lag. p. 45, 7): τῷ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι συστησαμένῳ etc. Harn. Hermas deum creatorem praedicans a Iudaeis vel Christianis iudaizantibus non superatur. ἕνεκεν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας αὐτοῦ. cf. Vis. I, 3, 1: τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν αὐτοῦ. II, 4, 1. Iudaeorum opinio erat, mundum creatum esse propter populum dei, cf. 4 Ezr. VI, 55. 56. 59 (et quae adnotavi). VII, 11. Assumpt. Mos. I, 3. Hermas dei populo substituit ecclesiam, quae omnium prima creata sit (cf. Vis. II, 4, 1). haec ecclesia veterem dei populum non excludit, sed cum novo quodam modo coniungit. una ecclesia dei servos Christum antecedentes et subsequentes comprehendit. simplicius Hermas pastoralis Mand. XII, 4, 2: ἔκτισε τὸν κόσμον ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου.

7. οὐ πάντοτέ σε ὡς θείαν (amitam vel materteram) ἡγησάμην; κτλ. quo iure Zahn (l. l. p. 80, n. 1) et Funk illud tempus excludant, quo Hermas Rhodae famulabatur, non video, cf. v. 1: μετὰ πολλὰ ἔτη ταύτην ἀνεγνωρισάμην.

8. ἀνδρὶ δικαίῳ „Christiani iusti nominantur, cf. Vis. I, 4, 2. II, 2, 5". Harn. sed iustorum nomine etiam Iudaeos comprehendi, ipsi loci laudati docent, ubi iustis soli gentiles et apostatae opponuntur, cf. Sim. IV, 3. 4, ubi iustis gentiles et peccatores opponuntur. Hermam Iudaeos ne inter homines quidem recensuisse falsum est. itaque Iudaeos et Christianos eodem fere modo uno titulo comprehendit, quo Pseudo-Clemens in Recognitionibus (excepto IV, 20) et Homiliis. etiam apostolus Ioannes Apocal. VII, 4 sq. XII, 1 sq. XIV, 1 sq. XXI, 12 sq.) Christianos Iudaeorum vel Israelis nomine comprehendit. μάλιστα οἱ... γαυριῶντες ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν. cf. Vis. III, 6, 5—7. 9, 6. X, 1, 4. XII, 2, 1. Sim. VIII, 9, 1. IX, 20, 1. 30, 4 sq. Marc. X, 24. haec Th. Zahn (l. l. p. 81 sq.), cui Harn. et Funk assensum praebuerunt, Hermae iam ad egestatem redacto dicta esse censuit. contra divitiis adhuc fretus admonendus est. huc refero Vis. III, 6, 7: ὅτε ἐπλούτεις, ἄχρηστος ἦς.

9. μεταλγήσουσιν. vox minus usitata, quamvis sola sententiarum nexui conveniens, non intellegabatur a librariis. quod μετανοήσουσιν (S.), quorum vita desperata est, ineptum est. quod πολλὰ μεταμελήσουσιν (L.²) etiam grammaticos offendit. ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν. „cf. Sim. IX, 26 [, 4]: οἱ τοιοῦτοι — ἑαυτοὺς ἀπεγνώκασι Mand. XII, 6, 2: ἀπεγνωκότες τὴν ζωὴν ὑμῶν. hic utrumque coniunctum." Harn. καὶ ἰάσεται τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ ὅλου τοῦ οἴκου σου. deus sanabit etiam poenis debitis, ne iis quidem, qui poenitentiam agunt, statim remittendis, cf. Sim. VII, 4. πάντων τῶν ἁγίων. „Christiani sancti nominantur; cf. N. T. Barn. 19, 10 [sed ego omisi in ed. II. p. 46, 11]. Vis. 1, 3, 2. II, 2, 4. 5. III, 3, 3. 6, 2. III, 8 [, 8] etc." Harn. at si Hermas Iudaeos homines saltem esse putavit, eos et ipsos sanctorum titulo consignasse oportet, cum Vis. II, 2, 5 ‚sanctis' solos gentiles opponat. ‚sancti' igitur sunt dei populi cives, etiam veteris; neque Christiani hac ratione a Iudaeis separantur.

II, 1. εἰ αὕτη μοι ἡ ἁμαρτία ἀναγράφεται. etiam minimum peccatum reputatur. τῶν ἁμαρτιῶν μου τῶν τελείων. „concupiscentiae malae auctor opponit peccata in opere perfecta. aliter Barn. 8, 1 [p. 20, 7]." Funk. ἐρωτήσω. „haec vox in Pastore semper denotat ‚rogare' (cf. Vis. III, 3, 5. Mand. XI, 2. 3. 6. 8. Sim. V, 4, 2. 5). uno tantum loco, si lectio recta est, sc. Sim. IX, 11, 8, ἐρωτᾶν vertendum esse videtur ‚interrogare', cf. Zahn l. c. p. 488." Funk.

2. καθέδραν. cf. Vis. III, 10, 3. Mand. XI, 1 etc. „cathedra, qua mulier anus [cf. Vis. III, 11, 4] libellum habens docebit." Harn. ἔχουσα βιβλίον

εἰς τὰς χεῖρας. cf. Vis. II, 1, 3 sq. librum de coelis delatum vel ab angelo traditum iam Elxai ferebat, cuius fragmenta Hermae Pastori addidi. καὶ ἐκάθισεν μόνη in hac visione Hermas non iubetur considere, ut Vis. III, 1, 8.

3. τί στυγνός, Ἑρμᾶ, ὁ μακρόθυμος καὶ ἀστομάχητος, ὁ πάντοτε γελῶν κτλ. anus miratur, quod Hermas, quem semper hilarem novit, contristatus est. haec Hermam illis calamitatibus, quae Vis. II, 2, 2. 3, 1. III, 6, 7. Sim. VII. referuntur, nondum afflictum esse docent, cf. Vis. I, 1, 8.

4. ἐπὶ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ. saepissime in hoc libro unius dei servi appellantur. etiam hoc nomen Christianis cum Iudaeis commune est. εἰς πάνσεμνον πνεῦμα καὶ ἤδη δεδοκιμασμένον. cf. Vis. III, 5, 3: τούτους ὁ κύριος ἐδοκίμασεν. Mand. XI, 7 sq. prophetae δοκιμάζονται. Clem. Rom. epi. I, 42 p. 40, 16. 17. δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι c. 44 p. 48, 4 sq.: apostoli episcopatus nomen ἐπὶ δοκιμῇ ἔδωκαν, ὅπως, ἐάν τινες κοιμηθῶσι, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. c. 47 p. 52, 10 sq. ἀνδρὶ δεδοκιμασμένῳ παρ' αὐτοῖς (apud apostolos). alia ratione ab hoc loco aliena servi dei calamitatibus δοκιμάζονται Vis. IV, 3, 4. ἐὰν ἐπιθυμήσῃ ἔργον πονηρόν. „scil. τὸ πνεῦμα, quod non neglegendum." Harn. sed spiritus ipse mala concupiscentia caret neque ipse peccat, sed laeditur (εἰς). itaque ex antecedentibus supplendus est ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ, quae interpretatio confirmatur sequentibus καὶ μάλιστα Ἑρμᾶς.

πλήρης πάσης ἁπλότητος καὶ ἀκακίας μεγάλης. cf. Vis. III, 8, 4. 5. 9, 1. Mand. II, 1. Sim. IX, 15, 2, ἐν ἀκακίᾳ καὶ ἁπλότητι Vis. II, 3, 2. ceterum alium se ipse Hermas descripsit Mand. III, 3 (Harn.)

III, 1. Hermae non propter illam concupiscentiam, sed propter prolem neglectam neque disciplina coërcitam deus succenset. τὸν οἶκόν σου τὸν ἀνομήσαντα κτλ. cf. Vis. II, 2, 2. 3, 1. Sim. VII, 2. διὰ τοῦτό σοι ὀργίζεται ὁ κύριος· ἀλλὰ ἰάσεταί σου πάντα τὰ προγεγονότα πονηρὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου. (punctum, non colon ponendum est) διὰ γὰρ τὰ ἐκείνων ἁμαρτήματα καὶ ἀνομήματα σὺ καταφθάρῃς ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων· (male v. 2 iam hic incipitur) ἀλλ' ἡ πολυσπλαγχνία τοῦ κυρίου ἠλέησέν σε καὶ τὸν οἶκόν σου καὶ ἰσχυροποιήσει σε καὶ θεμελιώσει σε ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. dominus Hermae succenset quidem, sed priora familiae vel domus peccata sanabit, certo priorum delictorum poenitentiae termino statuto (cf. Vis. II, 2, 4 sq.). qua ratione Hermae deus succenseat, exponitur. nam propter liberorum neglectorum peccata et delicta et ipse corruptus est „a secularibus negotiis" (vel actibus), ut vet. lat. et palat. verterunt. ita fere et ipse interpretatus sum (apost. VV. p. 127 sq.). contradixit Zahn (l. l. p. 81 not. 3): „Hermas gebraucht in hebraisirender Weise ἀπό in Verbindung mit solchen Verben so, dass es durch einen ganzen Satz aufgelöst werden muss (Beil. I. [p. 490 sq.]), und πρᾶξις gebraucht er (s. Anm. 1) wie πραγματεία für Gewerbe, Geschäft, so dass der Sinn ist: Wegen und in Folge der Sünden deiner Kinder wurdest du beschädigt, so dass du dein Geschäft, dein Gewerbe verlorst." quam interpretationem Adolpho Harnack et F. X. Funk placuisse miror. nam eadem fere ratione, qua Hermas familiam sivit καταφθαρῆναι δεινῶς (p. 6, 14), procul dubio et ipse κατεφθάρη. animus eius corruptus esse dicitur secularibus negotiis, rebus altioribus abalienatus (cf. Mand. IV, 2, 1. Sim. IV, 5. 6). Hermas non solum familiam neglexit, sed illa corrupta et ipse corruptus est secularibus negotiis (cf. Vis. II, 3, 1 ἀλλὰ παρενεθυμήθης καὶ ταῖς πραγματείαις σου συνανεφύρης ταῖς πονηραῖς, III, 6, 7 ὅτε ἐπλούτεις, ἄχρηστος ἦς). quae interpretatio etiam confirmatur sequentibus v. 2, quae ad solos mores pertinent. sequente quidem anno Hermas iam ‚magnas calamitates privatas' passus esse dicitur propter familiae neglectae praevaricationes (Vis. II, 3, 1). sed quamvis affecta re familiari foro minime cessit. Cumas iterum profectus est (Vis. II, 1, 1), tum Campana via ingressus negotiandi gratia agellum petere videtur. mercatorem re vera se fassus est Mand. III, 3 sq. Sim. IV, 5—7 Hermas monetur, ne multis negotiis a deo colendo abalienetur. ad praepositionem vero ἀπό Harnack ipse contulit Vis. III, 11, 3 μαλακισθέντες ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων. Mand. V, 2, 2 ἐν πικρίᾳ γίνεται ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων. addo Vis. III, 1, 3 ἀπερρωγὸς ἀπὸ τῶν ὑδάτων. 11, 2 μὴ ἔχον δύναμιν ἀπὸ τῶν μαλακιῶν. „Βιωτικαὶ πράξεις = πραγματεῖαι (Vis. II, 3, 1 III, 6, 5); cf. Ep. Clem. ad Iacob. 5 (Lag. p. 7, 29): μηδὲ ἑτέρῳ τινὶ βιωτικῷ παραπεπλεγμένον πράγματι". Harn. addo Mand. IV, 2, 1. V, 2, 2. X, 1, 4. 5.

2. ἐγγραφήσονται εἰς τὰς βίβλους τῆς ζωῆς, cf. Mand. VIII, 8. Sim. II, 9. V, 3, 2. Phil. IV, 3. Apocal. Ioan. III, 5. XIII, 8. XVII, 8. XX, 12. 15. XXI, 27. XXII, 19.

3. καὶ ἀναγινωσκούσης τὰς δόξας τοῦ θεοῦ ἤκουσα κτλ. eodem fere modo, quo Elxai prophetae, etiam Hermae apocalyptico liber e coelis delatus libelli conscribendi occasionem dat.

4. ἀοράτῳ δυνάμει. cf. Vis. III, 3, 5 ὑπὸ τῆς ἀοράτου δυνάμεως. θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων. „cf. comment. ad Ps. 24, 2. 104, 6 sq. II Petr. 3, 5. etiam ecclesia ἐπὶ ὑδάτων condita est; cf. Vis. III, 2, 4. Zahn, l. c. p. 194. 431." Harn. καὶ τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ προνοίᳳ κτίσας τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν αὐτοῦ. vet. lat.: et virtute sua potenti condidit sanctam ecclesiam suam. palat.: et potenti virtute aedificans sanctam ecclesiam. aeth.: sapientia sua et praescientia sua creavit ecclesiam sanctam. ἣν καὶ ηὐλόγησεν. „Hermas Gen. 1, 28 respicere videtur: protoplasti enim ecclesiam repraesentant; cf. II Clem. 14, 2, ubi auctor versu Gen. 1, 27 creationem ecclesiae contineri opinatus est." Harn. equidem dubito. τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ. „cf. Vis. II, 1, 3. 2, 5. 4, 2. III, 8, 3. 9, 10. IV, 2, 5. 3, 5, deest in Mand. et Sim." Harn. haec igitur locutio Hermae apocalyptici propria est, ἐὰν τηρήσωσιν τὰ νόμιμα τοῦ θεοῦ, ἃ παρέλαβον ἐν μεγάλῃ πίστει. „Conditio servandi legitima dei, quae accepissent, in magna fide (ἐν μεγ. πιστει ad τηρήσωσιν referendum) exhibet theologiae genus, quod Hermas defendit; notio πίστεως valde a Paulina abhorret, cf. quae ad Mand. I. adnotabo." Harn. sed παρέλαβον ἐν μεγάλῃ πίστει minime dirimenda sunt. legitima dei fide accepta sunt.

IV, 1. τέσσαρες νεανίαι. „Angeli superiores; cf. Vis. III, 1, 6. 2, 5. 4, 1, ubi sex numerantur, sed etiam in hac visione sex apparent; cf. v. 3 h. c." Harn. τοῖς δικαίοις — τοῖς ἔθνεσιν δὲ καὶ τοῖς ἀποστάταις. iusti (cf. Vis. I, 1, 8), praeter quos soli gentiles et apostatae memorantur, procul dubio sunt et Iudaei et Christiani. πρὸς τὴν ἀνατολήν. „Oriens regio sacra, cf. v. 3. Apocal. [Ioan.] 7, 2" etc. Harn. „Cur ad orientem? quia ex oriente salus nobis apparuit, cf. Luc. 1, 78. Matth. 2, 2. Clem. Al. Strom. VII, 7, 43 p. 856, Orig. de orat. c. 32 ed. Bened. I, 270. animadvertendum est quoque, priscos fideles ad orientem versos precationem fecisse" etc. Funk.

2. ἀποστάταις. „cf. Sim. VIII, 6, 4. IX, 19 [, 1] init. vox rarior. Ignat. ad Philipp. c. 12, ad Philad. rec. mai. 6 de diabolo." Harn. post Traiani imperatoris edictum celeberrimum non pauci fidem christianam deserebant.

3. Ἀνδρίζου, Ἑρμᾶ. „cf. Mart. Polyc. 9, 1: φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ἐγένετο· Ἴσχυε, Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου." Harn.

Vis. II.

I, 1. εἰς Κούμας. cf. Vis. I, 1, 3. C. Barthius (Vetustiss. Theol. Hermae Pastor etc. in eiusd. Claudiani Mamertini editione, Cygneae 1655 p. 874 sq.), „secunda ista [visio] Cumis fuit. ita enim hic scribendum: proficiscerer Cumis [etiam Coteler.: f. Cumis]. quam emendationem correctoribus suggerere debebat, quod in fine huius capitis Sibyllam putavit hanc mulierem, a loco nempe, Cumanam. fortasse uti Sibyllae Ecclesiam substitueret, Hermas narravit, anum illam in via Cumana [Vis. IV, 1, 2] apparuisse." Harn.

2. καὶ ἐγνώρισέν μοι τὰς ἁμαρτίας μου τὰς προτέρας. apud Hermam apocalypticum omnia spectant ad priora peccata remittenda.

3. ἀναγινώσκουσαν βιβλιδάριον. cf. quae ad. Vis. I, 2, 2 notata sunt.

4. οὐχ ηὕρισκον γὰρ τὰς συλλαβάς. „Quomodo vetustissimi nostri codices Mss. descripti conspiciuntur, perpetua literarum serie, nulla vocum distinctione facta." Fell. „Sensu activo (non invenit, quomodo γράμματα componeret, ut sensus eorum appareret) vel [rectius] pass. (syllabas non invenit). — vocem syllaba accipias si vis de verbis ut ap. Martial. I, 62." Harn. quod vero Hermas litteris descriptis syllabas non invenit, mirum est.

II, 1. μετὰ δὲ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας κτλ. Hermas iam Romam rediisse videtur. nam quae c. IV, 2. 3 leguntur ad Romanam ecclesiam pertinent. νηστεύσαντός μου καὶ πολλὰ ἐρωτήσαντος τὸν κύριον κτλ. cf. Vis. VII, 1, 2. 4 Ezr. VI, 31. 35. Matth. XVII, 24. Luc. II, 37. Act. XIII, 3. XIV, 23. 1 Cor. VII, 5 rec. Test. XII Patr. Ios. 10. ἀπεκαλύφθη μοι ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς. qua revelatione opus fuerit, ut Hermas litteras descriptas distingueret, non video. iam distinctis vero syllabis vel vocibus scripturam ipse intellegere potuit. arcanorum studium animadvertimus. eodem fere modo, quo Elxai, etiam Hermas libro divinitus delato gaudet. qui libellus harum visionum conscribendarum occasionem dedit.

II, 2—III, 4. ipse libellus Hermae traditus redditur.

II, 2. τὸ σπέρμα σου, Ἑρμᾶ κτλ. Hermae liberi summam nequitiam peregisse dicuntur. non tantum ἠθέτησαν εἰς τὸν θεόν (cf. Mand. III, 2 ἀθετοῦσι τὸν κύριον), sed etiam ἐβλασφήμησαν εἰς τὸν κύριον, quod peccatum inexpiabile dicitur Sim. VI, 2, 3. 4. VIII, 6, 4. 8, 2. IX, 19, 1. 3. Hermae liberi ipsos parentes prodiderunt denunciantes apud magistratus civiles (cf. librum meum de patribus apostolicis conscriptum p. 127 sq.). itaque appellati sunt προδόται γονέων. iidem prodendo vel deferendo quaestum fecerunt. sunt igitur ἀποστάται καὶ προδόται τῆς ἐκκλησίας καὶ βλασφημήσαντες — τὸν κύριον, ἔτι δὲ καὶ ἐπαισχυνθέντες τὸ ὄνομα κυρίου τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς, quos εἰς τέλος ἀπολέσθαι τῷ θεῷ legimus Sim. VIII, 6, 4, nisi dubitantes negaverint (Sim. VIII, 8, 5). sunt ἀποστάται καὶ βλάσφημοι εἰς τὸν κύριον καὶ προδόται τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, quibus Sim. IX, 19, 1 (cf. v. 3) poenitentia abiudicatur, mors addicitur (quamvis non sine ulla exceptione, cf. c. 26, 5). omnino ἐπλήσθησαν αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν. nihilo minus Hermae liberis hoc loco poenitentia conceditur, poenitentiam acturis venia promittitur (cf. Vis. I, 3, 2. II, 3, 1). tam scelesti Hermae liberi in ipso Pastoris libro Sim. VII, 2 sq. non describuntur.

3. τῇ συμβίῳ σου. „uxori, cf. Anthol. app. 282, 8. Diod. 4, 46. Testam. Iud. 23: συμβίων ἀφαίρεσιν.“ Harn. τῇ μελλούσῃ σου ἀδελφῇ. cf. c. 3, 1 μηδὲ τὴν ἀδελφήν σου ἐάσῃς. „Scilicet per continentiam lib. 3. Similit. 9. cap. 11. ‚Nobiscum dormies, ut frater, non ut maritus.‘ Lib. 1. Vis. 2. cap. 3. ‚Tu autem, Herma, noli meminisse iniuriarum filiorum tuorum, sed nec sororem tuam negligas.‘ nihil frequentius hac phrasi. sed notabilia inter graecos praecipue loca Clementis Alexandrini στρωμ. lib. 3. p. 448 [III, 6, 53. p. 435 sq.] lib. 6. p. 664. 665 [VI, 12, 100 p. 790]. ad verba enim apostoli 1 Cor. IX, 5 (de quibus videndus Hieronymus I. ad Iovinianum 14) ‚Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et caeteri apostoli“ ait mulieres ab apostolis circumductas fuisse non tanquam uxores, sed tanquam sorores. et sic loquitur ‚ἀδελφὴ δὲ τούτῳ (τῷ γνωστικῷ) ἡ γυνὴ μετὰ τὴν παιδοποιΐαν ὡς καὶ ὁμοπατρία κρίνεται — subiungitque expositionem ad eum sensum sermonis Abrahami de Sara Genes. XX, 12, ‚Vere soror mea est, filia matris meae.‘ consule Theodoritum Historiae 4. cap. 12. Ex Latinis in ore omnium versantur Venantii Fortunati versus lib. 1. Carm. 15. de Leontio Episcopo Burdigalensi:

> Cogor amore etiam Placidinae pauca referre,
> Quae tibi nunc coniux, est modo cara soror;

nec non Paulini (qui etiam referente Idatio in Chronico Therasiam habuit de coniuge sororem) carmine 14:

> Grande sacramentum, quo nubit Ecclesia Christi,
> Et simul est domini sponsa sororque sui,
> Sponsa quasi coniux, soror est, quia subdita non est.

— — Praeclare, ut omnia, Hieronymus, et alibi saepe, et Epistola 28 [71, 3 Opp. I, 432] ad Lucinium: Habes tecum prius in carne, nunc in spiritu sociam, de coniuge germanam, de femina virum, de subiecta parem, quae sub eodem iugo ad coelestia simul regna festinat‘. et in vita Malchi [c. 6, Opp. II, 45]: Habeto me [ergo] coniugem pudicitiae; et magis animae copulam amato, quam corporis. sperent domini maritum, Christus noverit fratrem.‘ [cf. etiam p. 58, 6, Opp. I, 323 ad Paulin.; 75, 2, Opp. I, 452 ad Theod.; 76, 3, Opp. I, 457 ad Abig.]. nec operam perdes, si legeris Canones Concilii Arvernensis 13, Concilii 2. Turonensis 12 et 1. Matisconensis 11. sicut autem laudantur coniuges sorores seu sponsae sorores, ita vituperantur virgines sorores: quod videre licet in Canone 19. Ancyrano, in Tertulliano de ieiuniis cap. ult., in Hieronymo Epist. 22. cap. 5 [Opp. I, 91] et in Cod. Theod. de Episcopis et Clericis lege 44.“ Cotel. „Cotelerius, Schweglerus (Nachapost. Ztalter I. p. 337), Hilgenfeldius (App. VV. p. 131), alii [etiam Funk] censuerunt, Hermam hic abstinentiam a coniugali consuetudine commendasse; itaque Sim. IX, 11 (μεθ' ἡμῶν κοιμηθήσῃ ὡς ἀδελφὸς καὶ οὐχ ὡς ἀνήρ) contulerunt (nihil frequentius hac phrasi; quam Clem. Alex. I, Cor. 9, 5 male percepit Strom. III, 6 p. 535 [l. 435]. VI, 12 p. 790. exempla collegit Cotel.; cf. II Clem. 12. Tertull. ad uxor. I, 6. de cultu fem. II, 9 ad I Cor. 7, 29). at vero Mand. IV, 1 collato (τῆς σῆς μνημονεύων πάντοτε γυναικὸς οὐδέποτε διαμαρτήσεις) Zahnio fortasse assentieris dicenti: „Von seiner Ehegenossin wird gesagt, dass sie dereinst, nämlich im künftigen Aeon, wo man nicht freit noch sich freien lässt [Matth. XXII, 30] ‚seine Schwester sein

werde'. sed noli oblivisci, Hermam iam discrimen facere inter praecepta dei et consilia, e. c. Mand. IV. Sim. V.; cf. Iachmann, Hirt d. Hermas p. 82 sq., Lipsius l. c. 1866 p. 31 sq. p. 50 sq. difficile igitur est iudicatu, utrum Cotelerii an Zahnii interpretatio hic vera sit." Harn. facillime res diiudicatur, cum Theodori Zahn opinio neque re ipsa probetur neque sententiarum nexui congruat, alteri vero loco (c. III, 1) aperte repugnet. Hermae Visiones vel Apocalypses eodem fere modo λύσεις γάμων commendant, quo Montanus secundum Apollonium (apud Euseb. H. E. V, 18, 2). quod Mand. IV, 1, 1 diversa sententia asseritur, Pastoris librum ipsum, cuius initium est Vis. V, vel Mandata et Similitudines, quamvis nonnulla addita sint, ab alio, antiquiore quidem, composita esse docet. „Sine iure Ren. Ceillier (Histoire générale III. c. 9. art. 1, 2) et alii ex hoc loco concluserunt, tempore visionis Hermae uxorem adhuc gentilium superstitioni addictam fuisse." Funk. τῆς γλώσσης, ἐν ῇ πονηρεύεται. „cf. Iacob. 3, 5 sq. I Tim. 5, 13. Tit. 2, 3". Harn.

4. τοῖς ἁμαρτήσασιν μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρας poenitentia conceditur. cf. v. 5: ἐὰν ὡρισμένης τῆς ἡμέρας ταύτης ἔτι ἁμάρτησις γένηται, μὴ ἔχειν αὐτοὺς σωτηρίαν. v. 8: vitam habituros non esse τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι ταῖς ἐρχομέναις ἡμέραις· τοῖς δὲ πρότερον ἀρνησαμένοις — ἵλεως ἐγένετο αὐτοῖς. Vis. III, 5, 5 ἰσχυροὶ ἔσονται ἐν τῇ πίστει, ἐὰν νῦν μετανοήσωσιν, ἐν ᾧ οἰκοδομεῖται ὁ πύργος· ἐὰν δὲ τελεσθῇ ἡ οἰκοδομή, οὐκέτι ἔχουσιν τόπον, ἀλλ' ἔσονται ἔκβολοι. „in his verbis totius libri inest consilium." Harn. prioris potius partis apocalypticae, quam totius libri consilium agnosco. nam in altera parte vel Pastoris libro proprio certus poenitentiae terminus non docetur. hoc capite ἡ ἡμέρα procul dubio latiore sensu intellegenda est, quo iam in Novo Test. ἡ ἡμέρα (τοῦ κυρίου) praedicatur 1 Thess. V, 4. Rom. XIII, 12. Hebr. X, 25, cf. Ioan. VIII, 56 τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν. uno certo die omnibus peccatoribus poenitentiam agendam nemo nisi delirans indicere potuit. novissima tempora iam ante Montanum Hermas apocalypticus instare praedicavit, praeeunte Elxai propheta, et hac ratione certum poenitentiae terminum statuit. τὰς διψυχίας. „hoc peccatum saepissime castigat Hermas; cf. Barn. 19, 5 [p. 44, 7 meae ed.] Henoch 91, 3 sq." Harn.

5. κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ. „cf. v. 8: κατὰ τοῦ υἱοῦ [αὐτοῦ]." Harn. ὡρισμένης τῆς ἡμέρας ταύτης. praefinita ista die vet. lat., super statuta die pal., usque in hanc horam, quam statuit terminum aeth. vertendum est: statuto hoc die. Zahn vero l. l. p. 346 sq. contradixit: „Aber abgesehen davon, dass das zeitliche Verhältniss dieses festgesetzten Tages zum Tag oder der Stunde seiner Festsetzung und Verkündigung ganz dunkel bliebe, und nicht gesagt werden könnte, wie dieser Termin, dessen vorher noch nicht gedacht wurde [cf. vero v. 4 μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρας]; zu der demonstrativen Bestimmtheit käme, so ergibt sich auf diesem Wege ein so vollständiger Widerspruch gegen alle übrigen Aussagen des Buches, dass eine andere Erklärung erforderlich wird. Es würde nämlich der Moment der Verkündigung des Busstermins, also der Anfang der Offenbarungen, als das Ende der Zeit bezeichnet sein, für deren Sünden jetzt durch Busse Vergebung zu erlangen ist. Nun sehen wir aber allen jenen Classen von Christen, welche mit der Busse mehr oder weniger zögern, nicht bloss im 8. und 9. Gleichniss, sondern auch in der 3. Vision, Vergebung nicht einiger bis zu einem früheren Tag, sondern aller bis dahin, bis zu ihrer Busse begangenen Sünden zu Theil werden. Also jenseits des Anfangs der Offenbarungen oder nach der Festsetzung des Busstermins geschehen noch viele Sünden, für welche Vergebung zu finden ist. — Allerdings soll durch ὡρισμένης τῆς ἡμέρας ταύτης nicht bloss die Grenze genannt werden, diesseits welcher eine Sünde geschehen kann, ohne dass die Hoffnung auf Vergebung dadurch ausgeschlossen wird, sondern auch die Grenze der Zeit, innerhalb welcher ein Christ Busse thun kann, und diese Grenze wird entgegengesetzt der ἐσχάτη ἡμέρα, bis zu welcher die Heiden Bussmöglichkeit haben, woraus sich uns schon früher [l. l. p. 208 sq. 323] mit Nothwendigkeit die Erkenntniss ergab, dass dem Hermas mit der Thurmvollendung der allerletzte Tag noch nicht gekommen ist. Die Thurmvollendung ist das Ende der kirchengeschichtlichen Entwicklung, aber von da bis zum jüngsten Tag gibt's einen Zeitverlauf, innerhalb dessen Heiden und, wie sich später zeigen wird, auch unbussfertige Christen, die es dann noch sind, einen niederen Grad der Seligkeit erlangen können. Die Busse also, welche dem Christen das volle Heil, die Theilnahme an den der Kirche zugedachten Segnungen verschafft, muss

vor der Thurmvollendung geschehen, während ein darüber hinaus fortgesetztes Beharren in der Sünde des vollen Heils beraubt. Diesen auch an der vorliegenden Stelle durch den Zusammenhang gebotenen Gedanken gewinnt man aber nur, wenn man ὁρίζειν nicht als „festsetzen", sondern als „begrenzen" fasst. Wenn, nachdem diesem Tag sein Ziel gesetzt ist, dieser Tag sein Ende erreicht hat [Thucyd. I, 71 μέχρι μὲν οὖν τοῦδε ὡρίσθω ὑμῶν ἡ βραδύτης], noch Sünde geschieht, so gibt's dafür keine Rettung. Dieser Tag ist dann selbstverständlicher Weise kein Kalendertag, sondern eine prophetisch gedachte Epoche, nämlich dieselbe, welche schon unmittelbar vorher αὕτη ἡ ἡμέρα hiess, das dehnbare νῦν, die Gegenwart des Hermas, als deren Grenze ihm die nahe bevorstehende Drangsal und bald darauf die Thurmvollendung gilt." applauserunt Harn. et Funk. sed ὁρίζειν τὴν ἡμέραν alius est generis, quam ὁρίζειν τὴν βραδύτητα. si vero ἡ ἡμέρα αὕτη latiore sensu intellegenda est, nihil impedit, quominus interpretemur: dominum iurasse, illos, qui statuta die adhuc peccaturi sint, salutem habituros non esse. hanc vero diem proxime instare sufficit ad monendos lectores, ne poenitentiae tempus amittant. nondum praeterlapsum poenitentiae tempus etiam Vis. III, 3, 2 confirmatur. Harnack arbitratus est, „tempus usque ad ὡρισμένην ἡμέραν (ταύτ. τ. ἡμέραν; cf. Vis. III, 2, 2) esse τὸ νῦν i. e. hoc ipsum breve temporis spatium, quo Hermas [vel: Hermae libellus] admonitiones acceptas cum Christianis communicabit (cf. Vis. III, 8, 11)." neque vir doctus a vero procul aberravit. sed addendum est, τὴν ὡρισμένην ἡμέραν ταύτην eo consilio accuratius non definiri, ut lecturus quisque eam adhuc instare putet. lectoribus nihil adnunciatur, nisi iustis vel sanctis (cf. quae ad Vis. I, 1, 8 notata sunt) poenitentiae terminum proxime instare ante ecclesiae aedificationem finitam, gentilibus vero poenitentiam solo novissimo die terminari, ad quae Harnack contulit Ignat. ad Ephes. 10, 1. Zahn l. l. p. 345 asseruit: „Es ist nicht zufällig, dass die Gnadenfrist, die Zeit vor der Thurmvollendung, nur in den Visionen als ein schnell vorübergehender Moment erscheint, als ein Jetzt, in welchem es sich nicht der Mühe lohnt [vel non placet], Zeiten zu unterscheiden." profecto haec doctrina Hermae apocalyptici est propria, ab Herma pastorali aliena.

6. τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας. „cf. Vis. III, 9, 7: ὑμῖν λέγω τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῖς πρωτοκαθεδρίταις. utroque loco, ubi ecclesiae praepositi admonentur, vox προηγούμενοι occurrit. cf. I Clem. ad Cor. 21, 6: τοὺς προηγουμένους αἰδεσθῶμεν. 1, 3 ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις. Heb. 13, 7. 17. 24. grave videtur, in libr. Herm., in epi. ad Hebr., in ep. Clem. priore praesides ecclesiae (προ)ηγούμενοι nominari (at Hilgf. [Nov. Test. extr. can. recept. edit. II. fasc. I. p. 90] censuit, ἡγουμένους I Clem. 1, 3 esse principes civiles). Euseb. (h. e. III, 36, 10) Polycarpum προηγούμενον τ. Σμυρν. ἐκκλ. appellat. Const. App. II, 46 (p. 74, 8): νοεῖν ὀφείλετε οἱ προηγούμενοι. III, 5 (p. 100, 4): ἀποστέλλουσα τοῖς ἡγουμένοις τοὺς θέλοντας κατηχεῖσθαι. II, 26 (p. 54, 14): ὁ ἐπίσκοπος . . . ἄρχων κ. ἡγούμενος ὑμῶν. alia exempla non habeo." Harn.

7. οἱ ἐργαζόμενοι τὴν δικαιοσύνην. cf. Vis. II, 3, 3. Mand. V, 1, 1. XII, 3, 1. 6, 2. Sim. VIII, 10, 3. IX, 13, 7. Ps. XV (XIV), 2. Zeph. II, 3. Act. X, 35. Hebr. XI, 33. ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. cf. Sim. IX, 25, 2. quicunque iustitiam operantur, coram summo iudice transibunt cum angelis sanctis. τὴν θλῖψιν τὴν ἐρχομένην τὴν μεγάλην. cf. Vis. II, 3, 4. III, 2, 1. IV, 1, 1. 2, 5. 3, 6. Sim. VII, 4. Matth. XXIV, 21. 29. Apocal. Ioan. VII, 14. ante diem novissimum non tantum ecclesiae aedificatio perficienda, sed etiam persecutio maxima perferenda est.

8. ὤμοσεν γὰρ κύριος κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοὺς ἀρνησομένους τὸν κύριον αὐτῶν κτλ. qui κύριος appellantur, ipse deus est, ὁ κύριος αὐτῶν Christus (cf. Zahn H. d. H. p. 155 sq.). filius dei intercedens spiritus sanctus esse videtur, quem dei filium sensu proprio appellavit Sim. V, 5, 2. τοὺς νῦν μέλλοντας ἀρνεῖσθαι ταῖς ἐρχομέναις ἡμέραις · τοῖς δὲ πρότερον ἀρνησαμένοις κτλ. illa dies, quae v. 4. 5 memoratur, ad praesens (νῦν) et futura tempora (ταῖς ἐρχ. ἡμέραις) pertinet, opposita praeteritis (πρότερον).

III, 1. Σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μηκέτι μνησικακήσῃς τοῖς τέκνοις σου, μηδὲ τὴν ἀδελφήν σου ἐάσῃς (sc. μνησικακεῖν). bene vet. lat.: Tu autem, Herma, noli meminisse malorum filiorum tuorum, sed nec sororem tuam sinas (sc. meminisse malorum). perperam palat.: Tu autem ne memor sis malitiae filiorum tuorum nec dimittas sororem tuam, aeth.: Tu autem, Herma, noli vindictam parare

filiis tuis, neque derelinquas sororem tuam. etiam Funk: Tu autem, Herma, ne memor sis malitiae filiorum tuorum nec sororem tuam dimittas. Hermae liberi iam προέδωκαν τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἐν πονηρίᾳ μεγάλῃ καὶ ἤκουσαν προδόται γονέων (Vis. II, 2, 2). θάνατον κατεργάζεται. „cf. Mand. IV, 1 [, 2]. Rom. 7, 13. II Cor. 7, 10.“ Harn. σὺ δέ, Ἑρμᾶ, μεγάλας θλίψεις ἔσχες ἰδιωτικὰς διὰ τὰς παραβάσεις τοῦ οἴκου σου κτλ. Hermas iam Vis. I, 3, 1 propter familiae peccata corruptus esse dicitur ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων. sed diversae sunt hae privatae calamitates. Hermas cum uxore ab ipsis liberis proditus esse refertur Vis. II, 2, 2. itaque Th. Zahn l. l. p. 81 sq.: „Als unmittelbare Folge der Entartung seiner Kinder und ihrer Denunciation erscheint es, dass Hermas sein Vermögen verloren und überhaupt schwere Drangsale zu erdulden gehabt hat. Er scheint sein Haus dabei verloren zu haben.“ (cf. Sim. VII, 6 ἀλλ' ὀλίγον χρόνον θλιβήσῃ καὶ πάλιν ἀποκατασταθήσῃ εἰς τὸν οἶκόν σου). Hermas apocalypticus domi mansit (cf. Vis. II, 4, 2), neque eum etiam nunc Romae habitare Zahn negat. Hermas quoque pastoralis domi affligitur, etiam magis affligendus, domo aliquamdiu pellendus, non iam pulsus, mox restituendus. non assentior igitur Theodoro Zahn asserenti: „Es ist nicht mehr Vermuthung, sondern die einzig denkbare Erklärung dieser Andeutungen, dass seine Kinder ihn und sein Weib als Christen (oder Juden) bei der heidnischen Obrigkeit angezeigt haben, dass er in den darauf folgenden gerichtlichen Verhandlungen vor einer Verleugnung sich bewahrt, aber sein Vermögen durch Confiscation verloren hat.“ post primam visionem Hermae res familiaris affecta, sed non eversa esse videtur. nam ταῖς πραγματείαις ταῖς πονηραῖς totus deditus vel corruptus ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πράξεων (Vis. I, 3, 1) liberorum mores neglexerat. itaque a deo irato, antea admonitus Vis. I, 3, 1 sq., iam rei familiaris damno magno affectus est. quam iustam castigationem prohibere ne fiat, anus illa Vis. I, 3, 1. 2 minime studuit, sed Hermam hortata est, ne liberorum mores emendare desinat. ceterum Zahn: „Ganz mittellos ist er auch jetzt nicht. Seine Handelsgeschäfte sind ihm verleidet oder unmöglich gemacht. Statt dessen sehen wir ihn im Besitz eines eigenen Grundstücks in der Nähe der Stadt, auf welchem er selbst landwirthschaftliche Arbeiten treibt.“ Hermam vero neque foro cessisse neque colonum factum esse videbimus, cf. Vis. III, 1, 2. Mand. III, 3 sq. Sim. IV, 5. 7. καὶ ταῖς πραγματείαις σου συνανεφύρης ταῖς πονηραῖς. cf. Mand. III, 3 sq. quo magis Hermas malis negotiis occupatus est, eo magis familiae disciplinam neglexerat, quam ob rem privatis calamitatibus maximis a deo punitus est.

2. καὶ ἡ ἁπλότης σου καὶ ἡ πολλὴ ἐγκράτεια. „Vis. I, 2, 3. 4. et IV Esr. VI, 32 ‚pudicitia‘. VIII, 48 sq. XII, 36. 42.“ Harn.

4. Μαξίμῳ. „quis ille fuerit, nescimus. cf. de Rossi, Roma sotterr. tab. XIX. n. 5. ΜΑΞΕΙΜΟΥΣ ΠΡ.“ Harn. πάλιν ἀρνήσαι. Maximus igitur in persecutione se Christianum esse negaverat. Hermas eum cavillatur, sed sequentibus hortatur, ut ad fidei confessionem redeat. ἐγγὺς κύριος τοῖς ἐπιστρεφομένοις, ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἐλδὰδ καὶ Μωδάτ. „Istorum prophetarum nomina Numer. XI, 26. 27 in Hebraeo et in Vulgata sunt Eldad et Medad, in LXX. Ἐλδὰδ (f. Ἐλδάδ, quemadmodum habet graecus Basilius lib. de spiritu sancto cap. 26 nec non editio Commeliniana Athanasii in Synopsi) καὶ Μωδάδ: quippe qui legerint ו pro י, מודד pro מידד: hincque corrupte apud auctorem Responsionum ad Quaestiones Pauli Samosateni existimatum Dionysium Alexandrinum, Resp. ad Quaest. 4 Ἀλδᾶς καὶ Μωδᾶς; et apud Epiphanium lib. 3. tom. 2. Exposit. fidei num 4. Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ, quo modo profert quoque Nicephorus Constantinopol. Catalogo et Stichometria scripturarum, seu fine Chronographiae, ubi ab Anastasio Bibliothecario vertitur: Eldad et Modad. pari errato in Theodoriti Quaest. 21. ad Numeros Ἐλδὰδ καὶ Μωδάβ. Hieronymus interdum et multi, atque etiam in veteribus Bibliis Heldad et Medad. in scripturarum indiculo, quem initio notarum ad Constitutiones apostolicas edendum curabimus Ἐλδὰμ καὶ Μωδάμ. indiculo prophetarum edendo pariter ad Constitut. IV, 6. Ἐλδάμ et Μωδάμ, Μωδάμ quoque Cyrillo Alexandrino. denique hic Heldam et Modal, quamquam vetusta manus in MS. Bibliothecae S. Germani correxit Heldad et Modad. fuerunt porro Eldadus et Medadus duo homines, aut ex LXX senibus a Mose electis ad gubernandum populum Israëliticum; quae est sententia Cyrilli Hierosolymitani Catechesi 10. et Cyrilli Alexandrini ad Iohannis XX, 22, aut ex LXXII iisdem viris, LXX dictis numero brevi ac rotundo: quemadmodum arbitratur Epiphanius in loco laudato, ac forte qui composuit librum de mirabilibus sacrae

scripturae (Tom. 3. S. Augustini lib. 1. cap. 9.), aut extra numerum LXX positi, pari tamen dignitate; quod censet Theodoritus: super quos, cum iubente Moyse ut omnes ad ostium tabernaculi starent, remansissent in castris, ,non imperii negligentes', docet Hieronymus Epist. 127 [78] mans. 13. [Opp. I, 479], ,sed humilitate submissi, dum se honore arbitrantur indignos'; super quos, inquam, tunc spiritus requievit, ornans illos prophetiae dono, non quidem temporario, ut reliquos ex LXX, si fides Basilio, ubi supra: sed permanenti. atque ex hac sacrae scripturae historia Numer. cap. 11. antiquus aliquis ansam accepit fabricandi librum sub persona et nomine eorum prophetarum: cuius apocryphi meminerunt praeter Hermam Athanasius aut alius sub finem Synopseos, auctor indiculi inediti, ac Nicephorus CP. fierique potest ut inde accepta fuerit Genealogia quae exstat in Traditionibus Hebraicis ad I. Paralipomenon, Tom. 3. Operum B. Hieronymi [Opp. III, 857]; quo loci ad I. Paralip. IV. 17 haec habentur: Ezra interpretatur auxilium: ipsum enim dicunt Amram, patrem Moysi et Aaron. Mared, rebellans, ipse est Moyses. Effer pulvis; ipse est Eldad; Jalon ilex, ipse est Medad: iidem duo, qui prophetabant. traditur enim Moysem post acceptam legem in eremo patri iniunxisse, ut matrem dimitteret, eo, quod illius amita esset; filia enim fuit Levi; post cuius dissidium duxisse aliam uxorem Amram, ex qua suscepit duos filios hos, Eldad et Medad; et caetera, in quibus corrigenda haec: Et Amaret, id est Moysi, accepta esse dicitur, rescribendo: Et a Mared, id est Moyse, accepta esse dicitur. caeterum illud: Prope est dominus convertentibus, vicinum est oraculo Davidico: Iuxta est dominus iis, qui tribulato sunt corde, Psalm. XXXIII [XXXIV], 19 [ἐγγὺς κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῇ καρδίᾳ σώσει]. in Clementis libro qui inscribitur τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, paullo ante finem [§. 41. p. 958]: θεὸς πᾶσιν ἐγγύς ἐστι [accuratius: καὶ πᾶσιν ἐγγύς ἐστι] τοῖς πιστεύουσι καὶ πόρρω τοῖς ἀθέοις, ἂν μὴ μετανοήσωσιν. Vide ad Clementin. XVIII, 4." Cotel. Athanasii qui dicitur Synopsis scr. s. (cf. Credner, Zur Geschichte des Kanons, Hal. 1847. p. 145) inter Veteris Testamenti apocrypha recensuit etiam Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ, Nicephori Stichometria (l. l. p. 121) Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ στιχοι ύ (CCCC). ceterum cf. Coteler. ad h. l." Hg.[1] Addendum: Index scr. s. Anastasii Sinaitae Quaestionibus et responsionibus adiectus, quem I. B. Cotelerius (Patres apostol. ed. Clericus, I, 196) et B. de Montfaucon (Bibliotheca Coisliniana, olim Seguieriana, Paris 1715. p. 149) e codice Parisino, H. Hody (de Bibl. text. orig. Oxon. 1705. p. 649) e cod. Barocc. 206), I. B. Pitra (Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, Tom. I. Rom. 1864 p. 100) e codd. Vaticanis ediderunt, inter apocrypha VI. Ἐλδὰμ καὶ Μωδὰμ (Vat. 423: Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ). Iosephi hypomnesticon c. 15 inter prophetas, qui non tradiderunt scriptis suas vaticinationes loco 6. 7. recenset: Ἐλδὰδ καὶ Μηδάδ. „Hermas primus est, qui hunc librum citavit, nisi Lightfootio assentiendum, qui coniecit (S. Clement of Rome [1869] p. 91, I Clem. 23, 3 sq., II Clem. 11, 2 sq. desumptum esse e libro Eld. et Mod. In Athanasii Synopsi l. Eldad et Modat inter V. T. apocrypha recensetur; in stichometr. Nicephori libro στίχοι ύ tribuuntur. sine iure Iachmannus (d. Hirt des Hermas p. 66) dubitavit, Hermam hic apocryphum librum Eld. et Mod. citasse," Harn. „Harnack [iam Cotel.] contulit etiam Clem. Al. Quis dives 41 p. 958. — Ἐλδὰδ κ. Μωδάτ] prophetae commemorantur Num. 11, 26. 27. Cyrill. Cat. XVI, c. 25. 26. Bas. M. de spir. sanct. c. 26. Epiph. Expos. fid. c. 4. Hieron. epi. 78 ad Fab. de mans. 13. Theodor. in epist. Pauli praef." Funk.

IV, 1. ὑπὸ νεανίσκου. „Cf. Vis. III, 10, 7." Harn. addo Vis. I, 4, 1. τὴν Σίβυλλαν. „Itaque, concludit plurimae lectionis vir ac tenacissimae memoriae David Blondellus in praefatione libri, cui titulum dedit: Apologia pro sententia Hieronymi de Episcopis et Presbyteris, p. 48. 49 et in opere Gallico de Sibyllis lib. 2. cap. 6 et 7, carmina exstantia nunc sub ementito nomine Sibyllarum statim post suppositionem venerunt in manus Hermae fratris Papae Pii, circa medium 2. saeculi. verum haec conclusio multa sibi concedi postulat, aut incerta, aut falsa etiam, multisque impugnatur. etenim primo in ea somnium hominis Hermas seu Hermes frater Pii, toti genuinae antiquitati indictus, ex coenoso gurgite fabulatorum haustus, pro vero nomine reputatur. deinde Sibyllae nomen per eam creditur in graeco exstitisse: at quis novit num illud nomen originem acceptam referat latino interpreti, qui graecum προφῆτιν verterit Sibyllam, sicut lib. 2. Mand. 6. ἀγγέλους et ἄγγελον ,Genium' ac ,genios' reddidit? ad haec, cur Hermas non appellaret Sibyllam mulierem visam in forma Sibyllae, hoc est ut anum, et cum libro prae manibus? Sibylla quippe πολυχρονι-

ωτάτη dicitur in Aristotele libro de mirabilibus auscultationibus, longaeva sacerdos a Virgilio Aen. VI. [321] et vivax ab Ovidio Metamorph. l. 14. fab. 4. apparuitque Tarquinio vetula. cum libro autem exprimi solent Sibyllae, refertque Lactantius lib. 1. cap. 6 ex Varrone simulacrum decimae Sibyllae nomine Albuneae inventum fuisse in gurgite amnis Anienis, tenens in manu librum. praesertim cum Sibylla in bonam partem accipi queat pro qualibet vate, quasi sit θεοβούλη, dei consilium, sententia ac mens, ex Lactantio ibidem, Hieronymo I. in Iovinian. 26, Servio in III. et VI. Aeneidos, ac Isidoro Originum lib. 8. cap. 8, iuxta quem sicut omnis vir prophetans dicitur propheta, ita omnis prophetans femina Sibylla vocatur. denique lecta sint a nostro Sibyllina quaedam; non inde sequitur ea esse Syllogen, quae in octo libros digesta prostat, apostolicis temporibus recentior. ferebantur enim primo ecclesiae saeculo sub Sibyllino nomine nonnulla ad res in scripturis sacris contentas pertinentia: unde Iosephus σύγχρονος apostolorum et veri Hermae, lib. I. Ἀρχαιολογίας cap. 5, qui locus citatur etiam ab Eusebio Praepar. Evang. lib. 9. cap. 15, Hieronymo de locis Hebraicis in voce Babel, et Cyrillo Alexandrino lib. 1. contra Iulianum post initium (ubi tamen σφάλματι, ut videtur, μνημονικῷ tribuitur Alexandro Polyhistori) refert Sibyllam mentionem fecisse turris aedificatae a viris volentibus coelum scandere, eversae autem ventis divinitus immissis: itemque hinc secutae linguarum multiplicitatis, ob quam urbs Babylon appellata fuerit. sed de Sibyllinis versibus etiam agimus ad initium Epistolae 2. S. Clementis.“ Cotel. „Sibylla, anus fatidica. coniicit eruditus Cotelerius in principio capitis secundi, pro ‚cum his‘ reponendum esse ‚Cumis‘: quod si obtineat, obvia satis est causa, quare Hermas anum Sibyllam esse coniecerit, quae semper vitam ibi perennasse putabatur.“ Fell. „Hermas primus inter Christianos est, qui Sibyllae mentionem fecit (auctor epistulae [homiliae], quae sub nomine Clementis R. circumfertur, Sibyllam non memoravit; cf. edit. meam ann. 1876 p. 138. Hilgenfeldius in edit. ann. 1876 p. 77 aliter iudicavit). ex verbis eius apparet, tum temporis Christianos iam ad Sibyllam provocasse. quod nemini mirandum veniat, cum constet, iam ante Chr. nat. a Iudaeis Alexandrinis libros Sibyllinos confectos esse; cf. Ioseph. Antiq. I, 4, 3. Bleek in Schleiermacheri Theol. Ztschr. I. p. 120 sq. II. p. 172 sq. Alexandre, Χρησμοὶ Σιβυλλιακοί. Paris. edit. I. 1841—56. edit. II. 1869. Friedlieb, D. sibyll. Weissag. Lpzg. 1852 etc.; cf. Schuerer, Ntliche Ztgesch. p. 513 sq. [qui meum librum: Die jüdische Apokalyptik, 1857, p. 51 sq., et commentationes in: Zeitschrift f. w. Theol. 1860. p. 313 sq. 1871. p. 30 sq. non praeteriit silentio] et adde Lightfoot, S. Clem. of R. p. 167 sq. F. Delaunay, Moines et Sibylles dans l'antiquité judéo-grecque. Paris. 1874. Renan in: Journ. des Savants 1874. Dec. p. 769 ad 809. haud vero absimile est, medio saeculo secundo iam versus Sibyllinos Christianos circumlatos esse. saec. sec. citantur vel laudantur versus Sibyll. et ipsa Sibylla in praedicat. Petri et Pauli (Clem. Alex. Strom. VI, 5 p. 761 sq.; cf. Hilgf. Nov. Test. fasc. IV. p. 60. 66), a Iustino (Apol. I, 20. 44), in Cohort. ad Graec. (c. 16. 37), a Tatiano (orat. c. 41), ab Athenagora (Legat. 30), a Theophilo (ad Autol. II, 3. 9. 31. 36. 38), a Pseudo-Melitone (Apol. 4, cf. Otto Corp. Apologett. T. IX. p. 425. 463), a Tertulliano (Apolog. 19. ad nat. II, 12), a Clem. Alex. (saepius, cf. ind. edit. Sylburg.), a Gnosticis (Hippol. Philos. V, 16 p. 190, 1 ed. Duncker [quem locum ego ad Clem. Rom. epi. II, 10 p. 77, 11 ed. II. laudavi]. e libro Celsi philos. apparet, quantam auctoritatem multi Christiani Sibyllae attribuerint; cf. Orig. c. Cels. V, 61. VII, 53, 56. Keim, Celsus p. 74. p. 115. de Sibyllinis libris a Romanis et Graecis laudatis cf. Tertull., l. c. Apologett. Friedlieb, l. c. Prolegg. Bernhardy, Grundr. d. gr. Lit. (edit. III) II, 1 p. 441. de veneratione Sibyllae tempore Hadriani cf. Hausrath, Ntl. Ztgesch. T. III (Edit. I) p. 472 sq. Spartian. Hadr. 2 (edit. Peter p. 4, 26; cf. ind. edit. Scriptt. Hist. Ang. s. v. Sibylla). denique legas Lactant. Instit. I, 6, ubi narratur, inventum esse simulacrum Sibyllae Tiburtinae librum in manu tenentis.“ Harn. πάντων πρώτη ἐκτίσθη. „cf. quae adnotavi ad Vis. I, 1, 6. I, 3, 4 et ad II Clem. 14, 1: ἐσόμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς πρώτης τῆς πνευματικῆς τῆς πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένης. 14, 2: τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι (λέγουσι) τὴν ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι, ἀλλὰ ἄνωθεν. aliter Clem. Alex. Protrept. 9 [, 82] p. 69: αὕτη γὰρ ἡ πρωτότοκος ἐκκλησία. Strom. IV, 8 [, 81]. p. 593: εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανίου ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος. VI, 13 [107] p. 793 etc. [quae omnia ego in Clem. Rom. epp. ed. II. p. 105 laudaveram]; cf. Rothe, Anfänge u. s. w. p. 612 not. 42, Hermae ecclesia quasi Aeon quidam

est (cf. Valentini aliorumque syzygiam: ἄνθρωπος καὶ ἐκκλησία), cuius gratia mundus creatus est. ex apocalypsibus Iudaeorum intellegi licet, illos et rebus et personis, in quibus gravis aliquid et arcani inerat, vel praeexistentiam attribuisse, vel dixisse eas imagines caelestium aeonum, institutionum, rerum esse (cf. Assumpt. Mos. I, 14 [3 meae ed.], ubi Moses de se ipso dicit: ‚qui ab initio orbis terrarum praeparatus sum, ut sim arbiter testamenti illius'. Apocal. Bar. 4 de Hierosolymis: ‚non ista aedificatio nunc aedificata in medio vestrum illa est quae revelabitur apud me, quae hic praeparata fuit ex quo cogitavi ut facerem paradisum et ostendi eam Adamo priusquam peccaret' etc. Iubil. 2 [p. 236 ed. Dillm.] „. . . an ihm [scil. septimo die] haben wir [scil. angeli] Sabbath gefeiert, ehe denn irgend einem Sterblichen kund gethan war, an ihm auf der Erde Sabbath zu feiern'. Assumpt. Mos. I, 17 [4 meae ed.] de templo: ‚repones [libros] . . . in loco quem fecit ab initio creaturae orbis terrarum'. de praeexistentia legum divinarum cf. quae Vis. I, 3, 2 adnotavi; Rabbini et Talmudistae hanc speculationis artem excoluerunt), idem apud Gnosticos et viros catholicos primi et secundi saec. (cf. Apoc. Ioann. cum notis Schöttgeni et Wetsteini. Vis. III, 4, 1. Sim. V, 5, 6. IX, 12); sed post controversias cum Gnosticis habitas patres didicerunt, periculosum esse tales speculationes sequi." Harn. equidem addo, Hermam veterem et novum dei populum non discernere, cf. quae ad Vis. I, 1, 8. 9 notata sunt. διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρτίσθη. „cf. Vis. I, 1, 6. IV Esr. VI, 55. 59. VII, 11, ubi auctor dicit, propter Iudaeos dominum saeculum creasse; Apoc. Baruch. 15, 7 (14, 18. 19), ubi legimus, mundum esse propter iustos." Funk.

2. ἐν τῷ οἴκῳ μου. intellegendum est: Romae. cf. Vis. III, 1, 6 εἰς τὸν οἶκόν σου. τοῖς πρεσβυτέροις. „Cf. v. 3. Vis. III, 1, 8 et quae adnotavi ad I Clem. 1, 3. Hermae tempore Romae presbyteri, non episcopus, ecclesiam regnabant; πρεσβύτεροι = ἐπίσκοποι; cf. Sim. IX, 27. Vis. III, 5, 1. praeterea cf. Vis. II, 2, 6. III, 9, 7. 8. (Mand. IV, 3. XI, 1). Sim. VIII, 7. IX, 15. 16. 25. 26. Hilgf., App. VV. p. 161 sq. Ritschl, Altkath. K. ed. II. p. 402. 535 sq., Lipsius l. c. 1866 p. 72 sq., Zahn l. c. p. 98 sq., Lightfoot, St. Paul's Ep. to the Philipp. edit. III. p. 216 sq., G. Heyne, Quo temp. Hermae Pastor scriptus sit, Regimonti 1872 p. 21 sq., Donaldson, The apost. Fath. p. 376 sq. falsi sunt Cotelerius et Rothe (l. c. p. 407 sq.) dicentes, Hermam differentiam facere inter episcopos et presbyteros." Harn. ceterum iam in eo esse, ut e presbyteris emergat episcopus, docebimur Vis. II, 4, 3. III, 9, 7. ἔχω γὰρ ῥήματα προσθεῖναι. Vis. III. praeparatur.

3. γράψεις δύο βιβλαρίδια κτλ. „Similis locus illi Apocalypseos cap. 1. vers. 11. ‚Quod vides, scribe in libro et mitte septem ecclesiis' etc. expositio autem allegorica Origenis non impedit quo minus scripta videantur haec sub Clemente Pontifice, qui a Presbyteris separatim memoratur, cuique soli demandatur provincia mittendi ad exteras civitates; vivente Romae quadam femina pietatis conspicuae, diaconissa forsitan, vocata Grapte, quod nomen reperies etiam in Iosepho lib. 5. de bello iudaico cap. 9." Cotel. „Locum hunc laudat Origenes lib. 4 περὶ ἀρχῶν. Clementem Romae episcopum intelligere videtur, qui pro muneris sui ratione literas encyclicas, systaticas et formatas ad vicinas ecclesias frequenter dirigit, et earum rebus consulit; quod ex epistolis ad Corinthios missis constat." Fell. Κλήμεντι. „Omnes fere interpretes (cf. Cotel., Zahn l. c. p. 41—77, Hilgf. l. c. p. 160 sq. Nov. Test. extr. can. fasc. III. p. XV. sq., Lipsius vv. ll. et in Schenkelii Bibellex. T. III. p. 20 sq. etc. etc.) [Andr. Bruell, Clemens v. Rom und d. Hirt d. Hermas, in Theol. Quartalschrift 1878. I. p. 44 sq.] iudicaverunt, Clementem esse clarum illum presbyterum (episcopum) Romanum, qui Domitiani (Traiani) temporibus vixit. unde Gaâb (D. Hirt d. Hermas. 1866. p. 34 sq.), Zahnius, alii concluserunt, librum Hermae exeunte saeculo primo scriptum esse, Hilgenfeldio, Lipsio, aliis contendentibus, auctorem (Hadriani vel Antonini tempore scribentem) aequalem se Clementis fecisse, ut vir apostolicus haberetur. Zahnius (cf. p. 42 sq.) verbis ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται praecipue innititur — optime [?] meritus est G. Heyne, qui l. c. p. 15—20 hanc meram coniecturam [minime] redarguit (cf. etiam Skworzowii Patrol. Untersuch. 1875 p. 19 sq. Donaldson, The apost. Fath. p. 330 —). Argumenta, quibus probatur, Clementem non eundem esse cum nobili presbytero Romano, haec sunt [a me refutata in Zeitschr. f. w. Th. 1878. I. p. 130 sq.]. 1) tempore, quo fragm. Murator. scriptum est, nemo Romae Hermam aequalem clari presbyteri Clementis duxisse videtur; namque scriptor vix omisisset hanc

opinionem refutare, si eam audiisset. [verum enimvero in tali scripturarum sacrarum catalogo diversae quaeque sententiae exponendae non erant. quod vero scriptor l. 73—80 Pastorem suis, non prioribus temporibus, Hermae Pii episcopi fratri, non apostolorum aequali (Rom. XVI, 14) adscripsit, vulgatae opinionis indicium est. quod idem Pastorem, quamvis ‚nuperrime temporibus nostris' conscriptum neque unquam in ecclesia inter prophetas vel apostolos publicandum, ‚legi quidem oportere' concessit, auctoritatem satis firmam indicat]. 2) e libro Hermae apparet, eum non prius quam tempore Hadriani scripsisse (hoc cum Hilgenfeldio et Lipsio contendo); ab altera parte (neglecto loco Vis. II, 4, 3) auctori exprobrari nequit, eum more scriptorum apocalypsium posteriore aetate scribentium priorem sibi vindicasse aetatem. itaque verisimile non est, eum tamen fictionis consilium fovisse idque hoc uno loco revelasse. [sed praeter Clementem, quem apostolorum discipulum ferebant, etiam alii ecclesiae conditores, ut ita dicam, superstites memorantur Vis. III, 5, 1, aliter Sim. IX, 16, 5. 25, 2]. 3) probabile videtur, Hermam, sicuti sibi ipsi utpote laico proposuit, ut librum in civitate Romana senioribus praelegeret, librum item per laicos extra civitatem Romanam promulgari voluisse (cf. Heyne l. c. p. 17). [sed de Clemente laico dici vix potuit: ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται. Harnack vertit: illi enim permissum est, scil. a me ‚i. e. ab ecclesia'. Ecclesia vero in personam constituta non dicit: ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτρέπω (vel ἐπιτρέπει ὁ κύριος), neque dicit ἐπιτρέπεται, sed ἐπιτέτραπται. itaque ex officio ecclesiastico Clementi libellus ‚in exteras civitates' mittendus erat]. 4) accedit, quod a) praefectos ecclesiae Vis. III, 9, 7 sq. acri studio petit, qui de honore et dignitate contendant, b) extraordinariam dei revelationem cum ecclesiis communicare iussus est. [eo magis ecclesiastica auctoritas agnoscitur. libellum neque in urbe ipsa Hermas solus, neglectis presbyteris ecclesiae praefectis, publicat neque exteris civitatibus ipse mittit, sed presbyterorum principi, iam episcopo quodam modo Clementi mittendum tradit]. 5) denique grave videtur, Clementis nomen nude inveniri. [quasi Bismarck nude dictus discernendus esset a celeberrimo principe!]. in v. 2 sane scriptum est: εἰ ἤδη τὸ βιβλίον δέδωκα τοῖς πρεσβυτέροις. sed errant, qui putent, Clementem hic in presbyterorum ordinem adscribi; respondent enim his verbis non illa in init. v. 4 de Clemente et Grapte, sed illa in extremo versu: σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων. Hermas iubetur (omnibus) presbyteris Romanis librum praelegere; vir iste, cui librum non praelegit, sed mittit, Clemens nempe, ipse presbyter Romanus prorsus non fuit. [verum enimvero e presbyteris, quibus Hermas libellum nondum tradidit, minime excluditur Clemens. libellus etiam complendus per Hermam publicandus est omnibus electis, hac vero ratione, ut ab Herma bis descriptus mittatur Clementi ecclesiae praesidi, Graptae viduis orbisque praefectae, coram fidelium autem concione Romanorum recitetur ab ipso quidem Herma, sed non missis presbyteris. libellus publicandus non est nisi antea communicatus cum ipso ecclesiae principe et cum femina egregia quadam et ipsa ecclesiae ex parte praefecta. solemniter autem publicandus est praesidentibus omnibus presbyteris, quibus privatos homines praeferre non licuit]. quod illi viri docti recte perspexerunt, qui asseveravere, Clementi hic non munus pesbyteri, sed episcopi (archipresbyteri) attribui. — sed falsi erant; namque tempore, quo Hermae liber scriptus est, munus monarchicum episcopi Romae nondum institutum erat. [sed iam in eo fuisse, ut institueretur, ipse Harnack ad Vis. III, 9, 7 non omnino negavit]. profecto vero Hermas Clementem minime una cum ignota Grapte nominasset, si indicare voluisset, Clementem episcopum vel presbyterorum archipresbyterum fuisse. [Grapte nobis ignota primis lectoribus notissima esse potuit, ut Maximus c. III, 4]. sequitur igitur, Clementem illum, cum neque episcopus neque presbyter fuerit, diaconum vel laicum fuisse. si diaconus vel laicus fuit, idem cum nobili Clemente non fuit." Harn. „Heyne — et Harnack ad h. l. immisi argumentis infirmis contenderunt, eum (Clementem) laicum quendam vel diaconum et Hermae amicum fuisse." Funk. Γραπτῇ. „Grapte ecclesiae Romanae πρεσβῦτις foeminas et iuniores commonefaciet." Fell. „Nomen rarum; sed v. Ioseph. bell iud. IV, 9, 11 (femina ex Adiabene), Orelli 4610 k (Γραπτός). Renanius (Paulus. Deutsche Ausg. 1869 p. 324 n. 3) contulit Corp. insc. gr. 3857 q. Le Bas III, 782. 1567; Dresselius Grut. 434, 4: Mamercia Grapte. interpretes fere omnes existimant, eam diaconissam (viduam) fuisse (cf. Zahn, Ignatius p. 580 sq. 585). [parum] recte Heynius (p. 19): id ipsum quod Grapte facere iubetur: νουθετήσει τὰς χήρας κτλ. diaconissarum non

proprium munus fuit. — amicam et amicum Hermas honorare voluisse videtur." Harn. „Grapte diaconissa fuisse videtur." Funk. εἰς ταύτην τὴν πόλιν. „Cf. Zahn l. c. p. 491." Harn. τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Cf. Clem. Hom. III, 71 p. 56, 4. 5 χήρας εὖ βεβιωκυίας, ὀρφανοὺς ὡς ἐκκλησίας τέκνα. „Cf. Const. ap. III, c. 7, ubi viduae diaconissis obedire iubentur, et III, c. 19, ubi (sicut diaconis, ita) diaconissis munia nuntiandi, disgrediendi, ministrandi, serviendi; sc. mulieribus, adscribuntur. viduae et orphani suos coetus habuisse videntur praesidentibus diaconissis." Funk. ubi viduae, ibi etiam orbi. μετά. „cf. Zahn l. c. p. 493: μετά = coram = עִם" Harn. „Cum autem liber non solum presbyteris, sed praesentibus presbyteris reliquis fidelibus legendus sit, ita ut presbyteri quoque legentes esse videantur, veteres interpretes secutus ‚cum' verti." Funk. profecto illa significatio voc. μετά neque usu neque sententiarum nexu probatur. Ecclesiae verba in libello scripta per Hermam omnibus electis, non solis presbyteris publicanda sunt (v. 2). itaque Hermas una cum presbyteris subvenientibus omnia publice recitare iubetur. τῶν προϊσταμένων. „Term. techn.; cf. I Thess. 5, 12. Rom. 12, 8. I Tim. 5, 17 etc. — ceterum caveas, ne putes, Hermam re vera librum quendam cum presbyteris ecclesiae Romanae communicasse vel Clementem librum εἰς τὰς ἔξω πόλεις misisse. cf. Apoc. Baruch. 77, 18 sq." Harn. concedo. sed Hermas fingitur Ecclesiae revelationes, quarum finis indicatur Vis. III, 3, 2, id est ipsum hunc librum, saltem Vis. I—III, bis descriptum, publicasse.

Vis. III.

Poenitentiae universali publicandae iam additur quod Vis. II, 2, 2 promissum est. ecclesia perficienda turris aedificandae imagine repraesentatur, quam imaginem Sim. IX. etiam accuratius exposuit, ex parte poenitentiae Sim. VIII. quoque quodam modo repetiit. itaque Harnack: „Rationem, quae inter tertiam visionem et octavam nonamque similitudinem intercedat, Zahnius primus recte definivit (cf. Hirt des Hermas p. 190 sq. p. 209 sq. p. 222 sq.). in visione tertia non agitur de receptione in ecclesiam per baptismum [cf. vero III, 3, 5. 7, 3] vel de aedificatione ecclesiae late sic dictae (‚geschichtliche, empirische Kirche'), sed de receptione in ecclesiam stricte sic dictam per fidem et sinceritatem animi: itaque agitur de exstructione verae ecclesiae (‚wesentliche, ideale Kirche') i. e. coetus vere credentium: vera autem ecclesia non solum in coelis est, sed in ipsa terra aedificatur." quae etiam Francisco Xav. Funk placuerunt. sed in ipsa terra una ecclesia aedificatur, quamvis varia ratione consideranda. Vis. III, 7, 5 verae ecclesiae terrestris et ecclesiae caelestis triumphantis imagines commisceri, neque Harnack neque Funk negare potuerunt. re vera eandem ecclesiae perficiendae imaginem Hermas apocalypticus Vis. III. proposuit, Hermas secundarius Vis. IX. dilatatam iterum adornavit. ceterum A. Harnack in Pauli Apocalyps. c. 19—30 nonnulla invenit, quae huic visioni cognata esse videantur.

I, 2. τὴν ἀποκάλυψιν, ἥν μοι ἐπηγγείλατο δεῖξαι διὰ τῆς πρεσβυτέρας ἐκείνης cf. Vis. II, 4, 2. ἐπεὶ οὕτως ἐνδεὴς εἶ καὶ σπουδαῖος εἰς τὸ γνῶναι πάντα. Hermas ἐνδεής, i. e. indigus (cf. Mand. VIII, 10) dicitur studiosusque scientiae. sine causa Funk mutavit ἀναιδής, cf. Vis. III, 3, 2. εἰς τὸν ἀγρόν, ὅπου χρονίζεις. cf. Clem. Alex. Strom. I, 19, 96 p. 375: ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς. Theodoro Zahn l. l. p. 83 sq. Sinaitica lectio χονδρίζεις placuit, probantibus Adolpho Harnack et Francisco X. Funk. ille igitur asseruit, Hermam fortunarum naufragio facto, Horatianum foeneratorem Alfidum quodam modo imitatum rura bubus exercuisse. „Seine Handelsgeschäfte sind ihm verleidet oder unmöglich gemacht. Statt dessen sehen wir ihn im Besitz eines eigenen Grundstücks in der Nähe der Stadt, auf welchem er selbst landwirthschaftliche Arbeiten treibt. Dass unter dem Acker, zu welchem er nach Vis. IV, 1 unaufgefordert [nonne negotians?] hinausgeht, nicht überhaupt das Land im Gegensatz zur Stadt [cf. vero Homer. Odyss. XI, 188. XVI, 383. XVII, 183. Martyrium Polycarpi 5, 1 ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν — ὑπεξῆλθεν εἰς ἀγρίδιον οὐ μακρὰν ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως. 6, 1 μετέβη εἰς ἕτερον ἀγρίδιον] zu verstehen ist, sondern ein einzelnes Grundstück, zeigen die Worte unverkennbar: ὑπῆγον εἰς ἀγρὸν τῇ ὁδῷ τῇ Καμπανῇ· ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας εἰς τὸν ἀγρόν ἐστιν ὡς στάδια δέκα. Schon hieraus folgt auch, dass dieser Acker ihm irgendwie zugehört; denn ein beliebiges Grundstück, dessen Lage er genau angibt, kann nicht schlechtweg ὁ ἀγρός genannt werden [articulo

idem agellus iam sine articulo memoratus notatur], und das Fehlen des Artikels an erster Stelle zeigt nur, dass das Wort für ihn zum Namen geworden ist [cf. vero Martyr. Polyc. modo laudatum]. Deutlicher wird dies durch die Weisung, welche er vorher einmal erhält: ἐλθὲ εἰς τὸν ἀγρόν, ὅπου χονδρίζεις (Vis. III, 1). Dass nämlich diese Lesart erster Hand im sin. gegen die Correctur χρονίζεις festzuhalten sei, ist um so weniger [eo magis] zweifelhaft, da χονδρίζειν in der griechischen Literatur sonst nicht nachgewiesen wird. Es ist eine Nebenform von χονδρεύειν, wie dieses von χόνδρος (i. e. alica) gebildet, welche besonders aus Dinkel (ζέα) gewonnen und mannigfaltig verarbeitet wurde. Hermas selbst wird also Ackerbau treiben und mit Bereitung von alica beschäftigt sein." itaque Hermas post fortunarum naufragium confugisse fingitur in praedium rusticum ibique condidisse alicae fabricam. sed eum Romae mansisse cognovimus (cf. vis. II, 4, 2. 3). affecta, non eversa re familiari villam prope urbem servavit, ubi commorari solebat (cf. Sim. II, 1 περιπατοῦντός μου εἰς τὸν ἀγρόν). hanc villam illa nocte petere iubetur. palat. vertit: in agrum, ubi manes, aeth.: exi in desertum et sede ibi, vet. lat: veni in agrum ubi vis. (cf. v. 3). Hermam alicae fabricatorem primus Th. Zahn excogitavit. utinam solus talem Hermam invenisset! περὶ ὥραν πέμπτην (circa horam sextam vet. lat.), secundum Romanorum computationem ante lucem fere, diluculi tempore.

4. καὶ βλέπω συμψέλλιον κείμενον ἐλεφάντινον, καὶ ἐπὶ τοῦ συμψελλίου ἔκειτο κερβικάριον λινοῦν, καὶ ἐπάνω λέντιον ἐξηπλωμένον, λίνον καρπάσινον. haec Zahn l. l. p. 287 ita reddidit: „In der 3. Vision sieht er zuerst eine elfenbeinerne Bank mit einem linnenen Kopfkissen und einem Leintuch aus feinem Flachs, das noch über den linnenen Ueberzug des Sophas [rectius: super ipso subsellio] gebreitet ist." bene Zahn (G. G. A. 1878. p. 60) contulit Cypriani vit. c. 16 (ed. Hartel (VIII, 2): sedile autem erat fortuito linteo tectum, ut et sub ictu passionis episcopatus honore frueretur.

5. ὡς καὶ πρότερον. cf. Vis. I, 1, 3.

6. μετὰ νεανίσκων ἕξ. κτλ. cf. Vis. I, 4, 13. παῦσαι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν σου πάντα ἐρωτῶν· ἐρώτα καὶ περὶ δικαιοσύνης, ἵνα λάβῃς μέρος τι ἐξαυτῆς εἰς τὸν οἶκόν σου. Hermae Ecclesia tantum abest, ut cum Paulo peccatorum remissionem et iustitiam a deo donatam coniungat, ut utramque seiungat; neque summatim, sed particulatim iustitiam condonari docet.

8. ἄφες τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον καθίσαι. „Sed nullus presbyter adest. Zahnius igitur (l. c. p. 498 sq.) coniecit, textum hic corruptum esse. nihil muto; versus enim hic melius alio scriptoris miseram scribendi artem indicat. Hermas occasionem quaesivisse videtur, ubi ecclesia contestaretur, presbyteros non in maiore honore esse laicis (cf. quae Vis. III, 9, 7 adnotabo), martyres vero utrosque dignitate superare [cf. v. 9]." Harn. sed presbyteros, quos Ecclesia ipsa iam memoravit (Vis. II, 4, 2. 3), Hermas laicus etiam absentes reveretur. παθόντων ἕνεκα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. cf. Vis. III, 2, 1. V, 2. Sim. VIII, 3, 6. IX, 28, 2.

II, 1. μάστιγας, φυλακάς, θλίψεις μεγάλας, σταυρούς, θηρία ἕνεκα τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ. „cf. Hebr. 11, 35 sq. I Clem. 5 sq. Hermas de Christianis loquitur; censendum igitur, iam publicas cruentas persecutiones ecclesiae fuisse. nescio an persecutionem Neronianam hic potissimum respexerit Hermas; cf. Zahn, l. c. p. 130 sq." Harn. „cf. Tacit. Ann. XV c. 44, ubi Neronem pereuntibus ludibria addidisse refert auctor, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent aut crucibus affixi. ex hoc igitur loco colligi non potest, Hermam post Traianum scripsisse. sed cf. Sim. IX c. 28." Funk. ἐκείνων ἐστὶν τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ ἁγιάσματος. „iisdem verbis utitur, ut Zahn vidit (G. G. A. 1878 p. 61), Clemens Al. Strom. IV, 4, 15 p. 570 [τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἁγιάσματος]; c. 6, 30 p. 576 [ἐκ δεξιῶν ἵστανται τοῦ ἁγιάσματος]. cf. Lagarde, Reliquiae iur. eccl. gr. p. 77, 32 [ubi ad l. 30 confertur Ezech. X, 3 ἐκ δεξιῶν τοῦ οἴκου]." Funk. τὰ αὐτὰ δῶρα καὶ αἱ αὐταὶ ἐπαγγελίαι. „cf. Mt. 20, 1 sq. sed v. Mt. 10, 41 sq. Lc. 19, 16 sq. etc. ex Vis. III, 5, 5 fin. III, 7, 6. Sim. VIII, 6 fin. VIII, 8 fin. apparet, Hermam putasse, omnibus electis non eandem gloriam in caelis [rectius in dei regno] fore; cf. Zahn, l. c. p. 142 p. 192. sed etiam nostro loco legimus: ἐκ δεξιῶν κάθηνται καὶ ἔχουσιν δόξαν τινά." Harn.

2. ἀπὸ πάντων τῶν ἁμαρτημάτων εἰς ταύτην τὴν ἡμέραν. cf. Vis. II, 2, 4. 5. 8.

4. „Incipit apocalypsis. interpretatio (c. 3, 3 sq.) non ubique cum visione consentit. comparanda est Sim. VIII. IX." Harn. ῥάβδον, i. e. virgam

magicam; cf. Lex. s. h. v." Harn. πύργον μέγαν οἰκοδομούμενον ἐπὶ ὑδάτων. turris super aquis aedificata miraculum est, quod Sim IX, 2 sq. iam devitatur turri super petra portaque aedificata. primus scriptor audacior est secundario. ceterum turris miraculosa a VII mulieribus, quae sunt virtutes, portatur (Vis. III, 8, 2). λίθοις τετραγώνοις λαμπροῖς. „noli hoc neglegere. duodecim genera in vv. 5—9 distinguuntur: 1) lapides quadrati. 2) e profundo. 3—5) e terra tria genera [sed in interpretatione quattuor hic recensentur genera]. 6—9) circa turrim quattuor genera. 10—12) longe a turri tria genera." Harn. hic discernuntur: I. lapides quadrati splendidi, II. lapides adlati 1) de profundo, 2) de terra, ex quibus aliqui a) reiciuntur, b) aliqui ponuntur in aedificatione, c) aliqui conciduntur et longe a turri proiciuntur, III. lapides circa turrim iacentes, 1) scabrosi, 2) scissuras habentes, 3) curti vel mutilati, 4) albi et rotundi, IV. lapides longe proiecti a turri, venientes in viam et 1) de via se volventes in invia, 2) cadentes in ignem, 3) cadentes prope aquas, in quas intrare non possunt. sed duodecim genera, quae numerari possunt, scriptor ipse egreditur in interpretatione c. V—VII. ἄλλοι δὲ λίθοι κύκλῳ τοῦ πύργου ἔκειντο κτλ. „Nescio quid sibi voluerit scriptor lapides e terra desumptos et lapides circa turrim sitos discernens." Harn. ex interpretatione c. VI, 2 apparet, eos iacere circa turrim μὴ ὑπάγοντας εἰς τὴν οἰκοδομήν, i. e. ecclesiae aedificationem non petentes, quam alii petunt (c. V, 1 τῶν ὑπαγόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν. V, 3 τοὺς μὲν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγοντας, cf. Sim. IX, 3, 3. 4). quarti ordinis lapides non iacent, quia ab ecclesia aedificanda etiam longius discedunt (Vis. III, 3, 9, 7, 1 sq.). lapidibus de terra sumptis respondent illi lapides, qui Sim. IX, 4, 4. 5. 6, 5. 6 de XII montibus aut e campo adportantur. iis vero lapidibus, qui circa turrim iacebant, respondent illi lapides, qui Sim. IX, 6, 3—5 de turri remoti iuxta eandem ponuntur, aut nigri facti, aut scabrosi, aut scissuras habentes, aut curti, aut neque nigri neque albi, aut asperi neque cum ceteris lapidibus convenientes, aut maculati.

9. lapidum longe proiectorum tria genera desunt in Sim. IX.

III, 2. τὰς παραβολὰς τοῦ πύργου. cf. Vis. III, 12, 1 καὶ ταύτην τὴν παραβολήν. (quo magis Hermas secundarii additamentum secundum παραβολὴ θ' inscribi poterat.) αἱ γὰρ ἀποκαλύψεις αὗται τέλος ἔχουσιν. harum Ecclesiae revelationum iam finis indicitur.

3. ὁ μὲν πύργος — ἐγώ εἰμι ἡ Ἐκκλησία. „cf. similitudines templi spiritalis in N. T. Barn. 16. structura ecclesiae, qualis hic graphice describitur, in primaevis Christianorum cryptis, quae Neapoli sunt (Cymet. S. Ianuar.), fucis colorum effigiata cernitur. vid. C. F. Bellermann, üb. d. ältesten christl. Begräbnissstätten und besonders die Katakomben z. Neapel mit ihren Wandgemälden, Hamb. 1839 p. 77 (P. R. Garucci [Storia della arte cristiana, Prato 1873. Vol. II. p. 113 sq. ad tab. 96, 3] recte monuit, picturam ex Simil. IX descriptam esse). eiusdem picturae insigne fragmentum vidimus in crypta quadam cymeterii S. Calixti, loculo Sixti episc. vicina, inter viam Appiam et Ardeatinam a cl. P. Iosepho Marchio prope urbem nuper detectum. secundi autem saec. ego cum aliis, quibus huius rei iudicium est, id esse opus crediderim. in cryptae Romanae pictura etiam candida et ingens petra quadrata apparet, ea quidem vetus, sed cum nova porta, super qua turris aedificari iussum [!] erat. cf. Sim. IX, 2. 3 (Dress.)" Harn.

5. ἐπὶ ὑδάτων. „etiam terra ἐφ' [ἐπὶ] ὑδάτων aedificata est; cf. Vis. I, 3, 4. διὰ ὕδατος. „cf. Sim. IX, 16: baptismum respicit Hermas." Harn. 1 Petr. III, 20 contulit Funk. τῷ ῥήματι τοῦ παντοκράτορος καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. „Zahnius (l. c. p. 196) c. 7, 6 collato contendit, τὸ ῥῆμα τοῦ . . . ὀνόματος esse ‚die Predigt vom Sohne Gottes' — speciosius quam verius" etc. Harn. „verbo Christi" interpretatur Funk. intellege verbum dei creatoris. τοῦ παντοκράτορος. „cf. Sim. V, 7 [, 4]: solemne cognomen dei iam in prioribus fidei confessionibus; cf. Caspari Quellen T. III. p. 4 sq. p. 92 sq. p. 209 sq. et quae adnotavi I Clem. inscr." Harn.

IV, 1. οἱ δὲ νεανίσκοι οἱ ἕξ. „Cf. Vis. I, 4, 1. — Vis. V, 2. Sim. V, 5 et Sim. IX, 6. 12 fin. collatis non poteris non concedere, Hermam ideo sex tantum angelos superiores nominare, quia spiritum sanctum dei i. e. filium dei i. e. praeexistentem Christum septimum habebat archangelum; cf. quae Sim. V adnotabo. iure contulit Hilgf. (App. VV. p. 169 n. 20) Henoch 9, 1. 24, 4. theologumenon de VII angelis superioribus primo creatis persaepe invenitur, in apoc. Ioann. (cf. 1, 4) et apud Rabbinos cf. Ezech. 9, 2 sq. Apoc. Daniel. Tobia 12, 15.

Schenkel, Bibellex. II, p. 114 sq. Kohut über d. jüd. Angelologie u. Dämonologie in ihrer Abhängigk. v. Parsismus in: Abhdl. f. d. Kunde d. Morgenlandes IV, III, 24 sq. Schöttgen et Wetstein ad Apoc. 1, 4. Düsterdieck ad Apoc. 4, 1 — lib. Iubil. c. 2 (transtulit Dillmann in: Ewald, Jahrb. d. bibl. Wissensch. II, 1850 p. 234, cf. p. 235). cum theologumeno de VII angelis cohaeret theolog. VII caelorum, quod Celsus (ap. Orig. VI, 21—23; cf. Keim, Celsus p. 84 sq.) Christianis crimini dat." Harn. οἱ πρῶτοι κτισθέντες. „Cf. Sim. V, 5: οἱ ἅγιοι ἄγγελοι οἱ πρῶτοι κτισθέντες. lib. Iubil. l. c. Pirke R. Elieser (Düsterd. l. c. p. 214): Ante ipsum (deum) expansum est velum, et VII angeli, qui ab initio creati sunt, ministrant coram illo intra velum." Harn. οἷς παρέδωκεν ὁ κύριος πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ. κτλ. „Similia iam in V. T.; excultam hanc opinionem invenis in omnibus fere apocall.; cf. Daniel, Henoch, Iubil. etc. cf. de Hermae angelologia Hilgenfeld, App. VV. p. 169 sq. Lipsius, Zeitschr. f. wiss. Theol. 1865 p. 277 sq. 1869 p. 279 sq. Zahn l. c. p. 263—280. Donaldson l. c. p. 361 sq. Zahnius negavit, ipsum spiritum sanctum (filium dei) inter archangelos ab Herma recenseri." Harn.

2. οὗτοι δὲ οἱ ἐξ ὑπερέχοντες αὐτούς εἰσι. „differentia dignitatis inter angelos a libris quoque sacris agnoscitur. cf. 1 Thess. 4, 16. Eph. 1, 21. 3, 10. 1 Petr. 3, 22." Funk.

3. Οὐχ ὅτι σὺ ἐκ πάντων ἀξιώτερος εἶ ἵνα σοι ἀποκαλυφθῇ. „aliter IV Esr. XII, 16: tu ergo solus dignus fuisti scire altissimi secretum hoc." Harn. διὰ τοὺς διψύχους τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἔστιν ταῦτα ἢ οὐκ ἔστιν. „cf. Barn. 19, 5 [p. 44, 7] οὐ μὴ διψυχήσεις, πότερον ἔσται ἢ οὔ. II Petr. 3, 3 sq. Zahn l. c. p. 431 sq." Harn. „Zahn (G. G. A. 1878 p. 60) contulit Hippol. ed. Lagarde p. 173, 1." Funk.

V, 1. Ἄκουε νῦν περὶ τῶν λίθων τῶν ὑπαγόντων εἰς την οἰκοδομήν. hi sunt: 1) lapides quadrati et albi, sed etiam 2) e profundo protracti (v. 2). secundo loco Herma addit v. 3 τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, et quidem 1) τοὺς εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγοντας καὶ μὴ λατομουμένους, quos sequuntur 2) οἱ ἀγόμενοι καὶ τιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομήν, 3) reiecti et non longe proiecti (v. 5), 4) concisi et longe proiecti (6, 1). tertio loco Hermas addit ἑτέρους πολλοὺς κειμένους μὴ ὑπάγοντας εἰς τὴν οἰκοδομήν (c. VI, 2); quarto loco lapides longe proiectos a turre, cadentes in viam et se volventes de via in invia (c. VII, 1). οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι καὶ διάκονοι κτλ. „Hic habes distinctos hierarchiae ordines; in Apostolis, Episcopis episcopatum gerentibus, Doctoribus seu Presbyteris docentibus, et Ministris sive Diaconis ministrantibus." Cotel. „Presbyterorum ordo Doctorum nomenclatura hic designatur, quod a Cypriano pariter factum: frustra est itaque Blondellus, qui ex hoc scriptore paritati Presbyterianae patrocinium quaerit." Fell. meam sententiam exposui in libro: Die apostol. VV. p. 162 sq. „Cf. Sim. IX, 15. 16. 25: ἀπόστολοι κ. διδάσκαλοι (desunt ἐπίσκοποι κ. διάκονοι). errant qui putaverint (cf. Hefele ad h. l., Rothe, Anfänge p. 408), doctores esse presbyteros docentes. revera ἐπίσκοποι sunt presbyteri, in Sim. IX, 15. 16 episcopi et diaconi negleguntur, quia ibi munus praedicandi evangelium solum respicitur. doctores sunt omnes praedicatores christianae veritatis, etsi neque apostoli neque presbyteri fuere. (memineris Barnabae, Timothei, Titi etc.). certum est, etiam saeculo secundo laicos in ecclesia publice docuisse, cf. Th. Harnack, D. christl. Gemeindegottesdienst u. s. w. (1854) p. 245. p. 371. saepius vero a scriptoribus priscae ecclesiae praeter apostolos et presbyteros (episcopos) doctores nominantur; cf. Act. 13, 1. I Cor. 12, 28 sq. Eph. 4, 11. (I Tim. II, 7. II Tim. 1, 11). Iacob. 3, 1. Hermas ll. cc. et Mand. IV, 3 (Ignat. ad Eph. 15, 1). Clem. Hom. XI, 35 (p. 120, 4): μέμνησθε ἀπόστολον ἢ διδάσκαλον ἢ προφήτην κτλ. Hippol. ap. Epiph. haer. 42, 2: οἱ ἐπιεικεῖς [καὶ πανάγιοι τῆς ἁγίας τ. θεοῦ ἐκκλησίας] πρεσβύτεροι καὶ διδάσκαλοι. Tertull. de praescr. haer. 3: . . . si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr.' Cypr. ep. 24 etc. etc. cf. etiam Euseb. h. e. VI, 19, 16—18. Excerpta e vita Polyc. per Pionium conscr. c. 3 (in edit. Zahniana epp. Ign. et Polyc. p. 169[h] not. 170). cf. denique dissertat. Dodwelli ‚De presbyteris doctoribus' (Migne, Cursus compl. Patrol. Lat. T. V. p. 33 sq.). Lightfoot, Ep. to the Galat. (1874) p. 92 sq. p. 99. Zahn, l. c. p. 94 sq." Harn. doctores inter apostolos et diaconos memorati proprium genus constituunt. etiam Mand. IV, 3, 1 memorantur. Sim. IX, 15, 4. 16, 5 (cf. 2 Tim. 1, 11) ipsis apostolis adiunguntur, Act. XIII, 1 prophetis, 1 Cor. XII, 28 apostolis et prophetis. au-

ctoritate gaudent Iac. III, 1. post apostolos, prophetas, evangelistas, pastores (presbyteros vel episcopos) recensentur Eph. IV, 11. doctorem auctoritate praeditum neque vere privatum hominem esse docet Barnabae epi. I, 8 p. 5, 6. 7. IV, 9 p. 9, 4. 5, cf. quae adnotavi. proprium doctorum munus testatur antiquissima Petri epi. ad Iacob. c. 2 τοὺς βουλομένους τὸ τῆς διδασκαλίας ἀναδέξασθαι μέρος. non minus antiqua Contestatio Iacob. c. 1. τῷ καὶ διδάσκειν αἱρουμένῳ. Περίοδοι Πέτρου (Clem. Rec. IV, 34. 35) coniungunt pseudoprophetas et pseudoapostolos falsosque doctores nullique doctorum gentiles credere iubent nisi a Iacobo fratre domini vel ab eius successoribus in episcopatu Hierosolymiorum probato (Clem. Hom. XI, 35 ἀπόστολον ἢ διδάσκαλον ἢ προφήτην), contrarii sunt secundum Clem. Recogn. VIII, 55 apostolis pseudoapostoli, doctoribus falsi doctores. Clementis epi. ad Iacob. c. 14 inter episcopum, presbyteros, diaconos et fratres vel laicos iam memorat τοὺς κατηχοῦντας, eodem fere modo Clem. Hom. III, 71 p. 56, 4 post episcopum πρεσβυτέρους, κατηχητάς, διακόνους χρησίμους κτλ. Acta Perpet. et Felic. c. 13 ‚presbyterus doctor'. hic apostolis coniunguntur episcopi (vel presbyteri) tanquam eodem fere munere fungentes, doctores eiusdem fere dignitatis et diaconi subvenientes. omnes sunt priscae vel apostolicae ecclesiae principes, iidem fere, quos Papias Hieropolitanus (λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεων fragm. apud Euseb. H. E. III, 39, 2—4) nomine τῶν πρεσβυτέρων comprehendit, quorum sermones aut ipse audiverit aut ex eorum discipulis percunctatus sit; cf. quae disserui in: Zeitschr. f. w. Th. 1875. II. p. 245 sq., 1877. IV. p. 510 sq. unde hi lapides quadrati splendidi venerint, non dicitur. nam omnia sunt miraculosa. Sim. IX. ἐκ βυθοῦ τινὸς lapides ascendunt, quorum quarto ordine apostoli sociique repraesentantur (Sim. IX, 3, 3. 4, 2. 3. 5, 3. 4. 15, 4. 16, 1 sq.). Hermas secundarius apostolos sociosque iam in praeteritorum temporum profundum retulit. καὶ ἐπισκοπήσαντες. praedicatur de apostolis et presbyteris. „Cf. (Hebr. 12, 15). (1 Petr. 5, 2). Clem. epi. ad Iacob. 4 (p. 7, 26). Harn. οἱ μὲν κεκοιμημένοι, οἱ δὲ ἔτι ὄντες. prisci ecclesiae principes iam ex parte mortui esse dicuntur. Clem. Rom. epi. I, 44 nonnullos, presbyteros vel episcopos ab ipsis apostolis vel aliis insignibus viris superstites testatur. Irenaeus vero adv. haer. IV, 20, 4: nec veterum qui quieverunt, nec eorum qui nunc sunt. „Cf. I Cor. 15, 6. memineris e. c. Polycarpi. quid sibi voluerit Zahnius dicens (l. c. [p. 96]): „Fast unbegreiflich wären diese Aussagen, wenn ein Schriftsteller v. J. 140 sich Mühe gäbe, für einen Genossen der apost. Zeit zu gelten, non intellego; sane quidem Hermas hic non aliter loquitur ac Clemens in epist.; sed quid mirum, cum circa an. 130—140 viros apostolicos adhuc in vita fuisse constet? nec video, Hermam se ipsum apostolis aequalem hic finxisse." Harn. „Caveas autem, ne hunc locum respiciens [ut Zahn] scripturam saeculo primo exeunti adscribas. Hermas simulat tantum, se illo tempore vixisse." Funk. καὶ πάντοτε ἑαυτοῖς συνεφώνησαν καὶ ἐν ἑαυτοῖς εἰρήνην ἔσχον κτλ. „Unde apparet, Hermam apud episcopos et doctores sibi aequales pacem et concordiam desiderare; cf. [Vis. III, 9, 7]. Sim. VIII, 7 [, 4 sq.]. persaepe Hermas dissensiones et schismata vituperat" Harn. Hegesippus quoque τὴν ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας superstitibus adhuc apostolis ipsiusque domini discipulis usque ad Traiani imp. tempora conservatam esse retulit (Hypomnem. l. V. apud Euseb. H. E. III, 32, 7. 8. IV, 22, 6).

2. οἱ δὲ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἑλκόμενοι κτλ. „scil. ex profundis martyrii; cf. Zahn l. c. p. 201 n. 1" Harn. profundum illud, unde martyres trahuntur, interitum caede factum repraesentat. Hermas secundarius Sim. IX. profundo latiore sensu tempora praeterita repraesentat, unde etiam virorum iustorum priscorum quartus ordo, i. e. apostoli sociique, ascenderint, prioribus tribus ordinibus baptismi sigillo dato (Sim. IX, 16, 5). itaque martyres Sim. IX, 28 minus apte lapidibus de undecimo monte desumptis repraesentantur.

V, 3—VI, 1 τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους τοὺς φερομένους ἀπὸ τῆς ξηρᾶς scriptor accuratius interpretatur quam descripsit c. II, 7, ubi lapides non circumcisos, sponte vero in aedificationem vadentes reticuit potius quam lapides in aedificatione positos (τοὺς δὲ ἐτίθουν εἰς τὴν οἰκοδομήν) in duo genera scidit, ut Harnack opinatus est.

3. 4. τοὺς μὲν εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὑπάγοντας καὶ μὴ λατομουμένους, τούτους ὁ κύριος ἐδοκίμασεν, ὅτι ἐπορεύθησαν ἐν τῇ εὐθύτητι τοῦ κυρίου καὶ κατωρθώσαντο τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. οἱ δὲ ἀγόμενοι καὶ τιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν; Νέοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοί. νουθετοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν, διότι οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτοῖς πονηρία. illos lapides, qui sponte

in aedificationem vadunt, non circumcisi, sed propter mandata observata a deo probati, interpretatus sum veteres iustos populi dei, i. e. Iudaeos probos; hos, qui acti ponuntur in aedificatione Christianos, sive novicios e gentibus, sive Iudaeos fideles (apost. VV. p. 135, not. 2. Zeitschr. f. wiss. Theol. 1858 p. 437 sq.,). quam interpretationem ab adversariis non revictam repeto. „cf. (I Petr. 2, 5: λίθοι ζῶντες) 2, 7, ubi scriptum est: . . . τοὺς δὲ ἐτίθουν εἰς τὴν οἰκοδομήν; hoc genus hic in duo scissum est [?]. de his versibus cf. Hlgf., Zeitschr. f. wiss. Theol. 1858 p. 437 sq., Lipsius l. c. 1865 p. 273 sq., Zahn l. c. p. 202 sq., Lipsius l. c. 1869 p. 260—267, Zahn Jahrbb. f. deutsche Theol. 1870 p. 198 sq. vehementer errant, qui opinati sint, Hermam hic differentiam facere inter Iudaeo- et Ethnico-Christianos. recte Zahnius: νέοι ἐν τῇ πίστει ‚sind die neubekehrten und neugetauften Christen' cf. II Clem. 19, 1: τοῦτο ποιήσαντες σκοπὸν πᾶσι τοῖς νέοις θήσομεν. ‚Der Unterschied besteht nicht darin, dass die Einen gehen, die Anderen getragen werden; . . . auch darin nicht, dass die Einen behauen werden, die Anderen nicht; denn dann müsste, was nicht geschieht, bei der zweiten Unterabtheilung gesagt werden, dass sie behauen werden.' Hermas hic duo genera perfectorum Christianorum distinxit, uti ostenderet, iam eos, qui νέοι sunt ἐν τῇ πίστει, si a malitia abstineant (lego p. 42, 1 [19, 16] οὐχ), statim membra verae ecclesiae esse. ‚Ausdrücklich wird hier gezeigt, dass es gleichgültig sei, ob einer schon so lange oder erst kurze Zeit sich in diesem Stande befinde.' sed illa, quae Zahnius l. c. p. 241—243. Sim. IX, 29. 30 coll. de νέοις exposuit, haud probaverim." Harn. „Hermas de iustis loquitur, qui neque martyres (v. 2) neque apostoli etc. (v. 1) sunt, et duo eorum genera distinguit, longum et breve tempus secundum fidem viventes. cf. Matth. 20, 1 sq. hunc esse versuum sensum interpretatio satis clare ostendit, etiam si imago obscura est. non autem, ut nonnulli putaverunt, fideles e circumcisione (v. 3) fidelibus e gentibus (v. 4) opponuntur. cf. Zahn l. c. p. 202 sq. — νέοι κτλ. i. e. neophyti (1 Tim. 3, 6). Funk. Hermam igitur asserunt ideo distinxisse lapides in aedificationem sponte vadentes (ὑπάγοντας, cf. c. VI, 2 μὴ ὑπάγοντας Sim. IX, 3, 3. 4 ὑπάγειν) non politos et adductos (ἀγόμενοι) positosque in aedificatione, ut in fide christiana temporis discrimen nihil valere ostendat! utrosque lapides non tempore solo, sed etiam ipsa ratione discerni luce clarius est. illi propriis fere viribus praeteritis temporibus (ἐπορεύθησαν, καθωρτώσαντο) sancte vixerunt, hi nunc (praesente tempore) ab angelis commonentur ‚ad bene faciendum, quoniam nequitia in eis inventa non est.' hoc est discrimen veteris et novi populi dei etiam hic coniuncti potius quam disiuncti. iustos veteris populi dei, quamvis non politos, baptismi ipsius (cf. Vis. III, 3, 5) exsortes deus ipse probavit propter mandata recte peracta. illi sunt Iudaei, quos inter iustos sanctosque recenseri iam vidimus (cf. quae notata sunt ad Vis. I, 1, 8. 9. II, 2, 5). qui vero adducti in aedificatione ponuntur, tantum abest, ut omnes neophyti christiani sint, ut et ipsi dividantur in novicios et (priscos) fideles. discernuntur enim gentiles fideles iam numero superantes et Iudaei fideles. utrique commonentur ab angelis (cf. Matth. XVIII, 10), in quorum tutela sunt, ut bona opera peragant, quia animae candidae sunt. Hermas secundarius hoc exemplum secutus fideles duodecimi montis omni malitia carentes induxit (Sim. IX, 29, 1 sq.) addiditque, etiam de eiusdem montis radicibus e campo alias animas candidas quaeri (Sim. IX, 30, 3). conferre iuvat etiam illos rotundos et splendidos lapides, quorum divitiae circumcidendae (Sim. IX, 30, 4—c. 32), qui a diabolo tentati nonnunquam peccant, sed cito recurrunt ad dominum. ceterum omnes fideles, sive novicii in fide, sive veterani, poenitentia acta ὁλοτελῶς νέοι ἔσονται (Vis. III, 13, 4). Hebraeos Mosi credentes et gentiles Iesum diligentes distinxerunt etiam Περίοδοι Πέτρου servati in Clem. Recogn. IV, 5: „Est ergo proprii muneris a deo concessi Hebraeis, ut Moysi credant, gentibus autem, ut Iesum diligant. — debet autem is, qui ex gentibus est et ex deo habet, ut diligat Iesum, proprii habere propositi, ut credat et Moysi, et rursus Hebraeus, qui ex deo habet, ut credat Moysi, habere debet et ex proposito suo, ut credat in Iesum, ut unusquisque eorum habens in se aliud divini muneris, aliud propriae industriae, sit ex utroque perfectus." etiam ante Christum mortuis Irenaeus salutem futuram tribuit adv. haer. IV, 22, 2: ‚Non enim propter eos solos, qui temporibus Tiberii Caesaris crediderunt ei, venit Christus, nec propter eos solos qui nunc sunt homines providentiam fecit pater, sed propter omnes omnino homines, qui ab initio secundum virtutem suam in sua generatione et timuerunt et dilexerunt deum et iuste et pie con-

versati sunt erga proximos et concupierunt videre Christum et audire vocem eius. quapropter omnes huius modi in secundo adventu primo de somno excitabit et eriget tam eos quam reliquos qui iudicabuntur et constituet in regnum suum. 16, 3: iusti autem patres virtutem decalogi conscriptam habentes in cordibus et animis suis, diligentes scilicet deum, qui fecit eos, et abstinentes erga proximum ab iniustitia, propter quod non fuit necesse admoneri eos correptoriis literis, qui habebant in semet ipsis iustitiam legis. 20, 4: nec veterum qui quieverunt nec eorum qui nunc sunt. 25, 1 (Christus), in unam fidem Abrahae colligit eos ,qui ex utroque testamento apti sunt in aedificationem dei'. quae interpretatio Hermae apocalyptici videtur esse.

5. οὓς δὲ ἀπέβαλλον καὶ ἐρίπτουν, cf. c. II, 7 τοὺς μὲν ἀπέβαλλον. olim et nunc iuste viventes iam sequuntur, qui peccaverunt, sed poenitentiam agere volunt. hos non longe proiectos esse a turri interpretatio addit. qui si nunc, dum turris aedificatur, poenitentiam egerint, fortes in fide erunt; sin tempus poenitentiae statutum praetermiserint, quamvis eiecti, tamen iuxta turrim iacebunt. intellegendi sunt Christiani non omni culpa carentes, ipsi illi, quibus haec poenitentia extraordinaria adnunciatur, cf. quae ad Vis. II, 2, 4. 5 notata sunt. | ἐὰν δὲ τελεσθῇ ἡ οἰκοδομή, οὐκέτι ἔχουσιν τόπον, ἀλλ' ἔσονται ἔκβολοι· μόνον δὲ τοῦτο ἔχουσιν, ὅτι παρὰ τῷ πύργῳ κεῖνται. „scil. si postea poenitentiam egerint; cf. c. 7, 6.“ Harn. sed hi inter illos censendi non sunt, de quibus c. VII, 6. 7 Hermas interrogat, Ecclesia respondet. hos nunc poenitentiam habere legimus; illinc habeant poenitentiam Hermas interrogat. hi nondum perfecta turri poenitentiam acturi fortes erunt in fide; si tempus praetermiserint, tamen iuxta turrem iacebunt. illi quamvis poenitentia acta post tormenta maxima multo deteriore loco ponentur. Hermas secundarius Sim. VIII, 7, 3 dubitantibus, obloquentibus, litigiosis, si cito poenitentiam egerint, turris ipsius, si tardius egerint, murorum habitationem permisit. Sim. IX, 14, 2 tale discrimen non docetur.

VI, τοὺς δὲ κατακοπτομένους καὶ μακρὰν ῥιπτομένους ἀπὸ τοῦ πύργου. cf. c. II, 7 ἄλλους δὲ κατέκοπτον καὶ ἔρριπτον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. hi sunt filii τῆς ἀνομίας, qui fidem simulaverunt omnemque nequitiam perpetraverunt, quamobrem iis salus abiudicatur. fidem sine lege confessi scoleste vixerunt (cf. Matth. VII, 21 sq.), quibus deus irascitur. ἐπίστευσαν δὲ ἐν ὑποκρίσει. „cf. Polyc. ad Philipp. 6, 3: ἀπεχόμενοι . . . τῶν ἐν ὑποκρίσει φερόντων τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου. Sim. VIII, 6, 2, ἐν ὑποκρίσει μετανοεῖν Sim. IX, 19 [, 2].“ Harn. | διὰ τοῦτο συνεκόπησαν καὶ πόρρω ἀπερίφησαν. cf. antecedens κατακοπτομένους. hi neque reiciuntur (ἀποβάλλονται) tantum neque circumciduntur (περικόπτονται, cf. Vis. III, 6, 6), sed conciduntur, ne ullo modo adhiberi possint.

VI, 2—7. lapidum circa turrim iacentium, illos, qui ecclesiae communionem non petunt, repraesentantium, quatuor sunt ordines. numerum auxit Sim. IX, 6, 4. 8, 2 sq.

2. οἱ μὲν ἐψωριακότες εἰσὶν οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, μὴ ἐπιμείναντες δὲ ἐν αὐτῇ μηδὲ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις. cf. Sim. VIII, 8, 1 καὶ μὴ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις 9, 1. 20, 2. 26, 3. Clem. Rom. epi I, 46 p. 51, 1. 2 e libro non canonico: γέγραπται γάρ· Κολλᾶσθε τοῖς ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται.

3. οἱ δὲ τὰς σχισμὰς ἔχοντες describuntur pacem simulantes, absentibus vero adversantes. κατ' ἀλλήλων ἔχοντες. „cf. Mand. II, 2: ἕξεις κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Sim. IX, 23 [, 2]: κατ' ἀλλήλων ἔχοντες. etiam Ignat. ad Trall. 8, 2 sine accusativo: μηδεὶς κατὰ τοῦ πλησίον ἐχέτω.“ Harn. talibus hominibus etiam Sim. VIII, 7. IX, 23 poenitentia non omnino abiudicatur.

4. οἱ δὲ κεκολοβωμένοι. describuntur fideles et maiore ex parte iusti, sed aliquas partes habentes τῆς ἀνομίας. multo peiores sunt illi filii τῆς ἀνομίας (Vis. III, 6, 1), quamvis simulata fide ecclesiae communionem petant ab his neglectam.

5. οἱ δὲ λευκοὶ καὶ στρογγύλοι κτλ. describuntur fideles divites. cf. Vis. I, 1, 8. III, 9, 6. Mand. VIII, 3. X, 1, 4. XII, 2, 1. Sim. I, 8. II, 5 sq. IX, 20. 30, 4 sq.

6. ὅταν, φησίν, περικοπῇ αὐτῶν ὁ πλοῦτος κτλ. fideles divites neque κατακόπτονται (c. II, 7) neque συγκόπτονται (c. VI, 1) (c. II, 7), ut filii τῆς ἀνομίας, sed divitiae eorum circumcidendae sunt, cf. Sim. IX, 6, 8. 7, 4 sq. 8, 2 sq. 9, 3 sq. 30, 4 sq.

7. ὅτε ἐπλούτεις, ἄχρηστος ἦς. cf. quae ad Vis. I, 1, 8. II, 3, 1 notata sunt.

| καὶ γὰρ σὺ αὐτὸς κεχάραξαι ἐκ τῶν αὐτῶν λίθων, nam et tu ipse consignatus es ex iisdem lapidibus.

VII, 1. τοὺς δὲ ἑτέρους λίθους, οὓς εἶδες μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου ῥιπτομένους καὶ πίπτοντας εἰς τὴν ὁδὸν καὶ κυλιομένους ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς τὰς ἀνοδίας. quartae classis lapides illos repraesentant, qui ab ecclesiae communione etiam magis discedentes contraria quaedam petunt. horum primi sunt, qui meliorem viam se posse invenire opinati aberrant in invia. sunt haeretici Gnostici, cf. librum meum: D. apost. VV. p. 176 sq., Lipsii commentationes in: Zeitschft. f. wiss. Theol. 1865. p. 284 sq., 1869. p. 291 sq. 2 Petr. II, 15: καταλιπόντες εὐθεῖαν ὁδὸν ἐπλανήθησαν ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαάμ. κτλ.

2. οἱ δὲ πίπτοντες εἰς τὸ πῦρ καὶ καιόμενοι sunt apostatae poenitentiam respuentes, cf. Sim. VI, 2. 3. VIII, 6, 4. IX, 19, 1. 3. τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. „Ps. 41, 3. 83, 3. Os. 1, 10. Dan. 6, 20. 26 (II Macc. 15, 4) Matth. 16, 16. 26, 63. Act. 14, 14. Rom. 9, 26 etc." Funk. addo Hebr. 3, 12.

3. τοὺς δὲ ἑτέρους τοὺς πίπτοντας ἐγγὺς τῶν ὑδάτων καὶ μὴ δυναμένους κυλισθῆναι εἰς τὸ ὕδωρ. „soli hi baptismum nondum acceperunt; ceteri omnes, qui adhuc usque nominati sunt, Christiani sunt." Harn. „H. de catechumenis loquitur, qui opus salutare coeptum non sunt ausi perficere, cf. Hebr. 3, 12." Funk. ego Iudaeos probos etiam sine baptismo recipi Vis. III, 5, 3 demonstrasse mihi videor. hi baptismum disciplinam verentes semper differunt.

4. ἐτέλεσεν οὖν τὴν ἐξήγησιν τοῦ πύργου. iuvat omnia componere. turris significat ecclesiam. quod super aquis aedificatur, baptismi aquam salutarem indicat. angeli, quorum sex principes sunt, aedificant. I. lapidum pars ecclesiae aedificationem petit (ὑπάγουσιν εἰς τὴν οἰκοδομήν), quorum primi sunt 1) apostoli cum successoribus sociisque vel ecclesiae ipsius parentes, quibus 2) statim adduntur martyres ex interitu suscitati. de terra ipse populus dei assumitur. 3) sponte adveniunt in ecclesiam, verum dei populum, probi Iudaei, etiam sine baptismo a deo approbati, 4) adducuntur fideles, sive novicii e gentibus, sive veterani e Iudaeis, omnes angelorum tutela custoditi. 5) accedunt etiam peccatores poenitentiam acturi, qui ante poenitentiam actam non recipiuntur. 6) qui vero accedunt simulatae falsaeque fidei defensores, υἱοὶ τῆς ἀνομίας, conciduntur longeque reiciuntur salute denegata. II. lapides non vadentes in aedificationem circumiacent, qui sunt ecclesiam parum curantes: 1) qui in cognita veritate neque permanent neque sanctorum communioni adhaerent, 2) qui pace simulata absentibus adversantur, 3) qui quamvis fideles et maiore ex parte iusti, aliquid tamen τῆς ἀνομίας habent, 4) qui cum fide divitias coniungunt. III. lapides procul reiecti, qui etiam magis ab aedificatione discedunt, sunt 1) haeretici Gnostici, ab illis falsae fidei defensoribus (I, 6) diversi, 2) apostatae, 3) baptismum semper prorogantes.

5. πάντες οἱ λίθοι οὗτοι οἱ ἀποβεβλημένοι καὶ μὴ ἁρμόζοντες εἰς τὴν οἰκοδομήν. sunt omnes, quos modo sub n. II. III. recensui, non exceptis haereticis Gnosticis (III, 1), solis fidei lege solutae defensoribus, qui iam concisi vel deleti sunt (cf. Vis. III, 2, 7. 6, 1), omnis poenitentia denegatur. καὶ ἔχουσιν τόπον εἰς τὸν πύργον τοῦτον. „tempus, qua turris exstructa erit, non idem est cum tempore diei iudicii. itaque falsi sunt qui haec de poenitentia post mortem in purgatorio intellegenda esse opinati sint." Harn. ἔχουσιν, φησίν, μετάνοιαν. „erraverunt editores Bibl. max. Lugd. (cf. adnot. ad Tom. II p. 27) et Rothe (Anfänge d. chr. K. p. 624) putantes, Hermam hic de poenitentia post mortem in purgatorio peragenda loqui." Funk. εἰς τοῦτον τὸν πύργον οὐ δύνανται ἁρμόσαι. „i. e. non possunt poenitentia in terris peracta eiusdem (in caelis) beatitudinis fieri participes, qua ii gaudebunt, qui numquam in magna peccata sunt delapsi vel qui dextro tempore (antequam turris exstructa est) poenitentiam egerunt. minus vera ap. Rothium l. c. p. 624, Iachmannum l. c. p. 81—85. viri docti prioris temporis hunc locum vehementer vexavere. imagines verae ecclesiae terrestris et ecclesiae caelestis hic commiscuit scriptor." Harn. „erraverunt quoque, qui verba εἰς τ. τ. πύργον. de ecclesia visibili seu terrestri interpretati sunt. supra c. 5, 5 de poenitentibus sermo fuit, qui in turrim seu ecclesiam visibilem adhuc recipiuntur. auctor potius, ut recte adnotavit Harnack, imagines verae ecclesiae terrestris et ecclesiae caelestis triumphantis hic commiscuit." Funk. erraverunt interpretes Theodorum Zahn secuti. nam caelestis ecclesiae in hac visione ne vestigium quidem reperitur. ad terrestrem ecclesiam omnia pertinent.

6. ἑτέρῳ δὲ τόπῳ ἁρμόσουσιν πολὺ ἐλάττονι, καὶ τοῦτο ὅταν βασανισθῶσιν.

„falluntur quotquot de purgatorio intelligunt. haud dubium quin loquatur de poenitentia.“ Cotel. „cf. quae ad c. II, 1 adnotavi. Sim. VIII, 6 [, 6] fin.“ Harn. addo quae ad Vis. III, 5, 5 adnotavi. ὅτι μετέλαβον τοῦ ῥήματος τοῦ δικαίου. „scil. si vitam iuste instituerint; cf. v. 3: ἡ ἀγνότης τῆς ἀληθείας. aliter Zahnius, l. c. p. 196 [qui interpretatur praedicationem christianam].“ Harn. equidem confero Mand. VIII, 9 ῥήματα δικαιοσύνης. Sim. IX, 11, 8 ῥήματα κυρίου. Vis. I, 3, 2 ὁ λόγος — ὁ δίκαιος. Sim. IX, 25, 2 τὸν λόγον τοῦ κυρίου. Vis. III, 2, 1 παιδείᾳ δικαίᾳ. ipsi Gnostici et apostatae Christianis exlegibus praeferuntur.

VIII, 2. ἐμβέλψασά μοι ὑπεμειδίασεν. „Quid sibi vult risus ille“? Harn. respondeo: propter Hermae videndi cupiditatem ridet ecclesia. Βλέπεις ἑπτὰ γυναῖκας κύκλῳ τοῦ πύργου; Βλέπω, φημί, κυρία κτλ. „Zahnius (l. c. p. 502) dixit: „Es will vor allem bedacht sein, dass diese sieben Frauen ganz ausserhalb der Vision stehen, erst nachträglich um den Thurm her gezeigt werden. Ihr Tragen (ὁ πύργος οὗτος ὑπὸ τούτων βαστάζεται) desselben ist vollends nicht unmittelbare Anschauung, welche ja auch nicht zu vollziehen wäre, da der Thurm festgegründet ist. . . . Es sollte nur gesagt werden, dass diese Tugendgeister das Leben d. Kirche bedingen.‘ ‘sed haec vera non sunt; legimus enim ‚βλέπεις, βλέπω.‘ Hermas visionem obfuscat, contextus, ut ita dicam, prorsus incuriosus.“ Harn. contextui vero etiam haec conveniunt, cum omnia miraculosa sint. turris super aquis aedificata etiam mulierum virtute miraculose portatur. imitatus est Hermas secundarius Sim. IX, 2, 3 sq., ubi XII virgines circa portam stant ὡς μέλλουσαι φορτίον τι βαστάζειν. septem virtutes, quarum prima fides, ultima caritas, etiam 2 Petr. I, 5—7 enumerantur: ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετήν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονήν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην. Barnabas epi. I, 6 p. 4, 7 sq. fidei quidem spem proposuit, sed et ipse ultimo loco posuit caritatem. Ignatius ad Ephes. 14: τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ ζωῆς καὶ τέλος· ἀρχὴ μὲν πίστις, τέλος δὲ ἀγάπη. Polycarpus ad Philipp. 3, 2. 3 sequitur 1 Cor. XIII, 13. „In cap. 17. Act. Pauli et Theclae una nominantur πίστις, φόβος, γνῶσις, ἀγάπη.“ Harn.

3. ἡ κρατοῦσα τὰς χεῖρας. vet. lat.: quae continet manu, palat.: quae tenet manus, aeth.: quae (manibus) tenet. „manus contracta rectissime Fidem repraesentat, qua divina promissa apprehendimus.“ Fell. „Hoc Zahnius p. 502 sq. recte interpretatus est: ‚κρατεῖν ist intrans. gebraucht und τὰς χεῖρας Accus. d. Beziehung‘ — cui robustae sunt manus; cf. Sim. IX, 2, 4.“ Harn. equidem interpretor: συμπλέκουσα τὰς χεῖρας. Πίστις „primum locum habet, ut Mand. I. Sim. IX, 15 — de notione fidei ap. Herm. cf. quae Mand. I adnotabo. Zahnii (l. c. p. 148 sq. p. 168 sq.) expositionem caute sequaris.“ Harn. διὰ ταύτης σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ. „Fidei soli hoc tribuitur.“ Harn. fidem vero omnium virtutum matrem scriptor asserit neque sine operibus salvare, cf. v. 5.

4. ἡ περιεζωσμένη. Sim. IX, 2, 4 de omnibus XII virginibus: περιεζωσμέναι εὐπρεπῶς. Ἐγκράτεια Sim. IX, 15 fidei proxima recensetur. αὕτη θυγάτηρ ἐστὶν τῆς πίστεως, cf. v. 5. Sim. IX, 15 omnes XII virtutes virgines appellantur et sorores.

5. καλοῦνται δὲ ἡ μὲν Ἁπλότης, ἡ δὲ Ἀκακία, ἡ δὲ Σεμνότης, ἡ δὲ Ἐπιστήμη, ἡ δὲ Ἀγάπη. apud Hermam secundarium Sim. IX, 15 quatuor principales virtutes appellantur: Πίστις, Ἐγκράτεια. Δύναμις (addita), Μακροθυμία (addita) ceterae sunt: Ἁπλότης, Ακακία, Ἁγνεία (hic Σεμνότης), Ἱλαρότης (addita), Ἀλήθεια (addita), Σύνεσις (hic Ἐπιστήμη), Ὁμόνοια (addita), Ἀγάπη. τὰ ἔργα τῆς μητρὸς αὐτῶν, Fidei, ex qua omnes originem ducunt.

6. τίς τίνα. cf. Mand. VI, 1 τίς αὐτῶν τίνα. Marc. XV, 24. Luc. XIX, 15. Act. XI, 17. Aristobulus Iud. apud Euseb. praep. ev. XIII, 12, 15 τί τίνος προτερεῖ. Apollonius contra Montanistas apud Euseb. H. E. V, 18, 7 τίς οὖν τίνι. Gregor. Nyss. testim. adv. Iud. (in L. A. Zacagni Collectan. monument. vet. eccl. gr. ac lat. T. I. Rom. 1698. p. 292): τίς δὲ πρὸς τίνα ἔλεγεν. Epiphanius Haer. XXIX, 1 τίνες τίνας διεδέξαντο. XXXII, 1 τίς τίνος διαδόχος.

8 μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ. „vix de angelis, ut 1 Clem. 56, 1; cf. v. 9. Vis. I, 1, 9 etc.“ Harn.

9. συντέλεια. „cf. Sim. IX, 12 [,3]. Mt. 13, 39 sq. 24, 3. 28, 20. Hebr. 9, 26.“ Harn. etiam Sir. 39, 34. 40, 14 contulit Funk. τὸν πύργον ἔτι

οἰκοδομούμενον. „dicere Ecclesia voluit: Quomodo putare potuisti, iam esse consummationem, cum turrim aedificari et nondum perfectam esse perspexeris.“ ? Hefele. ἡ ἀνακαίνωσις τῶν πνευμάτων ὑμῶν. Harn. contulit Vis. III, 11, 3. 12, 2. 3. 13, 2. Sim. VI, 2, 4. VIII, 6, 3. IX, 14, 3. 2 Cor. IV, 16. Rom. XII, 2. Col. III, 10 Eph. IV, 23. Tit. III, 5. Hebr. VI, 6 (Funk etiam Ps. 2, 12). Barn. epi. 6, 11 [p. 15, 15] addiditque: „Apud LXX: ἀνακαινίζω, ἀνανεόω, ἀνανέωσις. Testam. Levi 16. 17: ἀνακαινοποιέω. Hermas praedicatione paenitentiae renovationem spirituum efficere vult.“

11. μετὰ τρεῖς ἡμέρας. cf. Vis. II, 2, 4 sq. τὰ ῥήματα ταῦτα. quae sequuntur c. IX.

IX, 1. „Haec omnia quae hoc capite continentur, Ecclesia ad Hermam loquitur eo fine, ut ipse aliis ea annuntiet. filii illi non sunt Hermae, sed ecclesiae.“ Hefele. „Auctor imitari videtur Ies. I, 2 vel Matth. 23, 37.“ Funk. ἁπλότητι καὶ ἀκακίᾳ καὶ σεμνότητι cf. c. VIII, 5, 7. στάξαντος. „similitudo nobilis; cf. Ierem. 42, 18. 44, 6 (ὁ θυμός ἔσταξεν).“ Harn. δικαιοσύνην a deo venientem (Harn.) δικαιωθῆτε καὶ ἁγιασθῆτε. „δικαιοῦσθαι (cf. Mand. V, 1, 7) primum locum habet.“ Harn.

2. ἐκ καταχύματος. vet. lat.: abundantius, palat.: infrunite. „crediderim hoc vertendum esse ‚ex abundantia‘, sed exempla nulla habeo. — memineris hic I Cor. 11, 20 sq.“ Harn.

5. 6, Harn. contulit Iacob. V, 1 sq. Henoch 94, 8.

5. οἱ ὑπερέχοντες. cf. quae ad Barnab. epi. c. 21, 2 p. 49, 5 adnotavi.

6. καὶ ἐκκλεισθήσεσθε. cf. Sim. X, 4, 4.

7. τοῖς προηγουμένοις τῆς ἐκκλησίας (cf. Vis. II, 2, 6) καὶ τοῖς πρωτοκαθεδρίταις. „Omnes fere interpretes Mand. XI, 12 (θέλει πρωτοκαθεδρίαν ἔχειν) et Sim. VIII, 7, 4 collatis vocem πρωτοκαθεδρίτης ironice scriptum esse coniecerunt; cf. Dorner, Entwickl.- Gesch. d. L. v. d. Person Chr. (1845) T. I. p. 186 sq. [cf. Vis. III, 11]. Hilgenfeld, App. VV. p. 163. Nov. Testam. fasc. III. p. XV. Ritschl, Altkath. K. edit. II. p. 403. Lipsius Ztschr. f. wiss. Theol. 1866 p. 71. Zahn, l. c. p. 98 sq. non nego, Hermam presbyteros, qui tum erant, propter aemulationem et discordiam acerbe castigasse (Vis. II, 2, 6. Vis. III, 1, 8; cf. c. 5, 1); at pro certo haud dixerim, episcopatus aemulationem ab eo esse vituperatam, etsi concedo, id quidem Vis. III, 9, 8—10 et (Sim. VIII, 7, 4) collatis absimile non esse. ex voce vero πρωτοκαθεδρίτης nihil concludi potest; quod bene intellexit doctissimus Lightfootius (Ep. to the Philipp. 1873 p. 217 n. 8—). Zahnio adstipulor, qui litteris die 5. Dec. 1875 ad me datis mecum communicavit haec: „Hier kann man nichts von Rangstreitigkeiten unter den Geistlichen finden. Die eine, neben der anderen: προηγούμενοι stehende Bezeichnung: πρωτοκαθεδρίται kann das nicht tragen und sagt es jedenfalls nicht. Es können das ebenso gut πρωτοκαθεδρίᾳ τιμώμενοι (Clem. Alex. Strom. VI, 13 [, 106] p. 793) sein, als πρωτοκαθεδρίᾳ πεφυσιωμένοι (principalis consessionis tumore elati: Iren. IV, 26, 3). Ersteres wäre gar kein Tadel, sondern nur eine Erinnerung an die Würde, welche das unwürdige Verfahren um so tadelnswerther erscheinen liesse: das andere wäre zwar ein Tadel, aber keine Anklage auf ehrgeiziges Trachten nach der ersten καθέδρα. Diese haben die Presbyter [omnes?] eo ipso, jeder an seinem Theile [unusquisque ex parte praesidens!], wie die eben angeführte, ein Jahrhundert [!] jüngere Stelle des Clem. Alex. noch lehren kann.‘ Vis. III, 1, 8 collata vero pro verisimili habebis πρωτοκαθεδρίτας (ἅπ. λεγ.) Hermam hic presbyteros nominasse propter animum superbum (Iren. IV, 26, 3). aliter igitur Ep. Clem. ad Iacob. 2 (p. 7, 4): ἡ τοιαύτη καθέδρα οὐ φιλοκαθεδροῦντος τολμηροῦ χρείαν ἔχει, ἀλλ' εὐλαβοῦς τὸν τρόπον καὶ πολυμαθοῦς τὸν λόγον. aliter III Ioan. 9: ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφής. etiam I Clem. 44, 1: οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν... ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς hic conferri nequit. de cathedra episc. cf. Ep. Pet. ad Iacob. 1 (p. 3, 8). Ep. Clem. ad Iacob. 2 (p. 6, 27). 3 (p. 7, 2). 17 (p. 11, 32). 19 (p. 12, 17. 28). Hippol. syntagma ap. Epiphan. haer. 42, 1: προεδρία. Clem. ad Iac. 2 (p. 6, 30. 38). 6 (p. 8, 9). 12 (p. 10, 1. 8). 16 (p. 11, 20). 17 (p. 11, 31). Ignat. ad Philadelph. rec. mai. c. 3: ὁ προκαθεζόμενος. Mt. 23, 6. Mr. 12, 39. Lc. 11, 43. 20, 46: πρωτοκαθεδρίαι. recte Zahnius (p. 105 n. 4): ‚Auch Mt. 23, 6 sind damit nicht Rangstreitigkeiten unter d. Pharisäern gemeint.‘ sed vv. 8—10 huius cap. collatis non potes non concedere, inter ipsos presbyteros controversias, dissensiones, discordiam tum temporis fuisse. quod si verum est, verisimile profecto est, eos de πρωτοκαθεδρίᾳ con-

certasse, etsi ex ipsa voce πρωτοκαθεδρίτης hic sensus elici nequeat." Harn. „Πρωτοκαθεδρῖται, ut vidit Zahn (cf. Harnack ad h. l.), non minus sunt πρωτοκαθεδρίᾳ τιμώμενοι (Clem. Al. Strom. VI, 13, 106 p. 793) quam πρωτοκαθεδρίᾳ πεφυσιωμένοι, principalis consessionis tumore elati (Iren. IV, 26, 3), neque ex eo, quod infra v. 8—10 controversiarum ac dissensionum mentio fit, colligendum esse videtur, presbyteros tum temporis de πρωτοκαθεδρίᾳ concertasse. controversiarum enim sunt multae causae et verba εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς non solum presbyteris, sed etiam aliis fidelibus (cf. v. 2) dicuntur." Funk. sed idem scriptor, qui priscae ecclesiae praefectos semper concordiam pacemque servasse memoravit (Vis. III, 5, 1), sui temporis presbyteros — nam hic posteriorem suam aetatem invitus prodit — ex parte discordes et litigiosos descripsit. etiam discernuntur οἱ προηγούμενοι τ. ἐκκλ., qui sunt presbyteri, et οἱ πρωτοκαθεδρῖται, qui iam quodam modo sunt episcopi presbyteris praelati. episcopatum proprium iam orientem cognoscimus. οἱ φαρμακοὶ μὲν οὖν τὰ φάρμακα ἑαυτῶν εἰς τὰς πυξίδας βαστάζουσιν. „Apposite Seneca in exhortationibus, citante Lactantio lib. 3. cap. 15: ‚Plerique philosophorum tales sunt, diserti in convitium suum; quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, iudicium sui professos putes; adeo redundant ad ipsos maledicta in publicum missa. quae non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena." Cotel.

8. συγκεράσαι ὑμῶν τὴν φρόνησιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. „dissidia inter presbyteros vituperantur; hic conferas v. 9. 10 (et Sim. VIII, 7)." Harn. παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. „Ps. 46, 3. 47, 3. 94, 3 etc." Funk. „saepe in apocall. Hebr. Mt. 5, 35 etc. fortasse hic ipse Christus intellegendus est." Harn. Elxai in Philosoph. IX, 15 p. 295 [p. 466, 6 ed. Gott.] ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου καὶ ὑψίστου θεοῦ καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Martyr. Polycarpi 9, 3 (Christum) τὸν βασιλέα μου. c. 21. Acta martyrum Scillitanorum gr. ed. [ab Herm. Usener] Bonn. 1881. fin. καθ' ἡμᾶς δὲ βασιλεύοντος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Hermas deum ipsum intellexit misericordem, cf. Vis. I, 3, 2. II, 1, 7.

9. τέκνα. „Presbyteros adloquitur ecclesia." Harn.

10. πῶς ὑμεῖς παιδεύειν θέλετε τοὺς ἐκλεκτοὺς κυρίου, αὐτοὶ μὴ ἔχοντες παιδείαν. iam degenerati sunt praefecti ecclesiae comparati cum prioribus, cf. Vis. III, 5, 1. τοῦ πατρός. „sola ecclesia et filius dei (Sim. V, 6 [, 3. 4]) deum ‚patrem' appellant; cf. quae ad I Clem. 7, 5 adnotavi." Harn.

X, 1. οἱ ἓξ νεανίσκοι. cf. Vis. I, 4, 1. 3. III, 1, 6. 2, 5. 4, 1. ἄγγελοι τέσσαρες. numerus idem qui Vis. I, 4, 1, sed angeli diversi sunt. τούτων τὸ πρόσωπον οὐκ εἶδον κτλ. „crediderim, Hermam hoc posuisse, ne quis quattuor angelos cum sex illis superioribus confunderet." Harn.

2—5. trium visionum tres formae comparantur. in prima visione Ecclesia apparuit senio confecta sedensque in cathedra (Vis. I, 2, 2. III, 11, 2). iterum visa facie iam iunior apparuit, carne vero et capillis anilibus, et stans loquebatur, hilarior quam prius (cf. Vis. II, 1, 3. III, 12, 1). in tertia visione aspectu iunior erat et pulcherrima, solis capillis anilibus, admodum hilaris sedensque super subsellio (cf. Vis. III, 1, 6 sq. 13, 1).

7. ὑπὸ χεῖρα. frequenter v., sub manu p., continuo ae.; Vis. V, 5, 5 subinde v. p., priora quaeque ae.; Mand. IV, 3, 6 subinde v., frequenter p., pergit . . . semper ae. „est vero ἐξ ὑπογυίου, ἐκ τοῦ παραχρῆμα, ex tempore, nulla mora interposita." Hollenberg. „statim (fortasse frequenter)." Harn. quae sub manibus sunt, etiam frequenter adhibentur.

XI, 2, πρεσβυτέρα. „cf. 4 Esr. 5, 50 sq." Funk. ὅτι τὸ πνεῦμα ὑμῶν πρεσβύτερον κτλ. „prorsus aliter Vis. II, 4, 1." Harn.

3. ἀκηδίαις. „cf. Cassian. de coenob. instit. X, 1: sextum nobis certamen est, quod Graeci ἀκηδίαν vocant, quam nos taedium sive anxietatem cordis possumus nuncupare." Funk.

4. εἰς καθέδραν. „perverse haec interpretatus est Dornerus (l. c. p. 186 sq.)." Harn.

XIII, 2. οὐδὲν ἕτερον προσδέχεται εἰ μὴ τὴν ἀγγελίαν ἣν ἤκουσεν, καὶ ἰσχυροποιεῖται λοιπὸν εἰς τὸ ἀγαθόν. „Zahnius (p. 290) vertit: ‚und nichts anderes mehr erwartet als die [Erfüllung der] Botschaft . . . und nunmehr in erfreulicher Weise sich stärkt'. sed cum Lipsio (l. c. 1865 p. 300) verto: ‚und hinfort gekräftigt wird für das Gute.' Hermas enim λύπην λυπουμένῳ crimini

dat, cf. Mand. X. itaque haud sufficiunt ea, quibus Zahnius (l. c. not. 2) versionem suam fulcire conatus est.“ Harn.

3. καὶ γὰρ ὁ κόσμος διὰ τεσσάρων στοιχείων κρατεῖται. argumentatio mere inepta.“ Harn.

Vis. IV.

Nova visio, harum revelationum iam fine indicto Vis. III, 3, 2 tribusque illis visionibus recapitulatis Vis. III, 10, 2 sq. appendicem cognoscimus, qua futura magna tribulatio (cf. Vis. II, 2, 7. 3, 4) praefiguratur, fortasse ab Herma secundario vel ab alio scriptore additam. nam scribendi genus ab antecedentibus paululum differt, res ipsa a proposito quodam modo discedit.

I, 2. ὑπῆγον εἰς ἀγρὸν τῇ ὁδῷ τῇ Καμπανῇ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας εἰς τὸν ἀγρόν ἐστιν ὡς στάδια δέκα. Hermas iam antea bis Cumas profectus (Vis. I, 1, 3. II, 1, 1) rursus in Campania iter facit, ubi εἴς τινα τόπον τοῦ ἀγροῦ ἀναχωρήσας libellum ab Ecclesia traditum descripserat (Vis. II, 1, 4). agellum igitur, quem nunc petit X fere stadiis a via publica distantem, diversum esse ab illo agello, ubi prope Romam non alicam fabricare, sed commorari solebat (Vis. III, 1, 2), recte contendit A. Harnack contra Theodorum Zahn. hic vero opinionem suam defendit (G. G. A. 1878 p. 42) persuasitque Francisco X. Funk, qui interpretatus est: „in agrum meum (cf. Vis. III, 1, 2), qui a via publica circiter decem stadia aberat. de articulo deficiente cf. Winer 9. 19, 1.“ sed praediolum prope viam Campanam situm ab urbe procul abest. temere Zahn (H. d. Herm. p. 83 sq.): „Jeder Einwohner Roms, welchem sein Mitbürger erzählte, dass er auf der via Campana zu seinem [non additur μου] Acker gegangen sei, verstand darunter ohne alles Besinnen die Feldstrasse, welche auf dem rechten Tiberufer, parallel der auf dem linken Ufer hinziehenden via Ostiensis, von Rom nach Portus führte und späterhin mit dem Aufschwung dieser Nebenbuhlerin Ostia's unter dem Namen via Portuensis zur Staatsstrasse erhoben werde . . . . Die Staatsstrasse (ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς δημοσίας) ist die anfangs mit der via Campana fast parallel laufende, an ihrem zweiten Meilenstein etwa 2, am 3. etwa 3 Millien von derselben entfernte via Aurelia.“ ipse A. Harnack dubitat, an Zahn hic verum invenerit, quamvis concedens, viam Campanam eandem non esse cum via Appia vel cum Domitiana, qua Cumae petuntur. „Visionem I et II vidit Hermas πορευόμενος εἰς Κούμας; itaque verisimile est, viam Campanam esse illam, quae Capua Puteolos ducit. neque video, cur Zahnius coniecerit, τὴν ὁδὸν τὴν δημοσίαν aliam esse atque viam Campanam. Hermas dicit: ‚ibam in agrum via Campana‘; sed cum ager non in ipso viae margine situs fuerit, addidit, a via publica usque ad agrum stadia fere decem esse.“ profecto ‚via campana‘ non est ‚via campestris‘, neque prope maximam urbem Romam, ubi Zahn haec facta esse opinatur, una sola via campestris erat. talem opinionem omni ex parte infirmam etiam Funk defendit: „Cum autem h. l. τῇ ὁδῷ τῇ καμπανῇ ἡ ὁδὸς ἡ δημοσία opponatur, Zahn — recte mihi statuisse videtur, τὴν ὁδὸν τὴν καμπανὴν esse viam campanam (germanice Feldstrasse vel Nebenstrasse), quae in dextera Tiberis ripa (in sinistra erat via Ostiensis) Roma Portum ducebat et posteriori tempore sub nomine viae Portuensis via publica (germanice Staats- vel Hauptstrasse) facta est.“ via Campana etiam via publica dicitur. frustra Funk oblocutus est; „si ita esset, auctor τῆς καμπανῆς repetiisset aut simpliciter τῆς ὁδοῦ scripsisset.“ praedio avio opponitur via publica. ἀραιῶς confirmatur sequente μόνος v. 3. minus recte Harnack ῥᾳδίως (quod legit) ad periculum sequens spectare censuit.

3. δῷ τὴν μετάνοιαν, „cf. Sim. VIII, 6 [, 2]. 11 [, 1] Polyc. ad Philipp. 11, 4.“ Harn. τοῖς ἐσκανδαλισμένοις. cf. Mand. VIII, 10, de re ipsa Vis. III, 5, 5. 7, 5. 6. τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον, cf. Vis. III, 3, 5 τῷ ῥήματι τοῦ παντοκράτορος καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. IV, 2, 4 διὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. Sim. IX, 18, 5 τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν καὶ ἔνδοξον ὄνομα αὐτοῦ.

6. θηρίον. „cf. Apoc. 11, 7. 12, 3. 4. 13, 1 sq.“ Funk. ἀκρίδες πύριναι. „cf. Apoc. 9, 3 sq. in nonnullis Hebr. apocall. locustarum terribilium devastationes diem iudicii antecessurae esse narrantur. auctor est Ioel propheta (c. 2, 1 sq.) cf. Renan, Antechrist (1873) p. 315 sq. Philo (de praem. et poen. 9, 15 sq. Mang. II. p. 421 sq.) vespium agmina diebus extremis hostes dei

perditura esse docet." Harn. ὡσεὶ κεράστου cf. Prov. XXIII, 32 ὥσπερ ὑπὸ κεράστου διαχεῖται αὐτῷ (αὐτοῦ var. l.) ὁ ἰός. iam versiones antiquae reddiderunt ὡσεὶ (vel ὡς) κεράμου vel κεραμίου. vet. lat.: tamquam urnalem; palat.: quasi laguenam; aeth.: sicut lagena. profecto mirum caput, quod Th. Zahn ita descripsit: „Sein Kopf sieht wie gebrannter Thon aus. Es wird an glasirten glänzenden Thon zu denken sein. Dass Aristophanes vesp. 1295 den Schildkrötenrücken so nennt, ist wenigstens vergleichbar." sed traditae lectioni κεραμίου vel κεράμου etiam quatuor capitis colores v. 10 memorati obstant. lagenae quatuor colores vix conveniunt. colubri cerastis vero vel cornuti caput, quamvis fabulose, et igneum et sanguineum et aureum et album describere licuit, cf. Ioan. Apocal. XII, 3 δράκων πυρρὸς μέγας, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ἑπτὰ διαδήματα.

9. ἐκτείνει. Harnack defendit traditum ἐκίνει: „cf. gradus: ἤρχετο τὸ θηρίον ῥοίζῳ — ἐκίνει ἑαυτὸ χαμαί — τὴν γλῶσσαν προέβαλλεν — ὅλως οὐκ ἐκινήθη."

10. χρώματα. „similia in multis apocall.; cf. Sach. 1, 8 sq. 6, 2 sq. Apocal. 6, 2 sq." Harn.

II, 1. παρθένος κεκοσμημένη ὡς ἐκ νυμφῶνος. Ioann. Apocal. XXI, 2 contulit Cotel. ad voc. παρθένος Harn. adnotavit: „cf. Hegesipp. ap. Euseb. h. e. III, 32, 7. IV, 22, 4. Epist. Lugd. ap. Euseb. h. e. V, 1, 45. Tertull. saepius; cf. de praescr. haer. 45. Ep. Clem. ad Iacob 7 p. 8, 22: διὸ ὑμεῖς ὡς ἐκκλησίας πρεσβύτεροι ἐξασκήσατε τὴν Χριστοῦ νύμφην εἰς σωφροσύνην. Method. conviv. decem virg. (ed. Combefis. Par. 1672 Tom. I p. 139 A, cf. p. 105. 110 c. 111. A.) — παρθένε ἐκκλησία."

3. ἐξέφυγον. Psalm. Sal. XIII, 3 contulit Harn.

4. δι' οὐδενὸς κτλ. „cf. Act. 4, 12." Harn. διὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου ὀνόματος. cf. Vis. III, 3, 5. 4, 3 τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. 5, 2 τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου. 7, 3 βαπτισθῆναι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου. etiam hoc loco nomen dei intellegendum esse sequentia docent: διὰ τοῦτο ὁ κύριος (deus) ἀπέστειλεν κτλ. cf. Vis. I, 1, 8 ἐνδυσάμενος οὖν, ἀδελφοί, τὴν πίστιν τοῦ κυρίου καὶ μνησθεὶς ὧν ἐδίδαξέν με (deus) μεγαλείων. Sim. VI, 1, 2 ἔνδυσαι τὴν πίστιν τοῦ κυρίου (dei). διὰ τοῦτο ὁ κύριος ἀπέστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῶν θηρίων ὄντα, οὗ τὸ ὄνομά ἐστιν Θεγρί. „Iterum Iohannem apostolum imitatur, Apocal. IX, 11. ,et habebant locustae super se regem angelum abyssi, cui nomen hebraice Abaddon, graece autem Apollyon.' quod Caesariensis Andreas de diabolo interpretatur, Arethas de bono angelo. existimavi alio in opere (notis ad Chrysost. in Daniel. p. 218) vocem nullius significationis ,Hegrin' [v.] reformari debere in ἐγρήγορος, quasi compendiosa scriptura ἐγρήγ transierit in ,Hegrin', dictus autem fuerit ἐγρήγορος angelus bestiis praefectus, quoniam Danielis cap. 4, ubi de Nabuchodonosore ad bestias relegato agitur, ἐγρηγόρου seu Vigilis mentio habetur. eius coniecturae me nondum poenitet. si quis tamen aliam adduxerit, non repugnabo, quamquam absque melioribus codicibus vix aliquid certi proferri queat. et vero ex loco Clementis Alexandr. Strom. 4. p. 503 [IV, 9, 76 p. 596] suspicabitur forsan nonnullus, Hermam graece hoc fere modo scripsisse: ἔπεμψε κύριος ἄγγελον αὐτοῦ, ὅς ἐστιν ἐπὶ θηρίον, ᾧ ὄνομα Ἄγριον, adeo ut latine ponendum sit ,super bestiam' (ita ex Ms. Colbertino legendum docet Nicolaus le Nourry T. 1. apparat. ad Bibl. Patrum p. 120) et nomen sit bestiae, non angeli. Psalmo LXXIX. 14. ἐλυμήνατο αὐτὴν σῦς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. — Quin etiam Hieronymus lib. 1. Commentariorum in Habacucum, ad vers, 14. cap. 1. [Opp. VI, 604] —: „Ex quo ille liber stultitiae condemnandus est, in quo scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri praeesse reptilibus, et in hanc similitudinem piscibus quoque et arboribus et bestiis universis proprios in custodiam angelos assignatos.' atque ex iis verbis; modo in locum ,Tyri' reponatur θηρίου; videbitur sanctus Doctor pro ,Hegrin' habuisse in suo Herma θηρίον: quae lectio si cui placeat, dicere poterit angelum bestiis reptilibus propositum tulisse nomen eorum: θηρίον. namque bestia est venenata, quod sunt pleraeque reptilium. verum tamen, ut equidem nunc sentio, in mente Hieronymi, cum illa exararet, non erat Hermae Pastor; nec Recognitiones Clementi attributae, ubi lib. 1. cap. 45 habetur: ,Deus cum fecisset mundum, tamquam universitatis dominus singulis quibusque creaturis principes statuit, ipsis quoque arboribus montibusque ac fontibus et fluminibus et universis, ut diximus, quae fecerat. multum est enim ire per singula. statuit ergo angelis angelum principem et spiritibus spiritum, sideribus sidus, daemonibus daemonem, avibus avem, bestiis bestiam, serpentem serpentibus,

piscem piscibus, hominibus hominem, qui est Christus Iesus'. habebat, inquam, Hieronymus in animo aliud apocryphum, non exstans in praesentiarum: in quo reptilibus, piscibus, arboribus et bestiis universis certi angeli custodes ac praesides, certisque nominibus, assignabantur. et merito stultitiae deputetur, nomina et functiones singulis angelorum determinasse: non tamen dei providentiam ad minuta quaeque extendisse; ubi benigno lectore indiget ipse Hieronymus; nec praefecisse animalibus et plantis angelos; id enim praeter Origenem Homil 14. in Numeros, 23 in Iosuam, 8 in Ieremiam [X, 7. Opp. III, 186?] et 4 in Ezechielem [I, 7. Opp. III, 358 sq.] fecere alii, ut Athenagoras Legatione pro Christianis p. 27 [c. 24] citatus a Methodio apud Epiphanium Haeres. 64. num. 21 et apud Photium codice 234. sub initium, ut Epiphanius libro de mensuris et ponderibus cap. 22, ut Theodoritus Quaestione 32 in Genesim. atque ea est sententia Platonicorum in Porphyrio περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2." Cotel. „Admonet doctissimus Cotelerius, ista magnam cognationem habere cum iis, quae dicuntur Apoc. 9, 11, nomen vero ‚Hegrin' videri abbreviationem ἐγρηγόρου, scil. ἐγρήν, Dan. 4, ubi agitur de Nabuchodonozoro ad bestias misso et decreto a vigili seu angelo consignato. ego potius coniicerem cum eruditissimo nostro Pocockio, ‚Hegrin' esse ipsissimam vocem הצירין, quam licet graeci codices omisso צ scribant ‚εἴρ tamen alibi per γ solent efferre, ut in Gomorrha, Gomer, Gaza aliisque quam plurimis, et quidem angelorum daemonumque nomenclatura vocibus barbaris potius quam graecis aut latinis proponi gaudet. quod subiungit vir doctiss. occasione captata a Clemen. Alexan., qui Strom. 4. locum hunc laudans bestiam illam ἄγριον θηρίον appellat, scripsisse Hermam ἔπεμψε κύριος ἄγγελον αὐτοῦ, ὅς ἐστι ἐπὶ θηρίου, ᾧ ὄνομα ἄγριον, minus videtur admittendum, siquidem nomen angelo adhibitum frigido synonymo ad bestiam transducatur. pari fere iure ἅγιον legendum esse praetenderit, siquidem in loco Danielis praelaudato iste ἐγρήγορος dicatur ἅγιος ἀπ' οὐρανοῦ." Fell. „De טגריס leone fabuloso cf. Buxtorfi Lexicon chald., talmud., rabbin. col. 856." Hg.[1] „Cf. Rabbinorum illud אין לך דבר מלמטה שאין שר מלמעלה Apocal. Ioann. 7, 1. 14, 18. 16, 5: ὁ ἄγγελος τῶν ὑδάτων. in libro Hermae etiam alii angeli memorantur; cf. Vis. V. Sim. IX. Mand. XI, 9 etc. Sim. VI, 3 sq. VII. (cf. Schöttgen, Hor. hebr. ad Apocal. 16, 5 Eisenmenger, Entdecktes Judenth. II. p. 377 sq. II, 803 sq. Renan, Antichrist p. 288 sq.). similia in apoc. Daniel. (10, 13. 20. 12, 1), in apocall. Henochi (cf. c. 20, 4 — c. 40, 9), Baruchi (cf. c. 55, 3 —), in libro Iubil. (cf. c. 15 p. 10), in Orac. Sibyll. (cf. VII, 83 sq.) etc. Θεγρί. nomen inauditum. saepissime in apocall. singulis angelis nomina dantur; cf. Apoc 9, 11 etc. Hieron. in lib. I in Habac. 1, 14 (Opp. VI, p. 604): ex quo liber ille apocryphus stultitiae condenmandus est, in quo scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri praeesse reptilibus'. unum Dresselium scio, qui Hieron. hic locum nostrum respexisse negaverit [sic recte iam Cotel.]. Dresselius [Cotelerium secutus] contulit Clem. Recogn. I, 45. Lat. vulg. offert: ‚Hegrin'; adnotatt. Coteler. obsoleverunt, cum Θεγρί legendum esse constet, quae vox e Graeco hausta esse nequit. Franciscus Delitzschius liberaliter ut solet mecum communicavit haec: ‚Si sumi possit, Hermam nomen angeli illius ex angelologia iudaica hausisse, quae angelos maris, pluviae, grandinis etc. finxit iisque nomina, commentitia indidit, Θεγρί idem est quod תִּגְרִי (תַּגְרִי), instimulator, h. e. angelus qui bestias (contra homines) instimulat atque, si velit, etiam domat (Taggar = dissidium, discordia; cum i = tigrî, quod bene transscripsit H.: θεγρί). Kabbala unam de Sephiris mundi inferioris, qui superioris quasi cortex est, תגרירון (Θεγρίνων) nuncupatur, quia (ut perhibet Lexicon Kabbalae. Lembergae 1870 fol.) parata est ad concitandam rixam inter reges. eadem Sephira שחל nominatur ex Ps. 91, 13 atque docetur, eam vinci nomine divino undeviginti litterarum ex illo Psalmo petito. Talmudicum טגריס — huc non pertinet; est enim nomen leonis elamitici (contra Zahnium, l. c. p. 277 sq. not. 6)." Harn.

5. ἐὰν οὖν προετοιμάσησθε καὶ μετανοήσητε ἐξ ὅλης καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κύριον, δυνήσεσθε ἐκφυγεῖν αὐτήν (tribulationem futuram). etiam hac ratione poenitentia omnibus fidelibus commendatur, ut ad futuram tribulationem sustinendam praeparentur. καὶ αὐτὸς κατορθώσει ὑμᾶς. cf. Vis. I, 1, 8 p. 5, 5 κατορθοῦται. Funk. contulit Ps. LIV (LV), 23 ἐπίρριψον ἐπὶ κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει.

6. αἱρετώτερον (Dan. I, 23 contulit Funk) ἦν αὐτοῖς τὸ μὴ γεννηθῆναι. cf. Matth. XXVI, 24. XVIII, 6. Marc. IX, 42. Luc. XVII, 2. Clem. Rom. epi. I, 46, 8 [p. 51, 12 sq.) et quae ad h. l. notavi. Harnack contulit etiam Henoch

38, 2. 4 Ezr. 5, 35. Apocal. Baruch. 10, 6, Lightfooti et Schoetteni adnott. ad Matth. ll. ll. et Franc. Delitzsch, Hor. hebr. et talmud. (Zeitschr. f. luth. Theol. 1876. III. p. 405).

III, 3. ὅτι δεῖ τὸν κόσμον τοῦτον δι' αἵματος καὶ πυρὸς ἀπόλλυσθαι. de huius mundi incendio futuro cf. 2 Petr. III, 7. 10. 12 et quae notavi in: Einleitung in d. N. T. p. 767 sq., ad Clem. Rom. epi. II, 10 p. 779 sq. in margine et in adnotatt. ed. II. p. 105.

4. οἱ ἐκφυγόντες τὸν κόσμον τοῦτον. 2 Petr. II, 20 contulit Harn. τὸ χρυσίον δοκιμάζεται διὰ τοῦ πυρός. „I Petr. 1, 7. cf. Sirach 2, 5. Prov. 17, 3. Iob. 23, 10". Funk. εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. cf. Vis. III, 2, 4 sq.

5. τὸ δὲ λευκὸν μέρος κτλ. „Zahn (G. G. A. 1878. p. 61) contulit Clem. Al. Paedag. I, c. 6, 40 p. 122: λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ. — αἰὼν ὁ ἐπερχόμενος. cf. Marc. 10, 30. Luc. 18, 30. Matth. 12, 32. Eph. 1, 21. Hebr. 6, 5. II Clem. 6, 3." Funk. 4 Ezr. VI, 25: non fecit altissimus unum saeculum, sed duo.

6. μὴ διαλίπῃς λαλῶν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἁγίων. Hermas iussus est libellum traditum publicare (Vis. II, 2, 2. 3). visionis tertiae interpretationes ipse voluit fratribus pronuntiare, neque vetuit Ecclesia (Vis. III, 3, 1. 2). etiam sermonem Ecclesiae sanctis praedicare iussus est (Vis. III, 8, 11). οὐδὲν ἔσται. „i. e. non nocebit vobis, sicut Hermae bestia illa non nocuit." Hefele. μνημονεύετε τὰ προγεγραμμένα. cf. Sim. IX, 33, 1: haec omnia quae supra scripta sunt. Sim. V, 3, 7 συντελέσας τὰ γεγραμμένα. hic non solus ille libellus Vis. II. memoriae mandatur, sed visiones praecedentes, quas Hermas conscripsit.

7. ψόφος γὰρ ἐγένετο. Harnack contulit 4 Ezr. X, 26 et Iachmanni l. l. p. 65.

Hermae Visiones vel Revelationes finitae sunt. proprius libellus integer servatus est. Hermas, quamvis christianam fidem confessus Iudaeos socios habebat. idem non solus corruptus secularibus negotiis divinitus excitatur, ut poenitentiam agat. iam fere praeteriit aetas conditorum ecclesiae, qui unanimi ei praeerant (Vis. III, 5, 1). qui nunc ecclesiae praesunt, inter se discordant (Vis. III, 9, 7—9). fideles ipsi emolliti sunt secularibus negotiis (Vis. III, 11, 3). non omnes, qui peccaverunt, haud procul neque diu reiiciendi sunt (Vis. III, 5, 5). in ipsam ecclesiam intravit pestis fidei simulatae effrenataeque, cuius confessoribus nulla lege coercitis salus omnino denegatur (Vis. III, 6, 1). multi iam ecclesiam neglegunt. hi sunt, qui in veritate cognita non permanent neque cum sanctis communionem servant (Vis. III, 6, 2), qui pace simulata absentibus adversantur (Vis. III, 6, 3), qui aliquas partes habent τῆς ἀνομίας (Vis. III, 6, 4), qui divitiis huius seculi ab altioribus avocantur (Vis. III, 6, 5—7). alii procul reiecti etiam magis aberrant, sive invia haeretica petentes (Vis. III, 7, 1), sive a deo vivo omnino deficientes (Vis. III, 7, 2), sive baptismi sacramento obligari nolentes (Vis. III, 7, 3). itaque omnibus, solis fidei lege carentis defensoribus exceptis, poenitentiae tempus per Hermam indicitur, quod ecclesia perfecta finietur. poenitentia fidelium spiritus recreantur et praeparantur ad tribulationem maximam instantem sustinendam (Vis. IV, 2, 5). pax Iudaeis probis servata, ne Gnosticis quidem poenitentiam acturis negata Paulinae doctrinae confessoribus omnino denegatur.

ΠΟΙΜΗΝ (Vis. V—Sim. VII).

Pastoris liber proprius etiam inscriptus esse videtur Ἐντολαὶ καὶ παραβολαί (cf. Vis. V, 5. 6). XII mandata (Vis. XII, 3, 2) sequuntur VII similitudines simpliciores. qui vero Hermae ὁράσεις vel ἀποκαλύψεις eiusdem ἐντολαῖς καὶ παραβολαῖς praemisit, hic etiam nonnulla inseruisse videtur. hic illic etiam Hermas secundarius nonnulla interiecisse videtur. Pastor, poenitentiae angelus, alteram potius poenitentiam quam certum poenitentiae tempus statuit.

Visio V.

Visio V. priores visiones quodammodo repetendas esse indicit (v. 5), sed re vera est novi libelli initium.

1. Προσευξαμένου μου ἐν τῷ οἴκῳ καὶ καθίσαντος ἐπὶ τῆς κλίνης. cf. 4 Ezr. III, 1: et conturbatus sum super cubili meo recumbens. „Haec sunt ad

istum locum verba magni censoris Tertulliani cap. 12. lib. de oratione: ,Quod adsignata oratione assidendi mos est quibusdam, non percipio rationem nisi [quam pueri volunt: quid enim,] si Hermas ille, cuius scriptura fere Pastor inscribitur, transacta oratione non super lectum assedisset, verum aliud quid fecisset, id quoque ad observationem vindicaremus? utique non. simpliciter enim et nunc positum est: ,Cum adorassem et sedissem super lectum', ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinae. alioquin nusquam erit adorandum, nisi ubi fuerit lectus. immo contra scripturas fecerit, si quis in cathedra seu subsellio sederit. porro cum perinde faciant nationes, adoratis sigillaribus suis residendo, vel propterea in nobis reprehendi meretur, quod apud idola celebratur. eo apponitur et irreverentiae crimen, etiam ipsis nationibus, si quid saperent, intelligendum' etc. — ubi mecum observa, tum morem Christianorum quorundam sedendi statim post orationem: tum similem Paganorum consuetudinem: tum denique superstitionem illius ritus. [I.] Et quidem quod spectat ad assidendi morem, peracta oratione, eo allusum forte fuit per Athanasium Epistola ad solitariam vitam agentes. Tom. 1. edit. Paris. p. 847. ἤδη μὲν οὖν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τοῦ λαοῦ γενομένης ἀπολύσεως ἐξελθόντες· γυναικῶν δὲ ὀλίγων ἀπομεινουσῶν, γέγονεν ὡς προσέταξαν· καὶ θέαμα οἰκτρὸν ἦν· ἄρτι γὰρ ἦσαν ἀπὸ τῆς εὐχῆς ὀλίγαι καθεζόμεναι. — nisi quod malim simpliciter accipere de mulieribus nulla quidem religione detentis, sed modeste exspectantibus aliorum egressum. [II.] Consuetudo autem gentilium testes habet cum Tertulliano Pindarum et Plutarchum. nam Isthm. Od. 6 poeta descriptis precatione ac oraculo Heraclis, subiungit ὡς ἄρα εἰπὼν αὐτίκα ἕζετο —. et Plutarchus in Numa p. 69. 70 inter aenigmaticas more Pythagoreo leges illius regis profert hanc quoque ,ut sedeatur postquam adoratum fuerit'; tribusque modis explicat: quod firmae esse debeant preces, permanendumque sit in bonis; quod interstitium ponere oporteat orationem inter et actionem secuturam; quodque in otio, non autem in occupatione ac properanter numen adire deceat. in Quaestionibus vero Romanis p. 270 narrat suo adhuc tempore usitatum fuisse, ut qui precati essent atque adorassent, in templis perseverarent ac sederent. [III.] Denique superstitio ritus eiusmodi satis declaratur a Tertulliano, tam in verbis laudatis, quam in loco ea praecedente, ad quem te amandamus. arguiturque par vanitas a B. Hieronymo lib. 2. adversus Iovinianum cap. 11. — satagebant quippe nonnulli περιεργότερον cunctarum actionum documenta in sacris litteris invenire". Cotel. ἀνήρ τις ἔνδοξος τῇ ὄψει. „sc. ἄγγελος τῆς μετανοίας, cf. v. 7. pastor autem idem erat cum iuvene illo specioso, quem Hermas iam prius (Vis. II, 4, 1. III, 10,7) viderat et cui traditus erat (cf v. 3). cum vero nunc angelus hic habitu pastorali esset indutus, Hermas eum non statim recognovit." Hefele. „sed certum non est." Harn. profecto minime certum! πήραν ἔχων ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα. „Habitus non pastorum duntaxat, sed etiam viatorum, nec non philosophorum, qui eapropter nomen Bactroperitarum gerebant, a baculo nempe et pera: locum Evangelii Marc. IX, 10 ,Non peram in via neque duas tunicas neque calceamenta neque virgam' sic enarrante Hieronymo: ,Arguit philosophos, qui vulgo appellantur Bactroperitae (male Mariani editio: Bactroperatae), quod contemptores saeculi et omnia pro nihilo ducentes cellarium secum vehebant' etc. Cotel.

2. Ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου. cf. Mand. V, 1, 7 ἐδικαιώθησαν γὰρ πάντες ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου. Sim. V, 4, 4 σὺ δὲ ἐνδεδυναμωμένος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀγγέλου καὶ εἰληφὼς παρ' αὐτοῦ τοιαύτην ἔντευξιν. VII, 1 οὕτω — προσέταξεν ὁ ἔνδοξος ἄγγελος τὰ περὶ σοῦ. 3. ὁ ἔνδοξος ἄγγελος. 5. προσέταξεν ὁ ἄγγελος κυρίου ἐκεῖνος ὁ παραδιδούς σε ἐμοί. IX, 1, 3 ἐδόθην ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου ἀγγέλου εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικῆσαι. X, 1 nuncius ille, qui me tradiderat huic pastori. 2, 2, ubi idem angelus loquitur: ,hic [pastor] apud me de his bene interpretetur, et ego apud dominum'. ipsum Christum ego intellexi (apost. VV. p. 159, n. 1. 169 sq.), angelum Michaelem Zahn (l. l. p. 263—280). utramque sententiam coniungere placuit Adolpho Harnack professo: „Mihi quidem certum esse videtur: 1. τὸν ἔνδοξον ἄγγελον (τὸν σεμνότατον ἄγγ., τ. ἅγιον ἄγγ., τ. ἄγγ. κυρίου) eundem esse cum angelo Michaele (Sim. VIII). 2. angelum Michaelem (Sim. VIII) eundem esse cum filio dei (Sim. IX). 3. τὸν ἔνδοξον ἄγγελον (Vis. V. Sim. X. Sim. V, 4. Mand. V, 1) eundem esse cum filio dei (Sim. IX). 4. filium dei eundem esse cum spiritu sancto (Sim. V). 5. Hermam hanc ob rem de sex angelis superioribus verba fecisse, quia filium dei (ἄγγελον σεμνότατον) septimum — licet valde prae-

stantiorem angelum — habebat. de christolog. Herm. cf. Sim. V." eandem fere sententiam defendit M(aurice du) C(olombier), le Pasteur d'Hermas, Paris 1880, cf. meam huius libri censuram in: Zeitschr. f. w. Th. 1880. IV. p. 493 sq. Michaelem vero Angelum excludendum esse videbimus. Hermas filium dei neque a clarissimo angelo distinxit neque cum Michaele angelo coniunxit.

3. Ἐγὼ γάρ, φημί, γινώσκω ᾧ παρεδόθην. unde Hermas genium, cui traditus sit, noverit, non dicitur. neque res illustratur duobus illis angelis, altero iustitiae, altero nequitiae, quos unumquemque hominem comitari Hermas docetur Mand. VI, 2. nam ille angelus iustitiae unumquemque hominem comitatur, hic angelus pastor a summe venerabili angelo, qui est Christus, mittitur, ut cum Herma in reliquum tempus habitet. quod vero fideles commonentur ab angelis ad bene faciendum (Vis. III, 5, 4), ad singularem poenitentiae angelum vix pertinet. quando huic genio traditus sit, non dicitur. Visionum I—IV nulla ratio habetur. Ἐγώ, φησίν, εἰμὶ ὁ ποιμήν, ᾧ παρεδόθης. „De hac re Hermas in Vision. I—IV nihil narravit." Harn. „Hucusque Hermas de hac re nihil narravit." Funk. scriptorem igitur a priore diversum et Pastoris initium proprium agnoscamus oportet, quamvis sequentia (v. 5) vinculo quodam facticio cum antecedentibus coniungantur.

4. ἐπέγνων αὐτόν, ὅτι ἐκεῖνος ἦν, ᾧ παρεδόθην. in huius libri epilogo (Sim. X) Hermas Pastori quodam modo denuo traditur.

5. ἐν ταῖς ἐντολαῖς μου αἷς σοι μέλλω ἐντέλλεσθαι. Pastoris mandata adnunciantur. ἀπεστάλην γάρ, φησίν, ἵνα ἃ εἶδες πρότερον πάντα σοι πάλιν δείξω, αὐτὰ τὰ κεφάλαια τὰ ὄντα ὑμῖν σύμφορα. πρῶτον πάντων τὰς ἐντολάς μου γράψον καὶ τὰς παραβολάς· τὰ δὲ ἕτερα, καθὼς σοι δείξω, οὕτως γράψεις. hoc facticio vinculo Pastoris liber proprius coniungitur cum Visionibus antecedentibus et cum Hermae secundarii additamentis (Sim. VIII—X). eadem fere ratione Sim. IX, 1, 1—3 refertur ad Vis. III. quae sequuntur (Mand. I—Sim. VII) visiones praecedentes minime recapitulant, sed proprio Marte denuo incipiunt, tempore praecedunt. Hermas vero non mandata parabolasque tantum conscribere iubetur, sed etiam cetera ei demonstranda. haec ad Sim. IX. X retuli (apost. VV. p. 140 n. 2). nam Sim. IX, 1, 1 incipit: μετὰ τὸ γράψαι με τὰς ἐντολὰς καὶ τὰς παραβολὰς τοῦ ποιμένος κτλ. addenda est etiam Sim. VIII, qua et ipsa turris perficienda Vis. III. explanatur. „Quo ‚reliqua' referenda sunt, quae se Hermae ostensurum promittit, commode colligitur ex Cod. Palat. ibi enim post ultimum Sim. IX. vocabulum puncto distincto apponitur AMHN. quod cum in fine quoque Simil. X. ibidem factum sit, non dubito, quin amanuensis libros Mandatorum et Simil. illic expletos esse novamque sectionem cum Sim. X. incipere ex antiquo apographo absque arbitrio signaverit. codex vero Vat. id sibi vult. nam spatium vacuum, quod antecedit Sim. X, titulo soli praescribendo amplius est. ‚reliqua' ergo habes in Sim. X. — erraverunt autem ii, qui ex voce ἕτερα concluserunt, Hermam mandatis et similit. librum quendam quartum addere voluisse. attamen verisimile est: Romanos his verbis: τὰ δὲ ἕτερα, καθὼς σοι δείξω, οὕτως γράψεις' nisos saeculo tertio vel quarto nova mandata Hermae callide supposuisse vel provocasse ad talia, ac si re vera exstarent. huc enim referendum videtur quod legimus in catalogo Liberiano [l. ‚in epistola Pseudopii,' cf. p. 286] et in libro pontificali (Vit. Pii), angelum nempe domini praecepisse Hermae, ut sanctum Pascha die dominica celebraretur. etiam Polycarpi auctoritatem ad genuinam consuetudinem paschalem commendandam viri ecclesiastici posterioris temporis sibi confinxerunt; cf. huius edit. fascic. II p. 129 sq." Harn., quem secutus est Funk. sed Sim. X. talis non est, ut sola indicatur. etiam in sequentibus alterum saltem πρῶτον (p. 33, 5), quod ad τὰ ἕτερα (p. 33, 3) spectat, additum esse videtur. ἵνα ὑπὸ χεῖρα (cf. Vis. III, 10, 7) ἀναγινώσκῃς αὐτὰς καὶ δυνηθῇς φυλάξαι αὐτάς. haec Clem. Alex. Strom. I. init. p. 316 reddere primus animadvertit Guil. Dindorf (Nachträgl. Bemerkungen zu Hermas, fascic. II. Lips. 1857. p. 16). doctrinae moralis enchiridion quodam mandatur simplicitate excellens.

7. ἐὰν δὲ ἀκούσαντες μὴ μετανοήσητε κτλ. poenitentia hic non certo temporis termino circumscribitur, ut apud Hermam apocalypticum Vis. II, 2, 4. 5. 8. III, 5, 5. ὁ ποιμήν — ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας. „Ποιμὴν ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας, inquit Clemens Alexandrinus. angelus poenitentiae eidem Clementi, libro Quisnam dives salvetur, ad finem [c. 42 p. 961: ὁ γὰρ ἐνταῦθα τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας προσιέμενος οὐ μετανοήσει τότε, ἡνίκα ἂν καταλίπῃ τὸ σῶμα] et Origeni in caput 16. Epistolae ad Romanos [Opp. IV, 683]. apud

Cedrenum non multo post initium: δι Οὐριὴλ τοῦ ἐπὶ τῆς μετανοίας ἀγγέλου. infra Similit. 9. cap. 14 [, 3] praesidem nuncium poenitentiae [τὸν ἄγγελον τῆς μετανοίας], cap. 23 [, 5 ὁ ἄγγ. τ. μεταν.] nuncius et praepositus poenitentiae, cap. 24 [, 4] praepositus poenitentiae nuncius, Similit. 6 et 7: Pastor et nuncius praepositus poenae. Mand. 5. cap. 1. nuncius aequitatis. Mandato 6. cap. 2. duo genii seu nuncii; genius seu nuncius aequitatis, et genius seu nuncius iniquitatis. Similitud. 6. cap. 2. nuncius illecebrarum, dulcedinis ac voluptatis. atque a Hieronymo pastores Is. XIII, 20 intelliguntur angeli, qui humano praesunt generi et quotidie vident faciem patris." Cotel. „Confer quae de angelo τῷ ἐπὶ εἰρήνης Cotelerius ad Const. apostol. VIII, 36." Fabricius. „Cf. Henoch 40, 9: ‚und der vierte, der über die Busse und die Hoffnung derer gesetzt ist, die das ewige Leben ererben, ist Fanuel." Harn.

Mand. I.

„Sapientissimo Mandato hoc usi sunt olim ss. Patres, usi et haeretici Ariani; cum hoc discrimine, quod illi quidem optimo iure id fecerint, hi vero pessimo exemplo singularique impudentia; quasi neget ecclesia u um esse deum, cunctorum creatorem. verum quid non ausit haeresis? quod autem dicitur deus capax universorum seu capiens omnia, ipseque immensus, seu qui a nemine capiatur, id in Praedicatione Petri apud Clementem Alex. Strom. 6. p. 635 [VI, 5, 39 p. 715] sic exprimitur ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ. ‚Quo modo,' inquit s. Augustinus in Altercatione cum Pascentio Ariano, post Epistolam 177: ‚est incapabilis pater, quem capit filius totus'? et quibusdam interiectis: ‚Laudantes deum dicere solemus in precibus eius magnitudinem admirantes: Qui capit omnia, quem capit nemo; sed hominum: nam totus capitur a filio.' in Arnobii et Serapionis conflictu p. 543. D: capax, non capabilis." Cotel. Clemens Alex. l. l.: Πέτρος ἐν τῷ κηρύγματι λέγει· Γινώσκετε οὖν ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων' καί ,Ὁ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ, ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ, ἀνεπιδεής, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται, καὶ δι' ὅν ἐστιν, ἀκατάληπτος ἀέννασς, ἄφθαρτος, ἀποίητος, ὃς τὰ πάντα ἐποίησεν λόγῳ δυνάμεως αὐτοῦ. Hermam, qui totam fidem ad unum deum creatorem etiam a Iudaeis agnitum redigat, Christianismum iudaizantem profiteri asserui (apost. VV. p. 165 sq., Zeitschrift f. w. Th. 1858. p. 42 sq.), approbantibus R. A. Lipsio (Zeitschr. f. w. Th. 1865. p. 269 sq. Bibellex, III. p. 23) aliisque, contradicentibus Alberto Ritschl (Altkath. K. ed. II. p. 290 sq.), Theodoro Zahn (H. d. H. p. 149 sq., cf. p. 170 sq.), aliis. „Historiae priscae ecclesiae gnarus quisque nunc temporis intelleget, tantum abesse, ut ex phrasi: πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός iudaizantis Christiani doctrina appareat, ut inde vulgaris magnae ecclesiae postpaulinae dogmatum dispositio eluceat." Harn. quasi qui Alberti Ritschl opinionem non recipere potest, priscae historiae ecclesiasticae ignarus esset! fidei solus articulus primus, qui Christianis cum Iudaeis communis est, docetur, articuli II et III, quos priscae ecclesiae catholicae defensores omnes docent, omittitur. Hermam τὴν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ πίστιν habuisse nunquam negavi; sed tanti eam non aestumavit, ut eam diserte adderet. Theodori Zahn expositiones ipsi Adolpho Harnack magna ex parte displicent. F. X. Funk asseruit, Hermam minus demonstrare velle, unum esse deum, quam fidem de uno deo urgere eo consilio, ut ostendat, deum eiusque mandata et praecepta nobis omnibus rebus anteponenda esse (v. 2). sed hoc quo minus ostendat, ἡ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ πίστις minime impedivit. cur eam omnino reticuerit, hac ratione non perspicitur.

1. πρῶτον πάντων πίστευσον κτλ. cf. Vis. III, 8, 3. Mand. VI sq. Sim. IX, 15, 2 fides virtutum prima. „omnino notio fidei Pastoris cum ea, quam Iacobus in ep. proposuit. consentit." Harn. ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός ὁ τὰ πάντα κτίσας (cf. Vis. I, 1, 6. 3, 4) καὶ καταρτίσας. etiam Pseudo-Clemens, quem iudaizare nemo negat, Hom. II, 12: ἔστιν δὲ αὐτοῦ (veri prophetae) τό τε βούλημα καὶ ἀληθὲς κήρυγμα, ὅτι εἷς θεός, οὗ κόσμος ἔργον, ὃς δίκαιος ὢν πάντως ἑκάστῳ πρὸς τὰς πράξεις ἀποδώσει ποτέ. praeterea cf. Marc. XII, 28 sq. Clem. Rec. I, 7, 35.

2. πίστευσον οὖν αὐτῷ καὶ φοβήθητι αὐτόν, φοβηθεὶς δὲ ἐγκράτευσαι cf. Mand. VI, 1, 1 ἐνετειλάμην σοι, φησίν, ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐγκράτειαν. 2, 1 Ἄκουε νῦν, φησί, περὶ τῆς πίστεως. VII, 1 φοβήθητι, φησί, τὸν κύριον. VIII, 1 καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια διπλῆ ἐστίν. post fidem secunda virtus ἡ ἐγκράτεια Vis. III, 8, 4. Sim. IX, 15, 2.

ζήσῃ τῷ θεῷ· haec phrasis, quam etiam apud Apologetas, imprimis apud Tatianum inveniri notavit Harn., in Hermae libro Pastoris est propria, cf. Mand. II, 6. IV, 2, 4. 4, 3. VI, 10. VII, 4. 5. VIII, 4. 6. 11. praeterea Sim. VIII, 11, 3. 4.

Mand. II.

1. Ἁπλότητα ἔχε καὶ ἄκακος γίνου. etiam Vis. III, 8, 4. 5 πίστιν καὶ ἐγκράτειαν sequuntur ἁπλότης et ἀκακία, cf. Sim. IX, 15, 2, et quae ad Vis. I, 2, 4 notata sunt. 2. καὶ ἔσῃ ὡς τὰ νήπια. Barnab. epi. 19, 2 p. 43, 9 contulit Harn., Sim. IX, 29, 1. 3. 31, 3. Matth. 18, 3. 1 Cor. XIV, 20. 1 Petr. II, 2 contulit Funk.

2. μηδέποτε καταλάλει. Iac. IV, 11 contulit Harn.

3. πονηρὰ ἡ καταλαλία, ἀκατάστατον δαιμόνιον. „Quippe solent ecclesiae magistri vitia ita appellare; hic lib. 3. Sim. 9. cap. 22 [, 3]. 23 [, 5]. Mandato 14. cap. 1 [?] ut alibi passim. ‚Unde mihi videtur', verba sunt Origenis Homil. 15 in Iesum Navae, quae ex parte imitatur Hieronymus ad Habac. III, 14, ‚esse infinitus quidam numerus contrariarum virtutum, pro eo quod per singulos paene homines sunt spiritus aliqui, diversa in iis peccatorum genera molientes. verbi causa, est aliquis fornicationis spiritus, est irae spiritus alius, est avaritiae spiritus, alius vero superbiae' etc. — idem Origenes ad Iohannis VIII, 49 [Tom. XX, 29, a me iam sub textu laudatus] — aperte respicit ad Hermae loca. sed et (ut pauca e multis colligam) scriptori Recognitiorum lib. 2. cap. 25. ignorantia est daemon pessimus, Eusebio Praepar. evang. lib. 9. cap. 2. voluptas αἰσχρὸς καὶ ἀκόλαστος δαίμων, Basilio Homilia in ebriosos et Chrysostomo Homil. 1. ad populum Antiochenum et 29. in Genesim ac libro Quod nemo laeditur nisi a se ipso cap. 5. ebrietas αὐθαίρετος δαίμων; ut et avaritiam appellat Theodorus Studita Catechesi 7. eidem Chrysostomo in Psalmum 4. et Homil. 87. in Matth. ira est δαίμων χαλεπός: Pseudo-Chrysostomo autem ad Matth. V, 43 odium dicitur spiritus tenebrarum. φιλοτιμία Nazianzeno Epistola 43 κακίστη δαιμόνων: acedia nonnullis Senum apud Cassianum lib. 10. de instit. coenob. cap. 1. meridianus daemon Psalmi nonagesimi; et Iohanni Climaco Scalae gradu 27. pag. 414 vana gloria τρίβολος δαίμων, hoc est meo quidem iudicio daemon instar tribulorum in lupatis, reliquos vitiorum spiritus coercens ac refrenans. denique non pauci daemonia septem, quae dominus eiecit ex Maria Magdalena, interpretantur de septem vitiis. vide Nilum ep. ad Domninum iuniorem, ad Gregorium diaconum, item ad Ioannem monachum lib. 1. n. 294., nec est aliud ebrietas, quam manifestissimus daemon. Basilius in Admonit. c. 14. et Reg. Solitariorum cap. 46." Cotel. Acta Petri apo. Vercell. edendae a v. cl. Studemund, quae inspicere mihi licuit, c. 8. p. 56, 1. 2: Simoni inconstabili daemonio.

4. σεμνότητα vet. lat. vertit: constantiam sanctam, palat.: temperantiam, verecundiam, modestiam, aeth.: purificationem. Ἐργάζου τὸ ἀγαθὸν κτλ. quae sequuntur usque ad v. 6 (ἔνδοξος παρὰ τῷ θεῷ) a simplicitate subito transeunt ad beneficentiam. haec genuino mandato ab Herma secundario addita esse suspicor. πᾶσιν ὑστερουμένοις δίδου ἁπλῶς μὴ διστάζων τίνι δῷς ἢ τίνι μὴ δῷς. cf. Barnab. epi. 19, 11 p. 47, 3 οὐ διστάσεις δοῦναι. contraria docet Clemens Alex. secundum Nicetae Catenam in Matth. V, 42: ποιητέον ἐλεημοσύνας, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως καὶ τοῖς ἀξίοις, ἵνα εὕρωμεν ἀνταπόδομα παρὰ τοῦ ὑψίστου· οὐαὶ δὲ τοῖς ἔχουσι καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἑτέρων βουλομένοις, ὁ γὰρ ἔχων καὶ δι' ὑπόκρισιν ἢ ἀργίαν λαμβάνων κατακέκριται (Opp. p. 1014).

6. διακονίαν τελέσαι. „saepius hoc sensu in N. T., cf. Act. 6, 1. Sim. I, 9. Sim. II, 7. Sim. IX, 27 init.; aliter Mand. XII, 3, 2. Sim. X, 2, 4. X, 4, 1." Harn. ὁ οὖν οὕτως ἁπλῶς διακονῶν τῷ θεῷ ζήσεται. haec iam redeunt ad simplicitatem commendandam.

7. φύλασσε οὖν τὴν ἐντολὴν ταύτην κτλ. haec iam ad propositum redeunt neque aberrant, cf. p. 36, 16 ἐν ἁπλότητι. — καθαρὰ καὶ ἀμίαντος. Harn. contulit Iac. I, 27.

Mand. III.

1. Ἀλήθειαν ἀγάπα. cf. Sim. IX, 15, 2.
2. τὴν παρακαταθήκην. „cf. I Tim. 6, 20. II Tim. 1, 14 (sed codd. maiusc.

offerunt: παραθήκην). Apocal. Esr. christ. (Tischendorf, Apocall. apocr. p. 31, 7. 25. 31). Clem. Alex. Quis div. salv. c. 42 p. 959 (ap. Euseb. [H. E.] III, 23, 7, 12) — Clem. Hom. διαμαρτυρία (p. 5, 11. 14, 16) — Ep. Clem. ad Iacob. 10. (p. 9, 19) — Clem. Alex. Strom. IV, 9 [, 77] p. 597. — aliter Testam. Beniam. 12 —." Harn. ἄψευστον. „cf. I Clem. 27, 2. ἄψευστος = ἀψευδής, vox rarior." Harn.

3. Οὐδέποτε — ἐν τῇ ἐμῇ ζωῇ ἀληθὲς ἐλάλησα ῥῆμα, ἀλλὰ πάντοτε πανούργως ὡμίλησα μετὰ πάντων. haec idem scripsisse non potest, qui Vis. I, 2, 4 scripsit: Ἑρμᾶς ὁ ἐγκρατής, ὁ ἀπεχόμενος πάσης ἐπιθυμίας πονηρᾶς καὶ πλήρης πάσης ἁπλότητος καὶ ἀκακίας μεγάλης. utriusque loci discrimen non tollitur Mand. III, 5 ab A. Harnack collato, ubi Hermae in posterum veritas mandatur. Hermam versutum negotiatorem cognoscimus, cuius πολυπραγμοσύνη etiam Sim. IV, 5. 7 carpitur.

4. Οὐδέποτε — τοιαῦτα ῥήματα ἀκριβῶς ἤκουσα. Harn. non intellexit, quid hic sibi voluerit Hermas. hic vero nihil negat, nisi accurate talia se iam audivisse.

5. κἀκεῖνα πιστὰ γένηται. Harn. interrogat: „remissione peccatorum?" respondeo: fide in posterum merenda. puriorem doctrinam moralem desideramus.

Mand. IV.

I, 1. φυλάσσειν τὴν ἁγνείαν. cf. Sim. IX, 15, 2. ἢ περὶ τοιούτων τινῶν ὁμοιωμάτων πονηρῶν. haec vet. lat. non reddidit, palat. vertit: aut aliquid his simile vitium, aeth.: nec aliam malam huius generis concupiscentiam. sed eadem simulacra, quae confici v. 9. vetantur, hic intellegenda esse videntur. idemque, qui illa addidit, iam haec addidisse videtur. τῆς δὲ σῆς μνημονεύων πάντοτε γυναικὸς οὐδέποτε διαμαρτήσεις. qui haec scripsit, Vis. I, 2, 3 (τῇ συμβίῳ σου τῇ μελλούσῃ ἀδελφῇ). 3, 1 (τὴν ἀδελφήν σου) neque scripsit neque novit.

2. καὶ ἐὰν ἑτέρα (ἐνθύμησις) οὕτως πονηρά scripsi. ἕτερα p. ae. Gh. F.

5. ἐὰν δὲ γνῷ ὁ ἀνὴρ τὴν ἁμαρτίαν αὐτῆς — καὶ συνζῇ ὁ ἀνὴρ μετ' αὐτῆς, ἔνοχος γίνεται τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς κτλ. „Citatus iste locus a Petro Lombardo lib. 4. Sententiarum dist. 35. n. 5. et a Gratiano Caus. 34. mutatusque in Canonem cernitur apud Gregorium IX. Decret. lib. 5. tit. 16. cap. 3. consimilia autem ubique nancisceris." etc. Cotel.

6. ἐὰν δὲ ἀπολύσας τὴν γυναῖκα ἑτέραν γαμήσῃ, καὶ αὐτὸς μοιχᾶται. „Infra [v. 8] reddit rationem: ‚Propter poenitentiam ergo non debet, dimissa coniuge sua, vir aliam ducere,' subditque: ‚Hic actus similis est in viro et in muliere.' habes expressam verbis clarissimis orthodoxam sententiam de vinculo matrimonii post adulterium permanente; quaestione celeberrima et difficillima, toties tantisque viribus iam olim agitata atque a Concilio Tridentino definita Sess. 24. Can. 7. etc." Cotel. „Sine iure commentatores Mt. 5, 32. 19, 9 [Mc. 10, 11]. 1 Cor. 7, 11 contulerunt; illis enim locis nihil invenitur de officiis innocentis coniugis, postquam moecham dimisit. cf. Cotel. ad h. l." Harn.

8. δεῖ παραδεχθῆναι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ μετανοοῦντα, μὴ ἐπὶ πολὺ δέ. haec vehementer vituperavit Tertullianus Montanista de pudicitia c. 10—20. | τοῖς γὰρ δούλοις τοῦ θεοῦ μετάνοιά ἐστιν μία. „Prudenti admodum consilio Hermas homines cupiens pariter deterrere a desperatione atque a confidentia sermonem toto hoc tractatu ita temperat, ut poenitentiam interdum ostendat, interdum occultet; modo proponat omnibus, modo quibusdam deneget, aut absolute, aut nisi illam cito susceperint; aliquando resipiscendi semel dumtaxat locum det, aliquando saepius. et quidem eandem οἰκονομίαν cernere est non raro usurpatam ab antiquis. nam licet passim poenitentiam celebrent, aliquibus tamen in locis contra videntur sentire aut dubitare vel saltem eius illibenter facere mentionem. verbi gratia Clemens Romanus Epistola 2. ad Corinthios cap. 6. ἡμεῖς ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἁγνὸν καὶ ἀμίαντον, ποίᾳ πεποιθήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ θεοῦ; et cap. sequ. τῶν μὴ τηρησάντων τὴν σφραγῖδα ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει. Irenaeus lib. 4. adversus Haereses cap. 45. [IV, 27, 2] veretur, ne post agnitionem Christi remissionem ultra non habeamus delictorum, quia Christus non amplius morietur. Clemens Alexandrinus 2. Strom. p. 385. 386 [II, 12, 55. p. 458 sq.] Pastoris sententiam affert, probat, amplificat. Tertullianum ‚piget secundae immo iam ultimae spei subtexere mentionem'; ne retractans de residuo auxilio poenitendi spatium adhuc delinquendi demonstrare videatur: lib. de poenitentia cap. 7. quid quod Cypri-

anus fortissimus poenitentiae adversus Novatianam haeresim propugnator, scribit in libro de disciplina et habitu virginum paullo post initium: ,Nulla venia ultra delinquere, postquam deum nosse coepisti,' et libro de lapsis paullo ante medium: ,Nemo se fallat, nemo se decipiat: solus dominus misereri potest. veniam peccatis, quae in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem deus tradidit pro peccatis nostris etc. — itaque Hermas, qui quo dixi animo varie de peccantium instauratione disseruit, unam hic inducit post baptismum poenitentiam, etiam in delicto moechiae. ea porro concessio magnopere Tertulliano displicuit, postquam orthodoxiam cum haeresi commutavit. habes virulenti tunc scriptoris invectivam libro de pudicitia cap. 10. at catholico placuerat una haec secunda et ultima poenitentia, eamque exposuerat in opere de poenitentia cap. 7. 8. 9 etc. a Clemente autem Alexandrino, ubi supra, Hermae verba laudantur: quae a catholicis prolata fuerunt ad Montanistarum confutationem. et vero semel dumtaxat tributam fuisse olim certis criminibus poenitentiae veniam colligere licet ex multis canonibus, 3. 7. 13. 47 Eliberitanis, Ancyrano 21, Neocaesariensi 2, Basilii 7.3 et ex capitulo 5. epistolae 1. Siricii. Socrates autem lib. 6. cap. 21. episcoporum synodum commemorat, qua unica poenitentia post baptismum lapsis data fuerat. quin etiam doctrina Ambrosii est libro 2. de poenitentia cap. 10 et 11, sicut unum baptisma, ita unam esse nec iterandam poenitentiam publicam seu delictorum graviorum. denique in Augustini epistola 54 invenies de semel concesso in ecclesia loco humillimae poenitentiae. — haec tamen omnia non impediunt, quo minus vel ratione diversi ecclesiarum usus vel ex potestate prudentiaque episcopali licuerit primis etiam ecclesiae temporibus poenitentiam repetere. etenim referente Irenaeo lib. 3. cap. 4. Cerdon non semel exomologesim haereseos fecit. quod et testatur de Valentino ac Marcione Tertullianus libro de praescriptione haereticorum cap. 30. praeterea Origenes Hom. 15. in Leviticum docet, in gravioribus criminibus semel tantum vel raro poenitentiae locum concedi" etc. Cotel. „Cf. c. 3, 6 sq. Vis. II, 2, 4 sq. Sim. V, 7, 3. Lipsius, l. c. 1866 p. 29 sq. 1869 p. 301 sq. Zahn, l. c. p. 346 sq. 353 sq." Harn. at Vis. II, 2, 4 sq., ubi omnibus iustis poenitentiae certum tempus statuitur, alius est generis. commune poenitentiae tempus statutum Hermas pastoralis ignorat. nulla temporis ratione habita iusto cuique una poenitentia conceditur. quod poenitentiam saepius repetitam vetat (μὴ ἐπὶ πολὺ δέ), cf. c. III, 6. Mand. XI, 4 (πυκνῶς μετανοοῦσι), eum ultimae illius poenitentiae ignarum fuisse docet.

9. Οὐ μόνον, φησίν, μοιχεία ἐστίν, ἐάν τις τὴν σάρκα αὐτοῦ μιάνῃ, ἀλλὰ καὶ ὃς ἂν τὰ ὁμοιώματα ποιῇ τοῖς ἔθνεσιν, μοιχᾶται. „In Commentariis Paulinarum epistolarum, qui inter Hieronymianos libros exstant, sic notatur ad Roman. II, 22: Non est una moechia. nam omne quod deo debet anima, si alicui praeterquam deo reddiderit, moechatur." Cotel. „De divortio in casu idololatriae cf. Augusti, Handbuch d. christl. Archäologie III, 151. hic agitur de coniuge christiana in idololatriam relapsa, non de coniuge infideli, ut I Cor. 7, 15." Hefele. neque de idololatria proprie dicta neque de muliere sola sermo fit, sed de simulacris vel idolis conficiendis (cf. Exod. XX, 4 οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα) Tertullianus de idololatr. 4: ,Quicquid idololatria committit, in artificem quemcunque et cuiuscunque idoli deputetur necesse est.' itaque idolorum artifices a christiana ecclesia excludit. totus hic versus sententiarum nexum interrumpit et Pastoris libro, sive ab Herma apocalyptico, sive ab Herma secundario, additus esse videtur.

10. διὰ τοῦτο προσετάγη ὑμῖν ἐφ' ἑαυτοῖς μένειν, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνή. haec nulla sententia intercedente cohaerent cum v. 8: αὕτη ἡ πρᾶξις ἐπὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ κεῖται. „Potest enim moechus seu moecha [simulacrorum fabricationis ratio non habetur] poenitentiam agere, qua peracta iterum recipiatur ab altera parte; ideo posterior non alio matrimonii vinculo ligari debet." Hefele.

11. Ἐγὼ οὖν, φησίν, οὐ δίδωμι ἀφορμήν, ἵνα αὕτη ἡ πρᾶξις οὕτως συντελῆται, ἀλλὰ εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν τὸν ἡμαρτηκότα. „recipiendam esse adulteram docens, absit ut adulterii occasionem praebeam." Hefele. Hermam se ipsum excusare, cf. c. 3, 3, adnotavit Harnack. sed antiquior ecclesiae usus (v. 10) ab Hermae Pastore iam mitigatur. περὶ δὲ τῆς προτέρας ἁμαρτίας αὐτοῦ ἔστιν ὁ δυνάμενος ἴασιν δοῦναι κτλ. cf. Sim. VIII, 11, 3: λήψονται ἴασιν παρὰ τοῦ κυρίου. Sim. V, 7, 30 τῷ θεῷ μόνῳ δυνατὸν ἴασιν δοῦναι; cf. Ignat. ad Eph. 7, 2. II Clem. 9, 7 cum not. Hippol. de Antichr. 3." Harn. Hermae

Pastor vel Hermas pastoralis certum illud poenitentiae tempus ab Herma apocalyptico indictum ignorat.

II, 2. Ἐγώ, φησίν, ἐπὶ τῆς μετανοίας εἰμὶ καὶ πᾶσιν τοῖς μετανοοῦσιν σύνεσιν δίδωμι. Hermae Pastor poenitentiam nullo temporis termino definit.

3. ποῖα ἔργα ἐργαζόμενος ζήσομαι. Hermae Pastor non fide (Vis. III, 8, 3), sed operibus salvari electos vel potius servos dei docet.

4. Ζήσῃ, ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξῃς καὶ πορευθῇς ἐν αὐταῖς· καὶ ὃς ἂν ἀκούσας τὰς ἐντολὰς ταύτας φυλάξῃ, ζήσεται τῷ θεῷ. Pastor apocalypticum illum poenitentiae terminum ignorans mandata sua ab Herma conscribenda commendat, quae observaturi deo victuri sint.

III, 1. Ἤκουσα, φημί, κύριε, παρά τινων διδασκάλων, ὅτι ἑτέρα μετάνοια οὐκ ἔστιν εἰ μὴ ἐκείνη, ὅτε εἰς ὕδωρ κατέβημεν καὶ ἐλάβομεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν τῶν προτέρων. „Obscurum ac difficilem Hermam reddit duplex acceptio poenitentiae ac remissionis; nempe aut in sacramento baptismi, aut in sacramento poenitentiae. — ita Pastoris locus enarratur a Clemente Alexandrino in Miscellaneo 2. p. 383. 386 [Strom II, 13, 56. 57. p. 459]. quin etiam S. Epiphanius Haeresi 59, quae est Catharorum seu Novatianorum, cap. 1. unam inducit μετάνοιαν, et τελείαν μετάνοιαν, per lavacrum regenerationis; insuperque pro lapsis μετὰ τὴν μετάνοιαν τὴν μεταμέλειαν. capite vero 5. unicam memorat baptismi poenitentiam, et praeterea poenitentiam post baptismum. denique apud Photium Bibliothecae codice 280. affertur ex Eulogio Alexandrino lib. 2. adversus Novatianos disputatio illius Patriarchae cum iis haereticis de nomine μετανοίας, poenitentiae. scilicet obiicitur a Novatianis, μετάνοιαν Hebr. VI, 6 non esse baptismum: differre enim omnino poenitentiam a baptismo; hunc esse donum, gratiam, delictorum illaboriosam remissionem; poenitentiam autem miseratione et lacrymis ac labore constare; ad haec nusquam inveniri baptismum nomine poenitentiae donatum. respondet Eulogius hunc in modum: Licet magna sit differentia baptismum inter et poenitentiam, attamen poenitentiae vocabulum et ante et post baptismum usurpatur, frustra quippe baptizaretur is, quem male actae vitae non poeniteret. sicque poenitentiam sumit Scriptura, cum saepissime, tum Matth. III, 11. Luc. III, 8. Act. II, 38 atque adeo in Epistola ad Hebraeos etc." Cotel. „διδασκάλων. prorsus alii, quos H. Sim. VIII, 6, 5. IX, 19, 2 vituperavit. doctores, quos hic respicit, montanizantur." Harn. de doctoribus cf. quae ad Vis. III, 5, 1 notata sunt. hi vero veterem potius ecclesiae severitatem defendunt quam a Montano restitutam. itaque negant, servis dei unam poenitentiam concessam esse (Mand. IV, 1, 8). ὕδωρ significat baptismum, (cf. Mand. IV, 1, 10) cf. Vis. III, 3, 5. 7, 3. Sim. IX, 16, 4. 6.

2—5. Hermae pastorali addita esse videntur, ut ei cum Hermae apocalyptici poenitentia terminata convenire videatur. illorum doctorum poenitentiam baptismum sequentem damnantium sententia ipsa probatur (v. 2). neque iis, qui modo crediderunt vel credituri sunt, poenitentia baptismum sequens conceditur (v. 3). sed illis, qui iam antea vocati sunt, deus misericors hanc ipsam poenitentiam, cui Pastorem illum praefecit, instituit, extraordinariam, cum nisi iam vocatis non permittatur. quibus omnibus neglectis Pastor v. 6 illorum doctorum sententiae suam opponit: ἀλλὰ ἐγώ σοι λέγω κτλ.

3. οἱ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἢ μέλλοντες πιστεύειν μετάνοιαν ἁμαρτιῶν οὐκ ἔχουσιν, ἄφεσιν δὲ ἔχουσι τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν αὐτῶν. „Baptismus labem omnem eluit, virtute foederis evangelici. hinc comparatum est, ut plurimi, quo peccandi licentiam lucrifacerent, baptismum usque ad mortis articulum differebant." Fell. haec Hermae Pastor genuinus non docuit; omnibus enim dei servis unam poenitentiam concessit (Mand. IV, 1, 8. 3, 6).

6. μετὰ τὴν κλῆσιν ἐκείνην τὴν μεγάλην καὶ σεμνὴν κτλ. Clementem Alex. Strom. II, 13, 56 p. 459 sq. secutus intellexi baptismum ipsum (apost. VV. p. 141, n. 4). contra Harn. „post vocationem per angelum paenitentiae [sed p. 286: post vocationem per baptismum]; aliter [minime] Sim. VIII, 11, 1: ὁ κύριος θέλει τὴν κλῆσιν τὴν γενομένην διὰ τοῦ υἱοῦ σώζεσθαι." errasse videtur etiam Funk. „Contextus docet, Hermam minus de baptismo quam de vocatione per angelum paenitentiae loqui." quae sequuntur (ἐὰν δὲ ὑπὸ χεῖρα [cf. Vis. III, 10, 7] ἁμαρτάνῃ καὶ μετανοήσῃ) ad servorum dei conditionem ordinariam, non extraordinariam pertinent. ἀσύμφορόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ τοιούτῳ· δυσκόλως γὰρ ζήσεται. „i. e. non in ecclesiam est recipiendus et vix salutem consequetur." Hefele. „Grave vero videtur, Hermam ne tali quidem, qui post primam

paenitentiam peccavit, si modo ὑπὸ χεῖρα ἁμαρτάνῃ καὶ μετανοήσῃ, omnem spem salutis prorsus abnegare." Harn. etiam hac ratione cognoscimus, magnam illam vocationem esse baptismum. nam illis, qui post poenitentiae universalis tempus definitum peccaturi sint, apud Hermam apocalypticum deus ipse iuramento salutem denegavit (Vis. II, 2, 5. 8). parum refert, quod illi etiam iuxta turrim ecclesiae iacere possunt (Vis. III, 5, 5). nam diversum est, quod „difficile vivent." illis modo omn s poenitentia denegata est (v. 3).

7. Ἐζωοποιήθην ταῦτα παρὰ σοῦ ἀκούσας οὕτως ἀκριβῶς. „Inde concludas; sententiam doctorum illorum, qui nullam post baptismum paenitentiam admittendam esse docuerunt, multos animos tum temporis commovisse et conturbasse." Harn. Hermae Pastor vero novam sententiam defendisse videtur.

IV, 2. Οὐχ ἁμαρτάνει (qui matrimonium morte dissolutum iterum contrahit) κτλ. „Erat forsan hoc dictum in animo Tertulliani, cum scriberet capite 10. libri de pudicitia: ‚Sed crederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos amat, divino instrumento meruisset incidi" — ut sensus Montanistae sit: Psychicus, id est Catholicus, ex libro Pastoris duo discit: secundam poenitentiam et secundas nuptias. caeterum recte de iterato matrimonio noster iudicat. paulo severius antiquorum non pauci. Athenagoras Legatione pro Christianis ante finem [c. 33. p. 37 A.]: ἢ οἷός τις ἐτέχθη μένειν (forte μένει) ἢ ἐφ' ἑνὶ γάμῳ· ὁ γὰρ δεύτερος εὐπρεπής ἐστι μοιχεία. — — Theophilus Antiochenus libro 3. ad Autolycum ante medium [c. 15]: παρὰ Χριστιανοῖς σωφροσύνη πάρεστιν, ἐγκράτεια ἀσκεῖται, μονογαμία τηρεῖται, ἁγνεία φυλάσσεται. — Irenaeus lib. 3. cap. 19 [III, 17, 2]: Samaritanae illi praevaricatrici, quae in uno viro non mansit, sed fornicata est in multis nuptiis. ad quem locum adiungendus est ille Tertulliani libro de monogamia cap. 8. et ille Hieronymi Epist. 11, quae est etiam de monogamia, itemque Canon 4. Basilii. verba sunt Clementis Alexandrini στρωματέων lib. 2. p. 421 [II, 23, 137 p. 502]: γάμος ἐστὶ σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη, κατὰ νόμον, ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ. — lege eiusdem operis lib. 3. p. 428 [c. 6, 46 p. 532 sq.]. 457. 459. 461. 464 [c. 12, 79 p. 546 sq.]. Tertullianus autem, adhuc ecclesiae homo, Apologetici cap. 46: ‚Christianus adsexum nec feminae mutat'. adeantur eiusdem ad uxorem volumina. Minucius Felix in Dialogo post medium [c. 24, 5] alia sacra coronat univira, alia multivira, et magna religione conquiritur, quae plura possit adulteria numerare,' ac multo post [c. 31, 5]: ‚nos pudorem non facie, sed mente praestamus, unius matrimonii vinculo libenter inhaeremus: cupiditatem procreandi aut unam scimus aut nullam.' Adde ista Origenis Homil. 17. in Lucam (Opp. III, 953): ‚Bonum est et primum, si qua potest virginitatis gratiam possidere. si autem hoc non potuerit, sed evenerit ei, ut perdat virum, vidua perseveret. quod quidem non solum post mortem viri, sed etiam cum ille vivit, debet habere in animo, ut etiam si non venerit, voluntas ipsius et propositum a domino coronetur, et dicat: Hoc voveo atque promitto, si mihi humanum aliquid quod non opto contigerit, nihil aliud faciam, quam incontaminata viduaque perseverem. nunc vero et secundae et tertiae et quartae nuptiae, ut de pluribus taceam, reperiuntur, et non ignoramus, quod tale coniugium eiiciet nos de regno dei. sicut enim ab ecclesiasticis dignitatibus non solum fornicatio, sed et nuptiae (iteratae scil.) repellunt — neque enim episcopus nec presbyter nec diaconus nec vidua possunt esse digami —, sic forsitan et de coetu primitivorum immaculatorumque ecclesiae, quae non habet maculam neque rugam, eiicietur digamus, non quo in aeternum mittatur incendium, sed quo partem non habeat in regno dei.' et reliqua ad quae te amando, ut et ad Homiliam 19 in Ieremiam, Huetianae editionis pag. 188, ac Tomum 21. in Iohannem, eiusdem editionis altero Tomo p. 295. sed et auctor Operis imperfecti in Matthaeum, Tom. 7 B. Chrysostomi, Homil. 32. sic loquitur: ‚Apostoli praeceperunt secundas adire nuptias propter incontinentiam hominum. nam secundam quidem accipere secundum praeceptum apostoli est, secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est; sed dum permittente deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio.' praetermitto Gregorium Nazianzenum oratione 31. p. 501. Amphilochium in oratione in domini occursum p. 32, Hieronymum saepissime, auctorem Commentariorum in Epistolas S. Pauli cum Ambrosianis libris excusorum ad 1 Corinth. VII, 40, Photium in Auctario Epistola 1, Balsamonem ad Canonem 7. Synodi Neocaesariensis et Ratrammun lib. 4. contra Graecos, cap. 2. Spicilegii Acheriani Tom. 1. p. 109 111. nisi quod admonere operae pretium sit, huius locum caute legi oportere. ait: ‚Constantinopolitanos idem historiographus Socrates refert,

in recipiendo vel reiiciendo binubos non idem sentire, sed esse divisos, quibusdam sentientibus eorum receptionem, quibusdam dissentientibus ratam (ita scribo) esse, cum occidentalis omnis ecclesia sine contradictione palam recipiat.' verum Socrati lib. 5. cap. 22. sermo est de Novatianis, non de Catholicis, neque ab eo dicitur, ex Constantinopolitanis alios favere binubis, alios contra illos stare; dicitur, Constantinopoli Novatianos in caussa διγαμίας connivere suamque non prodere sententiam. accipe verba, ut recte translata inveniuntur Historiae tripartitae lib. 9 c. 38, utque emendari debet in Ratramno: ,Novatiani circa Phrygiam binubos non recipiunt neque palam removere noscuntur, in occidentalibus vero partibus aperte recipiunt.' nihil etiam dico de antiqua ecclesiae disciplina tot canonibus firmata, per quam bigamis poenitentia iniungebatur, ac denegabatur benedictio nuptialis et corona. praetereo denique τῶν ἔξω testimonia, tam Graecorum quam Latinorum, unde liquet Ethnicorum plerisque parum probatas fuisse secundas nuptias." Cotel. Constit. app. III, 2 (p. 97, 20 sq.) contulit Harn., Clementis Alex. Strom. III, 12, 82 p. 548 (δόξαν δὲ αὑτῷ [l. αὐτῷ] οὐράνιον περιποιεῖ μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄχραντον φυλάσσων) Th. Zahn (G. G. A. 1878. p. 60), quem secutus est Funk. ἐὰν δὲ ἐφ' ἑαυτῷ μείνῃ τις, περισσοτέραν ἑαυτῷ τιμὴν καὶ μεγάλην δόξαν περιποιεῖται κτλ., cf. Sim. V, 3, 3 et quae Lipsius disseruit in: Zeitschrift f. w. Th. 1866. p. 45.

3. καὶ ζήσῃ τῷ θεῷ quae sequuntur addita esse videntur. offendunt sequentia: φύλασσε ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' ἧς μοι παρεδόθης ἡμέρας. nam Hermas se iam antea nosse illum, cui traditus sit, professus eundem recognovit (Vis. V, 3. 4). haec illi scriptori conveniunt, qui omnia ad extraordinariam poenitentiam coegit, vel illi, qui utrumque Hermae librum, apocalypticum et pastoralem continuavit.

Mand. V.

I, 1. Μακρόθυμος, φησί, γίνου κτλ. cf. Sim. IX, 15, 2 sq., ubi Μακροθυμία inter virgines illas XII quarto loco recensetur.

3. ὀξυχολία. „ter in hoc versu vocabulum rarissimum; deest in libr. canon. et apocr. V. et N. T. cf. v. 6. 7. c. 2, 1. 8. Mand. X, 1, 1. 2, 3. ὀξύχολος: Mand. V, 1, 7. VI, 2, 3." Harn. tres sorores sunt ὀξυχολία, διψυχία, λύπη Mand. X, 1, 1, 2. 2, 2. 3. εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρυφερὸν ὄν, στενοχωρεῖται κτλ. „et capite 2. et 10. Mandato. Origenes Homil. 6 in Numeros: ,Non enim potest spiritus sanctus consortium pati et societatem spiritus mali.' certum est enim peccati tempore adesse in corde uniuscuiusque spiritum malum et agere partes suas. cui utique cum locus datur, et recipitur a nobis per cogitationes malas et concupiscentias pessimas, contristatus et (ut ita dicam) coangustatus fugatur de nobis spiritus sanctus. propter quod et apostolus sciens haec ita accidere monebat dicens (Ephes. 4, 30): ,Nolite contristare spiritum sanctum,' in quo signati estis in die redemptionis.' Hilarius ad Ps. CXVIII, 121 ,Omnis, in quo peccati voluntas est, deo vacuus est: et ubi deus non erit, illic diaboli locus est, qui insidians atque obsidens, ubi adeundi opportunitatem habuerit, tamquam vacuam domum occupat, quae ei deo eam deserente sit tradita.' similia quoque in Optato lib. 4. post medium, in Hieronymo II. adversus Iovinianum 1. et apud alios: item Constitutionum apostolicarum lib. 6. cap. 27." Cotel. τρυφερόν. „cf. c. 2, 6. Mand. VI, 2, 31 — τρυφερός hic = tener; cf. Susanna v. 36 (Fritzsche, Libr. apocr. V. T. p. 839): ἡ Σουσάννα ἦν τρυφερὰ σφόδρα, Hesychius: τρυφερός · νέος, ἁπαλός ἢ ψιλός. c. 2, 3 e contrario στιβαρὰ μακροθυμία nominatur." Harn. μὴ ἔχον τόπον λειτουργῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς βούλεται. „Paullo ante [v. 2]: ,apparebit domino hilaris in pace magna, λειτουργεῖ. exponi potest utrumque, quemadmodum illud Apostoli Rom. VIII, 26 ,Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus'. a multis etiam veterum explicatur, ut id facere dicatur sanctus spiritus, quod a sanctis ipso inspirante fit. sed nec in scriptis primorum Patrum voces λειτουργεῖν, ὑπηρετεῖν, ὑπουργεῖν, διακονεῖν, ,apparere' seu ,ministrare', et ab eis deductae semper de servili ministerio usurpantur. quocirca tributas invenies Filio ac Spiritui sancto, qui cum omni potestate consilia Patris, quae sunt etiam sua, perficiunt. de Filio dictum ad Constitut. apost. lib. 5. cap. ult. de sancto Spiritu verba Irenaei sunt lib. 4. adversus Haereses cap. 17 [IV, 7, 4]: ,Non indigente Patre angelis, uti faceret conditionem et formaret hominem,

propter quem et conditio fiebat: neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum quae facta sunt, ad dispositionem eorum negotiorum, quae secundum hominem erant, sed habente copiosum et inenarrabile ministerium. ministrat enim ei ad omnia sua progenies et figuratio sua, id est Filius et Spiritus sanctus, Verbum et Sapientia, quibus serviunt et subiecti sunt omnes angeli.' Tertulliani vero adversus Praxeam cap. 12: ,Cum quibus enim faciebat hominem, et quibus faciebat similem: cum Filio quidem, qui erat induturus hominem, Spiritu vero, qui erat sanctificaturus homines, quasi cum ministris et arbitris, ex unitate Trinitatis loquebatur. denique S. Epiphanii in Ancorati cap. 68, indeque Haeresi 74. cap. 5: λέγω οὖν Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας θεοῦ εἰς τὸ πληρῶσαι τὰς ἐπαγγελίας [Rom. XV, 8]. συνδιακονεῖν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συμπαρειλήφαμεν ἐκ θείων γραφῶν οὕτως· ἀποστέλλεται ὁ Χριστὸς ἀπὸ πατρός, ἀποστέλλεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον etc. — secundoque postea capite: συνεργεῖ τοίνυν, ὡς ἀποδέδεικται, τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. — capite autem primo citatum praecedente: οὐκοῦν ταῦτα τρία ὄντα, ἢ ἐξ αὐτοῦ, ἢ παρ' αὐτοῦ, ἢ πρὸς αὐτόν, ἑκάστῳ ἀξίως νοούμενα, καθὼς ἑαυτὰ ἀποκαλύπτει, φῶς, πῦρ, πνεῦμα, καὶ ἄλλοις οἶμαι ὁράσεων ὁμοιώμασι, καθὼς ἄξιος ὁ διακονούμενος ἄνθρωπος. — et quibusdam interiectis vocat τρία πρόσωπα ἁγίας λειτουργίας. — ubi vides διακονεῖν et διακονίαν Patri etiam attribui." Cotel.

5. ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν λίαν. „apposite ad hanc comparationem adnotabitur illa S. Gregorii Nazianzeni in Apologetico p. 7: θᾶττον ἄν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίως ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν· ,ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ, μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος." Cotel. cf. Mand. X, 2, 9 et quae ad Muratoriani fragmenti l. 67. 68 notavi (Einl. in d. N. T. p. 99, Zeitschr. f. w. Theol. 1881. II. p. 157, not. 1 secundum H. Roensch).

7. ἐδικαιώθησαν γὰρ πάντες ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου, cf. Vis. III, 9, 1. V, 2. II, 5. ὅταν γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικῇ κτλ. „Mandato XI [, 3]. vacuis enim vasis quod committitur non effluit' [aliter graeca et vet. lat.]. auctor Operis imperfecti in Matthaeum, inter ἐξηγητικὰ B. Chrysostomi ad illud Matth. XXIV, 42 ,Vigilate' etc. ait: ,Sicut enim vas, quamdiu plenum est de aliquo, non recipit supermissum, si autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur; sic homo, quamdiu occupatus est malis, non recipit bonum; et si occupatus fuerit bonis, repellit malum; si autem nec isto nec illo se occupaverit, id est si neque bonis neque malis intenderit, omnis spiritus intrat in eum. intrans autem non statim ducit eum ad peccatum, sed primum delectat eum in malis et sensum desideriis carnalibus alligat et postea ducit ad peccatum, quando iam, etsi intelligis malum esse quod facit, non potest resistere contra malum' etc. Cotel.

II, 7. ἀκαταστατεῖ. „vox rarior (cf. Mand. II, 3); Sim. VI, 3, 5." Harn.

Mand. VI.

Mand. VI—VIII fidei, timoris, continentiae virtutes duplices exponunt.

I, 2. τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν. cf. Barnabae epi. c. 18—20 et quae ad c. 18 p. 42, 14 ed. II notavi.

II, 1. δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης καὶ εἷς τῆς πονηρίας. „Citatur autem iste locus et approbatur ab Origene lib. 3. περὶ ἀρχῶν cap. 2. et Homil. 35. in Lucam atque a Cassiano tum Collatione 3. cap. 17. tum Collat. 13. cap. 12. [contra quem Prosper Aquitan. contra collatorem 13 (al. 30): ,Post illud autem nullius auctoritatis testimonium, quod disputationi suae de libello Pastoris inseruit, ex quo ostendere voluit etc.] eoque respiciunt Origeniana haec Homil. 12. in Lucam [iam laudata sub textu]. — quae sub nomine interpretis, Hieronymi, ac mutila reperies apud Hincmarum libro de praedestinatione c. 25. p. 185. Beda ad Act. XII, 15: ,Quod unusquisque nostrum habeat angelum (in Iona Aurelianensi lib. 3. de institutione laicali cap. 13. Spicilegii Tomo 1.: angelos) et in libro Pastoris et in multis sanctae scripturae locis invenitur. nam et dominus de parvulis: ,Angeli,' inquit, eorum semper vident faciem Patris mei [Matth. XVIII, 10]. et Iacob de se loquitur: ,Angelus qui eruit me de cunctis malis.' [Gen. XLVIII, 16]. ,Et hic (Ionas: hi) discipuli angelum apostoli Petri venire credebant' [Act. XII, 15]. his adde pro sententia de duobus angelis seu geniis, bono et malo, hominum unicuique

assistentibus testimonia Origenis Homilia 23. in Iesum Navae, Homil. 1. in Ezechielem et lib. ult. contra Celsum sub finem pag. 433. 434. Basilii in Esaiae III, 12. Gregorii Nysseni libro de vita Mosis multo ante medium, Tom. I. p. 194. 195, quem sequuntur Procopius Gazaeus ad Exod. IV, 27. ex illo reformandus, Theophanes Cerameus Homil. 44. et Maximus Centuria 3. de charitate cap. 91. item Chrysostomi Hom. 3. in Epistolam ad Colossenses et apud Antonium monachum l. 2. Melissae serm. 32. Pseudo-Chrysostomi ad Matth. IV, 11. Magistri sententiarum lib. 2. dist. 11. n. 1. atque Scholasticorum quorundam. Adde praeterea Chaldaeorum, Iudaeorum et Muhammedanorum suffragia: itemque Empedoclem in Plutarchi libro de animi tranquillitate p. 474, Platonem in Theodoriti sermone 3. de Graecarum affectionum curatione sub finem, Euclidem Socraticum in Censorino de die natali cap. 3. et Servium ad illud Aeneid. VI. ‚Quisque suos patimur manes.' facit tamen rem incertam ex parte certi daemonis insidiatoris silentium cum Scripturae tum multorum Patrum, immo nonnullorum ex his contraria opinio, ut nihil dicam de recentioribus theologis: nam verbi gratia Tertullianus cap. 39 lib. de anima agens de geniis dicit: ‚Adeo nulla ferme nativitas munda est, utique Ethnicorum.' et cap. 57: ‚Nam et suggessimus, nullum paene hominem carere daemonio.' Optatus Milevitanus lib. 4. contra Donatistas post medium: ‚Neminem fugit, quod omnis homo qui nascitur, quamvis de parentibus christianis nascatur, sine spiritu mundi esse non possit, quem necesse sit ante salutare lavacrum ab homine excludi et separari. hoc exorcismus operatur, per quem spiritus immundus depellitur et in loca deserta fugatur' etc. ipse etiam Origenes parum in suis constans Hom. 20. in Iosuam multas intra nos ponit divinas virtutes animarum nostrarum vel corporum curam gerentes multasque noxias obsidentes ac insidiantes. atque eundem Adamantium illa Hieronymi verba petunt ad Galat. I, 15 ‚Cum autem' etc., Caeterum qui iniustum deum nituntur asserere, post illud quod dudum posuimus ‚Abalienati sunt peccatores a vulva' inferunt etiam caetera quae sequuntur, Erraverunt ab utero, locuti sunt falsa.' et dicunt: Quo modo statim ab utero erraverunt peccatores et falsa locuti sunt, qui nec sermonem potuerunt habere nec sensum? aut quae est ista iustitia praescientiae dei, alium amare et custodire prius quam nascatur, alium detestari? et caussas huius rei ad priorem vitam referunt, quod unusquisque pro merito suo a primo statim ortu bonis aut malis angelis assignetur. totumque illum locum de Iacob et Esau, cuius nunc fecimus mentionem, ita ad Romanos scriptum ventilant, ut non absque sudore et Chrysippi eis possit helleboro responderi.' scriptum quoque fuerat a Clemente Alexandrino in libris ὑποτυπώσεων [Excerpt. ex prophet. §. 7], per baptismum spiritus immundos animae complicitos secerni, πνεύματα ἀκάθαρτα συμπεπλεγμένα τῇ ψυχῇ διυλίζεσθαι. habes in editione illius p. 802. col. 1. [p. 991. Potter]. denique Lactantii dictum est de contaminatis ac perditis spiritibus lib. 2. cap. 14: ‚Adhaerent singulis hominibus et omnes ostiatim domos occupant ac sibi geniorum nomen assumunt. quod comparo cum illo Origenis VIII. in Celsum p. 412: Ἑλλήνων οἱ σοφοὶ λεγέτωσαν δαίμονας εἰληχέναι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀπὸ γενέσεως. — utut sit, Hermae nostri dogma longissime distat ab errore recentioris Hermae alterius sociorumque Messalianorum affirmantium unicuique homini statim ab ortu comitem ac incolam adesse daemonem, qui ad malum cogat nec baptismo, sed sola oratione expellatur." Cotel. „Cf. Testam. Iud. 20. ἐπίγνωτε οὖν, τέκνα μου, ὅτι δύο πνεύματα σχολάζουσι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ τῆς ἀληθείας καὶ τὸ τῆς πλάνης. Testam. Aser 1 sq. (Testam. Rub. 2 sq.). — hanc Pastoris doctrinam de duobus angelis multi patres receperunt; recentiores imprimis theologi Romani de veritate huius doctrinae disputavere; cf. Cotel. ad h. l., Iachmann. l. c. p. 73 sq." Harn. „Reiecit Bellarminus de script. eccles. ed. Colon. 1657. p. 35." Funk.

5. πολυτελείας ἐδεσμάτων. „cf. Mand. VIII, 3. XII c. 2, 1. Cassian. de coenob. instit. lib. V. VI. VII. XII, ubi de spiritu gastrimargiae, de spiritu fornicationis, de spiritu philargyriae et de spiritu superbiae agitur." Funk.

Mand. VII.

1. φοβήθητι, φησί, τὸν κύριον. cf. quae disserui in libro: Die apost. VV. p. 173. 259 sq. nunc addo Clem. Recogn. IX, 15. 31. X, 48. 49. „cf. Eccles 12, 13. N. T. cf. Tatian. Orat. 4. (p. 144 C): φοβητέον μόνον τὸν θεόν." Harn

| ἀσύγκριτον. „cf. Tatian. orat. 15 (p. 154 B). Testam. Levi 2. — cf. ad h. Mand. Mt. 10, 28.“ Harn.

Mand. VIII.

3. ὑψηλοφροσύνης. „vox rarior; cf. Sim. IX, 22, 3.“ Harn.

4. ἄκουε οὖν καὶ τὰ ἀκόλουθα αὐτῶν. „cf. v. 9. 10. nescio, quamobrem Hermas haec (vv. 3. 9) et illa (vv. 5. 10) separaverit; nonnulla e v. 3 in v. 5 repetivit. versu decimo cum nono collato fortasse credideris, hunc mandata, illum consilia ecclesiastica continere, cf. Iachman l. c. p. 82 sq. Mand. IV.“ mihi Pastor primo vitia adulterio et fornicationi cohaerentia, tum (v. 5) cetera vitia per se spectata recensere, nonnulla vero hac ratione repetere videtur.

5. κενοδοξία. „cf. Cassian. de coenob. instit. XI c. 1: „Septimum nobis certamen est contra spiritum cenodoxiae (quam nos vanam sive inanem gloriam possumus appellare), multiformem, varium atque subtilem“ etc.“ Funk.

6. ταῦτα πονηρὰ εἶναι καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. „mala inter omnes homines, inter Christianos autem pessima.“ Funk. ἐγγραφήσῃ. cf. quae ad Vis. I, 3, 2 notata sunt.

9. μακάριος γίνεται ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. „eadem habes Vis. III, 8, 4; cf. Vis. II, 2, 7. II, 3, 3. Sim. V, 3 fin. VI, 1 init. IX, 24, 2“ etc. Harn.

10. χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανοὺς καὶ ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι. „cf. Sim. I [, 8] — Sim. V, 3 [, 7]. — Sim. IX, 26. 27. X, 4 (Vis. II, 4, 3]. Iac. 1, 27 Polyc. ad Philipp. 4, 3. 6, 1 —. Barn. 20, 2 [p. 48, 7. 8. ed. II. meae]. — Ignat. ad Smyrn. 6 (de haereticis) περὶ ἀγάπης οὐ μέλει αὐτοῖς, οὐ περὶ χήρας, οὐ περὶ ὀρφανοῦ, οὐ περὶ θλιβομένου, οὐ περὶ δεδεμένου ἢ λελυμένου, οὐ περὶ πεινῶντος ἢ διψῶντος. Ignat. ad Polyc. 4, 1: χῆραι μὴ ἀμελείσθωσαν. Iust. Apol. I, 67 (p. 98 C sq.) —. Ep. Clem. ad Iac. 8 (p. 8, 34 sq.) — Tertull. ad uxor. I, 7. 8. Lucian. Peregr. 12. Const. App. II, 26 (p. 55, 11 sq). III, 6; cf. libros III. et IV. Ignat. ad Tars. 9. Zahn, Ignatius v. Ant. p. 333 sq.“ Harn. | ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ. „Hermas et servos et captivos hic respexisse videtur. cf. Sim. I [, 8] —. I Clem. 55, 2 — I Clem. 59, 4 (Rom. 16, 3. 4. Heb. 10, 34. Philipp. 2, 30). Ignat. ad Smyrn. 6, 2. ad Rom. 1, 2. Dionys. Cor. ap. Euseb. h. e. IV, 23, 10 sq. Lucian. Peregr. 12. 13. 16 (cf. Keim, Celsus p. 149). Euseb. h. e. VI, 40, 6 sq. Ep. Clem. ad Iac. 9 (p. 9, 10). — Tertull. ad martyr. 1 sq. de ieiun. 12. Acta pass. Perp. et Felic. 3. Petr. Alex. ep. c. 2 (Lagarde, Reliq. iur. eccl. p. 64, 14 sq.). c. 11 (p. 70, 1 sq.) c. 12 (p. 70, 20 sq.). Const. app. IV, 9 (p. 129, 3 sq.) — V, 1 (p. 124, 7 sq.). V, 2 (p. 125, 14 sq.) etc. Ep. Dionys. episc. Rom. ad eccl. Cappad. (cf. Basil. M. ep. 70 ad Damas.) cf. Zahn, Ignatius v. Antioch. p. 279 sq. 332 sq.“ Harn. sufficit conferre Sim. X, 4, 3. intellegendi sunt servi dei variis rationibus afflicti. φιλόξενον εἶναι κτλ. „cf. Sim. VIII, 10, 3. IX, 27: ἐπίσκοποι [add. καὶ] φιλόξενοι. Romae vetus φιλοξενίας ἦθος Dionys. Cor. laudans contestatur (Euseb. h. e. IV, 23, 9 sq.). cf. Hebr. 6, 10. 13, 2. Rom. 12, 13. I Clem. 1, 2. 10—12. [35, 5 ἀφιλοξενίαν]. Ignat. ad Rom. 1 sq. — I Petr. 4, 9. Tit. 1, 8. I Tim. 3, 2. III Ioan. 5—8. Ep. Clem. ad Iacob. 9 (p. 9, 11) etc. etc.“ Harn. | ἀγαθοποίησις. „verbum rarissimum; cf. Sim. V, 3, 4.“ Harn. ἐνδεέστερον γίνεσθαι πάντων ἀνθρώπων. „cf. Rom. 12, 10: τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. 12, 16: μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. omnino hic Rom. 12 conferas.“ Harn. sed Pauli epistulae ad Rom. notitiam nullam animadverto. sufficit conferre Mand. XI, 8. πρεσβύτας σέβεσθαι. „cf. I Clem. 1, 2 [l. 3].“ Harn. δικαιοσύνην ἀσκεῖν. notanda est angustior iustitiae notio, cf. Mand. XII, 3, 1. ἀδελφότητα συντηρεῖν. cf. quae ad Clem. Rom. epi. I, 2 p. 6, 7 ed. II. notavi, etiam plura contulit Harnack. | ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν. „I Clem. 59, 4: τοὺς πεπτωκότας ἔγειρον .... τοὺς πλανωμένους τοῦ λαοῦ σου ἐπίστρεψον.“ Harn. equidem confero Vis. IV, 1, 3 ἵνα — δῷ τὴν μετάνοιαν τοῖς δούλοις αὐτοῦ τοῖς ἐσκανδαλισμένοις. ceterum lapsis a fide hic poenitentia conceditur, illis denegata, qui ipsi domino male dixerunt, cf. quae ad Vis. I, 2, 2 notata sunt.

Mand. IX.

1. Ἆρον ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν διψυχίαν. „cf. Iac. 1, 6. Barn. 19, 5 [p. 44, 7]. in iis quae secuntur nonnulla invenies epistulae Iacobi cognata.“ Harn.

ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν. „Tertullianus in fine praeclari operis de poenitentia [c. 12]: Peccator enim omnium notarum cum sim." Cotel.

2. ἀδιστάκτως. „cf. v. 4. 6. Sim. II, 5. 7. vox rarior, = cum fiducia. Harn.

4. ἀνυστέρητος. „ἀπ. λεγ. lat. vulg.: et ex omnibus petitionibus tuis nihil deerit." Harn.

6. δυσκόλως σωθήσεται. cf. Mand. IV, 3, 6.

9. καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. cf. v. 11. Mand. X, 1, 1 καὶ γὰρ αὐτὴ (ἡ λύπη) ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. etiam aliae sunt filiae diaboli, cf. Mand. XII, 2, 2 αὕτη γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοῦ διαβόλου θυγάτηρ ἐστίν. „Quod ab Herma dicitur de dubitatione in precibus, Athanasius de Nicaenae Synodi decretis paullo post initium, p. 252 [c. 4. opp. I, 211] adducit contra Eusebianos seu Arianos, homines διψύχους nec in sua sententia stabiles." Cotel.

11. ἡ πίστις ἄνωθέν ἐστιν παρὰ τοῦ κυρίου. Mand. XI, 5. 8. 20. Iac. 1, 17. 3, 15. 17. contulit Harn.

Mand. X.

Pseudo-Athanasius c. 10 p. 9, 22 (Ἄκουε καὶ τῆς δεκάτης ἐντολῆς) ea laudat, quae nos Mand. XII, 1, 1—3, 1 legimus. itaque c. 11. p. 11, 23 (Ἄκουε καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἐντολῆς) ea reddit, quae nos Mand. X. habemus. Pseudo-Athanasius (B.) c. 12 p. 25 sq. tanquam Mand. XII. laudare videtur, quae nobis Mand. XII, 4, 6—5, 2 tradita sunt. itaque c. 13 p. 27 pergit: καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας τὰς ἐντολὰς κτλ. hac ratione praeteriit Mand. XI, similitudinem potius quam mandatum. Pseudo-Athanasius pastoris mandata legisse videtur nondum Hermae visionibus coniuncta eorumque ordinem antiquiorem servasse. non reddidit illud additamentum Mand. II, 4—6: ἐργάζου τὸ ἀγαθόν — ἔνδοξος παρὰ τῷ θεῷ, neque quae Mand. IV. addita sunt. quod decimo loco habet Mand. XII, 1, 1—3, 1, rei ipsi bene convenit. nam dubitationem (διψυχίαν), quae Mand. IX. vetatur, sequitur mala cupiditas (ἐπιθυμία πονηρά), quae Mand. XII, 1, 1—3, 1 vetatur, et ipsa diaboli filia (Mand. XII, 2, 2), ut dubitatio (Mand. IX, 9. 11). tum undecimo loco vetatur tristitia (λύπη) Mand. X (rectius XI). denique duodecimo loco monentur homines, ut diabolo non timendo renuncient (Mand. XII, 4, 6—6, 5). huius ultimi mandati initium Pseudo-Athanasius nostris codicibus melius servasse videtur. Mandatorum XII genuina clausula Mand. XII, 3, 2—4, 5 fuisse videtur, unde Pseudo-Athanasius c. 24 p. 38 sq. hausit, quae Mand. XII, 4, 3. 4 leguntur. qui nostrum Mand. XI. inseruit, horum mandatorum ordinem perturbavit.

I. 1. Καὶ γὰρ αὐτὴ (ἡ λύπη) ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας (Mand. IX, 9, 11) καὶ τῆς ὀξυχολίας (Mand. V, 1, 3. 2, 1 sq.). hoc loco iam ἐπιθυμία πονηρά (Mand. XII, I, 1—3, 1) tamquam dubitationis et iracundiae soror supponi videtur.

1. (ἡ λύπη) ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πάλιν σώζει. Harn. bene contulit 2 Cor. VII, 10.

3. τὰς παραβολὰς ταύτας. intellege modo dicta v. 1. 2. sed cf. etiam v. 3 τὰς παραβολὰς τῆς θεότητος.

4. πιστεύσαντες δὲ μόνον. fidem solam Pastor non pluris aestumat, quam Iacob. II, 14 sq., cf. Mand. I. Vis. III, 8, 5, φιλίαις ἐθνικαῖς. „cf. Iac. 4, 4. Sim. VIII, 9 [, 1]. Vis. I, 3 [, 1]. II, 2 [3, 1?], cf. quae Keimius (Celsius p. 123 n. 3) adnotavit. hic apparet L.[2] [palat. interpr., ubi: amicitiis diversorum hominum] post Constantini tempus scriptum esse." Harn.

II, 5. μὴ θλῖβε (cf. Eph. IV, 30) τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξηται κατὰ σοῦ τῷ θεῷ καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. „Non significat ἐντυγχάνειν supplicare more indigi ultionem et auxilium quaerentis ac velut e carcere liberationem, sed: compellare, exponere, colloqui, ut deum decet ex deo procedentem. τὸ γὰρ ἐντυγχάνειν, docet Gregorius theologus orat. 36 pag. 387, οὐχ ὡς ἡ τῶν πολλῶν συνήθεια, τὸ ζητεῖν ἐκδίκησιν ἔχει. additur in commentariis Ambrosio tributis ad Roman. VII, 26. 27, ubi eodem modo ponuntur ὑπερεντυγχάνειν et ἐντυγχάνειν: ‚Non humanis eloquiis postulare pro nobis dicit Spiritum domini, sed more naturae suae. cum enim quod de deo est deo loquitur, eo more loquatur necesse est, quo ille loquitur, de quo est etc. eloquitur non impulsu aeris, neque ut angeli, aut sicut caetera ex creaturis, sed sicut competit eius divinitati. legatur verus Ambrosius Epistola 40."

Cotel. sed ad Nicaeno-Constantinopolitanam doctrinam Hermas minime redigendus est.

III, 1. ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα. „cf. Rom. 12, 8. (II Cor. 9, 7). similia saepius ap. Paul. apost., cf. Philipp. 3, 1. 4, 4." Harn. „cf. Sirach 26, 4. Rom. 12, 8. Phil. 3, 1. 4, 4. I Thess. 5, 16." Funk. καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ. „Herm. sensum vocis ἐντρυφᾶν (τρυφᾶν) hic et al. locis in bonam partem vertit; cf. τρυφερός Mand. V, 1, 3." Harn.

2. ἐντυγχάνων μὴ [μὴ δέ?] ἐξομολογούμενος τῷ κυρίῳ. „Homo tristis querelas potius meditatur, quam laudes profundat et deo faciat exomologesim, gratam pro acceptis beneficiis confessionem. id enim quoque exomologesis significat. quoniam iuxta Hilarium ad Ps. LXVI. vers. 6. aliosque duplex est confessio, una peccatorum, alia laudationis dei." Cotel. cf. quae ad Vis. I, 1, 3 notata sunt.

3. ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ. „cf. Sim. VIII, 2, 5. Apoc. 8, 3 etc." Harn. ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κτλ. Mand. V, 1, 5 contulit Harn.

Mand. XI.

Parabolam potius quam mandatum iam initium indicat: ἔδειξέ μοι ἐπὶ συμψελλίου καθημένους ἀνθρώπους κτλ., cf. Sim. III, 1. IV, 1. (VIII, 1, 1). Pseudo-Athanasius minime vituperandus est, quia hoc mandatum omnino praeteriit, quod mandatorum ordinem turbat, sed inter Sim. IV. et V. positum parabolarum genuinarum numerum septenarium explet. nam Sim. VII. est epilogus Ποιμένος vel ἐντολῶν καὶ παραβολῶν. haec parabola ab Herma secundario transposita esse videtur. huc delata parabola prophetiam veram et falsam discernere docet. falsos prophetas equidem (Glossolalie, Lips. 1850. p. 73 sq.) Gnosticos intellexi. tum propter v. 4 gentilium oraculorum vates interpretatus sum (apost. VV. p. 164). quod pseudopropheta in fidelium concionem tanquam e cathedra docens inducitur (v. 1), imaginem solam esse censui. profecto fideles quidem, sed dubii pseudoprophetam tanquam fatidicum (μάντιν) petunt interrogaturi (v. 2). quicunque dubii sunt et crebro poenitentiam agunt, μαντεύονται ὡς καὶ τὰ ἔθνη eumque interrogantes εἰδωλολατρείας crimen committunt (v. 4). pseudopropheta etiam fugere dicitur iustorum virorum conciones, in angulis vero dubiis vanisque hominibus responsa dare (v. 13). in iustorum virorum concione deum orantium obmutescit (v. 14). negari non potest, multa ei cum gentilibus fatidicis communia esse, iuvatque conferre Iuvenalis Sat. VI, 542 sq., qui etiam Iudaeos fatidicos carpit. verum enimvero pseudopropheta in iustorum virorum conciones quodam modo inducitur. itaque priorem meam sententiam defenderunt R. A. Lipsius (Zeitschr. f. w. Th. 1866. p. 61 sq. 1869. p. 292) et Henr. M. Th. Behm (Ueber den Verfasser der Schrift, welche den Titel „Hirt" führt, Rostochii 1876. p. 52 sq.). Gnostici plerique etiam vaticinabantur et cum ecclesia ita fere coniuncti erant, ut ipsam πρωτοκαθεδρίαν petere possent (v. 12). Tertullianus adv. Valentin. 4: „Speraverat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat et eloquio. sed alium ex martyrii praerogativa loci potitum indignatus de ecclesia authenticae regulae abrupit." Th. Zahn vero (Hirt d. Herm. p. 102 sq. et in Jahrbb. f. deutsche Theol. 1870. p. 204 sq.) fatidicos christianos interpretatus est, quae sententia Francisco X. Funk placuit. A. Harnack utramque sententiam ita conciliare studuit, „ut pseudopropheta e numero magorum christianorum fuisse censeatur, quorum mores, disciplina, artes procul dubio cum moribus atque doctrinae propagandae methodo quorundam, quos nunc Gnosticos male [?] nominamus, cognatae fuerint. de talibus ‚prophetis' christianis cf. (Act. 19, 13) Hadr. ep. ad Servian. in: Vopisci Vita Saturn. c. 8; ‚nemo Christianorum presbyter non mathematicus, non haruspex, non aliptes.' Luciani Peregr. 11. Cels. ap. Orig. IV, 24—41. VII, 11 (Hippolytus librum scripsit κατὰ μάγων; Philos. VI, 39 p. 298, 46 sq.). de artibus magicis et de pseudoprophetia Gnosticorum cf. Iren. I, 23, 3 sq. II, 32, 2 sq. I, 13, 1 sq. (de Marcianis) 4. (Euseb. h. e. V, 7), Euseb. h. e. IV, 7, 6—8 (de Basilidianis). Hippol. Philos. VII, 38 p. 410. 10 sq. (de Apelleianis). Hegesipp. ap. Euseb. h. e. IV, 22, 5. Ep. Clem. ad Iacob. 14 (p. 10, 26). persaepe in Constitt. app. artes nefandae magorum et pseudoprophetarum castigantur; cf. etiam Didasc. ss. app. περὶ χαρισμάτων (Reliq. iur. eccl. antiquiss. p. 3, 33 sq. p. 4, 19 sq.). Testam. Iud. 23. 21. Test. Rub. 3. Iuven. Sat. VI, 542 sq.: qualiacunque voles Iudaei somnia

vendunt." hi fatidici sunt proavi Gnosticorum vel Gnostici nascentes. Gnosticos fatidicos potius quam haereticos Mand. XI. describit. minime vero repraesentat Clericos Christianos, quos Montanistae vel eorum praecursores tanquam pseudoprophetas impugnaverint. quam sententiam praeeunte I. A. Dorner (Entwickelungsgeschichte der Lehre v. d. Person Christi, ed. II. Stutgard. 1845. p. I. p. 186 sq.) Alb. Ritschl (Entstehung d. altkathol. K. ed. I. 1850. p. 553 sq., ed. II. 1857. p. 534 sq. 403) defendit, a me et aliis statim impugnatam.

1. πιστοί, „i. e. baptizati". Harn. ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν καθέδραν ψευδοπροφήτης ἐστὶν κτλ. episcopus vel clericus ecclesiae praesidens a scriptoris mente alienus est. sed pseudopropheta tanquam doctor describitur. Gnosticorum scholae iam oriuntur. πιστῶν. „i. e. vere credentium; cf. v. 4: ἰσχυροί εἰσιν ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου. ne negligas vero, pseudoprophetam quasi conventiculo praesidere." Harn.

2. ὡς ἐπὶ μάντιν. „perpendas ὡς illud; cf. v. 4: μαντεύονται ὡς καὶ τὰ ἔθνη. Iren. I, 13, 3 (de Marcianis): πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι. ἐπερωτῶσιν αὐτὸ τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς. „cf. v. 4: περὶ πράξεώς τινος. caveas, ne cum Lipsio et Behmio Vis. III, 4, 3 hic conferas; verum apud Zahnium, l. c. p. 105. n. 3, p. 81. n. 1. 3: περὶ πράξεώς τινος = de negotio quodam." Harn. κἀκεῖνος ὁ ψευδοπροφήτης — λαλεῖ αὐτοῖς κατὰ τὰ ἐπερωτήματα αὐτῶν καὶ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρίας αὐτῶν. „Habes hoc et sequentibus Mandatis [discisso Mand. XI. in vulgatis editionibus latinis] multas differentias, quae secernunt pseudoprophetam a propheta, spiritumque diabolicum a spiritu divino. et vero quod pseudopropheticus spiritus gratiam audientium quaerat, testatur apud Eusebium Historiae lib. 5. c. 16. anonymus Cataphrygorum confutator, cum ὑποκοριστικὸν πνεῦμα appellat, adulatorem spiritum: additur tamen ab eodem, aliquando illum spiritum velle videri obiurgatorem. sed et Hieronymus lib. 2. adversus Iovinianum cap. ult. ait: ‚Semper pseudoprophetae dulcia pollicentur.' quod etiam pseudoprophetae vera quaedam falsis misceant, multorum testimonio constat, Clementis Alexandrini Strom. I. pag. 311. 312 [I, 17, 85 p. 368 sq.], scriptoris Recognitionum lib. 4. cap. 21. 22. et lib. 8. cap. 60, Pseudo-Ambrosii ad 1 Thess. V, 21 et Pseudo-Chrysostomi ad Matthaei VII, 22. vide sis Maimonidem de fundamentis legis cap. 10. n. 3." Cotel.

3. κενοῖς. „cf. Polyc. Phil. 6, 3. Iren. fragm. 26 ed. Stieren. p. 840 sq. [ed. Wigan Harvey fr. gr. 24. Tom. II, 491]." Funk. ὁ γὰρ διάβολος πληροῖ αὐτὸν τῷ αὐτοῦ πνεύματι. „cf. v. 17. Iren. I, 13, 3. viri ecclesiastici, ubi prophetiae pseudoprophetarum verae inveniantur, semper diabolum auctorem fuisse censebant; cf. quae Euseb. h. e. V, 16—18 de Montanistis collegit et Epiph. haer. 48. Didasc. ss. app. περὶ χαρισμάτων (Lagarde, Reliq. iur. eccl. antiq. p. 3, 33 sq.) — Iust. Tertull. Apologett." Harn.

4. πυκνῶς μετανοοῦσι. „his verbis Ritschelii coniectura nititur." [sed non probatur]. Harn. „Sine dubio hunc locum respexit Clemens Al. Strom. II. c. 13, 57—59 p. 439 sq. de poenitentia crebra agens." Funk. servorum dei una poenitentia (cf. Mand. IV, 1, 8. 3, 6) etiam hic defenditur.

5. πᾶν γὰρ πνεῦμα ἀπὸ θεοῦ δοθὲν οὐκ ἐπερωτᾶται. „cf. v. 8. Iren. I, 13, 3: ... ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' οἷς ὁ θεὸς ἄνωθεν ἐπιπέμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι θεόσδοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν καὶ τότε λαλοῦσιν, ἔνθα καὶ ὁπότε θεὸς βούλεται." Harn. ὅτι ἄνωθέν ἐστιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ θείου πνεύματος. „Cf. v. 8. 18 sq. Mand. IX, 11. Iac. 1, 17. 3, 15. de prophetis et prophetia priscae ecclesiae cf. Mt. 7, 22. (Mt. 10, 41). (Mt. 23, 34). Lc. 11, 49. (Lc. 2, 36). (Lc. 1, 67). Act. 2, 17 sq. 11, 27. 13, 1. 15, 32. 19, 6. 21, 9. 10. I Cor. 11, 4. 5. 12, 10. 28. 29. 13, 2. 8. 9. 14, 1—40. Rom. 12, 6. Eph. 2, 20. 3, 5. 4, 11. I Thess. 5, 20. I Tim. 1, 18. II Tim. 4, 14. Apoc. 1, 3 etc. etc. 22, 6. 8. [pseudoprophetae: Mt. 7, 15. 24, 11. (Mc. 13, 22). Mt. 24, 24. (Lc. 6, 26). (Act. 13, 6). (II Petr. 2, 1). I Ioan. 4, 1. Apoc. 2, 20 etc.] Ignat. ad Philad. 7, 2. Iust. Dial. c. Tryph. 39 (p. 258 A). 82 (p. 308 B). 88. Euseb. h. e. III, 37, 1. III, 31, 4. V, 17, 1—4. V, 7. IV, 15, 39 (cf. Martyr. Polyc. 16, 2). Iren. I, 13, 3. 4. II, 32, 4. III, 11, 9. V, 6, 1. Lucian. Peregr. 11. Orig. c. Cels. I, 46. Const. app. vv. ll. Didasc. l. c. p. 4, 19 sq. —. de duplici prophetia cf. Pseudoclem. Hom. II, 15 sq. (Lag. p. 25, 23 sq.). III, 22 sq. (p. 42, 10 sq.) etc. etc." Harn.

6. ἐπίγειόν ἐστι. cf. vv. 11. 12. 14. 17. 19. Iac. 3, 15." Harn. καὶ ὅλως οὐ λαλεῖ, ἐὰν μὴ ἐπερωτηθῇ. „iure Zahnius his verbis innititur." Harn. sed cf. quae ad v. 5 notata sunt. etiam Gnosticorum oracula responsa dabant.

7. Πῶς οὖν, φημί, κύριε, ἄνθρωπος γνώσεται, τίς αὐτῶν προφήτης καὶ τίς ψευδοπροφήτης ἐστίν; ἀπὸ τῆς ζωῆς δοκίμαζε τὸν ἄνθρωπον τὸν ἔχοντα τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. quod non doctrina, sed moribus solis prophetae veri et falsi dignoscuntur, illis temporibus convenit, cum Gnostici nondum palam certoque ecclesiae iudicio damnati erant.

8. πραΰς ἐστι καὶ ἡσύχιος κτλ. cf. Iac. II, 13 sq. ἑαυτὸν ἐνδεέστερον ποιεῖ πάντων τῶν ἀνθρώπων. cf. Mand. VIII, 10. οὐδὲ καταμόνας λαλεῖ. cf. v. 13. ὅταν θέλῃ ἄνθρωπος λαλεῖ. cf. v. 5.

9. εἰς συναγωγήν. „Cf. v. 13. 14. de usu vocis συναγωγή apud patres saeculi secundi, tertii, quarti nonnulla licet pauca invenies in Suiceri ,Thesauro' (edit. III. T. II. p. 1106) et in Vitringae commentat.: De synagoga vetere (lib. III. Leucopetrae 1726. p. 87 sq.); cf. Bickell, Gesch. des Kirchenrechts (1849) T. I, 2 p. 15 sq. not. 29. p. 29 sq. complura ipse collegi in: Zeitschr. f. wiss. Theol. 1876. p. 102 sq., quae hic transscripsi partim correcta, partim locupletata: In der Zeit Jesu und der Apostel ist das Wort συναγωγή, welches in der älteren Profangräcität nur activ gebraucht worden ist, solenne Bezeichnung 1) der jüdischen Religions-Gemeinde, 2) der jüdischen Gottesdienst-Versammlung, 3) des Ortes, wo die Versammlung abgehalten wird. Als solches scheint es schon damals die Bezeichnung ἐκκλησία, welche die LXX noch abwechselnd mit συναγωγή zur Uebersetzung von קָהָל verwenden (s. Schürer, NTliche Ztgesch. S. 469), verdrängt zu haben. Umgekehrt bürgert sich dieses Wort sehr rasch als solenne Bezeichnung der christlichen Gemeinde wohl durch Paulus ein: im Zusammenhange hiemit scheint in christlichen Kirchen das Wort συναγωγή als von den Juden in Anspruch genommen geflissentlich vermieden worden zu sein. Allerdings wird uns in den Schriften aus den ersten drei Jahrhunderten συναγωγή als Bezeichnung christlicher Gemeinde oder christlicher Gottesdienst-Versammlung einige Male begegnen, aber das will in der That sehr wenig besagen, sobald man bedenkt, wie oft es uns begegnen müsste, wenn es einigermassen gebräuchlich gewesen wäre. Wenn aber andererseits nun unwidersprechlich ist, dass schon vom 2. Jahrhundert an ,Judenthum', ,Judenvolk', ,Judenreligion' von den Christen kurzweg als συναγωγή bezeichnet worden ist, so werden wir jene Fälle, wo uns bei katholischen Schriftstellern das Wort als Bezeichnung christlicher Versammlungen entgegentritt, meistens wohl dahin zu beurtheilen haben, dass der Schriftsteller es in völlig naiver Weise als Synonymum von ἐπισυναγωγή (Hebr. 10, 25), σύναξις (App. Constitt. II, 39. Cyrill. Catech. 14, 24 u. oft), συνάθροισμα (App. Constitt. II, 61. Lagarde, Reliq. antiq. iur. eccl. p. 3, 28. Ignat. ad Trall. ed. 3), σύνοδος (App. Constitt. II, 57. Euseb. h. e. IX, 1, 8), συνοδία (Iren. III, 4, 2) gebraucht hat, ohne sich eben der jüdischen Verwendung desselben zu erinnern, mithin nicht als irgendwie solenne Bezeichnung. Auch die religiösen heidnischen Genossenschaften in Griechenland hiessen συναγωγαί (Heinrici in: Ztschr. f. wiss. Theol. 1876. S. 574. n. 3 nach Foucart, Les associations religieuses chez les Grecs. Paris 1873), und Hesychius erklärt ἐκκλησία durch σύνοδος, συναγωγή, πανήγυρις.

Im N. T. begegnet uns das Wort συναγωγή für christliche Versammlung nur Iac. 2, 2 (daneben findet sich aber ebendort 5, 14: πρεσβύτεροι τῆς ἐκκλησίας). In demselben Sinne steht es viermal im XI. Mandat des Hermas. Das folgende wird beweisen, dass man desshalb noch nicht befugt ist, beide Schriften auf die judenchristliche Entwickelungslinie zu setzen. Interessant ist die Beobachtung, dass den alten lateinischen Uebersetzern das Wort unerträglich gewesen ist. Der Vulgärlateiner gibt es zweimal durch ,ecclesia', einmal durch ,turba' wieder und lässt es an einer Stelle ganz aus. Der Palat. wechselt zwischen ,concilium' und ,coetus'. Ignatius braucht einmal das Wort im Sinne von gottesdienstlicher Zusammenkunft (ad Polyc. 4, 2: πυκνότερον συναγωγαὶ γινέσθωσαν). Es wird hier nicht anders zu fassen sein als Ignat. ad Trall. 3 ed. mai., wo es in einer Reihe von Synonymen steht (χωρὶς πρεσβυτέρων ἐκκλησία ἐκλεκτὴ οὐκ ἔστιν, οὐ συνάθροισμα ἅγιον, οὐ συναγωγὴ ὁσίων). In dem Sinne der christlichen Religionsgemeinde braucht es Justin neben ἐκκλησία (Dial. c. Tryph. 63 p. 287 B: καὶ ὅτι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, ὡς οὖσι μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ συναγωγῇ καὶ μιᾷ ἐκκλησίᾳ). Lucian nennt (Peregr. 11) den

Peregrinus Proteus θιασάρχης καὶ συναγωγεύς: indessen scheint er Jüdisches und Christliches nicht scharf auseinanderzuhalten (anders Hadrian in dem Brief an Servian bei Vopiscus, vita Saturn. c. 8: ,nemo archisynagogus Iudaeorum .... nemo Christianorum presbyter'). Auch bei Irenäus begegnet uns das Wort, sowohl im Sinne der gottesdienstlichen Versammlung als der christlichen Gemeinde, aber beides, so viel ich sehe, nur je einmal III, 4, 1: neque enim congregatio (= συναγωγή [?]) fuit apud eos (scil. haereticos), neque doctrina instituta' IV, 32, 1 [31, 2]: ,per quam commixtionem et unitatem duae synagogae i. e. congregationes [συναθροίσεις?] fructificantes ex patre suo filios vivo deo.' Die Worte ,duae congregationes' sind zweifelsohne eine Glosse des Uebersetzers [minime; cf. III, 6, 1, ubi secundum Ps. LXXXI, 1: hi autem sunt ecclesia. haec enim est synagoga dei etc.]. Bei Theophilus findet sich das Wort im Pl. einmal ad Autol. II, 14 (p. 93 D) im Sinne von christlichen Gemeinden'; aber eben diese Stelle zeigt deutlich, dass es im christl. Sprachgebrauch schon damals nicht üblich war. Sie lautet: .... οὕτως δέδωκεν ὁ θεὸς τῷ κόσμῳ κυμαινομένῳ καὶ χειμαζομένῳ ὑπὸ τῶν ἁμαρτημάτων τὰς συναγωγάς, λεγομένας δὲ ἐκκλησίας ἁγίας. Man sieht, der Schriftsteller hat das erstere Wort nur gewählt, um seinem heidnischen Freunde das Folgende verständlich zu machen. Mit Theophilus stimmt Clemens Alex. In Betracht kommt hier einzig die Stelle Strom. VI, 4 [3, 34] p. 756: ὁρᾷς ὅπως ἡ κυριακὴ φωνὴ λόγος ἀσχημάτιστος, ἡ τοῦ λόγου δύναμις ῥῆμα κυρίου φωτεινὸν ἀλήθεια οὐρανόθεν ἄνωθεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἐκκλησίας ἀφιγμένη. In dem ,συναγωγὴ τῆς ἐκκλησίας' ist einfach das classische συνάγειν τὴν ἐκκλησίαν wiederzuerkennen (vgl. Thucyd. 2, 60). Die übrigen Stellen, abgesehen von einer, die später genannt werden wird (Paedag. II, 1, 4 p. 165. III, 11, 76 p. 298. III, 11, 80 p. 300. Strom. VI, 1, 2 p. 736), beweisen, dass συναγωγή auch in einem ganz neutralen Sinne von Clemens verwendet wird. Der christliche Interpolator des jüdischen [?] Buchs ,Testamenta XII Patriarcharum' wählt Beniam. 11 statt ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν (Rom. 16, 4) den Ausdruck συναγωγαὶ τῶν ἐθνῶν (καὶ ἁρπάζων [scil. ὁ Παῦλος] ὡς λύκος ἐπ' [ἀπ' edd.] αὐτοῦ καὶ διδοὺς τῇ συναγωγῇ τῶν ἐθνῶν. καὶ ἕως συντελείας τῶν αἰώνων ἔσται ἐν συναγωγαῖς τῶν ἐθνῶν .... ὡς μουσικὸν μέλος). Vielleicht wollte er paradox schreiben [rectius: Beniamini personam tenere], aber nothwendig ist diese Annahme nicht. In dem Briefe des Dionys. Alex. kommt συναγωγή zweimal vor (Euseb. h. e. VII, 9, 2: [τῶν γὰρ συναγομένων] πιστὸς νομιζόμενος ἀρχαῖος .... τῆς συναγωγῆς μετασχών. h. e. VII, 11, 17: .... ἀφίξονται γὰρ καὶ ἀναπαύσονται καὶ ὡς ἐν προαστείοις πορρωτέρω κειμένοις κατὰ μέρος ἔσονται συναγωγαί). An letzterer Stelle ist der Ausdruck gebraucht, wie Ignat. ad Polyc. 4, 2; die erstere weckt allerdings die Vermuthung, dass συναγωγή in Alexandrien damals eine nicht seltene Bezeichnung für ἐκκλησία [rectius: congregatae ecclesiae] gewesen ist. Sonst findet sich in der KG. des Eusebius das Wort nur noch einmal: IX, 1, 8, wo ἐκκλησίαι συγκροτούμεναι, σύνοδοι παμπληθεῖς, συναγωγαὶ ἐπιτελούμεναι (aber E[a] F[b] Gtt lesen bedeutsamer Weise ἀγωγαί) neben einander stehen. In allen 8 Büchern der App. Constitt. begegnet uns das Wort nur zweimal in der Bedeutung, die christl. Gemeinde, während ἐκκλησία und andere synonyme Begriffe unzählige Male vorkommen: Constitt. II, 43 (p. 72, 8): ἔξω τῆς ἐκκλησίας βληθεὶς ἀξίως ἀπετμήθη τῆς τοῦ κυρίου συναγωγῆς. III, 6 (p. 101, 19): οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς συναγωγῆς ἀνάπαυμα ἐν τῇ κυριακῇ καταντῶσιν (scil. viduae indignae). Indessen ist zu bemerken, dass die Bezeichnung ἀποσυνάγωγος für solche, die aus der Kirchengemeinschaft ausgeschlossen sind, terminus technicus gewesen sein muss. Der Zusammenhang, in welchem dieser Begriff in den App. Constitt. vorkommt, gibt dies an die Hand (vgl. II, 43 p. 71, 5. III, 8 p. 105, 6. IV, 8 p. 119, 23 = ἀποβλητός). Um so auffallender ist es, dass συναγωγή nur so selten sich findet.

Es ist möglich, dass man diese Zusammenstellung noch vermehren kann (Lagarde, Reliq. 85, 17. 94, 19 ex Syr.); immerhin wird sie zeigen, dass der Gebrauch des fraglichen Wortes als Bezeichnung christl. Versammlungen zwar spärlich ist, aber doch vorkommt, und dies bei rein heidenchristlichen, katholischen Schriftstellern. Es wird hier neben der Erinnerung an den profanen Sprachgebrauch auch zu berücksichtigen sein, dass bei der allegorischen Verwendung des A. T. nach der LXX oftmals das Wort συναγωγή auf die Kirche gedeutet werden musste. Nachdem aber einmal im Taufbekenntniss das Wort

ἐκκλησία gewählt war, musste jenes von selbst zurücktreten. — Anders werden wir es zu beurtheilen haben, dass im christlich-palästinensischen Aramäisch sich כנישתא für ,Kirche' findet; s. Nöldeke im Lit. Centralbl. 1875 Nr. 5 (zu Land, Anecdota Syriaca T. IV. 1875). Von den Ebioniten sagt Epiphanius h. 30, 18 ausdrücklich: συναγωγὴν οὗτοι καλοῦσι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν καὶ οὐχὶ ἐκκλησίαν. Hieronymus Epist. CXII, 13 (P. I. p. 746 edit. Vall.) schreibt: ,per totas orientis synagogas', wo er von den Nazaräern spricht (s. Lightfoot, Philipp. edit. III. 1873 p. 190: ,The Christian congregations in Palastine long continued to be designated by this name' [scil. συναγωγή]).

Es ist nun aber anderseits leicht zu beweisen, dass ,Synagoge' von Anfang an und fortgehend als specifisches Wort für jüdische Versammlungen, ja geradezu für das Judenthum im Gegensatz zur christlichen Kirche, von den christlichen Schriftstellern verwendet wird. Vgl. Apoc. 2, 9. 3, 9: συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ. Barn. 5, 13. 6, 6: πονηρευομένων συναγωγαὶ ἐπανέστησάν μοι. 6, 16. Iren. III, 6, 1: ecclesia, haec enim est synanoga dei. Tertull. ad uxor. I, 2: ,Sed licet figuraliter in synagoga ecclesia intercesserit' (Scorp. 10. adv. Marc. IV, 7: Von keinem Lateiner ist je meines Wissens ,Synagoge' synonym mit ,Kirche' gebraucht worden). Ein wie wenig geachteter Ausdruck συναγωγή im Allgemeinen ist, zeigt der Umstand, dass die christl. Schriftsteller sehr häufig von ,synagogae haereticorum, ethnicorum', aber fast nie — oder nur höhnisch (Tertull. adv. Marc. IV, 5: ,faciunt favos et vespae, faciunt ecclesias et Marcionitae') — von ,ecclesiae haereticorum' gesprochen. Vgl. Clem. Alex. Strom. I, 19, 96 p. 375 (de coetu haereticorum): ἀλλὰ ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς· τόπον τὴν συναγωγήν, οὐχὶ δὲ ἐκκλησίαν ὁμωνύμως προσεῖπεν. Iren. IV, 18, 4: ,Neque omnes haereticorum synagogae (recte) offerunt'. App. Constitt. II, 60 (p. 90, 24—91, 15). II, 62 (p. 93, 23 sq.: συναγωγὴ ἐθνῶν). II, 61 (p. 92, 16: εἰς μιαρὸν δὲ ἐθνῶν εἰσέλθοι ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν). II, 61 (p. 92, 16: συναγωγὴ χριστοκτόνων). VI, 5 (p. 160, 4—14: ἀποβληθείσης τῆς συναγωγῆς τῆς πονηρᾶς .... ἐπλήρωσε τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν). Epist. Firmil. ap. Cypr. (in opp. Cypr. edid. Hartel p. 819, 24). Sentent. episcopp. Nr. 60 (Cypr. opp. edid. Hartel T. I p. 455). Can. Apost. 65. Ood. Theodos. XVI, 8, 4. 9. 20. 25—27. etc. etc. Mag also immerhin auch noch in den ersten Jahrhunderten die Bezeichnung συναγωγή für christliche Versammlung gebraucht worden sein, so ist sie doch sicher schon sehr frühe in Misscredit gekommen. Im 4. Jahrh. finden wir bei Augustin an sehr vielen Stellen (z. B. in Rom. c. 2 T. III, 2 edit. Bened. p. 2635 und im Psalmencommentar öfters) schon abgeschmackte Theorien darüber, dass die jüdische Gemeinde ,synagoga', die christliche ,ecclesia' heissen musste (συναγωγή = congregatio [grex]; ecclesia = convocatio). Aehnlich Hieronymus (s. Stellen bei Vitringa, a. a. O. S. 91). Ein katholisches Kirchengebäude ist meines Wissens nie Synagoge genannt worden; wohl aber wissen wir aus einer syrischen Inschrift, die Waddington veröffentlicht hat (Inscript. Grecques et Lat. Vol. III. 1870 nr. 2558 p. 282), von einer συναγωγὴ Μαρκιωνιστῶν als der solennen Bezeichnung des Versammlungshauses dieser Secte. — Ex iis, quae modo exposuimus, efficitur, ex usu vocis συναγωγή apud Hermam obvio minime concludi posse, scriptorem Christianum e Iudaeis fuisse vel coetus Iudaeo-Christianos hic respexisse." Harn., cui assensum praebuit Funk. mihi vero haec omnia non persuaserunt, Hermam a Iudaeorum fidelium usu dicendi alienum esse. quod epistula Hebraeis fidelibus missa (10, 25) τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν memorat, mirum non est. Ignatius ad Polyc. 4, 2 non ipsam ecclesiam, sed eius congregationes (secutus illud: συνάγειν τὴν ἐκκλησίαν) συναγωγὰς appellavit addiditque: ἐξ ὀνόματος πάντας ζήτει. Iustinus contra Iudaeum Tryphonem disputans (c. 63) scripsit: ,cum sint una anima et una synagoga et una ecclesia.' apud Irenaeum adv. haer. IV, 31, 2 praecedit interpretatio duarum Loti filiarum: οἰκονομία ἐπετελεῖτο, δι' ἧς αἱ δύο συναγωγαὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς τεκνοποιησάμεναι ἐμηνύοντο ἄνευ σαρκὸς ἡδονῆς. itaque Irenaeus Iudaeorum rationem habens noluit scribere: αἱ δύο ἐκκλησίαι. Hermas vero hoc uno capite quater fidelium concionem appellavit συναγωγήν, nulla ratione cogente. vocem vero συναγωγή Iudaeis convenire iam Adrianus imperator testatus est, confirmantque Irenaeus, Tertullianus, Hieronymus. itaque Hermas hic prope accessit ad Ebionaeos συναγωγὴν ecclesiam suam vocantes. hac ratione Hermae Pastor prorsus congruit cum Iacobi epistula, cuius scriptorem Iudaismi christiani partes defendere luce clarius est.

Hermae Pastor ἐκκλησίας nomine nunquam utitur, frequentissimo apud Hermam apocalypticum (Vis. I, 1, 6. 3, 4. II, 2, 6. 4, 1. 3. III, 3, 3. 9, 7. IV, 1, 3. 2, 2) et Hermam secundarium (Sim. VIII, 6, 4. IX, 1, 1. 2. 13, 2. 18, 2. 3. 4). | ἀνδρῶν δικαίων (cf. quae ad Vis. I, 1, 8 notata sunt) τῶν ἐχόντων πίστιν θείου πνεύματος. „Genet. obiect.; cf. Mc. 6, 5 [?]. 9, 23." Harn. cui aditipulatus est Funk. sed conferamus oportet v. 2 μηδεμίαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύναμιν πνεύματος θείου. — ὁ γὰρ διάβολος πληροῖ αὐτὸν τῷ αὐτοῦ πνεύματι. v. 4 ὅσοι οὖν ἰσχυροί εἰσιν ἐν τῇ πίστει τοῦ κυρίου. v. 7 ἀπὸ τῆς ζωῆς δοκίμαζε τὸν ἄνθρωπον τὸν ἔχοντα τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. v. 8. 9 ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. v. 10 οὕτως οὖν φανερὸν ἔσται τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον. v. 14 εἰς συναγωγὴν πλήρη ἀνδρῶν δικαίων ἐχόντων πνεῦμα θεότητος. 17. σὺ δὲ πίστευε τῷ πνεύματι τῷ ἐρχομένῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ. itaque non dubito interpretari: in synagogam virorum iustorum, quibus fides divini spiritus facta est vel certo divinum spiritus habentium. ἔντευξις. „cf. v. 14. I Clem. 63, 2. II Clem. 19, 1. Mand. V, 1, 6 etc." Harn. ὁ ἄγγελος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. „cf. Apoc. Baruch 55, 3: ‚missus est ad me Ramiel, qui praeest visionibus veritatis.' — locus hic melius alio contestatur, quam foverit Hermas sententiam de spiritu sancto: ab altera parte eum virtutem quandam habuit, ab altera angelum. theologumenon illud de spir. s. tamquam persona haud angelica eum fugit." Harn. hoc solum corrigo, spiritum ipsum et angelum ei praepositum discerni. ὁ κείμενος πρὸς αὐτόν. „scriptor consulto scribere noluit: ἐν αὐτῷ." Harn.

10. ὅση οὖν περὶ τοῦ πνεύματος τῆς θεότητος τοῦ κυρίου, ἡ δύναμις αὕτη. cf. Ciceron. Tusc. I, 22: hanc habet vim praeceptum Apollinis. nam ἡ δύναμις est vis vel natura rei, cf. Vis. III, 4, 3 p. 17, 20.

12. ὑψοῖ ἑαυτὸν καὶ θέλει πρωτοκαθεδρίαν ἔχειν κτλ. cf. quae ad Vis. III, 9, 7 adnotata sunt. „Atqui eadem vitia in mendacibus Montanistarum prophetis redarguuntur apud Eusebium Hist. eccles. lib. 5. c. 16 et 18. superbiam dico, loquacitatem, delicias atque avaritiam. siquidem notat innominatus auctor a nobis citatus paullo ante, Montanum per immodicam primi loci cupiditatem aditum in se adversario praebuisse; sectatores autem illius intumuisse vanis spebus: appellatque spiritum pseudopropheticum ἀπηυθαδισμένον, arrogantissimum, quemadmodum et pseudoprophetas ἀμετροφώνους, loquacissimos. contra quorum delicatam vitam ac turpes quaestus invehitur Apollonius ibidem et apud Hieronymum in Catalogo. verba Hieronymi repetita invenies in Indiculo de haeresibus eidem perperam attributo, ut valde corrupta, sic nullo negotio sanabilia." Cotel. „Ne pro cathedra episcopi (episcopali) eam habeas; rem decernendam non esse confiteor (cf. quae ad I Clem. 44, 1 adnotavi). Zahnianam huius mandati expositionem secutus cathedram ecclesiae intellegere vetor; qui Lipsii favet sententiae, haereticorum meminerit primae sedis studii; cf. Tertull. adv. Valent. 4. Epiphan. h. 42, 1. sed obstant verba illa in v. 13: εἶτα ὅλως εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων οὐκ ἐγγίζει. [non obstant, cum v. 1. inter ‚fideles' congregatos etiam ‚dubii' censeantur. vere iustorum synagogam pseudoproheta fugit, synagogae nondum expurgatae praesidium petit]. an putaveris, Hermam in parabola varia ac diversa in unam composuisse similitudinem? — vocem πρωτοκαθεδρίαν reperi Mt. 23, 6. Mc. 12, 29. Lc. 11, 43. 20, 46. Clem. Alex. Strom. VI, 13, 106 p. 793 (Iren. IV, 26, 3). anonym. ap. Euseb. h. e. V, 28, 12. vox προεδρία occurrit in Hippol. Syntagm. ap. Epiph. h. 42, 1. Constitt. app. II, 58 p. 89, 2." Harn. omnia plana sunt, modo synagogam, qualis est, et qualis esse debet, discernas. μισθοὺς λαμβάνει τῆς προφητείας αὐτοῦ. „cf. Act. 16, 16. Euseb. h. e. V, 18, 2 sq. etc. Iren. I, 13, 3. Zahnius (l. c. p. 106 n. 5) iure Lucian. Alex. Ab. c. 13 sq. contulit." Harn. addo, Valentinianos doctores a discipulis mercedes exegisse (cf. Irenaei adv. haer. I, 4, 3. 1 Tim. 6, 5), Marcum etiam prophetiam docentem (cf. Irenaei a. h. I, 13, 3).

13. εἶτα ὅλως εἰς συναγωγὴν ἀνδρῶν δικαίων οὐκ ἐγγίζει. „cf. καταμόνας illud v. 8. sumendum igitur, pseudoprophetam non tamquam sedis episcopalis studiosum hic describi." Harn. quasi ecclesia iam vere iustorum virorum concio esset! ceterum etiam in vere iustorum synagogam nonnunquam pseudoprophetam venire docet v. 14. τὸ γὰρ κενὸν σκεῦος μετὰ τῶν κενῶν συντιθέμενον οὐ θραύεται. „similitudo minus apta et obscura; cf. v. 14: similia saepius apud Hermam; cf. v. 15. v. 18 sq. Vis. III, 9, 7. Mand. V, 1, 5. X, 3, 3. XII, 5, 3 etc." Harn.

15. ἐὰν γὰρ εἰς ἀποθήκην στιβάσῃς οἶνον ἢ ἔλαιον κτλ. „similitudo haud sagacior iis, quae vv. 13. 14 insunt.“ Harn.

16. δοκίμαζε οὖν ἀπὸ τῶν ἔργων τῆς ζωῆς τὸν ἄνθρωπον τὸν λέγοντα ἑαυτὸν πνευματοφόρον εἶναι. „vix id modo dixisset Hermas, si gnosticum prophetam hic perstrinxisset.“ Harn. hoc ipsum animadvertimus, Gnosticos moribus potius quam doctrina, cum haec scribebantur, plebem christianam offendisse, quod est antiquitatis indicium.

Mand. XII.

Pseudo-Athanasium Mand. XII, 1, 1—3, 1 tanquam Mand. X. laudare, iam ad Mand. X. notavi. qui ordo confirmari videtur Mand. X, 1, 1.

I, 1. πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν. „cf. Mand. VIII, 5. XI, 2. Col. 3, 5: ἐπιθυμίαν κακήν.“ Funk. addo Vis. I, 1, 8. II, 2, 4. III, 8, 4. Sim. V, 3, 6. | χαλιναγωγήσεις αὐτήν. „cf. Iac. 1, 26. 3, 2. Polyc. ad Philipp. 5, 3: νεώτεροι, χαλιναγωγοῦντες ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. — si αὐτόν malis, cf. Winer, Gramm. p. 142.“ Harn.

2. δαπανᾷ τοὺς ἀνθρώπους. „cf. Sim. I, 8. Barn. 14, 5 [p. 37, 4].“ Harn. | ἔνδυμα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀγαθῆς. „cf. Sim. IX. c. 13, 2. 7. 8. Matth. 22, 11. Rom. 13, 14. Gal. 3, 27. Col. 3, 10.“ Funk. παραδίδωσιν εἰς θάνατον. „cf. v. 3. Barn. 12, 2 [p. 31, 6]: παρεδόθησαν εἰς θάνατον. Sim. VI, 5 [, 4]: εἰς θάνατον ἑαυτοὺς παραδεδώκασι. — cf. Iac. 1, 15. Vis. I. 1, 8.“ Harn.

II, 1. πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς ἀλλοτρίας κτλ. Mand. VI, 2, 5 contulit Harn.

2. αὕτη γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ τοῦ διαβόλου θυγάτηρ ἐστίν. cf. quae ad Mand. IX, 9 notata sunt.

4. καθοπλισάμενος τὸν φόβον κυρίου ἀντίστηθι αὐταῖς. Eph. VI, 13 contulit Funk. ἀνθεστηκότα . . . . φεύξεται. Mand. XII, 4, 7. 5, 2. Iac. 4, 7 contulit Harn.

III, 1. δικαιοσύνην. cf. quae ad Mand. VIII, 10 notata sunt. ζήσεται τῷ θεῷ. huius mandati finis.

III, 2—IV, 5. XII mandatorum clausula vera, cui IV, 6—VI, 5 (verum Mand. XII) antecessisse videtur.

III, 2. τοὺς ἀκούοντας παρακάλει, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν. poenitentia unica, sed non certo temporis termino circumscripta, ut apud Hermam apocalypticum Vis. II, 4, 2. 3. III, 8, 10. 11 sq.

3. τὴν διακονίαν ταύτην, ἥν σοι δίδωμι. non idem ministerium, quod Mand. II, 6 legitur, sed ipsa adhortatio v. 2 mandata, cf. Sim. X, 2, 4. 4, 1. εὑρήσεις γὰρ χάριν ἐν τοῖς μέλλουσι μετανοεῖν. „recte lat. vulg.: invenies gratiam apud omnes, qui paenitentiam agunt; cf. Winer, Gramm. p. 360 sq.“ Harn.

5. αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ ἔνδοξοί εἰσι καὶ δυνάμεναι εὐφρᾶναι καρδίαν ἀνθρώπου (Ps. XVIII vel XIX, 9. Sim. VI, 1, 1 contulit Funk) τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. οὐκ οἶδα δέ, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι. „simili errore Trypho Iudaeus disceptans cum Iustino Martyre [Dial. c. 10 p. 227 C] praecepta evangelica, quae admiratur et praedicat, a nemine posse servari suspicatur.“ Cotel.

IV, 1. ὥστε με συγχυθῆναι, cf. Vis. V, 4.

2. ἔκτισε τὸν κόσμον ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου. cf. Vis. I, 1, 6. καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ ὑπέταξε τῷ ἀνθρώπῳ. cf. Ps. VIII, 7 sq.

4. οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς χείλεσιν ἔχοντες τὸν κύριον κτλ. „cf. Ies. 29, 13. Mt. 15, 8.“ Harn. τὴν δὲ καρδίαν αὐτῶν πεπωρωμένην. „cf. Mand. IV, 2, 1. Ioann. 12, 40. II Cor. 3, 14.“ Harn.

IV, 6—VI, 5 in eo Pastoris libro, qui nobis servatus est, cum praecedentibus cohaerent, sed apud Pseudo-Athanasium c. 12. p. 25 sq. paulo diverso initio Mand. XII. exhibere videntur. profecto aptum ultimi mandati initium: Βλέπε στερεῶς καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεφε πρὸς τὸν κύριον καὶ μὴ φοβηθῇς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὔκ ἐστιν κατὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ· ὁ γὰρ θεός ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην. ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει κτλ. primo mandato (I) dei fides iubetur, ultimo hoc diaboli timor omnino vetatur, ex parte iam vetitus Mand. VII. idem, qui Mand. XI. inseruit, mandatorum ordinem turbasse, et ne XII mandatorum numerum egrederetur, ultimum mandatum paululum mutatum omnium mandatorum clausulae adiecisse videtur.

IV, 6. οἱ ταῖς ἐντολαῖς πορευόμενοι τοῦ διαβόλου, ταῖς δυσκόλοις καὶ πικραῖς καὶ ἀγρίαις ἀσελγείαις. Haec Pseudo-Athanasius non reddidit. voluptates diaboli mandata dicere licet, sed difficiles et amarae audacter dicuntur.

7. ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας ὁ κατακυριεύων αὐτοῦ. simplicius Pseudo-Athanasius: ὁ γὰρ θεός ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην.

V, 1. Hermas dubitat: possintne dei mandata ab hominibus observari, quia ὁ διάβολος σκληρός ἐστι καὶ καταδυναστεύει αὐτῶν. quae dubitatio bene praecedere potest illi dubitationi c. III, 4: possintne αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ ἀνθρώπων φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσι λίαν (cf. IV, 4 ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσι καὶ δύσβατοι). quae si transponere licet, remoto demum τῆς τοῦ διαβόλου σκληρότητος impedimento ipsorum mandatorum σκληρότης removetur.

3. ὅταν ὁ ἄνθρωπος κεράμια ἱκανώτατα γεμίσῃ οἴνου καλοῦ κτλ. cf. quae Mand. V, 1, 5. X, 3, 3. XI, 13, 14. 15. 18 sq. de vasibus plenis et vacuis exponuntur.

VI, 2. οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπεγνωκότες τὴν ζωὴν ὑμῶν. cf. Vis. I, 1, 9. II, 2, 8. καὶ ἐργάσησθε τὴν δικαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν. cf. c. III, 2.

3. φοβήθητε τὸν πάντα δυνάμενον, σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. „cf. Mt. 10, 28. Lc. 12, 5. Mand. VII, 2. II Clem. 5, 2—4. Iac. 4, 12." Harn.

3. cui audacius Mand. XII, 4, 6—6, 5 paululum mutatum et Mand. XII. ante Mand. XII, 3, 2—4, 5 posuisse videor, tamen agnoscere debet, Mand. XI. mandatis male insertum esse. fortasse praeter Mand. V, 1, 3. 2, 1 sq. ἡ ὀξυχολία proprio mandato, quod ad nos non pervenit, vetita est (cf. Mand. X, 1, 1). cum mandatorum ordo turbatus sit, etiam unum mandatum excidisse potest.

Similitudines

statim sequuntur XII mandata. sunt vero VII παραβολαὶ genuinae: Sim. I. II. III. IV. Mand. XI. (ut videtur). Sim. V. VI. nam Sim. VII. re vera est epilogus illius libri, qui inscriptus est Ποιμήν vel eiusdem ἐντολαὶ καὶ παραβολαί.

Sim. I.

1. Οἴδατε ὅτι ἐπὶ ξένης κατοικεῖτε ὑμεῖς οἱ δοῦλοι τοῦ θεοῦ· ἡ γὰρ πόλις ὑμῶν μακρὰν ἐστιν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης. cf. Clem. Recogn. IX, 7: ita de reliquo vivat, ut nullas omnino mundi huius voluptates requirat, sed sit tamquam peregrinus et advena atque alterius civitatis civis. ἐπὶ ξένης. „cf. Hebr. 13, 14—I Petr. 1, 1; cf. quae adnotavi ad I Clem. inscript. II Clem. 5, 1 sq.: Ὅθεν, ἀδελφοί, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμου τούτου ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς καὶ μὴ φοβηθῶμεν ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. cf. capp. 5 et 6 pseudoclementinae homiliae, ubi multa fere ad verbum huic similitudini respondent." Harn. ἡ γὰρ πόλις ὑμῶν μακρὰν ἐστιν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης. cf. Phil. III, 20 et quae C. L. W. Grimm (Lex. gr.-lat. in libros N. T. ed. II.) s. v. πολίτευμα contulit. Epi. ad Diognet. c. 5: (Christiani) ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται.

2. ἐπανακάμψαι (cf. v. 5. Sim. IX, 14, 1) εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. „cf. Ep. Clem. ad. Iac. 13 (p. 10, 16 sq.): ἐὰν ὁμονοήσητε, δυνήσεσθε εἰς τὸν τῆς ἀναπαύσεως ἐνεχθῆναι λιμένα, ἔνθα μεγάλου βασιλέως ἐστὶν εἰρηνικὴ πόλις. Harn.

3. ταῦτα πάντα ἀλλότριά ἐστι. „cf. II Clem. 5, 6: τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀλλότρια ἡγεῖσθαι καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν." Harn. καὶ ἐπ' ἐξουσίαν ἑτέρου εἰσίν. „scil. diaboli; cf. Barn. 2, 1: ἡμερῶν οὖν οὐσῶν πονηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνεργοῦντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν. 4, 1 [p. 9, 7 sq. ed. II. meae]. similia in hom. Clem. saepius inveniuntur. Zahnius (l. c. p. 121—125) censet, τὴν πόλιν ταύτην esse urbem Romam, et τὸν κύριον τῆς πόλεως ταύτης imperatorem Romanum; sed argumenta, quibus hanc opinionem probare conatus est, non sufficiunt; cf. Sim. III. et IV. Zahnio adstipulatus est Behmius (l. c. p. 48 n. 2)." Harn. „attamen illa (Zahniana) interpretatio non prorsus falsa est. imperatores enim Romani quamdiu Christianos persecuti sunt, Hermae instrumenta esse videbantur, quibus diabolus ad imperium suum exercendum utebatur." Funk. ὅτι τοῖς νόμοις μου οὐ χρᾶσαι. „leges imperatoris sequebantur Christiani, non vero leges diaboli; cf. Apologett. II Clem. 6, 3 sq. [p. 73, 13 sq. ed. II. meae]." Harn.

4. λέγει γάρ σοι δικαίως ὁ κύριος τῆς χώρας ταύτης κτλ. „quia bona terrestria sub potestate diaboli sunt.“ Harn.

5. ἔχων νόμον ἐν τῇ σῇ πόλει. legi etiam Christiani subiecti sunt, quae Christianorum iudaizantium, quamvis non solorum, doctrina est.

7. τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἐπηγγείλατο. cf. Vis. I, 3, 4. Clem. Rom. epi. II, 5, 5 [p. 73, 2 sq.]. 6, 5, 6 contulit Harn.

8. ἀγοράζετε ψυχὰς θλιβομένας. cf. Mand. VIII, 10. Sim. X, 4, 2. neque soli aere alieno obruti (Zahn. l. l. p. 120 n. 2) neque soli captivi vel servi (Harn.) intellegendi sunt.

9. εἰς τοῦτο γὰρ ἐπλούτισεν ὑμᾶς ὁ δεσπότης κτλ. similem sententiam enuntiat Clemens Alex. Paed. II. c. 12, 120. 129 p. 242. 249. Quis div. c. 31 p. 953.“ Funk.

10. τὴν οὖν πολυτέλειαν τῶν ἐθνῶν. Mand. X, 1, 4 contulit Harn.

11. μηδὲ τοῦ ἀλλοτρίου ἅψησθε — ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν. Clem. Rom. epi. II, 5, 6 sq. [p. 73, 7. 8 τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀλλότρια ἡγεῖσθαι καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν] contulit Harn.

Sim. II.

2. Βλέπεις, φησί, τὴν πτελέαν καὶ τὴν ἄμπελον. „Locum hic habet Servii explicatio Virgiliani hemistichii: ‚Ulmisque adiungere vites‘, initio Georgicon [I, 2]: ‚Hoc secundum Italiae situm locutus est, in qua vites altius elevantur.‘ sic alibi [II, 89]: ‚Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.‘ hoc autem rustici maritare dicunt.‘ [cf. Horat. Epod. II, 10]. Hermae porro elegantem comparationem divitis et pauperis cum vite et ulmo alio traducit, immo contorquet ac immutat Origenes Homil. 10 in Iesum Navae (Opp. II, 423], ut cernere ibi licet. Origenem ex parte sequitur Gregorius papa Hom. 20. in Evangelia: ‚Etsi‘, inquit, ‚fructum proprium ulmus non habet, portare tamen vitem cum fructu solet: quia et saeculares viri intra sanctam ecclesiam, quamvis spiritalium virtutum dona non habeant, dum tamen sanctos viros donis spiritalibus plenos sua largitate sustentant, quid aliud quam vitem cum botris portant?‘ ‚Sicut ulmus amat vitem, sic ipsi (f. ipse) pusillos‘, versus Commodiani, Instruct. 30. praeclare autem et ad sensum Pastoris dicitur in Hieronymo epistola 9 [79, 4]: ‚Ex aequalitate aliorum inopiae suam abundantiam communicabat, ut postea illorum divitiae huius indigentiam sustentarent.‘ iisdemque paene verbis Epistola 28 [71, 4): ‚Abundantia tua multorum inopiam sustentavit, ut et horum divitiae in tuam indigentiam redundarent.‘ caeterum de Hermae similitudine hac exstat Homilia Caesarii Arelatensis.‘ Cotel.

5. περισπώμενος περὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. „cf. Sim. IV, 5.“ Harn. Ὅταν οὖν ἀναβῇ κτλ. „cf. Clem. Al. Quis div. c. 31. 41. p. 953. 958.“ Funk.

9. εἰς τὰς βίβλους τῶν ζώντων. „cf. Vis. I, 3, 2.“ Harn.

Sim. III.

1. Ἔδειξέ μοι δένδρα πολλὰ μὴ ἔχοντα φύλλα. „Apponere operae pretium erit explanationem auctoris Operis imperfecti in Matthaeum, Tom. 7. B. Chrysostomi, ad cap. 25. vers. 32: ‚Tum segregabit eos etc.: ‚Tunc (l. Nunc) enim homines mixti sunt: et non solum mixti, quomodo in hisdem locis simul conversentur iusti cum impiis, sed etiam confusi sunt, quo modo inter iustos et impios (quantum ad homines) discretio non apparet, sicut in tempore hyemis inter virides et aridas arbores discretio non est, cum autem venerit tempus illud beatum vernale, discernuntur (f. discernentur): ita nunc (l. tunc) unusquisque secundum fidem suam et secundum opera sua manifestabitur: impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum ostendentibus fructum; sancti autem et foliis vestientur vitae aeternae et fructibus ornabuntur gloriae.‘ praetermitto alios. Adi, si vacat, Macarium Hom. 12. Quaest 5. contraria vero similitudine apud S. Hieronymum incertus scriptor Commentariorum in Epistolas Pauli, ad II. Corinth. VI, 2: ‚Aestati quoque assimilatur hoc tempus, in cuius comparatione formica dicitur hyemem sperare venturam.‘ et alter, Proverbiorum enarrator, ad VI, 8: ‚Haec etenim vita in eo messi comparatur et aestati, quod nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurorum merita praemiorum. at dies iudicii hyemis similatur rigoribus, quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tantum cogitur quisque de horreo priscae actionis quod recondidit proferre.“ Cotel.

Sim. IV.

4. τὰ δὲ ἔθνη καὶ οἱ ἁμαρτωλοί κτλ. iustis opponuntur gentiles et peccatores, non eodem modo, quo Vis. I, 4, 2 gentiles et apostatae, Vis. I, 2, 5 gentiles soli. Iudaei minime negleguntur, quae Adolphi Harnack est opinio, sed inter iustos censentur, non discreto vetere novoque dei populo. peccatores comburentur, quia poenitentiam non egerunt, gentes vero, quia creatorem non cognoverunt. mitius iudicium de gentilibus legitur Sim. IX, 18, 1: ὁ μὴ γινώσκων, φησί, θεὸν καὶ πονηρευόμενος ἔχει κόλασίν τινα.

5. ἀπέχου δὲ ἀπὸ τῶν πολλῶν πράξεων. haec Hermae negotianti dicuntur (cf. quae ad Vis. I, 1, 3 notata sunt).

7. ἐὰν δὲ μίαν τις πρᾶξιν ἐργάσηται. Hermas minime iam agri culturae soli studebat, cf. quae ad Vis. I, 3, 1. III, 1, 2. Mand. III, 3 notata sunt.

post discernendos iustos et peccatores bene secuta esse videtur illa παραβολή, quam nunc Mand. XI. habemus. nam de discernendis prophetis veris et falsis agit.

Sim. V.

De hac Sim. cf. quae disserui (apost. VV. p. 144 sq. et saepius), R. A. Lipsius (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1866. p. 48—52). quae Th. Zahn (H. d. H. p. 176 sq. 245 sq.) disputavit, ipsi Adolpho Harnack verum horum capitum sensum obfuscasse videntur.

I, 1. Νηστεύων. Harn. contulit Vis. II, 2, 1. III, 1, 2. 10, 6 sq. Fragm. Murator. v. 11—13, Tertulliani de ieiun. 7. ὀρθρινός. „= ὄρθριος; cf. Apoc. Ioann. 22, 16 (text. Erasm.). Hos. 6, 4. 13, 3 (LXX). Ps. 20, 1 (Aquil.) Sap. Sal. 11, 22: ὡς ῥανὶς δρόσου ὀρθρινή.“ Harn. στατίωνα ἔχω κτλ. „Inter Latinos vivens Hermas στάσεως, stationis, vocabulum more illorum usurpavit. non enim memini me legere ieiunium in Graecia sic vocatum fuisse. στάσιν πάννυχον appellant vigilias; ‚per noctem stationem‘; ut videre est in Gregorio Nazianzeno Oratione 4. et alibi, Iohanne Chrysostomo Hom. 1. in ‚Vidi dominum etc.‘ aliis. at Latinis ieiunium et statio idem significant. mos erat veterum Christianorum, certis diebus ad ecclesiam conveniendo in oratione aliisque pietatis officiis perstare. idcirco illos suos conventus nomine stationis donarunt. nec me movent quae a Tertulliano cap. 11. libri de corona, cap. 14. libri de oratione, cap. 10. et 12. libri de ieiuniis, Lactantio in fine libri ultimi, et Ambrosio Serm. 36. de tempore, proferuntur de militaribus stationibus ac de castris. quippe quae allusionem magis resipiant quam etymologiam. sanctus Cyprianus Epist. 41: ‚Qui a Novatiano venerant missi, cum in statione invidiosis quoque conviciis et clamoribus turbulentis proruerent.‘ Marcellini et Faustini libellus precum ad Imperatores in praefatione: ‚Irrumpit in urbem et stationem in Iulii Basilica trans Tiberim dare praesumit.‘ et infra: ‚Populus per coemeteria Martyrum stationes sine Clericis celebrabat.‘ quia vero diebus ieiunii diutius in ecclesia stabant, quam diebus dominicis ac festis, hinc forte factum est, ut ieiunium stationis nomine vocaverint: aliquando per stationem omne ieiunium intelligentes, aliquando solum quartae ac sextae feriae. documenta primae appellationis in Pastore hic; in Glossis Vulcanii pag. 709. lin. ult., ubi ‚statio‘ exprimitur per ‚ieiunium‘; in Tertulliano, qui libro de corona ait cap. 11: Iam stationes aut aliis magis faciet quam Christo? aut et dominico die, quando nec Christo‘? et libro de oratione cap. ult: ‚Similiter et stationum diebus non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit accepto corpore domini‘ etc. libro de anima c. 48: ‚Daniel trium hebdomadum statione aruit victu.‘ libro de ieiuniis c. 10: ‚Tantam autem deus praestitit auctoritatem edicto stationis illius (1 Reg. 14), ut Ionathan filius Saulis, quamquam ignarus ieiunationis in serum definitae, gustum mellis admiserat, et sorte mox de delicto sit traductus et vix per precem populi periculo exemptus.‘ quae hunc in modum imitatur Hieronymus II. in Iovinianum 10: Tantaque fuit auctoritas stationis semel domino destinatae, ut Ionathas, qui caussa victoriae extiterat, deprehenderetur sorte et ignorantiae crimen declinare non posset patrisque in se concitaret manum et vix populi precibus salvaretur.‘ infraque in eodem capite libri de ieiuniis, ubi de Daniele: ‚Haec erit statio sera, qua ad vesperam ieiunans pinguiorem orationem deo immolat.‘ et cap. 13: ‚Conventus autem illi stationibus prius et ieiunationibus operati,

dolere cum dolentibus et ita demum congaudere gaudentibus norunt.' adde his Ambrosium in sermonibus de tempore serm. 36: ,Castra enim nobis sunt nostra ieiunia, quae nos a diabolica oppugnatione defendunt. denique stationes vocantur, quod stantes et commorantes in eis inimicos insidiantes repellamus.' et Cassianum, cuius verba sunt lib. 5. de institutis coenobiorum cap. 20: ,Non potus quidquam, non esus, ulla oblectatione devictus ante stationem legitimam communemque refectionis horam extra mensam percipere sibimet prorsus indulgeat.' ad. cap. 24: ,Ut absque legitimis quartae sextaeque feriae, quocunque pergebamus, quotidiana statio solveretur', id est: quotidianum ieiunium, sicut statim subiungitur. item collatione 21. cap. 29: ,Audent stationem ieiunii absque ulla disceptione laxare.' cum his Isidori Originum lib. 6. cap. ult.: ,Ieiunium autem et statio dicitur.' iam vero interdum ieiunium a statione distingui, ut speciem scilicet a genere, atque accipi pro ieiunio quartae feriae et sextae, colligitur ex multis locis Tertulliani: lib. 2. ad uxorem cap. 4; libro de fuga in persecutione cap. 1; libro de ieiuniis cap. 1. 2. 10. 10. 11. 12. 13 et 14. ea consule, si dubitas. praeterea ex agone Fructuosi: Respondit Fructuosus: ,Non est', inquit, ,hora solvendi ieiunium stationis. agebatur enim hora diei quarta. siquidem et in carcere quarta feria stationem solemniter celebraverat. sexta igitur feria laetus atque securus festinabat cum martyribus in paradiso dei stationem solvere.' Isidorus, quem Rabanus secutus est, Tertulliani verbis cap. ult. de oratione et cap. 10. de ieiuniis imperite utitur. quique apud eum differentiam ieiunium inter et stationem afferre satagunt, commiscent omnia. nam quod apud Tertullianum in libro de ieiuniis cap. 2. 10. et 13. Catholici dicunt: Exceptis Quadragesimalibus caetera ieiunia et stationes indifferentes celebrari debere, non ex imperio novae Montanistarum disciplinae, sed ex arbitrio uniuscuiusque Christiani pro temporibus et caussis, aut ex mandato episcopi pro ecclesiasticis necessitatibus, illi ita sumunt, quasi ieiunium sit indifferenter cuiuslibet diei abstinentia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem; statio autem observatio statutorum dierum vel temporum, ut quartae feriae et sextae, Paschalis ieiunii et Quadragesimae, ut quarti, quinti, septimi et decimi mensis." Cotel. „Stationes = ieiunia stata et solemnia; cf. Tertull. de orat. 19. de ieiun. 1. 10. 13. de fuga in persec. 1. ad uxor. II, 4. etc. alia exempla collegerunt Cotel. ad h. l. (Fabric., Cod. apocr. N. T. III. p. 928) et Oehler ad Tertull. de orat. 19. derivatur ,statio' de frequenti veterum Christianorum symbolo militiae (,statio de militari exemplo nomen accepit; nam et militia dei sumus' Tert. l. c.; cf. de corona mil. 11. ad mart. 3: ,vocati sumus ad militiam dei vivi iam tunc, cum in sacramenti verba respondimus.' Eph. 6, 10 sq. II Tim. 2, 4 sq. Ignat. ad Polyc. 6, 2)." Harn.

2. Τί, φησίν, ἐστὶ στατίων; „Qua ex quaestione concludas, dies stationis haud ita multo ante tempus, quo hic liber scriptus sit, institutos esse, vel nomen ,stationis' nondum omnibus notum fuisse, praecipue Graecis." Harn.

3 sq. Οὐκ οἴδατε, φησί, νηστεύειν τῷ κυρίῳ κτλ. cf. quae ad Barnab. epi. c. 3. p. 7, 3 sq. adnotavi, ubi adde Irenaei adv. haer. IV, 17, 3. „cf. Barn. 3, 1 sq. Tertull. de ieiun. 3: ,Non tale ieiunium dominus elegit, sed opera iustitiae, quae subtexit.' Iustin. Dial. c. Tryph. 15 init. 40. fin." Harn. Th. Zahn (G. G. A. 1878. p. 61) addidit Ptolemaei epi. ad Floram apud Epiphan. Haer. XXXIII, 5 (in mea editione Zeitschr. f. w. Th. 1881. II. p. 221, 4 sq.) τί ἐστι νηστεία πλήρης καὶ δεκτὴ τῷ κυρίῳ. „Idem Patres passim: Origenes Homil. 10. in Leviticum; Athanasius de virginitate; Basilius Hom. de ieiunio, qui νηστείαν δεκτὴν, εὐάρεστον θεῷ, ἀληθῆ nuncupat; Chrysostomus Hom. 8. in cap. 1. Genes. Hieronymus II. adversus Iovinianum 11. Paulinus ad Celantiam; Augustinus Tractatu 17. in Iohannem, citatus etiam a Gratiano de consecratione dist. 5. c. 25, ubi appellat ieiunium magnum, generale ac perfectum. iidem aliis in locis, et caeteri saepe. praeclare Theodorus Studita serm. catechet. 54. νηστεία δὲ οὐκ ἐν βρώμασι μόνοις ὁρίζεται, ἀλλ' ἐν πάσῃ κακῶν ἀποχῇ, ὡς οἱ θεῖοι ἡμῶν πατέρες διηγορεύκασιν." Cotel.

II, 1. παραβολὴν — ἀνήκουσαν τῇ νηστείᾳ. „cf. quae Barn. 17, 1 adnotavi [ego delevi: τῶν ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν]. cf. ad hanc similitud. Mt. (20, 1 sq.). 21, 33 sq. 25, 14 sq. Lc. 19, 12 sq. Lc. 20, 9 sq. Mr. 12, 1 sq. Mr. 13, 34. explicationem habes et in cap. 3 et in capp. 5—7." Harn. „In c. 3 auctor exhibet explicationem similitudinis moralem, in c. 5—7 mysticam." Funk.

2. Λάβε τὸν ἀμπελῶνα καὶ χαράκωσον αὐτόν. Th. Zahn (H. d. H. p. 246. not. 1): „Die lateinische Uebersetzung (vulg. et palat.): ut vitibus iungeret palos, welcher auch Lipsius (Zeitschr. f. w. Th. 1866. S. 50) noch folgt, erfordert τὰς ἀμπέλους statt τὸν ἀμπελῶνα als Objekt zu χαρακοῦν und ist durchaus zu verwerfen, da die Pfähle in der Deutung (c. S. p. 89, 17 sq. [nunc p. 84, 2 sq.] nicht als Stüzen der einzelnen Weinstöcke, sondern als der den ganzen Weinberg umschliessende Zaun erscheinen." iam aeth.: ,fac ei saepem.' sed miror, haec probasse Adolphum Zahn et Franciscum X. Funk (qui vertit: obsaepi). nam c. V, 3 legimus: οἱ δὲ χάρακες οἱ ἅγιοι ἄγγελοί εἰσι τοῦ κυρίου οἱ συγκρατοῦντες τὸν λαὸν αὐτοῦ. continetur vero non sepe vinetum, sed palo vitis, vitibus autem constat vinetum. circumsepire est περιφράσσειν cf. Ies. V, 1, 2: ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ ἐν κέρατι ἐν τόπῳ πιόνι. καὶ φραγμὸν περιέθηκα (cf. Matth. XXI, 33 φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν, Marc. XII, 1) καὶ ἐχαράκωσα. aliud est περιφράσσειν, aliud χαρακοῦν.

4. λαβών, aggressus vet. lat., coepit palat.

6. τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν. „cf. c. 5, 2: spiritus sanctus hic filius dilectus (cf. Sim. IX, 12, 4 et quae adnotavi Barn. 3, 6 [p. 8, 5] et c. 4. [p. 9, 1. 2. 14. 15]) nominatur." Harn. adde Valentini Homil. περὶ φίλων apud Clem. Alex. Strom. VI, 6, 52 p. 767 et quae adnotavi in: Zeitschr. f. w. Th. 1880. III. p. 296. not. 3. συμβούλους. „cf. c. 5, 3. Sim. IX, 12, 2." Harn.

9. καὶ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δείπνου ἐδέσματα πολλά. „Mittit cibos de coena tamquam sibi caro; ad coenam non admittit, nondum scilicet libertate donandum. habebant quippe hoc moris, ut etiam per honorem communis mensae manumitterent. Caius libro Institutionum tit. 1, ubi de tribus generibus libertorum, civibus Romanis, Latinis ac Dediticiis: ,Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut convivii adhibitione manumittuntur." hincque lux Tertulliani verbis in lib. de resurrectione carnis p. 57: ,Oro te, si famulum tuum libertate mutaveris, quia eadem caro atque anima permanebunt, quae flagellis et compedibus et stigmatibus obnoxiae retro fuerunt; idcircone illa eadem pati oportebit? atquin et vestis albae nitore et aurei annuli honore et patroni nomine ac tribu mensaque honoratur.' ac de manumissione per mensam legendi praeterea Theophilus antesessor lib. 1. tit. 5. et Papianus tit. 44. nec non Epistolae ad Paulum Samosatensem auctor, quem vulgo putant esse Dionysium Alexandrinum, responsione ad propositionem 7." Cotel.

III, 3. ἐὰν δέ τι ἀγαθὸν ποιήσῃς ἐκτὸς τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ, σεαυτῷ περιποιήσῃ δόξαν περισσοτέραν κτλ. etiam Origenes in epi. ad Rom. l. III (Opp. IV, 507 B): Donec quis hoc facit tantum quod debet, id est ea quae praecepta sunt, inutilis servus est (Luc. XVII, 10). si autem addas aliquid praeceptis, tunc non iam inutilis servus eris, sed dicetur ad te: ,Euge, serve bone et fidelis' (Matth. XXV, 21). quid autem sit, quod addatur praeceptis et super debitum fiat, Paulus apostolus dicit: de virginibus autem praeceptum domini non habeo, consilium autem do tamquam misericordiam consecutus a domino (1 Cor. VII, 25). hoc opus super praeceptum est'. φυλάσσων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ. „Haec sunt illa mandata, quae ad vitam iustam et ad vitam aeternam adipiscendam prorsus omnibus hominibus necessaria sunt; sed ea, quae Hermas hic facere iubetur, necessaria non sunt; itaque eximiam dignitatem apud deum omnibus, qui ea subeant, comparant (cf. Clem. Alex. Strom. IV, 9, 75 p. 597). in v. 7. legimus: συντελέσας τὰ γεγραμμένα, quod idem est cum φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ. Hermas igitur opinatus est, quaecunque in script. s. mandata essent, ea esse mandata necessaria. Zahnius (p. 176 sq. n. 6) sine ullo iure negavit, τὰ γεγραμμένα esse ea, quae in script. s. scripta essent, et speciosam proposuit vocis illius explicationem: negavit vero atque proposuit, ut doctrinam Hermae de opp. supererogationis mitigaret." Harn.

7. συντελέσας τὰ γεγραμμένα. „cf. quae v. 3. adnotavi. I Clem. 13, 1 sq.: ποιήσωμεν τὸ γεγραμμένον κτλ. sane quidem in libris Hermae hoc loco excepto alius non occurrit, ubi γραφή vel τὰ γεγραμμένα citantur (nisi Vis. III, 3, 5 πανοῦργος εἶ περὶ τὰς γραφὰς cum as [L.[2]] L.[1] [vet. lat.] legendum). at inde minime efficitur, τὰ γεγραμμένα hic percipienda esse tamquam officia (,nach sprichwörtlicher Redensart das unabhängig v. d. Willkür gesetzte Mass der Pflicht' Zahn)." Harn. vet. lat.: peractis quae supra scripta sunt, palat.: custoditis his quae audisti. cf. Vis. IV, 3, 6 μνημονεύετε τὰ προγεγραμμένα. V, 6 ἔγραψα οὖν τὰς ἐντολὰς καὶ παραβολάς. Sim. V, 3 3 φυλάσσων οὖν τὰς ἐντολὰς

τοῦ θεοῦ. scripta hoc libro mandata et ego intellego. μηδὲν γεύσῃ εἰ μὴ ἄρτον καὶ ὕδωρ. „Pastor angelus poenitentiae Hermae sub sua potestate constituto praecipit xerophagiae maxime austerum genus, ieiunium (ut cum s. Hieronymo loquar Epist. 2) fortissimum, aquam et panem. ‚pastum et potum pura nosse', ait Tertullianus de poenitentia cap. 9. et cap. 13. de patientia: ‚contenta simplici pabulo puroque aquae potu.' qui et libro de ieiuniis cap. 9. et 13. huiusmodi ieiunii mentionem facit, appellatque xerophagiam. Hilario in Psalm. LXIV. vers. 2. dicitur ‚siccus panis cibus.' Cassiano lib. 5. de institutis coenobiorum cap. 5 ‚sicci panis refectio.' Socrates Hist. eccles. lib. 5. cap. 22: τινὲς δὲ καὶ ξηροῦ ἄρτου μόνου μεταλαμβάνουσιν. — poenitentibus autem iniunctas fuisse xerophagias, ex Tertulliani libro de poenitentia et ex multis canonibus constat." Cotel. „Pseudo-Athanasius addidit λάχανα; cf. Act. Paul. et Thecl. 25." Harn. συμψηφίσας τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης — δώσεις αὐτὸ χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ ὑστερουμένῳ. „Nihil frequentius inculcant sancti Patres, quam praeclaram hanc ieiunii cum eleemosyna consociationem. lege, si cupis non modo animum elegantibus dictis pascere, sed et animam salubribus praeceptis saginare, lege, inquam, praecipue Constitutiones apostolicas lib. 5. cap. 1. et ult., verum Origenem Hom. 10. in Leviticum, falsum Origenem Hom. 4. in diversos; auctorem operis imperfecti in Matthaei evangelium, qui olim putabatur esse Chrysostomus, ad XX, 3; Ambrosium serm. 26. de tempore. Hieronymum ad Isaiae LVIII, 7; Augustinum serm. 78. de tempore ac 68. de diversis; Leonem serm. ult., Chrysologum serm. 8., Theodulfum in Capitulari cap. 38. et Ratherium serm. 1. de quadragesima cap. 7. caeterum Tertullianus in libro de ieiuniis capite 13., dum Montanistarum somniis irretitus Psychicos suos, uti solet, acrius quam par sit insectatur, pium Christianorum morem indicat: ‚Bene autem quod et episcopi universae plebi mandare ieiunia assolent. non dico de industria stipium conferendarum, ut vestrae capturae est, sed interdum et ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticae caussa.' Sexti philosophi sententiae 259 ita habet: Pro reficiendo paupere etiam ieiunare bonum est." Cotel. Harn. addidit Testam. Ios. 3. Barn. 19, 10. [sed cf. meam editionem p. 46, 10 sq.]

8. καὶ ἔγγραφος ἔσται ἡ νηστεία αὕτη. cf. Clem. Rom. epi. I, 45 p. 50, 7 sq. Herm. Vis. I, 3, 2. Mand. VIII, 6. Sim. II, 9. V, 3, 2. IX, 24, 4.

IV, 3. αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ σύνεσιν. „cf. v. 4. Iacob. 1, 5. 6. Sim. IX, 2, 6. Zahn l. c. p. 399." Harn. τὰ ῥήματα τοῦ κυρίου τὰ λεγόμενα διὰ παραβολῶν. revelationes divinae extra scripturas sanctas.

4. σὺ δὲ ἐνδεδυναμωμένος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀγγέλου, i. e. a Christo, cf. Vis. V, 2. Mand. V, 1. 7. et quae disserui (apost. VV. p. 139, not. 1. p. 169. al.), quae quamvis improbata a Th. Zahn l. l. p. 264 sq. etiam Adolpho Harnack placuerunt.

V, 1. ἵνα γνωστὰ πᾶσι ποιήσῃς αὐτά. „Cum in iis quae secuntur certis lineis christologiae genus circumscribatur, quod cum omnibus communicare H. iubetur, credideris, tum temporis quaestiones de persona Iesu Christi recte intellegenda Romae esse volutatas; cf. 5, 4 sq." Harn.

2. ἀπαρτίσας αὐτὰ καὶ ἐνδυναμώσας. „haud dubie Hermas Ps. 67 [68], 28: δυνάμωσον, ὁ θεός, τοῦτο ὃ κατηρτίσω ἐν ἡμῖν, suo more hic reddidit, ideoque δυναμώσας, quod exhibet codex, retinendum, neque vero ἐνδυναμώσας mutandum esse videtur. infra, Sim. VII, 4, ubi vox ἐνδυναμώσας cum ὁ πάντα κτίσας coniungitur, haec quidem forma usurpatur. sed Hermas etiam alias in adhibendis locis biblicis magna libertate utitur. supra, Mand. I, 1, ubi Ps. 67, 29 primum tacite in usum suum vertit, scripsit cum interpretibus LXX καταρτίσας, hic ἀπαρτίσας." Funk. [ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν]. „Cum nuntius poenitentiae per vinitorem dominum nostrum designasset, similitudine tracta ab Esaiae 5. et 42. et pariter deum patrem villae possessorem et fundi patronum statuisset, tertio in loco spiritum sanctum filii familias personam sustinere commodum duxit. et quidem s. litterae in negotio regiminis ecclesiae promiscue utuntur nominibus filii et spiritus sancti. vid. Matth. 28, 20 et Ioh. 14, 16." Fell. hac vero ratione non intellegimus, quomodo filius dei proprius dicatur spiritus sanctus. cf. quae exposui (apost. VV. p. 145. 166 sq., Zeitschr. f. wiss. Theol. 1858. p. 431 sq.) et quae R. A. Lipsius disseruit (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1865. p. 277 sq. 1869. p. 275 sq.). quae Th. Zahn contra dixit (H. d. H. p. 139. 245 sq., Jahrb. f. deutsche Theol. 1870. p. 201 sq.) ipsi Adolpho Harnack non omnia placuerunt haec asserenti: „Zahnius diligentius aliis hanc

similitudinem exposuit; praecipue vero optime meritus est, quod omnes viles istas opiniones de doctrina Hermae iudaizante hic profligavit (p. 248 sq.): iam omnes ii vehementer errant, qui hanc similitudinem perscrutati quaerant, quae ratio secundum Hermam inter populum veterem et novum intercesserit; Hermas enim veterem populum prorsus non respexit. item illi verum obfuscant, qui ullum hic iudaeo-christianae doctrinae vestigium invenisse sibi videantur. sed Zahnio non adstipulor dicenti: ‚Das fünfte Gleichniss darf für die Ermittelung der christologischen Anschauungen des Buchs nur mit grosser Vorsicht gebraucht werden.‘ e contrario ex hac una similtudine christologiae genus, quod commendavit scriptor, recte intellegitur. tum Zahnius verum nebulis obduxit, ubi p. 247. n. 1. p. 251 discrimen, quod scriptor procul dubio inter mandata dei et opera supererogationis a servo dei operata fecit, paene sustulerit. — quo discrimine sublato omnia sane aliter eveniunt atque scriptor ea evadere iussit. iterum atque iterum denique Zahnius p. 247 sq. monet, ne neglegatur, Hermam hic parabolam exposuisse, ipsamque parabolam cum rei minus aptam esse tum a scriptore haud feliciter explicari. — at Hermas sibi ipsi hanc parabolam excogitavit, uti christologiae verum genus profiteretur; nemo eam scriptori supposuit. itaque cautius censebis, non modicam eius inveniendi et explicandi artem, sed theologiae et christologiae sive incertum sive inauditum sive heterodoxum genus atque iudicium esse agnoscendum vel vituperandum. non nego vero, scriptorem ipsum uno loco parabolam turbasse, i. e. ubi dicit, et τοὺς [l. τὰς] ἀμπέλους et τοὺς δούλους populum christianum repraesentare (c. 5, 2. 3.). tum moneo, tria illa operis Christi genera, quae H. discernit (χαράκωσιν, κάθαρσιν, τῶν ἐδεσμάτων δόσιν) in parabola tantum chronologice se excipere; cf. Zahn, l. c. p. 252.“ „Cf. c. 2, 6 sq. parabola sane hic explicatur (Lipsius l. c. 1869 p. 276. Zahn, l. c. p. 254); itaque ‚ὁ υἱός‘ = ὁ υἱὸς τοῦ οἰκοδεσπότου, neque quicquam ex solo illo ‚ὁ υἱός‘ hoc loco posito effici potest. sed Hermas hanc parabolam vix sibi excogitasset et fusius exposuisset, si putasset, spiritum sanctum re vera minime ‚filium dei‘ posse nominari, neve fas esse Iesum Christum ‚servum dei electum‘ appellari. e capite 6 v. 7 (4) vero verisimile fit, Hermam non modo in parabola et in expositione eius, sed etiam neglecta parabola spiritum sanctum (τὸν υἱὸν τοῦ οἰκοδεσπότου) filium dei agnoscere. quae coniectura iis maxime confirmatur, quae legimus Sim. IX, 1, 1 sq. (τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον . . . . ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν). Zahnius sane (l. c. p. 247 a. 4. p. 279) probare conatus est, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον l. l. non esse idem cum persona spiritus sancti, sed esse eum spiritum, qui cum Herma per ecclesiam locutus esset in visionibus, i. e. filium dei, i. e. Christum. sed vir doctissimus textum magis vexavit quam explicavit. Sim. IX c. 12 denique cum Sim. V, 6, 5 collato omnes expelluntur dubitationes. etiam e II Clem. 14 efficitur, scriptorem iustum discrimen inter praeexistentem Christum et spiritum sanctum nullum fecisse (cf. not. meas ad h. l. et Ztsch. f. Kirchengesch. T. I. fasc. III; aliter Zahnius in: Gött. Gel. Anz. 1876 p. 1423 [aliter etiam ego apost. VV. p. 113 n. 8]); Christum enim caelestem non solum πνεῦμα quoddam (cf. II Clem. 9, 5 [p. 76, 5]. Iren. V, 1, 2: εἰ δὲ μὴ ὢν ἄνθρωπος ἐφαίνετο ἄνθρωπος, οὔτε ὃ ἦν ἐπ' ἀληθείας ἔμεινε πνεῦμα θεοῦ, ἐπεὶ ἀόρατον τὸ πνεῦμα. Tertull. de orat. 1: ‚dei spiritus et dei ratio, sermo rationis et ratio sermonis et spiritus, utrumque Iesus Christus dominus noster.‘ Apolog. 21: ‚et nos autem sermoni atque rationi itemque virtuti, per quae omnia molitum deum ediximus, propriam substantiam, spiritum inscribimus.‘ adv. Marc. III, 16: ‚spiritus creatoris qui est Christus. adv. Hermog. 18 et ‚vv. ll. Hippol. c. Noet. 4 [ed. Lag. p. 47, 2]: λόγος πνεῦμα ἦν. Iustin. Apost. I, 33 [p. 75 B]: τὸ πνεῦμα οὖν καὶ τὴν δύναμιν τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ οὐδὲν ἄλλο νοῆσαι θέμις ἢ τὸν λόγον, ὃς καὶ πρωτότοκος τῷ θεῷ ἐστί. Tatian. ad Graec. 7 [p. 146 B]: λόγος γὰρ ὁ ἐπουράνιος πνεῦμα γεγονὼς ἀπὸ τοῦ πατρός. Athenag. Suppl. 10 [p. 10 C]: ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν πατρὶ καὶ πατρὸς ἐν υἱῷ ἑνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος. Theophil. ad Autol. II, 10 [p. 88 C]: οὗτος [scil. ὁ λόγος] ὢν πνεῦμα θεοῦ . . . κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας [cf. I Petr. 1, 11. Apoc. Ioann. 2, 1 cum v. 7. 2, 8 cum v. 11 etc.]), sed etiam τὸ πνεῦμα habuit. — Cod. graec. et verss. Palat. et Aethiop. sententiam falso [recte] pro heterodoxa habitam omiserunt.“ Harn. „Hermas in hoc capite propius ad christologiam accedit et quaeritur, quid de Christo seu, ut ipse dicit (nomen Christi enim nunquam exhibet), de filio dei senserit. alii aliter indicaverunt, et sententiae memoria dignissimae hae sunt. orthodoxe eum sensisse et filium

dei personam divinam et a spiritu sancto distinctam habuisse statuerunt praesertim Iachmann (Der Hirte d. H. p. 68—73), Hefele ad h. l. (ed. IV. p. 386 sq. not.. 3), Dorner (Lehre von der Person Christi ed. II. 1845. p. 190—205), Gaâb (Der Hirte d. H. p. 77 sq.), Zahn l. c. p. 253—282 (cf. Jahrb. f. deutsche Theol. 1870 p. 201 sq.), Donaldson (The Apostolical Fathers p. 353—358). Hilgenfeld (Proleg. [ed. I.] p. XV sq. cf. Apost. Väter p. 145—147; 166—171. Zeitschr. f. w. Theol. 1858 p. 428 sqq.) iudicavit, Hermam Iudaismum christianum quamvis iam valde mitigatum defendisse, unicum deum unicam fidei materiam (Mand. I) plane eodem modo praedicasse quo Pseudo-Clemens (Recogn. I c. 7. 35. Hom. II c. 12), sicut teste Epiphanio h. 30. c. 16 Ebionaei quidam Christum negassent e deo patre genitum esse, ἀλλὰ ἐκτίσθαι ὡς ἕνα τῶν ἀρχαγγέλων καὶ ἔτι περισσοτέρως, αὐτὸν δὲ κυριεύειν καὶ ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος πεποιημένων. Lipsius (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1865 p. 277—282; 1869 p. 273—285) putat, filium dei et spiritum sanctum Hermae unum eundemque et quidem summum archangelum fuisse, et Harnack (cf. adnotat. ad Vis. V, 2. Sim. V c. 5, 2; c. 6, 5; VIII c. 1, 2; X c. 1, 1) iudicavit, Hermam filium dei seu spiritum sanctum eundem habuisse cum Michaele archangelo ob eamque causam de sex angelis superioribus (cf. Vis. I c. 4, 1. 3; III c. 1, 6; c. 2, 5; c. 4, 1) verba fecisse, quia filium dei (ἄγγελον σεμνότατον) septimum licet valde praestantiorem angelum habuisset. mihi quoque in Pastore filius dei idem cum spiritu sancto haberi videtur. concedo quidem, in hac (V) Similitudine Hermam eos magis distinxisse quam confudisse. servo enim, quem paterfamilias in vineam suam misit, i. e. filio dei seu Christo in terra apparenti opponit filium patrisfamilias i. e. spiritum sanctum (cf. v. 2), ac praeterea docet, praesente hoc spiritu sancto et praesentibus angelis servum illum a domino exaltari et coheredem declarari, coheredem spiritui sancto (cf. c. 2, 6—11; c. 6, 5—7), i. e. Christum in caelos assumi et humanam quoque ipsius naturam (servum) divini honoris fieri participem. uno loco autem iam hic prodit, filium dei praeexistentem a spiritu sancto se non distinxisse. quaeritur enim, an filium patrisfamilias vocasset spiritum sanctum (cf. v. 2), si hunc non eundem esse cum filio dei praeexistente sensisset, et accedit, quod 6, 5. 6 incarnationem spiritus sancti docere videtur ac Sim. IX c. 1, 1 spiritum sanctum (versio latina vulgata vocem ‚sanctum' suppressit) disertis verbis filium dei nominat. monuit quidem Zahn l. c., non esse neglegendum, Hermam hic parabolam exposuisse, ipsamque parabolam cum rei minus aptam esse tum a scriptore haud feliciter explicari. sed Harnack recte respondit, parabolam ab auctore ipso excogitatam, a nemine ei suppositam fuisse. quae cum ita sint, non possum non statuere, Hermam falsae de Christo opinioni addictum fuisse, et si quis quaesierit, quomodo fieri potuerit, ut Pastor, si auctor ita sensit, a veteribus tanti aestimatus sit, respondeo, veteres Pastoris doctrinam de filio dei genuinam, quippe quae esset magis similitudinibus obvelata quam verbis expressa, minus animadvertisse, et moneo, Latinos saltem librum mox reprobasse. cf. adnot. ad Sim. VIII c. 1, 2. — Olim plures, e. g. Bullus (Defensio fidei Nic. I c. 2, 5), Möhler (Athanasius d. Gr. I, 17), Hefele ed. III. p. 390 not. 3, hic divinam Christi naturam, τὸ θεῖον ἐν Χριστῷ intellegi voluerunt, et Bullus locum ita interpretatus est, ut auctorem ‚Irenici Irenicorum' refutaret dicentem, Hermam filium dei vocasse spiritum sanctum. sed h. l. est filius patrisfamilias, non dei. filius dei enim in parabola est servus patrisfamilias.“ Funk. quae Hermas de spiritu sancto vero dei filio docuit apud solos Iudaeo-Christianos (Clem. Recogn. IV, 9. VI, 8. Hom. IX, 24. XVI, 12) reperimus, cf. librum meum: Die apost. VV. p. 167. not. 16. ὁ δὲ δοῦλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν. „i. e. servus ille in parabola idem est cum Iesu Christo, quem post labores peractos filium dei factum esse Hermas confitetur. nemini igitur mirandum veniat, Iesum Christum in Simil. V. ubique brevi ‚filium dei' (c. 5, 3. 5. 6, 1. 2. 3. 4) nominari, cum neglegendum non sit, nunc temporis eum filium esse eumque, cum in terris fuerit, filium dei circumtulisse (aliter Zahnius, l. c.).“ Harn. αἱ δὲ ἄμπελοι ὁ λαὸς οὗτός ἐστιν, ὃν αὐτὸς ἐφύτευσεν. „populus Christianorum; caveas ne quaeras, a quo temporis momento deus sibi hunc populum elegerit vel similis quid. cf. II Clem. 1. 2. et dissertat. meam in: Ztschr. f. Kirchgesch. T. I. fasc. III: ‚Ueber d. sogenannten 2. Brief d. Clem. a. d. Korinther.' ne praetermittas vero in v. 3 socios electi servi esse τὸν λαόν (cf. 2, 9; sed c. 6, 2. 3 cum 5, 2 consentit).“ Harn. assensus est Funk. sed quonam iure Harnack nos vetat

quaerere, quando deus hunc populum sibi elegerit? populus, quem ipse deus condidit (c. VI, 2), est Abrahami progenies. iam Pastori unus est dei populus, et iudaicus et christianus, ut Hermae apocalyptico, qui ecclesiam omnium primam creatam (Vis. II, 4, 1) et Iudaeos probos et fideles iudaicae originis gentilesque continere docuit (Vis. III, 5, 3. 4).

3. „Triplex opus servus perfecit; cf. χάρακες — βοτάναι — ἐδέσματα." Harn. οἱ δὲ χάρακες οἱ ἅγιοι ἄγγελοί εἰσι τοῦ κυρίου οἱ συγκρατοῦντες τὸν λαὸν αὐτοῦ. cf. c. VI, 2. apud Hermam secundarium Sim. VIII, 3, 3: ὁ δὲ ἄγγελος ὁ ἔνδοξος Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν αὐτούς (cf. Dan. XII, 1). sed Hermas pastoralis Christum angelorum omnium principem, itaque ipsi Michaeli praefectum plurimis angelis populum dei continendum tradidisse docuit. angelos deum legem dantem comitantes novit Deut. XXXIII, 2. LXX: ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, per angelos legem datam esse Ioseph. Ant. XV, 5, 3, cf. Gal. III, 19. Hebr. II, 2. Act. VII, 63. angelos fidelium custodes docuit Hermas apocalypticus Vis. III, 5, 4. αἱ δὲ βοτάναι αἱ ἐκτετιλμέναι ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος αἱ ἀνομίαι εἰσὶ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ. cf. VI, 2 καὶ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἐκαθάρισε πολλὰ κοπιάσας καὶ πολλοὺς κόπους ἠντληκώς. quorum laborum finis ipsa mors, quam Christus dei mandatum egressus passus est, cf. quae exposui in: Apost. VV. p. 171 sq.' mortem vero Christus Hermae non perpessus est, ἵνα τοῖς πατράσι τὴν ἐπαγγελίαν ἀποδῷ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ τὸν λαὸν τὸν καινὸν ἑτοιμάζων ἐπιδείξῃ κτλ. (Barnab. epi. c. 5. p. 12, 6 sq.), sed nullo officio functus unici et antiqui populi dei peccata delevit. τὰ δὲ ἐδέσματα ἃ ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ δείπνου αἱ ἐντολαί εἰσιν, ἃς ἔδωκε τῷ λαῷ αὐτοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. cf. c. VI, 3 αὐτὸς οὖν καθαρίσας τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς τρίβους τῆς ζωῆς, δοὺς αὐτοῖς τὸν νόμον, ὃν ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. ipsum evangelium lex habetur renovata potius quam nova, cf. quae disserui (apost. VV. p. 172 sq.). | οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμβουλοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι οἱ πρῶτοι κτισθέντες. „similia in apocall. Hebr. et apud Rabbinos; cf. commentt. ad Apoc. Ioann. 4. More Nevoch. II, 6: ,Non facit deus quicquam, donec illud intuitus fuerit in familia superiori.' Schir Haschirim R. fol. 93 —; aliter Rom. 11, 34: τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;" Harn. de angelis, qui primi creati sunt, cf. Vis. III, 4, 1. sex illi angeli quamvis Christo inferiores de praemio ei tribuendo consuluntur. ἡ δὲ ἀποδημία τοῦ δεσπότου ὁ χρόνος ὁ περισσεύων εἰς τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. „caveas ne putes, scriptorem hic explicationem parabolae turbasse; censet enim Hermas, opus Christi tum demum perfectum iri, ubi hoc saeculum finitum erit. — eradicatio enim peccatorum et traditio mandatorum — nunc temporis a servo i. e. a Christo perficitur. Zahnius hanc vocem [παρουσίαν] paene neglexit." Harn. hoc solum addo, peccata (Christi morte) iam quodam modo expurgata esse ante legem renovatam (cf. c. VI, 3). τὴν παρουσίαν vero dei potius esse quam Christi, iam Harn. animadvertit contulitque Clem. Rom. epi. II, 12, 1 [p. 79, 7. 8.] τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεοῦ.

5. Διὰ τί, φημί, κύριε, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς δούλου τρόπον κεῖται ἐν τῇ παραβολῇ; „Hermas bene scit, nonnullis hoc offensioni esse." Harn.

VI, 2. ὁ θεὸς τὸν ἀμπελῶνα ἐφύτευσε, τοῦτ' ἔστι τὸν λαὸν ἔκτισε. „caveas, ne putes, Hermam tempus incarnationis vel tempus, quo ecclesia in terris condita sit, hic respicere." Harn. sed tempore aliquo deus populum sum condidit, cum Abrahami semen elegit. ecclesiam neque omnium primam creatam (Vis. II, 4, 1) neque per Christum demum conditam Hermae Pastor proprius docuit. | καὶ παρέδωκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ. „his verbis nititur Zahnii huius parabolae expositio. Zahnius censet, Hermam inter Iesum Christum praeexistentem et spiritum sanctum iustum facere discrimen; illum esse Hermae ,filium dei' et in parabola tantum ,servum', hunc esse in parabola modo ,filium', re vera dei personatum spiritum, cf. l. c. p. 261. — sed ex υἱῷ illo nihil concludi potest." Harn. cf. quae ad c. V, 2 notata sunt. καὶ ὁ υἱὸς κατέστησε τοὺς ἀγγέλους ἐπ' αὐτοὺς κτλ. „iussus erat hoc facere (cf. c. 2, 2. 5, 3). Hebr. 1, 14." Harn. | καὶ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἐκαθάρισε πολλὰ κοπιάσας καὶ πολλοὺς κόπους ἠντληκώς. iam in libro: Apostol. VV. p. 172, contuli quae Clem. Hom. III, 20 p. 41, 32 sq. de vero propheta, i. e. Christo, docuit: ὃς ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος ἅμα τοῖς ὀνόμασιν μορφὰς ἀλλάσσων τὸν αἰῶνα τρέχει μέχρις ὅτε ἰδίων χρόνων τυχών, διὰ τοὺς καμάτους θεοῦ ἐλέει χρισθείς, εἰς ἀεὶ ἕξει τὴν ἀνάπαυσιν. „Cf. c. 2, 3 sq. 7. hoc est opus supererogationis primum, quod servus perfecit.

Zahnius (l. c. p. 447) contulit Hebr. 1, 3: δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν; sed ea quae addidit de usu ,αὐτός' apud Hermam vix vera sunt, cf. Sim. IX, 16, 5 fin. — errant, qui putaverint (e. c. Lipsius, l. c. p. 50), Hermam hic mortem Iesu Christi vel solum opus in terris peractum respicere. Hermas nullum discrimen facit inter opus Christi, quod in terris peregit, et illud, quod semper in cordibus fidelium perficit (cf. quae ad c. 5, 3 fin. adnotavi). accedit, quod mortis expiatoriae Christi nunquam mentionem facit." Harn. (et Funk). sed hoc loco Christi mortem expiatoriam Hermae in mentem venisse negandum non est. quis enim credet, Hermae Christum etiam in coelis plurimum laborasse? καθαρίσας demum peccata populi vel mortem perpessus legem renovatam dedisse dicitur v. 3.

3. αὐτὸς οὖν καθαρίσας τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς τρίβους τῆς ζωῆς. „cf. c. 2, 9. 5, 3. hoc est opus supererogationis alterum, quod servus perfecit." Harn. „Prov. 16, 17. haud dubie Ps. 15, 11: ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς reddere voluit. interpretes LXX sicut hic sic alias quoque fere semper ὁδοὶ ζωῆς exhibent (cf. Prov. 5, 6; 6, 23; 10, 17 etc.)." Funk. δοὺς αὐτοῖς τὸν νόμον, ὃν ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. cf. c. V, 3 (Sim. VIII, 3, 2). lex renovata vel evangelium dei populo datum est a Christo morte superata, etiam per hunc Pastorem. hac ratione gentilibus quoque fidelibus (νέοις ἐν τῇ πίστει Vis. III, 5, 4) lex patris coelestis data est, iuvatque conferre, quae Clem. Hom. III, 19. p. 41, 13 sq. de vero propheta, qui est Christus, docuit: τὰ ἀπὸ αἰῶνος ἐν κρυπτῷ ἀξίοις (Israelitis) παραδιδόμενα κηρύσσων μέχρις αὐτῶν ἐθνῶν τὸν ἔλεον ἐκτείνων καὶ ψυχὰς πάντων ἐλεῶν ἰδίου αἵματος ἠμέλει.

4. πᾶσαν ἐξουσίαν. „cf. 5, 1. Mt. 28, 18. Philipp. 2, 9 sq. Eph. 1, 20 sq. etc." Harn. ὅτι δὲ ὁ κύριος σύμβουλον ἔλαβε τὸν υἱὸν αὐτοῦ (spiritum sanctum, cf. c. V, 2) καὶ τοὺς ἐνδόξους ἀγγέλους. „expectas: καὶ τοὺς φίλους (cf. 2, 6); namque hic ipsam parabolam scriptor respicere videtur; sed etiam in versu 7. scripsit: σύμβουλον οὖν ἔλαβε τὸν υἱὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐνδόξους. verisimillimum vero, etsi non certum est, in vv. 5—7 scriptorem neglecta parabola ipsam rem i. e. Iesu Christi mores atque exaltationem describere. itaque cum Lipsio rectius concludendum est (Z. f. w. Th. 1865 p. 277 sq. 1869 p. 275), Hermam hic et illic ideo τὸν υἱὸν scripsisse, quia spiritum sanctum non modo in parabola, sed etiam re vera pro genuino habuerit filio dei. quae coniectura confirmatur et certa redditur, ubi Sim. IX, 1, 1 contuleris. Zahnio (l. c. p. 254 sq. n. 2. Jahrbb. f. deutsche Theol. 1870 p. 201) non contigit, hanc sententiam redarguere. obstant enim verba, ,τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐνδόξους' v. 4 et 7, tum ,οὖν' illud v. 7. ,Zu deutlich ist οὖν hier nicht ein folgerndes, sondern es reassumirt die in der ersten Stelle angekündigte, aber unvollständig gebliebene Erklärung' (Zahn, l. c.). sed si hoc verum esset, Hermas scripsisset: σύμβουλον οὖν ἔλαβε τὸν υἱὸν καὶ **τοὺς φίλους**, ἵνα **ὁ δοῦλος οὗτος** συγκληρονόμος τῷ υἱῷ γένηται; et si concedendum esset scriptorem v. 4 et 7 huius capitis parabolam et expositionem eius confudisse, ita ut ,ὁ υἱός' sumendum esset utroque loco = ,ὁ υἱὸς τοῦ δεσπότου τοῦ ἀμπελῶνος', tamen unus locus ille Sim. IX, 1, 1 doceret (cf. IX, 12), Hermam spiritum sanctum cum filio dei praeexistenti eundem habuisse. si quis igitur secundum hanc nostram parabolam iudicaverit, H. omnino nihil dicere de filio quodam dei genuino, non repugnabo [iudaeo-christianam doctrinam aperte praebet]; at si quis asseverarit, secundum doctrinam H. Iesum Christum esse genuinum atque προόντα dei filium (discretum a spir. s.), constantissime hac parabola nisus contradicam." Harn. „ὁ κύριος adhuc dominus fundi (cf. c. 5, 2) esse videtur, sed iam de imagine ad rem transit, filio non τοὺς φίλους (cf. c. 2, 6. 11; c. 5, 3), sed τοὺς ἐνδ. ἀγγέλους (cf. v. 7) adiungens. itaque quaeri potest, quis sit h. l. ὁ υἱὸς αὐτοῦ, filius patrisfamilias an filius dei? illa interpretatio magis mihi placet, sed haec non prorsus excluditur." Funk. haec interpretatio omnino excluditur.

5. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον το προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν κατῴκισεν ὁ θεὸς εἰς σάρκα ἣν ἐβούλετο. „idem dicitur Sim. IX, 5 [14, 5?]. Sim. IX, 12, 2 de filio dei: ὁ μὲν υἱὸς τοῦ θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ προγενέστερός ἐστιν, ὥστε σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ. | διὰ τοῦτο καὶ παλαιός ἐστιν (Vis. II, 4, 1). itaque censendum, illum cum hoc eundem esse, quod etiam ex iis, quae hoc usque perquisivimus, efficitur. an putemus, Hermam credidisse, duos filios coaetaneos deo esse, quorum uterque σύμβουλος τῆς κτίσεως vel κτίσας τὴν κτίσιν fuisset"? Harn. „Sim. IX, c. 12, 2 eadem fere de filio dei dicuntur. si autem Pastoris de filio dei et spiritu

sancto opinionem recte percepi, Hermas fortasse male intellexit Luc. 3, 21. 22 — (cf. Matth. 3, 16)." Funk. Hermas Iudaeo-Christianos secutus duos dei filios docuit, alterum unigenitum, qui est spiritus sanctus (cf. quae ad c. V, 2 notata sunt), alterum adoptatum, angelorum principem, qui est Christus (cf. quae ad Vis. V, 2 notata sunt). illum unigenitum dei filium Pseudo-Clemens docuit (Recogn. IV, 9. VI. 8. Hom. XI, 24. XVI, 12). angelorum vero principem Christum iam apostolus Ioannes habuisse videtur in Apocalypsi (cf. librum meum: Hist.-krit. Einl. in d. N. T. p. 437 sq. 446. 450. not. 1), tum Elxai propheta (cuius fragmenta Hermae Pastori addidi) et Ebionaei apud Epiphanium Haer. XXX, 3. 16. τὸ προόν. „cf. Prov. 8, 22—25. Sirach 24, 9. Sim. IX, c. 12, 2." Funk. τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν. „cf. Testam. Rub. 2: πρῶτον πνεῦμα ζωῆς, μεθ' ἧς ἡ σύστασις κτίζεται." Harn. „Deus in Pastore ter (Mand. I, 1. Sim. V. c. 5, 2; VII, 4. [cf. etiam Vis. I, 1, 6]) ὁ κτίσας τὰ πάντα nominatur. quaerere licet, num Hermas hic consulto an fortuito pro τὰ πάντα scripserit πᾶσαν τὴν κτίσιν? cf. Sim. IX c. 14, 5." Funk. κατῴκισεν. „cf. 6, 6. 7. 1. Mand. III, 1 sq. V, 2 sq. X, 1—2, imprimis 2, 6". Harn. | εἰς σάρκα ἣν ἐβούλετο. non carnem solam, sed integram personam (ut ita dicam) interpretatus sum (apost. VV. p. 147. not. 2), cf. Mand. III, 1 τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ θεὸς κατῴκισεν ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ, V, 2, 5 ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ —, οὗ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ. 6. τὸ τρυφερὸν οὖν πνεῦμα — ἀποχωρεῖ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τοιούτου. X, 2, 6 τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην λύπην οὐχ ὑποφέρει οὐδὲ στενοχωρίαν. homo etiam amisso spiritu divino integer est. αὕτη οὖν ἡ σάρξ, ἐν ᾗ κατῴκησε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, „i. e. servus ille. si Zahnii sententia vera esset, Hermas de persona Iesu Christi docuisset haec: 1) eum verum hominem fuisse. 2) eum incarnatum ‚filium dei' fuisse, qui apud patrem fuit ante mundum conditum. 3) eum spiritum sanctum habuisse, idque fuisse operis eius summum, ut naturam humanam suam spiritus sancti virtuti adaptaret. at vero facile intelleges, Hermam nihil scire de Iesu Christo tamquam aeterno atque unico filio dei; itaque etiam inde sententia nostra stabilitur, Hermam unum ante mundum conditum filium dei (archangelorum principem) agnovisse, quem cum spiritu sancto eundem habuerit." Harn. haec bene contra Theodorum Zahn disputata sunt, sed spiritum sanctum et angelorum principem, qui etiam carnem humanam assumpsit, confundere non licet. angelum tamquam hominem conversatum iam Tobit XII, 15. 19 praebuit. Iosephus Ant. I, 11, 2 tres illos viros divinos, quos Abraham convivio excepit (Gen. XVIII, 1 sq.), angelos interpretatus est (cf. Pentateuch. Sam. et Hebr. XIII, 2). Hieronymus in Agg. I, 13 (Opp. VI, 751): ‚Quidam putant, et Ioannem baptistam et Malachiam, qui interpretatur angelus domini, et Aggeum — fuisse angelos et ob dispensationem et iussionem dei assumpsisse humana corpora et inter homines conversatos. nec mirum hoc de angelis credi, cum pro salute nostra etiam filius dei humanum corpus assumpserit. et ob hanc causam etiam de apocryphis praebent testimonium, ubi dicitur, quod Iacob, qui postea vocatus est Israel, angelus fuerit et propterea supplantaverit fratrem in ventre matris suae.' Origenes Philocal. c. 22 ed. Io. Tarin. Lutet. Par. 1624. p. 369 e Precatione Iosephi: καὶ ἄλλως δὲ ὁ Ἰακὼβ μείζων ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἦν πτερνίζων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ὁμολογῶν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ βίβλῳ, ἀφ' ἧς παρεθέμεθα τὸ ‚Ἀνέγνων ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ', εἶναι ἀρχιχιλίαρχος δυνάμεως κυρίου, καὶ ὄνομα πάλαι κεκτημένος Ἰσραήλ, ὅπερ ἐν σώματι λειτουργῶν ἀναγνωρίζει, ὑπομιμνήσκοντος αὐτὸν τοῦ ἀρχαγγέλου Οὐριήλ. in Ioan. Tom. II, 25 (Opp. IV, 84): εἰ δέ τις προσίεται καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις φερομένων ἀποκρύφων τὴν ἐπιγραφομένην Ἰωσὴφ προσευχήν, ἄντικρυς τοῦτο τὸ δόγμα καὶ σαφῶς εἰρημένον ἐκεῖθεν λήψεται, ὡς ἄρα οἱ ἀρχῆθεν ἐξαίρετόν τι ἐσχηκότες παρὰ ἀνθρώπους, πολλῷ κρείττονες ὑπάρχοντες τῶν λοιπῶν ψυχῶν. ἀπὸ τοῦ εἶναι ἄγγελοι ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην καταβεβήκασι φύσιν. φησὶ γοῦν ὁ Ἰακὼβ ‚Ὁ γὰρ λαλῶν πρὸς ὑμᾶς ἐγὼ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ ἄγγελος θεοῦ εἰμὶ ἐγὼ καὶ πνεῦμα ἀρχικόν, καὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ προεκτίσθησαν πρὸ παντὸς ἔργου. ἐγὼ δὲ Ἰακὼβ οὐ (l. ὁ) κληθεὶς ὑπὸ ἀνθρώπων Ἰακώβ, τὸ δὲ ὄνομά μου Ἰσραήλ, ἀνὴρ ὁρῶν θεόν, ὅτι ἐγὼ πρωτόγονος παντὸς ζώου ζωουμένου ὑπὸ θεοῦ.' καὶ ἐπιφέρει ‚Ἐγὼ δὲ ὅτε ἠρχόμην ἀπὸ Μεσοποταμίας τῆς Συρίας, ἐξῆλθεν Οὐριὴλ ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ, καὶ εἶπεν (l. εἶπον) ὅτι κατέβην ἐπὶ τὴν γῆν καὶ κατεσκήνωσα ἐν ἀνθρώποις καὶ ὅτι ἐκλήθην ὀνόματι Ἰακώβ. ἐζήλωσε καὶ ἐμαχέσατό μοι καὶ ἐπάλαιε πρός με λέγων προτερήσειν ἐπάνω τοῦ ὀνόματός μου τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τοῦ πρὸ παντὸς ἀγγέλου. καὶ εἶπα αὐτῷ τὸ ὄνομα

αὐτοῦ καὶ πρῶτός [l. πόσος] ἐστιν ἐν υἱοῖς θεοῦ· ,Οὐχὶ σὺ Οὐριὴλ ὄγδοος ἐμοῦ, κἀγὼ Ἰσραὴλ ἀρχάγγελος δυνάμεως κυρίου καὶ ἀρχιχιλίαρχός εἰμι ἐν υἱοῖς θεοῦ; οὐχὶ ἐγὼ Ἰσραήλ, ὁ ἐν προσώπῳ θεοῦ λειτουργὸς πρῶτος'; καὶ ἐπεκαλεσάμην ἐν ὀνόματι ἀσβέστῳ τὸν θεόν μου. — ἐπὶ πλεῖον δὲ παρεξέβημεν παραλαβόντες τὸν περὶ Ἰακὼβ λόγον καὶ μαρτυρούμενοι ἡμῖν οὐκ εὐκαταφρόνητον γραφήν, ἵνα πιστικώτερος ὁ περὶ Ἰωάννου γένηται λόγος, κατασκευάζων αὐτὸν κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαΐου φωνὴν ἄγγελον ὄντα ἐν σώματι γεγονέναι ὑπὲρ τοῦ μαρτυρῆσαι τῷ φωτί. illis, qui secundum Artemonem aliosque ψιλὸν ἄνθρωπον γενέσθαι τὸν σωτῆρα docebant, Hermas adnumerandus non est. itaque non laudo cum A. Harnack illud σπούδασμα κατὰ Ἀρτέμωνος apud Euseb. HE. V, 28, 3: φασὶ γὰρ τοὺς μὲν προτέρους ἅπαντας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀποστόλους παρειληφέναι τε καὶ δεδιδαχέναι ταῦτα, ἃ νῦν οὗτοι λέγουσι, καὶ τετηρῆσθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ κηρύγματος μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Βίκτορος. neque confero Pauli Samosateni doctrinam.

6. μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου εἵλατο κοινωνὸν (τὴν σάρκα). Harn. contulit Clem. Rom. epi. II, 14, 3 sq. [p. 81, 16 sq.], quamvis ad omnes fideles, non ad solum Iesum spectantia.

7. σύμβουλον οὖν ἔλαβε κτλ. cf. v. 4. τόπον τινὰ κατασκηνώσεως. „cf. Mt. 8, 20. fortasse huius loci memor Hermas rarum illud atque minus aptum verbum sibi elegit." Harn. πᾶσα γὰρ σὰρξ — ἐν ᾗ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατῴκησεν. „non solum in corpore Christi, sed et in corporibus hominum spiritus sanctus habitat, cf. Mand. V. II. Clem. 14, 3—5." Funk. ἀμίαντος. „cf. c. 7, 1 sq. Mand. II, 7. II Clem. 6, 9. Iac. 1, 27." Harn. ἄσπιλος. „cf. Vis. IV, 3, 5. II Clem. 8, 6. 14, 3 sq. I Tim. 6, 14." Harn.

VII, 1. καὶ δικαιωθῇ (cf. Vis. III, 9, 1. Mand. V, 1, 7) σου ἡ σάρξ. „ipsam carnem hic respicit scriptor. enuntiationem illam δικαιοῦσθαι τὴν σάρκα nusquam repperi." Harn.

2. βλέπε μήποτε ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου τὴν σάρκα σου ταύτην φθαρτὴν εἶναι. hoc Gnosticos fere omnes docuisse notavi (apost. VV. p. 177. n. 35), cf. Irenaei adv. haer. I, 6, 3. 4 etc. ad eosdem revocavi Clem. Rom. epi. II, 9. p. 75, 18 sq. καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται οὐδὲ ἀνίσταται, cf. quae a me adnotata sunt. Gnosticos nascentes intellego, quamvis Adolpho Harnack certum non esse visum sit, Gnosticos vituperari: „cf. quae disputavi in: Ztschr. f. Kirchengesch. T. I. fasc. III. I Cor. 15, 12. Zahn l. c. p. 178. 306. Caspari, Quellen T. III. p. 154—159." Iren. V, 2, 1: ,Vani autem omnimodo, qui universam dispositionem dei contemnunt et carnis salutem negant et regenerationem eius spernunt dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis.' etiam Irenaeus Gnosticos vituperat. καὶ παραχρήσῃ αὐτῇ (τῇ σαρκὶ) ἐν μιασμῷ τινί. „cf. commentt. ad Apoc. Ioann. 2, 14 sq. 20 sq. Ep. Iud. 3 sq. II Petr. 2, 1 sq. Clem. Alex. Strom. II, 20, 118 p. 490 (Nicolai effatum): τὸ δεῖν παραχρήσασθαι τῇ σαρκί. III, 4, 25 p. 522: ὅτι παραχρήσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ. Cyrill. Hier. Catech. 18, 20: φεισώμεθα τοίνυν, ἀδελφοί, τῶν σωμάτων καὶ μὴ ὡς ἀλλοτρίοις αὐτοῖς παραχρησώμεθα. μὴ κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς λέγωμεν ὅτι ἀλλότριός ἐστιν ὁ τοῦ σώματος χιτών· ἀλλ' ὡς ἰδίου φεισώμεθα. ἐὰν μιάνῃς. „cf. II Clem. 8, 6 [p. 75, 16 sq.] etc. Iud. 23. Sim. IX, 17, 5." Harn.

3. εἰ δέ τις, φημί, κύριε, γέγονεν ἄγνοια προτέρα πρὶν ἀκουσθῶσι τὰ ῥήματα ταῦτα, πῶς σωθῇ ὁ ἄνθρωπος ὁ μιάνας τὴν σάρκα αὐτοῦ; haec Hermas minime interrogasset, iam edoctus, priorum quorumque peccatorum remissionem poenitentiam acturis datam esse (Vis. II, 2, 4. 5. 8. III, 2, 2). confirmatur igitur huius pastoralis et illius apocalyptici Hermae discrimen. ἴασιν δοῦναι. „cf. Mand. IV, 1, 11. XII, 6, 2. Sim. VIII, 11, 3. ἰᾶσθαι: Vis. I, 19. II, 3, 2. Sim. V, 7, 4. ἀνίατος: Mand. V, 2, 4 (cf. Euseb. h. e. VII, 30, 12: ἁμαρτήματα ἀνίατα. II Clem. 9, 7 et quae ibi adnotavi. I Clem. 59, 4. Zahn, Gött. Gelehrt. Anz. 1876 p. 1416 sq." Harn.

4. ὁ κύριος ὁ παντοκράτωρ. „cf. Vis. III, 3, 5. Caspari, l. c. T. III p. 210." Harn. „Sirach 42, 17. II Cor. 6, 18 (Apoc. 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7. 14 etc. κύριος ὁ θεὸς ὁ π.)." Funk.

Sim. VI.

I, 2. ἔνδυσαι τὴν πίστιν τοῦ κυρίου. cf. Vis. IV, 1, 8.

4. μηδὲν οὖν προστιθέντες τὸ πλεῖστον τῶν προτέρων (ἁμαρτιῶν) ἀποκόψετε. eadem fere quantitatis ratio, quam Vis. III, 1, 8 animadvertimus.

4. τοὺς ποιμένας τῶν προβάτων. „Quia hisce in visionibus multi [complures] pastores apparent, eapropter Hermae opus Origenes appellat librum de pastoribus, III. περὶ ἀρχῶν 2.“ Cotel. vir doctissimus errasse videtur, cf. Orig. de princ. III, 2, 4 (Opp. I, 140): Pastoris liber. ποιμένα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἱματίων τῷ χρώματι κροκώδη. „recte pastori angelo illecebrarum, dulcedinis ac voluptatis datur synthesis coccinea, quam nemo nescit vestem fuisse preciosam, elegantem, coenatoriam, indicem laetitiae atque a mollioribus solitam indui.“ Cotel.

II, 1. „Similia in Testam. XII Patr. vv. ll. (Const. app. II, 15 p. 30, 4 sq. II, 18 fin. 19). alium in modum Ioannes (c. 10) similitudinem vertit.“ Harn. quem Ioannem vir doctus intellexerit, nescio. ἀπάτης. „in hac similitudine non ‚fraudem‘, sed, ut iam veteres (LA. [vet. lat. et aeth.]) verterunt, ‚voluptatem‘ significat.“ Funk.

3. εἰς τέλος. „cf. Sim. VIII, 6, 2 sq. Vis. III, 7, 2.“ Harn. addo Vis. III, 10, 5. Sim. IX, 14, 2 et praeter ea, quae collegi (Einl. in d. N. T. p. 243, not. 2) etiam Clem. Rom. epi. II, 19 p. 84, 20. ἐβλασφήμησαν. „cf. Vis. II, 2, 2. Sim. VIII, 6, 2 sq. et quae adnotavi I Clem. 1, 1. adde Tertull. de idolol. 14. de cultu fem. II, 11 etc.“ Harn. „cf. v. 4. Vis. II c. 2, 2. Sim VIII c. 6, 4 IX c. 19, 3.“ Funk.

5. περικείμενον δέρμα αἴγειον λευκόν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ῥάβδον κτλ. cf. Vis. V, 1.

III, 2. ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας. „cf. Sim. VII. Vis. IV, 2, 4 [qui locus huc non pertinet]. Apoc. Henoch 20, 4: ‚Raguel, einer der heiligen Engel, der die Rache übt an der Welt und an den Lichtern.‘ [66, 1 angelos poenae add. Funk]. Testam. Levi 3.“ Harn.

IV, 1. τὸν αὐτὸν χρόνον βασανίζονται. Harn. contulit Testam. Gad. 5.

4. τῆς δὲ βασάνου ἡ ὥρα τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχει κτλ. „i. e. 30 × 12 horae; namque infra dicitur, unam diem vexationis esse = unum annum i. e. = 360 dies. caveas vero, ne putes, haec de poenis in purgatorio solvendis dicta esse; Hermas ad poenas terrestres respicit.“ Harn. quae c. III, 4 enumeratae sunt poenae revera terrestres sunt. sed hae poenarum horae annum explentes (cf. c. V, 3, 4) vitae humanae spatium excedere et additae esse videntur. ipsa similitudo absolvitur c. I—III. Hermas secundarius c. IV. V. adiecisse videtur. poenae minime in terris, sed apud inferos exercentur.

V, 1. „Confusa et valde obscura sunt, quae in hoc capite doceantur; videtur vero mihi quidem Hermas cum contra doctores quosdam hic repugnare, qui severiores de poenis doctrinas sparserunt, tum contra eos, qui poenas minoris pependerunt; similia docet de poenitentia Vis. I—III etc., cf. Mand. IV. Sim. VII (imprimis a v. 7). in modo severum, in re vero indulgentem se praebet Hermas.“ Harn. equidem non video, qui doctores hic impugnentur. a voluptatibus illicitis Hermas deterrere videtur. poenitentia vero nullo temporis spatio circumscribitur, ut Vis. II. III. καὶ οὐ νοεῖ τὴν πρᾶξιν ἣν ποιεῖ εἰς τὴν αὔριον· ἐπιλανθάνεται γὰρ τί πρὸ μιᾶς ἔπραξεν. sic distinguo. voluptatibus deditus agit ne crastinum quidem diem considerans, cum ne hesterni quidem diei memor sit.

5. τῇ ἑαυτοῦ πράξει τὸ ἱκανὸν ποιῶν. — τῇ ἰδίᾳ νόσῳ τὸ ἱκανὸν ποιεῖ. latina loquendi ratio, cf. Marc. XV, 15 τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι (satis facere).

Sim. VII.

„Haec similitudo tam arcte cum sexta cohaeret, ut eam appendicem illius ducas. sensus: peccata non remittuntur, nisi cum paenitentia castigatio coniuncta sit. habes hic initia perversae illius ecclesiasticae disciplinae, quam postea Romani late excoluerunt.“ Harn. epilogus potius est quam similitudo. post XII mandata iam completae sunt VII similitudines, quibus etiam Mand. XI. adnumerandum est.

1. ἵνα τὸν ἄγγελον τὸν τιμωρητὴν κελεύσῃς ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐξελθεῖν, ὅτι λίαν με θλίβει. iam apud Hermam apocalypticum Hermas privatis calamitatibus

afflictus dives esse desiit (Vis. II, 3, 1. III, 6, 7). in Pastoris libro proprio multis negotiis occupatus inducitur (Mand. III, 3 sq. Sim. IV, 5 sq.) et nunc demum affligi videtur. quae Hermas apocalypticus narravit, Hermae pastorali ignota sunt. nam quamvis iam ibi (Vis. I, 3, 1 sq. II, 3, 1) pronunciata culpa eius, hic interrogat: τί γὰρ κύριε, ἐποίησα οὕτω πονηρόν, ἵνα τῷ ἀγγέλῳ τούτῳ παραδοθῶ?

2. ὁ οἶκός σου μεγάλας ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας εἰργάσατο, καὶ παρεπικράνθη ὁ ἔνδοξος ἄγγελος (i. e. Christus, cf. quae ad Vis. V, 2 notata sunt) ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτῶν. καὶ διὰ τοῦτο ἐκέλευσέ σε χρόνον τινὰ θλιβῆναι, ἵνα κἀκεῖνοι μετανοήσωσι καὶ καθαρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ πάσης ἐπιθυμίας τοῦ αἰῶνος τούτου. etiam haec sine ulla notitia Vis. I, 3, 1. II, 2, 2. 3. 3, 1 scripta esse videntur. neque tanta liberorum crimina notantur, quanta Hermas apocalypticus recensuit. neque in perpetuum affligendus Hermas dicitur, sed familiae poenitentia perfecta restituendus.

5. ὁ ἄγγελος κυρίου ἐκεῖνος ὁ παραδιδούς σε ἐμοί. cf. Vis. V, 2 et ibi adnotata. τοῦ προδηλῶσαί σοι τὴν θλῖψιν. invito igitur Pastore Th. Zahn (H. d. H. p. 81 sq.) Hermam iam ante omnes visiones tristissima quaeque perpessum esse asseruit.

6. ἀλλ' ὀλίγον χρόνον θλιβήσῃ καὶ πάλιν ἀποκατασταθήσῃ εἰς τὸν οἶκόν σου. invito Pastore Th. Zahn (H. d. H. p. 81. not. 4) Hermam miserrimum iam ante haec omnia domo possessionibusque, modo non omnibus quasi paradiso expulit, ut homo rusticus factus alicamque fabricans desudaret.

7. verus Pastoris vel eius ἐντολῶν καὶ παραβολῶν finis.

Hermas secundarius Sim. VIII—X.

Herma apocalyptico iam praemisso Hermae pastorali Hermas secundarius, nonnullis iam antea interiectis, addidit dilatatas similitudines VIII. IX novumque epilogum (Sim. X), utrique scriptori omni ratione postponendus.

Sim. VIII.

Poenitentiae rationes late exponuntur a scriptore aliquo, qui ecclesiae turrim aedificandam (Vis. III.) bene novit (cf. c. II, 1—5; III, 5. 6, VI, 6. VII, 3, 5. VIII, 3. 5. IX, 4. X, 4), sed poenitentiae certum tempus ibi statutum minus pressit (cf. Sim. IX, 25, 6. X, 4, 4). fideles igitur a Michaele populo dei praefecto primo examinantur, quomodo divinam legem observaverint. quicunque non probati sunt, Pastori traduntur (c. I—III). horum poenitentia post aliquot dies a Pastore examinatur (c. IV—X). illis, qui poenitentiam non egerint, Hermas ipse poenitentiam praedicare iubetur. A. Harnack contulit Apocal. Pauli c. 24 sq.

I, 1. οἱ κεκλημένοι τῷ ὀνόματι κυρίου. cf. c. IX, 4 τὸ ὄνομα κυρίου τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς. c. XI, 1 τὴν κλῆσιν τὴν γενομένην διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Sim. IX, 14, 3 πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τῷ ὀνόματι κυρίου. 5 τοὺς κεκλημένους ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα φοροῦντας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Mand. IV, 3, 6 μετὰ τὴν κλῆσιν ἐκείνην τὴν μεγάλην καὶ σεμνήν (baptismi).

2. ἄγγελος τοῦ κυρίου ἔνδοξος λίαν ὑψηλός. cf. c. III, 3 ὁ δὲ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἔνδοξος Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν αὐτούς. „i. e. filius dei; cf. Vis. V, 2. Sim. IX. Sim. X etc.: in cap. 3. angelus ille Michael nominatur (Zahnius sententiam suam exposuit atque defendit l. c. p. 262 sq.). caveas vero, ne neges, angelum domini gloriosum eundem esse cum filio dei, monens, ipsam salicem esse legem dei i. e. filium dei orbi terrarum adnuntiatum (c. 3, 2); namque in Vis. III (cf. c. 3, 3) ecclesia et per anum illam et per ipsam turrim repraesentatur, et in Sim. IX non solum turris et porta, sed etiam vir ille dignitate praecipuus filius dei est.“ Harn. „Quodsi contuleris Vis. V, 2. Mand. V c. 1, 7. Sim. V c. 4; VII, 1, 5, vix poteris negare, Hermam ubique unum eundemque angelum respexisse. interpretes plerique statuere, angelum illum venerabilem esse Christum. atqui infra c. 3, 3 idem Michael nominatur. sequi ergo videtur, Hermam Christum eundem cum Michaele archangelo habuisse. cui opinioni addictum se fuisse auctor insuper eo prodit, quod Michaeli in negotio salutis eundem locum attribuit ac filio dei. uterque tradit peccatores angelo paenitentiae (Sim. VIII c. 2, 5; c. 3, 5;

IX c. 7, 1. 2. cf. Vis. V, 2, 3). uterque iudicium de fidelibus facit (Sim. VIII c. 3, 3: IX c. 5, 2. 6. 7; c. 6, 3—6; c. 10, 4). uterque denique populi christiani dominari dicitur (Sim. V c. 6, 4: VIII c. 3, 3). cf. Zahn l. c. 263—276, qui illam similitudinem quidem inter Michaelem et filium dei intercedere agnoscit, eos autem unum eundemque ab Herma haberi negat." Funk. eandem sententiam defendit M(aurice du) C(olombier), le Pasteur d'Hermas, Paris 1880, p. 88 sq. equidem illa argumenta quamvis speciosa non probavi (Zeitschr. f. w. Th. 1880. IV. p. 493 sq.). nam hunc scriptorem iam Vis. V. Mand. V. Sim. V. VII, ubi turris ecclesiae aedificanda ignoratur, scripsisse nego. itaque Hermam secundarium ipsum interpretemur oportet. hic vero Sim. VIII. nonnulla quidem Michaeli angelo tribuit, quae Hermas pastoralis illi angelo venerabili vel Christo adscripsit, sed utrumque disertis verbis discrevit. Sim. VIII, 3, 2. 3: τὸ δένδρον τοῦτο τὸ μέγα τὸ σκεπάζον πεδία καὶ ὄρη καὶ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ νόμος θεοῦ ἐστιν ὁ δοθεὶς εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ὁ δὲ νόμος οὗτος υἱὸς θεοῦ ἐστὶ κηρυχθεὶς εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· οἱ δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην λαοὶ ὄντες οἱ ἀκούσαντες τοῦ κηρύγματος καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν· ὁ δὲ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἔνδοξος Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν αὐτούς. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ διδοὺς αὐτοῖς (αὐτοῦ var. l.) τὸν νόμον εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων· ἐπισκέπτεται οὖν αὐτούς, οἷς ἔδωκεν [τὸν νόμον], εἰ ἄρα τετηρήκασιν αὐτόν, arbor magna est lex dei vel filius dei ubique praedicatus, angelus vero magnus et praeclarus Michael dei populo praefectus, qui fidelium cordibus legem iniecit eosque visitat. hunc Michaelem nemo ipsum filium dei interpretabitur nisi Hermae pastoralis (Vis. V, 2. Mand. V, 1, 7. Sim. VII, 1. 5) memor. Hermas secundarius vero Michaelem consulto substituit, ne illum praeclarum angelum ipsum dei filium habeamus, hunc iam altiorem esse docens, cf. Sim. IX, 12, 2 ὁ μὲν υἱὸς τοῦ θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ προγενέστερός ἐστιν, ὥστε σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ (quod Sim. V, 6, 4 filio, qui est spiritus sanctus, adscribitur, Sim. V, 2, 6 etiam amicis, qui sunt summi angeli, quodam modo tribuitur). Sim. IX, 12, 8 τούτων, φησί, τῶν ἀγγέλων τῶν ἐνδόξων (inter quos etiam Michael censendus est) οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς τὸν θεὸν ἄτερ αὐτοῦ (τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ). 14, 5 τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μέγα ἐστὶ καὶ ἀχώρητον καὶ τὸν κόσμον ὅλον βαστάζει (quod de Michaele nemo scripsisset). hac ratione intellegimus, cur Hermas secundarius ipsi filio dei vel Christo ex parte substituerit Michaelem angelum illo inferiorem. ea ratione, quae inter huius libri scriptores diversos intercedit, omnia illustrantur. Michael ἄγγελος τοῦ κυρίου λίαν ὑψηλὸς et filius dei vel Christus, ἀνήρ τις ὑψηλὸς τῷ μεγέθει, ὥστε τὸν πύργον ὑπερέχειν (Sim. IX, 6, 1), confundendi non sunt.

6—17 (18). „XIII genera (X + III) hic discernuntur; in cap. 4 tertium et quartum genus una tractantur, cum tertium re vera idem sit cum sexto; cf. Zahn, l. c. p. 142 n. 3. respondent hic illic haec tredecim (duodecim) genera duodecim gentibus (Sim. IX)." Harn. „Tredecim — Christianorum genera hic enumerantur et in duas partes dividuntur, sc. decem genera peccatorum et tria genera iustorum. haec protinus in turrim dimittuntur (cf. c. 2, 1—4). peccatores traduntur pastori ad poenitentiam (cf. c. 2, 5; c, 3, 5), et ubi iterum probantur (c. 4, 3—c, 5, 6), iam non decem, sed novem genera sunt; tertium enim genus cum quarto coniungitur (c. 4, 6). in explicatione autem similitudinis (c. 6, 4—c, 10, 4) iterum decem peccatorum genera discernuntur." Funk. mihi quidem duodecim genera esse videntur, tertium bipartitum (v. 8).

6. I. παρά τινων ἐλάμβανε τὰς ῥάβδους ξηρὰς καὶ βεβρωμένας ὡς ὑπὸ σητός. hi non emendatas virgas iterum reddunt c. IV, 4. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποστάται καὶ προδόται τῆς ἐκκλησίας καὶ βλασφημήσαντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὸν κύριον, ἔτι δὲ καὶ ἐπαισχυνθέντες τὸ ὄνομα κυρίου τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς.

7. II. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδοσαν ξηράς, ἀλλ' οὐκ ἦσαν βεβρωμέναι ὑπὸ σητός. ex his alii virgas iterum reddunt virides, alii ξηρὰς καὶ κεκομμένας ὡς ὑπὸ σητός (c. IV, 5). ἦσαν γὰρ ὑποκριταὶ καὶ διδαχὰς ξένας εἰσφέροντες καὶ ἐκστρέφοντες τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ (c. VI, 5. 6).

8. III, a. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν ἡμιξήρους. — b. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας. illi c. IV, 6 non memorantur, ex his vero multi virgas iterum reddunt virides et sine scissuris, alii virides cum pampinis fructibusque, alii ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, alii ξηρὰς καὶ ἀβρώτους, alii ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας. utraque species (a. b.) discernitur c. VII,

1, 2: ὅσων ἦσαν αἱ ῥάβδοι κατὰ τὸ αὐτὸ ἡμίξηροι, δίψυχοί εἰσιν. — οἱ δὲ ἡμιξήρους ἔχοντες καὶ ἐν αὐταῖς σχισμάς, οὗτοι καὶ δίψυχοι καὶ κατάλαλοί εἰσι καὶ μηδέποτε εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ διχοστατοῦντες πάντοτε.

9. IV. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ σχισμὰς ἐχούσας. hi omnes virgas iterum reddunt virides neque scissas (c. V, 1). πάντοτε οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἐγένοντο, ἔχοντες δὲ ζῆλόν τινα ἐν ἀλλήλοις περὶ πρωτείων καὶ περὶ δόξης τινός (c. VII, 4—6).

10. V. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν τὸ ἥμισυ ξηρὸν καὶ τὸ ἥμισυ χλωρόν. hi virgas iterum reddunt, alii omnino virides, alii ἡμιξήρους, alii ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, alii virides cum pampinis (c. V, 2). οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ἐμπεφυρμένοι καὶ μὴ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις (c. VIII, 1—3).

11. VI. ἕτεροι δὲ προσέφερον τὰς ῥάβδους αὐτῶν τὰ δύο μέρη τῆς ῥάβδου χλωρά, τὸ δὲ τρίτον ξηρόν. ex his multi virgas iterum reddunt virides, alii ἡμιξήρους, alii ξηρὰς καὶ βεβρωμένας (c. V, 3). οὗτοί εἰσιν οἱ ἀρνησάμενοι ποικίλαις ἀρνήσεσι (cf. VIII, 4, 5).

12. VII. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰ δύο μέρη ξηρά, τὸ δὲ τρίτον χλωρόν. ex his multi virgas iterum reddunt ἡμιξήρους, alii ξηρὰς καὶ βεβρωμένας, alii ἡμιξήρους καὶ σχισμὰς ἐχούσας, pauci virides (c. V, 4). οὗτοί εἰσι πιστοὶ μὲν γεγονότες, πλουτήσαντες δὲ καὶ γενόμενοι ἔνδοξοι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν κτλ. (c. IX).

13. VIII. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν παρὰ μικρὸν ὅλας χλωράς. ἐλάχιστον δὲ τῶν ῥάβδων αὐτῶν ξηρὸν ἦν, αὐτὸ τὸ ἄκρον· σχισμὰς δὲ εἶχον ἐν αὐταῖς. ex his virgas iterum reddunt alii virides, alii virides cum pampinis (c. V, 5). οὗτοι πάντοτε ἀγαθοὶ καὶ πιστοὶ καὶ ἔνδοξοι παρὰ τῷ θεῷ ἐγένοντο, ἐλάχιστον δὲ ἐξήμαρτον διὰ μικρὰς ἐπιθυμίας καὶ μικρὰ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες. — τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐδιψύχησαν, τινὲς δὲ διψυχήσαντες διχοστασίαν μείζονα ἐποίησαν (c. X, 1. 2).

14. IX. ἑτέρων δὲ ἦν ἐλάχιστον χλωρόν, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ῥάβδων ξηρά. hi virgas iterum reddunt, alii maxima e parte virides cum pampinis fructibusque, alii virides totas (c. V, 6). οὗτοί εἰσιν οἱ πιστεύσαντες μέν, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνομίας ἐργαζόμενοι κτλ. (l. c. X, 3. 4).

15. X. ἕτεροι δὲ ἤρχοντο τὰς ῥάβδους χλωρὰς φέροντες, ὡς ἔλαβον παρὰ τοῦ ἀγγέλου. hi vestimento sigilloque accepto statim dimittuntur in turrim (c. II, 4), σεμνοὶ καὶ δίκαιοι κτλ. (c. III, 8). τὸ δὲ πλεῖον μέρος τοῦ ὄχλου τοιαύτας ῥάβδους ἐπεδίδουν. „vides, Hermam [secundarium] ecclesiae statum atque condicionem haud ita tristem habere.“ Harn. tristem vero ecclesiae condicionem descripsit Hermas apocalypticus, cf. Vis. III, 9, 11.

16. 17, cf. Num. XVII, 8 καὶ ἰδοὺ ἐβλάστησεν ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν εἰς οἶκον Λευὶ καὶ ἐξήνεγκε βλαστὸν καὶ ἐξήνθησεν ἄνθη καὶ ἐβλάστησε κάρυα. Clem. Rom. epi. I, 43 p. 47, 15. 16 καὶ εὑρέθη ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν οὐ μόνον βεβλαστηκυῖα, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἔχουσα.

16. XI. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας. hi iam albo vestimento ornati sigillo accepto et ipsi statim dimittuntur in turrim (c. II, 2. 3), οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου θλιβέντες, μὴ παθόντες δὲ μηδὲ ἀρνησάμενοι τὸν νόμον αὐτῶν.

17. XII. ἕτεροι δὲ ἐπεδίδουν τὰς ῥάβδους αὐτῶν χλωρὰς καὶ παραφυάδας ἐχούσας· αἱ δὲ παραφυάδες αὐτῶν ὡσεὶ καρπόν τινα εἶχον. hi non segregantur, sed coronati in turrim dimittuntur (c. II, 1), οὗτοί εἰσιν οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου παθόντες (c. III, 6).

II, 1. στεφάνους ἐνεχθῆναι. „cf. v. 4. Apoc. 2, 10 etc. I Cor. 9, 25. II Tim. 4, 8. Iacob. 1, 12. I Pet. 5, 4. II Clem. 7, 3 [p. 74, 12 sq.].“ Harn. εἰς τὸν πύργον. „in turrim omnes mittuntur, qui servaverunt legem aut, si deliquerunt, paenitentiam egerunt. cf. c. 3, 5; c. 6, 6; c. 7, 3. 5; c. 8, 2. 3. 5; 9, 2. 4; c. 10, 1, 4.“ Funk.

2. σφραγῖδα. cf. v. 3. „hic non est baptismus, ut c. 6, 3. Sim, IX c. 16, 3. 4. 5. 7 (cf. II Clem. 7, 6 not.), sed ornamentum confessoribus ac iustis (v. 4) proprium cf. Apoc. 7, 2—8. 9, 4.“ Funk. hoc sigillum vel tessera illis datur, qui sine martyrum corona (v. 1) in turrim ecclesiae intrant (cf. v. 3. c. VI, 3). Franc. Passow s. v. σφραγίς: „eine Marke, Einlasscharte u. dgl., wahrsch. auch ein besiegelter Reisepass, Ar. av. 1209.“ ceterum O. de Gebhardt fortasse perperam secutus et ipse deserui codicis L. lectionem σφραγῖδας. interpretes (recte?) verterunt: sigillum.

3. ἱματισμὸν δὲ — λευκὸν ὡσεὶ χιόνα. „cf. Apoc. 3, 4. 5. 18; 4, 4; 6, 11; 7, 13.“ Funk.

4. σὺ δὲ τούτους ἀπολύσεις εἰς τὰ τείχη. „Pastori, qui est nuntius paenitentiae, ii traduntur, quibus paenitentia est agenda." Hefele. εἰς τὰ τείχη (cf. c. VI, 6. VII, 6. VIII, 3), non εἰς τὸν πύργον (cf. v. 1). sed poenitentia acta multi in ipsam turrim veniunt. ἐγὼ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον δοκιμάσω. mirum dicendi genus (θυσιαστήριον = locus dei, quo preces adscendunt, Mand. X, 3, 2. 3); suppleas ἑστηκὼς (ut Mr. 2, 14: καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον), vel potius ἐπὶ τ. θυσιαστήριον cum voce δοκιμάζειν coniungens ponas, ἐπὶ τὸ esse = ἐπὶ τοῦ." Harn. „cf. Ies. 56, 7. Ezech. 43, 27." Funk. templi imago.

7. τὸ δένδρον τοῦτο ἰτέα ἐστί, καὶ φιλόζωον τὸ γένος. „S. Hilarius ad Ps. CXXXVI, 2: ‚Lignorum salicum natura ea est, ut arefacta licet, si modo aquis adluantur, virescant, deinde excisa atque in humido fixa radicibus se se ipsa demergant. et sub huius arboris natura sanctos et fideles significari prophetica auctoritas est' etc. Hieronymus ad eundem locum: ‚Dicitur salix radicem non habere. sed si ramus absciuditur et plantatur secus aquam, statim virescit. ita autem et peccator, licet peccaverit, licet ceciderit, tamen si sit secus aquam, hoc est, si legit sanctas scripturas et audit verbum divinum a sancto viro, viret eius anima et in poenitentiam convertitur.' Origenes Homilia 1. in Ezechielem: ‚Scriptum est in quodam libro, quia salignam omnes credentes accipiant coronam.' vides salicem adaptari tum sanctis, tum poenitentibus, tum beatis, curque id fiat. at alibi propter aliam rationem modo in malam, modo in bonam partem sumitur; quia scilicet infructuosa arbor est ac semen fert sterilitatem pariens: qua de re consulatur Origenes in fine Homil. 9. in Exodum; Methodius in convivio virginum orat. 4. Hieronymus loco citato et ad Is. XV, 7. XLIV, 4. et ad Zachar. XIV, 16. Augustinus atque Euthymius in psalmum CXXXVI. Isidorus Originum XVII, 7. necnon Plinius lib. 16. cap. 26. ac Aelianus IV. de animalibus 23: ‚infructuosae quidem arbores sunt salices.' verba audis S. Gregorii magni lib. 33. in Iob. cap. 5: ‚sed tamen tantae viriditatis sunt, ut arescere vel abscissae radicitus et proiectae vix possint. unde in sacro eloquio salicum nomine aliquando pro viriditate boni, aliquando pro sterilitate reprobi designantur' etc." Cotel.

8. τάγματα τάγματα „= κατὰ τάγματα. cf. c. 4, 2. Marc. 6, 7. 39. 40. Aeschyl. Pers. 981. Winer §. 37, 3. 54, 1." Funk.

III, 2. ὁ νόμος τοῦ θεοῦ, cf. Sim. V, 6, 3 et quae disserui (apost. VV. p. 172). ὁ δὲ νόμος οὗτος υἱὸς θεοῦ ἐστι κηρυχθεὶς εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. legis argumentum est filius dei praedicatus ubique terrarum. „Cf. v. 7. etiam Iustinus Christum cum νομοθέτην (cf. Dial. c. Tryph. c. 14 p. 231 E: ὁ καινὸς νομοθέτης. c. 18 p. 236 A. c. 12 p. 229 C etc.) tum ipsum νόμον (cf. l. c. c. c 11 p. 228 B: αἰώνιός τε ἡμῖν νόμος καὶ τελευταῖος ὁ Χριστὸς ἐδόθη καὶ ἡ δ'ιαθήκη πιστή, μεθ' ἣν οὐ νόμος, οὐ πρόσταγμα, οὐκ ἐντολή. c. 43 p. 261 C: Χριστόν, ὅστις καὶ αἰώνιος νόμος καὶ καινὴ διαθήκη τῷ παντὶ κόσμῳ ἐκηρύσσετο c. 112 etc.) nominavit; cf. Praedic. Pauli et Petri [l. Petri et Pauli] (Hilgf., Nov. Test. fasc. IV. p. 59, 8): νόμος καὶ λόγος ὁ κύριος (Hilgf. contulit Clem. Al. Strom. I, 29 p. 427. II, 15 p. 465. VII, 3 p. 837. Eclog. §. 58 p. 1094). in ep. Ignat. ad Eph. 3, 2 Christus πατρὸς ἡ γνώμη, c. 17, 2 θεοῦ γνῶσις nominatur. Zahnius (l. c. p. 147 n. 3) contulit Acta Ioann. 21 (Tischendorf, Acta apocr. p. 275: Χριστὲ Ἰησοῦ, ὁ τῶν ἐπουρανίων δεσπότης καὶ τῶν ἐπιγείων νόμος). cf. quae adnotavi ad Barn. 2, 5. Ritschl, Altkath. K. edit. II p. 312 sq. Zahn, l. c. p. 142 sq., ubi doctrina Hom. Clem. de nova [?] lege comparata est. ea quae Zahnius (l. c.) de notione ‚legis' apud Hermam disputavit, haud ubique probaverim. — Hermas Sim. V, 6, 3 ea, quae Christus fidelibus dedit, νόμον nominat, et ex Sim. VIII, 3 efficitur, eum fidei christianae opus idem habere cum legis cuiusdam — i. e. legis a Christo datae — obsequio. itaque non errabis dicens: ‚Die Predigt des Sohnes Gottes ist für Hermas ein Gesetz.' Harn. ὁ νόμος vero non dicitur ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ (ut Sim. IX, 1, 1. 12, 1), sed υἱὸς θεοῦ κηρυχθεὶς εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, quae dirimere non licet. „Cf. Sim. IX, 17, 1: ἐκηρύχθη οὖν εἰς ταύτας (i. e. nationes orbis terrarum) ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων . . . πάντα τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντα, ἀκούσαντα καὶ πιστεύσαντα ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἐκλήθησαν τ. θεοῦ. IX, 25, 2: ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες εἰς ὅλον τὸν κόσμον; cf. Rom. 1, 8. Coloss. 1, 6. 23. (I Tim. 3, 16). Iustin. Apol. I, 1—I, 25. 32. 40. 53. 56. Dial. c. Tryph. c. 17. 43. 52. 53. 91. 117—121. 131. Ep. ad Diogn. c. 6. Ignat. ad Eph. 3, 2: οἱ ἐπίσκοποι οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες. Fragm. Murat. v.

55 sq.: ,una tamen per omnem orbem terrae diffusa esse dinoscitur.' Iren. I, 10, 1. III, 12, 8. Tertull. Apoc. 37. adv. Marc. III, 10. adv. Iud. 7. Lactant. de mort. persec. 2. Euseb. h. e. II, 3; cf. Apostol. Act. apocr. e. c. Doctr. Add. (Lagarde, Reliq. p. 94, 21 sq.), Διδασκαλία τ. ἀγ. ἀπ. περὶ χαρισμάτων (Lagarde, l. c. p. 1, 15). Zahn, l. c. p. 93 sq." Harn. Th. Zahn (G. G. A. 1878 p. 62) bene contulit Irenaei fragm. (ed. Stieren. XXXI, ed. Wigan Harvey XXIX): κριτὴς γὰρ τοῦ παντὸς κόσμου ἐκηρύσσετο (Christus). οὗτος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἐν χώματι κρυβεὶς καὶ τριημέρῳ μέγιστον δένδρον γενηθεὶς ἐξέτεινε τοὺς ἑαυτοῦ κλάδους εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς.

3. ὁ δὲ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἔνδοξος Μιχαὴλ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τούτου τοῦ λαοῦ καὶ διακυβερνῶν αὐτούς. „Michael, qui consimili modo apud Nicephorum Historia 7. cap. 50. appellatur ὁ τῆς Χριστιανῶν πίστεως ἔφορος." Cotel. post legem vel filium dei ubique praedicatum iam v. 2. legimus: οἱ δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην λαοὶ ὄντες οἱ ἀκούσαντες τοῦ κηρύγματος καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν. itaque sequitur angelus (Michael), quem dei populo praefectum esse iam Dan. X, 13, 21. XII, 1 docuit. nihilo minus nonnulli perperam hic populi dei dominum potius quam patronum interpretati sunt. „Cf. c. 1, 3. de Michaele cf. Dan. 10. 13. 21. 12, 1. Apoc. 12, 7. Iud. 9. Henoch 9, 1. c. 20. [, 5: „Michael, einer der heiligen Engel, nämlich über den besten Theil der Menschen gesetzt, über das Volk"] Assumpt. Mos. 10, 2 [meae edit. XIV, 44[a c], cf. X, 26]. Anabat. Ies. 9, 23: ,iste est magnus angelus Michael deprecans semper pro humanitate et humilitate.' Pirke R. Elieser 4 etc.; cf. Merx in: Schenkel, Bibellex. T. IV. p. 214 sq.: ,Der besondere Schutzengel Israel's ist Michael.' alia ap. Zahnium, l. c. p. 230 n. 4. — τὴν ἐξουσίαν. cf. v. 5. Sim. VI, 28, 8: ὁ κύριος ἡμῶν ὁ ἔχων πάντων [non solius populi dei, ut Michael] τὴν ἐξουσίαν. 23, 4: ὁ κύριος ἡμῶν ὁ πάντων κυριεύων καὶ ἔχων πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν [sed ad deum ipsum referenda]. 12, 2. Sim. V, 6, 1: εἰς ἐξουσίαν μεγάλην κεῖται (ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ) καὶ κυριότητα. v. 3: βλέπεις αὐτὸν εἶναι τὸν κύριον τοῦ λαοῦ. — iam inde colligitur, Michaelem eundem esse cum filio dei [eo inferiorem]; namque ex Sim. IX. consequitur, populum Christianorum sub ipsa filii dei potestate esse [non solos Christianos, sed omnem creaturam]. mireris sane, si Hermas dixisset, Christianos (ecclesiam) ab angelo quodam [cum omnibus creatis filio dei subiecto] gubernari, et ipsius filii dei hic nullam fecisset mentionem [fecit v. 2]. accedit vero, quod etiam ἐπισκέπτεσθαι illud, quod Michaeli in iis quae secuntur attribuitur, in Sim. IX, 6 sq. de ipso filio dei [altiore modo] praedicatur." Harn. Funk Adolphi Harnack vestigiis institit, quamquam iam praecedens voc. αὐτὸν (filium dei) p. 97, 6 docet, ea quae sequuntur (ὁ δὲ κτλ.) ad Michaelem a filio dei diversum transire. quis tandem Sim. IX, 12, 8 (τούτων, φησίν, τῶν ἀγγέλων τῶν ἐνδόξων οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς τὸν θεὸν ἄτερ αὐτοῦ) interpretabitur: ex his angelis praeclaris nemo intrabit ad deum sine Michaele? οὗτος γάρ ἐστιν ὁ διδοὺς αὐτοῖς (αὐτοῦ var. l.) τὸν νόμον εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων. Michael legem divinam, minime se ipsum cordibus inserit, quod officium etiam domini ministro convenit. Harnack, cui lectio αὐτοῦ placuit, adnotavit: „Vix aliter haec vox intellegi potest atque ἑαυτοῦ (cf. Winer, Gramm. p. 143); namque αὐτοῦ sumere pro ,τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ' fas non est, cum filius dei ipsa lege repraesentetur; sed etiam haud recte αὐτοῦ = τοῦ θεοῦ percipias; nam ,θεός' in v. 2[b] et 3 nusquam nominatus est. quae cum ita sint, tibi persuadeas necesse est, αὐτοῦ esse = ἑαυτοῦ i. e. Michaelis. unde sequitur, scriptorem Michaelem eundem habuisse cum filio dei; neque enim legem dei (v. 2), quae est filius dei, nominasset legem Michaelis, nisi Michaelem filium dei esse putasset. nunc vero pro certo habebis, cum τὸν ἔνδοξον ἄγγελον (Vis. V etc.) eundem esse cum filio dei, tum scriptorem ubique sex tantum angelos superiores introduxisse, quia filium dei septimum habuerit." sed ne Francisco X. Funk quidem lectio αὐτοῦ placuit, qui haec addidit: „Etiam Sim. V c. 6, 3 Hermas non de lege filii dicit, sed de lege, quam accepit filius a patre." ceterum etiam recepta lectione αὐτοῦ liceret interpretari: legem filii dei, cum p. 97, 6 praecedat πιστεύσαντες εἰς αὐτόν. Hermae pastoralis est lex ipsi filio tradita a deo, ab Herma secundario lex filii dei ipsius (ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ Gal. VI, 2) aliena non est. Hermae pastoralis etiam est filius dei praeclarus angelus. sed Hermae secundarii est filius dei omni creatura superior. hic igitur praeclarum angelum Michaelem substituit, ut filius dei ipsis angelis summis praestare videretur.

4. αἱ γὰρ ῥάβδοι ὁ νόμος ἐστί. „singulae virgae significant legem evangelii a singulis receptam." Hefele.

4. ὅσοι δὲ ἤδη εὐηρέστησαν τῷ νόμῳ καὶ τετηρήκασιν αὐτόν, ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν ἔχει αὐτούς. „Vides, perfectos modo sub potestate Michaelis esse; quem dominum turris i. e. filium dei esse luce clarius est." Harn. luce clarius est, Michaelem, quippe qui creatus sit, inferiorem esse filio dei, qui omnem creaturam portat (Sim. IX, 14, 5).

6. οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου παθόντες. „cf. c. 1, 18 [17]. 2, 1. Vis. III, 5, 2 (Vis. III, 1, 9. 2, 1). Sim. IX, 28." Harn.

7. οἱ ὑπὲρ τοῦ νόμου θλιβέντες, μὴ παθόντες δὲ μηδὲ ἀρνησάμενοι τὸν νόμον αὐτῶν. „cf. c. 1, 17 [16]. 2, 2. 3. haec species (confessorum) in Vis. III. desideratur." Harn.

8. σεμνοὶ καὶ δίκαιοι κτλ. „cf. c. 1, 16. 2, 4. Vis. III, 5, 3. 4. in Vis. III. hic duo genera [Israelitae probi et fideles et Israelitis gentibusque] discernuntur" Harn. καὶ τὰς ἐντολὰς κυρίου πεφυλακότες. cf. Sim. IX, 29, 2 ὅτι ἐν οὐδενὶ πράγματι ἐμίαναν τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ. sententia a Pauli doctrina prorsus aliena.

IV, 1. ὠμόλινον (bis). sabano vet. lat. et palat. „Sabano. usitata vox Graecis, apud quos teste Isidoro lib. 19. cap. 26. nata est, indeque Latinis ac Hebraeorum Rabbinis. exponitur autem linteum seu linteamen, in Glossis, in antiquo Scholiaste Iuvenalis ad Sat. XIV, 22 et in Victore Vitensi lib. 5. de persecutione Africana. Clemens Alexandrinus Paedagogo 2. cap. 3 [, 38, 190] utens testimonio Iohannis cap. 13. vers. 4, ubi dominus praecingit se linteo, pro λεντίῳ habet σαβάνῳ. unde in Lexico Graeco-latino veteri: ‚σάβανον, sabanum, lentium', et perperam faciunt, qui ‚linteum' substituunt." Cotel.

4. apostatae et proditores ecclesiae nulli emendantur.

5. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπέδωκαν τὰς ῥάβδους χλωράς (cf. c. I, 15), τινὲς δὲ ξηρὰς καὶ κεκομμένας ὡς ὑπὸ σητός (cf. c. I, 6, i. e. ut apostatae et proditores ecclesiae). itaque ὑποκριταὶ καὶ διδαχὰς ξένας εἰσφέροντες nonnulli apostatae et proditores ecclesiae fiunt.

6. δίψυχοι et δίψυχοι καὶ κατάλαλοι multi emendantur, nonnulli etiam inter martyres censentur; alii apostatae et proditores fiunt, alii hypocritae et peregrinarum doctrinarum praecones; alii iidem manent.

V, 1. quicunque, quamvis fideles et boni, principatum et honorem petunt, omnes integri evadunt (cf. c. I, 15).

2. quicunque negotiis dediti sanctos neglegunt, alii integri fiunt (cf. c. I, 15), alii apostatae et proditores (cf. c. I, 6), alii confessores (cf. c. I, 16).

3. qui variis modis dominum negaverunt, multi integri fiunt (cf. c. I, 15), multi hypocritae doctrinarumque peregrinarum praecones (cf. c. I, 7); alii apostatae et proditores (cf. c. I, 6).

4. quicunque, quamvis fideles, divitiis corrupti sunt, multi hypocritae doctrinarumque peregrinarum praecones fiunt (cf. c. I, 7), alii apostatae et proditores (cf. c. I, 6), alii δίψυχοι καὶ κατάλαλοι (cf. c. I, 7), alii integri (cf. c. I, 15).

5. qui, quamis boni et fideles, minimum deliquerunt propter parvas cupiditates et contentiones, alii integri fiunt (cf. c. I, 15), alii confessores (cf. c. I, 16).

6. οἱ πιστεύσαντες μέν, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνομίας ἐργαζόμενοι plerique fiunt martyres (cf. c. I, 17), alii integri (cf. c. I, 15).

VI, 1. ἔδωκε πνεῦμα τοῖς ἀξίοις οὖσι μετανοίας. „cf. c. 11, 1: καίπερ τινῶν μὴ ὄντων ἀξίων [μετανοίας). deus dat paenitentiam; cf. Hebr. 12, 17 —. diiudicari nequit, utrum μετανοίας ad πνεῦμα an ad ἀξίοις referendum sit (Zahn, l. c. p. 342)." Harn. „Respiciens c. 11, 1 et sequens interpretes veteres vocem [μετανοίας] ad ἀξίοις refero." Funk.

2. ὧν εἶδε, φησί, τὴν καρδίαν μέλλουσαν καθαρὰν γενέσθαι κτλ. „Similitudine 9. cap. ult. [33, 3]: ‚Cumque vidisset dominus bonam atque puram poenitentiam eorum, et posse eos in ea permanere, iussit priora peccata eorum aboleri.' huc faciet insignis locus B. Agustini libro de dono perseverantiae cap. 10: ‚Quidam disputator catholicus non ignobilis hunc evangelii locum (Matth. 11. Luc. 10) sic exposuit, ut diceret: praescisse dominum Tyrios et Sidonios a fide fuisse postea recessuros, cum factis apud se miraculis credidissent, et misericordia potius non eum illic ista fuisse, quoniam graviori poena obnoxii fierent, si fidem quam tenuerant reliquissent, quam si eam nullo tempore tenuissent', sed et similia non pauca ex Chrysostomo aliisque patribus colligi possent. porro imprudenter existimatum fuit, in verbis Hermae caveri

debere Pelagianismum. neque illa dubitationem habere mihi videntur. deus illis dedit poenitentiam, a quibus vidit mentes puras gestum iri, nempe per gratiae auxilium, per spiritum divinitus concessum, ut loquitur Pastor." Cotel.

3. εἰληφότες τὴν σφραγῖδα. „i. e. baptismum; cf. Sim. IX, 16 et quae ad II Clem. 7, 6 [p. 75, 1] adnotavi." Harn. λαβόντες ὑπὸ σοῦ σφραγῖδα. „paenitentia restituit gratiam baptismi. in Sim. VIII igitur vox σφραγίς significat 1) baptismum, 2) restitutionem baptismi vera paenitentia adquirendam, 3) una cum alba veste et corona signum triumphale perfectorum." Harn. profecto praeter baptismum confessoribus iustisque statim (cf. c. II, 2. 4), reliquis poenitentia acta sigillum datur, quo consignati in turrem ecclesiae dimittuntur vel admittuntur. solis martyribus hoc signo opus non est (cf. c. II, 1). | καὶ ἀπέστειλέ σε τοῦ ἀνακαινίσαι τὰ πνεύματα αὐτῶν. „cf. Sim. IX, 14, 3. consilium totius libri in hoc versu apparet. Vis. III, 8, 9." sententia Hermae apocalyptici est propria, unde Hermas secundarius eam hausit.

VI, 4—X, 4 describuntur Christiani, quibus poenitentia opus sit.

VI, 4. agmen ducunt ἀποστάται καὶ προδόται τῆς ἐκκλησίας (cf. c. I, 6. IV, 4. Sim. IX, 19. 1. 3). iam Hermas apocalypticus apostatas eodem loco habuit, quo gentiles (Vis. I, 4, 2), eisque omnem salutem abiudicavit (Vis. III, 7, 2). idem Hermae liberos ipsorum parentum προδότας appellavit (Vis. II, 2, 2). καὶ βλασφημήσαντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν τὸν κύριον (cf. c. VIII, 2. Sim. IX, 19, 3), cui crimini iam Hermas pastoralis mortem adscripsit (Sim. VI, 2, 3. 4. cf. Mand. VIII, 3). Hermas apocalypticus etiam huic crimini poenitentiam concessit (Vis. II, 2, 2). ἔτι δὲ καὶ ἐπαισχυνθέντες τὸ ὄνομα κυρίου τὸ ἐπικληθὲν ἐπ' αὐτούς. cf. Sim. IX, 14, 3. 6. 4 Ezr. III, 25. X, 22 et quae adnotavi. apud Hermam intellege nomen Christianum, quamvis Christo ipso nusquam nominato. „cf. Iac. 2, 7: οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσιν τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς; Rom. 2, 24. I Clem. I, 1 et quae ibi adnotavi. II Clem. 13, 1 sq. Ignat. ad Trall. 8, 2. Polyc. ad Philipp. 10, 2. Dan. 9, 18. 19: . . . καὶ τῆς πόλεώς σου, ἐφ' ἧς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά σου ἐπ' αὐτῆς . . . ., ὅτι τὸ ὄνομά σου ἐπικέκληται ἐπὶ τὴν πόλιν σου καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου. IV Esr. IV, 25: ,sed quid faciet nomini suo qui invocatus est super nos? IV Esr. X, 22: ,nomen quod nominatum est super nos pene profanatum est.' Const. app. II, 15 (p. 30, 3 sq.) — VIII, 14 (p. 260, 16 sq.) — Sim. IX, 14, 3. 6." Harn. εἰς τέλος. cf. quae ad Vis. III, 7, 2 adnotata sunt. τὰ ῥήματα ἃ ἐλάλησας αὐτοῖς. „cf. v. 6: ὕστερον πρότερον." Harn.

5. ὑποκριταὶ καὶ διδαχὰς ξένας εἰσφέροντες. Gnosticos haereticos interpretatus sum (apost: VV. p. 177), post me etiam Behm l. l. p. 49 sq. eos iam Hermas pastoralis descripsit Mand. XI (cf. Sim. V, 7, 2), tum apocalypticus Vis. III, 7, 1, secundarius etiam Sim. IX, 19, 3 (praeterea c. 22). ἐκστρέφοντες τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ, μάλιστα δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας, μὴ ἀφιέντες μετανοεῖν αὐτούς. „caveas, ne Montanistas hic vituperatos esse censas: μὴ ἀφιέντες = dicentes non opus esse paenitentia; cf. Lipsius, l. c. 1868 p. 38." Harn. ταῖς διδαχαῖς ταῖς μωραῖς πείθοντες αὐτούς. cf. Sim. V, 7, 2.

6. καὶ ἐγένετο ἡ κατοικία αὐτῶν εἰς τὰ τείχη τὰ πρῶτα· τινὲς δὲ καὶ εἰς τὸν πύργον ἀνέβησαν. cf. c. VII, 3. VIII, 3. praeivit Hermas apocalypticus Vis. III, 7, 5. 6. Harnack contulit Tertullian. Scorp. 6: ,Aut quomodo multae mansiones apud patrem, si non pro varietate meritorum? quomodo et stella distabit in gloria, nisi pro diversitate radiorum'?

VII, 1—3. δίψυχοι vel καὶ δίψυχοι καὶ κατάλαλοι cf. c. I, 8. IV, 6. Hermas apocalypticus quodam modo praeivit Vis. III, 6, 3 (cf. 7, 1).

2. ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἐλπὶς μετανοίας. cf. c. 10, 2. Ignat. ad Eph, 10, 1: ἔστιν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐλπὶς μετανοίας." Harn.

4—6. πάντοτε οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἐγένοντο; ἔχοντες δὲ ζῆλόν τινα ἐν ἀλλήλοις περὶ πρωτείων καὶ περὶ δόξης τινός; „cf. quae ad Vis. III, 9, 7—10 adnotavi. commentatores recentiores censuerunt, Hermam hic clericos de dignitate episcopali altercantes vituperare; quam opinionem haud pro certa habeas, cum scriptor clericos distincte non nominaverit. verisimile vero est, eos, qui invidiam ac zelum de principatu ac dignitate (sed τινός illud post vocem δόξης offendit; cf. c. 6) foverint, presbyteros esse, quorum discordiam et aemulationes aliis locis Hermas severe perstrinxit. ne praetermittas vero, Hermam sperare, fore ut omnes invidiosi illi corrigantur." Harn. „haec scribentem auctorem verba domini Matth. 23, 6—12 respexisse crediderim." Funk.

5. ἐκβληθήσεται ἀπὸ τοῦ πύργου. „scriptor iam Similit. IX. in mente habet." Harn.

6. ἐν ταῖς ἐντολαῖς. „Hermas τὰ λόγια τ. κυρίου appellat ἐντολάς, ut Papias (ap. Euseb. III, 39, 3 [equidem dubito]); cf. N. T., imprimis ev. et epp. Ioann. II Petr. 3, 2. II Clem. 3, 4. 4, 5. 6, 7. 8, 4. 17, 1. 3, 6." Harn.

VIII, 1. οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ἐμπεφυρμένοι καὶ μὴ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις. cf. Sim. IX, 20, 1 sq. praeivit Hermas pastoralis Mand. X, 1, 4. Sim. IV, 5 sq., tum Hermas apocalypticus Vis. II, 3, 1. III, 6, 5. quod dicuntur μὴ κολλώμενοι τοῖς ἁγίοις, cf. c. IX, 1. Sim. IX, 20, 1 et quae ad Vis. III, 6, 2 adnotata sunt.

2. διὰ γὰρ τὰς πραγματείας αὐτῶν ἐβλασφήμησαν τὸν κύριον. cf. Vis. III, 6, 5.

4. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀρνησάμενοι ποικίλαις ἀρνήσεσι. cf. c. III, 7. Sim. IX, 26, 3. 5, 28, 4. 7. 8. praeivit Hermas apocalypticus Vis. II, 2, 7. 8. 3, 4.

IX, 1. οὗτοί εἰσι πιστοὶ μὲν γεγονότες, πλουτήσαντες δὲ καὶ γενόμενοι ἔνδοξοι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. praeivit Hermas pastoralis Mand. X, 1, 4, Hermas apocalypticus Vis. III, 6, 5. οὐκ ἐκολλήθησαν τοῖς δικαίοις, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐθνῶν συνέζησαν. praeter iustos etiam Hermas secundarius solos novit gentiles, cf. v. 3. et quae ad Vis. II, 4, 2 notata sunt. sed hic scriptor iam nullum, quamvis probum, Iudaeum nisi filii dei nomen professum (cf. Sim. IX, 12, 4. 5) eiusqae sigillo consignatum (cf. Sim. IX, 16. 3. 4) in dei regnum intrare posse docuit. | ἀλλ' ἐνέμειναν τῇ πίστει, μὴ ἐργαζόμενοι δὲ τὰ ἔργα τῆς πίστεως. cf. quae ad Vis. III, 8, 5 notata sunt.

X, 1. οὗτοι πάντοτε ἀγαθοὶ καὶ πιστοὶ καὶ ἔνδοξοι παρὰ τῷ θεῷ ἐγένοντο, ἐλάχιστον δὲ ἐξήμαρτον διὰ μικρὰς ἐπιθυμίας καὶ μικρὰ κατ' ἀλλήλων ἔχοντες. praeivit Hermas apocalypticus Vis. III, 6, 4.

3. οὗτοί εἰσιν οἱ πιστεύσαντες μέν, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνομίας ἐργαζόμενοι. peiores sunt illis, qui c. X, 1 describuntur, sed minus pravi, quam illi, quos Hermas apocalypticus Vis. III, 6, 1 descripsit. de Paulinae fidei confessoribus Hermas secundarius iam mitius indicium fecisse videtur. laudat hospitalitatem.

4. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ [φονευόμενοι ἡδέως ἔπαθον]. ex his etiam martyres exstiterunt. „Valde dolendum est, quod textus hic restitui non potest; sed Zahnio non adstipulor dicenti (l. c. p. 134 n.): ‚Die einzige Stelle, welche auf eine Fortdauer gerichtlicher Verfolgung während der Wirksamkeit des Hermas und der Enstehung seines Buches deuten könnte — denn weder Sim. VIII, 8 noch Sim. IX, 28 ist dafür beweisend — thut es doch nur nach dem von Hilgenfeld construirten Texte Sim. VIII, 10'; fere ubique enim, ubi Hermas persecutiones respicit, praesumit, eas statim repeti posse; parum refert, utrum ipso illo temporis momento, quo H. librum scripsit, persecutiones re vera Romae valuerint necne: ecclesia procul dubio in continuis versabatur periculis." Harn.

XI, 1. καίπερ τινῶν μὴ ὄντων ἀξίων διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. „cf. 6, 1. 2. suppleas τῆς μετανοίας. inde e vv. 6, 1 sq. 11, 1 lux quaedam illucescit ad l. vexatissimum Hebr. 12, 17 recte exponendum." Harn. ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν ὁ κύριος κτλ. „Zahnius (l. c. p. 432) contulit II Pet. 3, 9. — Ignat. ad Smyrn. 2, 1." Harn.

5. τὰ δὲ λοιπά σοι δείξω μετ' ὀλίγας ἡμέρας. iam finitis mandatis et similitudinibus (cf. Sim. IX, 1, 1) appendix quaedam indicatur.

Sim. IX.

Visio III. ab Herma secundario retractata est. quam diligentius quidem elucubratam, posterioribus temporibus adaptatam, sed etiam multo ieiuniorem proposuit. „Zahnius primus recte disposuit atque explicavit (l. c. p. 274—278); cf. Lipsius, l. c. 1869 p. 279—284. Zahn, Jahrbb. f. deutsche Theol. 1870 p. 201 sq. (falsa apud Hilgf., Ztschr. f. wiss. Theol. 1858 p. 429 sq. Lipsium, l. c. 1865 p. 278). sed cum Lipsio (l. c. 1869 p. 283 sq.) consentio, Zahnium (l. c. p. 279 sq.) verbis ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱός τ. θεοῦ ἐστίν non satisfecisse." Harn. Theodorus Zahn, iam Vis. III. non recte interpretatus veram ecclesiam (die ideale Kirche), se ne in hac quidem similitudine recte interpretatum esse ecclesiam historicam (empirische Kirche) invitus ipse ostendit, inde a c. XIX veram ecclesiam induci fassus. veram ecclesiam, historicae non oppositam utraque similitudo vel visio repraesentat, sed Vis. III. dei populum universum, non exclusis Iudaeis probis, quamvis non fidelibus, Sim. IX. dei populum novum, cui ne probi quidem Israelitae eorumque maiores adscribantur

nisi per baptismum fidei christianae addicti. Visionis III. est vera ecclesia uno tenore perficienda (Vis. III, 8, 9 οὐχ ὁρᾷς τὸν πύργον ἔτι οἰκοδομούμενον;), Simil. IX. vera ecclesia per apostolos condita, sed iam depravata (Sim. IX, 17, 5), itaque intermissa aedificatione (Sim. IX, 14. 2. X, 4, 4) iam reficienda et perficienda (Sim. IX, 18, 3 sq.).

I, 1. Μετὰ τὸ γράψαι με τὰς παραβολὰς τοῦ ποιμένος, τοῦ ἀγγέλου τῆς μετανοίας. „haec verba indicant 1) Hermam visiones partem priorem, mandata et similitudines partem alteram habere (cf. Vis. V), 2) Hermam mandata et similitudines I—VIII tamquam partem priorem alteri, nempe Sim. IX (et X) contraponere. iure vero Zahnius (l. c.) e v. 2 conclusit, Hermam etiam visiones in duas dividere partes." Harn. nos iam cognovimus Hermae pastoralis initium esse Vis. V, finem Sim. VII. Hermas vero secundarius addidit non solam Sim. VIII, sed etiam denuo edidit Vis. III. hac Sim. IX. ὅσα σοι ἔδειξε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ λαλῆσαν μετὰ σοῦ ἐν μορφῇ τῆς ἐκκλησίας. „Hermam ex opinione Pastoris non fugit, spiritum sanctum in figura ecclesiae locutum esse. sub voce τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον intelligenda est persona spiritus sancti. Zahnius ‚ἐκεῖνο' illo, quod sequitur, nisus vertit: ‚(Nicht der h. Geist schlechtweg, sondern) der h. Geist, welcher mit Hermas geredet hat.' sed haec interpretatio nullo modo ferri potest; Hermas enim non scripsit: ὅσα σοι ἔδειξε τὸ πνεῦμα τοῦτο (vel ἐκεῖνο) τὸ λαλῆσαν vel ἐκεῖνο τὸ ἅγιον πνεῦμα, sed nude τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. tum, si Zahnii interpretatio vera esset, exspectares: ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν." Harn. eadem fere Funk. improvisa sententia! nam Vis. II, 4, 1 sollemniter declaratum est, anum illam esse Ecclesiam. talis metamorphosis secundarii potius est scriptoris quam primi. aut somniavimus, cum Ecclesiam ipsam Hermae apparuisse legimus? ἐκεῖνο γὰρ τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστίν. etiam Hermas secundarius filium dei verum existimavit spiritum sanctum.

2. ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερος τῇ σαρκὶ ἦς, οὐκ ἐδηλώθη σοι δι' ἀγγέλου. „in tertia visione angeli apparent [iam Vis. I, 4, 1. 3, II, 4, 1]; sed a Vis. 5 (prooem. mandatt.) demum Hermas δι' ἀγγέλου docetur. fas non est, hic τὸν ἔνδοξον ἄγγελον respicere." Harn. ὅτε οὖν ἐνεδυναμώθης διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ ἴσχυσας τῇ ἰσχύϊ σου, ὥστε δύνασθαί σε καὶ ἄγγελον ἰδεῖν. haec recte distincta Theodori Zahn sententiae non favent. „cf. Vis. III. enuntiatio ὅτε — τότε respicit, quod Zahnius demonstravit, libri prioris partem alteram a visione III. incipientem." Harn. „in Visione tertia Hermas non solum angelos turrim aedificantes videt (c. 2, 4 sq.), sed per Ecclesiam etiam certior fit (c. 4, 1. 2), eos angelos esse." Funk. Visio III. minime indicatur. nam occasione data Hermas iam Vis. I, 4, 1. 3. II, 4, 1 angelos vidit. etiam visio III. Hermae οὐκ ἐδηλώθη δι' ἀγγέλου, sed ἐφανερώθη διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου (p. 105, 9. 10). qui Hermae apparuit Vis. III, 10, 7 νεανίσκος dicitur, non ἄγγελος, cf. Vis. III, 1, 6 μετὰ νεανίσκων ἕξ, οὓς πρότερον ἑωράκειν, 2, 5. 4, 1. angelum vere videre vel demonstrantem audire Hermas non valuit ante Vis. V, vel Pastoris proprii initium. . ὡς ὑπὸ παρθένου. cf. Vis. IV, 2, 1. νῦν δὲ ὑπὸ ἀγγέλου βλέπεις διὰ τοῦ αὐτοῦ μὲν πνεύματος „i. e. inde a Visione quinta, ubi Hermas coepit per angelum doceri. accipit autem revelationes διὰ τ. αὐτοῦ πνεύματος, i. e. a spiritu sancto vel filio dei, qui auctor est omnium revelationum, quique prius per Ecclesiam, nunc per angelum nota facit mysteria." Funk. quomodo sequentia Hermae ab angelo demonstrentur, qui spiritus sanctus et filius dei sit, minime liquet.

3. δεῖ δέ σε παρ' ἐμοῦ ἀκριβέστερον πάντα μαθεῖν. eo omnia spectant, ut Visio III. iterum edatur. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἐδόθην ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου ἀγγέλου εἰς τὸν οἶκόν σου κατοικῆσαι. cf. Vis. V, 2. Sim. VII, 1, ubi praeclarum angelum ipsum filium dei esse dubium non est. sed apud Hermam secundarium ἄγγελος τοῦ κυρίου ἔνδοξος (Sim. VIII, 1, 2), ὁ ἄγγελος ὁ μέγας καὶ ἔνδοξος (Sim. VIII. 3, 3) est Michael, quem etiam Sim. X, 1 sq. intellegere licet. ἵνα δυνατῶς πάντα ἴδῃς, μηδὲν δειλαινόμενος, ὡς καὶ τὸ πρότερον. pavit quidem Hermas Vis. III, 1, 5, sed statim confirmatus est et fiducia plenus monstro illi Vis. IV, 1, 4 obviam factus est. nonne iam illa, quae Vis. III. describuntur, δυνατῶς vidit? totus hic introitus displicet.

4. καὶ ἀπήγαγέ με εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. „offendit sane haec regio sic nominata; sed Vis. I, 1, 3. II, 1, 1 memor non audeo textum mutare. Zahnius (l. c. p. 211—218) voluit ‚Ἀρικίαν' (Ἀρίκειαν) et hanc coniecturam sagacissime commendare conatus est; monuit potissimum, regionem, quam H. hic descripserit,

similem esse regioni circa Ariciam sitae, tum litteris ad me datis cap. 20. Act. Petri et Pauli mihi in mentem revocavit, ubi librarius cod. B pro 'Αρικίαν ,'Αραβίαν' falso posuit. addo Schol. ad Iuvenal. Sat. IV, 117—118 (,Dignus Aricinos qui mendicant [l. mendicaret] ad axes Blandaque devexae iactaret basia redae'), ubi scriptum legitur: ,qui ad portam Aricinam sive ad clivum mendicaret inter Iudaeos, qui ad Ariciam transierant ex urbe missi' (de tempore quo haec scholia confecta sint cf. Teuffel, Röm. Lit.-Gesch. ed. III. §. 331, 7). putaveris, Christianos quoque ineunte saeculo secundo Ariciae habitasse. sed non sufficiunt ut textum mutes; scriptores apocall. saepius narrant, se a spiritu in remotas et miraculosas terras abductos esse; cf. itinera Henochi. V Esr. II, 33 etc. Vis. I, 1, 3 — II, 1, 1 —. memineris etiam Apoc. Ioann. c. 4, 1. 7, 1. 8, 1. 9, 1. 10, 1. 11, 1. 12, 18 inter se collata. tum, si legendum esset τὴν 'Αρικίαν, exspectares, Hermam scripsisse: πορευομένου μου εἰς 'Αρικίαν (cf. Vis. I, 1, 3. II, 1, 1) vel ὁ ἄγγελος εἶπέν μοι· ἐλθὲ εἰς 'Αρικίαν (Vis. III, 1, 2) vel ὕπηγον εἰς 'Αρικίαν (Vis. IV, 1, 2). ex ἀπήγαγε illo iam verisimile fit, angelum eum (ut Vis. I. 1, 3. II, 1, 1) in terram remotam vel miraculosam abripuisse. sed iure quaeres, cur in Arcadiam, cum Vis. I. et II. locus nominatus non sit. dubito an quisquam hanc quaestionem soluturus sit. sed ,εἰς Κούμας' illius memori placebunt fortasse ea quae Bursianus in: Pauly, Real-Encykl. (edit. II) T. I. p. 1420 sq. de Arcadia scripsit: ,Je ärmer die Geschichte, desto reicher war der Sagenschatz des arkadischen Landes, welches die Vorzeit desselben, mit einem besonderen Schimmer von Heiligkeit und Götterverwandtschaft umgab (vgl. besonders A. Bertrand, de fabulis Arcadiae antiquiss. Paris 1869). Die Arkadier selbst .... rühmten sich Autochthonen zu sein und schon vor Erschaffung des Mondes ihr Land in Besitz gehabt zu haben, und auch die übrigen Griechen erkannten selbst diese Ansprüche als gerechtfertigt an." Harn., quem Funk secutus est. addo, hunc scriptorem longinquam regionem quaesivisse, quam liberius exornare posset, placuisse autem ei Arcadiam pastorum patriam montosam. εἰς ὄρος τι μαστῶδες. „Leipoldtus apud Zahnium (l. c. p. 217 n. 1): ,Das Beiwort μαστῶδες passt auf die Gestalt des Monte Gentile vollständig, mehr als auf irgend eine andere in der Nähe befindliche Höhe; namentlich passt es ganz auf die Gestalt des Berges, wenn er von Rom aus gesehen wird.' sed μαστώδεις (μαστοειδεῖς) saepius montes nominantur; cf. Passow s. h. v. et v. μαστός. Ioseph. Bell. iud. VII, 6, 3. I, 21, 10: τὸν δὲ μαστοειδῆ κολωνόν. Antiq. XV, 9, 4: ἔστι γὰρ ἐγγὺς ἐπιεικὴς κολωνός, εἰς ὕψος ἀνιὼν χειροποίητον, ὡς εἶναι μαστοειδῆ τὴν περιφορὰν —. Zahnius contulit Strabon. XIV, 6, 3: ὄρος μαστοειδὲς Ὄλυμπος." Harn. πεδίον μέγα κτλ. „Zahn, l. c. p. 216 sq. sed pauca sunt, ubi regio ab Herma descripta cum regione Aricina convenit." Harn.

5—10. duodecim montes Visioni III. adduntur.

10. καὶ εὐπρεπέστατον ἦν ἐν αὐτῷ τὸ ὄρος. cf. v. 9 καὶ ἐν ἑαυτῷ εἶχεν ἑρπετὰ θανατώδη. c. IX, 7 (ὁ πύργος) μὴ ἔχων μίαν ἁρμογὴν ἐν ἑαυτῷ.

II, 1. ἔδειξέ μοι πέτραν μεγάλην λευκὴν κτλ. iis quae ad Vis. III, 3, 3 adnotata sunt addo Vict. Schultze, Die Katakomben von S. Genuoro del Poveri in Neapel. Ien. 1877 et Adolphi Harnack censuram in: Theol. Lit.-Ztg. 1877, 20 p. 546 sq. ἡ δὲ πέτρα ὑψηλοτέρα ἦν τῶν ὀρέων, τετράγωνος, ὥστε δύνασθαι ὅλον τὸν κόσμον χωρῆσαι. quanta superlatio!

3. παρθένοι δώδεκα. „In testimoniis veterum omisimus testimonium, quod pertinebat ad illum locum et ad alium cap. 15, in quo virginum nomina proferuntur. est autem antiqui illius, cuius Commentarios in Matthaeum imperfectos habemus, excusos post Homilias S. Chrysostomi in eundem evangelistam [Chrysost. opp. T. VI. ed. Montf. p. 880 (CXLII)]: ,Adhuc autem audeo', inquit ad vers. 28. cap. 19, ,et subtiliorem introducere sensum et sententiam alterius sapientis cuiusdam viri (haud mihi dubium quin Origenis) referre. exponit enim sic: Quoniam sicut Iudaeorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus christianus divisus est in duodecim tribus secundum quasdam proprietates animorum et diversitates cordium, quas solus deus discernere et cognoscere potest, ut quaedam animae sint quasi de tribu Ruben, quaedam autem de tribu Simeon vel Levi vel Iudae. puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur (Matth. 25), quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales; et omnes peccatores quinque virgines fatuae, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. et sicut omnes ecclesiae Christi septem ecclesiae dicuntur (Apoc. 1) propter septem

spiritus, quamvis sint multae: omnes enim, in quibus prae ceteris virtutibus abundantior est sapientiae virtus, una habetur ecclesia: item in quibus prae caeteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur ecclesia: et sic per singulos spiritus tractans invenies septem ecclesias. similiter propter gratias duodecim, quas in persona duodecim virginum exponit angelus in Pastore (si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis). inveniuntur duodecim esse tribus, ut puta, omnes animae, in quibus prae caeteris virtutibus praecellit virtus veritatis, una est tribus. nec enim omnes gratiae aequaliter in omnibus sunt, sed unus quidem amplius praecellit in ista, alter vero in illa." Cotel. Hermas apocalypticus induxerat septem mulieres (non virgines), circa turrim (Vis. III, 8, 2).

4. ὡς μέλλουσαι φορτίον τι βαστάζειν. cf. v. 5 ὡς μέλλουσαι ὅλον τὸν οὐρανὸν βαστάζειν. ab illis VII mulieribus Vis. III, 8, 2 turris ipsa super aquis aedificata portabatur.

5. ἐθαύμαζον ἐν ἐμαυτῷ — καὶ πάλιν διηπόρουν ἐπὶ ταῖς παρθένοις κτλ. Hermas illarum VII mulierum earumque interpretationis Vis. III, 8 oblitus esse videtur. scriptor secundarius illius visionis hic nullam rationem habuit, ut omnia denuo exornaret.

6. 7. Pastor quoque priorem visionem ne memoravit quidem, sed omnia quasi nova demonstraturus est. alius est scriptoris priora fere neglegere.

III, 1. Εἶδον ἓξ ἄνδρας ἐληλυθότας ὑψηλοὺς καὶ ἐνδόξους καὶ ὁμοίους τῇ ἰδέᾳ, καὶ ἐκάλεσαν πλῆθός τι ἀνδρῶν κτλ. post Vis. III, 2, 5. 4, 1 nihil novum est, nisi quod iuvenes illi hic viri et ceteri quoque excelsi dicuntur. καὶ ἐκέλευσαν αὐτοὺς οἱ ἓξ ἄνδρες οἰκοδομεῖν ἐπάνω τῆς πέτρας [καὶ ἐπάνω τῆς πύλης] πύργον τινά. comparantibus nobis Vis. III, 2, 4. 3, 5 novum videtur, turrim hanc non super aquis, sed super petra portaque aedificari. Hermae apocalyptici audacia apud Hermam secundarium desideratur.

3. οἱ δὲ ἓξ ἄνδρες ἐκέλευον ἐκ βυθοῦ τινὸς λίθους ἀναβαίνειν καὶ ὑπάγειν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου. cf. v. 4. Vis. III. paulo aliter. nam ibi lapides etiam ἐκ τοῦ βυθοῦ adferuntur vel trahuntur (2, 5. 6. 5, 2). sed iam ibi sermo factus est περὶ τῶν λίθων τῶν ὑπαγόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν, inter quos etiam οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἑλκόμενοι (5, 2), opponuntur vero lapides μὴ ὑπάγοντες εἰς τὴν οἰκοδομήν (6, 2). mire Zahn l. l. p. 219. n. 1: „Es bedarf wohl keiner Begründung mehr, dass der βυθὸς des Gleichnisses der albaner See ist. Auch daran darf erinnert werden, dass der grossartige Bau der arx Domitiani am östlichen Rand des albaner Sees der Erinnerung des Hermas gegenwärtig sein musste." ἀνέβησαν δὲ λίθοι δέκα τετράγωνοι λαμπροὶ [μὴ] λελατομημένοι. haec comparata Vis. III, 5, 6. 6, 2 nova sunt. primi sunt e IV generibus eorum lapidum, qui e profundo ascenderunt (cf. Sim. IX, 4, 3).

5. αἱ δὲ παρθένοι τοὺς δέκα λίθους τοὺς πρώτους τοὺς ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβάντας ἐπετίθουν ἀλλήλαις καὶ καθ' ἕνα λίθον ἐβάσταζον ὁμοῦ. hae virgines lapides omnes per portam (cf. c. IV, 1) ferre debent, quod officium ab illis VII mulieribus Vis. III. alienum est.

IV, 2. καὶ ἐγένοντο ἐκεῖνοι (X lapides) θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πύργου. fidelibus omnibus filius dei θεμέλιον — ἐγένετο (c. XIV, 8).

3. post X lapides e profundo ascendunt alii XXV, tum alii XXXV. denique iam completo numero LXX horum lapidum ultimi ascendunt XL. ἐγένοντο οὖν στοῖχοι τέσσαρες ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ πύργου.

4. iam de XII montibus lapides adferendi sunt ad turrim ipsam aedificandam. Vis. III, 2, 5. 7. 8 lapides e terra adlati sunt, etiam circa turrim iacentes.

5. παρεφέροντο οὖν ἐκ πάντων τῶν ὀρέων χρόαις ποικίλαις καὶ λελατομημένοι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐπεδίδοντο ταῖς παρθένοις. qui ergo lapides de montibus adferuntur non sunt apti, quamvis μὴ λελατομημένοι (Sim. IX, 3, 3), sed dolandi sunt. dolati vero ab illis viris, translati per portam a virginibus positique in aedificatione, mutatis variis coloribus, omnes albi facti sunt.

6. 7. qui lapides non a virginibus ipsis traduntur, colores varios immutatos retinent et deformes sunt in aedificatione, itaque removentur.

V, 1. aedificatione perfecta turris aedificanda restat. opus igitur intermittitur, quod est discrimen inter hanc similitudinem et Vis. III.

2. ante aedificationem ab ipso domino probatam (cf. c. V, 6. 7. VII, 1. 6. XXX, 2. XXXI, 4) turris ipsa non construitur.

3. 4. Ἤθελον, φημί, κύριε, τούτου τοῦ πύργου γνῶναι τί ἐστιν ἡ οἰκοδομή, καὶ περὶ — τῶν λίθων τῶν ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀναβεβηκότων καὶ μὴ λατομημένων, ἀλλ' οὕτως ἀπελθόντων εἰς τὴν οἰκοδομήν — καὶ περὶ τῶν λίθων τῶν ἀπεληλυθότων εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ πάλιν ἡρμένων κτλ. haec omnia Hermas prioris interpretationis (Vis. III, 3, 3. 5, 2. 5. 7, 1—3) immemor interrogat. scriptor enim quamvis illam visionem repetens vel denuo edens (cf. c. I, 3), novae revelationis speciei studet.

VI, 1. iam ipse dominus cum comitatu splendido advenit. ἀνήρ τις ὑψηλὸς τῷ μεγέθει, ὥστε τὸν πύργον ὑπερέχειν. cf. librum meum: Die apostol. VV. p. 152. not. 11 (etiam F. C. Baur, Manich. Religionssystem, 1831, p. 223 sq.). „Filius dei est; cf. quae Vis. V, 2. Mand. V, 1, 7. Sim. V, 4, 4. Sim. V, 5. 6. Sim. VII, 1. 2. 5. Sim. VIII, 1, 2. 3, 3. Sim. IX, 1, 1. X, 1, 1 sq. [Sim. VIII—X alius sunt generis] adnotavi. filius dei idem est cum spiritu sancto, cum angelo Michaele [minime], cum angelo praeclaro (ἄγγελος ἔνδοξος, ἄγγελος σεμνότατος), cum angelo domini, cum principe angelorum, cum sancto angelo; Zahnius sententiam suam l. c. p. 262 sq. exposuit, cf. imprimis p. 265, ubi Michael cum filio dei comparatur," Harn.

2. καὶ οἱ ἓξ ἄνδρες οἱ εἰς τὴν οἰκοδομὴν [ἐπιτάξαντες ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἀριστερῶν περιεπάτησαν μετ' αὐτοῦ. „hoc grave videtur; aliter Zahnius, l. c. p. 273. — sed nemo negavit, Hermam inter sex illos angelos et filium dei discrimen facere; at vero Zahnius non exposuit, cur scriptor sex tantum angelos nominarit; ea quae p. 273 n. 2 legimus minime sufficiunt." Harn.

4. ὅταν ἐπάτασσεν. cf. c. I, 6 ὅταν — ἐπικεκαύκει. IV, 5 ὅταν — ἐτέθησαν. | ἐγένοντο αὐτῶν τινὲς μέλανες ὡσεὶ ἀσβόλη. color primi montis c. I, 5. cf. c. VIII, 1. τινὲς δὲ ἐψωριακότες. Vis. III, 2, 8. 6, 2. Sim. IX, 8, 2. 26, 3, τινὲς δὲ σχισμὰς ἔχοντες. sextus mons σχισμῶν totus ἔγεμεν c. I, 7. cf. c. VIII, 3. 4. XXIII, 1 sq. praeterea cf. Vis. III, 2, 8. 6, 3. Sim. VIII, 1, 8. 9. 13. 4, 6. 5, 1. 4, 5. 7, 1. 2. 4. 10, 1. τινὲς δὲ κολοβοί. cf. c. VIII, 4. XXVI, 7. Vis. III, 2, 8. 6, 4. τινὲς δὲ οὔτε λευκοὶ οὔτε μέλανες. cf. c. VIII, 5. hoc novum est. τινὲς δὲ τραχεῖς κτλ. cf. c. I, 7 τὸ δὲ πέμπτον ὄρος. — τραχὺ ὄν. VIII, 6. τινὲς δὲ σπίλους [πολλοὺς] ἔχοντες. cf. c. VIII, 7. XXII, 2. etiam hoc novum est.

5. hi lapides omnes removentur.

6. ἐκ δέ τινος πεδίου ἐγγὺς ὄντος ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι. „cf. c. 29, 4. in cap. 30, 1 sq. legimus, hos lapides e campo adlatos esse radices montis candidi i. e. montis duodecimi; cf. c. 1, 10. 29, 1 sq." Harn.

8. qui e campo vel e radicibus montis duodecimi adferuntur lapides quadrati dolantur et remotis lapidibus substituuntur. qui vero rotundi (στρογγύλοι, cf. Vis. III, 2, 8. 6, 5. 6 λευκοὶ καὶ στρογγύλοι) adferuntur, reponuntur postea dolandi (cf. Sim. IX, 30, 4).

VII, 1. eodem fere modo, quo Sim. VIII, 2, 5 sq. illi, quorum virgae non placent, hic lapides iuxta turrim iacentes Pastori vel angelo poenitentiae traduntur. τοὺς ἀποβεβλημένους ἐκ τῆς οἰκοδομῆς. „Vox [ἀποβεβλ.] minus accurata. non omnes lapides, qui circa turrim iacebant, erant reprobati sensu strictiori. lapides de campo allati rotundi in structura nondum impositi erant; cf. c. 6, 8. c. 9, 1—4." Funk.

2. τοὺς δὲ μὴ ἁρμόζοντας ῥῖψον μακρὰν ἀπὸ τοῦ πύργου. „cf. Vis. III, 2, 7 etc." Harn.

5. Ὅσοι μικροὶ εὑρεθήσονται εἰς μέσην τὴν οἰκοδομὴν βληθήσονται. cf. c. VIII, 2, 4. 6. ὅσοι δὲ μείζονες, ἐξώτεροι τεθήσονται καὶ συγκρατήσουσιν αὐτούς. cf. c. VIII, 3, 5. 7.

VIII, 1. καὶ χωρισθῆναι. „cf. Sim. VIII, 4, 4 etc. in capp. 8 et 9 octo genera lapidum discernuntur." Harn.

X, 1. τοὺς λευκοὺς καὶ στρογγύλους λίθους, cf. c. VI, 7. 8. XXX, 4. XXXI, 1 sq. Vis. III. 6, 5 sq,

2. δεῖ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξ ἀνάγκης τινὰς εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθῆναι. nam splendidi sunt (v. 4). ipsam rationem docebit c. XXX, 4. 5. XXXI, 1. 2.

3. γυναῖκες δώδεκα, εὐειδέσταται τῷ χαρακτῆρι, μέλανα ἐνδεδυμέναι, [περιεζωσμέναι καὶ ἔξω τοὺς ὤμους ἔχουσαι], καὶ τὰς τρίχας λελυμέναι. ἐδοκοῦσαν δέ μοι αἱ γυναῖκες αὗται ἄγριαι εἶναι. hae XII mulieres oppositae sunt illis XII virginibus c. II, 3 sq. cf. c. XIII, 8. XV, 3. XVIII, 3.

7. οὕτω γὰρ ἦν (ὁ πύργος) ᾠκοδομημένος, ὡσὰν ἐξ ἑνὸς λίθου κτλ. cf. c. XIII, 5. praeivit Vis. III, 2, 6 ἐφαίνετο δὲ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ πύργου ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου ᾠκοδομημένη.

X, 1. τοὺς τύπους τῶν λίθων τῶν ἡρμένων καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν βεβλημένων. cf. c. VII, 1. 2. VIII. XXXIII, 2. 3.

5. τῆς πήρας. cf. Vis. V, 1.

XI, 3. Μεθ' ἡμῶν, φασί, κοιμηθήσῃ ὡς ἀδελφός, καὶ οὐχ ὡς ἀνήρ, cf. quae ad Vis. II, 2, 3 adnotata sunt. „Hermam hic de more cum subintroductis vivendi verba facere putavit H[efele], cf. ed. IV. ad h. l. Proleg. p. XCVI. contradixerunt Gaàb (Der Hirte d. H. p. 56—59), Zahn l. c. p. 179—181, I. Ch. Mayer (Die Schriften der apostol. Väter p. 265 sq.).“ Funk. „Errant, qui opinentur, tempore quo liber confectus sit morem cum subintroductis vivendi in ecclesia valuisse, vel Hermam hunc morem commendasse. — morem cum subintroductis vivendi ante saeculum tertium institutum non esse verisimile est; cf. Tertull. de ieiun. 17 (de virg. vel. 14). (de Gnostico Marco cf. Iren. I, 13, 2 sq.). in epist. Pseudoclementis de virginit. (I, 10, II, 1—6) acerbissime castigantur, qui morem istum commendent. Euseb. h. e. VII, 30, 12 (de Paulo Samosat.): τὰς δὲ συνεισάκτους αὐτοῦ γυναῖκας, ὡς Ἀντιοχεῖς ὀνομάζουσι κτλ. (cf. Heinichen, Melet. ad h. l. p. 712—725). Cypr. ep. 4, 62. (Epiph. h. 47, 3 de Encrat.). Concil. Illib. c. 27. Ancyr. c. 19. Nicaen. can. 3. Hefele, Conciliengesch. T. I (edit. II) p. 166 sq. Pseudocypr. de singularite clericorum. sed negare nolo, ea quae H. his versibus narravit, licet allegorice, licet de mulieribus castis et puris, castum scriptoris animum suspectum facere; cf. Vis. I, 1, 2. Vis. III, 8, 2. iure quaeres, cur Hermas κοιμηθήσῃ illud c. 11, 3, cur ἀγαπᾶν, καταφιλεῖν c. 11, 3 sq. scripserit.“ Harn. „Mihi autem ex iis, quae apud Tertull. de ieiun. c. 17 et de virg. vel. c. 14, apud Cyprianum de hab. virg. c. 19 et ep 4 leguntur, apparere videtur, morem illum iam saeculo secundo invaluisse, eamque ob causam haud prorsus negaverim, Hermam eum respexisse. disertis quidem verbis inde a tertio demum saeculo moris fit mentio. — sed cum eodem tempore ob malos fructus, quos protulerat, iam interdicatur, eum iam ante saeculum tertium exortum esse coniecerim.“ Funk.

7. καὶ οὐδὲν ὅλως ἐποίουν εἰ μὴ προσηύχοντο. „nonnullos priscos fideles totas noctes in oratione et cantu psalmorum transegisse notum est.“ Hefele. | καὶ ἔμεινα ἐκεῖ μέχρι τῆς αὔριον ἕως ὥρας δευτέρας μετὰ τῶν παρθένων. „i. e. usque ad horam octavam; H. disponit horas more Hebraeorum.“ Harn. quem secutus est Funk. profecto nox iam praeteriit (cf. v. 6. 8 ὅλην τὴν νύκτα). novi vero diei initium (ἡ αὔριον) non secundum Hebraeos ipsa nox est, sed prima lux. at Hermas apocalypticus horas aliter computasse videtur Vis. III, 1, 2. 4, ubi quinta hora diluculi fere tempus esse videtur, nisi Hermam noctu iussum villam petere ibique anum hora quinta apparituram exspectare sex fere horarum iacturam fecisse putes.

8. Ἐδείπνησα, φημί, κύριε, ῥήματα κυρίου ὅλην τὴν νύκτα. „cf. Luc. 4, 4. Matth. 4, 4, Deut. 8, 3. Eccles. 5, 10. Clem. ad virg. II c. 2.“ Funk.

XII, 1. „Incipit explicatio. iure Zahnius (l. c. p. 222): ‚Die Anschauung in dem neunten Gleichniss ist grundverschieden von der der dritten Vision. Während die dort vorgestellte Einverleibung mit dem Gläubig- und Getauftwerden keineswegs zusammenfiel, aber unwiderruflich zu sein schien, so dass der Schein entstehen konnte, als sei die triumphirende Kirche geschildert [quae falsa esse iam cognovimus], ist im neunten Gleichniss die Einverleibung mit dem ersten Christwerden identisch, bei sehr vielen aber nur vorübergehend und der Wiederholung fähig [ita fere etiam Vis. III, 5, 5. 7, 5. 6]. Während also dort der Thurm die ideale Kirche darstellt, bedeutet er hier die empirische, welche aber in ihrem Anfang [etiam fine, cf. c. XIX sq.] die wahre ist; d. h. also es wird der durch den Weidenbaum und das darunter versammelte Volk im achten Gleichniss ausgedrückte Gedanke genau wiedergegeben durch das Thurmbild des neunten Gleichnisses (cf. Zahn, l. c. p. 152 sq.); diligenter perlegas ea quae p. 222 sq. ap. Zahnium secuntur, ne similitudinem male intellegas.“ Harn. verum est, hanc similitudinem eandem sententiam exornare, quam Sim. VIII. exhibuit, sed a Vis. III. diversam. Ἡ πέτρα, φησίν, αὕτη καὶ ἡ πύλη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί. „sic in sacris literis dominus petra et ianua dicitur.“ Fell. „cf. I Cor. 10, 4. in veterrimis Christianae picturae et sculpturae monumentis saepe Christus petra repraesentatus est. — πύλη. cf. Ioann. 10, 7. 9: ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. Hegesipp. ap. Euseb. h. e. II, 23, 8: ἐπυνθάνοντο τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ. l. c. §. 12: ἀπάγγειλον ἡμῖν, τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος [cf. vero quae disserui in: Zeitschr. f. w. Th. 1876. II. p. 211]. Ignat. ad Philadelph. 9, 1: αὐτὸς ὢν θύρα τοῦ πατρός, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραάμ ...

καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ ἡ ἐκκλησία (cf. not. Zahnii p. 79. Ignat. v. Antioch. p. 315. p. 618 sq.; contendit, Ignatium ex hoc Hermae loco didicisse). I Clem. 48, 4 [p. 53, 5 sq.]: πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἀταράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. Clem. Homil. III, 52 (p. 50, 30 sq.): διὰ τοῦτο αὐτὸς ἀληθὴς ὢν προφήτης ἔλεγεν Ἐγώ εἰμι ἡ πύλη τῆς ζωῆς. [cf. quae de hoc effato disserui in: Krit. Untersuch. über die Evv. Justin's, d. clem. Hom. u. Marcion's, 1850, p. 345 sq.] Hippol. Philos. V, 8 (p. 156, 47 sq.), ubi Naassenorum verba repetuntur: διὰ τοῦτο, φησί, λέγει ὁ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ἡ πύλη ἡ ἀληθινή. — ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, i. e. spiritus sanctus, cf. c. 1, 1. Sim. V, 5, 6. Zahnius sententiam suam defendit l. c. p. 259 sq." Harn.

2. ὁ μὲν υἱὸς τοῦ θεοῦ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ (sc. τοῦ θεοῦ) προγενέστερός ἐστιν. cf. c. XIV, 5 τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ μέγα ἐστὶ καὶ ἀχώρητον καὶ τὸν κόσμον ὅλον βαστάζει. 23, 4. 28, 8 (iam ad Sim. VIII, 3, 3 notata). praeivit Hermas pastoralis Sim. V, 6, 5 τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν. haec superant Ioan. apoc. III, 14 ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ, etiam Col. I, 15 πρωτότοκος πάσης κτίσεως. ὥστε σύμβουλον αὐτὸν γενέσθαι τῷ πατρὶ πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ. apud Hermam pastoralem deus praeter filium etiam praeclaros angelos habet συμβούλους (Sim. V, 2, 6. 4, 1. 6, 4. 7).

3. ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τῆς συντελείας φανερὸς ἐγένετο. haec prope accedunt ad Hebr. I, 1. 2. 1 Petr. I, 20. Clem. Rom. epi. II, 14 p. 81, 15. Ignat. ad Magnes 6, 1. Irenae. adv. haer. I, 10. 3, sed non congruunt Vis. III, 8, 9, ubi συντέλεια futura, non praeterita dicitur. „φανερός, scil. in electo illo homine Iesu Christo, qui cum filio dei unitus ipse filius dei factus est." Harn. addo, apud Hermam secundarium angelum illum praeclarum a filio dei iam discerni tamquam Michaelem.

4. Οὕτω, φησίν, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ οὐδεὶς εἰσελεύσεται, εἰ μὴ λάβοι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. cf. c. 5. haec Hermam apocalypticum nondum docuisse cognovimus e Vis. III, 5, 3. Hermas secundarius Iudaeos non fideles iam exclusit, cf. quae ad Sim. VIII, 9, 1 notata sunt.

5. τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἠγαπημένου ὑπ' αὐτοῦ. cf. quae ad Sim. V, 2, 6 adnotata sunt. Harnack addidit: Ignat. ad Smyrn. inscr. Diogn. 8, 11. Const. app. I (p. 1, 13). I, 8 (p. 9, 22). II, 61 (p. 93, 16), V, 19 (p. 9, 22) etc. etc. Anabat. Ies. VII, 17. 23. VIII, 18.

6. τούτοις (angelis) οὖν περιτετείχισται ὁ κύριος κτλ. „H. similitudinem prorsus aliter vertit. deus ipse hic cum arce comparatur, angeli cum muro, filius dei cum porta in muro. Zahnius (l. c. p. 449) sine iure Hebr. 12, 22 sq. contulit." Harn. αὕτη μία εἴσοδός ἐστι. „Ioann. 14, 6. 10, 7 sq. Zahnius (l. c. p. 446) Hebr. 10, 19 sq. contulit." Harn.

8. Ὁ ἔνδοξος, φησίν, ἀνὴρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστί. „non solum petra et porta, sed etiam vir ille praecelsus filius dei est; cf. Sim. VIII, 3, 3 sq." Harn. quem Funk secutus est. nihil improbo nisi filium dei et Michaelem confusos. | κἀκεῖνοι οἱ ἓξ οἱ ἔνδοξοι ἄγγελοί εἰσι κτλ. „cf. Vis. III, 4, 1. vir excelsus in v. 7 et 8 cum sex illis angelis superioribus nominatur; cf. c. 6, 2. conferas Diogn. 7, 2: οὐ .... πέμψας ἄγγελον. sed etiam H. bene distinguit inter angelos superiores et filium dei; cf. ea quae statim secuntur." Harn. τούτων, φησί, τῶν ἀγγέλων τῶν ἐνδόξων οὐδεὶς εἰσελεύσεται πρὸς τὸν θεὸν ἄτερ αὐτοῦ. inter angelos praeclaros Michael censendus, non ipse filius dei habendus est. „ἄτερ αὐτοῦ. cf. comment. ad Coloss. 1, 20. Eph. 1, 10. 3, 10 et quae Zahnius ad Ignat. Smyrn. 6, 1 (καὶ τὰ ἐπουράνια καὶ ἡ δόξα τῶν ἀγγέλων καὶ οἱ ἄρχοντες ὁρατοί τε καὶ ἀόρατοι, ἐὰν μὴ πιστεύσωσιν εἰς τὸ αἷμα Χριστοῦ, κἀκείνους κρίσις ἐστίν) adnotavit." Harn.

XIII, 1. Ὁ δὲ πύργος, φημί, τί ἔστιν; mira interrogatio post Vis. III, 3, 3. qui illa scripsit haec sic repetere non potuit, cf. quae ad c. V, 3, 4 notata sunt. Ὁ πύργος, φησίν, οὗτος ἐκκλησία ἐστίν. Vis. III, 3, 3 tacita repetitio.

2. Αἱ δὲ παρθένοι αὗται τίνες εἰσί; quae iam Vis. III. 8, 3 sq. exposita sunt, quamvis simillima, reticentur. Ἅγια πνεύματά εἰσι. „spiritus sanctus respectu multiplicum donorum suorum per plures virgines repraesentatur; tamen unus statim dicitur." Fell. „Zahnius duodecim spiritibus sine iure spiritum sanctum substituit (l. c. p. 162. 167. 262)." καὶ ἄλλως ἄνθρωπος οὐ δύναται εὑρεθῆναι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἐὰν μὴ αὗται αὐτὸν ἐνδύσωσι τὸ ἔνδυμα

αὐτῶν. praeter nomen filii dei (c. XII, 4, 5), qui ipse est spiritus sanctus (cf. c. I, 1), etiam spirituum sanctorum vestimentum necessarium est, si quis in dei regnum intrare vult. „ἔνδυμα. „cf. Mt. 22, 11 similia Rom. 13, 14. Gal. 3, 27. Coloss. 3, 10. cf. Acta Barn. auct. Marco c. 12. 13 (Tischendorf, Acta apocr. p. 68 sq.). Iachmannus (l. c. p. 64) contulit V Esra II, 44—48.“ Harn. αὗται γὰρ αἱ παρθένοι δυνάμεις εἰσὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. filii dei, qui est spiritus sanctus, vires sunt hi spiritus sancti. Harnack contulit Ioan. apoc. III, 1 ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ. ἐὰν οὖν τὸ ὄνομα φορῇς. „de nomine filii dei ab electis gestato vid. Apoc. 2, 17. 3, 12. 14, 1, et de veste nuptiali Matth. 22, 11. porro apostolus Paulus iubet Christum induere Rom. 13, 14.“ Fell.

3. τοὺς δὲ λίθους, φησίν, οὓς εἶδες ἀποβεβλημένους. cf. Vis. III, 5, 5. 6, 1. 7, 1. 5. καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ υἱὸς τὰ ὀνόματα τῶν παρθένων τούτων φορεῖ. hae virgines filii dei vires repraesentant. alia ratione Hermas pastoralis Sim. V, 6, 5 sq. spiritum sanctum vel filium dei proprium inhabitasse docuit in ea carne, quae filium dei adoptatum repraesentat. filio dei adoptato Hermas secundarius substituisse videtur Michaelem angelum.

5. βλέπεις τὸν πύργον μονόλιθον γεγονότα [μετὰ] τῆς πέτρας. cf. c. IX, 7. XVIII, 3. praeivit Vis. III, 2, 6. ἔσονται εἰς ἓν πνεῦμα (cf. v. 7. XVII, 4), εἰς ἓν σῶμα. „cf. II Clem. 14 [p. 81, 11].“ Harn. addo Sim. IX, 31, 4.

6. Οἱ οὖν, φημί, κύριε, ἀποβεβλημένοι λίθοι διὰ τί ἀπεβλήθησαν; Hermas iam Vis. III, 5, 5 interrogavit: Οὓς δὲ ἀπέβαλλον καὶ ἐρρίπτουν, τίνες εἰσίν. „de iis, qui non per virgines turri inserti erant (c. 4, 6), nihil pastor dicit; cf. Zahn, l. c. p. 161 n. 4.“ Harn. opus non esse videbatur.

8. nonnulli iam recepti seducti sunt mulierum illarum, quae c. IX, 5 sq. XV, 3 sq. describuntur, illecebris.

XIV, 1. Τί οὖν, φημί, κύριε, ἐὰν οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, τοιοῦτοι ὄντες, μετανοῶσι κτλ.; Hermas iam Vis. III, 7, 5 interrogavit: εἰ ἄρα πάντες οἱ λίθοι οὗτοι οἱ ἀποβεβλημένοι — εἰ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια κτλ.

2. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἀνοχὴ ἐγένετο κτλ. cf. c. V. 1, aedificationem intermissam Hermas apocalypticus non novit Vis. III, 8, 9 οὐχ ὁρᾷς τὸν πύργον ἔτι οἰκοδομούμενον; — ἀλλὰ ταχὺ ἐποικοδομηθήσεται. hic intermissa aedificatio poenitentiae certo spatio quodam modo substituitur. τότε ἄλλοι εἰσελεύσονται. „cf. Matth. 21, 41. 43. 22, 9. 10. Marc. 12, 9. Luc. 14, 21. 23. 20, 16.“ Funk.

3. ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. „si quis cum codice legit τὸ ὄνομα, cf. Act. 2, 21; 22, 16. Rom. 10, 12. 13. I Cor. 1, 2. I Clem. 40, 4. [l. 60, 4. p. 66, 3].“ Funk. „si praeferas τῷ ὀνόματι, cf. quae Sim. VIII, 6, 4 adnotavi.“ Harn. καὶ ἀνεκαίνισεν ἡμῶν τὸ πνεῦμα. cf. Vis. III, 8, 9. Sim. VIII, 6, 3. καὶ ἤδη κατεφθαρμένων. „Hermas hic de Christianis lapsis loquitur; similia habes Barn. 14, 5 [p. 37, 4 sq.]. II Clem. 1. 2 de Ethnicis conversis.“ Harn. καὶ μὴ ἐχόντων ἐλπίδα τοῦ ζῆν. Harnack contulit Clem. Rom. epi. II, 1, 6 sq. [p. 70, 6 sq.].

4. Διατί ὁ πύργος χαμαὶ οὐκ ᾠκοδόμηται, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ ἐπὶ τὴν πύλην; Hermas Vis. III, 4, 5 interrogavit, Διατί ὁ πύργος ἐπὶ ὑδάτων ᾠκοδόμηται, κυρία; Ἔτι, φησίν, ἄφρων εἶ καὶ ἀσύνετος. addo: etiam parum valens memoria.

5. τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ — τὸν κόσμον ὅλον βαστάζει. cf. c. XII, 2. Hebr. I, 3. iam Sim. V, 6, 5 τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ προόν, τὸ κτίσαν πᾶσαν τὴν κτίσιν.

6. αὐτὸς οὖν θεμέλιον αὐτοῖς ἐγένετο. cf. quae ad c. IV, 2 notata sunt. | ὅτι οὐκ ἐπαισχύνονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορεῖν. „cf. c. 21, 3. Sim. VIII, 6, 4. Mr. 8, 38. Lc. 9, 26. Rom. 1, 16.“ Harn.

XV, 1. Δήλωσόν μοι, φημί, κύριε, τῶν παρθέ[νων τὰ ὀνόματα καὶ τῶν γυναικῶν τῶν τὰ μέλανα ἱμάτια ἐνδεδυμένων. Hermas plane oblitus esse videtur, quae de VII mulieribus dicta erant Vis. III, 8, 3 sq.

2. ἡ μὲν πρώτη Πίστις, ἡ δὲ δευτέρα Ἐγκράτεια. hae eodem ordine iam Vis. III, 8, 3 sq. recensiti sunt. ἡ δὲ τρίτη Δύναμις, ἡ δὲ τετάρτη Μακροθυμία. hae desunt Vis. III, 8, 3 sq., sed μακροθυμίαν commendavit Mand. V. | Ἁπλότης Vis. III, 8, 5 sq. tertio loco (cf. Mand. II). Ἀκακία Vis. III, 8, 5 sq. quarto loco (cf. Mand. II). Ἁγνεία (cf. Mand. IV). Σεμνότης quinto loco Vis. III, 8, 5 sq. Ἱλαρότης (cf. Mand. X, 3, 1) deest Vis. III, 8, 5 sq. | Ἀλήθεια (cf. Mand. III) deest Vis. III, 8, 5 sq. Σύνεσις. ἐπιστήμη sexto

loco Vis. III, 8, 5 sq. Ὁμόνοια deest Vis. III, 8, 5 sq. Ἀγάπη septimo loco Vis. III, 8, 5 sq.

3. mulierum malarum nomina: 1) Ἀπιστία, opposita Πίστει, 2) Ἀκρασία, opposita Ἐγκρατείᾳ, 3) Ἀπείθεια, non respondens Δυνάμει, 4) Ἀπάτη, non respondens Μακροθυμίᾳ, 5) Λύπη re, non ordine respondens Ἱλαρότητι, 6) Πονηρία re ipsa, non ordine respondens Ἀκακίᾳ, 7) Ἀσέλγεια opposita Ἁγνείᾳ, 8) Ὀξυχολία re ipsa, non ordine respondens Μακροθυμίᾳ, 9) Ψεῦδος oppositum Ἀληθείᾳ, 10) Ἀφροσύνη opposita Συνέσει, 11) Καταλαλία opposita Ὁμονοίᾳ, 12) Μῖσος oppositum Ἀγάπῃ. ταῦτα τὰ ὀνόματα ὁ φορῶν τοῦ θεοῦ δοῦλος τὴν βασιλείαν μὲν ὄψεται τοῦ θεοῦ, εἰς αὐτὴν δὲ οὐκ εἰσελεύσεται. prorsus diversa est sententia evang. sec. Ioan. III, 3. 5 ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν (divinitus genitos eos, qui haec nomina ferunt, nemo dicet), οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. — ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. „sensus: recipietur quidem in turrim; non manebit autem, sed iterum eicietur, cf. c. 13, 8. 7—9." Funk.

4. Οἱ λίθοι δέ, φημί, κύριε, οἱ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἡρμοσμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν; mira est etiam haec interrogatio post Vis. III, 5, 2, quamvis ὁ βυθὸς hic non interitum martyrii significet. significat vero non aquas baptismi, ut Th. Zahn (H. d. H. p. 164 not. 2), Harnack et Funk opinati sunt, sed interitum praeteritorum temporum. Οἱ μὲν πρῶτοι, φησίν, οἱ δέκα οἱ εἰς τὰ θεμέλια τεθειμένοι πρώτη γενεά, cf. Gen. V: Adam, Seth, Enos, Cainan, Maleleel, Iared, Enoch, Mathusala, Lamech, Noa. οἱ δὲ εἰκοσιπέντε δευτέρα γενεὰ ἀνδρῶν δικαίων. inde a diluvio usque ad Davidem, decem a Noacho usque ad Davidem, a quo etiam Luc. III, 31—36 per XXV generationes usque ad Noachum ascendit, paululum discrepans a Matth I, 1 sq. οἱ δὲ τριακονταπέντε προφῆται τοῦ θεοῦ καὶ διάκονοι αὐτοῦ. scriptorem potuisse a Salomone usque ad Iesum XXXV fere generationes recensere vix quisquam negabit. „fortasse 35 prophetae et ministri illi sunt generationes a Davide usque ad Christum; Lucas sane hic 42 generationes recensuit; sed facile tibi persuadeas, Hermam hic numerum 35 sibi elegisse, uti 10 + 25 + 35 computando ad numerum LXX perveniret (Zahnius hanc coniecturam respuit)." Harn. Clemens Alex. Strom. II, 9, 43 p. 452 (sub textu laudatus) intellexit iustos ante Christum natum, etiam ante legem datam, erravit vero etiam gentiles interpretatus. iustorum Veteris Testamenti tres ordines Hermas secundarius illis iustis Iudaeis, quos Hermas apocalypticus (Vis. III, 5, 3) etiam sine fide christiana in aedificationem dei ecclesiam repraesentantem admisit, quodam modo substituit. οἱ δὲ τεσσεράκοντα ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι τοῦ κρύγματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. praeter apostolos (XII) hic (et c. XVI, 5. XXV, 2) non episcopi, doctores, diaconi (ut Vis. III, 5, 1), sed soli doctores recensentur, quorum nulli superstites, sed omnes κοιμηθέντες (Sim. IX, 16, 5). „Apostoli et doctores omissis episcopis et diaconis hic nominantur, quia munus praedicandi evangelium respicitur. Euseb. h. e. II, 3. III, 37." Harn., cuius verba repetiit Funk; quasi praeter apostolos soli evangelistae evangelium praedicassent. Hermas secundarius apostolos sociosque iam omnes extinctos esse posuit (cf. v. 6. XVI, 5. 6), episcopos vero diaconosque tamquam illorum successores praesentes descripsit. conferre iuvat Ephes. II, 20 ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν (prophetarum vero christianorum), ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ (cf. Sim. IX, 4, 2. 14, 6). post apostolos etiam Eph. III, 5. IV, 11 memorantur prophetae, ab Herma vero doctores christiani.

6. Οὗτοι γάρ, φησί, πρῶτοι ταῦτα τὰ πνεύματα ἐφόρεσαν, „cf. c. 16. Ignat. ad Magn. 8, 2: οἱ γὰρ θειότατοι προφῆται κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν ἔζησαν, διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχθησαν, ἐνπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ, cum notis Zahnii. I Pet. 1, 11. Barn. 5, 6 [p. 12, 3 sq.] cum notis meis." Harn. sed illos solos spiritus sanctos illi, qui ante Christum natum mortui sunt, ferebant. μέχρι τῆς κοιμήσεως. „omnes igitur, quos in v. 4 recensuit, mortuos duxisse videtur, cf. c. 16, 5; aliter Vis. III, 5, 2: οἱ μὲν κεκοιμημένοι, οἱ δὲ ἔτι ὄντες (cf. I Clem. 44)." Harn. haec alium scripsisse constat.

XVI, 2. Ἀνάγκην, φησίν, εἶχον δι' ὕδατος ἀναβῆναι, ἵνα ζωοποιηθῶσιν. „Quandoquidem lavatio corporibus competit, non animis. noster necessario intelligit baptismum metaphoricum et mysticum, bona videlicet, quae in baptismo a deo conceduntur. quod ergo dicit, istud est: Patriarchae, prophetae caeterique homines iusti ante Christi adventum denati, cum virtutibus abundassent,

ad ingrediendum in regnum dei indigebant solummodo sigillo filio dei seu baptismate (baptisma enim ita passim apud patres appellatur, rationemque denominationis illius reddit Theologus Gregorius Orat. 40); hoc est indulgentia baptismali. quocirca apostoli et doctores evangelistae, ipsi baptizati, praedicaverunt post mortem suam iustis mortuis baptismum ac fidem; descenderuntque cum illis in aquam: eo modo, quo Philippus et eunuchus Act. VIII, 38 descenderunt in aquam, ut hunc ille baptizaret; atque ex aqua ascenderunt; cum hac differentia, quod apostoli, utpote iam donati lavacrò regenerationis, vivi descenderint et ascenderint; iusti vero, quia baptismi antea erant exportes, mortui descenderint, ascenderint vivi. hic mihi videtur sensus esse obscurissimi loci atque a multis non intellecti.

Iam vero de baptismo apostolorum agunt Iohannes Moschus Novi Paradisi cap. 176. ex Clementis Stromatei Hypotyposibus [l. V: Ναὶ ἀληθῶς ἐβαπτίσθησαν (apostoli), καθὼς Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῶν Ὑποτυπώσεων μέμνηται. φησὶ γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν ἐξηγούμενος τὸ λέγον· Εὐχαριστῶ, ὅτι μηδένα ὑμῶν ἐβάπτισα (1 Cor. I, 14). ὁ Χριστὸς λέγεται Πέτρον μόνον βεβαπτικέναι, Πέτρος δὲ Ἀνδρέαν, Ἀνδρέας Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, ἐκεῖνοι δὲ τοὺς λοιπούς], Tertullianus libro de baptismo cap. 12, anonymus auctor tractatus de non iterando baptismate, publici iuris factus a Rigaltio in observationibus ad Cyprianum p. 129, Pacianus Epist. 3, Augustinus Epist. 108, Euthymius ad Iohannis III, 5 et Nicephorus Hist. lib. 2. cap. 3. praeterea eo spectat, quod ad finem codicis regii 337, qui complectitur Catenam in quatuor evangelia, loco Theodori Abucarae impresso in opusculis illius num. 17. subiungitur:

Ἐρώτησις· Ἆρα ἐβαπτίσθησαν οἱ ἀπόστολοι ἐν τῷ ἁγίῳ ὕδατι, ὡς ἡμεῖς, κατὰ τὸ λεχθὲν τῷ Πέτρῳ ὑπὸ τοῦ κυρίου (Ioan. XIII, 10). ,Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι;'

Ἀπόκρισις· Οὐχί, ἀλλὰ τὸν λόγον ἐκάλεσε λουτρὸν ὁ κύριος. διὸ καὶ εἶπεν (ibid. et XV, 3)· ,Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες.' μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν λέγει αὐτοῖς (Act. I, 5)· ,Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.'

Item quod codice 2216. fol. 124. cernitur scriptum:

Περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν ἀποστόλων.

Ἐρευνήσαντες φιλοπονώτερον, πῶς καὶ παρὰ τίνος ἐβαπτίσθησαν οἱ ἀπόστολοι, εὕρομεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ ἁγίου Σωφρονίου καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ μνήμης ἄξια, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ταῦτα, περὶ ὧν δηλονότι καὶ ἐζητοῦμεν· ὅτι μόνον τὸν ἅγιον Πέτρον ὁ κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οἰκείαις χερσὶν ἐβάπτισε, καὶ Πέτρος Ἀνδρέαν, καὶ Ἀνδρέας Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, Ἰωάννης δὲ καὶ Ἰάκωβος τοὺς λοιποὺς πάντας ἀποστόλους. φησὶ δὲ καὶ τοῦτο ὅτι τὴν πανάχραντον δέσποιναν ἡμῶν θεοτόκον καὶ μητέρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ Πέτρος σὺν τῷ θεολόγῳ Ἰωάννῃ ἐβάπτισεν.

Vide Lambecium de Biblioth. Caesarea lib. III. ms. 34 et 59. et mss. 1296. 1374. quibus similia in Symeonis magistri et logothetae Chronico, ms. 2363. fol. 64. codice vero 2004 haec Hippolyto Thebano tribuuntur: nec non cod. ms. Caesareo apud eruditiss. Lambecium lib. 3. p. 46:

Ἡ πανάγιος θεοτόκος ἐβαπτίσθη παρὰ Πέτρου καὶ Ἰωάννου τῶν ἀποστόλων· αὐτοὺς δὲ τούτους ἐβάπτισεν ὁ Χριστός.

Quae etiam citat Michael Glycas, libro posteriore operis εἰς τὰ ἄπορα τῆς γραφῆς, cap. 32. exstat id opus ms. in Bibliotheca Thuana compositumque est ex Orthodoxa fide Iohannis Damasceni, adiectis nonnullis aliorum patrum.

Quod autem attinet ad praedicationem inferis illatam, vulgatissima quondam fuit ea opinio. nam ut silentio obvolvam Marcionis nefandum dogma asserens, testibus b. Irenaeo lib. 1. cap. 29 [27, 3] et b. Epiphanio Haeresi 42. cap. 4, in Christi descensu ad inferos ac inibi praedicatione Cainum, Sodomitas, Gentiles omnesque similes illis improbos salutem consecutos fuisse, Abelem autem reliquosque patriarchas, prophetas et pios homines salutis participes non exstitisse; ut quoque tacitus praetermittam errorem quorundam de omnium omnino liberatione tunc facta memoratum in Philastrio parte 3. haeresi 121 (73) et post eum in Augustino Haeresi 79. et Epist. 98. 99, in Gregorio Papa lib. 6. Epist. 15, ex quo emaculandus Philastrius sic: ,Alii sunt haeretici, qui dicunt dominum in infernum descendisse et omnibus post mortem etiam ibidem se nunciasse, ut confitentes ibidem salvarentur', et in Anonymo sub nomine Praedestinati per Sirmondum in lucem edito, Haeresi 79, ubi Adecerditae nuncupantur,

'Αδηκερδίται, propter lucrum salutis in inferno. quae quaestio hunc in modum proponitur a Gregorio Nazianzeno orat. 42. p. 693: ἁπλῶς σώζει πάντας ἐπιφανείς, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύοντας; ,utrum Christus omnes sine ulla exceptione adventu suo salvos fecerit, an illic quoque, in inferno, eos duntaxat qui crediderunt;' atque Nazianzeni locum respicit et ad credentes determinat Damascenus oratione de fidelibus defunctis ante medium: laudans vero Oecumenius in I Petri III, 18 minus bene, mea quidem sententia, legit πιστεύσοντας exponitque eos qui ita se praeparaverant, ut si eorum tempore venisset Christus, credituri fuissent; ut denique verbum non faciam de falsa opinatione Clementis Alexandrini Strom. 2 [II, 9, 44 p. 452 sq.] et 6 [VI, 6, 46 p. 764] (indeque Iohannis Damasceni ubi mox), quam ex Hermae verbis frustra nititur approbare: Quod quando praedicatum fuit inferorum habitatoribus, gentilium ii, qui ex philosophia iuste vixerant, per fidem ac poenitentiam salutem adepti fuerint: unde originem sumpsit fabula salvati Platonis, quia Christo inferna loca invisente nemo ante illum philosophum ad fidem accesserit, relata ab Anastasio Antiocheno Quaest. CXI. et a Niceta ad locum citatum Gregorii Theologi: praeter haec, inquam, praedicatio Iohannis baptistae ad animas infernali carcere conclusas illic quoque praecursorem agentis auctoritate nititur Origenis, Homil. 4. in Lucam et ad Iohannis I, 39 ,Venite et videte.' Hippolyti de Antichristo tractatu paucis abhinc annis per Marquardum Gudium hic Lutetiae Parisiorum publicato, [c. 45] p. 62. 63, Gregorii Nazianzeni oratione 20. pag. 369, Hieronymi, Epistolae 151. quaestione 1. et ad Matth. XI, 3, Epiphani cuiusdam vel alterius hominis oratione in sepulchrum Christi, Tomo 2. sancti Epiphanii operum p. 268, Anastasii quaestione supra citata CXI. et Nicephori Historiae lib. 1. cap. 19. 21. sed et nonnihil simile in Moyse ac Elia suspicatur Origenes Tom. 12. in Matthaeum, ad cap. 17. vers. 8. per Christum autem evangelium praedicatum fuisse inferis, a quo non dictum? a quo ex Petri apostoli sermone Epist. 1. cap. 3. vers. 19. 20 et c. 4. vers. 6. non collectum? quinetiam ad omnes solosque eos ex mortuis pertinuisse praedicationem et salutem, qui dum viverent crediderunt in Christum venturum virtutique operam navaverant, doctrina quoque est multorum. illam tuetur s. Irenaeus lib. 4. cap. 45. [IV, 27, 2] locumque propheticum eo facientem adducit lib. 3. cap. 23. [III, 20, 4] lib. 4. cap. 39. 56. 66 [IV, 22, 1. 33, 1. 12] et lib. 5. cap. 31 [V, 31, 1], quem textum Iustinus Martyr in Dialogo [c. 72] p. 298. ait a Iudaeis ex Ieremia fuisse sublatum. nec dissentiunt Origenes ad Iohannis I, 39, Philastrius et Gregorius iam laudati, Oecumenius in cap. 3. et 4. prioris Epistolae Petri, Hippolytus aliique. verum aliter non pauci: Faustum nempe adventus dominici nuncium cunctis fuisse apportatum, quo crederent, sicque ab inferno ad coelum transferrentur, quicunque vellent. ita Iobius monachus lib. 9. de incarnatione cap. 38. in codice 222. Photianae Bibliothecae. ita illi, ad quos Papa Gregorius scribit Epistolam 15. libri 6. Adeo ut; a Niceta dicitur ad Gregorium Nazianzenum, in terra homines per fidem et bona opera salvi fiant, in inferno autem per solam fidem servati sint; quod diserte confutat Gregorii Magni Epistola. at Origenes lib. 2. contra Celsum p. 87. [II, 43] ad Christum conversos putat, aut qui voluerunt, aut quos aptiores ille iudicavit. Augustinus vero Epist. 99. et lib. 12. de Genesi ad litteram affirmat, solutos per Christum ac liberatos fuisse a doloribus et tormentis inferni nonnullos, quos nempe voluit dignosque censuit eo beneficio.

Denique defunctos apostolos hominibus aethere cassis christianam religionem suasisse, cum Herma et ex Herma docet Clemens στρωμ. 2. et 6, qui eo propendet, ut sentiat, Hebraeis quidem Christum, Gentilibus vero apostolos annunciasse evangelium. peiusque magistro discipulus Origenes coniectat, in Roman. XI, 13, quasi Paulus post exitum suum futurus esset non solum gentium apostolus, sed et Israelitarum et aliorum fortassis invisibilum. haec de inferna praedicatione. quamquam non desunt qui in totum negent, ut Beda ad I Petr. III., quo loci reiicit s. Hilarii enarrationem versus 82. Psalmi CXVIII. suppresso tamen illius nomine. ac super ea re legi debet Epistola S. Augustini 99. nec non Commentariolus primae Petri Clementi Alexandrino tributus. praeterieram paene, quam minime praeteritam velim, admirabilem plane rationem baptismatis vita functis collati ex mente Theodori Abucarae in 17. opusculo. is ad quaestionem: Quomodo cum Christus dixerit neminem posse intrare in regnum coelorum nisi natum ex aqua et spiritu, iusti tamen ante adventum dominicum mortui nec baptizati in illud ingrediantur, respondet: et Christum

pro illis tinctum fuisse, et ipsos corporale baptisma accepisse: quoniamque ex latere divino profluit aqua, dum in elementa resolvitur, sanctos salvatori ad inferos advenienti credentes ac in elementa quoque resolutos baptizavit; incredulis autem, utpote viriditatis vitaeque nihil retinentibus, nequaquam profuit." Cotel.

„Etiam iusti Veteris Testamenti baptismo indigent. — cf. Ignat. ad Philadelph. 9, 1. prorsus aliter Clemens [Rom.] in ep. [I] c. 49, 4 [p. 54, 7 sq.]: ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ. c. 50, 3 [p. 55, 1 sq.]: αἱ γενεαὶ πᾶσαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆςδε τῆς ἡμέρας παρῆλθον· ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν ἔχουσιν χῶρον εὐσεβῶν· οἳ φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. iam inde colligas, Hermae librum tempore Clementis scriptum non esse." Harn. Hermas apocalypticus quoque Iudaios iustos sine baptismo in ecclesiae dei aedificationem ire docuit Vis. III, 5, 3. οὐκ ἐδύναντο γὰρ ἄλλως εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ κτλ. cf. Ioan. III, 5.

3. τὴν σφραγῖδα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, „i. e. baptismum, ut Sim. VIII, 6, 3 (aliter Sim. VIII, 2, 2 sq.); cf. v. 4 et quae ad II Clem. 7, 6 [p. 75, 1] adnotavi." Harn. etiam ego nonnulla ibi adnotavi. νεκρός ἐστιν. „cf. epp. Pauli. II Clem. 1, 6 [p. 70, 7. 8]: καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅλος ἄλλο οὐδὲν ἦν εἰ μὴ θάνατος. Vis. III, 3, 5: — ὅτι ἡ ζωὴ ὑμῶν δι' ὕδατος ἐσώθη καὶ σωθήσεται." Harn. quod vita per aquam non ἐσώθη tantum, sed etiam σωθήσεται, futurum iudicium respicit.

4. εἰς τὸ ὕδωρ οὖν καταβαίνουσι νεκροὶ καὶ ἀναβαίνουσι ζῶντες. Harn. contulit Mand. IV, 3, 1. Barnab. epi. XI, 11 [p. 30, 12 sq.].

5. Διατί, φημί, κύριε, καὶ οἱ τεσσαράκοντα λίθοι μετ' αὐτῶν ἀνέβησαν ἐκ τοῦ βυθοῦ ἤδη ἐσχηκότες τὴν σφραγῖδα; „cf. Tertull. de baptismo 12 sq.: ,Cum vero praescribitur nemini sine baptismo competere salutem, ex illa maxime pronuntiatione domini qui ait: Nisi natus ex aqua etc., suboriuntur scrupulosi, imo temerarii retractatus quorundam, quomodo ex ista praescriptione apostolis salus competat, quos tinctos non invenimus in domino praeter Paulum.' ex iis quae secuntur efficitur, Tertulliani tempore quaestiones de baptismo apostolorum multos turbasse; Hermam nostrum nondum vexavere." Harn. κοιμηθέντες. „cf. c. 15, 6. Vis. III, 5, 1 [ubi aliqui etiam superstites dicuntur]. I Clem. 44, 2 [p. 48, 5]." Harn. ἐν δυνάμει καὶ πίστει τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. „nescio an τοῦ υἱοῦ genet. obiect. habendus sit; sed libenter Zahnio (l. c. p. 148 sq.; cf. Jahrb. f. deutsche Theol. 1870 p. 197) concedo, Hermam etiam fidem in Christum profiteri (aliter Lipsius, l. c. 1865 p. 257. 1869 p. 260 [?])." Harn. „genetivus obiectivus; cf. Zahn l. c. p. 149 sq." Funk. sed δυνάμει et πίστει dirimere non licet. itaque genitivus subiectivus habendus est. ἐκήρυξαν καὶ τοῖς προκεκοιμημένοις. „unde H. hoc theologumenon sumpserit nescimus; Zahnius nos ad Hebr. 12, 22 sq. 11, 39 sq. (l. c. p. 425 sq. 449 sq.) delegavit, sed mihi non persuasit. I Pet. 3, 19. 4, 6 respici non debet. theologumenon sane de descensu Christi pervetustum est; cf. ep. Pet. l. c. (Eph. 4, 9. Rom. 10, 7). Mt. 27, 52 sq. [?] Presbyt. ap. Iren. IV, 27, 2. Marcion ap. Iren. I, 27, 3. ap. Epiph. h. 42, 4. Iren. IV, 22, 1. 2. 27, 2. 33, 1. 12. V, 31, 1. Tertull. vv. ll. Cels. ap. Orig. II, 43 (Keim, Celsus p. 27). Clem. Alex. Strom. VI, 6, 45. 46 p. 763. Strom. II, 9, 43 sq. p. 452. Excerpta ex Theodoto 18 p. 937. Acta Thadd. ap. Euseb. h. e. I, 13, 19 (Trall. rec. mai. 9. Zahn, Ignat. v. Antioch. p. 123). Ignat. ad Magn. 9, 3 (Philad. 9, 1. Trall. 9, 1); cf. not. ad h. l. et Zahn, Ignat. v. Antioch. p. 462 sq. p. 598 sq. evang. Nicod. pars II c. I (XVII) sq. [cf. Thilon. adnott. ad c. XVIII. p. 675 sq.] etc. ll. nunc copiosissime collecta sunt in: Fr. Huidekoper, the belief of the first three centuries concerning Christ's mission to the underworld (New York 1876) p. 174—176. nescio an excepto Clemente Alexandrino, qui verba Hermae transscripsit (Stromm. II, 9, 44 p. 452; cf. VI, 6, 45. 56 [l. 46] p. 764), quisquam in ecclesia theologumenon illud, apostolos ad inferos descendisse uti baptismum iustis darent, exceperit; immo confessi sunt patres posterioris temporis, unum Christum illuc descendisse. de Ioanne baptista solo usque ad saeculum tertium similia referuntur; cf. Hippol. de antichristo 45: οὗτος (scil. Ioannes) προέφθασε καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ εὐαγγελίσασθαι, ἀναιρεθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου πρόδρομος γενόμενος ἐκεῖ, σημαίνειν μέλλων κἀκεῖσε κατελεύσεσθαι τὸν σωτῆρα λυτρούμενον τὰς ἁγίων ψυχὰς ἐκ χειρὸς θανάτου. ev. Nicodemi p. II c. II (XVIII), 2 sq." Harn. „Zahn l. c. p. 449—452 coniecit, Hermam hanc doctrinam ex Hebr.

12, 22. 23 hausisse. sed argumenta, quae protulit, mihi non persuaserunt. mihi potius I Petr. 3, 19 male intellectum fuisse videtur. Petrus quidem nonnisi de Christi descensu ad inferos verba fecit. Hermas autem fortasse idem sentiebat ac Clemens Alex., qui (solus ut videtur) illud theologumenon recepit, scilicet magistrum imitantes apostolos ad inferos descendisse (Strom. VI c. 6, 45. 46 p. 763 sq.)." Funk. at Petrinae epistolae nullam notitiam animadvertimus. καὶ αὐτοὶ κτλ. Harn. contulit Sim. V, 6, 2 καὶ αὐτὸς κτλ. τὴν σφραγῖδα τοῦ κηρύγματος. Harn. contulit Matth. XXVIII, 19.

XVII, 1. τὰ ὄρη ταῦτα τὰ δώδεκα [δώδεκα] φυλαί εἰσιν αἱ κατοικοῦσαι ὅλον τὸν κόσμον. „Auctor operis imperfecti in Matth. ad vers. 28. cap. 19 dicit: ‚Quoniam Iudaeorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus christianus divisus est in duodecim tribus, secundum quasdam proprietates animorum' etc. Fell. eandem sententiam defendi (apost. VV. p. 154 n. 17) et nunc defendo contra Albertum Ritschl et asseclas. „Veram duodecim montium interpretationem apud Ritschelium (Altkath. K. edit. II p. 291 sq.) et Zahnium repperi (l. c. p. 223 sq. Jahrbb. f. deutsche Theol. 1870 p. 199 sq.); taedet explicationes ceterorum (Hilgf. Ztschr. f. wiss. Theol. 1858, p. 437. Baur, Christth. der 3 ersten Jahrh. [edit. II] p. 135. Lipsius l. c. 1865 p. 272. 1869 p. 269 sq. etc. etc.) hic refutare. (Quod Zahnius p. 229 contra Ritschelium monuit, verum est, cum Hermas prorsus nunquam [!] Iudaeos in libro respexerit. Ritschelius opinatus est, H. duodecim montes nominasse ut ostenderet, nationes loco gentium iudaicarum receptas esse [quam opinionem iam equidem refutavi]). cum constet, primam receptionem in turrim esse receptionem in ecclesiam per baptismum, sequitur, duodecim montes esse omnium gentium, ordinum, morum homines, qui per baptismum Christiani reddendi sunt. — ne ulla quidem ansa in cap. 17 et iis quae secuntur data est aliter scriptoris verba percipiendi, ne ullum quidem vestigium eo ducit, ut Hermam sub duodecim montibus duodecim gentes Israelis intellegi voluisse tibi persuadeas." Harn. Adolphum Harnack vero non taeduit laudibus extollere, quae Th. Zahn l. l. p. 230—232 asseruit: „Die nach der Offenbarung des Sohnes Gottes am Ende der Tage durch die Predigt von ihm gesammelte Kirche ist ‚Israel', ist nämlich die Gemeinde Gottes auf Erden. Dieser Gedanke aber, dass die christliche Kirche ‚Israel' sei, ist grundverschieden von dem Satz, dass das vorchristliche Israel sich zur christl. Kirche, die alttest. Gottesgemeinde zur NTlichen entwickle und erweitere.' illos, quibus haec placent, non colo. „Ex iis, quae sequuntur. clare patet, duodecim montes non esse, ut nonnulli putaverunt, duodecim tribus Israel. Hermas dicit enim, duodecim tribus 1) habitare totum mundum, 2) esse duodecim gentes (v. 2) vel omnes gentes, quae sub caelo habitant (v. 4). montes potius universum sunt hominum genus, et lapides e montibus ad aedificationem turris adhibiti sunt ii, qui e singulis populis per baptismum in ecclesiam recipiuntur. vocem φυλαί autem Hermas adhibuisse videtur, quia ecclesiam christianam vel populos a Christo redemptos pro vero populo Israel habuit." Funk. hoc ipsum contendi, Hermam Ioan. apoc. VII, 4 sq. Iacob, I, 4 secutum Israelis XII tribus ad homines ubique credentes transtulisse. quod vero A. Harnack asserere ausus est, Hermam Iudaeos in toto libro nusquam respexisse, refutare opus non est. si XII montes nulla ratione XII Israelis tribus, sed ‚omnium gentium, ordinum, morum homines' significarent, illi lapides, qui e campo vel e radicibus duodecimi montis adsumuntur c. VI, 6, 7. XXX, 1 sq., ne homines quidem repraesentarent. tribuum XII quamvis ad universum genus humanum translatarum naturalis significatio minime deleta est. nam ad populi Israelitici formam nativam genus humanum redigitur. quemadmodum vero praeter XII tribus Israeliticas gentes recensebantur, etiam hic, quamvis ipsa imagine sibi non omnino constante, praeter XII montes campus fingitur, de quo ecclesiae aedificium supplendum sit. ὅλον τὸν κόσμον. „cf. Sim. VIII c. 3, 2. Ps. 71, 17." Funk. διὰ τῶν ἀποστόλων. „omisit H.: καὶ τῶν διδασκάλων, sed procul dubio eosdem respicit, quos c. 15, 4. 16, 5. Vis. III, 5, 1 nominavit." Harn.

2. δώδεκα ἔθνη εἰσί. Omnes gentes ad XII tribuum Israeliticarum formam redactae. cf. v. 4 πάντα τὰ ἔθνη, qua locutione Harnack omnes dubitationes expelli dixit. verae autem interpretationi haec locutio minime obstat, cf. etiam c. XVIII, 5 τῶν δώδεκα ἐθνῶν. 4. ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἐκλήθησαν [τοῦ υἱοῦ] τοῦ θεοῦ bene coniunxerent Lipsius (Ztschr. f. wiss. Theol. 1865 p. 276 n. 3.), Zahn (l. l. p. 154 n. 3), Harnack, Funk. μίαν φρόνησιν ἔσχον καὶ ἕνα

νοῦν κτλ. „cf. c. 13, 5. 7. 18, 4. Eph. 4, 3—6. Ignat. ad Mag. 7, 1: μία προσευχή, μία δέησις, εἷς νοῦς, μία ἐλπὶς ἐν ἀγάπῃ." Harn. prima ecclesia describitur e XII tribubus Israelis collecta, quamvis etiam e gentibus suppleta. 5. τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐμίαναν ἑαυτοὺς καὶ ἐξεβλήθησαν. post primum fidei calorem Christianorum mores ex parte depravati sunt. ἐκ τοῦ γένους τῶν δικαίων. „cf. Mart. Polyc. 14, 1. 17, 1. 19,2" Harn.

XVIII, 1. θεὸν ἐπεγνωκότες. gentiles οὐκ ἔγνωσαν τὸν κτίσαντα αὐτούς, Sim. IV, 4.

2. κεκριμένοι εἰσὶν εἰς θάνατον, cf. Sim. VI, 2, 2 sq." Harn. ἀποθανοῦνται εἰς τὸν αἰῶνα. „nescio an distinguat scriptor inter κεκρῖσθαι εἰς θάνατον et ἀποθανεῖσθαι εἰς τὸν αἰῶνα." hoc illo etiam peius vel omnium pessimum existimo. aliud discrimen Hermas pastoralis l. l. statuit inter εἰς καταφθοράν, quod omni spe carere negavit, et εἰς θάνατον, quod extremum esse censuit.

3. 4. ecclesia ex parte corrupta emendanda est.

3. ὡς εἶδες ἐκ τοῦ πύργου τοὺς λίθους ἠρμένους, cf. c. VI, 5. IX, 5, 4.

4. „cf. c. 13, 5 sq. 17, 4." Harn.

XIX, 1 sq. Th. Zahn ea quae de huius similitudinis et visionis III. discrimine proposuit ipse revicit scribens l. l. p. 234 sq.: ‚Bis zum Schluss des 18. Cap. scheint alles richtig den Grundgedanken des Gleichnisses entsprechend gedacht zu sein; und doch ist schon der Grund zu einer Verschiebung der Anschauung gelegt. Der Thurm ist nicht mehr Bild der empirischen und der idealen Kirche zugleich, sondern nur noch der letzteren . . . . . Es ist also die Darstellung vom 19. Cap. an durch Hintansetzung der dem 9. Gleichniss eigenthümlichen Auffassung des Thurms und des Eintrittes in denselben, durch ein mehr oder weniger bewusstes Vergessen der für dies Gleichniss so bedeutsamen Visitation und der dadurch begründeten Unterschiede von Christen im Thurm und ausserhalb des Thurmes auf den Standpunkt der dritten Vision zurückgesunken. Wieder ist die Einfügung in den Thurm nicht der durch Gläubig- und Getauftwerden sich vollziehende Eintritt in die Kirche, sondern eine an einen bestimmten Grad religiöser Vollkommenheit geknüpfte definitive Versetzung in die wahre Kirche. War aber dieser Rückfall einmal geschehen, so änderte sich auch nothwendigerweise die Bedeutung der Fundgruben, aus welchen die Steine geholt werden. Sie wurden aus einer Bezeichnung der natürlichen Menschheit in ihrer Bestimmung für die Kirche eine Bezeichnung der Zustände der bereits getauften Christen." de primo monte nigro οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ἀποστάται καὶ βλάσφημοι εἰς τὸν κύριον καὶ προδόται τῶν δούλων τοῦ θεοῦ (cf. c. XXVIII, 4, 7, 8). iidem iam Sim. VIII, 6, 4 descripti sunt. talibus fere Hermae pastoralis Sim. VI, 6, 3 mortem adiudicavit Hermas apocalypticus vero etiam talibus hominibus poenitentiam concessit (Vis. III, 2, 2 sq. 7, 2. 4. 5), pertinacibus solis exceptis (Vis. I, 4, 3). Vis. III, 6, 1 Harnack conferre non debebat.

2. de secundo monte glabro οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὑποκριταὶ καὶ διδάσκαλοι πονηρίας. iidem iam Sim. VIII, 6, 5 descripti sunt. apud Hermam pastoralem desunt, apud Hermam apocalypticum conferre licet Vis. III, 7, 1, non etiam 6, 1. 2 (Harn.). his poenitentia conceditur, si cito agetur.

3. διὰ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λήμματος. „cf. Mand. XI, 12. (vix recte hoc v. explicavit Zahnius, l. c. p. 303). pseudodoctores pecuniam sibi acquirere conati sunt docendo κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων [cf. 2 Tim. IV, 3]. II Pet. 2, 3: καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται. Iud. 16: θαυμάζοντες πρόσωπα ὠφελείας χάριν. Harn. addo 1 Tim. VI, 5, 10 et quae disserui (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1880. IV, p. 458. 460.

XX, 1. de tertio monte spinas tribulosque habente οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν πλούσιοι, οἱ δὲ πραγματείαις πολλαῖς ἐμπεφυρμένοι. iam coniunguntur οἱ ἐν ταῖς πραγματείαις ἐμπεφυρμένοι (Sim. VIII, 8, 1) et πλουτήσαντες (Sim. VIII, 9, 1). „conferas Hadriani Caesaris iudicium de Christianis Aegypti (Vopisc. Saturn. vita 8): ‚unus illis deus nummus est, hunc Christiani, hunc Iudaei, hunc omnes venerantur et gentes." Harn.

2. οὐ κολλῶνται τοῖς δούλοις τοῦ θεοῦ. cf. quae ad Sim. VIII, 8, 1 notata sunt. δυσκόλως εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. cf. Matth. XIX, 23 sq.

3. „similitudo misella." Harn.

4. ἵν' ὃ τοῖς προτέροις χρόνοις οὐκ εἰργάσαντο νῦν ἀναδράμωσιν ἐν ταῖς ἡμέραις. cf. Sim. VI, 4, 5, quamvis non eadem doceant, et Vis. III, 7, 6, quamvis non omnino congruentia.

XXI, 1 de quarto monte pleno herbis, quarum superior pars viridis, inferior arida, vel sole arefactis οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν δίψυχοι (cf. Sim. VIII, 7, 1), οἱ δὲ τὸν κύριον ἔχοντες ἐπὶ τὰ χείλη, ἐπὶ τὴν καρδίαν δὲ μὴ ἔχοντες (cf. Mand. XII, 4, 4). conferre non iuvat Vis. III, 7, 1.

2. οἱ τοιοῦτοι οὔτε ζῶσιν οὔτε τεθνήκασιν κτλ. cf. Sim. VIII, 7, 1.

3. ὅταν θλῖψιν ἀκούσωσι. „i. e. persecutionem a magistratibus motam, cf. εἰδωλολατροῦσιν illud quod sequitur." Harn., cui quamvis a Th. Zahn (G. G. A. 1878, p. 52) impugnato assentiri non dubitavit Funk. εἰδωλολατροῦσι καὶ τὸ ὄνομα ἐπαισχύνονται τοῦ κυρίου αὐτῶν (cf. c. XIV, 6. Sim. VIII, 6, 4), i. e. immolant imaginibus deorum et Caesaris (c. 19, 1, 23, 28). Zahnio non adstipulor dicenti (l. c. p. 129): ‚Dass man vor Gericht einen Act heidnischer Götterverehrung gefordert hätte, ist nicht geradezu gesagt‘. e nostro loco colligendum, iam tum temporis magistratus eos persecutos esse, qui deis immolare recusarent: Christiani [audita persecutione statim] immolantes periculum sibi tollebant. vox εἰδωλ. iam occurit [alio sensu] Mand. XI, 4." Harn.

XXII, 1. de quinto monte, qui habet herbas virides et asper est, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσι· πιστοὶ μέν, δυσμαθεῖς δὲ καὶ αὐθάδεις καὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες, θέλοντες πάντα γινώσκειν, καὶ οὐδὲν ὅλως γινώσκουσι. novum genus comparata Sim. VIII. Gnosticos intellexi (app. VV. p. 176 sq., edit. I prolegom. p. XX, Ztschrft. f. wiss. Theol. 1869 p. 240). eandem sententiam defenderunt Lipsius l. c. 1865. p. 283 sq. 1866. p. 71 sq. 1869 p. 291 sq., Hagemann in: Theol. Quartalschr. 1860 p. 12, Behm l. l. p. 49 sq. aliam sententiam Th. Zahn solus fere defendit (l. l. p. 302 sq.). Gnosticos iam Hermas pastoralis tetigit Mand. XI. Sim. V. 7, 2, Hermas apocalypticus Vis. III, 7, 1, Hermas secundarius ipse Sim. VIII, 6, 5. IX, 19, 2. 3. Gnosticis vero prioribus minus nocentibus in hac similitudine iam addidit novum genus Gnosticorum maiorum, Valentini et sociorum, qui ecclesiam in discrimen adducebant, cf. quae ad v. 3. 4 adnotanda sunt. | δυσμαθεῖς. „δυσμαθής hic sensu pass. intellegendum est i. e. qui aegre cognoscitur, i. e. qui tales profert doctrinas, quae percipi nequeunt; cf. Tertull. ad Valent. 1: ‚Si bona fide quaeras, concreta [l. concreto] vultu suspenso supercilio ‚Altum est‘ aiunt. si subtiliter temptes, per ambiguitates bilingues communem fidem adfirmant. si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt. si cominus certes, tuam simplicitatem sua caede dispergunt. ne discipulis quidem propriis ante committunt, quam suos fecerint‘; similia ap. multos patres; cf. etiam I Sim. 1, 4, 6, s. II Tim. 2, 16. si δυσμαθής sensu activo accipias, memineris II Tim. 3, 7: πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέ ποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα. Iud. 10: οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασιν βλασφημοῦσιν. (Col. 2, 18) etc." Harn. sensu passivo mihi quoque haec vox intellegenda esse videtur. αὐθάδεις. „cf. II, Pet. 2, 10 (Tit. 1, 7), et descriptio haereticorum in epp. ad Tim., Iudae, Petri I Clem. 1, 1 [?]". Harn. ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες. „cf. Rom. 15, 1. epp. ad Tim., Iudae, II Pet." Harn. θέλοντες πάντα γινώσκειν. „en Gnosticos; cf. II Tim. 3, 7." Harn.

2. εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς ἀφροσύνη μωρά cf. II Pet. 2. Iud. I Clem. vv. ll. [nusquam]." Harn. ἐθελοδιδάσκαλοι „ἅπ. λεγ." Harn.

3. ὑψηλοφροσύνην. „cf. Mand. VIII, 3." Harn. μέγα γὰρ δαιμόνιόν ἐστιν ἡ αὐθάδεια κτλ. cf. c. XXIII, 5 et quae ad Mand. II, 2 notata sunt. τινὲς δὲ μετενόησαν καὶ ἐπίστευσαν καὶ ὑπέταξαν ἑαυτοὺς κτλ. „scil. presbyteris et viris ecclesiasticis." Harn. cf. Irenaei adv. haer. III, 3, 4: Κέρδων δὲ ὁ πρὸ Μαρκίωνος καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ὑγίνου [fere 136—140 p. C. n.], ὃς ἦν ἔνατος (octavus Iren. interpr.) ἐπίσκοπος (saepe add. Iren. int.) εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ ἐξομολογούμενος, οὕτως διετέλεσε ποτὲ μὲν λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν (πάλιν om. Iren. int.) ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδαξε κακῶς καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν συνοδίας. Hygino episcopo etiam Valentinus Romam venit (cf. Irenae. adv. haer. III, 4, 3). de Marcione vero Cerdonis successore, qui invaluit sub Aniceto (cf. Irenae. adv. haer. III, 3, 4) vel 155—166 p. C. n., et de Valentino Tertullianus de praescr. haer. 30: constat illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere [Pii] principatu, et in catholicae primo doctrinam credidisse apud ecclesiam Romanensem sub episcopatu Eleutheri [error Tertulliani] benedicti, donec ob inquietam semper curiositatem, qua fratres quoque vitiabant, semel et iterum eiecti, Marcion quidem cum ducentis sestertiis, quae ecclesiae intulerat, novissime in perpetuum discidium relegati venena doctrinarum suarum disseminaverunt.

4. οὐκ ἐγένοντο γὰρ πονηροί, μᾶλλον δὲ μωροὶ καὶ ἀσύνετοι. „Inde colligas, gnosticismum nondum vehementi aggressu ecclesiam Romanensem invasisse; si

post adventum Valentini et Marcionis Hermas scripsisset, vix dixisset: οὐκ ἐγένοντο πονηροί, μᾶλλον δὲ μωροὶ καὶ ἀσύνετοι; cf. Zahn, l. c. p. 30 sq.“ Harn. „Patet ex hoc versu, Gnosticos tempore auctoris nec validos nec ecclesiae nimis infestos fuisse.“ Funk. Marcionis discidium perfectum mihi quoque Hermas secundarius nondum nosse videtur. sed Hygini Romani episcopi temporibus (fere 136—140) eiusque successoris Pii primis temporibus, cum Cerdo saepius veniam petebat, Valentinus et Marcion semel et iterum recipiebantur (cf. quae ad. v. 3 notata sunt), omnia bene conveniunt.

XXIII, 1—3. de sexto monte, qui habet scissuras magnas et parvas et in scissuris herbas arefactas, fideles tales sunt: οἱ μὲν τὰς σχισμὰς τὰς μικρὰς ἔχοντες, οὗτοί εἰσιν οἱ κατ᾽ ἀλλήλων ἔχοντες καὶ ἀπὸ τῶν καταλαλιῶν ἑαυτῶν μεμαραμμέναι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει (cf. Sim. VIII, 7, 2 οὗτοι καὶ δίψυχοι καὶ κατάλαλοί εἰσι καὶ μηδέποτε εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ διχοστατοῦντες πάντοτε). Vis. III, 6, 3 οὗτοί εἰσιν οἱ κατ᾽ ἀλλήλων ἐν ταῖς καρδίαις ἔχοντες καὶ μὴ εἰρηνεύοντες ἐν ἑαυτοῖς. — οἱ δὲ μεγάλας ἔχοντες σχισμάς, οὗτοι παράμονοί εἰσι ταῖς καταλαλίαις αὐτῶν καὶ μνησίκακοι γίνονται κτλ.

4. ὁ θεὸς καὶ (del. ὁ) κύριος ἡμῶν. „recte Zahnius (l. c. p. 157): ‚Der Artikel vor κύριος führt darauf, ihn von ὁ θεός zu trennen.“ Harn. ὁ πάντων κυριεύων καὶ ἔχων πάσης τῆς κτίσεως αὐτοῦ (dei) τὴν ἐξουσίαν. etiam hic intellege deum ipsum, non dei filium. ὡς δυνάμενος ἀπολέσαι ἢ σῶσαι αὐτόν, cf. Iac. IV, 12.

5. ὅσοι ταύτην ἔχετε τὴν αἵρεσιν. vox αἵρεσις nondum eo sensu usurpatur, quo iam Iustinus σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἱρέσεων scripsit (Apol. I, 26, p. 70). vet. lat. et palat.: propositum, aeth.: mores.

XXIV, 1—2. de septimo monte fertili, cuius herbis pecudes et aves pascebantur, οἱ πιστεύ- σαντες τοιοῦτοί εἰσι· πάντοτε ἁπλοῖ καὶ ἄκακοι καὶ μακ άριοι ἐγίνοντο, μηδὲν κατ᾽ ἀλλήλων ἔχοντες κτλ. hi etiam magis laudantur, quam illi, qui Sim. VIII, 3, 8 probantur. non omnino iidem sunt, qui Vis. III, 5, 3 describuntur.

2. σπλάγχνον. „in N. T. σπλάγχνα. singul.: Testam. Sabul. 8. Naphth. 4.“ Harn. ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν. „cf. Mand. II, 4 sq. VIII, 10. ἐχορήγησαν ἀνονειδίστως (cf. Sirach XX, 15. XLI, 22) καὶ ἀδιστάκτως (cf. Mand. II, 4).

3. νηπιότητα. „cf. c. 29. 1 sq. Mand. II, 1. Mt. 11, 25.“ Harn.

4. ἐδοκίμασε γὰρ ὑμᾶς ὁ κύριος. iam induti spiritum sanctum illarum virginum probantur a deo. sed non sunt Iudaei probi, quos ἐδοκίμασεν ὁ κύριος Vis. III, 5, 3. καὶ ἐνέγραψεν ὑμᾶς εἰς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἡμέτερον. „cf. 27, 3: καὶ ἤδη τόπος αὐτῶν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν, c. 25, 2: τῶν τοιούτων οὖν ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν (Vis. II, 2, 7). in N. T. nusquam docetur, iustos post resurrectionem in angelorum numerum receptum iri (cf. Mt. 22, 30. Mr. 12, 25: ὡς ἄγγελοι θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ εἰσίν. I. Cor. 6, 3: οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; Hebr. I, 14), at vero in apocall. Hebr. (cf. Langen, Judenth. in Paläst., p. 506 sq. Gfrörer, Jahrh. des Heils. II, p. 282 sq.) et in libris ecclesiaticis secundi et tertii saeculi memini me hic illic theologumenon illud invenisse; cf. (Apoc. Baruch 51, 10: ‚et commutabuntur isti et illi, isti in splendorem angelorum‘. c. 51, 10: ‚et assimulabuntur angelis et aequabuntur stellis‘. sed. v. v. 12: ‚excellentia autem erit tunc in iustis magis quam ea, quae in angelis‘). Anabat. Iesai. (Gieseler, p. 13) c. 7, 23. 8, 15 (p. 14): ‚tunc eris aequalis angelis, qui sunt in sexto caelo‘. 9, 30: ‚et transfiguravi me iterum et fui sicut angeli‘. Acta Pauli et Thecl. 5: μακάριοι οἱ φόβον ἔχοντες θεοῦ, ὅτι αὐτοὶ ἄγγελοι θεοῦ γενήσονται. Martyr. Polyc. 2, 3: οἵπερ μηκέτι ἄνθρωποι, ἀλλ᾽ ἤδη ἄγγελοι ἦσαν. contra audias Tertullianum (de ressurr. carn. 62): ‚Denique non dixit. ‚Erunt angeli‘, ut homines negaret, sed ‚Tamquam angeli‘, ut homines conservaret. non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit‘. similia apud alios patres.“ Harn. κατοικήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. „cf. Ioann. 17, 24. 12, 26. 14, 3 etc. Harn. ἐκ γὰρ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐλάβετε. cf. c. XXV, 2.

XXV, 1. 2. de octavo monte fontibus pleno οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι οἱ κηρύξαντες εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ οἱ διδάξαντες σεμνῶς καὶ ἁγνῶς τὸν λόγον τοῦ κυρίου. mirum est, apostolos doctoresque illos, qui iam e profundo ascenderunt (c. XV, 4), iterum repraesentari lapidibus octavi montis. sed ibi apud inferos officio functi, hic ecclesiae terrestris sunt conditores (cf. Vis. III, 5, 1). μηδὲν ὅλως νοσφισάμενοι. „cf. Act. 5, 2. 3. Tit. 4, 2, 10. memineris ll. Act. 20, 33 sq. I Cor. 9, 7 sq. II Cor. 11, 7 sq. I Tim. 3, 2 sq. 6, 5—11. II Tim. 2, 4. Tit. 1, 7. I Pet. 2, 5 etc. II Clem. 4, 3, 6, 4). Weiz-

säcker, d. Kirchenverfass. d. apost. Ztalt. in: Jahrb. f. deutsche Theol. 1873 p. 631 sq. Heinrici in: Ztschr. f. wissensch. Theol. 1876, p. 492 sq., p. 495 sq. Sim. IX, 26, 2. 27, 2.“ Harn. ἡ πάροδος μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν. cf. Vis. II, 2, 7.

XXVI, 1—3, 7, 8. de nono monte deserto, qui habet serpentes et bestias nocentes, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ μὲν τοὺς σπίλους ἔχοντες (cf. c. VI, 4) διάκονοί εἰσι κακῶς διακονήσαντες καὶ διαρπάσαντες χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τὴν ζωὴν καὶ ἑαυτοῖς περιποιησάμενοι κτλ. — οἱ δὲ ἐψωριακότες (cf. c. VI, 4. VIII, 2 sq.), οὗτοι οἱ ἀρνησάμενοί εἰσι καὶ μὴ ἐπιστρέψαντες ἐπὶ τὸν κύριον κτλ. καὶ οἱ κολοβοί (cf. c. VI, 4), οὗτοι δόλιοί εἰσι καὶ καταλαλοι κτλ. aliter Vis. III, 6, 4.

2. διάκονοι κακῶς διακονήσαντες. „cf. quae ad c. 25, 2 adnotavi et adde Polyc. ad Philipp. 11, 1: ‚Nimis contristatus sum pro Valente, qui presbyter factus est aliquando apud vos, quod sic ignoret is locum, qui datus est ei. moneo itaque, ut abstineatis vos ab avaritia etc.‘ (cf. Zahn, Ignat. v. Ant. p. 503 sq.). Philos. IX, 12.“ — primum in N. T. Philipp. 1, 1 diaconi memorantur; cf. Rom. 16, 1 sq. [?, Harnack dubitat, non ego], I Tim. 3, 12 sq. Act 6, 1 sq. Const. app. II Ep. Clem. ad Iacob 1. 5. 12. 14. 15 etc. Lagarde, Reliquiae etc. p. 84, 35 sq. Iren. Tertull. etc.“ Harn. prae omnibus conferamus oportet Vis. III, 5, 1.

3. οἱ ἀρνησάμενοι. cf. v. 5. 6. c. XXVIII, 4. 7. 8. Sim. VIII, 3, 7, 8, 4. Vis. II, 2, 7. 8. 3, 4. 4, 2. μονάζοντες ἀπολλύουσι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. cf. quae ad Barnab. epi. c. IV, p. 10, 9 adnotavi.

4. cf. Mand. X, 1, 4, 5.

5. τούτοις οὖν μετάνοια γίνεται, ἐὰν μὴ ἐκ καρδίας εὑρεθῶσιν ἠρνημένοι, similia Elxai fragmenta ultima docebunt. discrimen aliquod inter simplicem negationem et blasphemiam intercedens etiam ecclesiae Lugdun. et Vienn. epi. apud Euseb. H. E. V, 1, 23 agnovit.

6. ἀδύνατον γάρ ἐστι σωθῆναι τὸν μέλλοντα νῦν ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον ἑαυτοῦ. repetuntur quae iam Vis. II, 2, 8 dicta sunt. Harn. contulit Hebr. VI, 4 sq. τὸν μέλλοντα νῦν ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἐκείνοις τοῖς πάλαι ἠρνημένοις δοκεῖ κεῖσθαι μετάνοια. cf. Vis. II, 2, 8.

XXVII, 1. 2. de decimo monte, ubi sub arboribus oves, οἱ πιστεύσαντος τοιοῦτοί εἰσιν· ἐπίσκοποι καὶ φιλόξενοι, οἵτινες ἡδέως εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτῶν πάντοτε ὑπεδέξαντιο τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἄτερ ὑποκρίσεως· οἱ δὲ ἐπίσκοποι πάντοτε τοὺς ὑστερημένους καὶ τὰς χήρας τῇ διακονίᾳ ἑαυτῶν ἀδιαλείπτως ἐσκέπασαν κτλ. episcopis, qui Vis. III, 5, 1 ipsis apostolis adiunguntur, hic adiunguntur viri hospitales vel honoratiores laici. φιλόξενος. „cf. quae Mand. VIII, 10. Sim. IX, 25, 2. 26, 2 adnotavi. I Tim. 3, 2 Tit. 1, 8. I Pet. 4, 9 Rom. 12, 13. Hebr. 13, 2 I Clem. 1, 2. 10, 7. 11, 1. 12, 1. 3 etc. Const. app. III, 3 (p. 98, 9 sq.)“ Harn.

3. ὁ τόπος αὐτῶν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐστίν, cf. c. XXIV, 4.

XXVIII, 1. 2. de undecimo monte, ubi arbores variis fructibus ornatae, οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· οἱ παθόντες ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, οἳ καὶ προθύμως ἔπαθον κτλ. cf. Sim. VIII, 3, 6. 10, 4. martyrum honores iam Hermas apocalypticus praedicavit Vis. III, 2, 1. 5, 2. „iam Hilgenfeld (Apost. Väter p. 159. Zeitschr. f. wiss. Theol. 1869, p. 239) vidit ex hoc potissimum capite tempus cognosci posse, quo Pastor exortus est, et argumentis, quae protulit, Behm (Ueber den Verfasser d. H., p. 41—49) nova addidit. quae enim de Christianis interrogatis et condemnandis hic narrantur, tam prope ad ea accedunt, quae Plinius ad Traianum scripsit quaeque Traianus ut observarentur praescripsit, ut librum non ante hunc imperatorem confectum esse conicere liceat. vix iam Domitiano imperatore [quam opinionem Th. Zahn defendit] quaestio eiusmodi habebatur.“ Funk.

3. πάντων τούτων αἱ ἁμαρτίαι ἀφῃρέθησαν cf. v. 5. καὶ πᾶσαι ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ἰαθῶσιν. „praeter ea, quae iam monui (apostol. Väter, p. 159 not. 1) cf. etiam Melitonis Sard. fragmentum IV. (in Routhii reliquis sacris ed II. Vol. I. p. 124 [fragm. XII in Corp. Apologett. ed. Otto I. IX, p. 418. A 52 sq.:] δύο γὰρ συνέστη τὰ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων παρεχόμενα, πάθος διὰ Χριστὸν καὶ βάπτισμα. Tertullian. de pudicitia c. 22, Apologet. c. 48, Scorp. c. Gnost. c. 6.“ Hg.[1]. „Tertull. de baptism. 16: ‚Est quidem nobis etiam secundum lavacrum, unum et ipsum, sanguinis scilicet, de quo dominus etc. . . . hos duos baptismos de vulnere perfossi lateris emisit . . . . hic est baptismus, qui lavacrum et non acceptum repraesentat et perditum reddit. de patient. 131 ‚Cum

vero (caro) producitur ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundae intinctionis'. Scorpiace 6: ,Posuit igitur secunda solacia et extrema praesidia, dimicationem martyris et lavacrum sanguinis exinde securum'. c. 12: ,Sordes quidem baptismate abluuntur, maculae vero martyrio candidantur. ad martyr. 1 sq. de pudicit. 22. similia apud Clementem Alex., Origenem (cf. Const. app. V, 6 p. 130, 9 sq.), Cyprianum, Eusebium etc. (cf. Euseb. h. e. VI, 4. 3: καὶ γυναικῶν δὲ Ἡραῒς ἔτι κατηχουμένη, τὸ βάπτισμα, ὥς πού φησιν αὐτός [scil. Origenes], τὸ διὰ πυρὸς λαβοῦσα τὸν βίον ἐξελήλυθεν); desunt apud Ignatium, Irenaeum. cf. Dodwelli dissert. ,de secundo martyrii baptismo (Migne Patrol. Lat. T. V, p. 47 sq.]. Redepenning, Origenes T. II, p. 16 sq. 25 sq. Gass in: Ztschr. f. d. hist. Theol. 1859 p. 335 sq. 353 sq. 373 sq. 1860 p. 315 sq. Harn.

4. ὅσοι, φησίν, ἐπ' ἐξουσίαν ἀχθέντες ἐξητάσθησαν καὶ οὐκ ἠρνήσαντο κτλ. cf. Plinii epi. X, 96 ad Traian.: ,interim in iis, qui ad me tamquam Christiani deferebantur, hunc sum secutus modum. interrogavi ipsos, an essent Christiani. confitentes iterum ac tertio interrogavi. perseverantes duci iussi'. quem cognitionis modum Traianus imperator rescripto (l. l. X, 97) probavit. coram magistratu interrogatur, sintne Christiani. cf. Tertullian. Apologet. c. 1 (Christianus) interrogatus vel ultro confitetur. οὗτοι μᾶλλον ἐνδοξότεροί εἰσι παρὰ τῷ κυρίῳ cf. quae ad Sim. VIII, 6, 6 notata sunt. ὅσοι δὲ δειλοὶ καὶ ἐν δισταγμῷ ἐγένοντο κτλ. cf. v. 7. „Ad rem cf. [eccl. Lugd. et Vien. epi. apud] Euseb. h. e. V, 1, 11: ἐντεῦθεν δὴ διεκρίνοντο οἱ λοιποὶ καὶ φανεροὶ καὶ ἕτοιμοι ἐγένοντο πρωτομάρτυρες, οἳ καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἀνεπλήρουν τὴν ὁμολογίαν τῆς μαρτυρίας, ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἀνέτοιμοι καὶ ἔτι ἀσθενεῖς κτλ." Harn. ἵνα δοῦλος κύριον ἴδιον ἀρνήσηται. „cf. II. Clem. 3—5." Harn.

5. δοξάζειν ὀφείλετε τὸν θεόν. „cf. I Pet. 4, 13. 15 sq.: μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς κτλ., εἰ δὲ ὡς Χριστιανός, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν θεὸν ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ. Polyc. ad Philipp. 8, 2: καὶ ἐὰν πάσχωμεν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δοξάζωμεν αὐτόν.

6. αἱ γὰρ ἁμαρτίαι ὑμῶν κατεβάρησαν. vet. lat. et palat. delicta enim vestra vos gravabant (gravaverunt).' (aeth.: ,nam delicta enim vestra gravia sunt'. „fortasse ὑμᾶς legendum, cum exempla usus intrans. desint; cf. Mand. XII, 6, 2; καταβαρύνοντες τὴν ζωὴν ὑμῶν. II. Cor. 12, 16." Harn. sed cf. Winer, Gtamm. d. Ntl. Sprachidioms, ed. VI, S. 52, 2. Al. Buttmann, Gramm. d. Ntl. Sprachgebr., p. 296.

7. εἰς δεσμωτήριον. „cf. Mt. 5. 25 sq. 18, 34." Harn.

XXIX, 1. de duodecimo monte candido οἱ πιστεύσαντες τοιοῦτοί εἰσιν· ὡς νήπια βρέφη (Mand. II, 1) εἰσίν, οἷς οὐδεμία κακία ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν καρδίαν, οὐδὲ ἔγνωσαν τί ἐστι πονηρία (Vis. III, 5. 4.) ἀλλὰ πάντοτε ἐν νηπιότητι διέμειναν. iam de septimo monte sumpti sunt πάντοτε ἁπλοῖ καὶ ἄκακοι καὶ μακάριοι (c. XXIV, 2.). qui de duodecimo monte sumuntur, hac sola ratione differre videntur, quod infantium similes sunt. ἔσεσθε ὡς τὰ βρέφη „cf. Mt. 18, 3. 19, 14 (11, 25). Mr. 9, 33 sq." Harn. hi c. XXXI, 3 describuntur. sed iam c. XXIV, 3 legimus νηπιότητα. duodecim genera ut complerentur, Hermas secundarius illos quodam modo repetiit, qui apud Hermam apocalypticum (Vis. III, 5, 4) dicuntur νέοι ἐν τῇ πίστει. huic vero generi summam perfectionem ideo adscripsit, ut de campo subiacente vel de huius montis radicibus selecti lapides sumi possent (c. XXX, 3).

3. πάντων τῶν προειρημένων ἐνδοξότεροι ἔσεσθε, ipsis apostolis doctoriquesque (c. XXV, 2.) et martyribus (c. XXVIII, 2 sq.), qui Sim. VIII, 2, 1. 3, 6 omnibus (praeter apostolos) praeferuntur.

4. μετὰ τὸ συντελέσαι αὐτὸν τὰς παραβολὰς τῶν ὀρέων. iam singula repetamus et conferamus cum Sim. VIII etc.

I. apostatae, blasphemi et proditores Sim. IX. cum Sim. VIII. communes.

II. hypocritae et doctores malitiae et ipsi Sim. IX. cum Sim. VIII. communes: III. divites (sexto loco Sim. VIII, 1, 11. 9, 1) et negotiis multis impliciti (quinto loco Sim. VIII, 1, 10. 8, 1). IV. dubii tertio loco Sim. VIII, 1, 8a. 7, 1) et dominum in solis labiis habentes (cf. Mand. XII, 4, 4). V. arcanorum studiosi superbique Gnostici hac ratione Sim. IX. proprii, quamvis iam secundo loco haeretici Gnostici recenseantur. VI. detractores (tertio loco Sim. VIII, 1, 8b, 7 2), etiam offensarum memores. VII. semper simplices, innocentes beatique (decimo loco Sim. VIII, 1, 15. 3, 8, quamvis non omnino iidem sint). VIII. apostoli doctoresque orbis terrarum iam alia imagine (c. XV, 4) descripti, a Sim. VIII. alieni, sed Sim. IX. cum Vis. III, 5. 1 quodam modo communes. IX. diaconi improbi et qui abnegaverunt neque conversi sunt, etiam

dolosi et detractores, omnes in sola Sim. IX (6, 4. 8, 2) quodam modo indicti X. episcopi probi iam separati ab apostolis (cf. Vis. III, 5. 1) et laici hospitales, Sim. IX hac ratione proprii. XI. martyrum ordines (undecimo et duodecimo loco Sim. VIII, 1, 16. 17. 3, 6. 7). XII. iusti infantium similes, quos Sim. IX, praeeunte Vis. III. 5, 3. 4, sed proprio Marte a simplicibus montis VII. seiunxisse videtur. comparata igitur Sim. VIII. in hac similitudine iam periculum a Gnosticis maioribus ecclesiae imminens aperte notatur (monte V) et Vis. III. etiam magis ratio habetur (montibus VIII. XII). quibus alius scriptor non probatur.

κύριε, νῦν μοι δήλωσόν περὶ τῶν λίθων τῶν ἡρμένων ἐκ τοῦ πεδίου καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τεθειμένων ἀντὶ τῶν λίθων τῶν ἡρμένων ἐκ τοῦ πύργου κτλ. cf. c. VI, 5—8. X, 1—4. (Funk).

XXX, 1. οἱ λίθοι οἱ ἐκ τοῦ πεδίου ἡρμένοι καὶ τεθειμένοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου ἀντὶ τῶν ἀποβεβλημένων αἱ ῥίζαι εἰσὶ τοῦ ὄρους τοῦ λευκοῦ τούτου. praeter lapides de XII montibus sumptos etiam lapides e campo vel de radicibus montis duodecimi. eadem ratione, qua Vis. III, 3, 4, etiam hic interpretatus sum fideles e gentibus (apost. VV. p. 157. not. 20. 172. Ztschr. f. wiss. Theol. 1858. p. 437 sq. al.), neque errasse mihi videor, cum tot adversarii, non dico meliorem, sed ne ullam quidem veram interpretationem opposuerint. Th. Zahn (l. l. p. 239—243) coniecit, in persecutione ultima (Domitiani) multos a fide lapsos, sed eodem fere tempore, libro nondum scripto multos quoque ad Christum conversos esse, ita ut illorum locum obtinuisse viderentur; hos autem esse lapides de campo allatos. unde vero novi fideles, si XII montibus iam universum humanum genus significatum esset? A. Harnack ingenue confessus est: „Nescio quid sibi voluerit Hermas lapides de campo (c. 6, 5—8. 9, 1 sq. 4 sq.) i. e. homines natura bonos superinducens.“ natura bonos homines iam montes VII. VIII. X. XI. XII praebuerunt. non intellegimus igitur, cur de solius montis duodecimi radicibus lapides sufficiendi conquisiti sint. profecto Hermas secundarius bene intellexit, quid significent Vis. III, 5, 4 νέοι ἐν τῇ πίστει cum πιστοῖς coniuncti. idem valent, quod Clem. Hom. VIII, 6. XVIII, 15 νήπιοι θηλάζοντες (cf. Matth. XI, 25), i. e. gentiles fideles oppositi σοφοῖς πρεσβυτέροις, qui sunt Iudaei. cognoscimus τὸν λαὸν τὸν καινόν, quamvis non contrarium veteri populo Iudaeorum (cf. Barnab. epi. V p. 12, 7. VII p. 18, 12), sed hunc fide christiana supplentem. quicunque e gentibus bona indole praediti sunt, iam condita ecclesia XII tribuum, sed ex parte depravata, collecti sunt, ut turris ecclesiae perficiatur. selectis gentilibus dei populus vel Israelitarum verorum XII tribus completi sunt.

3. ‚εἰ δὲ de ceteris montibus adiecisset, necesse habuisset rursus visitare eam turrem atque purgare.‘ infirmum argumentum, cum etiam de XII. monte sumpti lapides visitati, de montibus vero VII. VIII. X. XI adlati lapides omnes probati sint. sed scriptor omni ratione praeter XII montium lapides alios vitiis carentes adferendos esse censuit, ut ecclesiam etiam gentilibus fidelibus compleret. ‚hi autem omnes candidi inventi sunt, qui crediderunt et qui credituri sunt.‘ vocatio gentium nondum consummata est. ‚ex eodem enim genere sunt‘, ex eiusdem montis XII. radicibus collecti.

4. ‚audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis.‘ cf. c. VI, 7. 8. IX, 1 sq. Vis. III, 6, 5 sq. divites describuntur, quamvis iam tertio monte repraesentati (c. XX). ‚a deo vero nunquam recesserunt.‘ cf. Sim. VIII, 10, 1. 3.

5. ‚iussit opes eorum circumcidi‘ cf. Vis. III, 6, 6. ‚non enim in totum eorum tolli.‘ „cf. Mand. VIII, 10. Sim. I, 8. II, 5. Sim. V, 3. Sim. X, 4, 2. 3. Sim, VIII, 10, 3.“ Harn.

XXXI, 1. ‚ceteri vero, qui adhuc rotundi remanserunt neque aptati sunt in eam structuram.‘ cf. c. IX, 1 sq. ‚quia nondum acceperunt sigillum.‘ cf. v. 4. c. XVI, 3.

2. ‚oportet autem circumcidi hoc saeculum ab illis.‘ Harn. vertit: τὴν γενεὰν ταύτην. vertendum est: τὸν αἰῶνα τοῦτον, cf. Vis. I, 1, 8. III, 6, 5. 6. IV, 3. 5. Mand. IX, 4. X, 1, 4. XI, 8. XII, 1, 2. 6, 5. Sim. III, 1. 2. 3, IV, 2, 3. 4. 8. V, 3, 6. VI, 1, 4. 2, 3. 3, 3. VII, 2. VIII, 11, 3 et latinos interpretes. | ‚et tunc convenient in dei regnum.‘ „i. e. apti erunt (ἁρμόσουσιν cf. Vis. III c. 7, 5. 6 etc.). Funk. ‚necesse est enim.‘ „cf. c. 9, 2. 3.“ Funk.

3. ‚sicut infantes.‘ cf. c XXIX, 1.

4. ‚in unum quemque spiritum fieri.‘ cf. c. XIII, 5 sq. ‚ut dominus pecorum gaudeat de his.‘ nova imago diversa a Sim. VI, cognata Matth. X, 16. Ioan. X, 1 sq. ὁ κύριος τοῦ πύργου (c. V, 2. 6. 7. VII, 1. 6. XXX, 2) hic dicitur ὁ κύριος τῶν προβάτων. cf. Hebr. XIII, 20 τὸν ποιμένα τῶν προβάτων.

5. ,vae erit pastoribus', i. e. ecclesiae praefectis, qui antea non sunt appellati ποιμένες. „cf. Ioann. 10. Eph. 4, 11. (Act. 20, 28. 29. I Pet. 5, 2 sq. I Clem. vv. ll.). cf. quae ad Vis. III, 1, 8. 9. 7 adnotavi [etiam quae ego ad Vis. II, 4, 3. III, 9, 7 adnotavi]. H. episcopos (et diaconos) [rectius: τοὺς πρωτοκαθεδρίτας] respicit.“ Harn. ,dissipata', cf. v. 6 ,dissipati', διαπεπτωκότας Antiochus. Harn. et Funk contulerunt Matth. XXVI, 31. Marc. XIV, 37.

6. ,quid respondebunt pro pecoribus his'? Harn. contulit Hebr. XIII, 17. | ,incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore'. „At v. I Clem. 44 sq. e vv. 6 et 7 [?] concludas, quam sententiam H. foverit de ratione plebem inter et clerum intercedente.“ Harn. Hermas apocalypticus Vis. III, 9, 7 sq. clericis minus confidisse videtur.

XXXII, 1. ,remediate ergo vos, dum adhuc turris aedificatur.' cf. quae ad Vis. II, 2, 4. 5. III. 5, 5 notata sunt.

2. ,reddite ergo ei spiritum integrum, sicut accepistis.' „cf. v. 4. Mand. III. V, 1. 2. X, 2, 1 sq. Sim. V, 6, 5 sq.“ Harn.

4. ,domum spiritus eius.' homo est domus spiritus sancti, quem ei inhabitare docet Mand. III, 1 sq. V, 1, 2 sq. 2, 5 sq. X, 2, 5. Sim. V, 7, 1.

XXXIII, 1. ,Haec omnia quae supra scripta sunt.' cf. Vis. IV, 5, 6. (Sim. V, 3, 7?).

2. ,Quare ergo non interrogasti me de forma lapidum in structura repositorum, quod explevimus formas'? cf. c. VII, 2 sq. X, 1. 2.

3. ,Hi sunt qui nunc mandata mea audierunt et ex totis praecordiis egerunt poenitentiam.' Harn. contulit cc. IX. X. addo Sim. VIII, 2, 6 sq. Vis. II, 2, 8. | ,iussit priora peccata eorum deleri. hae enim formae peccata erant eorum et exaequata sunt, ne apparerent.' „Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi 18 post medium [XVIII, 10 p. 269 ed. Oxon. 1703]: οἱ σπίλοι τῶν ἁμαρτιῶν μένουσι τῷ σώματι. ὥσπερ γὰρ πληγῆς προχωρησάσης ἐν τῷ σώματι, κἂν θεραπεία γένηταί τις, ὅμως ἡ οὐλὴ μένει· οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία πλήσσει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ μένουσιν οἱ τύποι τῶν ἥλων ἐν πᾶσι, περιαιροῦνται δὲ μόνον ἀπὸ τῶν λαμβανόντων τὸ λουτρόν. — videatur cap. X. istius similitudinis cum Diatriba illustrissimi episcopi Vasionensis Iosephi Mariae Suaresii de foraminibus lapidum in priscis aedificiis.“ Cotel.

Sim. X.

Hermae secundarii epilogus, Vis. V. imitatio.

I, 1. ,venit nuncius ille, qui me tradiderat huic pastori, in domum, in qua eram.' „cf. Vis. V, 2: ipse filius dei apparet.“ Harn., consentiente Funk. nos iam cognovimus, filio dei angelorum principi ab Herma secundario substitutum esse Michaelem (Sim. VIII, 3, 3).

3. ,maturitatem.' palat.: venerationem: aeth.: iustitiam. iam in ed. I. verti: τὴν σεμνότητα. secuti sunt Harn. Funk. ,huius.' „scil. pastoris tui.“ Harn.

II, 2. „Hermas se ipsum laudat, cf. c. 3, 3. Vis. I, 2, 3. 4.“ Harn. ,et ego apud dominum', „i. e. apud deum (patrem); grave videtur, Hermam statim in iis quae secuntur nuntium illum (τὸν σεμνότατον ἄγγελον) κύριον appellare.“ Harn. quem secutus est Funk. at Hermas etiam Pastorem semper κύριον appellavit. itaque nihil impedit quominus ,dominum' illum apud Hermam secundarium interpretemur: filium dei, cf. quae ad Sim. VIII, 3, 2 notata sunt et Sim. X, 2, 4.

3. ,magnalia.' „cf. c. 4, 1 = τὰ μεγαλεῖα (Vis. IV, 1, 8. IV, 2, 5. Sim. IX, 18, 2).“ Harn.

4. ,in hoc ministerio., „cf. Mand. c. 4, 1. XII, 3, 2 (διακονία).

III, 1. ,has virgines.' „cf. Sim. IX, 10. 11. 15.“ Harn.

2. ,tu tantum communda domum tuam.' „cf. Vis. I, 3. II, 2.“ Harn. addo Sim. VII, 2.

IV, 2. ,omnem hominem incommodis eripi oportere.' „commendat eleemosynam; cf. v. 3. Mand. VIII, 10 et Sim. I, 8. II, 5. IX, 30, 5. V, 3. VIII, 10, 3. cf. Praedic. Petri et Pauli (Hilgf., N. T. fasc. IV p. 59, 30 sq. p. 65): σύνετε δή, πλούσιοι, ὅτι διακονεῖν ὀφείλετε, λαβόντες πλείονα ὧν αὐτοὶ χρῄζετε. μάθετε ὅτι ἑτέροις λείπει τὰ ὑμῖν περισσεύοντα.“ Harn.

3. ,de necessitate' „i. e. de paupertate.“ Harn. ἐξ ἀνάγκης.

4. ,ne dum tardamini consummetur structura turris' cf. Sim. IX, 32, 1.

ELXAI LIBRI

FRAGMENTA

COLLECTA, DIGESTA, DIIUDICATA.

Elxai propheta vel pseudopropheta Traiano imperante exstitit et librum propheticum conscripsit, quem Ossaei (Essaeorum pars), Ebionaei, Sampsaei receperunt magnique aestumaverunt. Epiphanius Haer. XIX, 1: Συνήφθη δὲ τούτοις (Ossaeis) μετέπειτα ὁ καλούμενος Ἠλξαῒ ἐν χρόνοις Τραϊανοῦ βασιλέως μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος παρουσίαν, ὃς ἐγένετο ψευδοπροφήτης. συνεγράψατο δὲ οὗτος βιβλίον δῆθεν κατὰ προφήτειαν ἢ ὡς κατὰ ἔνθεον σοφίαν. φασὶ δὲ καὶ ἄλλον τινὰ Ἰεξαῖον εἶναι ἀδελφὸν τούτου.*) c. 2. οὗτος μὲν οὖν ἄνω συνῆπται τῇ προειρημένῃ αἱρέσει τῇ τῶν Ὀσσαίων καλουμένῃ, ἧς ἔτι λείψανα καὶ δεῦρο ὑπάρχει ἐν τῇ αὐτῇ Ναβατίτιδι γῇ τῇ καὶ Περαίᾳ πρὸς τῇ Μωαβίτιδι· ὅπερ γένος νυνὶ Σαμψαίων καλεῖται. φαντάζονται δὲ δῆθεν καλεῖν τοῦτον δύναμιν κεκαλυμμένην διὰ τὸ ἢλ (חַיִל) καλεῖσθαι δύναμιν, ξαῒ (כסה) δὲ κεκαλυμμένον.**) — — ἕως μὲν γὰρ Κωνσταντίου ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ τοῦ Ἠλξαῒ Μαρθοῦς τις καὶ Μαρθάνα δύο ἀδελφαὶ ἐν τῇ αὐτῶν χώρᾳ ἀντὶ θεῶν προσεκυνοῦντο, ὅτι δῆθεν ἐκ σπέρματος τοῦ προειρημένου Ἠλξαῒ ὑπῆρχον. τέθνηκε δὲ ἡ Μαρθοῦς πρὸ ὀλίγου τοῦ χρόνου, Μαρθάνα δὲ εἰς ἔτι δεῦρο ὑπῆρχεν. ὧν καὶ τὰ πτύσματα καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος ῥύπη ἀπεφέροντο οἱ πεπλανημένοι αἱρετικοὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, δῆθεν πρὸς ἀλέξησιν νοσημάτων, οὐ μὴν ἐνήργουν. c. 5: συνάπτεται γὰρ οὗτος πάλιν ὁ Ἠλξαῒ τοῖς μετὰ τὸν Χριστὸν Ἐβιωναίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ναζωραίοις τοῖς μετέπειτα γεγονόσι. καὶ κέχρηνται αὐτῷ τέσσαρες αἱρέσεις, ἐπειδὴ θέλγονται τῇ αὐτοῦ πλάνῃ· Ἐβιωναίων τε τῶν μετέπειτα Ναζωραίων, Ὀσσαίων τε τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ, καὶ Νασαραίων τῶν ἄνω μοι προδεδηλωμένων. Epitome

*) Epiphanius in epitome libri I. haer. XIX (ed. Dindorf I, 352 sq.): Συνήφθη δὲ τούτοις (Ossaeis) μετέπειτα ὁ καλούμενος Ἠλξαΐ, ψευδοπροφήτης, ἐν τοῖς χρόνοις Τραϊανοῦ μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ἀπεχθανόμενος παρθενίαν καὶ μισῶν ἐγκράτειαν καὶ γαμεῖν ἀναγκάζων καὶ ἄλλα τινὰ μυρία ὑφηγούμενος ἄτοπα. φασὶ δὲ τούτου καὶ ἀδελφὸν ὑπάρχειν, Ἰεξαῖον καλούμενον, καὶ ὕστερον ἐπὶ τῶν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου . . . . Elxai fratris nomen Ἰεξαῖος (cf. Haer. LIII, 1) prorsus congruit cum Essaeorum nomine Ἰεσσαῖοι apud Epiphanium Haer. XXIX, 1. 4. 5, Nilum (Tract. ad Magnam c. 39, de monast. exerc. c. 3), cf. quae ipse monui (Zeitschr. f. wiss. Theologie 1853 p. 139. 423. 1880. p. 425) et Lipsius (Zur Quellenkritik des Epiphanios, Vindobon. 1865 p. 133 sq. 148).

**) perversa nominis interpretatio.

libri I tomi II (ed. Dindorf. II, 5): Ἐβιωναῖοι, παραπλήσιοι τῶν προειρημένων Κηρινθιανῶν καὶ Ναζωραίων, οἷς συνήφθη κατά τι ἡ τῶν Σαμψαίων καὶ Ἐλκεσαίων αἵρεσις. Haer. XXIX, 3 τάχα δὲ οἶμαι ἀπὸ τοῦ συνῆφθαι αὐτοῖς (Ebionaeis) Ἠλξαῖον τὸν ψευδοπροφήτην, τὸν παρὰ τοῖς Σαμψηνοῖς καὶ Ἐσσηνοῖς καὶ Ἐλκεσαίοις καλουμένοις, ὡς ἐκεῖνος φαντασίαν τινὰ περὶ Χριστοῦ διηγεῖται καὶ περὶ πνεύματος ἁγίου. c. 17 ἤδη δέ μοι καὶ ἀνωτέρω προδεδήλωται, ὡς ταῦτα μὲν Ἐβίων οὐκ ᾔδει, μετὰ καιρὸν δὲ οἱ ἀπ' αὐτοῦ συναφθέντες τῷ Ἠλξαῒ ἐσχήκασι μὲν τοῦ Ἐβίωνος τὴν περιτομὴν καὶ τὸ σάββατον καὶ τὰ ἔθη, τοῦ δὲ Ἠλξαῒ τὴν φαντασίαν. Epitome libri II tomi I (ed. Dindorf. II, 420): Σαμψαῖοι οἱ καὶ Ἐλκεσαῖοι, ἔτι δεῦρο τὴν Ἀραβίαν κατοικοῦντες καθυπέρθεν τῆς νεκρᾶς θαλάσσης κειμένην χώραν· οἵτινες ἀπὸ Ἠλξαῒ τινος ψευδοπροφήτου ἠπατημένοι, οὗ ἔτι δεῦρο ἐκ τοῦ γένους ὑπῆρχε Μαρθοῦς καὶ Μαρθίνη, γυναῖκες δύο, προσκυνούμεναι ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ὡς θεαί, παραπλησίως τοῖς Ἐβιωναίοις τὰ πάντα ἔχοντες.*) Haer. LIII, 1. Σαμψαῖοί τινες ἐν τῇ Περαίᾳ, περὶ ὧν ἤδη ἐν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν ἐπεμνήσθημεν, τῶν δὴ καὶ Ἐλκεσαίων καλουμένων αἱρεσίς τις ὑπάρχει ἐν τῇ Περαίᾳ οὕτω καλουμένῃ χώρᾳ, πέραν τῆς ἁλυκῆς ἤτοι νεκρᾶς καλουμένης θαλάσσης, ἐν τῇ Μωαβίτιδι χώρᾳ περὶ τὸν χειμάρρουν Ἀρνῶν καὶ ἐπέκεινα, ἐν τῇ Ἰτουραίᾳ καὶ Ναβατίτιδι, ὡς καὶ ἤδη μοι πολλάκις περὶ τούτων δεδήλωται. οὗτοι γὰρ αὐχοῦσι τὸν Ἐλξαῒ αὐτῶν εἶναι διδάσκαλον, ἔτι δὲ καὶ εἰς δεῦρο τοῦ γένους αὐτοῦ ὑπαρχούσας δύο γυναῖκας προσκυνουμένας, ὡς θεὰς δῆθεν, καὶ τὸ εἶναι αὐτὰς ἐκ σπέρματος ηὐλογημένου. κέχρηνται δὲ τῇ βίβλῳ ταύτῃ καὶ Ὀσσαῖοι καὶ Ἐβιωναῖοι καὶ Νασαραῖοι, ὡς καὶ ἤδη πολλάκις εἶπον. φύσει δὲ οὗτοι οἱ Σαμψαῖοι ἐξ αὐτῆς ὁρμῶνται, οὔτε Χριστιανοὶ ὑπάρχοντες οὔτε Ἰουδαῖοι οὔτε Ἕλληνες**), ἀλλὰ μέσον ἁπλῶς ὑπάρχοντες οὐδέν εἰσι. φασὶ δὲ καὶ ἄλλο βιβλίον ἔχειν Ἰεξαὶ λεγόμενον ἀδελφοῦ τοῦ Ἠλξαΐ. — — ὑπεραποθνήσκουσι δὲ τῶν ἐκ γένους τοῦ Ἠλξαΐ. καὶ ἐν μὲν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀκηκόειν ὅτι τέθνηκεν ἡ μία γυνὴ ἡ

*) Ioannes Damasc. de haeresibus (LIII, apud Coteler. ecclesiae graecae monum. I, 294): Σαμψαῖοι καὶ Ἐλκεσαῖοι, ἔτι δεῦρο τὴν Ἀραβίαν κατοικοῦντες καθύπερθεν τῆς νεκρᾶς θαλάσσης κειμένην· οἵτινες ἀπὸ Ἐλξά τινος ψευδοπροφήτου ἠπατημένοι, οὗ ἔτι καὶ δεῦρο ἐκ τῆς συγγενείας ὑπῆρχεν Μαρθοῦς καὶ Μαρθῖνα, γυναῖκες προσκυνουμέναι ὡς θεαί, παραπλησίως τῶν Ἐβιωναίων τὰ πάντα ἔχοντες.

**) Adolpho Harnack hic locus non solus obstat asserenti, Hermam in toto libro solos Christianos et gentiles, nusquam Iudaeos respexisse. cf. quae ad Vis. I, 1, 8. Sim. IX, 17, 1 notata sunt. has tres religiones etiam Petri praedicatio p. 58, 20 sq. ed. meae respexit, Epi. ad Diogn. c. 1 sq. quis credet, Hermam Iudaeos omnino omisisse? de Basilidianis Irenaeus adv. haer. I, 24, 4: ‚et Iudaeos quidem iam non esse dicunt, Christianos autem nondum‘. Hermam dicere licet Iudaeum manere voluisse, quamvis iam Christianum.

Μαρθοῦς καλουμένη, ἔμεινε δὲ καὶ ἡ νῦν Μαρθάνα, εἰ μὴ καὶ αὕτη τέθνηκεν. εἴ ποτε δὲ ἔξοδον εἶχον αἱ τοιαῦταί ποι βαδίζουσαι, συνεπόμενοι οἱ ὄχλοι αὐτῶν τὸν χοῦν τῶν ποδῶν λαμβάνοντες, ἰάσεως ἕνεκεν δῆθεν, καὶ τὸν σίελον τῶν πτυσμάτων ὡσαύτως, μεγάλως ἐμπαιζόμενοι ἐχρῶντο ἐν φυλακτηρίοις τε καὶ περιάπτοις. πᾶσα γὰρ πλάνη ἔσχε πρῶτον τὴν τύφλωσιν, ἔπειτα τὴν κενοφωνίαν.

pervulgatā igitur erat Elxai prophetae propheticique libri quem conscripsit auctoritas apud Ossaeos, Ebionaeos et Sampsaeos. unde si quis librum in catholicas ecclesias attulit, nova secta prodire videbatur. itaque Origenes in Ps. LXXXII (apud Eusebium HE. VI, 38): ἐλήλυθέ τις ἐπὶ τοῦ παρόντος μέγα φρονῶν ἐπὶ τῷ δύνασθαι πρεσβεύειν γνώμης ἀθέου καὶ ἀσεβεστάτης, καλουμένης Ἑλκεσαϊτῶν, νεωστὶ ἐπισταμένης ταῖς ἐκκλησίαις. etiam Origenes qui dicitur Philosophum. IX, 13 p. 292: Ἀλκιβιάδης τις καλούμενος, οἰκῶν ἐν Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας, γοργότερον ἑαυτὸν καὶ εὐφυέστερον ἐν κυβείαις κρίνας τοῦ Καλλίστου, ἐπῆλθε τῇ Ῥώμῃ φέρων βίβλον τινά, φάσκων ταύτην ἀπὸ Σηρῶν τῆς Παρθίας παρειληφέναι τινὰ ἄνδρα δίκαιον Ἠλχασαΐ, ἣν παρέδωκέ τινι λεγομένῳ Σοβιαΐ, χρηματισθεῖσαν ὑπὸ ἀγγέλου κτλ. Theodoretus haer. fab. II, 7: οἱ δὲ Ἑλκεσαῖοι, ἔκ τινος Ἑλκεσαΐ τῆς αἱρέσεως ἄρξαντος τὴν προσηγορίαν λαβόντες, ἐκ διαφόρων αἱρέσεων μύθους ἐρανισάμενοι, τὴν οἰκείαν συντεθείκασι πλάνην. — — κατὰ ταύτης τῆς αἱρέσεως Ὠριγένης συνέγραψεν ἀληθῶς. συνεκρότησε δὲ αὐτὴν Ἀλκιβιάδης, ἐξ Ἀπαμείας τῆς Συρίας ὁρμώμενος.

Elcesaitarum sectam diu perseverasse testatur Muhammedi ben Is'haq en-Nedim liber Fihrist anno 987—988 p. Chr. conscriptus, a Chwolsohnio*) ita versus:

„Die *Mogtasilah* (die sich Waschenden). Diese Leute sind zahlreich in den Sumpfdistricten (zwischen der arabischen Wüste, dem Euphrat und dem Tigris) und sie sind eben die Ssabier der Sümpfe. Sie behaupten, dass man sich oft waschen müsse, und sie waschen auch alles, was sie essen. Ihr Oberhaupt wird el-'Hasai'h**) genannt; er ist derjenige, welcher ihre Confession gestiftet hat. Er behauptet: es gebe zwei Reihen von Wesen,

*) Die Ssabier und der Ssabismus, Vol. II. Petropoli 1856, p. 543 sq. cf. etiam Flügelii versionem (Mani, seine Lehre und seine Schriften etc. Lips. 1862.) p. 133 sq.

**) الحسيح. Chwolsohn l. l. I. p. 806 suspicatur: الخسيح. Methodius in convivio (VIII, 10) Ἐλκεσαῖος, secundum Cotelerium (l. l. I, 775). Ἐλχασαῖος vel Ἐλκεσαῖος. ego quidem (Zeitschr. für wissensch. Theologie 1858. II. p. 419) suspicatus sum, Ἠλχασαΐ significare incantatorem (חַלּוּשׁ), sed iam cognovi nomen esse proprium. conferre iuvat viculum Elcesi, Ἐλκεσεί in Galilaea situm, ubi prophetam Naumum natum esse retulerunt Hieronymus (Comm. in Naum praefat., Opp. VI, 535) et Epiphanius de vitis prophetarum c. 18.

eine männliche und eine weibliche; die Gemüsekräuter gehören zum männlichen Geschlecht, der Mistel aber, dessen Wurzeln die Bäume seien, zum weiblichen. Sie haben abgeschmackte Lehrmeinungen, welche nur als Mährchen gelten können. Er (el-'Hasai'h) hatte einen Schüler Namens Schimun.*) Früher stimmten sie hinsichtlich der beiden Urprincipien mit den Manichäern überein; später aber gingen ihre beiderseitigen Confessionen auseinander. Auch giebt es unter ihnen noch bis heutzutage solche, welche die Sterne verehren.

Eine andere Nachricht über die *Ssabier der Sümpfe.* Diese Leute bekennen sich zu den Glaubenslehren der alten Nabathäer, indem sie die Sterne verehren und Bilder und Götzen haben. Sie bilden die grosse Masse der Ssabier, genannt Harraniter. Andere aber sagen, dass sie von diesen im Ganzen und Einzelnen verschieden seien."

Elxai ipsum librum propheticum conscripsisse retulit Epiphanius Haer. XIX, 1 (v. s. p. 229) δῆθεν κατὰ προφητείαν ἢ ὡς κατὰ ἔνθεον σοφίαν. sed si ipse conscripsit, traditum sibi finxit (cf. Herm. Past. Vis. II). Origenes l. l. de Elcesaitis haec retulit: καὶ βίβλον τινὰ φέρουσιν ἣν λέγουσιν ἐξ οὐρανοῦ καταπεπτωκέναι.**) accuratius Origenes qui dicitur Philosophum. IX, 13 p. 292 de Alcibiade Apameensi: ἐπῆλθε τῇ Ῥώμῃ φέρων βίβλον τινά, φάσκων ταύτην ἀπὸ Σηρῶν τῆς Παρθίας***) παρειληφέναι τινὰ ἄνδρα δίκαιον Ἠλχασαΐ, ἣν παρέδωκέ τινι λεγομένῳ Σοβιαΐ, χρηματισθεῖσαν ὑπὸ ἀγγέλου, οὗ τὸ ὕψος σχοίνων εἰκοσιτεσσάρων, ὃ γίνεται μίλια ἐνενηκονταέξ, τὸ δὲ πλάτος αὐτοῦ σχοίνων τεσσάρων, καὶ ἀπὸ ὤμου εἰς ὦμον σχοίνων ἕξ, τὰ δὲ ἴχνη τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐπὶ μῆκος σχοίνων τριῶν ἡμίσους, ἃ γίνεται μίλια δεκατέσσαρα, τὸ δὲ πλάτος σχοίνου ἑνὸς ἡμίσους, τὸ δὲ ὕψος ἡμισχοινίου. εἶναι δὲ σὺν αὐτῷ καὶ θήλειαν, ἧς τὰ μέτρα κατὰ τὰ προειρημένα εἶναι λέγει· καὶ τὸν μὲν ἄρσενα υἱὸν εἶναι τοῦ θεοῦ, τὴν δὲ θήλειαν καλεῖσθαι ἅγιον πνεῦμα.†) Epiphanius Haer. XIX, 1: φαντασιώδη δέ τινα ὡς δῆθεν ἀποκαλύψεως

*) Simeon, fortasse Σοβιαΐ in Philosophumensis memoratus, quem equidem (l. l.), praeeunte A. Ritschelio (Entstehung der altkathol. Kirche ed. II p. 208) interpretatus sum: iurantem, שְׁבֵעַ.

**) sic fere Theodoretus l. l. de Elcesaeis: καὶ βίβλον δέ τινα συντεθείκασιν, ἣν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔφασαν πεπτωκέναι.

***) Chwolsohn (l. l. I p. 114) et editores Gottingenses recte verterunt: ex oppido Seris Parthiae. ibi librum se recepisse finxit Elxai. de hac urbe cf. Ammian. Marcellin. XXIII, 6. Ptolem. I, 11, 1. 4. 17, 5. VI, 13, 6. 16, 8. VIII, 24, 8.

†) Phil. X, 29, p. 331: ἕτεροι δέ τινες ὡς καινόν τι παρεισάγοντες ἐκ πασῶν αἱρέσεων ἐρανισάμενοι ξένην βίβλον σκευάσαντες Ἠλχασαΐ τινος ἐπονομαζομένην κτλ.

παρεισφέρει. c. 4: εἶτα δὲ διαγράφει Χριστόν τινα εἶναι δύναμιν, οὗ καὶ τὰ μέτρα σημαίνει, εἰκοσιτεσσάρων μὲν σχοίνων τὸ μῆκος, ὡς μιλίων ἐνενηκονταέξ, τὸ δὲ πλάτος σχοίνων ἕξ, μιλίων εἰκοσιτεσσάρων, καὶ τὸ πάχος ὁμοίως τερατευόμενος καὶ τοὺς πόδας καὶ τὰ ἄλλα μυθολογήματα. εἶναι δὲ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ αὐτὸ θήλειαν, ὅμοιον τῷ Χριστῷ ἀνδριάντος δίκην ὑπὲρ νεφέλην καὶ ἀνὰ μέσον δύο ὀρέων ἑστός. Haer. XXX, 3: τάχα δὲ οἶμαι ἀπὸ τοῦ συνῆφθαι αὐτοῖς (Ebionaeis) Ἠλξαῖον τὸν ψευδοπροφήτην, τὸν παρὰ τοῖς Σαμψηνοῖς καὶ Ἐλκεσαίοις καλουμένοις, ὡς ἐκεῖνος φαντασίαν τινὰ περὶ Χριστοῦ διηγεῖται καὶ περὶ πνεύματος ἁγίου. c. 17: τοῦ δὲ Ἠλξαῖ τὴν φαντασίαν, ὥστε νομίζειν μὲν τὸν Χριστὸν εἶναί τι ἀνδροείκελον ἐκτύπωμα ἀόρατον ἀνθρώποις, μιλίων ἐνενηκονταὲξ τὸ μῆκος, δῆθεν σχοίνων εἰκοσιτεσσάρων, τὸ δὲ πλάτος σχοίνων ἕξ, μιλίων εἰκοσιτεσσάρων, τὸ πάχος δὲ κατὰ μέτρησιν ἄλλην τινά· ἀντικρὺ δὲ αὐτοῦ ἑστάναι καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν εἴδει θηλείας ἀοράτως, καὶ τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ μέτρου, καὶ πόθεν, φησίν, ἔγνων τὰ μέτρα; ἐπειδή, φησίν, εἶδον ἀπὸ τῶν ὀρέων ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἔφθανον αὐτῶν, καὶ τὸ μέτρον τοῦ ὄρους καταμαθὼν ἔγνων Χριστοῦ τε καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰ μέτρα. de Sampsaeis Haer. LIII, 1: Χριστὸν δὲ ὀνόματι ὁμολογοῦσι, κτίσμα αὐτὸν ἡγούμενοι καὶ ἀεί ποτε φαινόμενον. καὶ πρῶτον μὲν πεπλάσθαι αὐτὸν ἐν τῷ Ἀδάμ, ἐκδύεσθαι δὲ αὐτὸν τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ καὶ πάλιν ἐνδύεσθαι, ὅτε βούλεται. καλεῖσθαι δὲ αὐτὸν Χριστόν, καὶ εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀδελφὴν αὐτοῦ, θηλυκῷ σχήματι ὑπάρχουσαν, ἐνενηκονταὲξ μιλίων τὸ ὕψος ἑκάστου αὐτῶν ἔχον, ὅ τε Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ πλάτος εἰκοσιτεσσάρων, καὶ πολλὰ ληρώδη ἕτερα.

habemus libri exordium, qui tertio Traiani anno conscriptus Ioannem baptistam quodam modo imitabatur. exstitit etiam Elxai κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (Ev. Marc. I, 4). *poenitentiam praedicavit cum repetito baptismo iunctam.* Philosophum. IX, 13 p. 292 (v. s. p. 231) haec sequuntur: ταῦτα τερατολογῶν νομίζει ταράσσειν τοὺς μωρούς, λέγων λόγον τοῦτον· εὐηγγελίσθαι τοῖς ἀνθρώποις καινὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἔτει (ἐπὶ cod. et edd.) Τραϊανοῦ βασιλείας τρίτῳ. καὶ βάπτισμα ὁρίζει ὃ καὶ αὐτὸ διηγήσομαι, φάσκων τοὺς ἐν πάσῃ ἀσελγείᾳ καὶ μιασμῷ καὶ ἀνομήμασιν ἐμφυρέντας, εἰ καὶ πιστὸς εἴη, ἐπιστρέψαντα καὶ τῆς βίβλου κατακούσαντα καὶ πιστεύσαντα ὁρίζει βαπτίσματι λαμβάνειν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Origenes ipse in Ps. LXXXII (l. l.) pergit: καὶ τὸν ἀκηκοότα ἐκείνης (sc. τῆς βίβλου) καὶ πιστεύσαντα ἄφεσιν λήψεσθαι τῶν ἁμαρτημάτων, ἄλλην ἄφεσιν παρ' ἣν Χριστὸς Ἰησοῦς ἀφῆκε, Theodoretus l. l.: ταύτης (sc. τῆς βίβλου)

τὸν ἀκηκοότα ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν παρ' ἣν ὁ Χριστὸς ἐδωρήσατο. similia Hermas apocalypticus scripsit Vis. II, 2, 4 sq.

accuratius Philosophum. IX, 15 p. 294 sq.: τὸ μὲν οὖν βάπτισμα τοῖς ὑπ' αὐ[τῶν ἀπατωμ]ένοις*) οὕτως παραδίδωσι, τοιάδε λέγων τοῖς ἀπατωμένοις·

Εἴ τις οὖν, τέκνα, ἐπλησίασεν οἱῳδήποτε ζώῳ ἢ ἄρρενι ἢ ἀδελφῇ ἢ θυγατρὶ ἢ ἐμοίχευσεν ἢ ἐπόρνευσε καὶ θέλει ἄφεσιν λαβεῖν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀφ' οὗ ἂν ἀκούσῃ τῆς βίβλου ταύτης, βαπτισάσθω ἐκ δευτέρου ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου καὶ ὑψίστου θεοῦ καὶ ἐν ὀνόματι υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως**) καὶ καθαρισάτω καὶ ἁγνευσάτω καὶ ἐπιμαρτυρησάσθω ἑαυτῷ τοὺς ἑπτὰ μάρτυρας γεγραμμένους ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ, τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἅγια καὶ τοὺς ἀγγέλους τῆς προσευχῆς καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸ ἅλας καὶ τὴν γῆν.

ταῦτα τὰ θαυμάσια μυστήρια τοῦ Ἠλχασαΐ, τὰ ἀπόρρητα καὶ μεγάλα ἃ παραδίδωσι τοῖς ἀξίοις μαθηταῖς· οἷς οὐκ ἀρκεῖται ὁ ἄνομος, ἀλλ' ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἐνσφραγίζει τὰ ἑαυτοῦ κακά, πάλιν οὕτως λέγων·

Πάλιν λέγω, ὦ μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες καὶ ψευδοπροφῆται, ἐὰν θέλητε ἐπιστρέψαι ἵνα ἀφεθῶσιν***) ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι, καὶ ὑμῖν εἰρήνη καὶ μέρος μετὰ τῶν δικαίων, ἀφ' οὗ οὖν ἂν ἀκούσητε τῆς βίβλου ταύτης καὶ βαπτισθῆτε ἐκ δευτέρου σὺν τοῖς ἐνδύμασιν.

ἀλλ' ἐπεὶ ἐπαοιδαῖς τούτους οἴδαμεν χρῆσθαι, ἐπί τε κυνοδήκτων καὶ ἑτέρων, δείξομεν. λέγει δὲ οὕτως·

Ἄν τιν' οὖν ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἢ νεώτερον (p. 295) ἢ νεωτέραν κύων λυσσῶν καὶ μαινόμενος, ἐν ᾧ ἐστὶ πνεῦμα διαφθορᾶς, δάκῃ ἢ περισχίσῃ ἢ προσψαύσῃ, ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ δραμέτω σὺν παντὶ τῷ φορέματι καὶ καταβὰς εἰς ποταμὸν ἢ εἰς πηγήν, ὅπου ἂν ᾖ τόπος βαθύς, βαπτισάσθω [σὺν] παντὶ τῷ φορέματι αὐτοῦ καὶ προσευξάσθω τῷ μεγάλῳ καὶ ὑψίστῳ θεῷ ἐν καρδίας πίστει, καὶ τότε ἐπιμαρτυρησάσθω τοὺς ἑπτὰ μάρτυρας τοὺς γεγραμμένους ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ· Ἰδοὺ μαρτύρομαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἅγια καὶ τοὺς ἀγγέλους τῆς προσευχῆς καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸ ἅλας καὶ τὴν γῆν. τούτους τοὺς ἑπτὰ μάρτυρας μαρτύρομαι ὅτι οὐκέτι ἁμαρτήσω, οὐ μοιχεύσω, οὐ κλέψω, οὐκ ἀδικήσω, οὐ πλεονεκτήσω, οὐ μισήσω, οὐκ ἀθετήσω, οὐδὲ ἐν πᾶσι πονηροῖς εὐδοκήσω. ταῦτα οὖν εἰπὼν βαπτισάσθω σὺν παντὶ τῷ φορέματι αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου καὶ ὑψίστου θεοῦ.

*) ὑπ' αὐτοῦ ἀπαγομένοις R. Scottus, ὑπ' (!) ἑαυτοῦ ἀγομένοις vel ἀπ' αὐτοῦ γενομένοις quaesivit editio Gottingensis.

**) cf. Herm. Past. Vis. III, 9, 8 et quae adnotata sunt.

***) ἀφεθήσωνται cod. et edd.

(c. 16.) ἕτερα δὲ πλεῖστα φλυαρεῖ, ταὐτὰ καὶ ἐπὶ φθισικοῖς ἐπιλέγειν διδάσκων καὶ βαπτίζεσθαι ἐν ψυχρῷ τεσσαρακοντάκις ἐπὶ ἡμέρας ἑπτά, ὁμοίως καὶ ἔτι δαιμονῶντας.

Philosophum. X, 29 p. 330 sq.: χρῶνται θὲ ἐπα[οι]δαῖς καὶ βαπτίσμασιν ἐπὶ τῇ τῶν στοιχείων ὁμολογίᾳ. Theodoretus l. l.: ἐπῳδαῖς δὲ καὶ δαιμόνων ἐπικλήσεσι καὶ οὗτοι κέχρηνται καὶ βαπτίσμασιν ἐπὶ τῇ τῶν στοιχείων ὁμολογίᾳ.

Epiphanius Haer. XIX, 1: ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων παρεισφέρων (Elxai) καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αἵρεσιν πλανήσας, ἅλας καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἄρτον καὶ οὐρανὸν καὶ αἰθέρα καὶ ἄνεμον ὅρκον αὐτοῖς εἰς λατρείαν ὁρισάμενος, ποτὲ δὲ πάλιν ἄλλους μάρτυρας ἑπτὰ ὁρισάμενος, τὸν οὐρανόν φημι καὶ τὸ ὕδωρ καὶ πνεύματα, φησίν, ἅγια καὶ τοὺς ἀγγέλους τῆς προσευχῆς καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸ ἅλας καὶ τὴν γῆν. c. 6: πονηρὸς δὲ ἄρα καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠλξαῒ λαλήσας, ὁ καταναγκάσας οὐ μόνον ἐν θεῷ ὀμνύναι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἁλὶ καὶ ἐν ὕδατι καὶ ἐν αἰθέρι καὶ ἐν ἀνέμῳ καὶ ἐν τῇ γῇ καὶ ἐν οὐρανῷ. Haer. XXX, 17: ὅταν γάρ τις αὐτῶν (Ebionaeorum) ἢ νόσῳ περιπέσοι ἢ ὑπὸ ἑρπετοῦ δηχθείνη, κάτεισιν εἰς τὰ ὕδατα καὶ ἐπικαλεῖται τὰς ἐπωνυμίας τὰς ἐν τῷ Ἠλξαῒ τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ τε ἁλὸς καὶ τοῦ ὕδατος, τῶν τε ἀνέμων καὶ τῶν ἀγγέλων τῆς δικαιοσύνης, φασί, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ἐλαίου, καὶ ἄρχεται λέγειν Βοηθεῖτέ μοι καὶ ἀπαλλάξατε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ἄλγημα. Haer. LIII, 1 (de Sampsaeis): θεὸν δὲ ἕνα λέγουσι καὶ δῆθεν αὐτὸν σέβουσι βαπτισμοῖς τισὶ χρώμενοι.*)

in hac poenitentia praedicanda Elxai plane secutus est *Essaeos*, Iudaismum professus, quamvis heterodoxum. Orig. Philosophum. IX, 14 p. 293: οὗτος νόμου πολιτείαν προβάλλεται δελεάσματος δίκην, φάσκων δεῖν περιτέμνεσθαι καὶ κατὰ νόμον ζῆν τοὺς πεπιστευκότας, ἀποσπῶν τινὰ τῶν προειρημένων αἱρέσεων, Epiphanius Haer. XIX, 1: γέγονε δὲ οὗτος ὁ ἄνθρωπος πεπλανημένος τὸν τρόπον, ἀπατηλὸς τὴν γνώμην, ἀπὸ Ἰουδαίων ὁρμώμενος καὶ τὰ Ἰουδαίων φρονῶν, κατὰ νόμον δὲ μὴ πολιτευόμενος. LIII, 1: πρόσκεινται δὲ Ἰουδαίοις οὐκ ἐν ἅπασιν· ἀπέχονται δὲ καὶ ἐμψύχων τινὲς ἐξ αὐτῶν. sic Essaei, quibuscum Elxai etiam sacrificia cruenta improbavit. Haer. XIX, 3: ἀναθεματίζει μὲν γὰρ θυσίας καὶ ἱερουργίας ὡς ἀλλοτρίας οὔσας θεοῦ

*) cf. Contestationem Iacobi Clementis Homiliis praemissam c. 1. 2: καὶ εἶθ' οὕτως κατὰ τὴν Μωϋσέως ἀγωγὴν ἀγαγόντα αὐτὸν ἐπὶ ποταμὸν ἢ πηγήν (ὅπερ ἐστὶν ζῶν ὕδωρ, ἔνθα ἡ τῶν δικαίων γίνεται ἀναγέννησις) μὴ ὁρκίσαι (ἐπεὶ μὴ ἔξεστιν) ἀλλὰ στῆναι αὐτῷ κελεῦσαι πρὸς τῷ ὕδατι καὶ ἐπιμαρτύρασθαι, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀναγεννώμενοι κελευσθέντες ἐποιήσαμεν τοῦ μὴ ἁμαρτεῖν χάριν. λεγέτω δὲ Μάρτυρας ἔχοιμι οὐρανόν, γῆν, ὕδωρ, ἐν οἷς τὰ πάντα περιέχεται, πρὸς τούτοις δ' ἅπασιν καὶ τὸν διὰ πάντων διήκοντα ἀέρα, οὗ ἄνευ οὐκ ἀναπνέω κτλ.

καὶ μηδὲ ὅλως θεῷ ἐκ τῶν πατέρων καὶ τοῦ νόμου ποτὲ προσενεχθείσας. καὶ λέγει ἐκεῖ δεῖν εὔχεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἦν τὸ θυσιαστήριον καὶ αἱ θυσίαι, ἀρνούμενος τὴν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις σαρκοφαγίαν καὶ τὰ ἄλλα καὶ τὸ θυσιαστήριον, τό τε πῦρ ὡς θεοῦ ἀλλότριον. τὸ δὲ ὕδωρ εἶναι δεξιόν, πῦρ δὲ ἀλλότριον εἶναι φάσκων διὰ τούτων τῶν λέξεων·

Τέκνα, μὴ πρὸς τὸ εἶδος τοῦ πυρὸς πορεύεσθε, ὅτι πλανᾶσθε· πλάνη γάρ ἐστι τὸ τοιοῦτον. ὁρᾷς γάρ, φησίν, αὐτὸ ἐγγυτάτω, καὶ ἔστιν ἀπὸ πόρρωθεν· μὴ πορεύεσθε πρὸς τὸ εἶδος αὐτοῦ, πορεύεσθε δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὴν φωνὴν τοῦ ὕδατος.

Haer. LIII, 1: τετίμηται δὲ τὸ ὕδωρ, καὶ τοῦτο ὡς θεὸν ἡγοῦνται, σχεδὸν φάσκοντες εἶναι τὴν ζωὴν ἐκ τούτου.

haec omnia Essaeorum doctrinae et moribus congrua sunt. sed Elxai ab Essaeis etiam recessit. primum enim coelibatum, quem illi magni aestumaverunt, improbavit et matrimonium commendavit, ipse progeniei etiam quarto saeculo superstitis parens. Epiphanius Haer. XIX, 1: ἀπεχθάνεται δὲ τῇ παρθενίᾳ, μισεῖ δὲ τὴν ἐγκράτειαν, ἀναγκάζει δὲ γάμον. tum Veteris Testamenti prophetas reprobavit. Epiphanius iam Haer. XIX, 5 dixit: αὕτη γοῦν ἡ αἵρεσις ἡ τῶν Ἐσσηνῶν ἄνω προειρημένη ἡ πολιτευομένη μὲν τὴν τῶν Ἰουδαίων πολιτείαν κατὰ τὸ σαββατίζειν τε καὶ περιτέμνεσθαι καὶ τοῦ νόμου ποιεῖν τὰ πάντα. μόνον δὲ ἀπαγορεύει τὰς βίβλους ὁμοίως τοῖς Νασαραίοις (cf. Haer. XVIII, 1). σχίσμα δὲ ἐργάζεται αὕτη διαφερομένη πρὸς τὰς ἄλλας ἓξ τούτων τῶν ἑπτὰ αἱρεσέων.

et in matrimonio commendando et in Veteris Testamenti prophetis improbandis Elxai cum *Ebionaeis* plane congruit (cf. Epiphan. Haer. XXX, 15). itaque in Vetere Testamento prophetas*), in Novo Paulum apostolum improbavit. Origenes in Ps. LXXXII (l. l.): ἀθετεῖ τινὰ ἀπὸ πάσης γραφῆς, κέχρηται ῥητοῖς πάλιν ἀπὸ πάσης παλαιᾶς τε καὶ εὐαγγελικῆς, τὸν ἀπόστολον τέλεον ἀθετεῖ. Theodoretus l. l. de Elcesaeis: τὸν δὲ ἀπόστολον παντελῶς ἠρνήθησαν. Epiphanius Haer. LIII, 1: καὶ οὔτε προφήτας δέχονται οἱ τοιοῦτοι (Sampsaei) οὔτε ἀποστόλους, τὰ πάντα δὲ παρ' αὐτοῖς ἠπάτηται.

*) Hermam pauca vel nulla e Veteris Test. prophetis sumpsisse Gebhardtiani et Funkiani indices locorum scripturae sacrae docent. O. de Gebhardt e prophetis nullum locum recensuit nisi Ies. XXIX, 13. cf. Mand. XII, 4, 4: οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς χείλεσιν ἔχοντες τὸν κύριον κτλ., quae ad Matth. XV, 8 revocare licet. Funk recensuit Ies. XXIV, 15. cf. Vis. II, 1, 2: δοξάζειν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, quae e Ps. LXXXV, 9. 12 hausta esse censeo. etiam Mand. VI, 1, 5 ὃς ἂν ἐξ ὅλης καρδίας ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον. IX, 1, 2 ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν κύριον ad Ierem. XXIV, 7 revocare necesse non est, collatis Ps. XXI (XXII), 28. L (LI), 15, et ipsa sententia non remota.

Ebionaei, qui teste Irenaeo adv. haer. I, 26, 2 „apostolum Paulum recusant, apostatam eum legis dicentes, quae autem sunt prophetica curiosius exponere nituntur“, etiam Hierosolyma adorabant, quasi domus sit Dei. Elxai orationes versus Hierosolyma fieri iussit. Epiphanius Haer. XIX, 3: κωλύει γὰρ εἰς ἀνατολὰς εὔξασθαι, φάσκων μὴ δεῖν προσέχειν οὕτως, ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα δὲ ἔχειν τὸ πρόσωπον ἐκ πάντων τῶν μερῶν, τοὺς μὲν ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δύσιν προσέχειν τῇ Ἱερουσαλήμ, τοὺς δὲ ἀπὸ δύσεως εἰς ἀνατολὴν τῇ αὐτῇ, τοὺς δὲ ἀπὸ νότου καὶ μεσημβρίας εἰς ἄρκτον, τοὺς δὲ ἀπ' ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν, ὡς πανταχόθεν τὸ πρόσωπον ἄντικρυς εἶναι τῆς Ἱερουσαλήμ.

cum Ebionaeis iam Epiphanius (Haer. XXX, 3. 17 v. supra p. 233) ea coniunxit quae Elxai *de Christo* spiritus sancti fratre docuit. idem Haer. XIX, 3: ἀλλὰ καὶ πάλιν δῆθεν μὲν Χριστὸν ὀνόματι ὁμολογεῖ, λέγων ὅτι Χριστὸς ὁ μέγας βασιλεύς· οὐ μὴν πάνυ γε κατείληφα ἐκ τῆς αὐτοῦ δολερᾶς καὶ παραπεποιημένης συντάξεως τῆς βίβλου τῆς αὐτοῦ ληρωδίας, εἰ περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑφηγήσατο· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ὁρίζει, Χριστὸν δὲ ἁπλῶς λέγει, ὡς ἐξ ὧν κατειλήφαμέν τινα ἕτερον σημαίνων ἢ προσδοκῶν. quae Epiphanius Haer. LIII, 1 de Sampsaeis retulit (s. supra p. 230 sq.), iam in Adamo et aliis Christum incarnatum esse docent, quae est Pseudo-Clementis in Recognitionibus et Homiliis doctrina. sic Philosophum. IX, 14. p. 293: τὸν Χριστὸν δὲ λέγει ἄνθρωπον κοινῶς πᾶσι γεγονέναι, τοῦτον δὲ οὐ νῦν πρώτως ἐκ παρθένου γεγεννῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πρότερον, καὶ αὖθις πολλάκις γεννηθέντα καὶ γεννώμενον πεφηνέναι καὶ φύεσθαι, ἀλλάσσοντα γενέσεις καὶ μετενσωματούμενον, ἐκείνῳ τῷ Πυθαγορείῳ δόγματι χρώμενος. Theodoretus l. l.: Χριστὸν δὲ οὐχ ἕνα λέγουσιν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἄνω, τὸν δὲ κάτω, καὶ τοῦτον πάλαι πολλοῖς ἐνῳκηκέναι, ὕστερον δὲ κατεληλυθέναι· τὸν δὲ Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ θεοῦ εἶναι φησί, ποτὲ δὲ πνεῦμα καλεῖ, ποτὲ δὲ παρθένου (l. παρθένον) ἐσχηκέναι μητέρα, ἐν ἄλλοις δὲ συγγράμμασιν οὐδὲ τοῦτο. καὶ τοῦτον δὲ πάλιν μετενσωματοῦσθαι καὶ εἰς ἄλλα ἰέναι σώματα λέγει, καὶ καθ' ἕκαστον καιρὸν διαφόρως δείκνυσθαι.

Elxai igitur ad Essaeorum et Ebionaeorum familiam pertinuisse iam cognovimus. Essaei autem et res futuras praedicere studebant et medicam artem procul dubio magica ratione tractabant.*) plane ita Elxai cum asseclis. Philosophum. IX, 14 p. 293 sq.: τοσοῦτον δὲ πεφυσίωνται, ὡς καὶ προγνωστικοὺς ἑαυτοὺς λέγειν, δηλονότι μέτροις καὶ ἀριθμοῖς τῆς προειρημένης Πυθαγορείου τέχνης ἀφορμαῖς χρωμένους. οὗτοι καὶ μαθηματικοῖς καὶ ἀστρο-

*) cf. librum meum: Die jüdische Apokalyptik p. 274 sq.

λογικοῖς καὶ μαγικοῖς προσέχουσιν ὡς ἀληθέσι, καὶ τούτοις χρώμενοι ταράσσουσι τοὺς ἄφρονας νομίζειν αὐτοὺς λόγου δυνατοῦ μετέχειν· ἐπαοιδάς τε καὶ ἐπιλόγους τινὰς διδάσκουσι πρός τε κυνοδήκτους καὶ δαιμονιῶντας καὶ ἑτέραις νόσοις κατεχομένους, ὧν οὐδὲ ταῦτα σιωπήσωμεν. X, 29 p. 331: σεσόβηνται δὲ περὶ ἀστρολογίαν καὶ μαθηματικὴν καὶ μαγικοῖς (l. μαγικήν)· προγνωστικοὺς δὲ ἑαυτοὺς λέγουσιν. Theodoretus l. l.: ἀστρολογίαν δὲ καὶ μαγικὴν καὶ μαθηματικὴν ἠσπάζοντο πλάνην καὶ προγνωστικοὺς ἑαυτοὺς προσηγόρευον.

astrologicae huius vaticinationis exemplum praebent Philosophum. IX, 16 p. 295 sq.: ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀστρολογικῇ πλάνῃ κεχρῆσθαι αὐτοὺς ἔφημεν, ἐξ αὐτῶν δείξομεν. φησὶ γὰρ οὕτως·

Εἰσὶν ἀστέρες πονηροὶ τῆς ἀσεβείας. τοῦτο νῦν ὑμῖν εἴρηται, εὐσεβεῖς καὶ μαθηταί· φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν ἡμερῶν ἀρχῆς αὐτῶν καὶ μὴ ποιεῖτε τὴν καταρχὴν τῶν ἔργων ἐν ταῖς ἡμέραις (p. 296) αὐτῶν καὶ μὴ βαπτίζετε ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἐξουσίας αὐτῶν. ὁπόταν διαπορεύηται ἐξ αὐτῶν ἡ σελήνη καὶ συνοδεύῃ αὐτοῖς, αὐτὴν τὴν ἡμέραν φυλάσσεσθε, ἕως οὗ ἐκπορεύεται ἀπ' αὐτῶν, καὶ τότε βαπτίζετε καὶ ἐνάρχεσθε ἐν πάσῃ ἀρχῇ τῶν ἔργων ὑμῶν. ἔτι δὲ τιμήσατε τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου, ἐπειδή ἐστιν ἡμέρα μία ἐξ αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ τὴν τρίτην σαββάτου φυλάσσεσθε μὴ κατάρχεσθαι, ἐπειδὴ πάλιν πληρουμένων τριῶν ἐτῶν Τραϊανοῦ Καίσαρος, ἀφότε ὑπάτευσεν ἕκτου, τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάρθου ὅτε ἐπληρώθη τρία ἔτη, ἀγωνίζεται*) ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀγγέλων τῆς ἀσεβείας τῶν ἄρκτων· διὰ τοῦτο ταράσσονται πᾶσαι βασιλεῖαι τῆς ἀσεβείας.

haec ad arcana libri pertinuerunt. pergit enim Origenes qui dicitur Philosophum. IX, 17 p. 296: ταῦτα τοίνυν τὰ μεγάλα καὶ ἀπόρρητα μυστήρια ἄλογον ἡγούμενος καταπατεῖσθαι ἢ εἰς πολλοὺς παραδίδοσθαι συμβουλεύει ὡς πολυτελεῖς μαργαρίτας φυλάσσειν οὕτω λέγων·

Τοῦτον δὲ τὸν λόγον μὴ ἀναγινώσκετε πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ ταύτας τὰς ἐντολὰς φυλάξατε ἐπιμελῶς, ὅτι οὐ πάντες ἄνδρες πιστοί, οὐδὲ πᾶσαι γυναῖκες ὀρθαί.

ad diem iudicii pertinent quae Epiphanius Haer. XIX, 4 retulit: τισὶ δὲ λόγοις καὶ κενοφωνίαις ὕστερον ἐν τῇ βίβλῳ ἀπατᾷ λέγων· Μηδεὶς ζητήσῃ τὴν ἑρμηνείαν, ἀλλ' ἢ μόνον ἐν τῇ εὐχῇ ταῦτα λεγέτω, καὶ αὐτὰ δῆθεν ἀπὸ ἑβραϊκῆς διαλέκτου

*) Cod. ὑπέταξε ἐκ τοῦ τῆς ἐξουσίας τὸῦ Πάρθου, ὅτε ἐπληρώθη τρία ἔτη, ἀγγρίζεται. Miller suspicatus est: ὑπέταξεν ἕκτου [καὶ δεκάτου] τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάρθου, ὅτε ἐπληρώθη τρία ἔτη, ἀγρίζεται. ed. Gotting.: ὑπέταξεν ἑαυτοῦ τῇ ἐξουσίᾳ τοὺς Πάρθους [ὅτε ἐπληρώθη τρία ἔτη], ἀγρίζεται. pro τοῦ Πάρθου fortasse τοῦ ἄρκτου legendum est. ceterum de voc. ἀγωνίζεται dubito.

μετενέγκας, ὡς ἀπὸ μέρους κατειλήφαμεν οὐδὲν ὄντα τὰ παρ' αὐτῷ φανταζόμενα. φάσκει γὰρ λέγειν·

Ἄβαρ ἀνὶδ μωῒβ νωχιλὲ δαασὶμ ἀνὴ δαασὶμ νωχιλὲ μωῒβ ἀνὶδ ἄβαρ σελάμ.

missa falsa Epiphanii interpretatione*) singulas litteras e consuetudine Graecorum a sinistra ad dextram primum legamus:

אנא מסהד עליכון ביום דינא רבא;

ego contestor de vobis in die iudicii magni.

tum eadem repetuntur, non literae, sed singula vocabula a sinistra ad dextram: רבא דינא ביום עליכון מסהד, et additur aramaeum voc. שְׁלָם i. e. salus.**) ita scripta esse videntur:

ΑΒΑΡ ΑΝΙΔ ΜΩΙΒ ΝΩΧΙΛΕ ΔΑΑΣΙΜ ΑΝΗ
ΔΑΑΣΙΜ ΝΩΧΙΛΕ ΜΩΙΒ ΑΝΙΔ ΑΒΑΡ ΣΕΛΑΜ.

doctrinae mysticae vel esotericae (cf. s. p. 234. 238. Phil. IX, 15. 17) exemplum.

haec omnia tertio Traiani anno, quo liber ipse se scriptum esse fatetur, optime conveniunt. iam ante celeberrimum illud Traiani imperatoris ad C. Plinium rescriptum (in Plinii epistolis X, 97. 98) Christiani, praecipue iudaicae originis, vexabantur.***) nostrae sententiae igitur non repugnant, quae Elcesaitae in persecutionibus sibi licere statuebant. de huius sectae aliquo propugnatore Origenes in Ps. LXXXII l. l.: φησὶ δὲ ὅτι τὸ ἀρνήσασθαι ἀδιάφορόν ἐστι, καὶ ὁ μὲν νοήσας τῷ στόματι ἐν ἀνάγκαις ἀρνήσεται, τῇ δὲ καρδίᾳ οὐχί. de Elxai ipso Epiphanius Haer. XIX, 1, 2: ὑποκριτὰς δὲ διδάσκει, φήσας μὴ εἶναι ἁμαρτίαν, εἰ καὶ παρατύχοι εἴδωλα προσκυνῆσαι καιροῦ ἐνστάντος διωγμοῦ, ἐὰν μόνον ἐν τῇ συνειδήσει μὴ προσκυνήσῃ, καὶ ὅ τι δ' ἂν ὁμολογήσῃ στόματι, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ μή. μάρτυρα δέ τινα παρεισφέρων οὐκ αἰσχύνεται ὁ ἀπατεὼν λέγων Φινεές τινα ἱερέα τῶν ἀπὸ γένους Λευί τε καὶ Ἀαρὼν καὶ τοῦ ἀρχαίου Φινεὲς ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας προσκυνήσαντα τὴν Ἄρτεμιν ἐν Σούσοις διαπεφευγέναι ὄλεθρον θανάτου ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ὥστε εἶναι αὐτοῦ τὰ πάντα ψευδῆ καὶ μάταια. c. 3: πρῶτον μὲν διδάσκων ἀπαρνησιθεῖαν, καθ' ὑπόκρισιν βδελυρῶν θυσιῶν τῆς εἰδωλολατρείας

*) ἄβαρ, παρελθέτω· ἀνίδ, ταπείνωσις· μωΐβ, ἡ ἐκ πατέρων μου· νωχιλέ, τῆς κατακρίσεως αὐτῶν· δαασίμ, καὶ καταπατήματος αὐτῶν· ἀνή, καὶ πόνου αὐτῶν· δαασίμ, καταπατήματι· νωχιλέ, ἐν κατακρίσει, μωΐβ, διὰ τῶν πατέρων μου· ἀνίδ, ἀπὸ ταπεινώσεως· ἄβαρ, παρελθούσης· σελάμ, ἐν ἀποστολῇ τελειώσεως.

**) sic post Ignatium Stern (in ephemeridibus: Ben-Chanaja, Januar. 1858, Szegedini) verba obscura eodem anno feliciter Interpretatus est M. A. Levy (Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft XII, p. 712).

***) iis quae iam disserui (Einleitung in d. N. T. p. 541 not. 2) addo: Hegesippum apud Euseb. H. E. III, 20, 6, Bruttium apud Euseb. Chron. Ol. 218, 4.

μετέχειν λέγων, ἔπειτα δὲ ἀπατῶν τοὺς ἀκούοντας καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν ἰδίαν πίστιν στόματι καὶ μὴ ἔχειν ἁμαρτίαν φάσκων, ὡς εἶναι ἀθεράπευτον τὸ αὐτῶν πάθος καὶ μὴ δυνάμενον κατορθωθῆναι. εἰ γὰρ τὸ στόμα τὸ ὁμολογοῦν τὴν ἀλήθειαν προετοιμάζεται εἰς ψεῦδος, ἆρα γέ τις αὐτοῖς ἐμπιστεύσειε τὴν καρδίαν μὴ ἔχειν ἠπατημένην; conferre licet Herm. Sim. VIII, 8, 5. IX, 26, 5: τούτοις οὖν μετάνοια γίνεται, ἐὰν μὴ ἐκ καρδίας εὑρεθῶσιν ἠρνημένοι.

———

CODICIS SINAITICI DISCREPANTIA NON NOTATA.

Vis. I, 1, 2 p. 3, 8. διελογειζομην. 3 p. 4, 1. ελαβε̄. p. 4, 4. εκινον. 4. p. 4, 7. εκινηv. 5. p. 4, 9. εινα (S[d] ἵνα). 6. p. 4, 1. οργειζετε (S[c] οργειζεται). 7. p. 4, 15. εσχρον. 8. p. 5, 6. εχι. p. 5, 7. τες (S[c] ταις). εχμαλωτισμον (S[c] αιχμαλωτισμον).

2, 1. p. 5, 14. εκλισθησαν. p. 5, 18. τελιων. 2. p. 6, 1. χιρας. p. 6, 2. μαι. χεραι. 3. p. 6, 4. κατιφης (S[c] κατηφης). p. 6, 6. γυνεκος.

3, 1. p. 6, 13. 17. οργειζεται. 2. p. 7, 3. εισχυροποιει. p. 7, 4. 5. 6. περιγεινεται. 5. θελι. 3. p. 7, 9. θελις ακουσε. p. 7, 13. δυνατε. 4. p. 7, 14. δυναμαιων. 4. p. 8, 1. ευπρεπιαν τη κτισι. p. 8, 4. μεθιστανι. p. 8, 6. γεινεται. p. 8, 8. πιστι.

4, 2. p. 8, 11. προσκαλιτε (S[c] προσκαλειται) δε μαι. p. 8, 12. λεγε μοι ηρεσε̄. 3, p. 8, 16. ανδραις.

Vis. II, 1, 1. p. 8, 22. ερι. 3. p. 9, 3. 4. αναγειvωσκουσαν. p. 9, 6. εινα. p. 9, 10. εξεφνης. ib. χιρος. p. 9, 11. ἴδο̄.

2, 1. p. 9, 12. ημαιρας (S[c] ημερας). p. 9, 13. γνωσεις. 2. p. 9, 16. προδοτε. p. 9, 17. αμαρτιες (S[c] αμαρτιαις). p. 9, 18. ασελγιας. 3. p. 10, 5. αφεξετε. 4. p. 10, 4. γνωρισε σαι. ibid. ενετιλατο. p. 10, 5. πασε (S[c] πασαι). p. 10, 6. μεχι (S[c] μεχρι). p. 10, 7. ημαιρας (S[c] ημερας). 5. p. 10, 10. αμαρτησεις. p. 10, 11. μαιτανοια (S[c] μετανοια). ibid. εχι. p. 10, 12. ημερε (S[c] ημεραι). p. 10, 13. ημαιρας (S[c] ημερας). 7. p. 10, 16. διψυχησιτε (S[c] διψυχησητε). p. 10, 18. υμις οσοι ὑπομενεται. 8. p. 10, 21. αρνισθαι. p. 10, 22. ημερες.

3, 1. p. 11, 2. παιδευθησοντε. p. 11, 3. παιδια. p. 11, 5. παραβασις. ibid. αιμελησεν. p. 11, 6. τες πραγματιαις (S[c] ταις αμαρτιαις). p. 11, 7. τες (S[c] ταις). 2. p. 11, 9. σεσωκεν σαι. 3. p. 11, 13. 14. διαφθαρησοντε (S[c] -ται). 4. p. 11, 14. ερις. ibid. ειδου. ibid. θλιψεις.

4, 1. p. 11, 19. δοκις. ibid. πλανασε (S[c] -σαι). 2. p. 12, 2. μετεπιτα. p. 12, 4. δεδωκαινε (S[c] -εναι). p. 12, 7. πεμψι. p. 12, 8. πολις.

Vis. III, 1, 2. p. 12, 17. πολλακεις. p. 12, 13. εινα. p. 12, 14. διξε. p. 12, 15. επι. p. 12, 15. 16. σπουδεος (S[c] -αιος). p. 13, 1. διξω. ibid. δι. p. 13, 2. ειδιν. 3. p. 13, 3. θελις. p. 13, 5. εκι. 4. p. 13, 7. κιμενον. p. 13, 8. εκιτο. 5. p. 13, 9. κιμενα. p. 13, 11. ε (S[c] αι). p. 13, 18. αιρωτων. 7. p. 13, 19. χιρος και αγι. p. 13, 20. υπαγεται. p. 13, 21. οικοδομιται. 8. p. 13, 8. εινα. 9. p. 14, 10. εκινων. p. 14, 11. εκινοι.

2, 1. p. 14, 13. εκινων. p. 14, 15. αρειστερα. p. 14, 16. ε (S[c] αι). p. 14, 17. εκινοι. 2. p. 15, 2. ημαιραν. 3. p. 15, 4. επιδιξη. 4. p. 15, 5. χιρος και εγιρι. p. 15. 7. βλεπις. 5. p. 15. 11. αλλει (S[c] αλλαι). p. 15, 13. εκινοι, 6. p. 15, 17. φενεσθε εφενετο. 9. p. 16, 5. κυλισθηνε. p. 16, 6. ελθι̅.

3, 1. p. 16, 7. διξασα. p. 16, 8. ωφελος. p. 16, 9. ι. p. 16, 10. γειvωσκι̅. 2. p. 16, 12. γειvωσκουσιν. ibid. ακουσοντε (S[c] -αι). p. 16, 13. χαρισονται (S[a.c] χαρησονται). p. 16, 15. ακουαι. p. 16, 16. μηκαιτι (S[c] μηκετι). 3. p. 16, 20. οφθισα. p. 16, 21. εινα. 4. p. 17, 2. ειδης. 5. p. 17, 3. ωκοδομιται (S[a.c] ωκοδομηται). p. 17, 5. αληθιαν. p. 17, 8. κρατιτε.

4, 1. p. 17, 13. κτισην (S[a.c] κτισιν). 2. p. 17, 15. παραφερον (S[a] suppl. τες). p. 17, 17. συντελεσθησετε. 3. p. 17, 20. γνωνε. p. 17, 21. αποκριθισα. p. 17, 23. εδι. ibid. αποκαλυφηναι (S[a], ut videtur, supplevit θ). p. 18, 2. διαλογειsζομενους (S[c] punctavit σ). ibid. τες. p. 18, 4. αληθιας. p. 18, 5. ισυρα (S[a.c] suppl. χ).

5, 1. p. 18, 12. παντοται. ibid. ϊρηνην. 2. p. 18, 14. εκομενοι (S^a.c suppl. λ). p. 18, 15. συμφω (S^a videtur supplevisse νουντες). ibid. τες αρμογες (S^c ταις αρμογαις). p. 18, 16. αιτερων. 3. p. 18, 19. εισειν. 4. p. 19, 2. πιστι. 5. p. 19, 5. θελονταις. p. 19, 6. εχρηστοι (S^c ευχρηστοι). p. 19, 8. πιστι. p. 19, 9. οικοδομιται. ibid. ουκαιτι (S^c ουκετι).

6, 1. p. 19, 12. γνωνε (S^c γνωναι). 2. p. 19, 17. κιμενους. p. 19, 19. αληθιαν. 3. p. 20, 1. τες (S^c ταις). ibid. ειρηνευονταις. 4. p. 20, 6. αναμιας (S^c ανομιας). p. 20, 7. ολοτελις. 5. p. 20, 8. αποκριθισα. p. 20, 12. πραγματιας. ibid. απαρνουντε. 6. p. 20, 17. πλουτουνταις. p. 20, 19. επλουτις. p. 20, 21. γεινεσθε.

7, 1. p. 21, 5. δυνασθε. ibid. πλανωντε. p. 21, 6. περιπατουνταις. 2. p. 21, 6. πιπτονταις. p. 21, 7. κεομενοι. p. 21, 8. ουκαιτι (S^c ουκετι). p. 21, 9. ασελγιας. 3. p. 21, 10. ουτοι εισειν. ibid. ακουσανταις (S^c -τες). p. 21, 14. μνιαν. ibid. αληθιας. 5. p. 21, 16. ανεδευσαμενος. 6. p. 21, 22. εκπληρωσωσειν. ibid. ημαιρας (S^c ημερας). p. 21, 25. ηργασαντο (S^c ειργασαντο). ibid. αιαν (S^c εαν).

8, 1. p. 22, 4. θελις. 2. p. 22, 6. βλεπις. 3. p. 22, 8. ενεργιας. p. 22, 9. χιρας. 4. p. 22, 11. καλιται (correctum e κρατιται). p. 22, 12. γεινεται. 5. p. 22, 15. ετερε (S^c ετεραι). 6. p. 22, 19. δυναμις. 7. p. 23, 3. γεγεννημαιναι. p. 23, 5. θια. 8. p. 23, 7. εξι. 9. p. 23, 9. ασυνεται ανθρωπαι. p. 23, 11. εχι. p. 23, 12. μηκαιτι (S^c μηκετι). p. 23, 13. ανακαινωσεις. 11. p. 23, 15. τρις ημαιρας (S^c ημερας). p. 23, 16. λαλησε (S^c λαλησαι). p. 23, 17. εινα. ibid. ποιησανταις.

9, 1. p. 23, 21. δικαιωθηται. p. 23, 22. ϋμις. p. 23, 23. θελεται. ibid. παηνε (S^c. παηναι). p. 24, 1. ειρηνευεται. ibid. επισκεπτεσθαι. 3. p. 24, 4. ασθενιαν. p. 24, 6. λυμενεται. p. 24, 7. διαφθειρετε. 5. p. 24, 9. εκζητιται. p. 24, 10. πινωντας. p. 24, 11. θελησεται. 6. p. 24, 14. εκκλισθησεσθαι. 7. p. 24, 15. ϋμειν. p. 24, 16. γεινεσθαι. p. 24, 18. ϋμις. 8. p. 24, 19. θελεται. p. 24, 20. φρονησειν. 9. p. 24, 22. μηποται. ibid. ε (S^c. αι.) 10. p. 24, 23. ϋμις. ibid. θελεται. p. 24, 24. πεδιαν (S^c παιδιαν). p. 25, 1. σταθισα.

10, 1. p. 25, 6. ϊδον. 2. p. 25, 8. ες (S^c αις). ibid. αποκριθισα. p. 25. 9. δι σαι. 3—5. p. 25, 10. 11. 14. ορασι. 5. p. 25, 14. καλλι. 6. p. 25, 16. γνωνε (S^c γνωναι). p. 25, 18. ερωτησεις ταπινοφροσυνης. p. 25, 19. αιτις. 7. p. 25, 21. λεγι. ibid. χιρα. p. 25, 22. ετουμενος (S^c αιτουμενος). 9. p. 26, 4. αποκαλυψεις. ibid. τιν (S^c suppl. ος). p. 26, 6. εχῑ.

11, 2. p. 26, 9. ορασι. 3. p. 26, 12. μηκαιτι (S^c μηκετι). p. 26, 14. ουτω (S^c ουτως). p. 26, 16. 17. επαλεωθητε. p. 26, 17. τες (S^c ταις). 4. p. 26, 18. γνωνε (S^c γνωναι). p. 26, 19. ασθενιαν — ασθενια. p. 26, 20. εχις.

12, 1. p. 26, 21. ορασι. 2. p. 26, 24. ασθενιαν. p. 27, 1. εξεφνης κατελιφθη. p. 27, 2. εξεγερθη. p. 27, 3. ἐνεδσατο (S^c suppl. υ). ibid. ουκαιτι ανακιται. p. 27, 5. ουκαιτι (S^c ουκετι). p. 27, 6. υμις. 3. p. 27, 8. απεθεσθαι. p. 27, 9. πιστι. p. 27, 11. ειρηνευηται.

13, 2. p. 27, 12. ϋμις. p. 27, 18. ϊληφατε. 3. p. 27, 19. θεσεις. p. 27, 20. εχι. p. 27, 21. στοιχιων κρατιται. 4. p. 28, 2. μηκαιτι (S^c μηκετι). ibid. ετησεις (S^c αιτησεις).

Vis. IV, 3. p. 28, 11. τελιωση. p. 28, 13. διξε. 5. p. 28, 20. ερχοντε. ibid. κονιαρτον (S^c -ορτον). 6. p. 29, 1. μιζονος και μιζονος. p. 29, 4. μηκι. p. 29, 5. καιφαλην. 7. p. 29, 6. εινα. 8. p. 29, 8. 9. μεγαλιῶ. 9. p. 29, 10. ερχομε. p. 29, 12. μεχρεις. 10. p. 29, 13. καιφαλης. p. 29, 14. εματωδες (S^c αιμ.).

2, 1. p. 29, 16. παρελθιν. p. 29, 19. κατακαλυψεις. 2. p. 30, 2. ασπαζετε (S^c -ται). ibid. χερε. p. 30, 3. χεραι. 3. p. 30, 3. ποκριθισα (S^c suppl. α). p. 30, 4. 5. διαφθειρε (S^c -ραι). p. 30, 5. δυναμι. 4. p. 30, 7. ηνυξας. p. 30, 11. εινα. p. 30, 13. αιδιψυχησας (S^c εδιψ.). 5. p. 30, 13. εξηγησε (S^c -σαι). p. 30, 14. μεγαλια. p. 30, 18. ημαιρας. p. 30, 20. κατορθωσι. 6. p. 31, 1. 2. ερετωτερον.

3, 1. p. 31, 5. καιφαλην. ibid. αποκριθισα. 2. p. 31, 8. κατοικιται. 3. p. 31, 10. εκφυγονταις. p. 31, 10. γεινεται. 4. p. 31, 12. S^c δοκιμαζεσθαι. p. 31, 14. αποβαλλι. p. 31, 15. χρησιμοι (S^c suppl. μ). p. 31, 16. εσεσθαι. 6. p. 31, 21. ϋμις. 7. p. 32, 2. θηρειον.

Vis. V, 1. p. 32, 5. οψι. p. 32, 7. χιραν. ibid. μαι. 3. p. 32, 10. εκπιραζων. p. 32, 11. γεινωσκω. p. 32, 12. αιπιγεινωσκεις (S[c] επιγ.). 4. p. 32, 13. ειδεα. p. 32, 14. εκινος. 5. p. 32, 17. τες. p. 32, 17 sq. εντελλεσθε. p. 33, 2. διξω. p. 33, 3. παρασταραβολας (S[c] notavit παρας). p. 33, 4. διξω. ibid. εντελλομε. p. 33, 5. γραψε. p. 33, 5. 6. χιρα αναγεινωσκης. 6. p. 33, 7. παραπολας (S[c] ut videtur παραβολας). ibid. ενετιλατο. 7. p. 33, 8. πορευθηται και εργασησθαι. p. 33, 10. μετανοησηται. ibid. προσθηται. p. 33, 11. αποληµψεσθαι. p. 33, 12. γραψε. ibid. ενετιλατο.

Mand. I, 2. p. 34, 2. φοβηθητει. ibid. ενκρατευσε. p. 34, 3. αποβαλις.

Mand. II, 1. p. 35, 2. γεινου. p. 35, 4. ακουαι. 3. p. 36, 1. ϊρηνευον. 4. p. 36, 3. ενδυσε. p. 36, 6. απως (suppleto λ). p. 36, 7. διδοσθε. p. 36, 8. θελι. 5. p. 36, 10. λαμβανονταις.

Mand. III, 1. p. 37, 2. . ληθιαν. 2. p. 37, 7. γειν . . .

Mand. IV, 1, 1. p. 38, 9. φυλασιν (S[c] φυλασσιν) την αγνιαν. p. 38, 9. 10. αναβενετω. p. 39, 2. 3. παντοται. 2. p. 39, 3. 5. ενθυμησεις. p. 39, 6. αιργον (S[c] εργον). 3. p. 39, 8. κατοικι (S[d] -κει) — εκι (S[c] -ει). p. 39, 9. οφιλι. ibid. αναβενῑ (S[d] -νειν). 4. p. 39, 10. επερωτησε σαι, ibid. φημει. p. 39, 11. ευρη (S[d] ευρει). p. 39, 11. 12. μοιχια τινει. p. 39. 12. αμαρτανι. 5. p. 39, 12. 13. αγνιας (S[a.d] αγνοιας). p. 39, 13. αμαρτανι. ibidem S[d] επημενη. ibid. πορνια. p. 39, 15. γεινεται (S[d] γινεται). p. 39, 16. μοιχιας. 6. p. 39, 17. επιμινη (S[c] επιμεινη). ibid. παθι. 7. p. 40, 4. θελης (S[a.c] suppl. η secundum). ibid. υποστρε (S[a.c] suppl. ψε, S[d] -ψαι). 8. p. 40, 5. 6. αμαρτανι (S[d] -νει). p. 40, 6. δι. p. 40, 8. 9. οφιλι (S[d] οφειλει) γαμιν. p. 40, 9. πραξεις. ibid. γυνεκι (S[c] γυναικι), και ανδιρ (S[c] ανδρι) κιται (S[d] κειται). 9. p. 40, 10. μοιχια. 10. p. 40, 14. μενῑ (S[c] μενειν). 11. p. 40, 17. μηκαιτι (S[c] μηκετι). p. 40, 19. πᾰταντων (S[d] del. ταν).

2, 1. p. 40, 20. επι. p. 40, 21. παντοται. p. 41, 2. επι. p. 41, 4. δοκι (S[d] δοκει). 2. p. 41, 5. μετανοησε bis. p. 41, 7. αναβενει. p. 41, 8. ουκαιτι (S[c] ουκετι). p. 41, 9. ταπινοι. p. 41, 11. εγαλη (S[a c] suppl. μ).

3, 6. p. 42, 12. φη . . (post η litterae μ, non σ vestigia Tischendorfius animadvertit, itaque φημι scriptum videtur esse).

CODICIS LIPSIENSIS DISCREPANTIA NON NOTATA VEL ACCURATIUS NOTANDA[1]).

Vis. I, 1, 2. p. 3, 9. μόνος, super ς notato μόνον. 3. p. 3, 11. εἰσί. p. 4, 1. ἀπήνεγκε. 6. p. 4, 13. pro ἕνεκεν exstat ἕνωσιν corr. ex ἕνωσεν, ut videtur, supra notato ἕνω c. compendio. 8. p. 5, 1. pro ἀνδρὶ exstat ἂν (ex α corr. ε, supra notato ἀν) δέ. p. 5, 9. pro γαυριῶντες exstat γῆν ἐρῶντες, super ἐρῶντες not. εὐρῶντες. 2, 2. p. 5, 21. ἦλθε. p. 6, 1. ἐκάθισε. 4. p. 6, 8. ἔστι. p. 6, 10. δεδοκιμασμένοι super οι not. ν. 3, 2. p. 7, 2. ἐθεμελίωσε. p. 7, 5. δίκαιος, super ς not. ν. 4. p. 8, 7. τηρήσωσι. 4, 2. p. 8. 12. ἤρεσε. p. 8, 13. pro ἀρέσκει exstat, ut videtur, ἀρετήν, litteris ετ post mutatis (?), supra not. ἀρετήν — ἀρεστά. ibid. πρότερον, super ον not. α.

Vis. II, 1, 2. p. 9, 1. ἐγνώρισε. 4. p. 9, 7. εἴ τινα τότε pro εἴς τινα τόπον. p. 9, 10. pro ἡρπάγη μου exstat ἡρπάγην μου, super την μου not. γημένου. 2, 2. p. 9, 16. προδόται, super αι not. ας. 3. p. 10, 1. πᾶσι. 5. p. 10, 8. ὤμοσε. p. 10, 12. πᾶσι — ἔθνεσι. 8. p. 10, 19. ὤμοσε. 3, 1. p. 11, 1. μνησικακήσεις, notato σον super εις, post corr. μνησικάκει, ut videtur. p. 11, 5. ἐμέλησε. 2. p. 11, 9. σέσωκε, ibid. ἐαὸ (cum compendio) ἐκείνης pro ἐὰν ἐμμείνης. 4, 2. p. 12, 3. ἠρώτησε. p. 12, 4. φησί. p. 12, 6. πᾶσι.

Vis. III. 1, 5. p, 13, 10. ἔλαβε. p. 13, 11. προσῆλθε. 8, p. 14, 2. φησί. 9. p. 14, 3. 5. εἴασε. p. 14, 7. ἐστί. 2, 1. p. 14, 13. ἐστί. p. 14, 17. ἔχουσι. 3, 1. p. 16, 12. γινώσκωσι. 2. p. 16, 14. μετανοήσωσι. p. 16, 17. ἔχουσι. 4, p. 17, 1. μόνον, super ον not. η. 4, 1. p. 17, 10. θαύματως, super alt. α not. αν ut videtur. 2. p. 17, 15. εἰσί. p. 17, 18. δοξάσουσι. 3. p. 18, 4. ἐστί (bis). 6, 1. p. 19, 13. ἐπίστευσαν, super επ videtur esse notatam ετι.

---

[1]) cf. O. de Gebhardt p. IX sq.

p. 19, 14. ἔχουσι. 3. p. 20, 3. ἐκμένουσιν. 5. p. 20, 8. εἰσί. p. 20, 11. τούτου, supra finem huius vocis positum τὴν, tum sequitur οὐσίαν, cui superscr. est ὅταν. 6. p. 20, 14. φησί. **7**, 1. p. 21, 4. ἀφίουσι. p. 21, 6. ταλαιπωροῦσι. 3. p. 21, 14. μετανοοῦσι. 6. p. 21, 21. ἁρμόσουσι, ibid. βασανισθῶσι. p. 21, 22. ἐκκληρώσωσι. p. 22, 1. pro σώζονται prius ζήσονται, ut videtur. **8**, 2. p. 22, 5. ὑπεμειδίασε. 4. p. 22, 11. ἐστί. 5. p. 22, 15. εἰσί. p. 22, 17. ποιήσῃς e ποιήσεις, ut videtur. **9**, 1. p. 23, 21. στάξαντος. super στ not. τ. 4, p. 24, 7. post τροφῆς deletum αὐτῶν. p 24, 8. μεταδιδοῦσι. 6. p. 24, 14. super illo χ positum est η, et in linea ima post ἐκκλεισθήσεσθε custos exhibet μετὰ τῶν. **10**, 4. p. 25, 12. εἶχε. **11**, 1. p. 26, 8. φησί. **12**, 1. p. 26, 23. φησί. 2. p. 27, 3. ἕστηκε. p. 27, 5. οὕτω. **13**, 2. p. 27, 15. ἤκουσε. p. 27, 17. οὕτω. 3. p. 27, 20. ἕστηκε. p. 28, 2. ἤδη supra lineam additum pr. m., ut videtur. p. 28, 3. δύῃ (υ corr.), ut videtur, super ύ notato ω.

Vis. IV, **1**, 3. p. 28, 10. ἔδειξε. 8. p. 29, 8. ἐδίδαξε. 9. p. 29, 12. προέβαλλε. 10. p. 29, 13. εἶχε. **2**, 1. p. 29, 20. εἶχε. 2. p. 30, 1. ἐστί. 3. p. 30, 3. 4. ἀπήντησε. 4. p. 30, 9. ἀπέστειλε. p. 30, 11. ἐνέφραξε. 5. p. 30, 15. ἐστί. 6. p. 31, 1. 2. ἀκούσασι. **3**, 1. p. 31, 5. εἶχε. p. 31, 7. ἔστι. 2. p. 31, 7. φησί. 4. p. 31, 12. οὕτω.

Vis. V, 2. p. 32, 8. παρεκάθισε. 4. p. 32, 15. ἔλαβε. 7. p. 33, 12. οὕτω.

Mand. II, 4. p. 36, 4. ἐστι. p. 36, 6. δίδωσι. p. 36, 7. πᾶσι (bis). 5. p. 36, 8. ἀποδώσουσι. p. 36, 10. 11. τίσουσι. 6. p. 36, 11. ἔλαβε.

Mand. III, 1. p. 37, 4. 5. οὕτω.

Mand. IV, **1**, 1. p. 38, 9. φησί. 8. p. 40, 8. ἐστί. 9. p. 40, 11. ἔθνεσι. 11. p. 40, 16. οὕτω. p. 40, 18. ἔστι. **2**, 2. p. 41, 4. πᾶσι τοῖς μετανοοῦσι. p. 41, 7. πεποίηκε. p. 41, 8 ἔπραξε. p. 41, 11. ἐστί. **4**, 5. p. 42, 11. ἔθηκε.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

In textu: Vis. I, 1. 9, p. 5, 1. pro ἤ σοι οὐ δοκεῖ scribe ἢ οὐ δοκεῖ σοι. 2, 2. p. 6, 2. post χαῖρε pone punctum. 3, 1. p. 6, 18. 19. post σου pone punctum, post πράξεων colon. 3, 2. p. 7, 6. pro μὴ scribe μή.

Vis. II, 2, 3. p. 9, 19. pro τοὶς scribe τοῖς. 2, 7. p. 19, 17. pro ἀγίων scribe ἁγίων. 2, 8. p. 10, 21. pro ζωής scribe ζωῆς. 4, 1. p. 11, 20. pro οὐκ ἔστιν scribe οὔκ ἐστιν.

Vis. III, 1, 4. p. 13, 9. post ἐξηπλωμένον pone comma. 6, 1. p. 19, 14. 15. pro οὐκ εἰσίν scribe οὔκ εἰσιν. 6, 5. p. 20, 8. pro εἰσιν scribe εἰσίν. 7, 1. p. 21, 4. post ἀληθινήν pone punctum. 8, 6. p. 29, 1. pro αἱ scribe αἳ. 9, 4. p. 24, 11. pro οὐχ scribe οὔχ. 10, 9. p. 26, 5. pro ποιοῦσι scribe ποιοῦσιν.

Vis. IV, 2, 4. p. 30, 6. pro φησὶν scribe φησίν.

Mand. III, 1, 2. p. 37, 8. pro παραδιδόντες scribe ἀποδιδόντες.

Mand. VII, 4. p. 53, 2. pro εἰσιν scribe εἰσίν. 5. p. 53, 8. pro κύριε, ,εἶπας scribe ,κύριε, εἶπας.

Mand. VIII, 9. p. 55, 17. post ἀγάπη pone comma.

Mand. IX, 10. p. 60, 2. pro ἑαυτῇ scribe ἑαυτῇ.

Sim. IV, 2. p. 78, 19. pro ῥεχόμενον scribe ἐρχόμενον. 3. p. 78, 24. 25. post πάντες dele punctum.

Sim. V, 7, 4. p. 86, 3. post ὁ παντοκράτωρ pone comma.

Sim. VI, 2, 3. p. 87, 21. pro αὐτῷ, Κύριε scribe αὐτῷ ,Κύριε.

Sim. VIII, 2, 2. p. 96, 3. pro σφαγῖδα scribe σφραγῖδα. 4, 6. p. 98, 22. post ἐστεφανωμένοι pone punctum. 6, 6. p. 101, 7. post αὐτῶν pone comma. p. 101, 8. post μου pone comma.

Sim. IX, 1, 3. p. 105, 13. pro οἶκον σόυ scribe οἶκόν σου. 4, 4. p. 108. 11. pro οἱ scribe οἵ. 13, 1. p. 117, 20. pro τίς scribe τί. 17, 2, p. 122, 18. pro ποίκιλα scribe ποικίλα. 18, 4. p. 123, 20. pro εἰς scribe εἷς. 30, 4. p. 130, 20. post ,obfuscaverunt' pone punctum. 5. p. 130, 22. pro ,domnius' scribe ,dominus'.

Inter textum et notas: ad Mand. IV, 1, 9. p. 40, 11—14. Pseudo-Cyprianus de aleatoribus c. 4: ·,Quicunque frater more alienigenarum vivit et ad-

mittit res similes factis eorum, desine in convivium eius esse: quod nisi feceris, et tu particeps eius eris'.

ad Sim. VI, 2, 1. p. 87, 15 sq. cf. Origenis locum ad Sim. VIII, 3, 3. p. 97, 7 sq. laudandum.

ad Sim. VI, 3, 2. p. 89, 14 sq. cf. Origenis locum ad Sim. VIII, 3, 3. p. 97, 7 sq. laudandum.

ad Sim. VI, 3, 6. p. 90, 1 sq. cf. Origenis locum ad Sim. VIII, 3, 3. p. 97, 7 sq. laudandum.

In notis: Vis. I, 1, 7. p. 4, 16. θεαν (deam) etiam v. (cf. Gh. p. XXXIX, not. 2). 8. p. 5, 1. ἢ οὐ δοκεῖ σοι, cf. Mand. IV, 2, 2. p. 41, 4. 3, 4. p. 7, 15. sustentabili p. H. Roensch (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1880, IV, p. 445) defendit et ad κραταιῷ revocavit.

Vis. III, 1, 2. p. 12, 16. post οπου χρονιζεις pro S. scribe S^c. 6, 7. p. 20, 21. adde: καὶ γὰρ — λίθων om. S. 12, 2. p. 26, 24. τις ᾖ ἤδη κτλ. cf. Mand. VI, 2, 7. p. 51, 10. v. 8. p. 51, 13.

Mand. III, 3. p. 37, 8. ἀποδιδόντες v. p. ae., παραδιδόντες L.² et edd.

Mand. XII, 5, 3. p. 72, 20. τὰ ἀπόκενα alterum L. ae., semiplenae v., sema p., unde H. Rönsch l. l. p. 447 coniecit τὰ ἡμίκενα. sed etiam prius τὰ ἀπόκενα vertit v.: semiplenas, p.: plena (l. sema).

Sim. I, 10. p. 75, 21. pro ἱλαρρὰ scribe ἱλαρά.

Sim. VIII, 2, 2. p. 96, 3. σφραγῖδας etiam Hg¹. 10, 3. p. 103, 28. pro ultimo ,Gh.' scribe Hg¹.

Sim. IX, 13, 1. p. 117, 20. τί v. p. ae., τίς L.² et edd.

In adnotationibus: ad Vis. IV. p. 162, 6 sq. hanc visionem ab ipso Herma apocalyptico additam esse, dubitavi quidem, sed non negavi. gaudebo, si re accuratius illustrata dubitatio mea tota removebitur. multa prioribus visionibus cognata esse neque negavi neque negabo.

ad Mand. I, p. 169, 3. adde: secutus est Hermas secundarius Sim. VIII, 11, 1. 3. 4. IX, 20, 4. 22, 4. 28, 8. 29, 3. 33, 1.

ad Sim. I, 3. p. 186 fin.: οὐ νοεῖς ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι καὶ ὑπ' ἐξουσίαν ἑτέρου εἰσίν, sc. diaboli, cuius legibus dei servi non parent. antiquissima doctrina, quam Pseudo-Clemens tradidit (Recogn. VIII, 52, cf. c. 54, 55. Hom. III, 5. VII, 3 sq. 21. IX, 4. XIX, 6. XX, 2. 3). non eadem docens Hermas secundarius scripsit Sim. IX, 14, 5, omnia creata vel totum mundum filii dei nomine vel per filium dei portari.

ad Sim. V, 5, 2. p. 193, 1, 10. post „Recogn. I, c. 7. 35. Hom. II, 5. 12" inserenda sunt haec: unici dei filium agnovisse, sed eadem ratione, qua etiam acerrimi Iudaismi christiani propugnatores uni deo spiritum sanctum adiunxissent, praeter filium denique dei unigenitum, qui esset idem cum spiritu sancto, alium dei filium induxisse videri, qui esset princeps angelorum (Sim. IX, c. 12, 8).

Indice vocabulorum confirmatur discrimen, quod inter Pastoris librum proprium et Hermae apocalyptici praefationem, Hermae vero secundarii additamenta intercedit. Hermae pastoralis quamvis multa hi scriptores sua fecerint non pauca propria animadvertimus: ἀγνόημα, ἀκαταστασία, ἀκαταστατέω, ἀκατάστατος, ἀλλότριος, ἀμίαντος, ἀνάπτω, ἀνυβρίσιως, ἀνυστέρητος, ἀπόκενος, ἀποστιβάζω, ἀπροσκόπως, ἄσπιλος, ἄσπλαγχνος, ἀσύγκριτος, ἀσύμφορος, ἄτονος, αὐτάρκεια, ἄψευστος, βλέμμα, βληχρός, γεμίζω, δαπανάω, δαπάνη, διαμαρτάνω, διανοοῦμαι, δικάζω, δικαίωμα, δόκιμος, ἔγγραφος, ἐγκρατεύομαι, ἐκδημέω, ἐκκακέω, ἐκπειράζω, ἐκ τοῦ μηδενός, ἐκτρίβω, ἐλαφρός, ἐνθύμησις, ἔντευξις, ἐντρυφάω, ἐντυγχάνω, ἐξακριβάζομαι, ἐξομολόγησις, εὐθαλής, εὐσταθέω, ἱκανὸν ποιεῖν, ἰταμός, καταπιστεύω, κατασκήνωσις, ματαίωμα, παράπτωμα, πολυλογία, πολυτέλεια, πολυτελῶς, προθυμία, πρόθυμος, πρόσκομμα, πυκνῶς, πωρόω, ῥήσσω, σίφων, σιφωνίζω, σπαταλάω, στατίων, στιβάζω, στιβαρός, συναγωγή (nusquam ἐκκλησία), σύνθεσις, συντηρέω, τιμωρέω, τιμωρητής, τιμωρία, τόνος, τρίβος, τρυφάω, ὕπαρξις, ὑπερπλεονάζω, ὑπόδουλος, φονεύω, χαλιναγωγέω, ψευδοπροφήτης, ψεῦσμα etc. Hermae apocalyptici, qui 'Εκκλησίαν imprimis praedicavit, propria sunt: ἀδελφοί (allocutio ad lectores), ἀκηδία, ἀποκαλύπτω, ἀποκάλυψις, ἐκλεκτοὶ (τοῦ θεοῦ), ἐκπρεπής, μαλακία, μαλακίζω, νεανίας vel νεανίσκος (de angelis), χρῶμα etc. Hermae secundarii, qui de dei filio (Christo nusquam nominato) iam altiora docuit, multa sunt propria, quae lectoribus colligenda relinquo. unum exemplum est χρόα pro χρῶμα (H. a.). neque neglegendum est, apud hunc solum scriptorem legi τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

INDEX.

H. a. = Hermas apocalypticus.
H. p. = Hermas pastoralis.
H. s. = Hermas secundarius.
M. = Mandata.
S. = Similitudines.
V. = Visiones.

CORRIGENDUM.

In adnotationibus ad Vis. III, 1, 2. p. 151, l. 13. ab imo scribe ‚Alfium' pro ‚Alfidum'.

TYPIS IMPRESSIT GUILELMUS DRUGULIN LIPSIAE.

Typis [illegible] Lipsiae.

